

9. évfolyam

Sokkó

VII. évfolyam.

I. füzet

1896.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉS A M. NEMZETI MUZEUM
ÉRTESÍTŐJE.

LELTÁR '98

SZERKESZTI

DR. MUNKÁCSI BERNÁT

Megjelenik minden páros számú hónapban.

A társaságot illető pénzek s a folyóirat szétküldésére vonatkozó felszólalások Dr. ZOLNAI GYULA pénztárhoz (Budapest, Felső-Erdősor 1.) intézendők.	Egyébféle küldemény Dr. MUNKÁCSI BERNÁT ügyvivő alelnökhöz és szerkesztőhöz (Budapest, VIII. ker. József-utca 49. szám) czimzendő.
Ára egy évre 3 frt. — A tagoknak a tagdíj fejében jár.	

BUDAPEST,

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

TARTALOM.

	Lap
<i>Munkácsi Bernát dr.</i> : Néprajzi eredményeink és törekvéseink	1
<i>Sebestyén Gyula dr.</i> : Damasek Istenről	21
<i>Jankó János dr.</i> : Adatok a bács-bodroghmezei sokaczkok néprajzához	34

Tárgyi néprajz:

<i>Istvánffy Gyula</i> : A borsódi matyó nép élete	65
--	----

Néphit és népszokások:

<i>Kristály Balázs</i> : A tej elvitel és visszahozatal hiedelme a székelynél	84
<i>Feltóthy László</i> : Boszorkány-mondák Hajdu-Szoboszlón	90
<i>Nagy József</i> : Bácsmezei babonák	93
<i>Somossy Miklós</i> : Az «igézet» hiedelme Szatmármegyében	102
<i>Kurz Sámuel</i> : Lajos-komáromi népszokások	103

Népköltészet:

<i>Mayland Oszkár</i> : Csángó-magyar karácsonyi miszterium	107
» » Egy magyar gyermekversike	113

Adalékok a magyar történeti és összehasonlító néprajzhoz:

<i>Karácsonyi János dr.</i> : I. A meghalt, magyar vitézzel eltemetendő lónak megváltása. — II. A Körözs folyónév eredete és kiejtése	114
---	-----

Irodalom:

<i>Zolnai Gyula</i> : Tüzetes magyar nyelvtan történeti alapon	118
--	-----

Apróságok:

<i>Gr. Kun Géza</i> : Adalék a volgai bolgárok nyelvéhez	120
<i>M. B.</i> A «magyar» nemzetnév ősi hangzásához	33

Ujabbán beküldött s az eddig jelzettekkel együtt a jelen év folyamán kiadásra kerülő dolgozatok.

Banekovics János: Kis-Kanizsa népe. — *Bellosics Báltint*: Babonák. Gyermekjátékok. — *Elek Zoltán*: Gömöri néphit. — *Gál Kalmán*: Nyárad melléki népszokások. — *Istvánffy Gyula*: A borsódi matyó nép élete. Házasság és családi élet. Temetési szokások. — *Koronczy Imre*: A henfweili varga. Erdélyi szász babonák. — *Jankó János dr.*: A sokaczkok néprajzához. Ruházat. Ház és berendezés Népelet. — *Marmula János*: Árva megyei lengyelek néprajza. — *Rechmtz Ignác*: Hajdumegyei adagiologia. — *Sajóvölgy G. Péter*: Borsodmegyei népmondák. — *Vécsey Ágoston*: Néphit Tisza-Roff vidékén. — *Zsurek Antal*: Ugocsa megyei néphit.

Április hó elsején a **mult évi** hátralékos tagdíjakat postai megbízás útján fogjuk begyűjteni. Kérjük t. tagtársainkat, sziveskedjenek ekkor az **évjegyet a levélhordótól kiváltani**.

Reklamációkat legkésőbb az új évfolyam megkezdéseig teljesíttünk.

Az *Ethnographia* III. évfolyamának *utolsó* (VII—X. sz.) füzetét, valamint az 1895-iki évfolyamnak I. számát 1—1 frttal **visszaváltjuk**, illetőleg ezen értékben a tagdíjfizetésbe beszámítjuk.

Szerkesztői üzenet: *Feltóthy László* úrnak címét kérem.

M. B.

TARTALOM.

I. Értekezések és leírások.

	Lap
<i>Banekovics János</i> : A kiskanizsai lakodalom	189
<i>Bellosics Bálint</i> : Ünnepek babonái	182
<i>Elek Zoltán</i> : Gömörmezei babonák	285
Gömörmezei népmondák	380
<i>Feltóthy László</i> : Boszorkánymondák Hajdú-Szoboszlón	90
<i>Gál Kálmán</i> : Nyárádmelléki népszokások	186
<i>Herrmann Antal dr.</i> : „Kigyókövet fujni“	477
<i>Istvánffy Gyula</i> : A borsodi matyó nép élete	165, 280, 364, 447
<i>Jankó János dr.</i> : Adatok a bács-bodroghmezei sokaczkok néprajzához	34, 132
<i>Karácsonyi János dr.</i> : A meghalt magyar vitézzel eltemetendő lónak megváltása	114
A Körözs folyónév eredete és kiejtése	115
A honfoglaló magyarok hajviselete	476
<i>Katoná Lajos dr.</i> : Mythologiai irányok és módszerek	121, 272
Ethnológiánk eredményei és feladatai	246
<i>Koroncz Imre</i> : A henfweili varga	219
<i>Kovács Gyula dr.</i> : A néprajzi kiállítás	253
<i>Krausz Sámuel dr.</i> : A magyarok a bibliai néprajzi táblában	353
<i>Kristály Balázs</i> : A tej-elvitel és visszahozatal hiedelme a székelyeknél	84
<i>Kurz Sámuel</i> : Lajos-komáromi népszokások	103
<i>Kuun Géza gr.</i> : Adalék a volgai bolgárok nyelvéhez	120
A besenyő népnév kétféle kiejtéséről Kazwíninál	474
<i>László Elek</i> : Csíki székely népszokások	383
<i>Mayland Oszkár</i> : Csángó-magyar karácsonyi miszterium	107
Egy magyar gyermekversike	113
<i>Melich János dr.</i> : A „birkás“-sal való járás Szarvason	409
<i>Munkácsi Bernát dr.</i> : Néprajzi eredményeink és törekvéseink	1
Adalékok a magyarok pogánykori vallásos képzeletéhez	220
A régi magyar lovas temetkezés keleti változatai	297
<i>Nagy József</i> : Bácsmezei babonák	93, 176
<i>Richter M. István</i> : Halotti szokások Német-Prónán és vidékén	389
<i>Sajóvölgyi G. Péter</i> : Borsodmezei népmondák	174
<i>Sebestyén Gyula dr.</i> : Damasek istenről	21
<i>Somossy Miklós</i> : Az igézet hiedelme Szatmármegyében	102
<i>Strauss Adolf</i> : Világteremtési mondák a bolgár néphagyományban	196
Bolgár ünnepi szokások	410, 465
<i>Székely Leó</i> : Gömörmezei babonák	374
<i>Veress Endre</i> : Ujabb adalék a Baba-Dokia-monda ismeretéhez	437
<i>Vikár Béla</i> : Népballadánk összegyűjtéséről	441
<i>Wislocki Henrik dr.</i> : A sokacz néphit köréből	289
<i>Wislocki Henrik dr.-né</i> : Nyál és kópés a magyar néphitben	460

II. Ismertetések és bírálatok.

<i>Katona Lajos dr.</i> : Zeitschrift des Vereins für Volkskunde	487
<i>Melich J. dr.</i> : Český Lid. Szerkesztik : dr. Lubor Niederla és dr. Čeněk Zibrť 343.	433
Sbornik museálnej slovenskej spoločnosti. Szerk. : Szokolik András	422
<i>Munkácsi Bernát dr.</i> : Östörténeti események	
Még egy szó ad „terram Evilath“	334
A ki nem tud arabusul	337
A honfoglaló magyarok természetrajzi ismeretéhez	481
Alsó-Fehér vármegye magyar népe. Irta Lázár I.	494
<i>Wislocki Henrik dr.</i> : Schroeder E. Das Recht in der geschlechtlichen Ordnung	229
Sišmanov J. D. Der Leonorenstoff in der bulgarischen	
Volkspoesie	349
Wein Wilhelm: Die geographische Verbreitung der	
Tottenbretter	350
<i>Zolnai Gyula dr.</i> : Simonyi-Balassa : Tüzetes magyar nyelvtan	118

III. Társulati ügyek.

A magyar Néprajzi társaságnak folyó év július 7-ikén tartott millenniumi díszülése :	
1. Kuun Géza gr. dr. elnöki megnyitója	233
2. Szmrecsányi Miklós dr. válaszbeszéde	245
Jegyzőkönyv a millenniumi díszülésről	332
A Magy. Néprajzi Társaság alapszabályai	324
ügyrendje	329
1896. ezeptember 26-ikán tartott rendes évi közgyűlése :	
1. <i>Munkácsi Bernát dr.</i> ügyvivő alelnök elnöki megnyitója	425
2. <i>Katona Lajos dr.</i> titkári jelentése	427
3. A számvizsgáló bizottság jelentése	432
4. Pénztárosi jelentés 1896-ra	433
Jegyzőkönyvek	434, 496
A Magy. Néprajzi Társaság tagjegyzéke	497

IV. Apróságok.

<i>H. L.</i> A „Fekete-Kún“ sivatag	231, 342
<i>M. B.</i> A „magyar“ nemzetrév ősi hangzásához	33
A magyarság keletkezésének legújabb elméletéhez	503
A régi magyar „Jenő“ személynév	504
<i>M. J.</i> A „hajnallal“ való járás	440
— Naszr-eddin és Pekár Gyula	351

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTI: Dr. MUNKÁCSI BERNÁT.

VII. évf.

január—február

1. szám.

LELTÁR '98

NÉPRAJZI EREDMÉNYEINK ÉS TÖREKVÉSEINK.

Világra szóló, magasztos ünnepet készül ez évben megülni nemzetünk, *ezer esztendő's fordulóját* annak a dicső eseménynek, hogy Árpád hadai birtokukba vették ezt a számunkra szent földet, melyet édes hazánknak nevezhetünk.

Mindenekfölött *a magyar ethnikumnak* léssen ez ünnepe. Lélekelmelő, méltóságos módon fog benne megnyilatkozni az a dús életerő, mely a magyar népfaj egyéni vonásaiban gyökerezve, alapja az ő történeti sikereinek és előkelő állásának a népek versenyében, valamint szilárd oszlopa nemzeti jövőnkbe vetett bizalmunknak s ama rendületlen hitnek, hogy nem hiú ábránd volt a lánglelkű hazafi próféta igéje: *nem voltunk, hanem leszünk.*

Hála az emberiség sorsa intézőjének ez osztályrészünkért! De az ünnepek nemcsak az öröm, hanem a magábaszállásnak is alkalmai. S nekünk, a Magyarországi Néprajzi Társaságnak, kiket a nemzet milleniumi ünnepe épen ethnikai főjellegénél fogva legszorosabban érdekel, kik a magyar népfajra nézve a „Γνωθι σεαυτόν!” jeligéjét tűztük ki zászlónkra — igen méltó dolog egy pillanatra megállanunk ez időpontnál s visszatekintve multunkra számot vetnünk magunkkal, hogy mi az, mit eddigi munkásságunkkal elvállalt feladataink terén elérni képesek voltunk s minő czélok azok, melyekre viszonyaink mellett a közel jövőben a siker reményével leginkább törekedhetünk.

Nyolcz évvel ezelőtt egy szerény nevű és módú, de a néprajz eszméjéért rajongó lelkesedéssel küzdő tanárember hívta életbe társaságunkat. A magyar nemzeti kultura geniusza hálával érezheti magát lekötelezve Herrmann Antal dr. iránt, kinek önfeláldozó buzgalma eredményezte, hogy a magyar nép s a magyarországi nemzeti-ségek tanulmánya ma immár nem pusztán egy-két műkedvelő érdek-

lődésének, hanem egész sereg czéltudatos kutató komoly munkálkodásának tárgya.

De a szegény embernek gyermeke sem juthat egykönnyen virágzó viszonyok közé s társaságunknak sorsa még maig is magán viseli szerény származásának bélyegét. Országos tekintélyeket, fényes nevek viselőit láttunk alakuló ülésünkön; de jóformán ekkor láttuk őket utóljára is. Elévülhetetlen tudományos érdemeinél fogva, a magyar néprajz atyját, *Hunfalvy Pál*-t helyezte legelsőben a közbizalom az elnöki tisztségbe; de ő már ekkor 78 éves aggastyán volt, lelke mindenek fölött nyugalomra vágyott és semmitől sem ítőzött jobban, mint a zajos tevékenységtől, a propagandától. Ő nem hogy elősegítette volna, de sőt inkább megakadályozta, hogy a társaság mindjárt kezdetben azon testületekhez és intézményekhez fordult volna segélykérésével, melyektől törekvései méltánylását és támogatását remélhette, s így történt, hogy midőn az ünnepelt tudós elnök szemeit lehunyta, a főképen szegény tanítók és tanárok önkéntesen beküldött három forintnyi tagdíjára utalt társaság nagy anyagi zavarban állott, mely folyóiratának havonként való megjelenését ezutánra lehetetlenné tette, sőt a választmányt arra is kényszerítette, hogy a sürgetett adóságok fedezésére alaptökéjének tetemes részét vegye fel kölcsön gyanánt.

Ezután a mozgalmasság tekintetében épen ellentéte Hunfalvynak, *Herman Ottó* jeles nevű tudósunk és politikusunk vette át a vezetést. Pár hónapra terjedő kormányzása alatt több irányban indított meg üdvös működést, megkezdte a társaság reformját s kieszaközölte az első rendszeresnek ígérkezett, bár szerény összegű állami segélyt. De az eredendő bajokat az ő erejének sem sikerült egy csapásra orvosolnia, minek következtében ő, sajnos, igen hamarosan bizalmát vesztvén a viszonyok javulása iránt, oly körülmények között hagyta oda a kezdet nehézségeivel vergődve küzdő társaságot, hogy ez csaknem a megsemmisülés örvényébe került.

Ha nem is vele együtt, de mindjárt nyomában odahagyták ügyeink kormányát a *Herman Ottó*val együtt szerepelt többi tudományos előkelőségek is. De résen maradtak a k ö z m u n k á s o k azon meggyőződésben, hogy minden kedvezőtlen állapot mellett a társaság életének megmentése *nemzeti tudományosságunk becsületének* kérdése, s hogy ez ügynek elejtése kellően meg nem bélyegezhető hazafiatlanság volna. S zajtalanul bár, de erélyes munkásság indult meg több irányban a zilált helyzet tisztázására, melynek fontosabb eredményei, hogy újabb időben a társaság tetemesen megerősödött, anyagi viszonyai lényege-

sen javultak, működése rendszeresebb lett s — talán szabad szerénytelenség nélkül is ráutalni — tudományos színvonalában is emelkedett. Folyóiratunk terjedelme is megközelíteni kezdi az előbbi állapotot, sőt immár önálló munkák kiadására is gondolhatunk. Hálás elismeréssel illik e helyen megemlékeznünk azon kiváló érdemű férfúról, kiben jelenleg társaságunk nagyrabecsült elnökét tisztelheti, dr. Kuun Géza grófról, ki jöllehet távol él tudományos központunktól, törekvéseinket mindenkor a legbuzgóbb készséggel s tekintélye egész súlyával támogatta.

Íme dióhéjban társaságunk eddigi története. Ha az átélt nehéz viszonytagtságokat tekintetbe vesszük, talán még némi önérzettel is mutathatunk munkásságunk elért tudományos eredményeire, melyek jelentékenyebb fokban különösen három irányban csoportosulnak. Ezek között első helyen a magyar néprajzi múzeumot említjük. Már a társaság első előadó ülésén olvasott fel Herrmann Antal dr. egy magvas tanulmányt „a hazai néprajzi múzeum alapításáról“ (Ethn. I, 19.) s ugyancsak ő hangsúlyozza e folyóiratnak már legelső füzetében, hogy „a millennium legillőbb megünneplése volna a mai és a történelmi Magyarország teljes hű képének bemutatása egy magyaránú országos ethnográfiai kiállítás keretében. Ezzel meg lehetne teremteni a hazai néprajzi múzeumot is. Ha még soká késünk népéletünk tárgyainak megmentésével, a második millennium nem sokkal fog többet tudni a mai Magyarország néprajzáról, mint a mennyit mi tudunk a honfoglaláskori Magyarország ethnographiájáról.“ (I, 56.). Az ő izgatására a néprajzi társaság bizottságot küld ki egy emlékirat szerkesztésére a „Magyarországi Néprajzi Múzeum“ ügyében (I, 93.), melynek a vallás- és közoktatási m. kir. miniszterium elé való terjesztésével Hunfalvy Pált és Herman Ottót bizza meg. Ezek eljárván küldetésükben, Csáky Albin miniszternek azt a válaszát hozzák, hogy „ő a néprajznak, mint tudomány szaknak fontosságáról teljesen meg van győződve, s hogy biztosítja a társaság küldöttségét, hogy keresni fogja s reményli, hogy meg is találja a módot arra, hogy ez a szak nálunk is sikerrel művelhető legyen“ (I, 114.). Herman Ottó a társaság emlékiratára való hivatkozással 1890. nov. 29-én méltánylással fogadott képviselőházi beszédet is tartott a néprajzi múzeum ügyében (II, 23.); még előbb pedig (nov. 21-én) a miniszter leiratot intéz a néprajzi társasághoz azon értesítéssel, hogy a néprajzi gyűjteménytárgyakat az iparművészeti múzeum új épületébe kívánja helyeztetni (l. ugyane tárgyban H. A. czikkét II, 21.). Midőn a minisztertanács a millennium ünnepe alkal-

mából egy nagy országos nemzeti kiállítás rendezését határozta el, Herrmann Antal dr. a társaságnak 1891. okt. 31-én tartott ülésén alapos megokolással sürgeti, hogy a kiállításban az ethnographiai jelleg domborodjék ki (II, 330.). Tudvalevőleg ez eszmék nagyban hódítottak, úgy hogy Xántus János a kiállítás alkalmából már az ethnographiai tárgyak gyűjtésének országos szervezését javasolhatja s tüzetesen elősorolja a tárgycsoportokat is, melyekre a gyűjtésnek irányulnia kell (III, 303.). Helyesebb eszméket vet fel ugyane tárgyhöz Vikár Béla, kinek erre nézve 1889-ben tett finnországi tanulmányútja szolgáltatott bő tanulságokat. E tevékenységnek meg lett az az eredménye, hogy midőn a kiállítás XX. csoportja a néprajzi és házi ipar alosztályai számára megalakult, másodelnökül a társaság elnökét, Kuun Géza dr. grófot, előadókul Herrmann Antal dr.-t és Huszka Józsefet, jegyzőül pedig Vikár Bélát, a társaság szerepvivő tagjait választotta. Ugyancsak a társaságot kérte föl a néprajzi osztály, hogy a kiállítás néprajzi falujának összeállításánál és berendezésénél segédkezzék. A társaság választmánya több rendű tanácskozás után megállapította a vidékeket, melyekből a házminták és fölszerelések egybeszerzendők volnának, egyszersmind megjelölte azon tagjait, kik e munkában a kiállítási alosztálynak alkalmasan lehetnek szolgálatjára. Ez utóbbiak közt volt Jankó János dr., a M. N. Múzeum néprajzi osztályának időközben kinevezett őrségéde, majd segédőre s a társaságnak tevékeny tagja, ki később a társaság részére felajánlott egész feladatot egymaga vállalván magára, beutazta e célból az országot s e közben a Xántus halála után ideiglenesen vezetésére bízott múzeumi osztály gyűjtéseit is értékes anyaggal gyarapította. Így hatott a Magyarországi Néprajzi Társaság néprajzi múzeumunk ügyének föllendülésére, mely immár a kormány áldozatkészsége folytán viruló fejlődésnek néz eléje. Kiváló érdemeket szereztek az ez irányú mozgalom előkészítésében s az érdeklődés felköltésében különösen összehasonlító néprajzunk korán elhunyt jeles kutatója, dr. Pápai Károly, ki leírhatatlan küzdelmek és nehézségek közepett rendkívül becses gyűjteményt szerzett össze néprajzi múzeumunk számára a vogulok, osztjakok, zürjének, szamojédek és tunguzok földjén; továbbá Vikár Béla, ki a helsingforszi néprajzi múzeum duplumaiból, valamint finnországi tanulmányútjának szerzeményeiből saját költségén állította össze jeles finn gyűjteményét, melyet tőle később az állam átvett s kinek közreműködése gazdagította az észt gyűjtésekkel is múzeumunkat. Mind Pápai, mind Vikár néprajzi

működése szoros kapcsolatban áll a társasággal már ennek első szervező korától kezdve.

A társaság működése felmutatható eredményeinek egy második kiemelkedő csoportja a magyar őstörténet, illetőleg ethnologia terén szemlélhető. A néprajz ezen ága eleitől fogva uralkodó tárgya volt szorosán vett tudományos munkásságunknak. Az első elnök Hunfalvy Pál a magyar ethnologia megalapítója volt s e szaknak nagyérdemű munkása mai elnökünk is különösen az ő „Codex Cumanicus“ és „Relationes Hungarorum cum oriente“ műveiben. Herman Ottó ethnográfiai nyomozásai első sorban ugyan a tárgyi néprajzra vonatkoznak, de ezeket ő igazi tudományos módszerrel őstörténeti kutatásokkal is kapcsolatba hozza: a maiglan használt magyar halászlé tárgyaknak az őskori leletek közt keresi másait s ott van e tárgyra vonatkozó nagybecsű munkájának tanulságai között ama kiváló fontosságú ethnologiai tétel is, mely szerint „bárhonnan jött legyen a magyarság, halászó vidékről kellett jönnie s az emberiség ősfoglalkozása, a halászat mindenesetre e nemzetnek is ősfoglalatosságai közé tartozott“. Ethnologus volt e folyóirat első szerkesztője Réthy László dr., valamint főmunkatársa Nagy Géza s ugyancsak e szakba tartoznak a mai szerkesztőnek, e sorok írójának néprajzi tanulmányai is. — Ime a főbb pontok, melyeket ide vágó dolgozataink megvilágítani törekedtek. Hunfalvy Pál a társaság alakuló közgyűlésén (1889. okt. 27.) tartott elnöki megnyitójában a nyelv, különösen a *helynevezetek* nagy fontosságát fejtegeti ethnologiai kutatásainkban, melyekkel szemben nem tulajdonít valami nagyobb jelentőséget a *tulajdonneveknek*. „A jazygek, a hunnok, az avarok nyelveiből“ — úgymond — „a tulajdonneveken kívül semmi sem maradt reánk; azon nevekből pedig lehetetlen az illető népnek saját nyelvére következtetni. Nem tudjuk, vajjon az idegen nemzetű írók helyesen írták-e le a neveket s ha helyesen vannak is leírva, vajjon az illető népnek nyelvéből valók-e? Ki akarná az István, Béla, Dávid, Salamon, Sámuel stb. magyar keresztnevekből a magyar nyelvnek mivoltát kiokoskodni!“ (I, 2.). E felfogás ellenében nagy szakértelemre valló cikk jelent meg Földes János tollából „a hunnok és hunn személynévek“ czímen (I, 183.), mely azon tapasztalatból indulva ki, hogy „a volgamelléki népek a legősibb történelem előtti időktől kezdve ugorokból és törökökből állottak, a kik egymással sűrűn érintkeztek és többé-kevésbé összeforrtak,“ azt vallja, hogy „bizonyára ugyanily népszövetségből állottak a hunnok is; voltak a hunn hadseregben épen

úgy ugorok, valamint törökök“. A törökségre világosan utaló nevek szerinte pl.: *Kharaton* = *kara* „fekete“ + *ton* „ruha, suba“, vagy *Onegesios* = *on-egesi* „tiznek ura, tizedes“ (mint *on-baši*, *jüz-baši*, *bün-baši* „tiz feje, száz feje, ezer feje“); ellenben *Ruas* Attila nagybátyjának neve a Volgának mordvin *Rav*, *Ravo* nevét tartalmazná, tehát olyan név volna, mint *Etele*, *Attila* = török *Etil*, *Idél* (Menandernél: Ἀττίλα) „Volga“. De a hunnokkal ugyanegy nép volt a *humigur*, mely a nyugati népeknél a magyaroknak neve; miből az következik, hogy a magyar nép ugor és török eredetű elemekből alakult. Ezen végeredményében Hunfalvytól is elismert, sőt eredetileg épen tőle hangsúlyozott igazság ellenében Hunfalvy „*A hunn tulajdonnevek magyarázata*“ című válaszában, az adott esetben kissé túlságos kételkedéssel, az ily magyarázatok bizonytalanságára utal: lehet pl. szerinte *Attila* a gót *atta* „atya“ szónak kicsinyítő képzése is, úgy mint *Ulfila* az *ulf* = „wolf“ szóé. — Igen becses tanulmányokat közöl folyóiratunk első évfolyama a székelyek eredetének kérdésében. Réthy László dr. „*A székelyek és a magyar honfoglalás*“ értekezésében (24. l.) összefoglalván és megbírálván az előző nézeteket, vázlatát nyújtja a honfoglalás lefolyásának s különösen azt igazolja, hogy a folyton nyugotabbra toluló magyar népnek hazánk területén, az egykori római Pannoniában, az erős német birodalom határában kellett először összegyülemlenie, s hogy csak a kalandozások befejeztével, illetőleg az állami lét megszilárdulásával kezdi terjeszkedését kelet felé. A magyar királyok telepítéseit Erdélyben jelzik a magyar megyék és a szászok; de ezektől merőben különböző eredetű a székelység, mely noha nyelvre nézve magyar, ott mint *ősfoglaló* bírja a tőle lakott földet s még ősi törzsrendszerben él akkor, midőn Magyarországon ez a társadalmi állapot már régen szétbomlott. Tekintetbe véve, hogy a magyar király táborában a harczos *bessenyők* többször együtt vannak említve a régi történeti kútfőkben a székelyekkel, valamint hogy a székely földön jó számban találkoznak *Bessenyő* helynevek, szerzőnk szerint „*a székelyek nem lehettek mások, mint vagy a bessenyők egy ága, vagy egy Eteközben künn maradt magyar népfelekezet, mely a kún beütések idején a bessenyőkkel együtt a ghimesi, ojtózi, tömösi szorosokon vonult Erdélybe* s ott a havasok alatt meghúzódva ismeretlenül élt, míg a magyar királyság az erdélyi gyarmatosítás korában rájuk nem talál s hatalmi körébe nem vonja őket“. Döntő jelentőségű adatokkal járul e felfogás bizonyításához Tagányi Károly „*A honfoglalás és Erdély*“ című dolgozatában, kimutatván, hogy a székelyek birtok-

viszonyait a legélesebb elvi ellentét különbözteti meg Erdély összes egyéb lakóitól; mert míg „a magyar és szász területeken minden birtoklásnak eredete királyi adomány lévén, ott az örökösödés is annak megfelelőleg apáról fiúra ment a maga útján: a székely földön a birtokok s az azzal járó tisztségek 1562-ig *nemzetségek* s ennek ágai szerint osztattak föl, a székely birtok tehát nem *magán*-, de *közös* birtok volt“. „Ugyanilyen birtokviszony volt a magyarországi nemzetségeknél Kálmán király koráig; minélfogva nem lehet kétség, hogy a szervezet eredete is azonos volt, vagyis hogy a székelyek földjüket szintén *hódítással* (nem királyi adomány útján) nyerték, s hogy Erdélyben ők az *egyetlen honfoglalók*. Ugyancsak ő kezdi már gyanítani s helynevek régi alakjaival igazolni, hogy *székely* = *székes*, vagyis „megszálló, letelepedett nép“. Réthy László erre nézve elméletéhez képest azt véli, hogy a *székely* a *szék* „szállás, telep“ szó a török *-li* képzővel; ma tudjuk, hogy a *szék* is török eredetű szó (= tatár *säke* „pad, lóca“; *säkeli* = „székes“). Nagy Géznak az itt jelzett kérdésben főképp nyelvi jelenségekre támaszkodó ellennézete (165. l.) alkalmat nyújt Balassa Józsefnek, a magyar nyelvjárások hivatott kutatójának azon régi balvélemény eloszlátására, mely szerint a székelyek nyelve az ország nyugati nyelvjárásaival mutatna közelebbi rokonságot (309. l.). Ugyancsak meggyökeredzett balvéleményeket irtanak Réthy Lászlónak értekezései „a svájci hunnokról“ (98. l.) és a „Troján-Decebal tradíciókról“ (144. l.), melyek közül az előbbi világosan kimutatja, hogy ama hit, mintha az anniviersi völgyben Attila hunnjainak maradtak volna fönnt utódai, csak tudákos történeti képzet, mely a kötımegeket jelző s a néphit szerint vademberek, illetőleg óriások sírjait tartalmazó *hühnen-gräber*, *hünen-burgen*, *hünenbetten* népetimologiai magyarázata alapján keletkezett, holott e szavak előrészében tulajdonképpen a kelta *cuanna* „halom“ német változata él. Tanulságos vitacikknek jelentek meg ezen ethnologiai tanulmányok társaságában a „magyar“ népnevezet eredetéről is, melyre nézve ma talán már megállapodottnak tekinthető az a nézet, mely tekintve a régi *moger* írást és a Theophanestól 528-ból említett *Μοβαγέρης* hunn királynevet, valamint a helynevekben fönmaradt *megyer* (Konstantinosznál: *Μεγέρη* magyar törzsnév) változatot, e szóban különböző hangrendbe tartozó magánhangzói miatt *összetételt* lát. Ez összetétel előrésze pontos szabályossággal egyezik a vogulok és osztjakok, tehát a magyar legközelebbi nyelvrokoinak közös vogul *manši*, *manš*, *mánši* népnevével; utórésze pedig egy elavult „ember, férfi“-féle szó, mely

a magyar *férj* (= *fi + erj*) és *ember* szók utórészében is föltetszik (290. l.).

Az „Ethnographia“ II. és III. évfolyamában a szerkesztőség változásával a magyar ethnologia háttérbe szorul; bár találunk itt is egy igen becses tanulságú cikket Réthy László dr. tollából „*A magyar nemzet alakulása*“ czímen (II, 171.). Újabb lendületet nyer munkáságunknak ez iránya a IV. évfolyamban, melyet azóta a magyar összehasonlító nyelvészet és néprajz kincses bányájának e czélból való bővebb kiaknázása jellemez. Különösen buzdítólag hatott e fejlődésre Herman Ottó elnök fölhívó szózata „*a néprajz híveihez és barátaihoz*“, mely e pontra nézve a következőket tartalmazza:

„A finn nemzet egyik ragyogó elméje, *Ahlquist*, kiben a nyelvész az ethnographussal oly szerencsésen ölelkezett, nemzetének ú. n. *művelődési szavait*“ tanulmányozva, ezekből s népe most folyó életének tanulmányozásából az ősfinnek művelődésének és életviszonyainak teljesen hű képét bírta lejegyezni; tehát oly kor képét bírta rajzolni, a melyből az írott okiratnak még legelembb formája sem maradhatott fenn. A magyarság *Ahlquist*jét még várjuk; azt, a ki az ősi magyar pásztorélet mai, utolsó roncsaiból, a tiszta népies foglalkozások menetéből, mesterszavaiból, a szokás és a néphit felcsillanó egyes mozzanatóból, töredékes fogalmakból s egyebekből összeállítja, bár csak vázlatosan is azt, a mi az ősmagyarság saját tulajdona volt, a melyet tőle elvitatni nem lehet. S hogy ez az elme keletkezzék, arra szükséges, hogy a talajt becsületes törekvéssel porhanyítsuk, termő erejét megnöveljük, ez pedig munkát és erőt követel, közérdeklődést, istápolást kér; mert érdemes is reá.“

E lelkes szavak bátorítottak azon elhatározásra, hogy a bennük kijelölt nagy jelentőségű feladatot szerény erőmtől telhetőleg munkába vegyem. A M. T. Akadémia I. osztályának 1893. febr. 20-ikán tartott ülésén nyilatkozom e tárgyban legelőször, utalván arra, hogy „azon feladatok közt, melyeket a magyar összehasonlító nyelvtudomány munkásai mai napság maguk számára kitűzhetnek, alig számíthat valamelyik nagyobb körű érdeklődésre, nemzeti érdekeink szempontjából alig tekinthető más jelentősebbnek, mind a mely *a magyar nép ősműveltségének* kérdésére van hivatva világot deríteni, mely megoldásában föltárja előttünk azon alapokat, honnan nemzetünk anyagi és szellemi fejlődése kiindult, s ilyen módon, — mivel minden fejlődés csirája a leendő alakulatoknak előképét foglalja magában — fontos tanulságok forrása jövőnkre nézve is. E feladat munkájában két egy-

mást kiegészítő eszköz áll rendelkezésünkre: a magyar műveltségzők összehasonlító vizsgálata s a rokon, vagy velünk történeti érintkezésben állott népek összehasonlító néprajza" (Ethn. IV, 32.). Ez utóbbihoz kívántam adalékot nyújtani a „*vogulok pogány ősvallásának*“ vázlatában, melynek befejezése azon részletfeladatokat fejtegeti, melyek az ősi magyar *mythologia* homályára volnának hivatva világot deríteni. A műveltségzők összehasonlító tárgyalását kezdi meg „a magyar népies halászat műnyelve“ című tanulmány (IV, 165, 261.) azon dús nyelvi és tárgyi néprajzbeli anyagot vevén alapul, mely Herman Ottónak a magyar tudományosság díszére szolgáló nagybecsű művében, a „Magyar Halászat Könyvé“-ben van egybehordva. „A magyarok ősi életmódjára vonatkozó legrégebb történeti följegyzéseknek vallomásait, úgy szintén a mai magyar népies halászat tárgyi néprajzából folyó következtetések teljes mértékben igazolják s tudományos hitelűvé erősítik a halászat és vízi élet magyar műszavai, melyeknek alaprése a nyelvi s ennél fogva népi élet legrégebb korszakában az ugor népek területi közösségből való kiválás előtt keletkezett, első gyarapulása pedig a történeti fejlődés azon szintén igen régi korszakába esik, midőn a magyar már különálló népi egyedé alakulva valamely török népfajjal jut élénk kulturai érintkezésbe“. Igen érdekes látnunk a halászati eszközök neveinél, „hogy míg a kezdetleges alakok és alkotórészeik a nyelvképződés legtávolabbi forrásaiból nyerték elnevezéseiket, a fejlettebb szerkezetek e tekintetben ama népek hatásának viselik nyomát, melyekkel a magyar későbbi történeti folyamán jutott érintkezésbe“; míg pl. az egyszerű *háló* nevezete ugor eredetű, a tökéletesebb alkotású *gyalom*-é török, s a még bonyolultabb szerkezetű *marázsá*-é szláv eredetű; a horgászó és szigonyos halászat műszavai közül a legprimitívebb eszközöknek, t. i. az *ág*-nak és *tű*-nek őseredeti az elnevezése, ellenben a *horog*, *szigony*, *szaka* szavaknak csak a töröknek, illetőleg mongolban találjuk másait. Ugyanily szempontból fogván vizsgálat alá „a magyar fémnevek őstörténeti vallomásait“ (V, 1.) kiderült, hogy „a fémek és kezelésük ismerete nem természetesen fejlődött, eredeti elem a magyar és vele rokon népek műveltségében“; hanem különösen a *réz*-é még a területi és nyelvi közösség őskorában iráni kulturbefolyás révén jutott hozzájuk, míg az *arany*, *ezüst*, *ón*, *ólom* és *vas* ismerete a finn-ugor népek legnyugatibb ágához (a finnhez és lapphoz) germán, a keletebbre lakó s lakott népekhez, közöttük a magyarokhoz is iráni műveltségátás útján került. Egyben föltűnt az a nyelv- és műveltség-történetünkre

afrika

nézve kiváló fontosságú körülmény is, hogy a magyar és vele rokon nyelvekbe ájtott iráni szóelemeknek egy része olyan hangképet mutat, mely régibb, illetőleg eredetibb az iráni nyelvek eddigelé ismeretes legrégebb alakjának, az óbaktriai (zend) nyelvnek megfelelő hangképénél is s csak az árja nyelvcsoport másik ágának, a szanszkritnak szóalakjával magyarázható. Ehhez képest egyes nyelvi jelenségek azt igazolták, hogy a török nyelvi hatás a magyarra sokkal későbbi keletű, vagyis hogy nyelvtudósaink azon eddigi felfogása, mintha nyelvünk iráni elemei a törökség révén származtak volna hozzánk, egész alapjában téves. Evvel kapcsolatban föltetszett az is, hogy a nyelvünkben található török elemek nem egységes jellegűek, vagyis különböző török nyelvjárásokból és különböző korokból valók. Biztosan megállapítható volt, hogy főrészüik a mai csuvas nyelv közeli rokona, vagy talán épen őse az *óbolgár* nyelv területéről való, s hogy a török hatás végkora belenyúlik amaz időbe, midőn már az izlám a volgavidéki népeknél is meggyökeredzett, vagyis a honfoglalást megelőző századokba. Ezen eredmények megakasztják egyelőre a magyar műveltségyszavak eredetének rendszeres nyomozását s ennek megkövetelt előmunkálata gyanánt az újonnan fölmerült kérdések, illetőleg kutatási területek alaposabb körszemléjét tolják előtérbe. Ezen cél szolgálatában állanak az *iráni műveltség hatás magyar nyelvahagyományaihoz* való adalékok (V, 72, 134.), továbbá az iráni hatás terjedelmének, korának és nyelvjárási jellegének kutatása a finn-magyar nyelvek területén (V, 165, 176.). Már ezek nyomán különböző rétegek voltak megállapíthatók az iránság hatásában; az egyik igen ősi, kiterjedt a finn-magyar nyelvek egész vonalára, illetőleg ennek uralvolgai részére, némely esetben, mind említettük, az óbaktriaiánál is régibb hangképet őrizvén meg; egy másik óbaktriai jellegű; tetemes része a szóban forgó iráni elemeknek a mai *összétok* nyelvéből volt igazolható; mindezek mellett pedig feltűnt egy újabb réteg is, mely a középperzsa, vagy pehlevi nyelv hatására vallott. Az iráni kérdés ilyenén nyomozása átvezetett a *szkitha kérdéshez*; a mennyiben t. i. külföldi tudósok egyes szkitha törzsek iráni nemzetségét bizonyították. Ezek közé tartoznak jelesül a szkolotok és szauromaták, valamint a földjükre tódult s velük egybekeveredett *alánok*, kiket az arab írók az, az oroszok *jaz* (= *jász*) néven ismernek, a mely névnek os változatával a kaukázusi georgiak népe mai nap is az *összétokat* (maguk nyelvét: *iron-okat*) jelöli, tehát azon népet, melynek különös hangsajátságait a magyar s vele rokon nyelvek jó számú iráni elemei tük-

rözik. A szkitha-ugor érintkezés tárgyalása során jutok az *ugorok legrégebb történeti emlékezetének*, a 'Iópxa: népről szóló Herodotosz-féle adatoknak méltatásához (V, 160.), melyre nézve Tomaschek Vilmos nyomozásait néhány jelentős adattal egészíthetem ki az uralvidéki rokon népek nyelve, néprajza és népköltési hagyományai köréből. Ezek együttvéve azt igazolják, hogy az *Ob és éjszaki Ural közt elterülő pozitív történeti Jugria nem ősi hazája az urali ugoroknak, még kevésbé a magyaroknak*, s hogy az ily felfogástól eltérőleg az itt jelzett területről délre, vagyis a *Közép-Ural hegység, Kaspi tenger és Aral tó közötti pusztaságon kereshetjük okszerűen az összes magyarféle népeknek (vogul, osztják, magyar) őseredeti földét*. Ezen központból történhetett valamely népvándorlási kényszer következtében az éjszaki törzsek vándorlása éjszakra s a délibb törzsek főtömegéé délre, a Kaukázus éjszaki tájaira, a *bolgárok* szoros szomszédságába. Egyes kisebb rajai a magyarságnak talán egyidejűleg e nagy szakadással, de esetleg előbb, vagy utóbb is más irányokban keresnek új hazát. Ily telep lehetett a jeneszeji kormányzóság minuszinszki kerületében a *Mažar* tó és folyó körül lakott nép. A bolgárok szövetségével végrehajtott műnek tartható a középkori utazóktól *Magna Hungaria*-nak nevezett terület birtokbavétele, melynek földrajzi meghatározásához, valamint történetéhez újabban néhány értékes adatot közölhettem (V, 175; VI, 140, 385.). Újból fölmerülvén ily módon a szkitha kérdés Nagy Géza „*Egy pár szó a szkithákról*“ czímen igen becses tanulmányt szentelt megoldásának, mely főkép anthropologiai és néprajzi megokolásában meggyőzően bizonyítja, hogy ezen nemzetiségére nézve oly homályos népfaj tulajdonképen ural-altaji volt, mely iráni légkörbe, iráni néptörödékek alapjára helyezkedett. Tisztázva levén e tanulmányokkal nagy vonásaiban az iráni érintkezés természete, sorra kerül a *török műveltség hatás korának* is tüzetesebb megállapítása (VI, 135.), melynek folyamán az a meglepő tény derül ki, hogy ennek is visszaterjednek kezdetei a magyar és uralvidéki rokonai területi közelségének, illetőleg nyelvi kapcsolatának korába, a mennyiben t. i. több magyar-török szóelem hangalakja csakis ezen alapon magyarázható. Egyben fölismerszik az is, hogy a *mongol* ethnikai hatás szintén területi kapcsolatban találta e népeket, mit alig képzelhetünk máskép, mint a *hunn népvándorlás* kapcsán, melynek Sina éjszaki határai felől előkerekedett néparadatában bizonyára jelentékeny elem volt a mongol is. Erősebb hatással van a törökség a magyarféle népekre, illetőleg nyelvekre egymástól való elszakadásuk után, a midőn egyszersmind az egyes ágakra ható török-

ség nyelvjárási jellege is biztosabban meghatározható. Igen nevezetes eredménye az e pontra vonatkozó kutatásoknak, hogy valamint a magyar nyelvből kimutatható török elemeknek nagyobb része óbolgár (csuvas) jellegű, úgy maga az *ugor*, *ogur népnevezet* is eredetileg az óbolgárral rokon nyelvű ókorbeli *nyugati török* törzsek összefoglaló jelzője volt szemben a keletebbre lakó s tőlük nyelvjárásilag is különböző *oguz*-okkal, kik magukat közönségesen *türk* néven nevezték s nevezik ma is“ s hogy „csak történeti és műveltségi érintkezés révén jutott az *on-ugur*, vagy szláv fejlődésében *ugur* név a magyarokhoz s másrészt az egyszerű *ugur*, illetőleg *jugur* név a vogulokhoz és osztjakokhoz“, kiknek eredeti közös ősi neve, mint fentebb érintettem, ugyanaz, mely a *magy-er*, *magyar* szó előrészében hallható (VI, 349—387. ll.). A magyarok eredetére vonatkozólag Vámbéry ethnologiai művei révén elterjedt alaptalan elmélet ellen küzdenek a „*Török eredetű-e a magyar nemzet?*“ (VI, 1.) s „*A magyar nemzet törökségéhez*“ (VI, 83.) című vitacikknek, melyekhez czélja tekintetében egy álnevű írónak „*Ethnologidnk áprilisi hajtásai*“ (VI, 141) című satirikus közleménye is csatlakozik, világot vetvén ama mesterséges reklámra, felületességekre s a tudományos erkölcsessel ellenkező műveletekre, melyeknek amaz elmélet nagy népszerűségét köszönheti. A honfoglalást megelőző korok történeti eseményeire deritenek fényt Nagy Gézának tartalmas értekezései „*honfoglaló őseinkről*“ (V, 79) s a magyar ősi „*monda és hagyomány*“ viszonyáról, mely utóbbira nézve Borovszky Samu is közöl „*A hunn-magyar rokonságról*“ czimen több figyelemre méltó észrevételt. — Az őstörténeti néprajzhoz és műveltségtörténethez járuló adalékok Nagy Gézának „*A nőrablás emlékei a magyarságnál*“ (V, 272.) és „*a székely írás eredete*“ (VI, 269.) című kiváló becsű dolgozatai. Ugyane tárgykörből valók: „*A nászadomány szokása a régi magyaroknál*“ (V, 214.) és „*Farkaseskü a régi magyaroknál*“ (VI, 73.) című közleményeim is.

A harmadik tér, melyen nagyobb szabású tevékenységre áll módunkban utalni, a magyar nép és magyarországi nemzetiségek jelen állapotát illető leíró néprajz. Összeállítjuk itt az erre vonatkozó munkásság anyagát tárgyak és népek szerint való csoportosításban már csak a magunk könnyebb tájékozása szempontjából is.

I. *Magyar néprajz.*

A) **Tárgyi néprajz.** *Hermann Ottó*: Magyar pásztoremberek remeklése (III. köt.) | *Huszka József*: Népies ornamentikánk forrásai (V.) | *Pápai Károly dr.*: A palócz faház (IV.) | *Jankó János dr.*: A székely ház (VI.) | *Sajóvölgyi G. Péter*: A dorogmai vesszőipar (VI.) | *Réthy László dr.*: Cséplő József somogyi bojtár faragványai (I.) || *Ágai Adolf*: Adalék a panyókaviselethez (I.) | — A panyókás viselet eredete (I.) || *Herrmann Antal dr.*: A magyar gyermek ethnographiája (II, 218; 167),

B) **Néphit.** 1. **Mithikus alakok**: *Lázár Béla*: A garabonciás diákról (I.) | *Versényi György*: A bányarémről (I.) | *Faylné H. M.*: Hüvelyk, Hóköm, Lyüki (I.) || *Juhász Mór*: Vízi manó a Hernádban (II.) | *Kálmány Lajos*: A magyar halászsok vízi eilenségei (VI.) | *Herrmann Antal dr.*: A kún vízi manó (II.) || *Kálmány Lajos*: Gyermekijesztők és rablók nyelvgyománányainkban (IV.) | *Kristály Balázs*: A lidércz a székely néphitben.

2. **Babonák**: (Erdélyiek:) *Benkő András*: Háromszéki babonák (II.) | *Harmath Lujza*: Nyárád-menti babonák (II.) | *Jankó János dr.*: Kalotaszegi babonák (II.) | *dr. Wliscockiné Dörfler Fanni*: Jóslo állapotok a kalotaszegi néphitben; A kalotaszegi néphit köréből (III.) | *Balásy Dénes*: Udvarhelymegyei babonák (VI.) | *Elekes Sándor*: Gernyeszegi babonák (VI.) | *Kolumbán Samu*: Adatok az udvarhelymegyei székely néphithez; Hétfalusi csángó babonák (VI.) | *Kovács Bálint*: A zágoni nép szokásai és babonái (VI.) | *Nagy József*: Hegyhátvidéki babonák (III.) || (Palóczság. Felvidék:) *Istvánffy Gyula*: Adalékok a palócz nép babonáihoz (I. V. VI.), Felvidéki babonák (V.) || *Király Pál*: Ugoecsi babonák (II.) | *Kiss Áron*: Tornyospálczai babonák (II.) | *Idb. Kis Áron*: Porcsalmai babonák | *Trencsény Lajos*: Babonák az Alföldről (I.) | *Szívós Béla*: Hajduszoboszlói babonák (II.) | Ungmegyei babonák (III.) | Napfogyatkozás (III.) | Biai néphit (III.) | *Trencsény Lajos*: Tokaji babonás szokások (III.) | Nagyváradai babonák (III.) | *Mátyás József*: A szigetvári néphitből (V.) | *Jakab József*: Szathmármegyei babonák (VI.); id. (III.) — (Tárgyi szempontok szerint csoportosított gyűjtések:) *Wieder Gyula*: Kincésás babonák és ráolvasások (I.) || *dr. Wliscockiné Dörfler Fanni*: A gyermek a magyar néphitben (IV.). Adalékok a gyermekről való néphithez (V.) | *Versényi György*: Adalékok a gyermekről való magyar néphithez (V.) || *Herrmann Antal dr.*: Adalékok az idővarázsláshoz Magyarországon (VI.) | *Kristály Balázs*: A székelyek időjósolásai (VI.) | *Rechnitzer Ignác*: A hajdumegyei pásztor chronomantiája (VI.) || *Kovács G. G.*: Az méhekrül való hasznos beszéd (II.) | *Bellosics Bálint*: Méhes babonák || *Wliscocki Henrik dr.*: Fákra aggatott fogadalmi rongyok a magyar

néphitben | *dr. Wlásokiné Dörfler Fanni*: Templom és templomi szerek a magyar néphitben; Kakas, tyúk és tojás a magyar néphitben (VI.). — *Illésy János dr.*: Adalékok a hazai babonaszág történetéhez (II.).

3. Ráolvasások. Orvoslás: *Wieder Gyula*: Kincsásó ráolvasások (I.) | *Kiss Áron*: Ráolvasók (III.) | *Kálmány Lajos*: Ráolvasások (II.) | *Márton József*: Ráolvasás megigézés ellen (VI.) | *Veres Samu*: A nép hajdani orvosi tudománya (III.) | *Király Pál*: Mitől hágy el a hideglelés. Hogy lehet szeplőtől megtisztulni (III.) | Ijedtség gyógyítása (III.).

4. Népmondák: *Kálmány Lajos*: Délvidéki népmondák (II.); Magyar vízözön-mondák (III.) | *Demeter Dénes*: Udvarhelymegyei népmondák (VI.) | *Jakab József*: Rákóczy leánya (VI.) | *Kristály Balázs*: Székely népmonda a Katustaváról (VI.) | *Szentkereszty Tivadár*: Nyitramagyei népmondák (VI.) | *Versényi György*: Felvidéki népmondák (VI.) | *Benedek Elek, Sebesi Jób*: Erdélyi helyi mondák (II.). || *Munkácsi Bernát*: Magyar Leviátán-regék (V.).

C) Népszokások. 1. Lakodalmi népszokások: *Gönczy Ferencz*: A muraközi nép lakodalmi szokásai (I.) | *Dorner Soma*: Komárommegyei lakodalmi szokások (II.) | *Kiss Áron*: Régi lakodalmi szokások Tokaj-Hegyaljáról (II.) | *Pápai Károly dr.*: Párta-felköszöntő (II.) | *Trencsény Lajos*: Lakodalmi szokások Hajdu-Hadházon (V.) | *Gál Kálmán*: Lakodalmi szokások a Nyárád mellett.

2. Játék. Tán cz. Zene: *Balassa József*: Visontai gyermekjátékok (II.) | *Mátyás József*: Tóthi gyermekjátékok (V.) | *Istvánffy Gyula*: Palócz gyermekjátékok (VI.) | *Rechnitzer Ignác*: Hajdumegyei gyermekjátékok (VI.) || *Borbély Sándor*: Az aranyosszékiek tánca (II.) | *Farkas Lajos*: A kál-lai kettős (VI.) || *Pintér Sándor*: Régi palócz táncznóták (II.) | *Istvánffy Gyula*: Palócz népdalok (V.) | Hadi zenei jelzésekre csinált szövegek (III.) | *Küldy Gyula*: A Thököly Imre és Rákóczy Ferenc korabeli dalok, egyházi énekek, tánczok (III.) || *Munkácsi Bernát*: Régi magyar népénekesek (V.).

3. Egyéb népszokásbeli érdekességek: *Vikár Béla*: Kötél-lopás, fáramászás (I.) | *Király Pál*: A palázolás (II.) | *Pintér Sándor*: A kimuzsikálás (II.) | *Trencsény Károly*: Piliátus-verés (II.) | *Trencsény Lajos*: Szobbi husvétii népmulatság (III.); Subározás (III.) | *Márton József*: Regölés (I, II.) | Vízbemártás (IV.) | *Lehóczky Tivadár*: Kútfők a magyar káromkodás történetéhez (V.) | *Ifj. Pongor István*: A debreczeni „nyeregbló váló óhajtsárról“ (VI.) | *Cskály János*: A „pünkösdi király“ választása Ugocsában (VI.) | *Lázár István*: Juhtenyésztés; Nyíl, nyílhúzás, nyílvetés Alsó-Fehér-megyében (VI.)

4. Összefoglaló gyűjtések: *Pintér Sándor*: A palócz szüle-

tése, házassága és halálózása (II.) | *Binder Jenő*: A palócok temetkezési szokásaihoz (II.) | *Istvánffy Gyula*: Képek a palóc népeletből (III.), Mátra-vidéki palóc szokások; Újabb adalékok a palócok néprajzához (V.) || *Kötse István*: Népelet és népszokások Baranyamegyében (I.) | *Thury József*: Kis-Kún-Halás néprajza (I.) | *Balázs Márton*: Szilágysági néprajzi adalékok (I.) | *Bartha Gyula*: Érmelléki néprajzi adalékok (II.) | *Márton József*: Sorki-Tóthfalu néprajzi vázlata (II.) | *Kolumbán Samu*: A hódáthiak népszokásai (VI.) | *Wagner Aladár*: Népszokások Nagy-Bakonak vidékén (VI.) | *Elekes Sándor*: Gernyeszegi népszokások (VI.) | Temetési szokások, határkerülés, husvéti öntözködés a Nyárad mellett (VI.) | *Gönczy Ferencz*: Göcseji népszokások (VI.) | *Kovács Bálint*: A zágóni nép szokásai (VI.) | *Csáky Elek*: Somogy megye lengyeltóti járásának néprajzi viszonyai (VI.).

D) **Népköltés. Nyeiv.** Népmese: *Istvánffy Gyula*: Egy török és palóc népmese rokonsága (I.) | *Katona Lajos dr.*: Megjegyzések a török-palóc párhuzamhoz (I.); Párhuzamok magyar meséinkhez (II.); A magyar népmese irodalma (I.) | *Binder Jenő*: Párhuzamok magyar meséinkhez (II.) | *Verses Endre*: Erdélyi meseváltózat (II.) | *Prohaszka Ferencz*: Bács megyei mesék (II.) | Magyar népmese-formulák (III.) | *Baróti Lajos*: Öreg emberekről szóló mese (III.) | A tündérmese születése (I.) | *Munkácsi Bernát*: Egy magyar mesevégi szólás eredete (IV.) || *Lázár Béla*: A „Gesta Romanorum“ hatása a népköltészetre (II.) | *Binder Ernő*: Megjegyzések a „Gesta Romanorum“ hatása cz. dolgozatra (III.) | *Kolumbán Samu*: Haller „Hármas Istoriájának“, egyik meséje székely köntösben (VI.) — Népdal: *Szendrei János dr.*: Régi magyar népdalok (I.) | *Balassa József dr.*: Visontai népdalok (II.) | *Lindner Ernő*: Magyar nép dal-könyvből (VI.) | *Farkas Sándor*: Szentesi népdal (II.) | *Vikár Béla*: Somogyi népköltési adalékok (II.) | *Bellosics Bálint*: Magyar népköltési adalékok (III.) | *Sebestyén Gyula*: Párhuzamos idézetek (II.). — Ballada: *Harmath Lujza*: Székelyföldi népballadák (I.) | *Király Pál*: Ung megyei ballada: A bíróné (II.) — Karácsonyi vers: *Esztegár L.*: Karácsonyi népjáték Szamosujvárról (II.) | *Istvánffy Gyula*: Betlehemi pásztorjáték a mátraalji palócoknál (II.) | *Kórody J.*: Karácsonyi vers (II.) — Regősének: *Király Pál*: Regősök mondókája (II.) | *Nagy József*: Regölés (II.) | *M. B.*: Egy regős ének bevezetése (VI.) — Adomák: *V. S. Arany János* fülemüljének eredete (I.) | *Borbély Sándor*: Debreczeni adomák; Aranyosszéki adomák (II.). — Hangutánzás-mondóka: *Farkas Sándor*: Gúnyos hangutánzás a XVII. századból (I.) | *Szívós Béla*: Tréfás hangutánzás (I.) | *Herman Ottó*: A harangok szava és még valami (II.) | *Trencsény Károly*: Haranghangok utánzása (II.) | *Nagy József*: Hegyhátvidéki hangutánzók (III.) | *Giesswein G.*: Harang-

szóutánzás Kis-Márton vidékén (III.) | *H. A.* Állatok nyelve (V.) | *Farkas Sándor*: Szentesi török gúnyoló mondókák (II.) | *Istvánffy Gyula*: Palócz találós mesék (II.).

Nyelv: *Zolnai Gyula dr.*: A kevélység kifejezései a magyar nyelvben (VI.) || *r—y*: A személynevek eredetéhez (I.) | *x. y.* Régi magyar személynév (I.) | *Ng.* Az Attila név (I.) | Kossuth mint keresztnév (I.) || *Trencsény Károly*: Felsővidéki helységnevek etymologiai magyarázata (II.) | *Bellosics Bálint*: Zalamegyei községek gúnynevei (II.); Zalamegyei helynevek (III.) | *Jankó János dr.*: Jegenei helynevek (II.) | Nr. Gl. Bécs (I.) | *Király Pál*: Bécs (III.) | *Ng.* A Zaránd név eredete (I.) | *R. L.* A tót név jelentése (I.) | *T. K.* Szék és székely (I.) || *Márton József*: Növénynevek a nép nyelvében (III, V.) || *M. B.* A régi magyar „turul“ madárnév (VI.).

E) **A rokon népek néprajzából**: *Munkácsi Bernát*: A medveeskü népszokása a voguloknál (Hunfalvy-album) | *Pápai Károly dr.*: A vogul házasság (u. o.); A voguloknál és osztjákoknál (Ethn. I.) | *Vikár Béla*: Vogul imádság (II.) | *Schreiner Márton*: Adalékok a vogul kozmogonia eredetéhez (III.) | *Munkácsi Bernát*: A régi osztják társadalom (V.) | *Jankó János dr.*: A votjákok közt (III.) | *Vikár Béla*: Finnországi tanulmányutam (I.); Vadászati hagyományok a finneknél (III.) | *Pápai Károly dr.*: Finn néprajzi tárgyak (I.) | *Jankó János dr.*: Finn halászati eszközök (IV.) | *Herrmann Antal dr.*: A finn-ugor népek vízözön-mondái (II.) | *Munkácsi Bernát*: A szegedvidéki magyar világteremtési regék változatai; A nőrablás nyomaihoz a rokon népeknél (V.). — (*Bálint Gábor*: Mutatvány a mongol népköltészetből II.).

II. Német néprajz.

Baróti Lajos: A bánági német telepek történetéhez (I.) | *Lehóczky Tivadar*: Német telepek Bereg megyében (III.) | *Giesswein S.*: A hienczok-ról (III.) || *Weber Soma*: A szepesi szászok ruházata (I.); Lakás és butor-zat a szepesi szászoknál (II.) || *Kurcz Sámuel*: Hiencz lakodalom; Kranz-labtanzen (III.) | *Kiss Áron*: Erdélyi német gyermekjátékok | *Wliskoeki Henrik dr.*: Erdélyi szász gyermekjátékok (III.) | Erdélyi szász népelet (III.) || *Herrmann Antal dr.*: A merseburgi ütközet a német nép hagyományában (II.) | Budai sváb néphit (III.) || *Ifj. Matirko Bertalan*: Egy szepességi népmondáról (I.) | *Baróti Lajos*: Bánági német népballadák (III.) | *Lehóczky Tivadar*: Német népdalok (III.) | *Szilágyi Albert*: A bártfai Roland (III.) | Erdély királynéja (IV.) || Budai sváb szólás (III.).

III. *Tót néprajz.*

Réthy László: A tót név jelentése (I.) | *Nagy József*: Árva megyei tót népszokások (II.) | *Medreczky Soma*: Liptói tót népszokások (VI.) || *Czambel Samu dr.*: A tót népköltészeti kiadványok kritikájához (I.) || *Pápai Károly dr.*: A néprajz a prágai kiállításon (II.) | *Melich János*: Cseh-szláv ethnographiai kiállítás Prágában (VI.).

IV. *Ruthén néprajz.*

Lehóczky Tivadar: A magyar-orosz pásztoréletből (II.); Régi ruthén puskaportartók (VI.) | *Vrábely M.*: A bácskai ruthénekről (II.); Ruthén népmondák Mátyás királyról (IV.) | *Zsurek Antal*: A mármaros megyei Nagy-Ág-völgy ruthén népének hiedelmeiből (VI.) | *Nemes Mihály*: A talaborvölgyi ruthén nép lakodalmi szokásai (VI.) | *Veres Endre*: Baba-Dokia a ruthének és huzulok földjén (VI.) | Bukovinai ruthének neve (III.).

V. *Szerb-horvát-bolgár néprajz.*

Bellosics Bálint: Dodola. Adatok az esőcsináláshoz (VI.) | *Iványi István*: A szabadkai bunyevácok és szokásaik (II.) | *Popovich M. György*: Iványi és a bunyevácok ethnographiája (IV.) || *Gönczy Ferencz*: Muraközi horvát ballada (II.) || *Strausz Adolf*: A kik idegenek otthon (I.); Bolgár népdal (II.) | *Czirbusz Géza dr.*: Délmagyarországi bolgár szerelmi dal (I.); Délmagyarországi bolgárok viselete (II.).

VI. *Vend-szlovén néprajz.*

Bellosics Bálint: Zalamegyei vend népballada (I.); Vend népdalok (III.); Mátyás király emléke a szlovén népmondákban (I.).

VII. *Oláh néprajz.*

Mariencescu Athanáz: Baba-Dokia román népmythologiai alak (I.); Az áldozatok. Román népmythologia (II.) | *Réthy László dr.*: Traján-Decebal traditiók (I.) | *Bezsán Miklós*: Néphit és népszokások a karasmenti románoknál (VI.) | *Sróth P.*: Mármarosi oláh babonák (II.) | *Gál Kálmán*: Esőcsinálás Fehértemplomban (VI.) || *Herrmann Antal dr.*: Oláh tánczuóta (I.) | *Mailand Oszkár*: Rumén találós mesék (II.).

VIII. *Örmény néprajz.*

Réthy László dr.: A magyar örmények (I.) | *Patrubány Lukács dr.*: Alisan Leo jubileuma (I.) || *Szongott Kristóf*: Ujévi örményének (I.); Erdélyi örmény népmesék (III.) | *Gopcsa László*: Erdélyi örmény panaszos ének; Erdélyi örmény közmondások (II.).

IX. *Czigány néprajz.*

József főherceg: A cigányokról (I.) | *Herrmann Antal dr.*: A cigányok megtelepítéséről; A vándorcigányok rovásjelei (IV.) | *Wlislócki Henrik dr.*: Szerelmi jóslás és varázslás az erdélyi sátoros cigányoknál (I.); Czigány tűzreolvasás és tolvajlási babonák (II.) | *Márki Sándor*: Aradmegye cigányainak története (I.) | *Kovács János*: A cigányok Szegeden (VI.) | *Cs. D.*: A magyar cigányság történetéhez (I.) | *Illésy János*: A cigányok történetéhez (IV.) | *B. S.*: Czigány vajdák (II.) | Czigány szerelmi varázslás Boszniában (III.) | *Gál Kálmán*: Czigány gyász a délvídeden (VI.).

X. *Egyéb nemzetiségek.*

Olasz: *Czink Lajos*: Adalékok Fiume néprajzához (III.) | *Kőrösi Sándor dr.*: Adalékok Fiume néprajzához (III.) | *H. A.*: Fiumei olasz népdal (III.) || Török: *Kunos Ignác dr.*: Helva-osztó ünnep Ada-Kaléban; Jelentés harmadik ada-kalei utamról; Török népszínház (III.) || *Réthy László dr.*: Magyarországi spanyol telepek; Francziák és elszász-lothringiak a magyarságban (I.).

XI. *Általános néprajz.*

Katona Lajos dr.: Ethnographia, ethnologia, folklore (I.) | *Goldziher Ignác dr.*: Az összehasonlító vallástudomány ethnographiai kapcsolatai (III.) | *Herman Ottó*: A halászat, mint ősfoglalkozás és viszonya a néprajzhoz (III.) | *Török Aurél dr.*: Az emberbuvárlat a néprajzban (III.) | *Sebestyén Gyula dr.*: A költészet eredetéről (VI.) | *Herrmann Antal dr.*: A köröm a néphitben (IV.); Adalékok a körömről való néphithez (V.) | *Klein József*: A körömről való állítólagos zsidó néphithez (V.) | *Kuun Géza dr.*: Kincésások és bányászok (I.) | *Beledi P. M.*: Keleti motívumok egy nyugati mesében (III.) | *Binder Dezső*: A zarándokok és az isten anyala (IV, 130 és 260.) | *Wlislócki Henrik dr.*: Szibilla királynő és a keresztfa (V.) | A gonosztevők megbélyegzéséről (IV.) | *Nagy Géza*: Az emberiség statisztikája (I.).

Ime ez a multban kifejtett tevékenységünk. Okszerűen ez lehet iránymutatója jövőnk törekvéseinek is. Az egyengetett vonalakat s tisztázott területeket lehető tökéletesen ki kell építenünk s e mellett új ösvényeket is kell törnünk néprajzunk őserdejében.

A *néprajzi múzeum* ügye továbbra nem igényli különös istápolásunkat. *Herman Ottó*val oly férfiú jut e nagyreményű országos intézményünk élire, kinek nagy szaktudománya, buzgósága és energiája teljes biztosítékot nyújthat számunkra annak fölvirágzása iránt. Evvel

kapcsolatban föl fog lendülni nálunk a *tárgyi néprajz* is s örömmel e fölött legcsekélyebb mértékben sem apaszthatja az az előrelátás, hogy esetleg nem társaságunk kiadványai lesznek e kedvezőbb fejlődés szinterei; a mennyiben t. i. az e szakba vágó nagyobb s csupán mutatóképekkel értékes közleményeknek költséges volta nem áll arányban szerény anyagi viszonyainkkal. A Néprajzi Társaságnak mindenestre tagadhatatlan érdeme lesz, hogy e fejlődést előkészítette, még ha körülményeinek józan megfontolásával a jövőben sem tűzhet ki e téren nagyobb szabású feladatot, mint a minőt eddigelé is valósított, a mely t. i. egyszerű adalékok gyűjtésében állott.

Ellenben a siker bizalmával ragadhatjuk meg a vezérséget és munkálkodhatunk kettőztetett erővel ama másik két feladat terén, melyen eddigelé is kiválóbb eredményeket érhattünk el, értve ezek alatt t. i. a *magyar őstörténetet*, valamint a *hazai népek életének a szorosán vett tárgyi néprajzon kívül eső jelenségeit*. Az őstörténet három egymást szorosán kiegészítő eszközzel kíván művelést: az egyik az *összehasonlító nyelvtudomány*, a másik az *összehasonlító néprajz*, ideértve az *embertant* és *régészetet* is s a harmadik a *pozitív történeti tudomány* különös tekintettel néprajzi és *műveltségtörténeti* adataira. Az összehasonlító nyelvtudománnyal kapcsolatban megoldandó főbb feladatok: a körvonalaiiban már meghatározott *iráni* (illetőleg: *árja*), *török* és *mongol* érintkezés jelenségeinek őstörténeti tanulságaik szempontjából való tüzetes és kimerítő áttanulmányozása, elvégezve előzetesen ehhez a megfelelő nyelvészeti előmunkákat. Ezekhez csatlakozik a *szláv érintkezés korának* kérdése, melyre nézve napról-napra szaporodnak amaz adatok, melyek ennek a honfoglalást megelőző régiségét sejtetik. Csak ezen kérdések kellő tisztázása után haladhatunk okszerűen a *műveltségzők* különböző fogalomcsoportjainak (pl. vadászat, pásztorélet, kezdetleges ipar, házi eszközök, ruházat, földművelés, társadalom, kereskedés, néphit, erkölcsi képzetek stb.) rendszeres tárgyalásához, melyek együtt véve hű képét fogják nyújtani az őskori magyarság műveltségi állapotának fejlődése fokozataiban. E munkássággal párhuzamosan kell folynia a másik két irány munkásságának. Az összehasonlító néprajznak magyar őstörténeti szempontból való értékesítése megköveteli, hogy mindenekelőtt gondos figyelemmel kísérjük a magyarral rokon (finn-magyar), és vele történeti érintkezésben állott (török, mongol, iráni, szláv) népekre vonatkozó ethnográfiai kutatásokat, melyeknek különösen bő forrása nyílik az orosz nép- és földrajzi, valamint régészeti folyóiratokban, úgy-

szintén az e tudományok művelésére alakult társaságok egyéb kiadványaiban. Ezeknek ismertetésére tehát állandó rovatot kell nyitnunk folyóiratunkban. Így fogjuk majd fölismerni, hogy néprajzunk elemei közül melyek az ősi alkotó részek s melyek az újabbak. Az utóbbiak szempontjából kívánatos, hogy összefoglaló monografiák álljanak rendelkezésünkre a hazai nemzetiségek közül különösen a déli és éjszaki szlávság, valamint az oláhság néprajzára. Mindezek mellett nagy súlyt kell helyeznünk a történeti kútfőkben elszórtan található néprajzi és műveltség-történeti megjegyzésekre, melyeknek alkalom szerint való közlésére, illetőleg összegyűjtésére régóta buzditgatjuk (bár eddigelé nem nagy sikerrel) hazai történettudósainkat. Ugyanezen munkakörbe eső nagyfontosságú feladat volna az is, hogy az egyes, történeti kútfőinkben nem sok adattal szereplő népvándorlás-korabeli s a magyarsággal történeti kapcsolatban állott népekről, illetőleg törzsekről (minők pl. a szavir, kazár, bessenyő, bolgár, hunugur, szaragur, kutrigur, avar, úz, alán stb.) minden adatot egybeállító s értékük szerint fejtegető tanulmányok keletkeznének. Mindezen munkálatok együtt véve nagy fényt deríthetnének honfoglalás előtti történetünknek és ősmultunknak korszakaira s evvel nemzeti tudományosságunknak egyik legméltóbb, legérdekesebb feladata nyerne megoldást.

De népiünknek nemcsak történeti, hanem jelen élete, vagyis a *leíró néprajz* is kiválóan megérdemli buzgó gondozásunkat annál is inkább, minthogy e téren a legjobb fejlődés útján vagyunk. A néprajzi anyag gyűjtése csaknem az egész országban szervezve van s ha innen-onnan még fogyatékos alakban is jönnek közleményeink, bizvást remélhetjük, hogy ez az állapot mihamar javulni fog. Folyóiratunk minden száma okulást terjeszt a gyűjtés rendszeresebb módja tekintetében is s mind szaporábban érkeznek be hozzánk az olyan leíró dolgozatok, melyek mint adatforrások, teljesen kielégítetik a tudományos kutatás követelményeit. Azon kell lennünk, hogy folyóiratunk terjedelmét bővítve, mennél több tért adhassunk az ilyen nagybecsű közléseknek, melyek elegendő mértékben fölgyarapodva módot fognak nyújtani az egyes néprajzi jelenségeknek (pl. a néphit és népszokások köréből) összefoglaló rendszeres tárgyalására, valamint tudományos méltatására. Egy ilyen kiadványsorozat létesítése a végcél, melyre e téren törekedhetünk.

Új ösvénye társulati működésünknek lesz talán a *magyar anthropológia*. Méltó bevezetése ennek összehasonlító néprajzunk elhunyt nagyérdemű kutatójának, dr. Pápai Károlynak becses műve:

Az uralvidéki rokon népek anthropológiája, mely mint a Magyarországi Néprajzi Társaság önálló kiadványsorozatának első száma lát nemsokára napvilágot.

Józan körültekintéssel ezek lehetnek törekvéseink a közel jövőben. Messzebb eső feladatokra már nem merészkedhetik tekintetünk; nagy és érdemes munka lesz, ha az itt jelzetteket is megoldhatjuk.

Munkácsi Bernát.

D A M A S E K I S T E N R Ő L.

Székely István világkrónikája a 888-as évszámhoz följegyzett eseményeket következőképp vezeti be: «A magyarok ez eztendőbe esmét ki indulának Scithiából, kiket két dolog indíta fel. Első a Csabának, az Atila fiának, testamentoma, a ki innet oda ment vala, ki mikoron meg hala, a *Damasec* (Damasek) istenre kiszelitté ökö, hogy ha meg sokasodnának, esmét e Pannoniának földét el foglalnák, és boszut állanának az ő attyának az Atilának ellensigiről. Második indítá ökö az álom látás, a kit látott vala ugyan ottan hon Hunniába, az Eleudnak felesége, az Enodbilia asszony, az ő terhes volta korába, ki álmába imest látta vala. Hát ime egy igen szip Solyom a fejét az ő kebelébe hajtotta, kinek nyuguvásának gyönyörüsígiből az ő méhéből egy nagy szép folyó patak folyamék ki, ki nagy bőséggel egy idegen földre mind alá folya, holot meggyülvén, nagy szélljel mind ellepé a földet. Ez vala az álom, kin a Scithiának jövendő mondói ezt magyarázák felőlle, hogy az ő magzatjából támadna ollj fejedelöm, ki innet nagy néppel ki menne, és idegen földön mind népestől le telepödnék. Kin nyilván ott Hunniába e Pannoniának kövér földét értik vala. Kitől mikort üdő be telvén egy szip férfiu gyermek született volna, az ő attya az ő feleséginek látot álmáról Álmosnak nevezé».¹ Következik a hosszú nemzetségi lajstrom s utána elég terjedelmes kivonata annak, a mit középkori krónikáink az Enodbilia asszony álmától Toksun vezér idejéig pogány kori események gyanánt beszélnek el.

Az idézett különös hely változatát megtaláljuk Heltai Gáspár magyar krónikájában is, így: «Két dolog lón kedig, mellyek ki indíták a Magyarokat Scithiából. Előszér a Csába Kapitánynak, az Atila

¹ Székely István: *Chronica ez vilagnac yeles dolgairol*. Cracoba, 1559. p. levél.

fiának, testamentoma. Mert midőn Csába igen meg vénhedet volna, minek utána Pannoniából haza ment vala, és immáron halálos ágyában volna, hozzá hivatá a fő népeket a Magyarok közzül és kényszeríté őket az ő istenekre, *Damasekre* etc. Hogy mikoron üdővel meg sokkasodnának, esmét a Pannonia földre akarnának ki menni, és aszt foglalni magoknak, és aszt birni. És hogy boszszut akarnának állani az ő job atyoknak, az Atila Hertzegnek, ellensegin. — Másodszor inditá őket egy álom»,¹ az Enodbil asszony álma, melyet a szerző oly csekély eltéréssel beszél el, hogy ismételnünk felesleges.

A következő krónikás Petthő Gergely volt, a ki Heltai megkerülésével a Székely-féle szövegeezést vette át. Mivel száz évvel későbbben írt, csak az ortográfiát változtatta meg. Átírását egyedül az a riktó sajtóhiba teszi jellemzetessé, mely Damasek isten nevét Damasessé torzította.² Lisznyai Pál 1695-iki krónikája az elődök titokzatos helyéről nem vesz tudomást. Utána, még csak Petthő két folytatójánál, gróf Kálnoki Sámuelnél és Spangár Andrásnál találkozunk vele,³ a kinnél természetesen a sajtóhiba is érintetlenül megmaradt.

A magyar krónikások nyomába lépő XVIII. századi tudós történetírók Damaseket már nem ismerik, minek okát abban kell keresnünk, hogy ezek a mult emlékeit nem a gyarló közvetítőknél, hanem közvetlenül a középkori krónikákban és legendákban az egykorú oklevelekben, törvénykönyvekben, emlékiratokban, országgyűlési és diplomáciai iratainkban keresték. Mithologiai szempontból legelőször Cornides Dániel foglalkozott vele. Szerinte Székely és Heltai följegyzése minden hiteles alapot nélkülöz. Sőt mivel nyomuk se a régebbi forrásokban, se az élő hagyományban nem található, bátran kimondja, hogy Damasek szerepe nevetséges ostobaság, és semmi egyéb.⁴

Utána Bodor Lajos méltatja figyelemre az *Álmos, a honkereső* című hóbortos «tündérmű» bevezető tudományos fejtegetéseiben. Módszertelenül összehordott adalékai közt előbb a Herodotosnál található

¹ Heltai Gáspár: *Chronica az Magyaroknak dolgairól stb.* Kolosvarot, 1575. — D. iii. levél.

² Petthő Gergely: *Rövid magyar cronica etc.* Bécs, 1660. — B³, b. levél.

³ Gróf Kálnoki Sámuel: *Az magyar krónikának veleie és summája.* Bécs, 1702. — C², b. levél. — Petthő Gergely: *Rövid magyar krónika.* Kassa, 1753. (helyesebben 1733.) — B², levél.

⁴ «At quis est — kérdi — qui de ridiculo hoc Damasec, quem omnis retro vetustas ignorat, vel fando quidquam umquam audiverit? Nugae!» (Commentatio de religione veterum hungarorum. Viennae, 1791. — 24. l.)

szkitha Neptunt, Thamimasedest és a persa Theodamas nevű tündér-
atyát említi fel, azután pedig nyomban figyelmeztet bennünket arra
is, hogy *dana* médus nyelven = tudós, *damu* a tatároknál = gyeheha,
duma zsidóul = halk fejedelme (minek?), *dana* verje meg! pedig magyar
tájszó «s ez lehete az elgörögösített Thamimasades». Sőt tovább menve,
fölemlíti még Tacitus Tamfanáját és Anonymus Tomiz-Obáját.¹ Az
utóbbit azonban Schwandtner hibás szövegéből vette a helyesebb olva-
satú Thonuz Oba helyett, mely név tudvalevőleg török eredetű s disznó
apát jelent. Az sem helyes, hogy Heltainál Damasest talált, mert erre
a sajtóhibára — mint már említve volt — csak Petthő és folytatói
formálhatnak jogot.

Ipolyi a *Magyar Mythológiában*² Cornides kategorikus elutasítása
daczára Damasek nevében szkitha mithoszi reflexiót hajlandó föl-
ismerni, ámbar ő sem tagadja, hogy a tudatos csinálmány és naiv
hagyomány közt különbséget tenni ezúttal nagyon nehéz. Ő is gondol
a szkithák Thamimasedesére, s számításba veszi, Anquetil du Perron
a Thamimasadest Damasdesnek s ezt a zend nyelvből *tama-zadeh*-nek,
azaz olyas valaminek tartja, a mi mindent létre hoz, megszületni segít;
de a sajátságos magyar istennevet megfejteni ebből sehogy se tudja.
Saját szavai szerint «bensőbb, eredeti összefüggő okozatos megfejtés»
volna kívánatos, a mit azonban a szkitha Neptun neve nem nyújt,
valamint nélkülöz a Damasekhez és Damaseshoz közelebb járó Taunases
gót király név is, melyet szorultságában Jordanes *Geticájából* rántott elő.

A szkitha istennel való összefüggést Hunfalvy Pál már nem tartja
képtelenségnek, csak azt tagadja, hogy ezt az összefüggést az ős hagyomá-
ny hozta volna létre.³ Damasek nevét szerinte maga Székely István
koholta, a mit annál könnyebben is tehetett, mert a görög írók akkor
már nem voltak ismeretlenek. A valószínűtlen föltevésével szemben
Nagy Géza koczkrátatott meg egy újabb véleményt.⁴ Ő Damaseket
hunmondai alaknak tartja, nevében pedig Dengeziket, a szétszórt hun
törzsek egyesítőjét keresi.

Mindent összegezve, azt találjuk, hogy a száz éves kutatás semmi
támasztékot sem talált a mellé, a mit Cornides józan esze még 1791-ben
megingatott. A figyelemmel tartott hagyomány és a folyton vallatott

¹ Magyar pogány hitregék. Bevezetésül az «Álmos» című tündérműhöz. Irtá Bodor Lajos. Kolozsvárt, 1842. — 90. l.

² I. m. Pest, 1854. — 21. l.

³ Hunfalvy Pál: A székelyek. Budapest, 1880. — 77. l.

⁴ A Pallas Nagy Lexikona: Damasek. N(agy) G(ézatól).

kútfők meddőknék bizonyultak. Pedig ezek nélkül, mit az ellentétes vélemények bőségesen igazoltak, nagyon nehéz, sőt teljes lehetetlenség bizonyosat állítani. Szabadjon tehát nekünk most ugyanezen az alapon a tagadást megkísérteni.

A kútfőkritika már számtalan szolgálai lelkű kompilátort megszegyenített azzal a dicsóséggel, hogy eredetét is tud állítani akkor, ha valamit — félreért. Az ilyen írókat leginkább az átmeneti korszakokban üldözi sikerrel végzetük. A megújulás embere a férczelés, ollózás és átírás művészetéhez olyan forrásokat kénytelen használni, a melyek neki már régiek, elavultak s nagy részt ismeretlenek. A reformáció korában ilyenek voltak például a középkori krónikák, melyeket kellő paleográfiai ismeret nélkül már olvasni sem tudtak helyesen. Valkai András 1576-ban megjelent verses magyar krónikáját 1567-ben írta «borkóstoló Márton püspök hetébe» s benne ilyen sorok fordulnak elő:

Im Nimrotnae fia Himor marada . . .
 Radar vala Beller fiánae neué . . .
 Ennec fia Rödly, ó fia Besztwe . . .
 Immár Lenente fiánae Lel neué, —
 Fia Zamur, fiánae Zember neué . . .
 Opos fiánae vala Eczet neué.¹

Talán mondanom sem kell, hogy az előtte fekvő kéziratban, vagy annak rosszul lemásolt régebbi eredetijében Himor helyett Hunor, Radar helyett Kadar, Rödly és Besztwe helyett Budli és Beztur, Lenente helyett Leuente, Zember helyett Zambor s Eczet helyett Ethei volt olvasható.

Valkainak Bonfinius volt a forrása. Mikor versét szerezte, már megjelent az 1543-iki Brenner-féle bázeli kiadás, de ezt az érintett paleográfiai hibákból következtetve, még nem ismerte. Hogy e nélkül miből meríthetett, arra Heltai Gáspár ad feleletet. A Bonfinius latin szövegéből kompilált magyar krónika 1575-iki kiadásában elpanaszkodja ugyanis, hogy a hozzánk letelepedett humanistával Ulászló szerencsésen befejeztette ugyan, a mi Mátyás halála után félben maradt; «de a könyv nem vólt nyomtatva, hanem csak írva. És a püspekek annak utánna ki ki mind magának meg íratta. De miért hogy a könyv nagy és hoszszú, restelték meg írnyi mind a könyvet, ezért egyik egy részét írta, másik a másikat, harmadik az harmadikat. E sok darabok-

¹ Valkai: Az Magyar Királyoknae eredetekről, és nemzetségekről való szép Historia. Colosvarat, 1576. — C². levél.

ból annak utánna mű időnkbe egybe szedegettük és rendre hoztuk mind az egész könyvet, nagy munkával és nagy nehezen. Mert az egész könyv el veszett Bonfiniusnál, és László királynál. Mátyás Királynak köszényük ezokáért eszt, hogy nálunk vagyon az Magyar Chrónika, és hogy Bonfinius aszt böles és ékes Deák szóval meg irta.¹

A féltékenyen őrzött és loppal másolt kéziratok aztán hallatlanul megromlottak. A Brenner-féle kiadás már tömve van íráshibával, és mégis jobb volt azoknál a hazai kéziratoknál, a melyek titokzatos voltuknál fogva sokkal keresettebbek voltak a nyomtatott Mátyáskori krónikáknál. Az idézett hely például nyilvános tanuságtétel arról, hogy a derék kolozsvári nyomdatulajdonos az 1473-ban megjelent *Budai Krónikáról* s az Augsburgban és Brünben egyidejűleg kiadott 1488-ki Thurócziáról semmit sem tudott. Mert bizony ha tudott volna, nem nyomatta volna ki a hallatlanul rossz Bonfinius után, hogy Attila arája Mikoc volt (Mikolt helyett), hogy Csaba a kokusmannok közé házasodott (a korozminok helyett), hogy Kevét Csevának, Kesmawrt és Cezmaurt (Zeiselmauert) Kézmárknak, Kundot Kenündnek és Kevündnek, Vérbulesot Berbulesonak s a Zemein nemzetséget Zomainak nevezték.

Heltai szóban forgó művéhez Bonfinius szövege mellett még csak egy forrás szolgált alapul: Székely István 1558-ban kiadott magyar világkrónikája, melyből a gyanútlan szerző a kivándorlás kettős okával együtt ép úgy átvette Csaba testamentomát és Damaseket, mint Petthó s ennek révén gróf Kálnoki Sámuel és Spangár. A titokzatos isten e szerint Székelynél merül föl legelőször s kizárólag az ő krónikája révén vándorol tovább. Az ellene megindított apasági kereset e szerint egészen jogos. A kényes ügy azonban csak kellemetlenséget okozott neki; nevetségessé tette, hamisítás vádjával illette, de elfogadható bizonyítékot felhozni egyik esetben sem tudott. A ki egyéb adalékait is kellő figyelemre méltatja, az ilyen támadásoktól soha sem félti Székelyt, mert komoly lekiismeretessége és együgyű nyíltsága mindkét irányban megvédelmezi.

A mi Csaba testamentomát és Damaseket illeti, a bennük nyilatkozó helyi érdekű hazafiság teszi őket gyanussá. Első pillanatra azt a szerzőt vádolják, a ki a krónika egyéb helyein is alkalmat nyújt arra, hogy az erdélyi magyar és felekezeti ember erőt vegyen a szűkszávúságra törekvő kompilátoron. De hogy hazája dicsőségét eredeti adalékokkal is szolgálná, egyáltalán nem bizonyítható. Az erdélyi magyar

¹ I. m. — Az előszó b. lapján.

mondhatja vele például azt is, hogy a pogány honfoglalók a helyet «a holott Deust kiáltának, a Deusról *Dcesnek* nevezék, ki mind e mai napiglan úgy hivatik.»¹ Ez nincs meg semmi előző krónikában, s mégsem tőle, hanem egy nála vénebb literátustól, a szilágysági Csáthi Demertől származik. A zsoldár-fordítások magyarázataiban egy helyt világosan tudomásunkra hozza, hogy bejárós volt Csáthihoz.² Ilyen körülmények közt aztán könnyű szerrel megismerhette a Pannonia megvételéről szóló históriás-éneket, melyet a latin krónika helyett küt-főül elfogadott s az említett ostoba etimológiával együtt értékesített.

Vajjon nem ilyen jóhiszemű közvetítő szerep-e hát az is, a melylyel sikerült neki krónikánkba belevinni Damaseket ép úgy, mint a hogy belevitte a Dézszel viszonyba hozott Deust? A szubjektív okok bizonyító erejénél fogva nagyon valószínű, s ha a krónikáján kívül eső istennév eredetét is azzá tudjuk tenni, kettős ok szolgál bátorításul arra, hogy bizalommal fogadjuk azt, a mi ilyen esetben minden meggyőző ereje daczára is csak föltevés marad.

A magyarok pogánykori történetét Székely Thuróczitól és a *Budai Krónikából* vette. A két szöveg, a régi Árpádkori krónika másolata lévén, majdnem teljesen egyező. Hogy azonban a lelkiismeretes szerző mindegyiket figyelembe vette, az apró különlegességek átvételéből is pontosan bebizonyítható. Thurócziból vette át például azt, hogy Keve temetőjét, Keveházát, Keázónak is nevezik, hogy Attila arája a bactriaiak (s nem a bractaiak) királyának leánya volt, vagy hogy Detre a homlokába tört nyilvas miatt haláltalan³ melléknevet kapott. A *Budai Krónika* használatát viszont a honfoglalás 888-as éve árulja el. Thuróczy s utána Bonfinius a kijövetel évét 744-re teszi,⁴ mely évszámmal Székely az esztendőket szerint irt világkrónikában sehogy sem boldogult volna. Nem boldogult a *Budai Krónika* rubrumaiban talált számokkal sem. Szorultságában az események jelzett időközeit a 888-as évhez adta hozzá, s így egészen új és ugyancsak hibás évszámokat állapított meg.

A 888-as évnél elbeszélt pogánykori történetekhez e szerint három idegen művet használt: a *Budai Krónikát*, Thuróczit és Csáthi históriás-

¹ I. m. 151. b.

² Székely István: Soltár könyv. Krackoba. 1548. — 240. l.

³ Az augsburgi kiadás halathalon, a brünni pedig halathalon Detrehről beszél: Székely forrása tehát az utóbbi volt.

⁴ A *Képes Krónika*-ban 677, Kézainál 872 s az *Annales Chronici*-ra hivatkozó Anonymusnál 884 olvasható.

énekét. Mivel azonban Csaba testamentomát és Damaseket ezek közül egyik sem ismeri, bátran föltehetjük, hogy volt még egy negyedik forrása is. Hogy ez tulajdonkép mi lehetett, közelebbről meghatározni nagyon nehéz. Csak sejtjük, hogy inkább kósza képzelmű énekmondó volt, mintsem hagyományos szöveggel nyugözött krónikás. Azt a kánon-szerű szöveget, melyet a középkorban csak Kézai és a *Pozsonyi Krónika* mert megkurtitani, vagy a melyet egyedül Bonfinius mert újra stilizálni s hiteltelen hozzávetésekkel fölereszteni, az újkor küszöbén a magyar énekmondók és literátus rimelők kezdik el legelőször színes járulékokkal fölékesíteni és naiv magyarázatokkal megtoldani. Székely István úttörő műve előtt Csáthi Demeter és Farkas András merítették a latin kútfőkből ilyen szabadon színező históriás énekeket. Mivel működésük a XVI. századi nyomdászat kezdetére esik, műveik elkallódtak, vagy a mi belőlük hirmondónak megmaradt, csak közvetett úton, mások kegyelméből került el az enyészet. Az is nagyon valószínű, hogy számos társuk volt még, a kikről ma már semmit sem tudunk. A század második felében Valkai is és Gosárvári is ad notam: «Árpád vala fő az Capitánságba» szerzett hosszabb rimes krónikát. Ma már ezt a nagyon elterjedt históriás éneket sem ismerjük; de a ránk maradt kezdő sorból világosan látjuk, hogy benne az a fejezet volt krónikáinkból feldolgozva, a mely így kezdődik: «Fuerat autem ex istis capitaneis ditior et potentior Arpad». Ugyanaz, a mit előttemár Csáthi feldolgozott és feldolgozott bizonyára az is, a ki a honfoglalás bevezetéseül Csaba testamentomáról és Damasekről legelőször beszélt.

Csakhogy a kitől Székely István mondanivalóját kölesönözte, az nem Thuróciból s nem a *Budai Krónikából* ismerte a honfoglalás történetét, hanem a hagyományos régi szöveg első feldolgozójából és meghamisítójából, Bonfiniusból merített, Bonfiniust értette félre s Bonfinius bátorítására költött sikerült mesét. Az eligazodáshoz szükséges fonál Székely István következő állításában található meg: «Árpádnak idejébe ki indulának a magyarok Hunniából és által jövének Albánián, Sanarián, Agorián, Suranián és Jaxamaten, holott el kelék a Tanais vizét és jutának Múszkva országba, onnat a fejeér kunokhoz, azokon által jöven, jövének Podoliába».¹ Az előtte fekvő Thuróczi erről az útról semmit sem tudott. Pedig ez Székely István a régi krónikák tudósításai mellett még másodszor is leírta. Nála az egészről csak a tehér kunok országa van meg, melyen áthaladva, Susdaliát és Kiót

¹ I. m. — 150. b. levelén.

érintik a honfoglalókat. A többi Bonfinius I. Decasában található meg, a holott is az I. könyv földrajzi tömkelegének egyik zúgában ez olvasható: «*Ultra Tanaim Asiatica Scythia sequitur, apud scriptores plerisque amplissimos sortita fines. Nam . . . a meridie Colchide, Iberia, et Albania circumdatur. Sub aquilone . . . accolae sunt Basilici, Sarmatae et Zachatae . . . Sub Zachatis Sbardeni, Perierbidi, Chenides, Saraceni, Jaxamatae, Psessii, Themetiae, Navari provincia Mithridatis, item Tyrambae, Asturcani, Zyngi, Arichi, Conopsemi, Meteni, Agoritae, Saranaei, Thusci, Hyppici montes et Ceraunii, Columnae Alexandri, Melanchlaeni, Sapothrenae, Scymnitae, Sirrhani Sacani, Amazones, Orinaei, Bali, Servi, Diduri, Udi*».¹ Mielőtt a több rendbeli íróra történt nagyhangú utalás visszadöbbsentene, Ptolomaeus II. számú ázsiai térképét kell megtekintenünk s rögtön tisztába jöhetünk azzal, hogy Bonfinius a sok nevet innen másolta ki. Mivel előtte nyomtatott példány volt kinyitva, a nevek elferdítéseért nem az ő elveszett kéziratát, hanem a róla készült későbbi másolatokat terbeli a felelősség. A szerfelett rossz Brenner-féle kiadásban mi csak a Tanais, Albania, Agoria és Jaxamatae nevét ismerjük fel. Az utóbbit Székely István forrása Jaxamatennek írta; de e helyett aztán helyesebben betűzte ki Sanaria és Surania nevét, melyet a Brenner-féle kiadásban ma tévesen Saranaei-nek és Sirrhaninak olvasunk. Ép ilyen tévedés ott még a Sbardeni Svardeni helyett, a Saraceni Siraceni helyett, a Bali és Servi Vali és Serbi helyett. Podoliát, vagyis a mai Bukovinával határos orosz területet már nem Ptolomaeusnál, hanem a XVI. századi írók szerény földrajzi ismereteiben kell keresnünk. E név Székely István előtt sem volt ismeretlen, mert 1558-ban kiadott krónikája 1556-ik évéhez azt jegyezte fel, hogy «*Petrui Péter be hozá Podoliából a János király fiát*».² Ezt tehát maga is hozzátehetette azokhoz a fücsök s előtte tán egészen ismeretlen nevekhez, melyekről csak a Bonfinius-kéziratok boldog tulajdonosai sejtették, hogy honnan kerülhettek forgalomba.

Ugyanezek jöhettek volna rá a Csaba testamentoma titokzatos forrására is, mert az I. Decas IX. könyvében, ott, a hol a magyarok bejövetelére kerül a sor, ez olvasható: «*Unni igitur et maiorum hortatu, et eorum qui remanserant, literis memoriaque perciti, e reconditis ac asperis Scythiae sedibus, iterum emigrare constituunt, et cognatos sibi populos repetere plane decernunt*».³ Midőn Hieronimus Boner a

¹ A Brenner-féle 1543-iki kiadás 13. l.

² I. m. — 236. b. levelén.

³ I. m. 130. l.

Brenner-féle Bonfiniust 1545-ben németül kiadta, az itt említett literaet «schriften und brieffen» szavakkal értelmezte. Az előttünk ismeretlen erdélyi magyar csak irományokat értett alatta; olyan avatag régi írásokat tudniillik, minők az erdélyi udvarházak féltékenyen őrzött leveles ládáiban voltak találhatóak. Ha tehát ilyen régi írásai voltak a magyaroknak, akkor okvetlenül volt köztük olyan is, a melyben Csaba a jogtalanul bitorolt atyai örökség felől rendelkezett. Az ilyen jogi természetű irományt a XVI. századi literatusok már igen jól ismerték. A neve testamentom volt s így a Csabáét se lehetett nevezni másnak.

De ez még nem minden. A történeti távlat teljes hiánya egyéb badarságokba is belerántotta a Bonfinius szövegében böngésző magyart. Mert mikor addig eljutott, hogy Csaba testamentomot tett, ismét a vele egykorú állapotokra gondolt és rögtön tisztában volt azzal, hogy a pogány királyfi ép oly ünnepélyesen végrendekezett, mint azok az egykorúak, a kik az atyának, fiúnak és szentlélek istennek nevében kezdték el a testamentom konvencionális szövegét. Mivel pedig Bonfinius a következő könyvekben megírta, hogy a szentháromságot csak Geiza és szent István óta ismerjük, neki egy szkitha istenre volt mulhatlanul szüksége. Ámde az erdélyi hagyomány ilyet már nem ismert, mint a hogy nem ismerte a góbék nyelvét ficzimitó Sanariát, Suraniát és Jaxamatent sem. Az ilyen ismeretlen dolgoknak Bonfinius lévén az egyedüli megmondhatója, böngészett tehát tovább. És ime, a testamentom magvát rejtő levél szomszédján már megtalálta azt a csodálatos nemzetségi lajstromot, a mely Álmóstól egész Noéig megtudja nevezni Árpád őseit. A negyvenhárom izig felnyuló családfa tetején pár ótestamentomi szent ős csüngött, a mi rögtön kilátásba helyezte neki, hogy szomszédságukban megtalálja majd azt a nevet is, a melyhez Csaba a pogány végrendeletben már egész bátran fohászkozhatott.

A lajstrom, mely Bonfinius szövegében az álomlátást és Álmos születését követi, egész terjedelmében így hangzik: «Almus enim ex Elendo, Elendus ex Vegeco, Vegecus ex Edo, Edus ex Chaba, Chabas ex Atila, Atila ex Bendecuco, Bendecucus ex Turda, Turda ex Stemene, Stemenes ex Etheo, Etheus ex Opo, Opus ex Cadica, Cadica ex Berendo, Berendus e Sulthano, Sulthanus ex Bulcho, Bulchus ex Balugo, Balugus ex Zambure, Zambur ex Lechele, Lechel ex Leuenta, Leuntas ex Chulcha, Chulchas ex Ompude, Ompudes ex Misce, Misces ex Mica, Micas ex Beztur, Beztur ex Ruldo, Ruldus ex Canado, Canadus ex Bucene, Bucenes ex Bondosardo, Bondosardus ex Sarcante,

Sarcans ex Othmare, Othmar ex Radare, Radar ex Belere, Beler ex Cheare, Chear ex Cene, Cenes ex Cheledo, Cheledus ex Dama, *Damas* ex Bora, Boras ex Hunore, Hunor ex Nembrotho, Nembrothus ex Chuse, Chus ex Cham, Cham ex Japheth, Japheth denique ex Noe natus est.

A hallatlanul korrumpált szövegben a böngésző szeme Nembroth harmadik szkitha szomszédján, Damason akadt meg, melyet nagyon könnyen érthető paleográfiai hibából a rá következő kötszóval összefolytatva Damasexnek, illetve még romlottabb formájában Damasecnek olvasott. A középkori s a belőle származó XVI. századi kurziv írás az ex és ec szócskákat csak igen kevés eltéréssel különbözteti meg. Az ec benne olyan forma, mint hogyha ma a görög ι mellé egy τ betűt írunk; az ex pedig olyan, mint mikor az τ második betűjéből egy vonal alá rántott szárú kurziv e betűt csinálunk. A különbség tehát olyan természetű, a mi a tömött írásban mindig kisebbedik. Hogy pedig a Bonfinius-kéziratok mind ilyenek voltak, azt fölösleges bizonyítani.¹ A Brenner-féle princeps kiadásban csak az első három Decas jelent meg s 536 sűrűn nyomtatott folió lapra fért le. Kézirati másolatban tehát legalább kétekkora terjedelmet kell számítanunk. Mivel pedig az egész műnek öt Decasa van, kézirati példánya legalább is 3—4 kötetre terjedhetett. Ezért van aztán, hogy Brenner először csak három Decast ismert, mit Heltai egy 1565-iki kiadványában a IV-ik Decas hatodik könyvéig bővített ki, Sambucus pedig 1690-ben az V-ik Decas ötödik könyvével befejezett. A nagy terjedelem, a mit már Heltai is fölpanaszolt, első sorban nem azon boszulta meg magát, hogy a püspök urak csak részeit írták le, hanem azon, hogy a másolás közben gyömiszölt szöveg boszantóan megromlott. Például elég a fenti lajstromot felhoznunk, melyben Bendecucust olvastunk Bendecus helyett, Stemenet Scemeine helyett, Ruldot Budlo helyett, Bondosardust Bondofardus helyett, Sarcanst Farcas helyett, Radart Kadar helyett és Cenet Ceue (Keve) helyett. A neveken kívül ejtett hibákat a latin nyelvben jártas kiadók lehetőleg elsimították, de a nevekkel már nem boldogultak. Sőt van eset rá, hogy a név nemcsak a másolót, hanem magát a szerzőt is megtréfálta. Bonfinius például a *Budai Krónika*

¹ E szót *Expectate* a M. Nemzeti Múzeum levéltárában őrzött 1539-ki Szapolyai

János-féle oklevél így tünteti fel: *Expectate* Ebből tehát világosan látható, hogy

ha az *ex* nem nagy betűvel íratik, pl. a *judex*, vagy a mi **Damasex* szavunkban, akkor egészen megközelíti az *ec* szótagot s elnagyolt, tömött kéziratban a *judex* igen könnyen *judex*-nek, a *Damasex* pedig *Damasec*-nek olvasható.

Sveti-Bolug (Svatopolug) nevét Svathe Polonusnak írta, pedig ő nem is kéziratból, hanem nyomtatásból olvasott.

Ilyen körülmények közt az általunk feltételezett paleográfiai hiba egy esetben volna valószínűtlen, ha tudnillik a Damasek név első tulajdonosa nemcsak a «Damas ex» szövegrészecskét, hanem vele együtt az egész lajstromot is földolgozta volna. Mert ebben az esetben az ex hibás olvasását okvetlen ki tudta volna köszörülni a többivel. Csak-hogy az teljesen ki van zárva a lehetőségek közül. Ki van pedig zárva azért, mert Székely István a nemzetiségi lajstromot nem Bonfinius szerint, hanem Thuróczi szerint közli, a mit semmi esetre sem tett volna meg, ha ugyanezt az előnyben részesített ismeretlen poétánál csak valamelyest is eltérő változatban megtalálja. Az ő nemzetségi lajstroma most a Csaba testamentomáról szóló hely és a kivándorlás irányát megjelölő rész közé van ékelve. Ilyen veszedelmes kényszer-munkát az egyszerű kompilátor ok nélkül soha sem szokott magának teremteni. Ha pedig a jelen esetben ok forog fenn, akkor az ok csak az lehet, hogy az említett két rész tulajdonosa a nemzetiségi lajstromból csak Damaseket merítette ki, a többit pedig mellőzte. Helyette később Valkai rimbe szedett egy-két nemzetségi fokot, de már a kevés izeltetővel is sikeresen bebizonyította, hogy az ilyen ostobaság nem versbe való.

Megnyugtatósul még csak azt akarom megemlíteni, hogy mondai és mithoszi alakok közt gyanus eredetét tekintve a mi Damasekünk nem áll egyedül. Ilyen társa például a mi krónikáinkban Nemroth, kit a klerikus másolók a Kézainál még épen megmaradt Ménróthból ferdítettek el. Az elkövetett hiba természetesen ezúttal is megboszulta magát. Az a jámbor Árpádkori krónikás ugyanis, a ki Hunor és Magor pogány őst keresztyéni kötelességből a biblia családfájára felakasztotta, atyját, Tanát, Jáfet magvából eredteti. A származás ezzel rendbe volt hozva és rendben is maradt mindaddig, míg Ménróth neve Nemrothtá nem változott. Sőt még ezentúl sem lett volna semmi baj, ha Ménróth őse, Jáfet, meg nem marad Nemroth ősének is. Mert ez így ugyancsak öreg hiba, lévén megírva a magyar krónikáknál sokkal illetékesebb helyen, hogy Nemroth nem Jáfettól, hanem Khámnak Khús nevű fiától származott (Móz. I. Kv. X: 6, 7.). A bajt először a *Képes Krónika* vette észre, a mi ránk nézve csak szerencse, mert ha a genealogiát már a korábbi krónikások is kiigazítják, akkor ma nem volna eldönthető, hogy a két név közül melyik a fiatalabb, vagyis a tulajdonképeni paleográfiai hiba.

Az ilyen példák, a melyek tulajdonkép a monda és mithosz kárát jelentik, nagyon ritkák. Különösen ritka a mi szegényes hagyományunkban, a hol még a sajtóhiba is üdvös bővülést jelent. Értem a bájos *nemtők* multját, mely a Calepinus-féle szótár ama sajtóhibájáig nyúlik fel, a melynél a *genius* szó nem *nemtőt*, hanem *nemzőt* akart jelenteni.¹ A paleográfia hibák természete újabb irodalmunkban Hunfalvy Pált tréfálta meg, midőn a régi oklevelek ukkonpoharában a finn atyaisten, Ukko nevét kereste. Ma már mindenki tudja, hogy a titokzatos név a német Urkund-becherből származott. A nép csinálta, de holmi mithoszi jelentőséget nem adott neki. Pedig hogy a nép is lehet ludas ilyesmiben, az Operenciával bizonyítható, a mely tudvalevőleg az idegenben járó magyar katonaság bregenzi, Bregenz feletti (Ob Bregenzia) tavát (a bodeni tavat) jelentette.

Ugyanilyen arányban lehetne példázódnunk az idegen irodalmakból is. A kevésbbé ismert esetekre szorítkozva, elég legyen itt megemlítenünk, hogy az északi germán Dares-feldolgozás, a *Trojumannna Saga*, Medea atyját Mediusnak nevezi, jöllehet ezt az urat sem az apokrifnak bizonyult régi kútfő, sem a benne feldolgozott görög hagyomány nem ismeri. Greif Vilmosé az érdem, hogy a tévedésből támadt mondai alak eredetét Ovidius *Metamorphoseonjának* eme sorában megtaláltuk :

. . . *medius* rex ipse resedit
Agmine (VII. 102).²

Végül még csak egy, a mienkkel teljesen azonos példa álljon itt. Az V. századi Chorenei Mózes a *Nagy-Örményország történetében* (I. könyv 6. §.) rendkívül örül annak, hogy elbeszéléseit az általa kedvelt és sok másnál igazabbat mondó berosusi Sybilla e mondatával kezdheti el: «A toronyépítés és az emberi nem nyelvének megsokasítása előtt és Ksziszurthernek Örményországba hajókázása után Zeruán. Titán és Jápetoszthe valának a föld fejedelmei». Lejebb (I. könyv 9. §.) ismét azt mondja, hogy Valársák számára Már Ábász Kátina a Kr. e.

¹ M. Nyelvőr, XVIII. k. Szarvas Gábor: *Nemtő*. — L. u. o. XIII. k. a *linkába* (boszorkány, lidére) magyarozatát, melyben Szarvas kimutatja, hogy ezt is Calepinus szótára teremtette meg az *incubus* elferdítéséből. Kisértette a későbbi szótárakat is, de az irodalom nem vett róla tudomást.

² Die Mittelalterlichen Bearbeitungen der Trojaner sage. Marburg, 1886. — S. 149. Az idézett helyen tudunkkal *medio* áll, a mi azonban Greif föltevését nem változtatja meg. Valamint a kis kezdő betű sem, mert a nevek nagy kezdő betűvel való jelzése a kódex-írásban ekkor még nem volt általánosan elfogadott divat.

II. század közepén történetet írt s kutatásai folyamán a ninivei levéltárban egy könyvet talált ilyen kezdettel: «Ez a könyv Sándor (t. i. Nagy Sándor, Kr. e. 356—323.) parancsára a chald nyelvből fordítatott görögre és tartalmazza a régiek eredetét és az elődök történetét». A könyvnek kezdete — mondja Már Ábász — szól Zeruán, Titán és Jápotoszthe-ról, s benne elé van sorolva minden hírneves férfiú, a ki a megnevezettek fejedelmi családjából származik. Közülök különösen Jápotoszthe érdemel figyelmet, mert ez a dicső Nagy-Örményország őse lett.¹

Chorenei Mózes már tudta, hogy ez a név tulajdonkép Jáfetot akar jelenteni; de valódi értelmét csak Gutschmid, a németek éles elméjű kútfőkritikusa találta ki.² Utána járt az idézett Sybilla vers görög eredetijének, melyben a többek közt ez is olvasható: Καὶ βασιλευσε Κρόνος καὶ Τίταν Ἰαπετός τε. Ebből tehát Κρόνος neve le lett fordítva örményre Zeruánnak, a harmadik, Ἰαπετός, pedig összeolvasott az utána következő τε kötszóval szakasztottan úgy, mint a hogy a Damas és ex összekeveredett. A kútfő, melyből a szerencsétlen Jápotoszthe előkerült, Kr. e. 124-ben készült, a mi tehát teljesen kizárja azt, hogy kétszáz évvel előbb Nagy Sándor olvasta volna, vagy hogy egy korábbi chaldeus írás lett volna az eredetije. A róla szóló mesét a régi följegyzések közt botorkáló későbbi írók költötték. Nálunk a Csaba testamentoma támadt így, s hogy az analogia teljes legyen, az ostoba szerepet játszó paleográfiai hiba lett nálunk is az áruló.

Dr. Sebestyén Gyula.

A „magyar“ nemzetnév ősi hangzásához ha csak nem pusztán orthographiai sajátosság, heces adatul volna tekinthető a már Kuun Géza gróftól említett görög *μαντιάρη*, *μαντιάρικος* alak (l. Relat. I. 18.). Thialiosz György úr szives felvilágosítása után, úgy értesülök, hogy ez az alak csupán a *μαντιάρικο φλωρί* kifejezésben él, mely „magyar aranyat“ jelent. Tudvalevő, hogy az új-görögben a *β* jele *μπ*, mely szerint ott pl. a *bronz* szó így íródik: *μπροῦντζος*, vagy a török *araba* székér: *άρμπα*. Nem tapasztalunk ugyanilyen eljárást a *ζ* (dzs) hanggal szemben; mert pl. a *hadzsa* szó jelölése: *χότζα* s a *kavezi* „kávés“ szóc: *καφετζής*. Minthogy a délszláv és török nyelvekben a „magyar“-nak hangzása: *mažar*, *mažar*, az új-görögben ennek megfelelőleg ilyen írást és ejtést várnánk: *ματζαρ*; ha ezzel szemben mégis e tényleges ejtés: *μαντιάρικο*, azt lehet föltennünk, hogy ezen alakban a régibb hangzásnak őriződött meg nyoma. Igen jól egyeznek ez ama fölvétellel, hogy a *magyar*, *magy-er*, *megy-er* névnek előrése azonos a vogulok és osztyákok közös *mañsi*, *mañs*, *mañsi* népnévvel (l. Ethn. I. 290). Mindenesetre kérjük philologusaink szives felvilágosító hozzászólását ez érdekes kérdéshez.

M. B.

¹ Szongott Kristóf: Chorenei Mózes, Nagy-Örményország története. Szamosújvárt, 1892. — 18—25. ll.

² Alfr. v. Gutschmid: Kleine Schriften. Berlin. Bd. III. S. 318.

Relat. I. 18.
μαντιάρικος φλωρί
stij. meñs
szamosújvárt
mañsi, mañs, mañsi
M. B.

ADATOK A BÁCS-BODROGHMEGYEI SOKACZOK NÉPRAJZÁHOZ.

Bács-Bodrogh vármegye 1894-ben elhatározta, hogy az ezred-éves országos kiállítás keretében létesítendő néprajzi faluban bemutat egy sokacz¹ házat a typosos berendezéssel és néhány híven felöltözött alakkal. A kiállítási igazgatóság erre egy bizottságot küldött ki a hely színére, hogy ott szakszerűen állapítsa meg, milyen ház, mily berendezés és mely costumeök jellegzetesek a sokaczokra. Mint e bizottság tagja, kerestem fel először 1894-ben a bács-bodroghvármegyei sokaczokat.

Utam előtt az irodalom néhány forrását kérdeztem meg, mit tudnak a sokaczokról.

Hunfalvy Pál 1876-ban «Magyarország Ethnographiájá»-ban a sokaczokról a 474. lapon ezt írja: «A nem egyesült görög egyházbeli szerbektől vagy rácoktól különböznek a sokaczok vagy bunyevácok, azaz katolikus szerbek»... majd néhány sorral alább így ír: «rác (nem egyesült szerb) és sokác (katolikus szerb) csak a hitvallásra nézve különböző....» Hunfalvy szerint tehát szerb és bunyevác vagy sokacz ethnographiájában egy és ugyanaz, különbség csak a vallásban van, a sokacz elnevezés pedig a bunyevác synonymja.

Tény az, hogy a szerbséget a bunyevácoktól és sokaczoktól a vallás teljesen elválasztja, de néhány részint a kiállítási igazgatósághoz beküldött s részint Xántus János m. n. múz. igazgató-őr úr magán-tulajdonát képezett, s külön bunyevácznak s külön sokacznak jelzett costume-fénykép nem egyezett Hunfalvy azon állításával, hogy a bunyevácok és sokaczok egy azon nép.

Hunfalvy ez esetben csak statisztikai forrásainak — s különösen Fényes Eleknek — hibáit vette át, mert a népszámlálásokban az 1857., 1870., 1880. és 1890-ik években bunyevácok és sokaczok sem egymástól, sem a szerbtől nincsenek megkülönböztetve, s pedig ha Hunfalvy egyéb forrást is megkeres vala, ha nem is sok, de elég jelentékeny különbségeknek akad irodalmi nyomára.

Banatianu már 1850-ben «a temesi bánóság és szerb vajdaság»-ról szóló s a Pesti Napló u. a. évi 67. számában megjelent dolgozatában azt írja, hogy a szerbekkel egyeredetűek, de vallásra, érzelmre, szokásokra és viseletre nagyon különböznek a bunyevácok, sokaczok, azaz katolikus rácok, kiknek száma 98.159 s kik Mária Theresia alatt telepedtek le Torontál és Bácsban. Banatianu tehát rámutat a szerbek és katolikus rácok közti vallási különbségen kívül az ethnographiaira (szokások és viselet) is.

¹ A magyarságban a helyes sokacz helyett a bunyevác mintájára írt sokácz terjedt el, de ez hibás; maguk a sokaczok e szó egyesét *a*-val és nem *á*-val mondják; többese: sokezi.

Kondor Lajos a Vasárnapi Ujság 1857. évi 17. számában leírva «a római sánczok vidéké»-t, röviden ismerteti a sokácz costume-öt, esketést s felemlíti a házközösséget is, s közli a sokácz menyecske ünnepi és a sokácz asszony hétköznapi ruhájának igen jó képét, melyből még azt is meg lehet állapítani, hogy az illetők szónataiak. A női ruhát így írja le: «A nők egyetlen öltözéke a kihímzett hosszú ing, mely középen pojászszal szőrből font czifra övvel szoríttatik a derékhoz. Mindenféle színű gyöngyöket, a menyecskék piros rózsás főkötőt, az asszonyok csupán kék, fejjérel pettyezetett kendőt s ugyan afféle kötényt hordanak.» Mint látni fogjuk, a pojász szó irányadó a viselet eredetének meghatározásában.

Rónai Sándor ugyancsak a «Vasárnapi Ujság»-ban 1866-ban «Három nép egy megyében» cím alatt 571. lapon foglalja össze a sokáczokkal s igen jellemző adatokat mond el róluk: «A bunyevácznak tökéletes ellentéte a sokácz nő. A sokácz európai indián, lakik a Duna mentében néhány faluban, vallására és nyelvére nézve a némileg különböző hangsúlyt beszámítva egy a bunyeváczzal. Vallásos hívő nép — erkölcs nélkül. Öltözete lehetőleg primitív. A hajadon egyetlen egy testhez simuló ingben jár, derekát tarka öv köríti, czipót, harisnyát nem ismer, haját homlokára simítja s valódi barbár szokás szerint tollakkal czifrázza. Télen hosszú báránybőr ködmön óvja a hidegtől. Ha férjhez megy, néhány évig veres, azután pedig zöld szoknyát visel s fejét sütőlapát nagyságú konty ékteleníti. A nők szépek Plávnán és Szóntán. A sokáczban sok a nomadikus vonás, patriarchalis életmódot visz, inkább halászatra, méhészetre, faizásra mint földművelésre való s hanyatlik.» Íme itt már a sokácz és bunyevác közti ethnographiai különbség is meg van jelölve, sőt ezt Rónai — hangsúly dolgában — a nyelvre is kiterjeszti.

A «Vasárnapi Ujság» 1873-iki évfolyamában két képet is közöl a 287. és 535. lapon sokáczokról, de ezek baranyamegyetiek, s mint-hogy a szöveg csak pársoros képmagyarázat, a képek pedig részletes összehasonlításra nem alkalmasak, ezektől el kell tekintenünk, valamint hasonló okokból mellőzzük a «Magyarország és Nagyvilág» 1875. évfolyamában az 584. lapon megjelent képet is, mely torontáli sokáczok és németek viseletét kívánja bemutatni.

Iványi István «a szabadkai bunyevácok és szokásaik»-ról az «Ethnographiá»-ban (1891. 185. l.) írt tanulmányában, valamint «Szabadka történeté»-ben (1892. 579. l.) külön említi a bunyevácokat és külön a sokáczokat, de a köztük levő különbség megállapítására még kísérletet sem tesz, a hogy az e dolgozatainak nem is feladata.

Vége az «Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben» című vállalat Badicz Ferencz avatott tollából a Bácska leírásában külön ismerteti a bunyevácokat (II. k. 594. l.) és sokáczokat (II. k. 602. l.), melyből annyi szintén kitűnik, hogy a bunyevácok és sokáczok ruházata egymástól lényegesen különbözik.

Ezen tájékoztató ismeretekkel utaztam Zomborba. Az akkori bács-bodroghmegyei alispánnak, ma Szabadka főispánjának, Schmausz Endre úrnak szives kalauzolása mellett meglátogattuk az összes bács-bodroghmegyei sokacz telepeket, Szóntát, Vajszkát, Bogyánt, Plávnát, Szántovát és Béreget, kivéve Bácsot és Monostorszeget, melyekben városi jellegöknél fogva immár alig remélhattünk eredetiséget.

E rövid ideig tartott utazás kétségtelenné tette, hogy a sokaczok és bunyevácok tárgyi ethnographiájukban s különösen costume-jökben rendkívül különböznek egymástól és hogy a bácsmegyei sokaczság — costume-jét tekintve — élesen különváló három typusra oszlik, egy délire, melybe Bács, Plavna, Vajszka és Bogyán sorakoznak, egy középsőre, melyet egyedül Szónta képvisel és egy északra, melyhez Szántova, Bereg és Monostorszeg tartoznak. A vizsgálat az idő rövidsége miatt részletekre nem terjedhetett ki, de készítettem a fenti eredményeket igazoló teljes fényképgyűjteményt és Fittler K. és Handler J. uraknak, a bizottság más két tagjának szives közreműködésével számos rajzot szereztem be s ezeket a M. N. Múzeum Néprajzi Osztályában helyeztem el.

A szemlélődésben együtt töltött napok eredménye az volt, hogy Schmausz Endre alispán úr a következő tél folyamán felszólított, hogy foglalkozzam bővebben a bácsmegyei sokaczokkal, állapítsam meg a különbséget a jól ismert bunyevác, de alig ismert sokacz közt s vizsgáljam meg közelebbről a nép alakulásának, letelepedési viszonyainak jellegét s egyben felajánlotta a kutatás költségeinek fedezéséről való gondoskodást.

Noha előttem a feladat kezdettől fogva tárgyi jellegűnek látszott, annak megoldására csak akkor mertem vállalkozni, midőn Popovics György pancsovai tanár kutatásaimban hozzám csatlakozni ajánlkozott; míg így egyrészt benne jó tolmácsot nyertem, másrészt a kutatást a nyelvészeti térre is kiterjesztem módomban volt, melynek úgy anyaggyűjtését, mint feldolgozását teljesen Popovics úrra bízam.

1895. július havában aztán három hetet töltöttünk együtt Bács-Bodrogh vármegye sokacz falvaiban. A néprajzi felvétel módja ugyanaz volt, mint a melyet Kalotaszegen, majd Tordán, Aranyosszéken és Toroczkón s végül a Balaton mellékén követtem; noha eddig e módszert csak magyarságon próbáltam ki, habozás nélkül alkalmaztam azt most nemzetiségi területen is. Az anthropologiai vizsgálatot azonban el kellett hagynom, mert útközben eszközöm elromlott s kijavítására nem várhattam. Teljes részletességgel vettem fel Szóntát, Vajszkát, Bogyánt, Plávnát és Szántovát, kevesebb súlyt helyeztem Béregre, mely tárgyilag Szántovával teljesen egyező, míg a részletes felvétel keretén kívül hagytam Monostorszeget és Bácsot városias jellegük s a sokaczokkal együtt élő egyéb nemzetiségek tulnyomó száma miatt.

És most, mielőtt áttérnék a sokaczok ismertetésére, őszintén köszönöm Schmausz Endre főispán úrnak, valamint Bács-Bodrogh vármegye közönségének, papi és jegyzői karának, hogy mindnyájan a legmelegebb érdeklődéssel támogatták vállalkozásomat.

I. A határelnevezések.

Bács-Bodrogh vármegye nyugati szélén a Duna mocsarai mellett és között sorakoznak észak-déli irányban a sokacz községek: Szántova, Béreg, Monostorszeg, Szónta, Vajszka, Bogyán, Plavna és Bács. Az ezek által jelzett vonaltól kelet felé végtelen sík, az Alföld termékeny lapálya terül el, míg nyugat és dél felé a dunántúli és szerémségi hegyek kéklenek a távolban. A községek határának egy része rendszeren kanaáni gazdagságú termőföld, a Dunához közelebb pompás fűvű kaszálók terjednek a védtöltésig, melyen belül széles övben füzes erdő táplálkozik az áradványos vizekből s csak itt-ott engedi látni a fakó nádast vagy a Duna felcsillanó habjait. A kaszálók és szántók tengerét itt-ott egy-egy erdő tarkítja hatalmas fákkal, majd kisebb foltokon kopár szikre vág le a nap.

Mind a nyolcz község, mint azt dr. Csánki Dezső «Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában» című munkájának II. kötetében kimutatja, ősi magyar fészek volt. Szónta mint «villa Zund» már 1206-ban előfordul az okmányokban. 1382 óta vámjával együtt az ó-budai apáczáké volt, kir. sókamaráját 1466 óta, az idevaló csizmadiák czéhszabályzatát pedig már 1448-ból ismerjük; neve még 1520-ban is Szond-nak hangzott s nem Szóntának (138. l.); akkori jelentőségére Csánki megjegyzi, hogy e tájék legelőkelőbb pontja volt (135. l.). Bács már a XII. században szerepel okleveleinkben, «villacivitas-oppidum» minőségben s a megye egyik székhelye volt; érseksége a kalocsaival egyesült ugyan, de Sz.-Pálról nevezett székes káptalanja a mohácsi vészig fennállt (136. l.); vára is volt, mely 1338—1342 táján épült (135. l.). Bogyánt, Boján név alatt a pápai tizedlajstrom említi (145. l.). Vajszka 1412-től kezdve ismeretes, mikor is részben a kalocsa érseksége volt (167. l.). Plávna 1522-ből Palona, Alsópalona, Felsőpalona néven, majd az 1553. évi defter Palavna néven említi (158. l.). Ezek a mohácsi vész előtt mind Bácsmegyében voltak, valamint idetartozott még Monostorszeg, mely 1382-ből ismeretes (157. l.). Az északi két község Bodroghmegyéhez tartozott; közülük Béreg — Berek, Berjeg, Beryeg Byryeg neveken — 1368-tól kezdve, (194. l.), Szántova pedig — Zanthov. Zantow, Zantho neveken — mint a szekcsói Herczeg család birtoka 1349-től kezdve szerepel (208. l.).

Ezek mind magyar nevű helyek s a birtokosok is mind magyarok voltak. A tatárjárás ugyan elsöprötte mindent, de a XIV. és XV. században ismét benépesült a Bácska s erős gyökeret vert a tisztán magyar művelődés, birtokosai közt pedig a legelőkelőbb magyar nemzetségeket találjuk s a betelepüléskor átvett ősniveken kívül magyarok a puszták és helységek nevei is. A mohácsi vész előtt úgy Bodroghmint Bácsmegyét nagyszámú erős köznemesség jellemezte s a rácz despotának csak Csurog tájától Petrovoszelőig volt mintegy hét szerb faluja. (L. Csánki i. h. 134. l. és Badić i. h. 576. l.)

A XVI. és XVII. század folyamán ezt az egész magyarságot megsemmisítette a pórlázadás, majd a török áradat; a mohácsi vész

után először, majd Bécs ostromától visszatérőben másodszor felégetett minden községet, felkoncolta vagy rabszíjra fűzte az egész lakosságot, míg csak Buda visszafoglalása és a második mohácsi ütközet ismét meg nem hozta a szabadulás idejét.

De akkor már a Bácska lakossága egészen más képet öltött magára; szlávva lett. A rigómezei csata után 1390-től kezdve, majd a XV. és XVI. század folyamán a szerbség — a töröktől kergetve — átmenekült Magyarországra és itt maradt. A szerbség zaklatott sorsa azonban a Bácskában még jó ideig nem szűnt meg s csak a század végén, elsőben 1687-ben, mikor az első róm. katolikus szerbek, a dalmata bunyevácok letelepednek Szabadkán s még ugyanazon évben megkezdik anyakönyvüket, majd később 1690 táján, mikor Csernovics Arzén hozott Magyarországra 39 ezer gör. keleti hitű szerb családot, melyek nagy része a Bácskában telepedett meg, kezdődött némileg a Bácska nyugalma.

Erre az időpontra, vagy talán néhány évvel későbbre a XVII. század legvégére kell tennünk a sokaczkoknak a betelepését is a fent elősorolt községekbe, hol az anyakönyvek mind a mult század elejével (vagy még később) kezdődnek. E községek akkor teljesen elhagyott, elpusztult helyek voltak; neveik s így természetesen határneveik is a mohácsi vészig magyarok voltak; a birtokosság főleg köznemesség lévén, a két évszázados török uralom azt könnyen elsöpörte s ha volt is nép, mely a községek neveit fentartotta, aligha volt annyi, hogy a határneveket is megőrizze s átadja az ujonnan jött települőknek. A megőrzött és átadott községnevek azonban egyben elszlávosodtak, Szond-ból Szónta, Poloná-ból Plávna, Boján-ból Bogyán, Berek-ből Béreg, Szántó-ból Szántova lett, csak Bács, Vajszka és Monostorszeg őrizi meg magyar nevét. S mit várhatunk a többi határnévtől? De épen ezért kétszeresen érdekes a helynevek tanulmányozása, mert felvilágosítást adhat arról, volt-e e vidéken a sokácz előtt letelepült állandó lakosság s ha volt, milyen nemzetiségű volt az, mert ez kétségtelenül döntő befolyást gyakorolhatott a bácsbodroghmegyei sokaczság ethnographiai megalakulására.

Nem magyar területről lévén szó, rendkívül óvatossággal kellett hozzáfognom a határnevek gyűjtéséhez. Mindenekelőtt lemásoltam a katastralis térkép összefoglaló lapját; kiírtam külön jegyzékbe s római számokkal bevezettem a térkép megfelelő helyeire a hivatalos düllő neveket; miután a részletes lapok több névanyagot foglalnak magukba, mint a mennyi a düllő nevek hivatalos jegyzékében van, külön arab számokkal jelölve kiírtam azok jegyzékét is, majd ugyanazon számokat bevezettem az összefoglaló térképbe is; ez volt az előmunkálat. Most kiejtése a lehető legtisztább sokácz volt, az egész anyagot revidiáltam. Ügyeltem arra, hogy a nevet a nép fia előtt ne mi ejtsük ki először, hanem a térképben és a képzeletben oda vezetve őt a helyszínére, azt ő ejtse ki először s így a nevet a legelső, legközvetlenebb kiejtés után jegyeztük fel, nem mulasztva el a többiek kikérdezését sem. E

revisio a következő kérdésekre terjedt ki: 1. jól van-e a név felírva? 2. van-e azon helynek más neve is? 3. hol fekszik az a hely? 4. mit jelent a név? 5. füződik-e a névhez valamelyes monda? a revision után pedig 6. ismernek-e még oly helynevet a határban, mely a felsoroltakban nem foglaltatik.

Lássuk már most az így felvett anyagot.

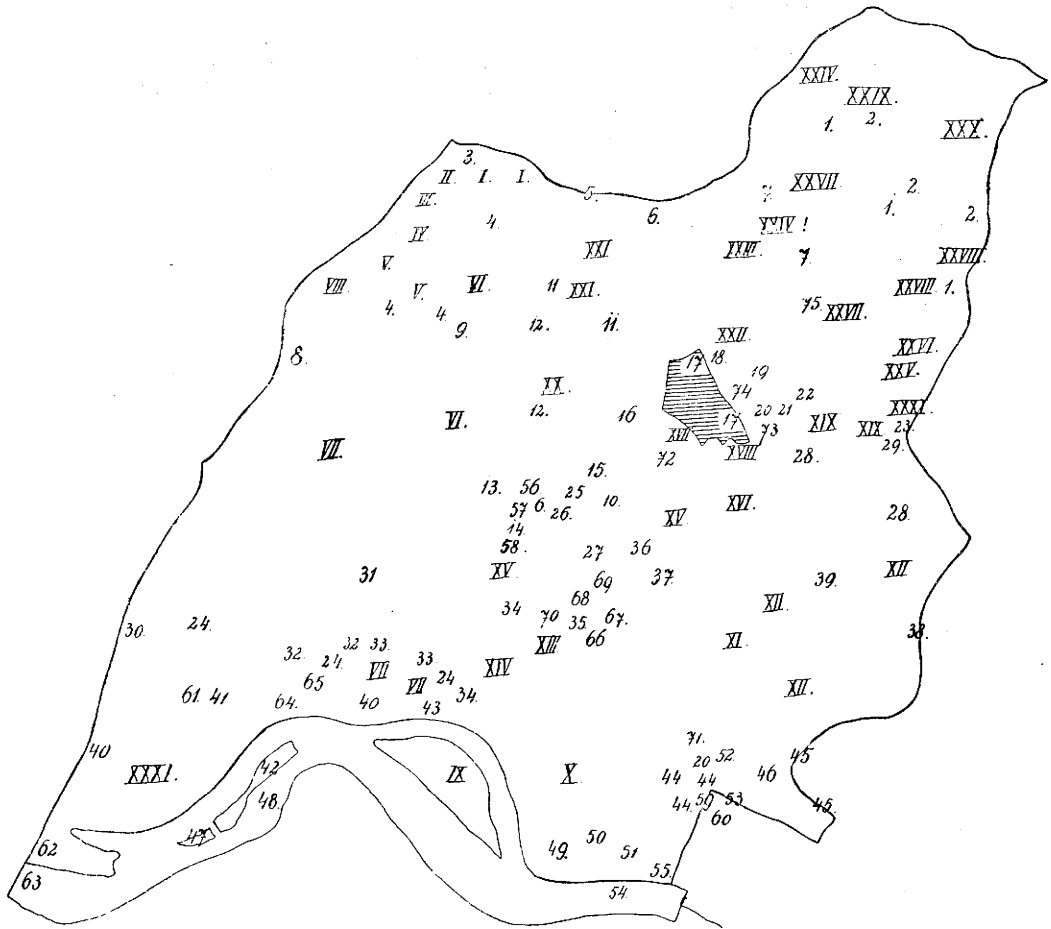
Szóntán hivatalos dülő név volt 31 (I—XXXI.); a térképbe bejegyzett egyéb név összesen 55 (1.—55.); új nevet találtunk 19-et (56—74.); új, de synonym nevet 19-et. Így a szóntai határnevek aztán az egész anyagot öreg birtokos sokaczokkal, kik a határt is jól ismerték s annak minden zegét-zugát megtudták nevezni s kiknek anyaga áll összesen 124 névből. A következő jegyzékben az első szó tehát maga a név, úgy a mint kiiratott a térképből a második szó a kiejtés szerint kijavított (jav.) név; a harmadik tétel az értelmet (ért.) adja meg; végül * alatt a megjegyzéseket fűzöm a szóhoz. A szóntai határnevek anyaga tehát a következő:

I. Krusevlya; jav. Krusevlya; ért. Körtvélyes; II. Za Adom; jav. Za-Ádóm; ért. sziget möge; III. Mala-Ada; ért. Kis-sziget; IV. Kricskovic; ért.? *Kricskija egy török szultán neve, meghalt 1422-ben! V. Malo-Polye; ért. Kis-mező: VI. Vrpolye; ért. tető + mező: VII. Veliki-rit; ért. nagy-rét; VIII. Apsa; ért. ha apta-ból alakult, akkor Sambucus ebulus, mi «határ» jelentésben is előfordul; IX. Mária-Pruth; jav. Marin-Prúd; ért. Marin vesszőse; X. Kincstári faizás; XI. Debelacz; ért. vastag + os; * erdő volt vastag fákkal; XII. Silbovac; jav. Sibovac; ért. vesszős; XIII. Községi faizás; syn. Rét; XIV. Bakulya; jav. Bakula; ért. banya; XV. Mezovac; jav. Mezővac; ért. mezős; XVI. Medan; * tán mejdán — tér; XVII. Brdo; ért.: domb; XVIII. Bivolcsak; ért. * vagy a bivaly szóból vagy a datura stramonium L.-ből; XIX. Jugavopolye; ért. Jugnak (szerb férfi név) mezeje; syn. Reszanovity = Obrizs (körül + vágni); XX. Onopolye; ért. az a mező; syn. Velika-Livada; ért. nagy-kaszáló; XXI. Kruskovac; ért. körtefás; XXII. Okolistye; ért. kerek föld; XXIII. Brdarics-Szlatina; ért. domb + só; * nincs ott hegy, mert az erdő; származhatik a név a szóntai Brdarics családtól is; XXIV. Szlatina; ért. csapóföld, sziksós; syn. Szedelyie = Vidakovics; utóbbi szóntai családnév; XXV. Greda; ért. hát; XXVI. Czerik; ért. cserfás; XXVII. Zlokutyán; ért. rossz + ház; syn. Graovo; ért. babos; XXVIII. Popovac; a név a szerb pap, «popa» nevéből; syn. Vlaska Guvna; ért. oláh szérűsök *, mert a kath. sokacz a gör. kel. szerbet oláhnak gunyolja; XXIX. Dola lapcevo; * alacsony, vizenyős hely; XXX. Lapcevo; jav. Lapcevo do Doroszlovo; XXXI. Kandleria; jav. Kalnia; ért. agyagos, sáros; — 1. Római sáncz; syn. Jarak, ért. sáncz; 2. Mosztonga; 3. Velika-Ada; ért. nagy sziget; 4. Tamica; jav. Jamica; ért. gödröcske; 5. Pszecca-bara; ért. kutya árka; 6. Erdővédlak; syn. Jagerszka-kutya; ért. vadász-ház; 7. Mocsidlo; jav. Mocsile; ért. kenderáztatni való pocsolya víz; 8. Drei-Spitz; syn. n kráj kruskovác; ért. a körtefás

szélén; 9. Sztencsev-Verdák; jav. Sztencsev-Vrdák; ért. Sztentynek a fűzfása; * vrdák vrbák helyett tájszólási sajtáság; 10. Matina nyiva; jav. Maczina nyiva; ért. Macza szántófölde; syn. Viczina-Livada; ért. Vicza rétje; 11. Kruskovacski rit; ért. körtefási rét; * része a VII. dülönnek; 12. Kíp; ért. szobor; 13. Blazsülye; ért. a Blázs (név)-é; 14. Mezovacz és Vranicza; jav. *csak* Vranicza, melynek három része van, és pedig az 56., 57. 58.; ért. fekete föld; 15. Baricza; ért. árkoeska; 16. Ritics; ért. Rétecske; 17. Szerűskertek; jav. Szerűskertek; syn. Guvna; ért. szerűsök; 18. Kalvária; 19. Csárda; 20. Plebánia-szállás; 21. Bobia-szállás; 22. Bobia; 23. Fekete-bara; syn. Czrna-bara; ért. fekete-árok; 24. Polaj; jav. Poloj; ért. áradás; 25. Oszterovacz; jav. Osztrovacz; ért. szigetecske; 26. Ó Szónta; syn. Sztara-Szónta; 27. Nagy-Bara; syn. Velika-bara; ért. nagy árok; 28. Czerna-Bara; jav. Czrna-Bara; = 23; 29. Vraticevicza; jav. Vrticevicza; ért. madár-tető; 30. Besztrement; jav. Besztrmen; ért. feneketlen; 31. Nagy- és Kis-Kövércse; syn. Velika- és Mala-Kevércsa; * kövér halakkal; 32. Tátos; * betyárhely; 33. Orcsák; ért. szántó; 34. Bakula-fok; lásd XIV. alatt; 35. Szkelicza; ért. révecske; 36. Halászkunyhó; syn. Fiserszka-kutya = Alaszka-kutya; * a magy. halász és a német Fischer szókából; 37. Vizrekesz; syn. Slajcz = Bogáz; ért. gázló; 38. = 28. = 23.; 38. a. Ódri nászap; ért. Ódri-töltés; 39. Gareika-Livada; jav. Karajkova-Livada; ért. Karajk rétje; 40. Kis-Kandlia; jav. Kis-Kalnia; syn. Mala-Kalnia; lásd XXXI. alatt; 41. Vágástói; syn. Vágástovi; 42. Korpovicza; ért. teknősbékás; 43. Szofrity (Andrásen bogáz); jav. Szofrity (Andrásev bogáz); ért. András gázlója; 44. Berdán; ért. feneketlen; 45. Czrna-bara határfok; 46. Grgina Greda; ért. Gergely-hát; 47. Prút; ért. Czrn. vesszős; 48. Kis-Korpovicza; syn. Mala-Korpovicza; l. 42. alatt; 49. Kaszálóvacsa; jav. Kasszálóvacsa; ért. kaszáló; 50. Sztári-Prút; jav. Sztari-Pút; ért. Ó-Út; 51. Lagovácsa és Alagovácsa; jav. Alagovácsa egyáltalában *nem* létezik; ért. edénynek való föld; 52. Szeliszticz; jav. Seliszticz; ért. tán szelistity-ből s ekkor falvacska, telepecske; * itt tényleg laktak emberek; 53. Topernicza; jav. Topornyácsa; ért. topólynyácsa = nyárfaberek; ide tartozik a 59., 60. sz. is; 54. Serpín-prúd; ért. Serpa homokpadja; 55. Bogáz; ért. gázló; 56. Mezevacska-Vranicza; ért. mezős fekete föld; 57. Keverszka Vranicza; ért. kövér fekete föld; 58. Drina; ért. alá- vagy kimosott hely; 59. Szverzi-Gatya; ért. vedd le a gatyát; 60. Vaisz; ért. a magy. faiz-ni-ből; 61. Czrnotopolye; ért. feketenyárfás; 62. Blato; ért. mocsár; 63. Ustye; ért. torkolat; 64. Sztaklara; ért. üveggyár, kereskedés (?); 65. Dangozovacs?! 66. Radúnovacs; ért. Radun (rég. szerb előnév) föld; 67. = 49.; 68. Borbosínye?! 69. Torovo jagnyégye; ért. Tor nyárfái; 70. Szaldum; ért.? * szaldun a kisoroszbán: sandkies; 71. Mlaka; magyarul moláka (turján, őrjeg), mélyen fekvő nedves vidék, csapás; 72. Régi zárda; 73. Zsidótemető; 74. Ó-temető.

Ime ez a szóntai határnevek javított és kiegészített jegyzéke; nem kívánom a hibákat részletezni; csak néhány jellemzőbbet sorolok fel külön, mert tanulságosak. Így Lagovácsa mellett fordul elő Alago-

vacsa, mely egyáltalában nem létezik s teljesen ismeretlen; ez meg nem értése a bemondásnak. Nagyobb hallási hibák: Mocsidlo (Mocsile helyett), Kandlia (Kalnia helyett). Íráshiba: Tamica (Jamica h.), Polaj (Poloj h.) stb. Mindezek kis hibáknak látszanak s mégis fontosak, mert míg így hibásan feljegyezve értelmetlenek, pontosan feljegyezve

Szóna nem törzsökös sokacz la kosságánk behuzódási területe (a községeknak nemzetiségeknek, családnevek és családok számának feltüntetésével).

határozott értelmet kapnak. Külön vétetett a Czrna-bara és Fekete-bara, holott ez egy és ugyanaz. Ha volt a mérnök mellett magyar vagy német munkás is, a térképbe magyar és német nevek is kerültek be s ilyenkor a sokacz név teljesen elmaradt, holott az él a nép ajkán. De ezek mind könnyen érthető hibák, még ha nagyok is; a

mérnök, ki a térkép készítésén hetekig dolgozik, sok emberrel találkozik, egyik is másik is mond egy-egy nevet a maga nyelvén jól vagy hibásan, s minthogy ő kritikája súlyát nem a névanyagra, hanem a térszinrajzra helyezi, könnyen téved s névanyagából hiányzik az az egységesség, mely kell, hogy meglegyen benne akkor, ha egyszerre, egyöntetűen s csak a leghitelesebb kútfőkből, személyekből, a népből meritve állítjuk azt össze.

Nem lehet feladatomban ezen anyag nyelvi elemzése s itt kizárólag a nevek természetével kell foglalkoznom. Azonnal meglep az a körülmény, hogy a nevek túlnyomó többsége tiszta sokác, s idegen népnek nyomaira alig akadunk.

Egy mindenek előtt a szerb nyomokra utalunk; számuk igen kevés, mindössze a Popovacz, Vlaska Guvna, Jugovopolye és Radunovacs nevek mutatnak egyenesen valamelyes szerbségre, mely annak idején, mikor a sokácok itt letelepültek, már itt lehetett, de mint azt a nevek rendkívül csekély száma egyrészt, és a «Vlaska Guvna» gúnyos kifejezés másrészt sejtetni engedi, már akkor is erős kisebbségben.

A magyar nyomok könnyen megismerhetők. Nem számítva azon helyneveket, melyeknek csakis magyar alakjuk van s többnyire a telekkönyvet készítő mérnök hivatalos elnevezései s a nép tudásába is csak a hivatalos életből jutottak át s alapjában véve új eredetűek, mint a minők p. o. kinestári faizás, községi faizás stb.; ezeket nem számítva, az a körülmény, hogy a magyar neveket a sokác nem fordította le, hanem eredeti alakban, mint p. o. Tátos, Csárda, Plebánia-szállás stb., vagy szlávos véggel és hangsúlylyal alkalmazta, mint p. o. Mezövacz, Kevécsa, Alászka (= Halászka), Vágástovi, Kaszszálovacs stb., azt látszik bizonyítani, hogy e néhány nevet már készen találta itt s mint a multak maradékát vette át.

Német nyomokra is akadunk, de mert maga a németség sem régiebb itt, mint a sokác, azokat újabb eredetűeknek, alkalmi képzéseknek kell tekintenünk, a mint azt az alak, mint p. o. Jagerszka és Fiserszka-kutya azonnal el is árulják. Itt kell felemlitenünk egy nevet, melynek sem magyar, sem sokác alakja, de még fordítása sincsen, hanem helyette a sokác egy szomszéd helynév határozói formáját használja; ez a Drei-Spitz, melyet a sokác a n kráj kruskovác (= a körtefás szélén) névvel jelöl.

Ime, e néhány nevet kivéve, a többi mind sokác. E nevek egy része geographiai alakulatot (Zá-Ádóm, Ada, Jamica, Bara, Poloj, Mlaka, Bogaz stb.), majd növényi tájtypust (Polye, Pút, Guvna, Kaszszálovacs stb.) jelez; másik rész állatról (Pszecsa b., Vrticsevicza stb.), növényről (Kruskovács, Czerik, Graovo, Vrdák stb.) és földnemről (Szlatina, Vranicza, stb.) veszi nevét; ismét más rész neve az egykori birtokosra (Marin-Prud, Popovacz, Blazsúlye stb.) utal, míg egy rész ismét épületektől (Zlokutyán, Jarak, Kíp, Sztári-Put stb.) kapta nevét. A határnevek tehát itt ugyanoly csoportokra oszlanak, mint azt a magyarság kutatásánál észleltem, sőt analog szellemű képzésekre is

találtunk. Vannak azonban oly nevek is, melyeknek hí fordításban magyar eredetijök is megvan s a magyarajkú lakosság ajkán is élnek; így a bara névvel összetett neveket a magyar átvette olyképen, hogy a bara jelzőjét magyarra fordította; s így lett Czrna-barából Fekete-bara, a Velika-barából Nagy-bara, a Mala-Kalniából Kis-Kalnia stb.; viszont azonban a sokacz vette át a magyarból a Nagy- és Kis-Kövércsét, Velika- és Mala-Kevercsa alakban stb.; végül vannak oly nevek is, melyeknek magyar és sokacz alakja is él, mint p. o.: Római sáncz = járak, Guvna = szérűskertek, Vizrekesz = Bogaz stb.

Hasonló feldolgozás alá vettem a többi sokacz község határneveit is; Szóntáét részletesen közöltem, hogy vele a felvétel irányát és módszerét jellemezzem, de megjegyzem, hogy nyelvészeti szempontból e névanyag még sokkal becsesebb; ennek kifejtése azonban keretemen és tehetségemen kívül esik. De mert hasonló anyagok egybegyűjtése rendkívül nehéz, s arra oly kiváló alkalom, minő nekem nyílt, ritkán kínálkozik, a következőkben csakis a többi sokacz községek határneveinek teljes és javított névanyagát közlöm, mert ennyi elég arra, hogy az ethnographiai tanúságot levonhassuk, s hogy a további nyelvészeti kutatásoknak az alapot megadjuk.

Vajszka helynevei: 1. Górnje-livade = Felső rét; 2. Zsiva-sziget; 3. Czrna-gréda; 4. Zsiva-folyó; 5. Czrna-panyevi; 6. Sztójnovacsá; 7. Vajos vagy Vais-patak; 8. Bresztovacsá; 9. Felső-rét; 10. Gyúlina; 11. Zecsicza; 12. Feketin; 13. Klecsity; 14. Sirinicze; 15. Sztipanova vrenicza; 16. Markova vrenicza; 17. Volarszka greda; 18. Parlog; 19. Novi Dunavacz; 20. Dólnye livade = alsó rét; 21. Prga; 22. Duga bara; 23. Gréda; 24. Okruglicza; 25. Szelszki bogaz; 26. Brza vrenicza; 27. Matanova vrenicza; 28. Lisceva greda; 29. Brankovacsá; 30. Vodencsicza; 31. Topolik; 32. Szirkovina; 33. Czrna vrenicza; 34. Krately; 35. Kod-Bunara; 36. Zsombék; 37. Korlat dugacska megya; 38. Okruglyák; 39. Duga bara; 40. Cslunak; 41. Vrenicsak; 42. Preko szelszke bare; 43. Duboka vrenicza; 44. Kod miatyeva vrenicze; 45. Miatyeva vrenicza; 46. Szelszka bara; 47. Pod vinograd ma vrenicze; 48. Gyúlina vrenicza; 49. Vidakova bascsina; 50. Guszakova vrenicza; 51. Pod barom; 52. Alpár; 53. Át; 54. Kod bacskog drumá; 55. Begova dolina; 56. Sztrúk; 57. Berava; 58. Sztrúzsák; 59. Marosev bogaz; 60. Jerkova vrenicza; 61. Mala duboka vrenicza; 62. Mala vrenicza; 63. Szridnya vrenicza; 64. Kod duboke vrenicze; 65. Vaisczova vrenicza; 66. Na dvi vrenicza; 67. Preko male vrenicze; 68. Szentgyörgy; 69. Sztarcsina; 70. Szérús; 71. Bresztovacz; 72. Drinova megya; 73. Opaja; 74. Ilina vrenicza; 75. Beravszka vrenicza; 76. Zanoga; 77. Debela voda; 78. Klek; 79. Karabutyszki klyúcs; 80. Szpainszke livade; 81. Papityszke livade; 82. Bórovoszki rit; 83. Dalyszki rit; 84. Luvákov bogaz; 85. Simin bogaz; 86. Labudov bogaz; 87. Brzi bogaz; 88. Lúdog Sztipe vrenicza.

Bogyán határnevei: 1. Prihod; 2. Zsiva; 3. Zsiva-folyó; 4. Berava-folyó; 5. Czacza; 6. Berovicza; 7. Pivarak; 8. Bela Cerkva; 9. Tauki

luk; 10. Körtös; 11. Czrna bara; 12. Kod duboki vrenicza; 13. Szelistye; 14. Velika bara; 15. Milina szkela; 16. Vajas-patak; 17. Berovicska vrenicza; 18. Matanova vrenicza; 19. Berovicska; 20. Ilina vrenicza; 21. Krasicza; 22. Vojseova vranicza; 23. Szlivike; 24. Belistye; 25. Gajevi; 26. Panjeve; 27. Karasicza; 28. Kuda bara; 29. Klyúcs; 30. Malko-járos; 31. Lukies-bara; 32. Bersova; 33. Klyats-bara; 34. Bregovi; 35. Moroczka; 36. Sztojanka; 37. Tákó; 38. Butykovác; 39. Hajduska-bara; 40. Samacz.

Plavna határnevei; 1. Rét; 2. Palaczkín bogaz; 3. Prika gréda; 4. Mali-Dunávác = Kis Dunaág; 5. Butykovác; 6. Mala-gustara; 7. Velika-gustara; 8. Zelena gréda; 9. Zanoze; 10. Zsotrog; 11. Karaska gréda; 12. Mlaka; 13. Gyúrína gréda; 14. Gyúrína bara; 15. Malo-Blato; 16. Ajducska gréda; 17. Maricsina gréda; 18. Mali-Vaisacz = Kis vajas-patak; 19. Kod vodenice; 20. Moroczka; 21. Paunova bara; 22. Gyérma; 23. Járos; 24. Grabova medja; 25. Velikopolje; 26. Erdővédlak = na szinóru kutya; 27. Martinova vrenicza; 28. Privlaka; 29. Karasicza; 30. Blaczka vrenicza; 31. Szekulina bara; 32. Dólnja vrenicza; 33. Radovánicza bara; 34. Veliko Blato; 35. Blázseva dolina; 36. Moricsina ledina; 37. Zviriticza; 38. Ovcsarszki bunár; 39. Erdővédlak = Jágerszka kutya; 40. Szrednja suma; 41. Bilánszka bara; 42. Ilidsija; 43. Jemenova rupa; 44. Provalija; 45. Nagy Vajas-folyó = Veliki Vais; 46. Szádovi; 47. Száro gróblje; 48. Karlovački rit; 49. Károvacsa; 50. Szadityi; 51. Parlag; 52. Pizskove; 53. Jankovác; 54. Petkovacs; 55. Livadicza; 56. Vucsava bara; 57. Plyostara; 58. Prisztor; 59. Kralicza; 60. Csupelia; 61. Ada; 62. Debelják; 63. Zsir; 64. Kaszapszka livada; 65. Morgacska suma; 66. Morgacska bara; 67. Morgács; 68. Kalos; 69. Jerkov vinográd; 70. Szinor; 71. Sztipanova gréda; 72. Vizoka gréda; 73. Raslyaszta gréda; 74. Csivuczka bara; 75. Velika gréda; 76. Jozina mlaka; 77. Lalityeva mlaka; 78. Velika ladovica; 79. Mala ladovica; 80. Med ladovicama gredica; 81. Guscsa gréda; 82. Tuk; 83. Veranyak; 84. Jemenova gréda; 85. Grabovicski-fok; 86. Mala-Mlaka; 87. Velika Mlaka; 88. Fok; 89. Szmiljevo brdo; 90. Vrtop.

Szántova határnevei: 1. Islimán; 2. Gyánicza; 3. Czirkóvlya; 4. Krusevlyacs; és Klyúcs; 5. Krusevlya; 6. Male nyive; 7. Dautovacska; 8. Dunav; 9. Budzsák; 10. Dunávác = Kis Duna; 11. Duna megyei (medri?) békás tó; 12. Gúvna; 13. Szöllőföldek: a Malenyive része; 14. Nagy földek = Velike nyive; 15. Kaszáló földek; 16. Badás (tulajdonkép Beadás: a dézsma átadó hely) = Karapandsa; 17. Ó-Duna; 18. Ferencz-esatorna = Kanál; 19. Csűrföldek = Gúvna = Dónyiszalási; 20. Szkubénac; 21. Nagy-Boldogasszony; 22. Gyúrity; 23. Hosszúföldek = Dugacska nyiva; 24. Samacz = Arok; 25. Erdő alatti földek = Pod sumóm; 26. Vrbicze; 27. Kótyere; 28. Veliki át; 29. Jamacsa; 30. Grvelyacs; 31. Czrna suma = Fekete erdő; 32. Vinogratszke zemlye = Szöllőföldek; 33. Osztrvo = Kádija; 34. Szilvás; 35. Szkulszke zemlye; 36. Szpajinszki járos; 37. Kigyós.

Látjuk tehát, hogy a mit Szónta bizonyított, azt bizonyítja többi sokacz községünk határnév anyaga is. Németnek vagy más nemzeti-ségnek nyoma sincs; a magyar itt-ott, többnyire újkeletű nevekben feltűnik. Elég sok magyar név van Szántován, ennek azonban nem szabad tévedésbe vezetnie, mert e magyar nevek a község rendkívüli elmagyarosodásából származtak, s mellettök az eredeti sokacz nevek maig is élnek a nép ajkán.

A sokacz határnevek e rendkívüli sokasága pedig azt jelenti, hogy a mikor a sokaczok az elősorolt falvakban letelepedtek, azokban csak igen-igen gyér lakosság volt, mely a legfontosabb neveket átadta az újon jötteknek, kik azokat átvéve, nagyrészt elszlávosították s melléjük egy egész sereg új elnevezést alkottak, melyek száma szükség szerint az idők folyamán gyarapodott. A fontosabb nevek, főleg a községek nevei s egy-két művelés alatt álló földdarab neve voltak; ezeket vették át, a többbit maguk adták a gazdálkodásba vont területeknek. Hogy a betelepülés idején itt magyar vagy német vagy a szerbet kivéve, bármely más nemzetiség nem volt, illetve igen-igen gyéren volt, az a határnevekből bizonyos; de az nem tűnik ki belőlük, vajjon volt-e itt szerb vagy épen bunyevác lakosság, a mi aztán lényegesen változtat a sokaczság bácsmegyei megalakulásának viszonyain; nyelvre csaknem egyik lévén. kérdés, azon határelnevezéseket nem-e a szerbség vagy bunyeváczság alkotta meg, s nem-e az adta át a sokaczoknak, kik úgy látszik, később telepednek be, mint a szerbek és bunyevácok. E kérdésekre a helynevekből feleletet nem kaphatunk, de nagyon is határozott választ ad azokra a letelepült családok további története, mit a következő fejezetben tárgyalok.

II. A sokacz községek népességének elemei.

A török pusztulása, majd kivonulása után falvainkat elfoglalta a sokacz, felosztotta maga között a határt, vagy foglalt belőle annyit, a mennyire épen szüksége volt, átvette és részben elszlávosította az immár nem annyira a nép ajkán élő, mint a köztudatban megmaradt elnevezéseket, melyekhez idők folyamán néhány újabb természetes vagy mesterséges (mérnöki) elnevezés csatlakozott. Ha határneveink tiszta sokaczok, vagy mondjuk általában szerbek, úgy a lakosságnak is betelepülése idejében is tiszta sokacznak, vagy általában szerbnek kellett lennie. Ezzel az egyelőre feltételesen tett állításunkkal azonban szemben áll az a tény, melyet a népszámlálási adatokból konstatálhatunk, hogy e falvaknak ma egyáltalában nincs tiszta sokacz lakosságuk, hanem minden faluban nagyszámú magyar, német vagy tót lakosságot is találunk.

Az 1857-iki népszámlálás adatai e tekintetben nem használhatók bizonyításra, nem vevén az fel a 2000-nél kevesebb lakosságú falvakat s nem választván szét a nemzetiségeket. Az 1870-iki népszámlálás szintén nem eredményesebb, az 1880 és 1890. évek azonban már teljesen számbavehetőek.

E négy évszámlálás adatai Bács-Bodrogh vármegye azon községeire, melyekben sokaczkok is élnek, így sorakoznak.

	1857.	1870.	1880.	1890.
Bács	— 3107	3666	4080 —	4504 —
Plavna	< 2000 —	—	— 1810	— 1890
Bogyán	< 2000 —	—	— 740	— 857
Vajszka	< 2000 —	—	— 1329	— 1590
Szóna	— 3564	4339	4692 —	4972 —
Monostorszeg	— 4891	5135	5225 —	5424 —
Béreg	< 2000 —	—	— 2515	— 2788
Szántova	— —	3152	3111 —	3357 —
Összesen:	? +14829	16292+?	17108+6394	18257+7125
			23.502.	25.382.

Ezen adatok azonban a nevezett falvak egész lakosságára és nem a sokaczkokra vonatkoznak s ámbár nem a legteljesebb praecisióval de egy eléggé jól megállapítható hibával kikereshetjük a sokacz lakosság számát is. Ha ugyanis e községek szerb lakosságának számából kivonjuk a görög-keleti vallásuaknak (Bácskában pedig csak a szerbek görög-keletiek) számát, a különbség megadja a bunyevácok és sokaczkok együttes létszámát. Az 1890-iki népszámlálás szerint

Bács	lakossága	4504 l.,	ebből szerb	1511,	a szerbből gör. kel.	23
Plavna	"	1890	"	"	"	23
Bogyán	"	857	"	"	"	350
Vajszka	"	1590	"	"	"	59
Szóna	"	4972	"	"	"	65
Monostorszeg	"	5424	"	"	"	47
Béreg	"	2788	"	"	"	7
Szántova	"	3357	"	"	"	—

összesen: 25382 l., ebből szerb 14708, a szerbből gör. kel. 574

Ha most a szerbek számából 14708-ból levonom az igazi vagyis görög-keleti vallásuak számát 574-et, marad bunyevác és sokaczra együtt 14.134 lélek; hátra van még ezen összegből a bunyevácok kiválasztása; ezek, mint alább látni fogjuk, összesen mintegy 150-en vannak a felsorolt falvakban, és így a bács-bodroghmegyei sokaczság a felsorolt nyolcz faluban 13.984, kerek számban 14.000 lélekre tehető.

A nyolcz község lakossága azonban kerek számban 25¹/₂ ezer lélekből áll s így idegen nemzetiségű nem kevesebb mint 11¹/₂ ezer, s így csaknem fele. Milyen nemzetiségűek ezek, mikor és honnan települtek le a falvakba, ez immár a legközelebbi és legfontosabb kérdés, ha a bács-bodroghmegyei sokaczság megalakulásáról tiszta képet akarunk nyerni.

Mielőtt azonban a részletes kutatás eredményeire áttérnénk, sokacz

falvaink környezetéről, szomszédságáról, annak népességéről, illetve betelepítésének történetéből kell néhány adatot elmondanunk.

Láttuk már, hogy a török Bácskában mindent letarolt, az őslakosság, a magyarság kipusztult s a romhalmazon nem a magyarság tűnik fel újra, hanem kezdetben a görög-keleti, majd a római katolikus hitű szerbség. A török elhagyván a földet, a kormány először is annak megvédéséről gondoskodott s ide telepíté le a török elől menekülő szerbséget s ebből szervezte a dunai határőrsképeket, melyek területét az 1741-diki országgyűlés visszacsatolta. Csak a szerbség illetén megtelepítése, s különösen a török háborúk befejezte után, főleg 1730—1745 közt indult meg az az új népvándorlás, mely Bácskát rövid idő alatt a legtarkább ethnographiai kaleidoskoppá változtatta át. «Még a század első felében telepiültek le ismét nagyobb számmal a magyarok Jankovác, Bezdán, Kúla, Kanizza, Topolya, Baracska, Doroszló községekben, továbbá a tótok Bács-Ujfaluban és Petrováczon, a ruthenok vagy kisoroszkok Keresztúron, a németek Csataalja, Hódságh, Kollút, Apatin, Ujvidék és más városokban». (L. Badics, i. h. 578. l.) A németek betelepülésére nézve Szentkláray J. megjegyzi, hogy «Csataalján 1735-ben, Ujvidéken 1739-ben, Kolluton 1756-ban, Hódságon 1760 körül, Bukinban 1749-ben, Apatinban 1750-ben telepedtek le az első német családok. Főképp Apatint szállták meg nagyobb mennyiségben, nemcsak földműveléssel, hanem kereskedéssel és iparral is foglalkozó külföldi németek. Apatin egy nagy kincstári uradalomnak lévén főhelye, az ottani németek idővel az uradalomhoz tartozó környékbeli községekbe is elszármaztak... A német bevándorlók egy másik áradata 1763—1768. évben vette Bácska felé irányát. Ez években Kernyaján, Krusevlyén, Gákován, Priglevicza-Szent-Ivánon, Doroszlón, Filippován, Veprovácson, Kolluton, Bezdánban, Kupuszinán, Hódságon, Gajdobrán, Bukinban, Palánkán, Karavukován és Apatinban telepedtek meg németek». 1770—1772-ben francziák telepedtek le a Bánságban, de «Bácsmegyében Apatin, Gajdobra, Palánka és Karavukova német lakossága közé is vegültek némi franczia csapatok, melyek azonban ma már egészen elnémetesedtek». (L. Szentkláray J., A délmagyarországi németek, Osztr. Magy. Monarchia Írásban és Képből II. k. 548 és 551. l.)

Ezek a mozgalmak adják meg sokacsz falvaink ethnographiai képének kulcsát. Sokacsz falvaink lakosságának vizsgálatánál ugyanazt a módszert követtem, mint a magyar vidékeknél. E szerint az 1895-ik évi adófükönyvből kiírtam a családok teljes névjegyzékét, kihagyván a helyben nem lakók — bebírók — neveit; ezután a nevek mellé kijegyeztem, melyik nevet hány család képviseli; majd bíróviselt és öregebb emberekkel, kik a falu népét úgyszólván egyenkint ismerik, rendesen az egész előljárosággal, megállapítottuk minden család nemzetiségét és a mennyiben az ismeretes volt, beszármazási helyét is. Ezt a falunkint így összeszedett egész anyagot aztán rendeztem nemzetiség és beszármazás szerint, s összehasonlítottam a régi anyakönyvek adataival. Lássuk már most magát a rendezett anyagot.

Szóna lakosságában a következő nemzetiségek szerepelnek ma: német, magyar, zsidó, tót, bunyevác, szerb és sokac.

A szónai németség eredetére nézve így oszlik meg: *Apatinból*: Abfall 2, Armbrust 6, Amann 2, Berencz 1, Bernert 2, Benzinger 2, Baumann 2, Bengernó 2, Benzinger 1, Burg 1, Becker 1, Csihás 1, Drescher 1, Dreszler 1, Dombovics 1, Ertl 1, Einbüchler 1, Fay 1, Guth 2, Gasz 3, Heiz 1, Hiel 3, Hirschberger 1, Holzhauer 1, Jancz 1, König 4, Kirchhoffer 1, Krieg 4, Krapp 1, Karácsonyi 1, Klem 1, Lincz 2, Librecht 1, Leibl 1, Müller 1, Móró 1, Nadler 3, Pinez 1, Pernert 1, Piry 2, Reiter 2, Schreiner 1, Schreiber 1, Sverel 8, Suszter 1, Szauter 3, Szajer 3, Stampfner 1, Széber 1, Schibl 1, Verle 1, Veindl 2, Vass 1, Vellenreiter 1, Viederkehr 1; *Priglevicza-Szent-Ivánból*: Edl 7, Eggert 1, Gräber 5, Guzsván 1, Hemerle 1, Hack 1, Heizmann 1, Herting 2, Luxeder 2, Mihelsz 3, Maul 2, Pfalz 3, Pfaf 1, Pardon 1, Schaal 1, Schrody 2, Traub 1, Vizenthaner 2, Vilibald 2, Véber 1, Visenthoner 1; *Filipovórol*: Augsburgi 1, Hauke 1, Lux 3; *Bresztováczi*: Gáy 1, Million 1, Mayer 3; *Kumbájáról*: Bandl 5, Schild 2; *Eszékről*: Bolseez 2, Kratofill 2; *Hódságról*: Entstrasser 1, Richer 1; *Zomborról*: Csapanda 1, Eimert 1, Orsbacher 1, Szuppek 2; *Kalocsáról*: Elhardt 1; *Karavukováról*: Knöbl 1; *Doroszlórol*: Lehnert 1, Schneider 1, Schäffer 2, Stamffer 1, Vehmann 3; *Bácsról*: Roth 1; *Szabadváról*: Ramberger 1; *R.-Militicsről*: Schmidt 2, Zundl 2; *B.-Almásról*: Ulmann 2; *Bajnokról*: Volf 2; *Baranyából*: Fritse 2; *Erdélyből*: Ziegler 2; — *Szontáról* eredezteti magát, tehát régiebb betelepülő lehet: Link 2, Rickert 6, Raucz 5, Strumberger 3, Schumacher 3, Schayermann 1, Toppler 1; *nincs adat* a következő családok eredetére: Ackermann 4, Braunhofner 1, Davidovics 2, Filler 1, Hoffer 2, Lohberger 1, Pfeiffermann 1, Vittholm 1.

A szónai németség áll tehát mintegy 18 helyről összekerült 122 néven 221 családból, a mi — egy családot 5 lélekkel számítva — 1105 léleknek felel meg; a németség zöme Apatinból és Priglevicza-Szent-Ivánból származik.

A szónai magyarság eredetére nézve így oszlik meg: *Szontáról* eredezteti magát: Gyürky 1, Horvát 6, Hám 10, Holbik 1, Kemény 5, Mihalek 1, Mocskovics 1, Novák 1, Nagy 5, Petrikovics 1, Pálkás 3, Papp 5, Pákay 1, Rakonczay 1, Sugár 1, Takács 3, Tordy 3, Vörös 3, Veinberger 1, Zrón 2; *Doroszlórol*: Beszterczán 1, Harsányi 1, Király 1, Szabó 1, Striczky 1, Szoloczky 1, Tancsik 2, Vig 1; *Zomborról*: Bán 1, Kis 3, Ocskay 1, Stocsek 1, Thurszky 2, Velzl 1; *Bogojevoból*: Gallusz 1, Gombos 2, Gusztin 1, Pasty 1; *Csonoplyáról*: Galacz 2, Koprics 1, Lengyel 1; *Szabadváról*: Balázs 1; *Kuláról*: Iván 1; *Bresztováczi*: Orbán 1; *N.-Militicsről*: Porkoláb 1; *Deprovaczról*: Zóny 1; *nincs adat* a következő családok beszármazásáról: Acskó 1, Dekics 1, Gelért 1, Halász 2, Janusek 1, Kémenczy 1, Pénzes 1, Rozsay 1, Sajgó 1, Szlatkics 1, Varga 1.

A szónai magyarság áll tehát 57 néven 99 családból s így átlag

495 lélekből; ebből a többség Szóntáról eredezteti magát s így oda régebben költözött be; 26 néven 32 család 9 helyről vándorolt be, míg 11 név származási helyét nem tudtam megállapítani. A bevándorolt magyarság zöme Doroszlóról és Zomborról való.

Német neveink közt előfordulnak magyarok és szlávok, valamint magyar neveink közt is szlávok és németek; e jelenséggel azonban alább, a nemzetiségi beolvadás tárgyalásánál fogunk foglalkozni.

A szóntai zsidóság, mely többnyire német s eredeti helyök meglehetősen bizonytalan, a következő családokból áll: Fridmann 2, Freudinger 2, Guttmann 1, Haasz 2, Hirschfeld 1, Klein 4, Kellert 2, Lipkovics 2, Lövinger 1, Nagl 1, Rosenthal 3, Stein 3, Veisz 3, összesen 13 név 27 családdal s így átlag 135 lélekkel.

A szóntai tótság mindössze 1 családból — Spalta — áll, ismeretlen eredettel.

A szóntai lakosságból csak 3 család — Kalcsovics, Szathmáry és Vinko — marad, melyeknek még nemzetiségére sem kaptam felvilágosítást.

Szónta szláv lakossága három részre oszlik: szerbre, bunyevácra és sokaczra, melyek szétválasztása épen a nyelv egysége miatt fontos. Míg a magyarnál és németnél találtunk családokat, melyek Szóntáról származtatják magukat, addig a szerbek és bunyevácok között ilyenek nincsenek; ezek mind jövevények s csaknem mindnek ismerjük származási helyét is.

Szónta szerb családai származnak: *Ó-Sztaapárról*: Bacscs 2, Boskó 1, Milosev 1; *R.-Militicsről*: Kassanszky 1; *Dállýáról*: Mihalylovics 1; *Terpinýáról*: Szedélyi 1; *Zomborról*: Vukicssevics 1; *ismeretlen helyről*: Dudics 1, Vukovics 1; s így a szóntai szerbség mindössze 9 néven 10 családból s átlag 50 emberből áll s mintegy 5—6 helyről szűrődött össze.

Szónta bunyevác családai erednek: *Csonopolyáról*: Burnágy 1, Bartolovics 1, Milojev 1, Probojesevics 1, Pavics 1; *Zomborról*: Polyák 2, Parsetics 1, Zombori 1; *Garáról*: Alajgyics 1, Gyurakovics 1; *N.-Mileticsről*: Knézy 1, Lemics 1; *Szabadkáról*: Moravesik 1; *Kacs máról*: Zelics 1; *ismeretlen helyről*: Satarics 1, Bakics 1; s így a szóntai bunyeváctság mindössze 16 néven 17 családból s mintegy 85 lélekből áll, mely 7 helyről szűrődött össze.

Elkülönítvén immár Szónta lakosságából mindazt, a mi nem sokacz, hátramarad a sokacz lakosság elemzése, még pedig úgy chronologiailag, mint eredetre nézve. A behúzóadás és letelepülés koráról persze csak relative szólhatunk, a mennyiben a legrégebb anyakönyvek, születési, halálozási és esketési följegyzéseiből megállapíthatjuk, hogy akkor már mely családok voltak jelen; az eredetet pedig csak azoknál kell kutatnunk, a kik később húzódtak be, s ezeknél közlött módszerünk szerint kellett meghatározni az eredet helyét; ezen családoknál azonban csak relativ kormeghatározást kísérelhetünk meg.

Szónta azon törzsökös sokác családai, melyek már a legelső

anyakönyvi följegyzésekben szerepelnek, s így Szóntának már 1719-ben lakosai voltak s maig is virágzanak, a következők: Adzsin 5, Andrasics 15, Brdarics 7, Borics 2, Benák 10, Bozsics 3, Bukovácz 5, Bosnyák 3, Blaskovics 9, Barunov 2, Domics 21, Dekán 12, Gyanics 15, Gregics 1, Gyurkov 9, Granas 1, Hajduk 1, Ivankov 3, Jaksics 19, Kozbasics 20, Kovács 13, Kurucz 21, Klapcsics 7, Keszerkovics 3, Kovacevics 1, Mihalyev 6, Milos 36, Matics 16, Matin 3, Mihály 7, Martinovics 4, Nimák 6, Peicsin 5, Peák 4, Prelics 12, Poturicza 12, Peics 2, Suvak 7, Sokacz 15, Segert 9, Sztanisics 4. Tadianov 4, Tadian 1, Torolics 4, Topál 6, Vidákovics 24, Zlatár 11, Zecz 14; összesen 48 néven 420 családdal.

A többi sokacz családok egy része újabban települt be; így a Burgin-család 1 és a Karajcsics-család 1 Monostorszegről, a Lovrics 1, Nikolics 9 és Simics-család 4 Plávnáról, a hol azok már a mult században törzsökösök voltak, s melyek közül a Simics-család Plavnán és Bogyánban maig is él, ellenben a Lovrics és Nikolics családok ott eltűntek s ma Szóntán folytatják életüket; a Bogyanacz-család 1 pedig minden valószínűség szerint bogyáni. Úgy látszik, újabban húzódtott be Szóntára dél, vagyis Plávna felől a Lamos-család 1 is; a Krajkov- 1 és Lukics-család 7 Szántóváról húzódtak le s ott maig is megvan mind a kettő. Az újabban betelepült sokacz családok száma tehát, melyekről tudjuk, hogy honnan kerültek Szóntára, összesen 9 néven 26 család.

A sokacz családok közt vannak elsokaczosodott magyarok is, ilyenek: Berényi 2, Istvanov 3, Pinczehelyi 1, Sándorov 3, Szilágyi 14; összesen 5 néven 23 család.

Nincsen bővebb adatunk sem az anyakönyvi följegyzések közt, sem a nép tudatában a következő családokról: Bokin 6, Butkovics 4, Csobán 8, Csizmin 1, Fabianov 1, Gladics 5, Gerin 4, Ispanov 6, Jerkucsin 3, Kleczin 4, Krsztin 16, Kuntics 1, Lukács 7, Milicsics 8, Miandzsin 2, Petkovics 1, Rakin 4, Sesztán 1, Szuvajcsics 4, Stipin 2, Tetkov 6, Tetkovics 1, Udovesev 3, Vulics 5, Vodenicsár 16, Zvonár 5; összesen 26 néven 124 család.

A szóntai sokaczok tehát 88 néven 593 családból s így mintegy 2965 lélekből áll, melyből a nevek 54·5%-a, a családoknak azonban 70·8%-a ősi törzsökös, csaknem kétszáz éves családokra esik.

Szónta lakosságában, mint láttuk, igen sok a német és magyar elem, de vajjon így volt-e ez régebben is? Ha a legelső anyakönyvi följegyzéseket vizsgáljuk, szemünkbe tűnik a családok meglehetősen tiszta sokaczsága, pedig ez irányban a följegyzések épen nem hiányosak, s nemcsak a nemzetiséget, de a származási helyet is fölemlítik, mihelyest nem sokacról van szó. Így a szóntai anyakönyvek 1719-től 1728-ig terjedő tíz évi följegyzésében egyetlenegy német van: «1721. Anclimacin natione germano» s néhány horvát: «1723. Croata a Erdut, Croata a Claustro», vagy «Georgi szekulinacz a Croatia» stb. Ugyanakkor látjuk azt, hogy a későbbben törzsökössé vált sokacz családok egy része is akkor húzódtott csak be, s ez adatok azért érdekesek,

mert meg van jelölve az illető családok behúzóadásában az utolsó állomás; így Peakovich a Croatia, Matiaszevics a Croatia, Tomasevics ab Erdut, Simunovic ab Erdut, Jacobovich a Commetinc, Bosnyákovic a Bogdanócz, Stephanovich a Moravica, modo a Erdut, Josich a Monostor, Tarnokopvich a Bosna, Gianich a Posega stb. Feltűnő tehát, hogy a mult század elején Szóntán sem németek, sem magyarok nem éltek tömegesen, s így azoknak ide később kellett bevonulniok. Tényleg a mult század utolsó évtizedének anyakönyvi jegyzékeiben a német és magyar nevek még mindig nem szerepelnek, a mi eléggé egybevág azzal az adattal, hogy a németség Apatinban 1750-ben, Pr.-Szt.-Ivánban pedig csak 1763—1768 között telepedett le, mert láttuk, hogy a szóntai németség főleg ezekből ered. A szóntai németség betelepülésére tehát azt mondhatjuk, hogy az szörványosan a mult század legvégén, általában azonban e század első felében húzódtott Szóntára.

Más kérdés az, hogy gazdaságilag megbirta-e Szónta határa e nagyfokú bevándorlást? Látjuk azt, hogy Szóntán ma 4972 lélek él és boldogul, s így akkor, ha a lakosság kevesebb volt, az mindenestre jobban boldogulhatott, míg másfelől bizonyos az, hogy a gazdasági rendszerek tökéletesedése úgy sok parlagon heverő földet vont művelés alá, valamint hogy a föld termőképességét is fokozta. De a mult század elején egyébként is igen kevés volt Szónta lakossága, a mennyire erre a születési statisztika összehasonlításából következtethetünk. Erre nézve összehasonlítottam az anyakönyvek első és utolsó 20 évének születési adatait; az utolsó öt évben ugyan az egy-gyermek-rendszer a sokaczok közt is terjedni kezd, de ma még ez oly kismértékű, hogy a születési középérték ingadozási határait nem befolyásolja feltűnően; kétségtelen, hogy a termékenység is ingadozásoknak van alávetve, de a két adat közt oly óriási különbség van, a minőt a termékenységi ingadozás soha még csak meg sem közelíthet. Míg ugyanis Szóntán 1719—1738-ig terjedő 20 évben a születések évi átlaga 34, addig az 1875—1894-ig terjedő 20 év átlaga 289 volt; a születési átlag tehát ez idő alatt $8\frac{1}{2}$ -szer akkora lett; ha már most e 289 évi születésnek kerekszámában mintegy 5000 főnyi lakosság felel meg, úgy a mult század elején Szónta lakossága mintegy 600 lelket számlálhatott, mely lakosság csaknem kizárólag sokaczokból került ki.

De ha Szónta határa ma ezt a lakosságot még megbirta is, a gazdasági átalakulás legalább Szóntán a sokaczokra nézve végzetes természetű. A szóntai sokaczság baromtenyésztő nép volt első sorban; földet csak annyit művelt, hogy egész évre legyen kenyere. A baromtenyésztő népnek legelő és rét kell s a szóntaiaknak ez nincs; régen a kincstári birtokokon volt a legelő és a rét, de a kincstári birtokok segregatiója után a község a neki megkinált birtokot nem akarta megmegvenni, egyrészt mert azt saját ősi birtokának tartotta, másrészt mert akkor még védgátak híján a Duna az egész területet évről-évre elárasztotta, s így nem volt remény arra, hogy e földeket valaki megvegye. Így a birtokokat megvették Gräber, Fernbach és Veindl s a

nép legelő nélkül maradt. Ennek közvetlen eredménye az állatállomány rohamos csökkenése, s minthogy a birtok tagosítva nincs s az új mezőrendőri törvény életbelépett, közeli teljes pusztulása, s minthogy az erdőt is egy birtokos bérlé, a sertésnyésztéssel is fel kell hagyni. És mert a sokacz nem földműves, ha nincs földje, nem bérel, mint a német, hanem vagy napszámba megy a határba, vagy aratóba részbe Szlavóniába. A szőlőművelést tönkretette a phylloxera, a halászatot az apatini német halászok zsákmányolják ki, s így téli foglalkozásnak csak a nádvágás marad, mely 0.50—1.00 frt napszámot biztosít neki. Íme, a gazdasági viszonyok ilyen szerencsétlen alakulása az, mely a sokaczt az egy-gyermekrendszer elfogadására kényszeríti s a kipusztulás lejtőjére sodorja.

Ezekben láttuk, mint és mikor alakult össze Szónta lakossága. Az eredmény, melyet kaptunk, tisztán az adókönyvek családlisztáinak és az anyakönyvek följegyzéseinek egybevetéséből állott elénk. Ha az eredmény számbelileg helyes, úgy annak egyeznie kell a népszámlálás adataival; hasonlítsuk tehát ezeket össze egymással:

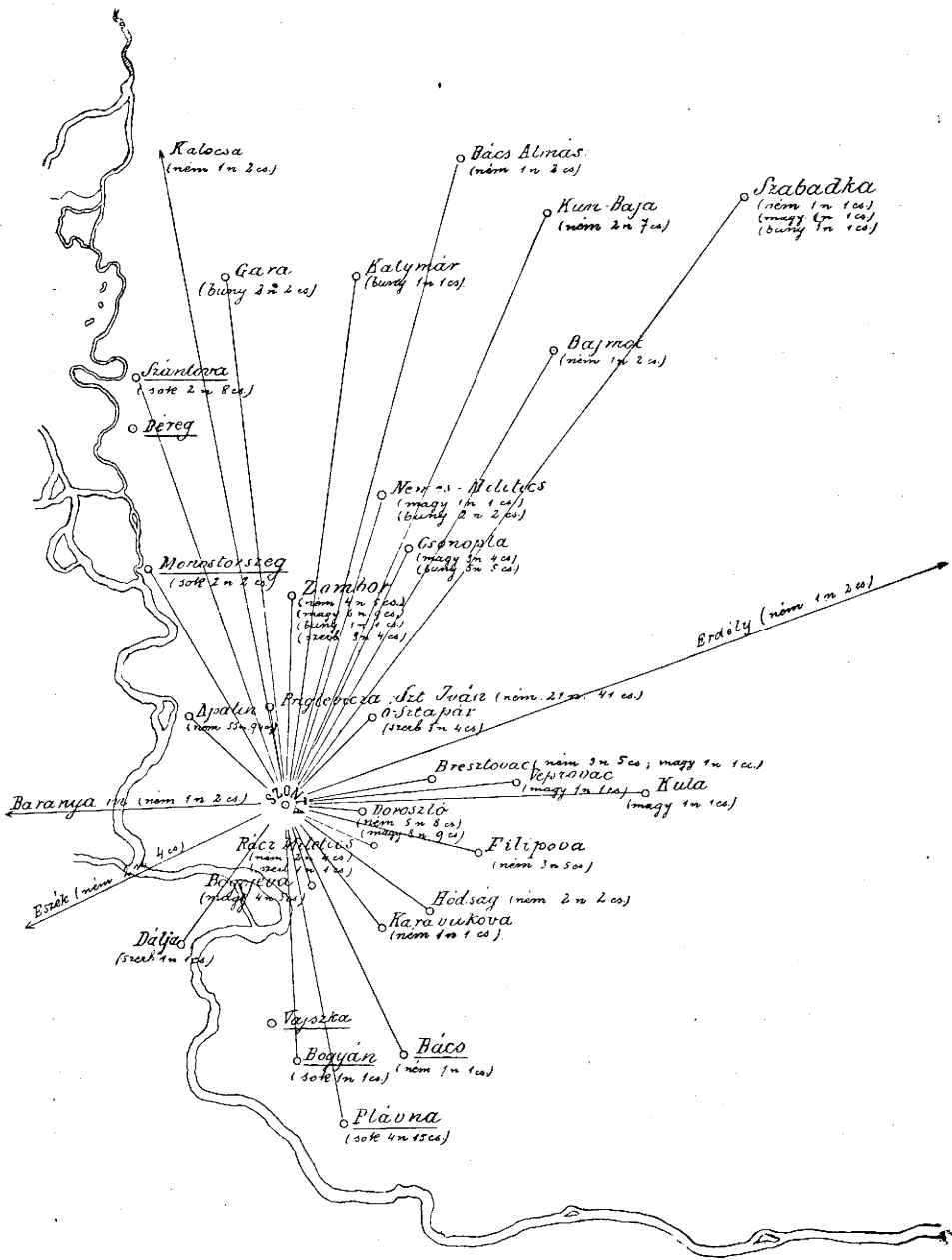
Szóntán van:

	adataink szerint			a népszámlálás szerint			
Német . . .	122	név	221 család	1105 lélek	—	—	1041 lélek
Magyar . . .	57	"	99	495	"	—	838
Zsidó . . .	13	"	27	135	"	117	—
Tót . . .	1	"	1	5	"	—	2
? . . .	3	"	3	15	"	—	12
Szerb . . .	9	"	10	50	"	3100	3079
Bunyevác . . .	16	"	17	85	"		
Sokacz . . .	88	"	593	2965	"	—	—
Összesen . . .	309	név	971 család	4855 lélek	—	117	4972 lélek.

Látjuk tehát, hogy adataink végösszegei meglehetősen egyeznek a népszámlálásával; a népszámlálás a szerb, bunyevác és sokaczt egybeveszi, de ezen összegek (3100 : 3079) alig különböznek; feltűnő különbség csak a magyarban nyilvánul, de a népszámlálás a zsidót is a magyarhoz csatolja, s ha ezt teszszük mi is, a mit ethnographiailag nem tehattünk, úgy a különbség is nagyon leszáll. De ne feledjük, hogy különbségnek kell lenni egyébként is, mert a népszámlálás 1890-ben, a mi összeírásunk 1895-diki adatokból történt, s mert a népszámlálás minden lakost felvesz, míg a mi összeírásunk az egészen szegény, adót nem fizető s rendesen cseléd vagy ideiglenesen bevándorolt, még meg nem települt népséget nem foglalja magában.

Szónta lakosságában, mint láttuk, sok volt a magyar és német; Vajszka lakosságában szintén sok a magyar, német, de feltűnő, hogy adófizető szerb egy sincs, a bunyevácokat is csak egy család képviseli s a zsidóság száma is nagyon lepad.

Vajszka németsége a következő helyekről ered: *Parabutyról*: Hahn 1, Hirschmann 2, Jäger 1, Kirsch 3; *Bukinból*: Gruber 1;

Szánta lakosságának behűzódási területe.

Déronyáról: Hehn 1; *Novoszeléből*: Higel 1; *Bresztovaczból*: Heckeles 1; *Filipovórról*: Käfer 1; *Plavnáról*: Knorr 1; *Hódságról*: Oriold 1; *Vajszkáról* származtatja magát: Kunischer 2, Kostyák 1, Liely 3, Puszt 2, Peidelstein 1, Staub 1, Szkender 1, Szeipel 1; *bizonytalan eredetű*: Bagó 1, Jakovetics 1, Mateovics 1, Csersevecics 1; *külföldről* erednek: Cservenka (Csehország) 1 és Wekerle (Németo.) 1. A vajszkai német colonia tehát 26 néven 34 családból s mintegy 170 lélekből áll, mely 10—12 helyről szűrődött össze, egy helyről sem vévén magába nagyobb számú családokat; érdekes még az, hogy az apatini németiség feltűnően hiányzik.

Vajszka magyar lakossága a következő családokból áll: *Doroszlóról*: Benkovics 1, Komáromy 1, Safarik 1, Varga 1; *Bogojevórból*: Kálóczy 1, Pálffy 1, Pethő 1, Rohacsek 1, Sütő 1, Sipos 1; *Bogyánból*: Szombaty 1; *B.-Mađarasról*: Lampert 1; *Kuláról*: Ott 1; *Nyitrából*: Sziütsy 1; *Hevesből*: Hevessy 1; *Kéthelyről*: gróf Hunyadi 1; *bizonytalan eredetű*: Brezsnnyák 1. Tóth 1. — A vajszkai magyarság tehát szintén csak innen-onnan egybekerült családokból áll; Bogojevórból és Doroszlóról több család vándorolt be, s mint már láttuk, Szóntára is; a vajszkai magyarság áll 18 néven 18 családból s így mintegy 90 lélekből, mely 8—10 helyről szűrődött össze.

A zsidóságot Vajszkán csak 2 név képviseli két családdal, és pedig a Stein- 1, a Pillischer-család 1 *Ó-Becséről*.

A bunyevácoknak egyetlen képviselőjük van a *Zomborról* ide- szakadt Csapanda-családban.

A sokacz családok közül ismét azokat soroljuk fel először, a melyek a legelső anyakönyvi följegyzésekben is (1789—1798) előfordulnak s így törzsökösöknek tekinthetők.

Augusztinov 14, Adamovics 6, Balics 1, Begov 6, Bosnyák 2, Istokov 5, Jerkov 1, Kovacev 1, Lutrov 23, Lukin 3, Miokov 1, Peicsity 10, Petrov 4, Simunovics 19, Suvák 12, Soktyity 1, Szirák 1, Vukov 4, Vucsinacz 3, összesen 19 név 117 családdal.

Plavnáról húzódott be a Pakledinacz 2 és Szotniacz 2 család; *Vukovarról* a Bozsity 1 család; *bizonytalan, de újabb eredetű*: Matos 2, Matosev 5, Szabovlyev 2, Vogyina 1.

Vajszka sokaczsága áll tehát 26 néven 130 családból, s így mintegy 650 lélekből. A Szóntánál észlelt jelenség itt is nyilvánul: az aránylag erős idegen bevándorlás mellett a sokacz újabb bevándorlás csaknem a minimalis s az összes sokacz nevek 73%-a, a sokacz családoknak pedig 90%-a törzsökös s már a mult században itt volt. De ismétlődik az a másik jelenség is, mely a mult század anyakönyveiből tűnik ki, hogy Vajszka lakossága akkor kizárólag sokacz volt, s mint-hogy adataink a mult század végéről valók, megállapíthatjuk, hogy Vajszka magyar és német lakossága csakis e században települt oda.

Ha Vajszka jelenlegi lakosságából és az átlagos születési számokból a mult lakosságának nagyságára akarunk némi tájékozást nyerni, figyelembe véve azt, hogy Vajszkának másfél ezer lakosa van, hogy

az 1875-től 1894-ig terjedő 20 év alatt az évi születések átlagos száma 49 s hogy az 1789-től 1798-ik terjedő 10 év alatt az évi születések átlagos száma 26 volt, úgy Vajszkának a mult század utolsó évtizedében mintegy 1000—1100 lakosa lehetett.

Vajszkának az adófizetők jegyzékéből összeirt adatai a népszámlálás adataival azonban épen nem egyeznek úgy, mint azt Szóntán láttuk.

Vajszkán van ugyanis:

	az adókönyvi adatok szerint			a népszámlálás különbözet szerint		
Német . . .	26 név	34 család	170 lélek	—	305 lakos	135
Magyar . . .	18 "	18 "	90 "	—	289 "	180
Zsidó . . .	2 "	2 "	10 "	15	—	—
Tót . . .	— "	— "	— "	—	15 "	15
Egyéb . . .	— "	— "	— "	—	22 "	22
Bunyevác . .	1 "	1 "	5 "	—	—	—
Sokacz . . .	26 "	130 "	650 "	—	—	—
Szerb . . .	— "	— "	— "	—	968 "	313
Összesen . .	73 név	185 család	925 lélek	(15)	1590 lakos	665

Íme tehát nem kevesebb, mint 665 lakosa van Vajszkának, mely adót nem fizet. Ennek a feltűnő jelenségnek egyszerű magyarázata az, hogy Vajszkán a cselédség, még pedig a Hunyadi-gróf uradalmának személyzete igen nagy, s ha ezt leszámítjuk, a megmaradó különbség csakis a már Szóntán jelzett természetes okokra vezetendő vissza. Legközelebből érdekel azonban a szerbség száma, melyben a két adat között 313 lélekkülönbség van; az adófizetők közt egy szerb sincs s hangsúlyoztuk is, hogy a szerbség Vajszkára nézve egyáltalában nem jellemző; ezzel szemben a hivatalos összeírás szerint, ha 968 szerbnek vett lélekből az általunk kimutatott 655 sokác- és bunyevácot le is vonjuk, szerbnek még mindig 313 marad; ámde tudjuk, hogy a szerbek görög-keleti hitűek s ilyent csak 59-et mutat ki a népszámlálás, igazi szerb, tehát ennél nem is több, míg a megmaradó 254 «szerb» a sokác és bunyevác cselédségre és szegénységre esik.

Bogyán lakosságának nemzetiségei a következők: magyar, német, cigány, zsidó, bunyevác, szerb, sokacz. Már Bogyánban a nem sokacz lakosság közül a szerb válik ki nagy tömegével s nem a német, mint Szóntán és Vajszkán. Lássuk közelebből a behúzódás területét.

Bogyán magyarsága 10 néven 10 családból s így mintegy 50 lélekből áll, melyek egytől-egyig máshonnan kerültek ide: *Kupuszinárról*: Solto 1; *Csonoplyárról*: Császár 1; *Ó-Becsérről*: Tripolszky 1; *Kéthelyről*: Hunyadi gróf 1; *Szóntárról*: Raduka 1; *Parabutyáról*: Eilhard 1; *Tökölyről*: Bruszt 1; *Bogojevórról*: Takáts 1; *Kulárról*: Orosz 1; *Somogy-megyéből*: Bajnok 1.

Bogyán németsége 10 néven 14 családból s így mintegy 70 lélekből áll, melyek a következő helyekről szűrődtek össze: *Apatinból*: Weidner 1; *Bukinból*: Klemm 1; *Deronyárról*: Jaksity 2; *Karavukó*

váról: Weinreich 1; *Novoszelórlól*: Wemmer 1, Weimann 4; *bizonytalan helyről*: Wiedermann 1, Nagel 2, Jankovics 1, Mateovics 1.

A cigányyságot a Nikolics név képviseli 3 családdal Bogyánban.

A zsidóság 2 néven 4 családból áll és pedig Stein 3, és Weisz 1 családdal.

Bunyeváciz csak egy család van s ez a Zomborból beszármazott Csapanda.

A szerb családok sora igen nagy; nagyobb, mint a sokaczköz és feltűnő benne, hogy a legnagyobb részük törzsökös bogyáninak vallja magát, a mit a nevek által képviselt családok nagy száma erősen igazolni látszik. Szóntán benszülött szerbség nem volt, Vajszkán adófizető szerbet egyet sem találtunk s Bogyánban már nagy számban találjuk őket. A hagyomány is azt mondja, hogy Bogyán egykor szerb fészek volt; a határban levő kalugyer-kolostort szeretik egyenesen Mátyás király korából valónak tartani; mindent összevéve, tényleg úgy látszik, hogy a szerb előbb volt itt, mint a sokacz.

Bogyán szerb családai a következők: Apics 2, Bkics 1, Csuresics 7, Csuresin 3, Dokics 1, Dályáciz 1, Jakovlyev 4, Ivanov 2, Jovanov 2, Jergity 1, Kalentic 2, Lazics 1, Lukics 1, Lazarov 1, Milicsev 2, Mijatev 1, Nyityiforov 1, Nasztics 5, Panics 1, Radisics 4, Raczkov 2, Szavin 6, Sztevanov 1, összesen 23 néven 52 családdal. Ezek mind *Bogyánból* eredeztetik magukat. A szerbség többi része a következő helyekről származik: *Ó-Futakról*: Julinaez 1; *Ó-Szívácizról*: Kuczurszki 1, Majszki 1, Vajszkalit 1; *Despot-Szt.-Ivánról*: Neskov 1; *Deronyárról*: Sztójacskovics 1, Zsivkov 1; *Tovarisovárról*: Uzurov 3; *ismeretlen helyről*: Szabados 3, Tyoszim 4. Bogyán szerbsége áll tehát 34 néven 70 családból s így mintegy 350 lélekből.

Bogyán törzsökös sokacz családai, melyek már az 1789—1798-iki anyakönyvekben is szerepelnek, a következők:

Bartulov 1, Benák 3, Dumengyies 13, Kovacsev 5, Lutrov 1, Markovics 15, Potegies 1, Peicsics 2, Simunovics 12, Sebics 7, Suvák 3, Simics 6, Vorgies 5; összesen 13 néven 74 család.

Plavnárról szakadt be s ott törzsökös család volt: a Filipovics 3, Sztotinaez 1; újabb plavnai család Bogyánban a Forró 1; *Szóntárról* került ide az ott törzsökös Agyin család 1; *B.-Újfaluból*: Buják 2; *Novoszelóból*: Berzenkovics 2; *Bácsból*: Jákics 1; *Szabadkáról*: Szecskár 1. *Elsokácizosodott németek*: Herbszt 1, Hübler 1. *Bizonytalan eredetű*: Ivankovics 1, Posztics 1, Sisakov 1.

A bogyáni sokácizság tehát kitesz 26 néven 91 családot s így mintegy 455 lelket. lélekszámra tehát a szerbségnél nagyobb, noha névszáma kevesebb. Ez eltérés okaképen elég arra a közismeretű tényre rámutatnom, hogy a szerbségnél az egy gyerekrendszer sokkal régebben dívik, mint a sokácizságnál, mely azt csak az utolsó években kezdi követni.

Arra már rámutattunk, hogy a szerbség Bogyánban legalább is oly régi, mint a sokácizság, a mi Szóntával és Vajszkával szemben

kétségtelenül új állapot; a mi a többi lakosokat — magyarokat, németeket stb. — illeti, ezek a róm. kath. egyházi anyakönyvek adataiból ítélve, ép úgy mint Vajszkán, kizárólag e században járultak a község lakosságához. Bogyánban, melynek lakossága ma 857 lélek, szaporodásának évi átlaga az utolsó 20 évben 26, a mult század utolsó tizedében 19 volt, Bogyánban a mult század végén a lakosság száma 600—700 lehetett, melynek mintegy $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{5}$ -e a sokaczokra esett.

Bogyáni adataink a népszámlálás adataival igen szépen egyeznek meg.

Van Bogyánban:

	adókönyvi adatok szerint			a népszámlálás szerint	
Magyar . . .	10 név	10 család	50 lélek	—	44
Zsidó . . .	2 "	4 "	20 "	6	—
Német . . .	10 "	14 "	70 "	—	65
Tót . . .	— "	— "	— "	—	1
Czigány . . .	1 "	3 "	15 "	—	(22)
Bunyevác . . .	1 "	1 "	5 "	—	—
Szerb . . .	34 "	70 "	350 "	—	—
Sokacz . . .	26 "	91 "	455 "	—	725
Összesen . . .	84 név	193 család	965 lélek	(6)	857

A 108 léleknyi szaporodás, mely az 1890-iki és 1894-iki adatokból élénk tűnik, a természetes szaporodásnak felel meg. Hogy a szerbek számát helyesen állapítottuk meg, elég arra hivatkoznunk, hogy az említett népszámlálás szintén 350 gör. kel. vallású egyént írt össze. A szaporodás főleg a sokaczokra, kis részben a magyarokra esik.

Plavna lakosságának bevándorolt részében ismét a németség dominál, a német bevándorlás pedig egyáltalában nem lehet régi, mert a családok mind tudják még, hogy honnan származtak be.

Apatinból jöttek a következők: Gerber 1, Keller 2, Kollain 1, Krieg 2, Penczinger 3, Pifáth 1, Richardt 1, Vellenreiter 1; *Bukinból*: Czwick 2, Dupp 1, Eizele 1, Helmlinger 2, Hering 2, Herner 2, Mögler 1, Orth 1, Risár 1, Stefán 1, Szeiler 1; *Parabutyból*: Göttl 2, Stolez 1, Vittner 1; *Novoszelórol*: Abt 2, Csalánosi 1, Dernay 2, Fink 3, Fleischmann 5, Hellberger 3, Lenhof 1, Müller 1, Prutscher 1, Reszele 1, Rimpf 1, Schmidt 1, Stehli 1, Vemmer 4; *Palánkáról*: Brandalik 1, Gratisz 1, Link 1, Plank 1, Rehlinger 5, Schendlinger 4; *Bácsból*: Tóth 1; *Hódságról*: Mauetz 1; *Szöntárol*: Gräber 1; *B.-Újfaluból*: Csanádi 2, Kremptics 1; *P.-Szt-Ivánból*: Horn 3, Stumpf 1; *Temerinről*: Mosthof 1, Nagy 1, Oszvald 1; *Vajszkáról*: Ott 1; *Rumáról*: Kummer 1; *Deronyárol*: Kopp 1; *Szemémségből*: Holdhausz 1; *Plavnáról*: Eining 4, Mirth 1, Steiler 1, Teuchmann 2.

A plavnai németség tehát mintegy 16 helyről, főleg azonban Novoszeló, Bukin és Apatinból szűrődött össze s áll 60 néven 92 családból s így mintegy 460 lélekből.

Plavna magyarsága a következő: *Plavnáról* eredezteti magát: Fazekas 1, Jano 2, Rancsek 1, Ruzsa 1, Takács 2, Üveges 1; *Rigyiczáról*: Reppmann 1; *Temerinről*: Venczler 2; *B.-Újfaluból*: Kanyó 1; *Bogojevóból*: Szűcs 2; *Zomborból*: Firány 1, Parcetics 1; *Doroszlóról*: Rumi 2, Mokus 4; *Parabutyáról*: Pintér 2; *Szegszárdról*: Linder 1; *Bácsról*: Balgavi 1; *Bezdánból*: Molnár 3; *Kuláról*: Farkas 1; *Bukinból*: Nyerges 1; *ismeretlen helyről*: Dolezacz 1. A plavnai magyarság áll tehát 14 helyről összekerült 21 néven 32 családból s így mintegy 160 lélekből.

Plavna zsidósága 4 helyről került össze s 4 néven 4 családból s így mintegy 20 lélekkől áll, a mint az itt következik: *Novoszelóról*: Langfelder 1; *Bácsról*: Veisz 1; *Szöntáról*: Kohn 1; *Plavnáról*: Fuhrmann 1.

Plavna tótsága a következő családokból áll; *Plavnáról* eredezteti magát: Bernyik 2, Bróza 1, Klinovszky 5, Sárvári 8, Szeverányi 3; *Parabutyáról*: Forró 3, Kocsurek 1; *Kupuszínáról*: Kiss 1, Szabó 4; *Bácsból*: Gyuretics 1, Gyurkovics 3; *B.-Újfaluból*: Vogyina 5; *Szt.-Tamás*: Zsigrai 1; *Labityáról*: Jokity 2; *Nyitrából*: Gálik 1; *Máramarosból*: Palczér 1; *ismeretlen helyről*: Horváth 1, Szedlaczek 3. A plavnai tótság áll tehát 11 helyről származó 18 néven 46 családból s így mintegy 230 lélekből.

Plavnán lengyelek is vannak és pedig 4 helyről 4 néven 4 család s így mintegy 20 lélek, a mint következik: *Novoszelóról*: Napravnik 1; *Stry-Mrváról*: Krafesikovics 1; *Morváról*: Hampel 1; *Plavnáról* (?): Bogdanszky 1.

Plavna délszláv lakosságából — legalább az adófizetőkben — hiányzik a szerb; ez tehát hasonló Vajszkához. A bunyevác is igen kevés, csak 2 név képviseli azt 4 családdal s mintegy 20 lélekkal és pedig: *Bácsról*: Kulundzsics 3; *R.-Mileticsről*: Mihajlovics 1.

Plavna törzsökös sokacsz családai, melyek már az anyakönyvek multszázadi feljegyzéseiben is előfordulnak, a következők:

Adamovics 1, Andrics 7, Balics 8, Benaset 1, Bartulov 8, Borics 1, Duján 2, Dumengyics 2, Franyisics 9, Grigán 2, Gyurics 3, Gorjánacz 5, Isikovics 2, Kavedzsics 7, Kaplar 7, Kovács 1, Kovacsevics 1, Lakics 9, Misics 3, Pakledinacz 14, Penavin 6, Petrovics 13, Szotinacz 18, Szaracs-Terzics 1, Simics 5, Simunics 3, Szentivanszky 1, összesen 27 név 140 családdal.

A szomszédságból behúzódott sokacsz családok a következők: *Zomborból*: Zomboracz 2; *Bácsból*: Simundvaracz 1, Bozsín 1, Kaidics 1, Erdudacz 1; *Kupuszínáról*: Balogh 1; *Szöntáról*: Martincevics 2; *Vajszka és Bogyánból*: Suvák-Sztoján 5, Gergurov 1, Bosnyák 3; *elsokacszosodott német*: Herbszt 8; származását nem állapíthattam meg: Ivanics 3, Vinkovics 2, Kupkovics 2, Obadov 5, Maros 6, Buvár 3, Markity 3, Szrmics 1, Buják 3, Pekics 1, Jakovetics 1, Mutavsics 1, Otto 3, Lamos 2, Marianov 5, Knezsevics 2, Gavran 1, Szárcsevics 1, Czariacs 2, Margetics 1.

A plavnai sokaczság áll tehát 59 néven 214 családból s így mintegy 1070 lélekből, melynek csaknem $\frac{3}{4}$ -e törzsökös családokból való.

Ez adatok figyelembevételénél ugyanazon jelenségeket látjuk, mint az eddig tárgyalt falvaknál. Az anyakönyvi családliszttákkal összehasonlítva itt is megállapíthatjuk, hogy Plavna is a mult század folyamán tiszta sokacz volt, hogy a nem sokacz lakosság csak e század folyamán települt be Plavnára. Ha tekintjük azt, hogy Plavna lakossága ma csaknem 2000 lelket tesz, hogy az utolsó 20 év születéseinek átlagos évi száma 74, hogy a mult században 1757-től számított 10 év alatt évenként átlag 20 egyén született, a mult századbeli lakosságot mintegy 600 lélekre vehetjük fel.

Adatainkat a népszámlálás adataival összehasonlítva, számsoraink így alakulnak :

	az adókönyvi adatok szerint		a népszámlálás szerint	
Német	60	név 92 család	460 lélek	517
Magyar	21	" 32 "	160 "	122
Zsidó	4	" 4 "	20 "	22 } —
Tót	18	" 46 "	230 "	8
Lengyel	4	" 4 "	20 "	24
Bunjevác	2	" 4 "	20 "	—
Szerb	—	" — "	— "	—
Sokacz	59	" 214 "	1070 "	1219
Összesen 168 név 396 család 1980 lélek (22) 1890				

Az adatok általában véve tehát meglehetősen egybevágnak, a 90 személynyi többlet pedig természetes okokra vezetendő vissza; feltűnő különbség csak a tótságnál nyilvánul, a 8 egyénnel szemben ugyanis adataim szerint 46 család áll! És ez megfelel a valónak, mert a tótság az utóbbi években állandóan és erősen húzódik be Plavnára, s mert a korábbi tótság egy része a népszámlálás által a sokaczságba vétetett fel. Említettük, hogy az adófizetők jegyzékében szerb család egy sincs; a népszámlálás által kimutatott 1219 szerbből csak 23 lévén görög keleti; annyi az igazi szerbség Plavnán, de ez csak szegénység s nem állandóan települt népség itt.

Szántova lakosságában a sokacz mellett feltűnő a magyar betelepülés nagysága; oly sok a magyar család, hogy noha mindről tudjuk, hogy e századbeli jövevény csak, jelentékeny részéről nem tudtam adatot beszerezni arra nézve, hogy honnan telepedtek be; a túlnyomó rész Dautova, Baracska és Madarásról való. A magyarok Szántován oly újak, hogy az öreg sokaczok még emlékeznek arra az időre, mikor a faluban magyarság még egyáltalában nem volt.

*Baracska*ról telepedtek be: Kisszabó 1, Mojzes 3, Matheisz 2, Buday 4, Kranicz 2, Matajsz 1, Uglík 1, Sirok 1, Mitoš 1, Faragó 1, Barna 1, Berta 2; *Dautováról*: Valkay 1, Kapitány 1, Burány 2, Laczko 3, Simon 1, Farkas 2, Major 4, Ujvári 1, Gyenis 1, Simonyi 1; *Madarásról*: Doszkocs 1, Stadler 1, Marcsék 1; *Rigyiczéről*:

Kumi 1, Moroviez 4; *Bikityről*: Horváth 15, Győri 1; *Monostorszegről*: Gersics 2; *Pápáról*: Vojnics 1; *Zomborról*: Antunovics 3; *Topolyáról*: Dömötör 1; *Perbánról*: Jeszenszky 1; *Lemesiből*: Ódry 1; *Bajmokról*: Pekovics 1; *Szegedről*: Tápay 1; *Bezsdánból*: Gombos 1; *Harasztináról*: Oresanszky 1; *Budapestről*: Szmekta 1; *Felvidékről*: Molnár 1; *Bajáról*: Bódis 1, Kányi 1, Makk 1; *B.-Monostorról*: Béda 1, Fuvó 1, Viksz 1; eredetét *nem* állapíthattam meg a következőknek: Andrassy 4, Balázs 2, Balogh 2, Benda 2, Bognár 1, Császár 4, Cservenkovics 2, Dornics 1, Fehér 5, Friebert 1, Gajdos 5, Gál 1, Gozsovic 1, Grészlő 5, Győrfi 1, Hajdú 1, Jankovics 2, Király 1, Konczolik 1, Kovács 8, Kugyelka 3, Likár 4, Lépi 6, Mácsek 1, Markovics 2, Marosovics 1, Mészáros 3, Nagy 16, Németh 10, Óz 4, Pocsik 1, Reusz 2, Szőlősi 1, Teszavik 1, Torma 1, Tóth 15, Turi 3, Vancsek 2, Varga 11, Vicsik 3, Vida 2, Virágh 3, Vő 8, Vörös 13.

Szántova magyarsága áll tehát 91 néven 248 családból s így mintegy 1240 lélekből. A mily jelentékeny azonban Szántován a sokacz mellett a magyar, annyira jelentéktelen a lakosság többi nemzetisége.

Szántova zsidó családai ezek: *Bajáról*: Manheim 2, Fischer 3; *Lalityről*: Zilzer 1; *Béreghről*: Róth 1, Grósz 2; *Csataljáról*: Perlesz 5; *Kollutról*: Schleifer 1; *Dautováról*: Freund 1, Berger 1; összesen 9 név 17 családdal, 85 személylyel.

Tót családai ezek: Duben 1, Drényi 1, Kozák 1, Molnár 1, Pluta 1, Rajtányi 1, Szekur 1, Tatar 1, összesen 8 név 8 családdal s így mintegy 40 lélekkel, kiknek eredetére nincs adatom.

Német családai ezek: *Bajáról*: Lenner 1, *Krusevlyáról*: Czvetnity 1; *Kollutról*: Fleischer 1; összesen 3 név 3 családdal, 15 lélekkel.

Bunyevác családai ezek: *Csonoplyáról*: Batori 1; *Mohácsról*: Bunyevác 1; *Vaskutról*: Devics 2; *Bajáról*: Matkovics 1; *Szabadkáról*: Osztrogonác 1; *Garáról*: Zomborevics 1; összesen 6 név 7 családdal, 35 lélekkel.

Ezekkel szemben meglepő a szántovai sokaczok jegyzéke úgy a nevek sokasága, mint a családok nagyszáma által; a családok a következők: Andrin 6, Andrincsin 1, Arian 8, Balatinacz 25, Baltin 1, Bartulov 8, Blázs 3, Blazsetin 6, Blazsev 9, Bozsics 14, Buzsity 3, Blazsinkov 1, Bundzsics 3, Csatalinacz 2, Csatic 19, Csizmic 4, Darázsacz 5, Dekity 2, Dugalin 4, Deszeesár 7, Dugmics 1, Filipov 2, Filakovics 13, Fuezin 12, Galics 3, Gabrin 1, Glavatics 2, Gorjánacz 10, Gyuretics 2, Gyurits 30, Gróscics 4, Győrfy 3, Jakosevics 2, Jelics 29, Józics 1, Jemrity 4, Kovacs 3, Kovacsev 10, Kovacsics 1, Karajkov 4, Keszerkov 1, Lukics 2, Lukacsev 1, Lipokatics 12, Leric 1, Liszicsin 1, Mandics 17, Matizev 1, Milics 2, Mucsalov 1, Milosev 1, Nikolin 6, Patarics 1, Peják 2, Pein 8, Prodán 16, Prodanov 1, Prakatur 1, Periskics 3, Rieza 1, Rokus 2, Sarác 1, Simics 5, Siskov 2, Stipanon 3, Szabovlyev 5, Szentyanin 1, Szkovajsza 1, Szatinacz 2, Szrakity 4, Thurszky 1, Tuczakov 3, Tubity 3, Tomasev 9, Vakos 2, Velin 15, Vorgics 3, Zetovics 1, Vlasics 1, Zomboracz 2, Zsuzsics 6,

összesen 81 néven 418 család s mintegy 2090 lélek. Ennyit tesz ki Szántova sokaczsága.

Adataink ismét szépen megfelelnek a népszámlálás adataival s az eltérés okául teljesen elegendő a négy év szaporulatát felvennünk.

	az adókönyvi adatok szerint			a népszámlálás szerint		
Magyar	91	név 248	család 1240	lélek	1336	lakos
Zsidó	9	" 17	" 85	" 55	—	"
Tót	8	" 8	" 40	"	41	"
Német	3	" 3	" 15	"	35	"
Bunyevácz	6	" 7	" 35	"	—	"
Sokacz	81	" 418	" 2090	"	—	"
Szerb	—	" —	" —	"	1945	"

Összesen 198 név 701 család 3505 lélek (55) 3357 lakos.

Hogy pedig a népszámlálás szerint kimutatott 1945 szerb csakugyan nem szerb, hanem sokacz és bunyevácz, bizonyítja a népszámlálás azon másik adata, hogy Szántován görög keleti vallású lakos egyetlen egy sincs.

Mindent összefoglalva tehát Szonta nem sokacz lakosságát egy erős német és magyar colonia, s igen csekély cserb és bunyevácz, Vajszka lakosságát ugyancsak erős német és magyar colonia, de a szerbek távolléte is, Bogyánét nagy szerb colonia s kisebb német és magyar település, Plavnáét nagy német és tót colonia s kisebb magyar település és a szerbek hiánya s végül Szántova igen nagy magyar colonia és a szerbek abszolút távolléte jellemzi.

Valamennyi tárgyalt sokacz falunk megegyezik abban, hogy a mult században nem volt vegyes lakosság s hogy az idegen elemek mind a jelen században húzódtak be s hogy a behúzóadás főként Bács-Bodrogh megye területéről történt, a szomszéd vármegyékből, vagy nagyobb távolságokból csak szórványosan. Kivételt az egyetlen Bogyán képez, melynek alaplakossága, úgy látszik szerb volt, s ehhez járult a sokacz; ezzel szemben a többi falunál feltűnő a legközelebbi rokon népségnek, a bunyevácznak és szerbnek csekély jelenléte.

Itt kell megemlékeznünk a nemzetiségek beolvadásáról is. E tekintetben az észleletek azt látszanak igazolni, hogy beolvadás esete sokkal gyakrabban fordult elő a század első felében, mint a később betelepült családoknál és ez természetes, mert akkor kevesebb lévén az egyes falvakban az idegen elem, a beolvadás az elsokaczosodás kényszere utóbbiakra nézve jobban előtérbe nyomult. Szonta elsokaczosodott magyar családai oda a század első felében telepedtek. Az új településeknél a beolvadás már sokkal nehezebben megy; a régi településeket a beházasodás jellemezte, az újakat a szerencsepróbálás, s így ez utóbbiaknak természetük többé nem oly békés, a létért való küzdelem szembeállítja a törzsökösöket a jövevénynyel, e küzdelemben, melyet szerencsétlen politikánk megfoszt tisztán gazdasági természeté-

től s csak nemzetiségeket lát és állít egymással szemben, fejlődik ki a nemzetiségi kérdés, mely így politikai jellegével nem a nemzetiségek összeolvadását, hanem azok elkülönülését, szétszakadását eredményezi és a fajgyűlöletet istápolja.

A beolvadásra másutt alig találunk olyan érdekes példákat, mint a Bácskában, mint épen a sokaczságnál. «Mert jellemző a Bácskára, hogy ha a magyar és német egymással érintkezik, se nem magyarul, se nem németül, hanem szerbül beszél. A szerbek legjobban elkülönítik magukat szokásaikban is s csak a városokban meg a tiszai községekben tudnak magyarul, egyebütt nem igen tanulnak más nyelvet, a vallási különbözőség miatt pedig nem olvasztanak magukba más nemzetiséget. A többinél ez rendes jelenség; a túlnyomó többség elnyeli a kisebbséget. Így olvasztotta magába a futaki, a priglevicza-szentiváni németiség az elszász francziákat: viszont elmagyarosodtak a Kupuszinára, Topolyára, Temerinbe került tótok s a Bezdánba, Doroszlóra került németek; ellenben tótokká, ruthénekké vagy sokaczokká lettek a Petrovácra, Keresztúrra, Szóntára került magyarok.» (Badics i. h. 583. l.)

Lássunk néhány példát saját területünkről is; az elsőkézszósodásra a következő eseteket jegyeztük fel: sokacz lett tótból a Vogyinacsalád Vajszkán, a Buják-család Bogyánban és Plavnán, a Balogh-család Plavnán; németből a Szirák-család Vajszkán, a Herbszt-család Bogyánban és Plavnán; magyarból a Szóntán elősoroltakon kívül a Szabovlyev-család Vajszkán; bunyeváczból a szabadkai Szecsár-család Bogyánban; igen érdekes a Forró-család, mely magyarból eltótosodott, mint tót szerepel Plavnán, de már tótból elsőkézszósodott Bogyánban. Tótból lett magyar a bogyáni Solto-család, németből magyar a bogyáni Eilhard-család, a plavnai Nagy-család, magyarból lett szerbbé a bogyáni Szabados-család s végül sokaczból németté a bogyáni Jaksics- és Jankovics-család.

Eddig láttuk sokacz falvainknak sokacz lakosságát a többihez viszonyítva, de lássuk most, mily viszonyban vannak a különböző sokacz falvak egyes sokacz családjai egymáshoz. Tárgyalásunk keretében előfordult Szóntáról 88, Vajszkáról 26, Bogyánból 26, Plavnáról 59, Szántováról 81 s így összesen 280 sokacz család-név; ha már most e falvak sokaczságának rokonsági összefüggését akarjuk megvilágítani, csak azt kell vizsgálnunk, hány közös név van az egyes falvak közt.

Kezdjük délen. Plavna és Vajszka összesen 85 neve közt 4, tehát 4·7% csak a közös és pedig ebből 2 (Adamovics és Balics) már a múlt században jelen volt mindkét helyen, ellenben a Pakledinácok e században húzódtak Plavnáról Vajszkába s a Bosnyákok ugyanakkor Vajszkáról Plavnára; a multból származó rokonság tehát csak 2 családra (2·4%) olvad le!

Plavna és Bogyán 85 neve közt van 5 (= 5·8%) közös; ámde ebből 2 (Buják és Herbszt) más nemzetiségből olvadt a sokaczságba

s már a multban közös csak 3 család (Bartulov, Dumengyics, Simics) volt s így csak 3·5%

Vajszka és Bogyán 52 neve közül 4 (7·6%) közös, még pedig már a mult századtól kezdve; noha e 7·6% még alig jelent valamit. de mert nagyobb, mint azt az eddigieknél észleltük, azt jegyezzük meg, hogy e két falu egymástól egy félórányira fekszik s így már a multból származó valamivel sűrűbb érintkezés könnyen megérthető.

Vajszka, Bogyán és Plavna összesen 111 családjából mindhárom között csak két közös család van, tehát alig 2%, de ezek közül is a Plavnán törzsökös Szotinacz-család csak e században került Vajszka és Bogyánba; viszont a csak Vajszka és Bogyánban törzsökös Suvák-család csak e században húzódott be Plavnára.

Valóban bámulatos, hogy e három egymáshoz egészen közelfekvő falu közt mily csekély rokonsági kötelék van s a közös családok száma mily kevés. Kétségtelen, hogy minden aféle nézet, hogy e három falu közül egyik a másiknak coloniája lenne, teljesen alaptalan. És ha ily csekély az összeköttetés a három szomszédos sokacz falu között, még csekélyebb lesz az talán a többi között.

Vajszka, Bogyán és Plavna sokaczsága együttvéve csak valamivel tesz többet ki, mint Szónta és Szántová, ha a családnevek számát vesszük összehasonlítás alapjául. A rokonsági összefüggés további fejtegetésénél tehát Vajszka, Bogyán és Plavna sokaczságát, mint déli sokaczságot, együttesen tárgyalom a szóntai közép és a szántovai északi sokaczsággal szemben.

A déli és szóntai sokaczság összesen 199 nevet mutat fel s ebből csak 7 (= 3·5%) név közös. Ezek közül is egy újabb település, a Kovács és Kovacsevics, mint foglalkozást jelző név, nem teljes érvényű a bizonyításban. A többi (Borics, Benák, Bosnyák, Suvák) tényleg még a mult századból való közösség.

Szónta és Szántova 169 családjából csak 4 (2·3%) közös. Ezek közül 2 (Karajkov, Lukics) mindkét helyen újabb s csak 2 (Keszervovics és Peák) közös a mult századtól kezdve.

Szónta, Szántova és a déli sokaczság összesen 280 családjából csak 2 család (0·7%) közös mindhárom területen, még pedig a Bozsics- és Simics-család; a Bozsicsok fészke Szántova, ott van belőlük 14 család s törzsökös ősi familia; a szóntai Bozsicsok 3 család ugyan szintén törzsökös, de Szántováról származtatja magát, s így ezek közt a rokonság fennáll; Bozsicsok nincsenek Plavnán és Bogyánban, ellenben van egy Vajszkán, de ez Vukovárról vándorolván be, a Bozsics-család tehát csak az északi és középsokaczság s nem mindhárom csoport közti kapcsolat. A Simicsek ellenben mindhárom területen törzsökös és egyformán képviselt család.

E teljesen jelentéktelen kapcsolatokkal szemben feltűnő az a látszólagos eredmény, hogy a déli és északi sokaczság közt (Szónta kihagyásával) az eddigiekhez képest elég nagy a kapcsolat; a két csoport 192 nevéből nem kevesebb mint 8 (tehát 4·0%) közös. De

csak látszólag! Mindkét helyen van Zomboracz nevű család, de nevét mindkettő azért kapta, mert Zomborból erednek, más összeköttetés közöttük nincs. Mindkét helyen van Szabovlyev-család, ezek közös helyről származhattak, de csak újabb települők s mint láttuk, elsokaczosodott magyarok. A Kovacsev névnek a már említett oknál fogva bizonyító ereje nincs s így a 8 névből csak 5-re ($= 2\cdot5\%$) terjed ki a rokonság, névleg a Bartulov, Gorjánacz, Gyurics, Szotinacz és Vorgics családokra.

Tárgyaltunk tehát a három csoportból 280 nevet és ebből összesen csak 21 ($= 7\cdot5\%$) közös. Valódi jelentőségét e számnak azonban csak akkor ismerjük fel, ha más vidékekkel összehasonlítjuk. P. o. a Kalotaszeg magyarságánál hasonló feldolgozás alá vettem 280 családot, mely ugyancsak jól elkülönített három vidéken csoportosult s ezek között közös volt 108, azaz $39\cdot6\%$ név! Torda, Aranyosszék és Toroczko lakosságának hasonló feldolgozásában tárgyalásba vonatott 1263 név s ebből közös volt 338, azaz $26\cdot7\%$! Íme, ezekkel az adatokkal összehasonlítva látjuk a számok valódi értékét.

És ha megjegyezzük, hogy sokacz falvaink lakossága között a multban még annyi érintkezés sem volt, mint van ma, kénytelenek vagyunk feltenni azt, hogy a bácsmegyei sokaczság, a hány faluban él, annyi csoportban, annyi különböző vidékről s valószínűleg különböző időpontokban is települt be, hogy a mennyiben újabb sokaczsággal bővült, ez állandóan nyugat felől, a Dunántúlról és Horvátországból, húzódott hozzá; hogy a sokacz falvaknak egy lapnyi közös történetük sincs, mert mióta jelen alakjukat felvették, a legújabb időkig egymással alig érintkeztek, egymást áttelepedésekkel nem erősítették; hogy amennyiben pedig más nemzetiségű lakosságot is vett magához, ez csak a jelen század elejétől, de különösen a jobbágyság felszabadulása óta járult hozzá.

Ez az az egészen sajátos kép, melyet a sokaczoknak Bács-Bodrogh megyében való megtelepüléséről s innen kezdve fel mai kialakulásáig a mult és jelen különböző, egymást megerősítő vagy kiegészítő családjegyzékeiből megrajzolhatunk, melyet részben már a határnevek tanulmányozása, azoknak csaknem kizárólagos sokacz eredete is beigazol, s melyet a tárgyi ethnographia a maga egészében és minden részletében teljesen megerősít.

Dr. Jankó János.

TÁRGYI NÉPRAJZ.

A borsodi matyó nép élete.

Bevezető rész.

Borsodmegye déli részén, ott a hol a Bikkhegységnek délkeleti irányú alacsony nyúlványai a tiszaparti síkságba olvadnak bele, három nagyobb községet találunk u. m. Tardot, Mező-Kövesdet és Szent-Istvánt.

Tard benn fekszik csaknem a Bikkhegység lábainál, két alacsony hegynyúlvány által alkotott teknőszerű mélyedésben, *Mező-Kövesd* ettől délre a hegyvidék keleti szélénél, *Szent-István* pedig Mező-Kövesdtől délkeletre az alföldi síkság mocsaras lapályán.

Jólehet e három község távol fekszik egymástól — gyalogjáróban majdnem két-két órányira — mégis együttvéve egy egységes ethnographiai területet alkotnak, a mennyiben lakóik ruházaira, életmódra, táplálkozásra, szokásokra és beszédmódra nézve egymással annyira megegyezők, a szomszédos községek lakóitól pedig annyira elütők, hogy valósággal egy külön álló néprajzi szigetet alkotnak Borsodnak különben is magyar néptől lakott déli területén.

Az 1895. év július havában e három község lakosságának, a még ethnographiailag vajmi kevéssé ismertetett *matyóknak* népéletét tettem megfigyelésem tárgyává, hogy a régmúlt időknek az a kevés megmaradt s talán kulturhistoriai szempontból is érdekes emléke legalább följegyezve maradjon meg, mielőtt az eredetiség zománczat e népről is teljesen lepatogatná a rohamosan terjedő művelődés.

Tudtommal — a nyert értesülések szerint is — e három községen kívül matyónép máshol nem lakik s néprajzilag idáig részletesen senki sem ismertette őket. *Kandra Kabos* tesz róluk említést «*Az Osztrák-Magyar Monarchia*» című munkának Magyarországot tárgyaló II-ik kötetében,¹ s az 1885-iki országos kiállításról megjelent «*Hivatalos jelentés*»,² de mindkettő csak futólag, alig néhány sorban, egy két odavetett jellemző vonást jegyezvén fel róluk, mint palócز eredetű népről. Azt hiszem tehát, nem végzek teljesen hiábavaló munkát, midőn e saajátságos szokású és viseletű népet az ő csöndes otthonában, hétköznapi foglalkozásával, babonás hitével, családi életének örvendetes vagy szomorú eseményeihez kötött hagyományos szokásaival együtt, ez alkalommal bemutatom, megérdemlik ezt mint olyanok, kik hazánk magyarajkú lakosságának számottevő contingensét képezik, a mennyiben számuk a 20 ezret majdnem felülhaladja. Legtöbb esik belőlük Mező-

¹ Osztrák-Magyar Monarchia II. k. 266. lap.

² Szerkesztette: dr. Keleti Károly. IV. köt. 3. füzet 505 lap.

Kövesdre, a hol — a betelepült mesterembereket s hivatalnokokat oda nem számítva — 15,000 lélek lakik, utána jó Szent-István 3000 s Tard 1500—600 matyóval.

Nem mulaszthatom el egyúttal őszinte köszönetemet kifejezni itt mindazoknak,¹ kik a matyó-népélet tanulmányozásánál szives készséggel nyújtottak számomra segédkezet s nem egy becses és jellemző adat birtokába juttatva lehetővé tették, hogy hű képben mutassam be a matyónépet.

I. Lakás és berendezés.

A lakóházaknak olyan sajátosságos s bizonyára ősrégi típusú példányaira aligha akadhatni hazánkban, mint a minők Borsod megye előbb említett három községében még mai nap is láthatók s már ez az egyetlen körülmény érdemessé teszi, hogy e nép lakóházainak régi és újabb építkezési módjával, annak berendezésével egy önálló fejezetben foglalkozzunk.

A matyónak épen úgy, mint testvérének a felső borsodi s a mátravidéki palócznak főtelepülési alakja a falu volt már a régi időben. Földmivelő nép lévén, falvakban lakik ma is, bár Mező-Kövesdről a századvégi cultura kezdi lassankint letörlni a falusi jelleget. Különben mind a három község csinos, tetszetős külsejű a maga sorban épült, fehér falú, nádfödeles házaival, itt-ott terebélyes akác- és gyümölcsfákkal beárnyalt udvaraival, kertecskéivel, nagy, tágas terével, melynek közepén mind három helyen a helység sugár tornyú temploma áll.

A községek régi felosztásának *«alvég»* és *«felvég»* elnevezése maig fenmaradt, kivéven Mező-Kövesdet, a hol már csak az öregebbek tudatában él még ez elnevezés, míg az ifjabb nemzedék között, a községnek 1191 katasztrális holdnyi kiterjedésénél fogva a könnyebb tájékozódás végett, inkább az utcák megnevezése kezd használatosabbá lenni. Így a régi *«felvég»* a következő részekből áll manapság: Bogács-utca, Görömböly-utca, Tyúksz. -utca, Guba-szög, Egr'-utca, Daru-szög, az *«alvég»* pedig a Szent-Istvány-utca, Czank-utca és Szihalm'-utcákból. Egyébiránt Tardon és Szent-Istvánon is a *«felvég»* és *«alvég»* egyes utca-részeit szintén *«szög»*-nek és *«sor»*-nak nevezik.

Ezek előre bocsjátása után áttérhetünk a matyóház ismertetésére, melyeknek építési módját közelebbről vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy e házak valamennyiét bizonyos egyöntetűség jellemzi. Igaz ugyan, hogy itt-ott akadhatunk némi eltérésekre is, ezek azonban csak egyes külsőségekben pl. a tetőzet alakjában, az épület anyagában vagy a lakóházak a telekviszonyok kívánta elhelyezésében nyilvánulnak, alapjá-

¹ Névszerint Mező-Kövesden: Morvay Jánosné úrnőnek, Morvay János városi főjegyző, Kaló József másodjegyző, id. Kóczyán Alajos kántortanító; Tardon: Bárdossy Mihály esperes-plebános, Kovács Károly segédlelkész, Csuhay Sándor joghallgató; Szent-Istvánon: Kozma János plébános, Francia Gyula kántortanító és Ujlaky Dezső uraknak.

ban véve mégis valamennyien csaknem egyugyanazon terv és beosztás szerint épültek s így a sajátos matyójelleget is magukon viselik.

A «*portá*»-nak nevezett háztelek rendszeren kerítés, vagy a mint ők hívják «*garád*» által van az utcza felől, a szomszédos portáktól, valamint esetleg a telek végéhez csatlakozó kerttől vagy szántóföldtől is elkülönítve. A «*garád*» régebben eleven sövényből, vesszőfonásból vagy embermagasságú vályogfalból állott, az újabb keletű házaknál azonban kerítésül már deszkákat s az utcza felől czifrázott léczeket alkalmaznak.

A lakóházat rendszeren a telek jobb vagy baloldali részére hosszában építik, úgy hogy annak keskenyebb homlokfala két kis ablakával az utczára tekintsen. A teleknek a lakóházzal átellenes elülső részében áll az istálló, hátulsó részében pedig a disznóól. A «*portá*»-nak illetően beosztású beépítése a legáltalánosabb, bár e tekintetben is lehet akadni eltérésekre, mint pl. Mező-Kövesden, a hol van olyan ház, melynek az utczára egyetlen ablaka sincs, hanem az egész ház, elejével az udvar felé van fordítva. Ennek magyarázatát abban lelem, hogy a matyó embernél a lakóház elhelyezésére nézve mindig az istálló volt az irányadó s az ma is. A ló lévén, főleg a mezőkövesdi népnek, a szemefénye, természetesen igyekszik is azt lehetőleg mindig szemmel is tartani, e végből aztán lakóházát mindig úgy építteti, hogy annak szobája ablakából egyenesen az istállója ajtajára tekinthessen.

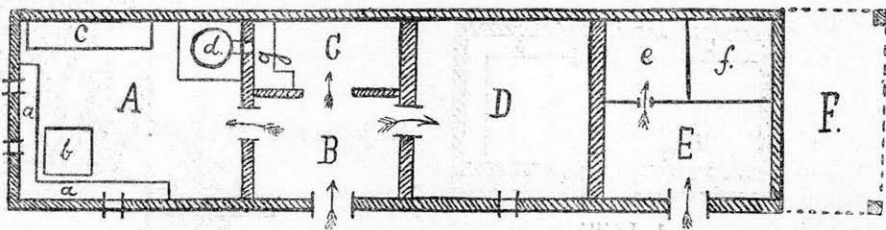
Az ilyformán beépített portára a «*kis*» és a «*nagykapu*» át juthani be az utczáról, amaz az emberek, emez pedig a kocsik és háziállatok számára készülvén bejáratul. A «*kiskapu*» rendszerint a kerítésnek a házfelőli oldalára esik s vagy a ház előtt elhúzóó léczes kerítéshez vagy a ház homlokfalához csatlakozik. Régebbi keletű házaknál a kiskaput teljesen mellőzték s a háznak és az utczára épített istállónak falait összekötő kerítés közepén csupán egy nagy kaput hagytak — kétfele nyíló szárnynyal — mely embernek, állatnak egyaránt szolgált bejáratul.

A matyóházaknak legalább régebben alapozást soha sem csináltak, hanem az építendő ház helyét jó erősen lebunkózták, sima felületűvé egyengették s az így elkészített alapra emelték a ház falait. A legrégebbi keletű házak — legalább a Tardon nyert értesülések szerint — «*sövény falúak*» voltak. A szükséges czölöpöket mélyen leásták a földbe, ezek közé pedig egymástól bizonyos távolságra oly nagy karókat vertek le, melyek a falak tervezett magasságaig fölértek, aztán a czölöpök és karók közeit sövény módjára vékony vesszővel befönték s kívül-belől sárral betapasztották. De ily sövényfalú házat ma már a matyók földén nem lehet találni, csupán emlékek él az öregebbek között, a kik azonban maguk is csak apáiktól hallották, hogy «az előtyiek» ily módon is építették házaikat. Később a vesszők helyett *vályogot* alkalmaztak az építés anyagául s ezt megtartották úgy szólván a mai napig, bár a tehetősebbek között nem egy akad már, a ki a modern igényeknek megfelelőbben téglából vagy kőből emelteti házát.

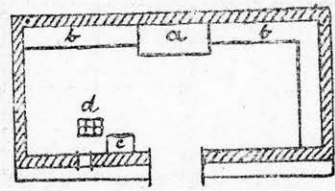
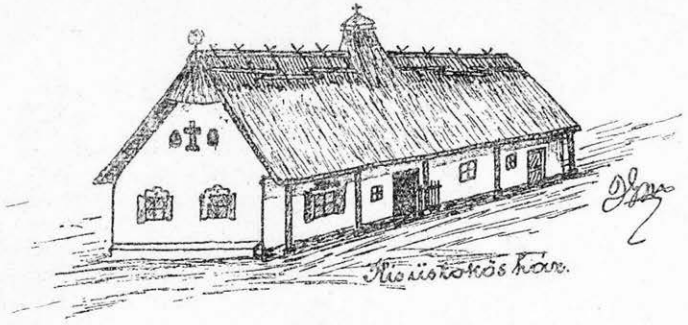
A vályogból emelt falakra a tetőzet gerendáit a következő módon rakták fel: az épület hosszában középen a keresztfalakra helyezték el a «mestergereándát», ezzel párhuzamosan az oldalfalakra a «vívzető gereándák»-at, ezek fölé pedig 4—4 lábnyi távolságra keresztbe fektették az «átal gereándákat», a melyekre durván ácsolt tölgyfapallókat szegeztek s a palló tetejét pelyvás sárral betapasztották. Az ekképen lerakott gereándázatra jött aztán a háztető faváza. A hosszában elnyuló ház két végében, közvetlen a falak elé, gyakran benn a ház közepe táján is egy-egy vastag, négy oldalúra ácsolt, felül két ágban végződő tölgygereándát ástak le a földbe az ú. n. «ágos-fá»-t, melyek a háztető kívánt magasságáig értek, ezek ágai közé pedig egy a ház egész hosszában elnyuló tölgy gereándát fektettek el vízszintesen a «szelemen»-t s ehhez és az által-gereándák végeihez erősített «eresztartó gereándák»-hoz szögezték aztán két oldalról a részsüt fekvő «horgas v. szarufákat», melyeknek egymást szög alatt érő párjai hogy szilárdabban álljanak, a padláson belül, egy-egy vízszintes irányban fektetett fával, a «kakas-ülő»-vel szögeztettek össze. A szögezéshez mindig fa-szögeket használtak. A szarufákra azután vízszintesen fektetett léczeket erősítettek «tiszaháti füz»-ből készített «korc-zesszőkkel» s náddal simán befódték. A nád «fedés» összeszögellő részét, végig a házon, két oldalt, tenyérnyi szélességű deszkákkal az ú. n. «koporsó»-val fedték le s a fölé, hogy a vihar le ne tépje «szegés lécz»-eket alkalmaztak oly formán, hogy a «koporsó»-val párhuzamosan 35—40 cm.-nyi távolságra az egész házon végig egy sor durván hasogatott léczet erősítettek a nádfedéshez mindkét oldalon, s ezeken, valamint a «koporsó»-n keresztül — a szarufák módjára — «kallantyúkat» fektettek le egymástól úgy 45—50 cm.-nyi távolságra. E «kallantyúk» (leczek) a háztető éle felett szög alatt keresztezvé egymást, egymásba voltak ékelve s faszögekkel egymáshoz is, meg az alsó léczsorhoz is erősítve.

A ház végén a «fedés» lejtősen ereszkedik alá s «farazat» a neve, mely a ház falától gyakran messzebb kiugorván két faoszlopra támaszkodik. Az ily módon fedett helyet aztán kocsiszin gyanánt használgják, vagy a tüzelőfát rakják alá, hogy az esőtől védve legyen. A ház homlokfala felett azonban a «fedés» nem «farazatosan» hanem mintegy ernyő módjára félkör alakban ereszkedik le, melynek Tardon, Szt-Istvánon «bugygy», Mező-Kövesden pedig «üstök»-a neve. (Lásd a «Régi üstökös matyóház»-at).

Az «üstök»-öt is fa-szerkezet tartja fönn, mely nem annyira complicált, mint inkább leleményes voltánál s eredetiségénél fogva érdemli meg a leírás. Készítése a következő volt: A «szelemennek» a ház elejére nyúló végébe egy 2 m.-nyi hosszú vékonyabb gereándát csapoltak, mely ferde irányban nyulik lefelé. E gereándát alsó végénél fogva egy karvastagságú, fölfelé hajló ú. n. «szemöldök-fa» támasztja alá, mely megint a másik végével az «ágos fa» közepe táján kívájt csapba illeszkedik. Az így alátámasztott ferde gereándának s a ház két oldalán elnyuló «eresztartó gereándák»-nak végeihez aztán egy-egy

RÉGI ÜSTÖKÖS MATYÓHÁZ S ALAPRAJZA. (Természet után rajzolta Istvánffy Gy.).
 A) a ház, B) a pitar, C) a konyha, D) a háló „kamra”, E) az élés-kamra, F) kocsiszín; a) = a lócza, b) = az asztal, c) = a tornyos-ág, d) = a fűtő-kemence, g) = a konyha-patka, e) a zsiroskomra, f) = a hombár.

1. Istálló.

4. Az istálló alaprajza.

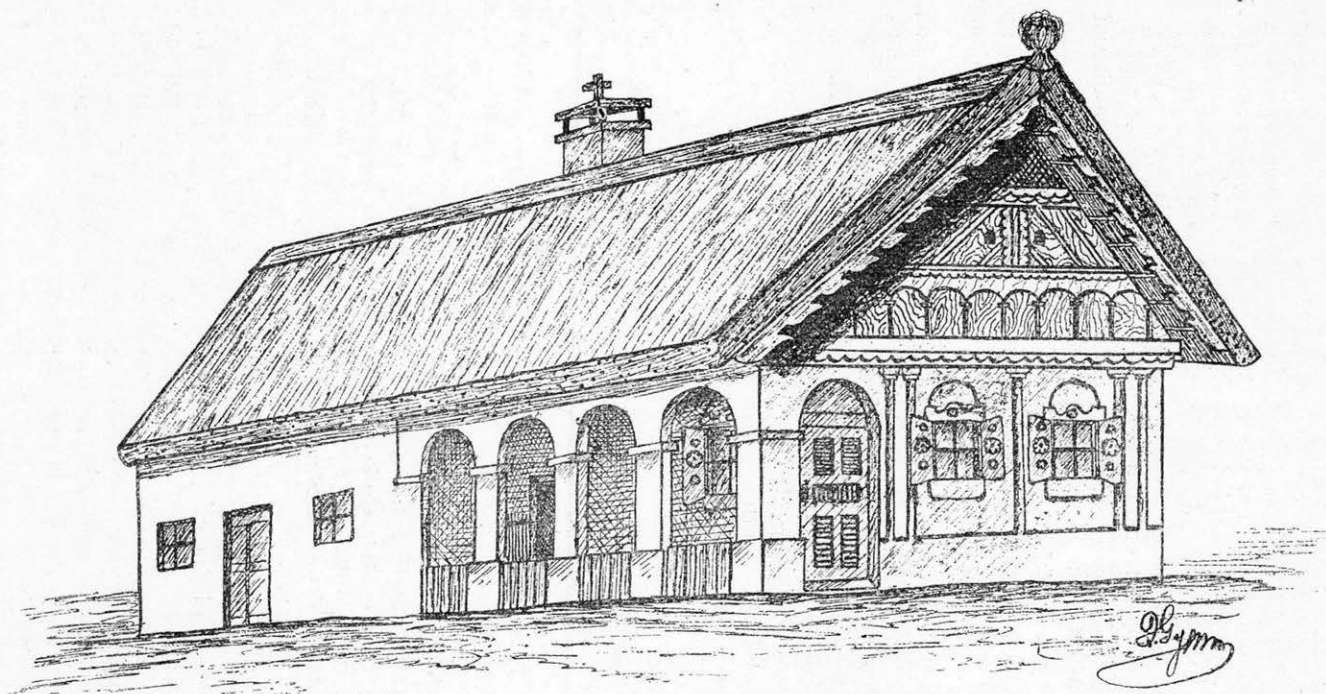
a) = a szénatartó, b) = a jászoly, c) = a szalmatartó,
 d) a = tüzelőhely.

2. Kis üstökös ház.

3. Mázos butykos.

(Természet után rajzolta Istvánffy Gy.)

Istvánffy Gy.

ÚJABB MATYÓHÁZ MEZŐ-KÖVESDRŐL. (Természet után rajzolta Istvánffy Gy.).

kissé ivben görbülő vastagabb léczfát erősítettek, ezek fölé pedig rács módjára hántott héjú galyfákat kötöztek «korcz vesszőkkel». E favázat náddal simára befödven, készen volt a kúpszerűen kiszélesedő »üstök» v. «bugygy», mely sátor módjára borul a ház előtti térség és a vályogból készült «padka» fölé, hogy vasárnap. ünnepnap még esős időben is legyen hova kiülni a házbelieknek a szomszédokkal, sógorokkal egy kis tereferére. Az «üstök» csúcsába azután egy, a nád kalászos végéből készített, gömbölyű csokrot tűztek, melyet a mező-kövesdi matyó «bojt»-nak, a tardi és szt-istváni «bob»-nak nevez.

Az ilyen «üstökös ház»-ak építése ma már teljesen kiment a divatból úgy, hogy Mező-Kövesden és Szt-Istvánon alig akadhatni egy-kettőre. A legtöbb példány található még Tardon. hol magam is körülbelől 18—20 ily «üstökös ház»-at láttam.

Végül még meg kell jegyeznem, hogy miután a homlokfalat a ház többi falaival mindig egyenlő magasságúra építették, ennek következtében a tetőzet és a homlokfal között, a padlás elejét, hogy nyitva ne maradjon, vesszőkkel befönták s e részt «vértelék»-nek nevezték és nevezik ma is.

A matyóházaknak másik fajtája a «kis üstökös», mely a mint neve is mutatja, amattól abban különbözik, hogy a «vértelék» fölött a «fedésnek»-nek csak körülbelől egyharmadáig leérő kis üstöke van, vértelékje pedig vagy a homlokfal folytatólagos részét képezi s e szerint vályogból, vagy pedig csak deszkából készült. A padlás, hogy némi kis világosságot nyerjen, a vértelken rendszeren két kis ablakot hagynak, melyek között leggyakrabban a kereszt jelvénye, vagy pedig, főleg az újabb keletű házakon a fölkelő napnak sugaras képmása látható a vértelék felső részében.

A matyóházak harmadik fajtája a végig tornáczos, vagy a mint ők mondják az «ámbitusos», melyeknél a házbejárata felőli oldalon az eresz a rendszerenél jóval szélesebb lévén, faoszlopokra vagy téglából, kőből rakott lábakra támaszkodik.

Gyakori eset azonban, hogy a lakóházak e két különfajtajának jellemző részei a «kis üstök» és az «ámbitus» egy házon is föltalálhatók.

S végül vannak a legújabb keletű, előltornáczos házak, melyeknek homlokfalában a két ablakon kívül még egy boltív ajtó is látható, mely az «ámbitus»-ra vezet. A tornácz boltozata itt már mindig téglából v. kőből rakott hengeralakú vagy négyoldalú oszlopokra támaszkodik s az oszlopközök 80—90 cm. magas deszkakerítéssel vannak kitöltve. Az ámbitus végében a ház fala kiszökik és a tornácz oszlopaival egyvonalban húzódik végig. A tornácznak utca felőli ajtaja legtöbb helyen nincs használatban. hanem e helyett az oszlop-közi kerítésen hagynak egy kis ajtót szemben az épületnek udvarfelőli bejáratával.

Magának az épületnek beosztása pedig a következő: A régebbi keletű házakba egyetlen bejárat vezet, mely kettős ajtóval van ellátva: egy külső kis rácsos ajtóval a «verepczé»-vel s a bejáratot egészen befedő belső ajtóval, melynek fából készült tolható zárja s madzagra

járó *«fakalincsa»* van. E bejáraton át a «pitar»-ba lépünk, honnan egy ajtó nélküli nyíláson át egyenesen a keskeny kis konyhába juthatunk, melyet a pitartól rendszeren *«közfal»* vagy *«tűzfal»* választ el. A pitar jobb és baloldalán egy-egy ajtó nyílik, melyek közül az egyik — a ház fekvésétől függőleg — az utczára tekintő *«ház»*-ba, az ezzel átellenes ajtó pedig a *«hálókamrá»*-ba vezet, mely megint az éléskamrával van összeköttetésben.

A matyóházak alaprajza rendszeren ezt az öt részt és ezt a beosztást tünteti föl általában, melytől a későbbi és újabb keletű házak beosztása csak annyiban elütő, hogy az éléskamrának nem a «hálókamrá»-ból, hanem az udvar felől készítenek külön bejáratot, az «ambitus» végén pedig egy alacsony kis ajtó látható, mely a ház alatt levő pinczébe vezet.

Kéménye valamennyi matyóháznak van, de csak egyetlen egy. Az «üstökös ház»-aké náddal borított, az újabb építésűeké pedig téglából való, simára vakolt és fehérre meszelt, s míg amazok fölé deszkából készült, alacsony, gúlaalakú kéménytető borul, négy falábacskával mintegy alátámasztva, emezek fölé rendszeren négy kis kőoszlopra egy kőlapot szoktak elhelyezni. E kéménytetők csúcsában a keresztnek kőből vagy fából készült jelvénye mindig ott látható, mintegy jelélül ama vallásosságnak, mely e népet annyira jellemzi.

A lakóházak berendezését a mi illeti, az, a milyen volt régen, úgy szólván ugyanolyan ma is, s sok tekintetben megegyező a palóczokéval, csakhogy a matyóember háza sokkal takarosabb, esinosabb és tisztább, elannyira, hogy első látásra nem is hinnők egynémelyikről — főleg Mező-Kövesden. — hogy egyszerű gatyás embernek a hajléka.

A fehérre meszelt «pitar»-nak fő és elmaradhatatlan dísz a rózsákkal, tulipánokkal telefestett *«tálos»*, megrakva virágos tányérokkal, kakasos tálakkal, az alsó részén levő *«fogus»* pedig teleaggatva szebbnél szebb korsókkal és mázos edényekkel. A pitarban rendszeren az ajtó mögötti falnál van helye a *«vízlóczá»*-nak s ez alatt, vagy mellett tartják a kis *«láb alá való szék»*-eket is, melyeknek rendeltetését már maga az elnevezés elárulja s rendszeren a ház *«fejérnép»*-ei által hímzés, varrás vagy foltozás alkalmával használtatnak. Az ajtó mögötti falra szokták akasztani az *«ételhordó kantár»*-t is.

A konyhában legelső helyen kell említenünk a szabad tűzhelyet, mely a konyhának rendszerint a «ház» felőli oldalára esik. Az utczára tekintő «ház» *«búbos kemenczé»*-je ugyanis nem belülről fűlő lévén, «szájá»-val mindig a konyha felé nyílik s innen fűttetik. A *«kemencze szája»* a konyha felől az ú. n. *«kemencze-téví»*-vel, vagy a mint Tardon és Szent-Istvánon mondják, *«előké»*-vel van elfödve, mely nem egyéb, mint a kemencze száját teljesen elfedő lapos négyszögű kő, melyet néhol, kőhiányában, *«törökkel vegyített sárból»* készítenek. A *«kemencze-téví»*, hogy tetszősebb külsejű legyen, rendszeren hófehérre van meszelve.

A «kemencze szája» előtt a fal egész hosszában, némely helyen a «közfal» mellett is L alakban húzódik a széles *«konyha-patka»*. Ezen

szokott a matyó asszony tüzet rakni, melynek füstje a «patka» fölé boruló tágas kéményen át jut a szabadba. Tüzelő anyagul némelyek, legkivált Szent-Istvánon, fa hiányában a «teőzik»-et használják, mely nem más, mint négyszögű formába préselt szárított tehen- és lótrágya.

A «patka» mellett áll a rendesen «kettősnek» csinált «konyha-lóca», melyre tálalásnál és kenyérsütésnél van leginkább szükség. A falakon van a «sáfrányos»- és a «bossos szelencze», meg a fedeles sőtartó, melynek szintén «szelencze» a neve, továbbá a «kanólos» megrakva kisebb-nagyobb fakanalakkal, melyeket a «hegyközi emberektől» vásárolnak, a deszka «pócz»-on a «kistepsi», «serpenyő», a konyha falába készített vakablakban, a «filké»-ben, edényt, bögrét vagy cserépfazekat tartanak.

Legtöbbet ad azonban a matyó a «ház»-nak nevezett utcái szoba berendezésére, olyan is az mindeniké, mint egy kis kápolna, tiszta, rendes, takaros. Padlóva a «ház» földje soha sincs, a bútorok elhelyezése pedig valamennyinél ugyanaz.

Az ajtó melletti falnál, a konyha felőli oldalon áll a nagy «búbos kemencze», melyek egynémelyike oly terjedelmes, hogy egyszerre 8—10 db nagy kenyeret süthetnek benne. A kemence körül húzódik a vályogból készült «patka», mely télen át a melegedők számára hol ülő, hol fekvő helyül szolgál. A kemence a konyha felőli fallal a jobbára lapos tetejűnek készített rövid «nyak» által van összekötve.

A «ház»-nak az utcára rendesen két, az udvarra vagy az «ámbitusra» meg egy ablaka nyílik. A régi keletű házak ablakai rendesen kicsinyek, alig 50 cm. magasak és szélesek s valamennyi keresztvassal és kívülről fatáblákkal van ellátva. Az újabb építésű házak nagyobb méretű ablakairól azonban a keresztvas lassankint lemarad. Az ablak-táblák nagyobbrészt festettek s tulipánnal, rózsákkal díszítvék. Az utcára és a portára tekintő két ablak közötti szögletben áll a kemény tölgyfa-asztal, körülte két oldalt közvetlen a fal mellett húzódik a cifra hátú fa «lóca», az asztallal átellenes oldalon áll a tornyos, vagy a mint ők nevezik, a «torónosos nyoszolya» s ezenkívül a bútorzatot egy-két szék és némely helyen egy «almáriom» egészíti ki. A falakat legfelől egymás mellé aggatott aranyrámás kisebb-nagyobb szentképek díszítik, a képek alatt a pitarban levőkhöz hasonló rózsás és madasar tálak, tányérok függnek, valamint az utcái ablakok fölé helyezett cifra «tálos», fogas is ilyenekkel s virágos korsókkal van megrakva.

Az asztal rendszerint négyszögű, ellátva egy «asztalfá»-val a megszegett kenyér számára, fölötte egy petroleumos lámpa függ. A lóca régebben egyszerű tölgyfa-palló volt, a maga természetes színében, tuskolábakra helyezve, ma már azonban a símára gyalult, karral és cifra rácsosozatú háttámasztóval ellátott festett lóczák a divatosak.

Az «almáriom»-ban üvegféléket tartanak, pálinkát, borospoharat, pályinkás butykost stb. Ez utóbbiak — mint a képen is látható — jobbára fülekkel ellátott kulacsalakú, mázos cserépedények, egy liternyi ürtartalommal, s egyik oldalukon rendszerint virágokkal ékesítvék, a

másik oldalukon pedig rímes felirattal vannak ellátva. Az illető példánynak, mely után a közlött kép készült, következő felirata volt:

„Az pálinkát nem ihatom.
Még a számba sem tarthatom,
Kocsmárosné bizonyságom,
Mindennap meglátogatom,
Kilencz iccés a torkom
Tizedikkel, tizedikkel megtoldom
Komám asszony.

Készült Mezőkövesd városában 1887. márczius 6-ikán

Bencsik János“.

A «nyoszolya» fája szintén festett, melyen a különböző színek közt a vörös a domináló, tele festve rózsákkal, fehér, sárga és kék virágokkal. Az ágynak fej felőli oldalfája rendesen magasabb, mint a láb felé eső. Az ágyba legalul «szalmazsák»-ot helyeznek, erre egy «tolyú»-val töltött «derekalj»-at — a jobb módúak kettőt — ezt azután letakarják néhol a gazdag hímzésű fehér gyolcsból készült «selymes lepedő»-vel, legtöbb helyen pedig a «piros falú», virágos «olajos»-ból készített «pípi ágyterítő»-vel, melynek sűrű ránczokba szedett, majdnem földig érő eleje két sor «ezüstfejes csipké»-vel van diszítve. E fölé rakják a tarka-barka «purgamen-hajas» párnákat, számszerint hatot, élivel egymás mellé állítva olyképen, hogy különböző színű pántlikával összefűzött csipkés, fodros elejük látható legyen. A «fejelhaj» mindenik párnán, vagy legalább egy-egy páron, más más virágú szokott lenni. A párnák fölé teszik végül a léczekből összerótt «ágy-támasztót», mely felső részével a ház falához dől egészen s ehhez támasztják a szintén élénk virágos purgamen-hajas «dunnát», úgy, hogy a hosszában fektetett dunna felső szélével csaknem a szobatetőt éri. Minél szebb és czifrább s minél magasabb a «torónosos nyoszolya», annál büszkébb rá a matyóasszony, azért aztán az utóbbi szempontból az ágy lábait rendesen még alá is szokták támasztani 12—15 cm. magas hengeralakú fa-tuskókkal. A házbeli czifra nyoszolya jobbára a család legöregebb nőtagjának, a gazdasszonynak vagy betegnek szokott a fekvő helye lenni, de annak is ruhát tesznek a feje alá, nehogy gyakorta kenegtetett hajától a «fejelhaj» összefenődjék.

A tulajdonképeni hálószoba a «komra» lévén, ennek bútorzata nagyjából «nyoszolyákból» áll, a melyeknek száma mindig a család felnőtt nőtagjainak a számától függ s így néhol kettő, néhol meg 4—5 is akad. Ezek is a «ház»-beli «torónosos nyoszolyákhoz» hasonlóan vannak fölvetve, a különbség közöttük csak annyi, hogy a komrabeli ágyak huzata egyszerűbb és olcsóbb; az ágyteirtő, fejelhaj, dunnahaj mind virágos «karton»-ból készül s a fűzőpántlikák helyett «szőr»-nek nevezett színes lapos zsinórt használnak. A «komrá»-nak egyéb bútorai ezenkívül a «tulipántos ládák», szekrények, melyekben a felsőruhák és fehérneműek tartatnak, a bölcső, a kis gyermekeknek való «álló szék», szennyes-ruhatartó rudak, melyek két végöknél fogva az «átal-geren-

dák»-hoz vannak erősítve. Ezekre akasztják hétköznapi a füleiknél összekötött ünneplő eszímákat is. S daczára, hogy a «komra» csupán a nőknek és gyermekeknek szolgál háló helyül, azt soha, még a leg-
 esikorgósabb télvíz idején sem fűtik, de nem is fűtöttek, mert fűtő-
 kemenczét a komrába egyáltalában nem szoktak állítani.

A háztartáshoz szükséges élelmiszerek s egyéb használati tárgyak az éléskamrában foglalnak helyet, mely hátsó részében rendszeren két részre oszlik, a «*zsíros kamrá*»-ra és a «*hombár*»-ra. Emebben tartják az őrteni való búzát, gabonát, vetni való magot, amabban pedig, mint már elnevezéséből sejtethető a zsírt, sonkát, kolbászt, füstölt húst, oldalas szalonnát, melyekkel egynémelyike olyan becsületesen ki van bélelve még nyár közepén is — nem egy helyt magam láttam — hogy bizony sok nadrágos ember gazdasszonya megirigyelhetné. E helyütt tartják azonfelül a sót, lisztet, polczokon a kenyeret, itt van helye a «dagasztó láb»-nak is a kenyérsütő tekenővel együtt.

Az istállót a matyó csak «ól»-nak hívja s mint már említém, mindig a teleknek a lakóházzal átellenes részébe építik, úgy, hogy annak egyik oldal fala az utcára, bejárata pedig a «ház»-nak udvarra néző ablakával szembe essék. Teteje a házak módjára náddal fődött, egynémelyike «koporsó» és «szegés léczek» nélkül. Rendszeren egy kis ablakot hagynak a bejáratnak jobb vagy baloldali falán, hogy télen át némi világosság szűrődjék belsejébe, melyet nyáron át a nyitott ajtón keresztül nyer. Az «ól» bejáratán is kettős ajtó van, a külső rácsos, a «*verepcze*» s a belső teljesen zárható, a «*nagyól-ajtó*». A bejárat két oldalán, kívül, látható az ú. n. «*dikó*», mely nem egyéb, mint vályogból vagy téglából épített fekvőhely, hol nyári éjszakákon át a ház egy-egy fiatalabb házas vagy legényember tagja szokott pihenni, vagy ha ilyen nincs, maga a «*gazda*», nehogy a «*jászoly*» elé kötött jószág egy percze is felügyelet nélkül maradjon. A matyóember különben ebből a czélból télen-nyáron az istállóban tanyázik, melegebb időben a «*dikón*», hidegebb éjszakákon pedig bent az istállóban a tüzelőhely körül van a rendes hálóhelyük. Az «ólak» berendezése általában a következő: a bejáratnál szemben, a padlásra vezető «*szénahányó lyuk*» alatt van a deszkákból készült «*szénatartó*», mely a hátsó fal egész hosszában elhúzódo «*jászoly*»-t a középtájon két egyenlő részre választja, melynek egyik fele rendszerint az istálló oldalfalánál is végig húzódik s így amazzal — alakot formál. Az istálló másik oldalán, a bejárat közelében van a «*tüzelő*», mely nem egyéb, mint az istálló talajának egy kis négyszögletű területe kőből vagy téglából kirakva, melyen téli esteiken át tüzet szoktak rakni. E köré telepedik a férfinepesség apró székekre, vagy alacsony kis heverő lóczákra, pipaszó mellett, mesével, tréfával s olykor szalonnapiritással élvezve a hosszú téli esték unalmát. A «*tüzelő*» mellett van a deszkákból összeszögezett «*szalmatartó*» a «*tüzelő szalma*» számára. A tüzelő felett pedig, mintegy két m.-nyi magasságban, mindenütt ott függ egy erős kötél a koromtól fényes-feketére bevont «*rács*», mely 8—10 drb félméter hosszúságú

vékony léczekből van összeróva. Ezen tartják állandóan a «lókefét», «lóvakarót», «szalonnasütő nyárs»-akat. A vízszintesen függő «rács» alján a középre rendszerint egy horgas fácska van erősítve, az ú. n. «kamó», a melyre «bogrács»-ot szoktak akasztani a tűz fölébe, ha a ló lábának valami baja támadt, hogy megfőzhessék benne a patakmentén szedett fűzfalevelet s a párájában «megpárgolhassák» a ló lábát.

Végül a telek hátsó részében az istállóval egy oldalon van a jobbra kemény tölgy deszkákból készült «hidas», vagy másként disznó-ól, melynek felső padlásszerű része baromfiak számára «ülő»-ül szolgál, hova napszállat után tyúkok, kakasok pihenni térnek. Az «ülő» ajtaja rendszeren a «hidas» mellső oldalára van készítve, s hogy a baromfiaknak könnyebben hozzáférhető legyen, a bejárat elé egy kis lajtorját szoktak támasztani.

II. Testalkat és ruházat.

A matyónép általában inkább magas, mint alacsony termetűnek mondható. Erős, vállas, jól megtermett külsejű férfiak, nője egyaránt. A jómód, melyben nagyobb része él, meglátszik a testalkatán is, sovány alig akad közöttük, de az is izmos és munkabíró. Hízásra inkább a «fejérség»-e hajlandó, az is csak öregebb korában, a férfiak között kövér alakot alig lehet találni; inkább jól táplált képűek, mint elhízottak. Erős physicumánál fogva a matyó szívós, kitartó, a tél hidegével szemben ép ügy, mint a nyár tikkasztó hőségével s ha komoly betegség szállja meg, az sem végez vele egykönnyen. Napbarnított arcuknak sajátságos jelleget kölcsönöz a kétfelől kiálló arczsont, mely egyúttal elütővé is teszi e nép fejalkatát a szomszédos népekétől. A nők arcukat nem «kendőzik», egészséges pirossá festi azt maga a természet, a férfiak azonban borotválják, de bajszot mindenik növeszt, mert arra a matyó is büszke ám. Általában a nők, férfiak egyaránt megnyerő arcúak s főleg a «fejérség» fiatalabbja között nem egy akad szép is. Állítólag egy ilyen csinos arcú, tardi matyó menyecske — Tuskó (Hajdú) Julcsa¹ — szolgált Munkácsynak modellül a «Honfoglalás» című festményén levő ama női alakhoz, mely a háttérben a vezéri sátor előtt áll.

Hajuk sötétbarna, mondhatni fekete, főleg a férfiaké, szőke haja csak a gyermeknek van, de azét is idővel a sok hájjal, zsírral való kenegetés sötét barnává festi. Régebben, körülbelül az 50-es évekig a férfiak is hosszú hajjat viseltek s azt elül háromágú «kákó»-ba fonták. Ma már azonban tarkóig kereken lenyírják s a fejbübján levő középponttól sugár alakban előre, oldalt és hátrafelé simítják, vagy baloldalt elválasztva, jobbfelé fésülik. Azt mondják különben a borsodiak — persze gúnyból — hogy mikor a matyóasszony meg akarja nyírni az ura haját vagy a gyermekeét, előbb egy szakajtót nyom a fejébe s a

¹ Tény az, hogy midőn Munkácsy megfestendő nagyszabású képéhez a szükséges típusos magyar-alakok összegyűjtése végett Mező-Kövesden járt, Tardról e menyecske is becsizálták többed magával, hogy ott lefényképezzék.

mi haj a szakajtó alul kimarad, azt szépen kereken körülnyírja. A nők hajviselete megmaradt a régi s az élet egy-egy szakában a hagyományos szokás szerint más-más szokott lenni.

A leánygyermek 8—10 éves koráig «foncsik»-ot visel, haját a fejtető közepéig elől kétoldalt fésülik s a simára fésült haj széleit a homlok közepétől fogva szépen befonják. Az így elkészült s mintegy szegélyt képező «első foncsik»-ot aztán a két halánték és fül fölött hátra vezetik s a fejtető közepétől hátraomló hajjal egy ágba befonják. E «hátrulsó foncsik»-nak nevezett hajfonatot a tardiak «kacská»-nak, az «első foncsik»-ot pedig «elsőhaj»-nak hívják.

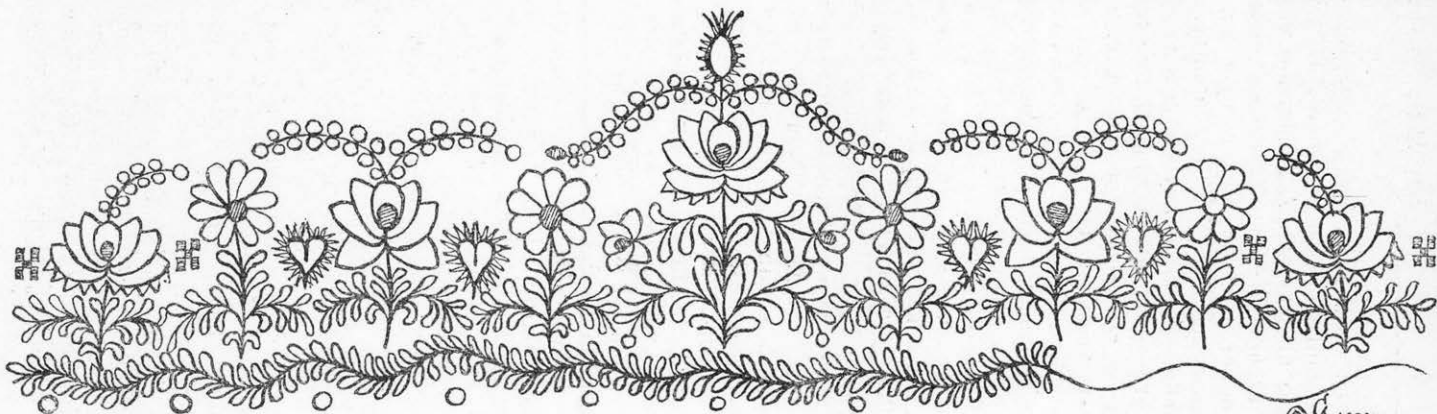
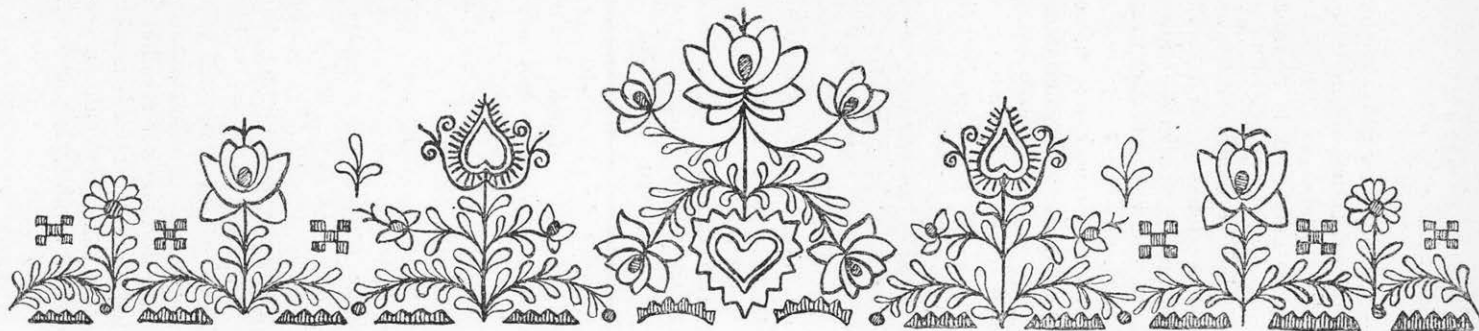
Tíz éves korától a leány menyecske koráig «semerítést» visel. Haját nem osztja három részre, hanem a fejtető egész hosszában közepén ketté választja s a széleire két oldalt egy-egy újni vastagságú «tincset» «semerít» (csavargat), azt azután a fül fölött elvezetve, a hátra fésült többi hajjal a tarkónál összeköti s egyágú «foncsik»-ba fonja. E «foncsik»-ot mindig leeresztve viselik.

Menyecske korban a hajviselet ismét változik, de utóljára, mert a hajfésülés e harmadik módja aztán megmarad náluk az életem keresztül mindvégig. Hajukat, épen úgy, mint a kislányokét szokás, három részre osztják, az elől kétoldalra fésült hajcsomók széleit «megsemerítik», a hátrafelé fésültet pedig két ágba fonják. E két ág tövéhez kötik a «hajtű»-t (egy kissé ivben hajló pakfon lemez ez, mely két vége felé kiszélesedik) s e köré csavarják előbb a két «foncsik»-ot, ezek fölét pedig a két oldalról hátravezetett «semerítés»-t. Az így fel-tűzött kontyra teszlik aztán a cifra «tok»-ot, melyről később lesz szó. A »hajtű»-t rendszeren cigányok készítik pakfon kanalak nyeléből.

A mi pedig e nép ruházatát illeti, mondhatni, hogy általában gazdagon és cifrán szeretnek öltözködni s a mi jellemző, felette tarkán. Ruházatukon — főleg a nőknél — a sok himzés, csipke, fodor, szalag, szegés, rojt, mind megannyi más-más színű s a színek e zűrzavaros sokfélesége egészen keleti jelleget kölcsönöz viseletöknek. Nagy szeretettel viseltetnek azonban a «nemzeti szín» iránt, a mely mindig ott látható egy-egy ruhadarabjuk díszítő részei között.

A kis gyermek főkötője tarka, virágos «kasmir»-ból készül, elejét 5—6 sor sűrű ráncokba szedett színes csipkével szegik körül, mely mintegy keret módjára övezi a gyermek arcát. Dunnácskája, a melybe kötözik, szintén élénk virágos «karton» huzattal van bevonva.

A fiú s leány gyermekek 5—6 éves korig házi vászonból készült hosszú ingecskét viselnek, ünnepkor pedig rájuk adják a fehér «perkál»-ból készített «lobogós ing»-et, melyet rendszeren a keresztanya szokott ajándékozni «korozsma» gyanánt. Az ing alsó része a derékban sűrű ráncokba szedett, az ujjai bővek, elejét, két vállat s rojtozott alját pedig köröskörül himzett virágok, levelek ékesítik. Darabja, miután egy-egyre legalább három és fél rőf «perkál» szükséges, a varrással és himzéssel együtt legkevesebb 7—8 forintba bele kerül. A fiúgyermek azon felül fényes aczélgombokkal kivarrt cifra «lajbit» is visel.

I. Gy.

KÖTÉNYHIMZÉS SZENT-ISTVÁNROL. (Természet után rajzolta Istvánffy Gy.)

A nők — fiatalja, öregje egyaránt — legalul «*korczra*» szedett s derékon köthető «*pendel*»-t hord, mely «virágoskender»-ből szót két rőfnyi vászonból készül. A pendel két oldalán a lábszárak irányában, középtől az aljig 2—3 ujjnyi szélességű színes horgolás van, hogy tánc közben, mikor a leányt vagy menyecskét megsergetik, lássák a legények. A pendel fölé jönnek a csaknem bokáig érő alsó szoknyák, rendszerint 3—4, mindannyia színes virágos «karton»-ból való, hátul ránczba szedve s alul mindenik más-más színű — pl. piros, sárga, kék, zöld — «*szőr*»-zsinórral beszegve. Ezek fölé egy fehér «gyócsszoknya»-t vesznek, melynek aljára köröskörül 35—40 méternyi hosszú s arasznyi széles gyolcsszalagból fodrot varrnak az ú. n. «*hendergeő*»-t, hogy menés közben a szépen ránczokba szedett felső szoknya egyik saroktól a másikig «vágógyék». A «hendergeő» azonban kezd már divatból kimenni, Mező-Kövesden egyik káplán egyenesen eltiltotta az asszony népnek a «hendergeő» viselését. A minék aztán az lett a következménye, hogy a leányok, menyecskék egy nótában siratták el a «hendergeő»-t, a mely nótából ugyan a káplán uram se maradt ki.

A felső szoknyát rendszerint hat rőf virágos «purgamen»-ből varrják, oly formán, hogy hátul sűrű ránczokba szedik, elejét pedig költségkimelés szempontjából simán hagyott «karton»-nal kitoldják, miután ezt a fölibe kötött «*bő kötő*» úgy is eltakarja. E szoknya alját legtöbbször három sor különböző színű pántlika disziti s különböző színű «kasmir»-ből készített négy soros keskeny «*vócs*» szegélyezi. Hogy pedig e szoknya ránczai más alkalomra is szépen megmaradjanak, időközönként, a lapos ránczokba szedett ruhára frissen süttött meleg kenyereket raknak s azt egy nap és egy éjen át rajta hagyják.

A test felső részét a nőknél erősen kékített fehér gyolcs «*ingváll*» födi, mely hétköznap természetesen egyszerűbb, mint ünnepen. Lapos ránczokba szedett ujjait a két könyök fölött összehuzva megkötik, úgy, hogy az «*ingváll derék*» két ujja a kötés fölött dudorosan álljon. Ünnepen és vasárnap a leány «*piros lipés*», a menyecske pedig «*biboros ingváll*»-at visel, melyeknél csak az ujjak különbözök, mert az «*ingvállderék*» mindkettőnél mindig gyolcsból készül. A «piros lipés ingváll»-nak ujjai is gyolcsból valók ugyan, de telehimezve piros virágokkal és levelekkel, a melyektől nevét is kapta; a «*biboros ingváll*»-éi pedig vásárolt csipkéből az ú. n. «*horgolt*»-ból készülnek. alul piros kasmirral bélelve, a melynek vörös színe a csipke fehér virágai között keresztül szűrődvén, az ujjaknak vöröses színt kölcsönöz s innen van aztán, hogy «*biboros*»-nak nevezik. Az ingváll ujjai négy sor csipke «*bodorral*» s arany sárga «*kigyóhát*»-tal vannak szegélyezve.

Az «*ingváll-derék*» fölé selyemből vagy purgamenből való nagy, virágos, rojtos «*nyakba való kendőt*» szoktak a derékon keresztülkötni. A virágos «purgamen szoknya» eleibe pedig fekete «*haboskötő*»-t, mely rendszerint hat rőf «*perkál*»-ból készül s a szoknyákkal egyenlő hosszúságú. A kötény alján piros és kék, vagy más két színű szalag fut végig

beszegve felül «*csillagos*»-, alul pedig «*ezüst*», vagy «*aran'fejes csipké*»-vel s «*ezüst kigyóhát*»-tal olyképen, hogy e csillogó színes «*sútás*» a kötény elején egyszersmind egy vagy három nagy «*rózsát*» is alkot.

Ezenkívül leányok, menyecskek nagy selyemszalagcsokrokat kötöznek magukra, egyet-egyét a «*kötő elejbe*» az ingváll ujjára, a «*fonszik*» tövére, a «*fonszik*» végére, a menyecskek pedig, miután leeresztett haját nem viselnek, egyet a nyakukba, mely a hátukon lóg alá. E tenyéryi széles pántlikákból kötött csokroknak valamennyiét arany vagy ezüst rojt szegélyezi s mindeniknek más-más a neve, így a kötő fölé helyeztetnek «*kötő elejbe való*», az ingváll-ujjon levőknek «*kutya*», a nyakba kötöttnék «*vállra való*» vagy «*férruha kötelyi*», a fonszikon levőknek «*hajtekergető*».

A leányok hajadon fővel járnak, a menyecskek és korosabb asszonyok meg egy kúp alakú cifra «*tok*»-ot viselnek a fejükön, mely sajtáságos jelleget kölcsönöz viseletöknek s határozottan keleti eredetre vall. A «*tok*»-ot egyszerűen a fej búbján levő konty fölé helyezik, s az, a nélkül, hogy valamivel oda erősítenék, szilárdan áll a fejen. A matyóasszonyt «*tok*» nélkül elképzelni úgy szólván lehetetlenség, odahaza állandóan csak ez fűdi a fejét s ha kimegy az utcára, akkor is rajta van, csakhogy ilyenkor egy virágos karton-kendővel köti be a fejét, a melynek alapszíne leggyakrabban piros vagy sárga.

A «*tok*»-ot a nők maguk szokták készíteni egy agyagból szárított kúpidomú formán, köréje rongyokat ragasztgatván egymásföle «*kovász*»-szal mindaddig, míg a kellő vastagságot — a mi körülbelül három miliméter — el nem érik, s azután az így formált kúpalakú «*tok*»-ot szép virágos kasmirral simán bevonják, az alsó részét színes selyemszalaggal s piros és kék alapon kigyózó fehér zsinórral körül pántozzák s a széleit biborvörös pántlikával beszegik.

Unnepnep és vasárnap «*nagy aranyos féketőt*», vagy a mint a szent-istvániak nevezik, «*sútá*»-t viselnek a menyecskek. Ez tulajdonképen a «*tok*»-nak egy díszesebb kiállítású fajtája, azzal a különbséggel, hogy a «*tok*» elejére egy nyolczszög alakú, magasan kiemelkedő «*suta bokra*» van varrva, melyet egymásra keresztben felvarrt széles selyemszalagok, «*arany és ezüst fejescsipké*»-k ékesítenek. A helyszínén nyert értesülések szerint a szegényebbek mindig feljebb viselik a «*sútá*», mint a gazdagabbak.

A nagyon fiatal menyecskek, még «*férruhát*» is kötnek a «*suta*» elején homlokukra, mely nem egyéb, mint egy üvegyöngyökkel ékesített, csinált virágból való koszorú, mely a homlokot s az arcot úgy körülbelül a fülek tájáig övezi s egy kis zsinór segélyével a «*suta*» hátuljánál van a fejhez erősítve, a honnan még egy hosszú *fekete fátyol* is csüng alá, csaknem a szoknyák aljáig. Ezt azonban csak menyecskeségük első évében szokták viselni.

Lábbeli gyanánt a nők nyári időben hétköznep magassarkú fél papucsot viselnek, meztlábba, télen és ünnepen pedig «*simára húzott*» s nem ránczos szárú csizmát, mely rendszerint «*tulipántos sarkú*», a

menyinyiben színes selyemszálakkal virágok vannak hátul a sarokbőrbe hímezve.

S e gazdag mondhatni fényűző ruházat sem elégíti ki teljesen a matyólánnyok és menyecskék hiúságát, hanem ujjajukra még egy-két üvegköves rézgyűrűt is húznak, nyakukat pedig 4—5 soros üveggyöngy «kaláris»-sal ékesítik, azon felül még, ha templomba vagy tánczba mennek, fehér «singolt kendőt», vagy nemzeti színű szalaggal és rojttal körül szegett piros «karton kendő»-t tartanak kezökben. A leányok «kaláris»-sa megkülönböztetésül a menyecskékétől, mindig «pillengős» szokott lenni t. i. elől, az alsó gyöngysor közepén egy csillag- vagy szivalakú kis broche-féle csüng alá.

Az idősebb nők ruházata teljesen hasonló a menyecskékéhez, csak annyiban elütő, hogy az öregebb asszonyok «nagy aran'fékető»-t soha sem viselnek, hanem a «tok» fölé «rojtos kendő»-t kötnek s ruhájuk is a korhoz illően egyszerűbb, solidabb színű, bár szintén tarka, de korántsem oly feltűnően riktó, mint a fiatalabbaké.

A nők viseleténél nem kevésbé gazdag a férfiaké is. A legény náluk 17 éves korig még nem «legény», hanem «suhancz» s mint ilyen «gyócs gúnyát», lajbit, nyakkendőt s a kalapjánál bokrétát nem viselhet ünnepen, mert különben úgy a «legények», mint «suhancz pajtásai» részéről könnyen csipős gúnyolódásoknak teheti ki magát. Szokás szentesítette törvény az már náluk, hogy a «suhanczot» csak vászon ing és gatyá illeti meg.

A tulajdonképeni «legények» és a házasemberek dolog idején szintén vászon inget és gatyát viselnek, ünnepen azonban gyolcsból varrottal cserélik föl s ezek között is legszebb a legényeké. Valamennyi lobogós ujjú «singolt ing»-et ölt magára, a melynek gallérja, ingujja, két válla, vagy a mint ők mondják «vállfőt»-ja gazdagon van hímezve s jobbára pirossal. A házas emberekéről a színes himzés elmarad.

A gatyájuk térdén alul érő, sűrű ránczokba szedett s oly bő, hogy egy-egy szárát legalább is hét vagy nyolcz méter gyolcsból varrják össze. Az alja mindeniknek öt sorosan rojtos, köröskörül diszitve «bossókás»- és áttört himzéssel (t. i. a gyolcsszálakat itt-ott kihuzogatják) úgy, hogy egy-egynek csupán a himzése legalább 10 forintba kerülne, ha mással volna kénytelen csináltatni.

Az ing fölé jó aztán a fekete, sujtásos s öt sor fényes pitykével kivarrott «kis lajbi», melytől a házas embereké csak annyiban különböző, hogy az elején csupán egy sor aczélgomb van mindig.

Nyakukba aranyrojtos nagy «selyem nyakravaló kendő»-t kötnek legények, házasok egyaránt. A legények azonfelül a «kis lajbi» fölé szokták még tűzni a «pipi kendő»-t is olyképen, hogy a két ellentétes sarkánál fogva háromszögre hajtott kendőnek egyik végét a «lajbi» középső gomblyukához kötik, a másik végét pedig jobb oldalt a «gatyá ontrá»-ba (korczába) tűzik, hogy a cifra kendőnek alácsüngő színes rojtjai jól láthatók legyenek.

Lábukon, mint a nők «simára húzott» egyenes szárú csizmát

viselnek, mely a legényeknél mindig sarkantyus s hátul a saroknál apró-fejes rézszögekkel kivert. Régebben a sarkantyuk taraja oly nagy volt, mint «*egy félnyeött ember lőrénye*» s lakatos készítette tiszta aczélból, párját 4—5 frtért, ma már azonban az ilyen nagy, kiveszőben, s inkább a kis tarajú kezd divatossá lenni.

Legfelső ruha gyanánt legény és fiatal házasember a «*nemtelki*»-t, az öregebb pedig a «*szűrt*» és a «*bundá*»-t használja.

A «*nemtelki*» egy fekete posztóból készült, sujtásos, rövid kabát, helyesebben mente, melynek gallérja fekete, göndörszörű bárány prém-ből készült s ujjai szélén, valamint az alján és elején is hasonló prémmel körülszegélyezett. A legények vállra vetve, panyókásan viselik, a házasemberek azonban mindig magukra öltik.

A «*szűr*» jobbára vörössel vagy fekete selyemmel gazdagon hímzett s egyik-másikának szűrgallérján a szabó valóban nem hagyott «*parasztot*», tele himezvéen azt rózsával, liliummal, pávatollal; sőt látam olyat is, melyen a szűrgallér két szögletébe egy-egy magyar czimert remekelt a készítője.

A bunda rendszerint földig érő, elannyira, hogy alsó részét hosszúfürtű belsejével kifordítva, körös körül bőrgombokra szokták felaggatni, hogy a járásban ne akadályozza viselőjét. Ezt az öregebb emberek ünnepi alkalmakkor, télen-nyáron át használják, egyfelől, mert így hozza ezt magával a matyó tisztesség, másfelől meg azért, mert télen úgy is meleget tart, nyáron pedig, hogy «*ne süsse a nap a hátukat*» s a moly bele ne essék.

Fejüket nyáron szalma-, télen posztókalappal fődik, amaz rendszeren széles karimájú, hogy a szabadban dolgozónak némi védelmet nyújtson a nap tikkasztó heve ellen, emez pedig rendkívüli keskeny karimájú pörge kalap, a mely mellett a fiatalokénál 4—5 szál sötétzöld színben játszó kakastoll mindig látható. Az «*ünnepelő*» kalap természetesen diszesebb, bokkrétával, pántlikával, árvalányhajjal és «*turuczcz*-vagy «*darutolyú*»-val ékesített a legényeknél, a fiatal házásoknál már legfőlebb egy pár szál «*gémtolyú*»-val, az öregek Kossuthkalapjáról azonban a diszítés teljesen lemarad.

Végül még meg kell jegyezmem, hogy úgy a női ingvállon, valamint a férfiak fehérneműin, s a «*selymes lepedőn*» levő hímzéseket mind matyónők készítik, maguk componálta minták után, a maguk izlése szerint s így természetesen a magyar diszítő stíl nem egy meglepően szép példányára akadhatni e hímzések között, a melynek összegyűjtése a népies ornamentica tanulmányozójára nézve azt hiszem nagyon becses és háladatos lenne.

Istvánffy Gyula.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

A tej-elvitel és visszahozatal hiedelme a székelynél.

A székeleyek között általánosan elterjedt hit az, hogy vannak olyan emberek, kik a tehenet úgy meg tudják „gurucsál“-ni (kuruzsolni), hogy nem ad tejet, vagy a mit ad, az sem jó. Ilyenkor azt mondják, hogy a tehen tejét elvitték, vagy elvették. De ezzel szemben hiszik azt is, hogy vannak olyan emberek is, a kik az elvitt tejet képesek ismét a vesztes tehennek visszaszerezni.

Egy ilyen tej-elvitelféle esetet beszélt el egy Gagy vize melléki székeley, Udvarhely vármegyéből, a mely épen az ő tehenével, az ő szemeláttára történt, s mégsem tudta ellenszerét találni. Kész lett volna százszor is megesküdni, hogy annak az embernek, a kitől ő azt a tehenet vette, az ördöggel okvetetlenül czimboraságban kell állania, mert másként szemeláttára nem lett volna képes úgy megcsinálni azt a tehenet, hogy a mely délelőtt három kupa (hat itcze) tejet adott, azt este még meg se lehessen fejni; s a mely délelőtt oly szelíd volt, estére úgy megvaduljon, hogy még megközelíteni se lehessen.

Ee mõntem a farkaslóki vásárra — kezdé beszédét a székeley — a hol egy teheneckét akátam vönni; mihent a pijaczra eékösztem, minnyátt egy erőssen szép és fájin tehenbe akatt mög a szömöm; fájt vóna a szüvem, ha vásárt nem tuttam vóna csinyáni. Mög és nézeétem amúgy isten-igazába tél-túl, mög és jártattam és még mög és fejtem, met ojan jó nagy feszüt tögye mutatkozott, hogy gyönyörűség vót csak réja nézni és, s higgyve el uram — erősítgeté az elbeszélő — hogy a magam tulajdon kézzel fejtem mög s ojan csöndös vót, mind a szelíd bárán, egy félvilágétt mög nem mocczant vóna, s adott és vaj három kupa tejet; de mijen tej vót a'! csak úgy fejlérlött a fazek ódala tölle, a hová a' fölloccsant; ojan vót — mondom — hogy még a kérély se látott soha anná fájinabbat, az ojan szönt-igaz, min' hogy itt állok.

Ehj! micsa jó kedvem pöndörödött, mikö mögákuttunk s kifiztettem, min'ha ingyen kaptam vóna, s vigan dudorásztatva hajtottam hazafelé.

Ecczó' csak a jut eszömbe: méétt és monta az az embör, hogy nyújesam a kezemet a tehen hasa alatt körösztü, hogy a tehen kötelit agygya a kezembe; s én nyújtottam a kezemet és csakugyan ideadta, s akkö még fö' se tünt ez a komédija; de pipára gyúttam, s azalatt esmön kimönt a fejemböő, s nagy örömmé mõntem hazafelé; s má' előre eldicseködtem vélla a feleségömmek, a hogy a kapun béhajtottam a tehent, hogy ijen fájin tejelő tehenünk nekünk se vót soha. Egy szempillantásra má' ott és termöött a tejes fazekkal a feleségöm a tehenél, hadd fejje mög; csak éeszörnyüköttem, a min' láttam, hogy közél se ereszti magához; s mikö láttam, hogy még föl akarja döfni, odaszöktem s a kötelivel megkötöttem a pajta előtt egy karóhoz; így is mihent a tögyihöz akát nyüni, rögvést ékezött rugdosni

irgalmatlanul; a tussó ódalára kerűt, ott se hatta. „Hocside aszt a fazekat!“ mondom a feleségömnek, s kikaptam a kezibő' a fazekat, met boszontott, hogy nem lehet mögfejni, — holott a pijacson mijen szépen állott, — hátha az asszony-emböröket nem állhassa, de biz' a neköm se hatta, még azt se, hogy a tögyihöz nyújjak.

Ekkő éhattuk röggelig, de akkő se' hatta. Átáa híttam a szomszédunkot, gúzsba köttük s úgy fejtünk belőle egy kicsit, de addig is úgy bögött, min'ha ölték vóna; és milyen vót az a tej! vékony, mind a hínjár, s zödes színű vót a teteje; mind a békanyál; az ajja meg ojan kékes vót, min'ha kékkölé lett vóna.

Mikő meglátta a szomszéd, hogy mijen az a tej, asz' monta: e' tisztacsupa csinálmány, ennek a tehénnek a tejit elvették.

Ekkő beláttam, hogy az az akasztófára való lövéteji ember engömöt mögcsalt, verje meg őt az isten! De én nem is hiszem, hogy ne czimborálna az ördöggel, hadd vinné el testestől-lelköstől!! — A falunkba' nem tudott segíteni réta senki, s osztán attam neki sok moslékot, egy kicsit jó kurá-gattam, a meddig megépűt, hogy űtni is má jó lett s elattam, egy keresztűri mészáros vette meg. — Ne hojza az isten előmbe azt az embert, met miny-nyát körösztű mönyök rétta!!

Ez a hiedelem, t. i. hogy az emberek között vannak olyanok, a kik valami „mesterséggel“, „csinálmánnyal“, „gurucsával“ el tudják venni a tehénnek a tejét: oly mély gyökeret vert a nép lelkében, hogy óvó- és ellenszerekről is gondoskodott. Erősen hisznek pl. abban, hogy ha sót tesznek a tehén tejébe, azt bárki és bárhová viheti, nem árthat azon tehénnek, a melyből fejték.

Ily óvó cselekmények Csikmegye egyik részében, hogy, ha a háztól el akarják vinni a tejet, mielőtt kivinnék az ajtón, egy cseppet a tűzbe cseppentenek, vagy ha tűz nincsen, az ajtó sarkához a földre. de mindig azon edényből, a melyben el akarják vinni. Azt mondják, hogy ezzel a rossz szellemeket elégitik ki, hogy ne okozzanak kárt a marhákban. Némelykor azonban csak egy parányi sót tesznek a tejbe.

Ugyanott egy másik óvó intézkedés lehet az a szokás, hogy a husvéti szentelt kalácsból az ú. n. *kókonyából* hagynak meg egy darabkát. Ezt megszáritják és ha a tehén megborjazik, az első fejés tejébe, az ú. n. festtejtebe tesznek ezen szentelt kalács apróra tört morzsájából, kevervén hozzá még búzakorpát és vizet, s ezt a keveréket megitatják a tehénnel, hogy az a szentelt kalács űzze el a gonosz szellemeket, boszorkányokat a tehéntől s hogy semmiféle csinálmány ne legyen foganatos ezen tehén teje ellen, vagyis: hogy a tejét senki el ne vehesse.

Egy hasonlóan védekezés céljából tett cselekménynek én magam is voltam szemtanúja. Ugyanis egy barátom Gyergyó-Szentmiklóson tehenet adott el; mikor az alku és fizetés megtörténte után a tehén kötelét az eladó a vevőfélnek át akarta adni, azt mondta a vevő székely: „Istálom aláson, legyen ojan szűves, nyújcsa a jobbkeziwé ottogyon, a tehen hasa alatt keresztűl“.

Barátom azt kérdezte, hogy mire való az a czerimónia, hiszen ő nem akarja megkuruzsolni a tehenet, a mért eladta? Erre a vevő azt felelte:

„Én igaz, hogy nem tom, de éd's apámtól úgy láttam vót mindég, s az ő tehennyitő' a tejet még — szeréncsés órába' légyén mondva — soha sénki se vette el!“ Ezalatt a kötelet kívánságához képest kézbe kapván, elbucsuzott és továbbment.

Ez sem volt tehát egyéb, mint védekezés a tej-eltétel ellen.

Háromszék vármegyében is általánosan elterjedt a tej-eltétel hiedelme. A zalániaiak például úgy védekeznek a tej-eltétel ellen, ha borjas tehenet vesznek, hogy azt a kötelet, vagy lánczot, a melylyel a tehenet az istállóban megkötve tartották, vagy a városba vezették, hat hétnél előbb nem adják vissza, mert azt tartják, hogy azzal a lánczczal, vagy kötéllel legkönnyebben el lehet vinni a tejet.

Ugyanott és környékén, sőt még Sepsi-Szentgyörgyön is, ha valakinél tehen borjazik, azon a napon sem kölcsön, sem ingyen, sem ajándékba nem adnak ki a háztól semmit, nehogy az adott tárgygyal az újborjas tehen tejét is elvigyék.

Udvarhelymegyében némely helyen oly módon akarják a bajt elhárítani s a tej-elteltet megakadályozni, hogy a szoba földjére csöppentenek a háztól elviendő tejből, sőt még azt is szokták cselekedni, hogy mikor viszik a házba a fejés után a friss tejet, pár cseppet felhintenek a ház fedelére, hogy a boszorkányok és gonosz szellemek is kapják ki a maguk részét s ne bántsák a tehen tejét.

Három esetet hallottam az „elvelt tej“ visszaszerzésére. Egyik Udvarhelymegyében, Kűsmődön történt. Itt ugyanis évekkkel ezelőtt egy éjszaka megborjazott egy székely ember tehene; ennek megtörténte után a második reggel csak szorgosan beállít oda a szomszédasszony leánykája azon kéréssel, hogy adjanak egy kis sót; a háziasszony egész gyanúlanul adott is. Azután nemsokára eljött a fejés ideje is; ki is ment a háziasszony, hogy a tehenet megfejje; de mikor fejni kezdte, elrugta maga alól az ily eseményre előkészületlen asszonyt: elvitték a tejet. A szomszéd faluban volt egy olyan ember a, ki értett a szarvasmarhák gyógyítgatásához; elhívták tehát azt, hátha tudna segíteni a bajon.

A szomszéd falusi embernek első kérdése is az volt, hogy nem járt-e itt valamiért ma valaki? s eszközbe jutott, hogy ők biz' adtak ma a szomszédbeli leánykának sót, még tehénfejés előtt. — No! — mond az ember, — azok vitték el a tehen tejét; de nem baj, majd visszajő az! — vigasztalá a gazdát! — csináltasson új vasból egy ökörpatkót, délután visszajő, mire a patkó elkészül, s akkor majd rendbehozzák a tehen tejét.

Délutánra az új vasból a patkó már készen volt; mire ígérétehez képest emberünk is visszajött. Ekkor szigorúan megtiltotta, hogy bárkinek, bármiért jőne is, még csak egy körömfeketényit is hogy adjanak, s még azt sem szabad megengedniök, hogy valamit az udvarról kivihessenek, mert ha valamit a háztól tudva, vagy tudtokon kívül elvihetnek, akkor hiába várják, hogy a tej visszajöjjön.

Ezek után az új patkót betették a tűzbe, hogy izzóvá legyen; addig lekötötték a tehenet; egy válút vittek hozzá, ebbe beletették az izzó patkót s nagy kínnal kifejték arra a patkóra pár csepp tejet s töltöttek rá egy

kis moslékot, hogy a kötélékeiből már feloldozott tehén abból igyék; ekkor elővettek egy-egy fejszét, s miután ivott a tehén a moslékból, kivették a patkót a válú szélére és ott a két ember a fejszékkel kezdte irgalmatlanul ütni. Hirtelen csak beszaladt ugyanaz a leányka, a ki korán reggel a sót kérte volt, s sirva kérte, adjanak egy csepp tejet, mert az anyja hirtelen nagyon rosszul lett s úgy kíván egy kis édes tejet, hogy majd meghal érte. De nem adtak, azt mondván, hogy a tehén reggelre tejet nem adott, s a tegnapi elfogyott azzal együtt, a mit a másik tehénből fejtek. Nem telt el öt percz, ismét visszajött a leányka, s rimánkodva kérte, hogy az istenért adjanak csak egy ujjhegynyi vaját, úgy fáj az anyja háta mintha csak égetnék, ha egy kis vajjal bedörzsölhetné, lehet, hogy enyhülne a fájdalma; de ha mind így tart, nem bírja ki, estig meg kell halnia; hiába volt minden rimánkodás, vaját nem kapott; azután sót kért, hogy egy kis sósvízzel mosogassa az anyja hátát, de azt sem adtak; kénytelen volt üres kézzel menni haza. Ezalatt még mindig verte a két ember a patkót; végre a leányka elmenetele után felhagytak a veréssel.

A fáradság után egyet falatoztak s már vecsernyére járt az idő, midőn emberünk azt mondja a házi asszonynak, hogy jó volna megróbálni, vajjon most is úgy viseli-e magát a tehén. Az eredmény nagyon meglepte úgy a házigazdát, mint az asszonyt, mert nemcsak hogy csendesen megállott a fejésre, hanem még tejet is oly sokat adott a tehén, mintha az elmaradottat is ki akarta volna pótolni. Azután rendesen adott a tehén tejet, mint az elmúlt években szokott volt.

A szomszédasszonyt vagy tíz napig sem látták kint járni; azt beszélték, hogy nagyon beteg volt.

Később, de ugyanazon év nyarán az az asszony, a ki ezt elbeszélte, — az esemény idején még leány volt, — leánytársaival fürödni ment a Kűsmöd vizére, a hol egy fűzes mellett fürödni látták azt az asszonyt, a kiről hitték, hogy a tejet elvitte volt. Mielőtt ez észrevette volna a jövőket, háttal lévén azok felé fordulva a vízben, meztelen hátán egy ökör patkó alakú és nagyságú fekete foltot láttak meg, a melyet ijedten iparkodott eltakarni, a mint a neszt, a leányok közeledtére meghallotta, de már késő volt; a leányok a mit láttak, azt elbeszélték a faluban, s azután az asszonyt addig ingerelték az ökörpatkóval, hogy kénytelen volt más faluba költözködni.

Csikmegyében Madéfalván is hallottam egy ehhez majdnem hasonló esetet.

A baj itt is megtörtént; a tehén nem adott tejet, vagy a mit keserves kínozás után adott is, az sem volt jó. A szomszédság összefutott; a gyülekezet bölcsei, különösen az asszonyok megállapították, hogy az „tisza csupa csinálmány“, a „tehen tejit elvitték.“ „Majt meglássuk, kijaz a boszorkán, a kijelviszi a tehenyek tejit ebbe ja faluba’!“ — kiáltott egy öreg a tömegből: s mintha épen akkor érkezett volna oda, iparkodott a tömegen átvergődni, hogy a gazdával szólhasson. A gazdához érkezvén, azt mondta neki, hogy keressen elő egy fej fokhagymát, egy rossz zekét és három borgóczafa ujdonatúj rudat. Az elsők a háznál megvoltak, de már használatlanul heverő három cseberrúdat az egész életen találni nem lehetett; azért hát el kellett menni a Hargitára, mert alább az erdőn nem lehet kapni.

Rögtön karjára akasztá a fejszét s mire a nap délen volt, már kapott is, csak le kellett vágni. Elkészítvén nagyjában a rúdat, vállára veté s megindult hazafelé. Útja épen az öreg háza előtt vezetett el, beszólt hát hozzá, hogy már minden készen van, csak őt várják. Az öreg és a gazda megérkezvén, bedörzsölték a tehén hátát és tőgyét a fokhagymával, a rossz zekét ráterítették a hátára. s ráhelyezvén egyik rúdat az egyik, másik rúdat a másik oldalára, a harmadikat a hátagerinczére, rákötötték azon a napon font kender-czérnából sirített (sodrott) kötővel, hogy azok az éjszaka le ne essenek. Majd hajnalban holnap eljő ismét — mondá az öreg — s akkor elvégzik még azt is, a mi hátra van.

Már „öreg“ hajnalban beállított az öreg ember; a gazda és felesége már vártak rá, a gyermekek még jól aludtak. Az öreg kihívta az asszonyt is, mert egy asszonymak is kell közöttük lenni; az ajtót bezáratta, nehogy valaki valami kérőért jöven, elvigyen kéretlenül is valamit, mert akkor az ő fáradságuk sikertelen lesz.

Ekkor leoldozták a tehénről a zekét, elvitték ki az udvarra, de előbb ráfekték pár cseppet a zekére, s az udvar közepén kiterítvén, hárman kezökbe vették a három rúdat, körülállták a zekét három oldalról, mintha a negyedik oldalon, a mely a kapu felől volt, egy valakinak még helyet hagytak volna. Az öreg halk mormogásának végzésével elkezdték kegyetlenül verni a rudakkal a zekét, mintha hármasában csépeltek volna; egy-két percz alig telt el, hogy hozzáfogtak, jajveszékelve rohan be az udvarra egy asszony. az isten szent nevére kéri, hogy ne üssék tovább azt a zekét, mert ha még ütik, ő azonnal meghal; ne üssék! rimánkodik az asszony tovább, ő vitte el a tehénök tejét, de visszaadja, többé soha senkiét bántani nem fogja, csak ne üssék; de azok addig ütötték a zekét, a míg a jött asszony ordítozva s jajveszékelve le nem rogyott mellettök.

Háromszék vármegyében is hallottam egy esetet, hogy az elvitt tej hogyan került vissza.

Bodzában egy gazda igen szép marhákat szeretett tartani; de különösen sokat adott arra, hogy tehenei jó bőtejűek legyenek. Itt történt az az eset, hogy egy este elkésve ment haza a csordából a tehén, a tőgye teljesen össze volt esve, kimegy a háziasszony, hogy fejje meg a tehenet, de nincs semmi teje; feji-feji, de hasztalan, sőt később még rugdalózni is kezdett a tehén.

Másnap csordahajtás előtti fejésre kimegy a háziasszony, s kinyitja az istálló léczajtáját. A mint meglátta az a tehén, — a melyik az este nem adott tejet, — hogy az asszony belépett az istállóba s feléje közelit: rémítően kezdett bögni, ugrándozni, rugdalni, s iparkodott mindenképen elszakítani a kötelét, s hovatovább, mind dühösebben rángatta, úgy, hogy a többieket megfekték s a csordába elhajtották, de ezt nem merték kibocsátani. Csordahajtáskor egy percz alatt híre futott az egész szeren, s begyűltek az udvarra, hogy lássák azt a tehenet.

Ekkor érkezett oda egy pásztor-féle ember, a ki azt mondta, ereszsék ki a tehenet, hátha megkeresi, hogy hol hagyta a tejét, mert ő még hallott ehhez hasonló esetet.

Kibocsátván a tehenet, ez rohanva ment a kapunak, le akarta rontani, s körülszaladta az udvart, hogy hol találna rést a szabadulásra; kinyitották a kaput is. Fejét felemelve iramodott végig az utcán kísérve a már tömeggé összeverődött embersokaságtól. Egy kis házikó kapuját berontva rohant egyenesen a házikó ajtajának s azt kezdte öklelni, hogy törje be. Ebben a házikóban egy szegény asszony éldégt az urával, s volt egy kis tehenkéjök is; és oly sok tejfölt és vaját árusított el, hogy a falubeliek mind gyanús szemmel nézték, s már azt is suttogták az asszonyról, hogy valami „paratiká”-jának lennie kell, különben lehetetlenség is volna tiszta úton-módon annyi vaját és tejfölt eladnia a városban. A asszony, kinek ura nem volt otthon, szörnyen megijedt a lármára és az ajtó döngetésére. Az ablakhoz szaladt, de ott a tömeg követelő kiáltása ütötte meg füleit, hogy adja vissza a tejet, mert hanem a dühös tehen betöri az ajtót. Vagy ők rágyújtják a házat, hogy mint boszorkány égjen el ott. A tehen csak egyre-másra döngette a a már bezárt szobaaajtót homlokával. Egyszer csak a tehen; lesütött fejfel megért az ajtótól s kiment az udvarról; elment haza, a gazdája udvarára, megállott az ajtó előtt, s ott épen oly csendesen bögött kettőt-hármat, mint máskor a csordából hazajövet rendszeren szokott.

Az asszony kijött, s csodálkozva nézte, mennyire meg van telve a tehen tőgye tejjel. Elhajtotta az istállóba, a borjával megszoftatta s megfejte; most épen olyan csendes volt, mint régebben.

Később e jelenet után beszéltek a kis házikó körül lakók, hogy az esemény előtti nap estéjén látták azt a tehenet a szegény asszony udvarából kijöni.

Ezeknek az úgynevezett „csinálmányoknak” alapját úgy képzei a nép, hogy vannak túlvilági lények, a melyeket egyes emberek, (különösen öreg asszonyokat szeret a nép e tehetséggel felruházottnak képzei) meg tudnak nyerni és fel tudnak használni a maguk javára s embertársaik és azok javainak megromlására; ellenben másokat oly tehetséggel ruháznak fel, hogy a rossz szellemek, boszorkányok varázserejét, kik az emberre magára, vagy vagyonára betegséget, kárt hoznak, megtörni s a természetes rendet, egészséget, jólétet ismét helyreállítani képesek. Az ilyeneket „tudós”-nak nevezik; vannak tudós emberek és tudós asszonyok is; ez utóbbiakat „javas” asszonyoknak is szokták nevezni; különösen a városoktól messzire eső vidékek lakói nagyon szeretnek ilyen „tudós”-okhoz fordulni még testi betegségekben is. Sőt még olyankor is, mikor barmaik az erdei legelőről, vagy havasokról elvesznek, ezektől kérnek tanácsot és útmutatást, hogy merre keressék, hogy az elveszett baromra ráakadjanak.

Azonban e tudósok semmit el nem árulnak, hogy miket mondanak, hogyan mondják, vagy ha imát mondanak, azt kihez intézik; ezekből, vagyis az ő ténykedésöknek a mi magvát, úgyszólva titkát képezi, a világ minden kincseért is — különösen idegen előtt — semmit fel nem fődöznenek; nyilvánosságra hozni tehát az ily emberek ténykedéseit titkaikkal együtt teljesen lehetetlen.

Kristály Balázs.

Boszorkány-mondák Hajdu-Szoboszlón.

Bizon van az, akár teccik hinni, akár sem — így kezdi boszorkány-meséit a mi kis 15 esztendőös pesztránk — az iccaka is itt vót, ugy lobogott a kis csüngő lámpa, mintha fujta volna a vin Lengyelné — a vin boszorkány.

Rigen tudom én mán, hogy minden bába boszorkány, mind tud a rontani. Beszülte nagyanyám testvire Kigyós Mári, hogy ű is bába akart lenni. Oszt el is ment tanulni Váradra, s meg is tanult mindent, a mi a bábaság, csak még rontani nem tudott, de azt is meg akarta tanulni.

Ezir osztán keresztül eresztettek az óra lyukán egy nagy dongót, az keresztül is ment mán szipen, ekkor csak még egy szurós burkot (bogács-bokor) kellett vóna átugranni. De mán ehe nem vót bátorsága. Így nem lett osztán bába.

A kis Mónárné — az a kis bába-asszony — is boszorkány. Mindennap felvitte az urát a Szengyellérhegyre, úgy is lesoványodott a szeginy, hogy még a csontja is zörgött. Arra laktak azok mifelénk, én is láttam minden- nap alig bírta a lábát is huzni maga után. Meg is hótt oszt nemsokára.

* * *

Kozma Sándor bátyám felesigit is megrontották a boszorkányok. Ecker csak olyan beteg lett, hogy meg se tudott mozdulni. Hiába hitták hozzá a doktorokat is, azok se tuttak rajta segíteni. Elhivatta végre Sándor bátyám a tudákos asszonyt, Balla Lajosnét, az oszt meg is tudta gyógyítani. Azt mondta nekik, hogy vegyik elő a Julis néném ruháit s vigyik ki az erdőbe s ott tegyik rá egy hét éves vágott fa derekára s a balta fokával supan-csanak rá jól hétszer, ugy kimegy belőle a boszorkány. Meg is tettik s azóta egissiges Julis néném, mint az illet.

* * *

Ecker meg K. Nagyné — azok is ott laktak a szomszidunkban — egy szip piros kasmir-kendőt lelt, de nem mutatta senkinek, elzárta jól a komótjába.

Hát ecker csak nagy beteg lett, senki se tutta, hogy mi baja van, nem segített azon se doktor, se patika, ugy elszáratt mint a hét sovány esztendő. Mán meg is akart halni, akkor hitták neki a tudákos asszonyt. A mihest meglátta, mán tudta, hogy mi baja van, tudta, hogy meg van rontva. Azt mondta neki: Leltél te ugyi Lidi egy piros kasmir-kendőt? Nem leltém én, ides néném. Tagadta elejinte. De mikor a tudákos asszony megmondta neki, hogy máskip meg nem gyógyul, odaatta a szip kasmir-kendőt. Akkor oszt elővette a kendőt Balláné, kivitte az udvarra, körülrakta nádkivikkel s meggyujtotta. Jaj istenem, hogy ki akart ugrani a kendő a nagy tűzből, de mindig visszalöktik. Ugy jajgatott, hogy: jaj, jaj! Eligett a boszorkány, de meggyógyult K. Nagyné.

* * *

Hát mikor Kis Lidi nénémnek azt mondta a tudákos asszony, hogy ugyan javítsa meg mán azt a síró gyermeket, a méket mint a magaét szoptat, hiszen nem az övé az, mer kicserélte a bába.

Bizon a való lehet. Hát osztán hogy kéne visszacserélni? Ugy hogy főzzön neki valami itelt, s kicsi csuporba adja oda neki nagy kanállal, s mikor majd megszólal a gyermek, hogy: még ilyet sohse láttam, kicsi csupor, nagy kanál — fogja meg a gyermeket s lökje be a jól befűtött kemenczébe. Hanem a kiminy alá a patkára tegyen sok szalmát meg dunyhát is, hogy meg ne üsse magát a gyermek, mert ott fog majd leesni az igazi gyermeke, a mék nem lesz többet olyan acsarkodó.

Ugy is tett Lidi néném. A mint belökte vóna a síró gyermeket a kemenczébe, hát eccer csak elkapta valaki, de a maga igazi gyermeke ott esett le a kiminyből. Bizon most is il az a kis lány, olyan szíp, egis-siges, az a másik meg olyan vót, hogy mindig acsarkodott, úgy hogy belekékült.

* * *

Nálunk is vót eccer boszorkány. Egy este mikor le akartunk feküdni, hát eccer csak látjuk, hogy az ajtó alatt a küszöbnél kering befele, mint a malom, egy háromszegletű fekete keszkenő s aló egyenesen az ágy alá. Attul fogva beteg lett a kis fiunk s nemsokára meg is hótt.

* * *

Somogyi Gábor gazdának meg a tehenét rontották meg, úgy hogy nem lehetett hozzámenni, mindenkit megrugott. De gazdasszonyom kifogott ám a boszorkányon, mert levetette az ingit s ráterítette a tehenre, osztán jól meg-suprikálta balkézzele a balta fokával. Olyan szelid lett azután a tehen, mint a bárány.

* * *

Minket is meg akar rontani a vin Lengyelné. Mán eccer próbálta is, mikor megrontotta az én kis tyukomat. Ajándékba kaptam én azt Julcsi nénémétől, oszt olyan tokája volt ni, akár egy kis malacz mán ugy libegett. Szeginy kis tyuk mindennap tojt, oszt mégse leltük meg sohse a tojást, mindig elvitte a vin boszorkány. Hát eccer meglestük a tyukot s láttuk, hogy nem tud tojni, megöltük osztán, hát ott vót benne a sok szíp egész tojás. Nem tudott tojni, úgy megrontotta a vin Lengyelné, a mir nem ütett hittuk, mikor kis gyermekünk született. — Máskor meg a markunkból is elvette a pizt, mikor a bótba mentünk, akár hogy szoritottuk.

* * *

Kigyós Zsuzsi is boszorkány. Az is megrontotta eccer a Maga János bátyám legin fiát. Ő beszélte el maga Galgócziné nénémasszonynak, mikor eccer gomolyát hozott, hogy a mir nem ütett hitták a kis gyermekhe, úgy megrontotta azt a nagy fiut, hogy akkorára dagatt a lába, hogy még az ágyra sem fért fel, úgy hogy meg is hótt nem sokára.

* * *

Azt meg a nagyanyám beszélte, hogy a nagyapám apjának a tesvire Kaszás Sára néném is boszorkány volt. Az is sok embert megrontott iletebe. De meg is verte irte az isten. Mert olyan nehezen tudott meghalni, ugy acsarkodott ott az ágyon s mindenkit hitt magához, de senkise mert oda menni. filtek tüle hogy mindenkit megront. Nagyapám még kis fiu volt akkor, neki is mondta: „gyer ide kis fiam fogd meg a kezemet“, mán menni is akart, de ipp akkor szaladt be az apja s elkiáltotta magát, hogy „menykő teremtette“ — a volt akkor a káromkodás azt mondja nagyanyám — s úgy nem mert oda menni, bizon mer máskip ü is boszorkány lett vóna. Hitta asztán az urát hogy jöjjik ides apjuk fogja meg a kezemet. De ü se ment, hanem oda adta neki a seprüt s azután szalatt vele a másik házba s belökte a kemenczébe. Ugy jajgatott, acsarkodott ott a tűzbe a seprü, hogy jaj, jaj! Csak akkor tudott meghalni Kaszás Sára néném.

* * *

Azt is nagyanyámtól hallottam, hogy mikor még katonák vótak úgy kiszállásolva, hát a szomszédunkban Szücs Bálint bátyámék egy tót katona lakott. Ipp akkor nagyon megrontotta valamék boszorkány a Bálint bátyám menyecske lányát, nagyon beteg vót mán, meg is akart halni. A katona észrevette a szomorúságrul, hogy valami baja van a menyecskének s megvigasztalta, hogy ne filjenek semmit, ha meg van rontva a menyecske ü meggyógyítja, csak virasszanak majd ü is fenviraszt. Hát mikor legjobban jajgatott a menyecske, felsekent a katona s háromszor körülzalatt a szobába az ablaktul az ajtóig. Akkor kivett a lócza alól egy kis nigyszegletes fát, osztán kirt a gazdátul egy furót meg egy jó erős kötelet, s kifurta a kis nigyszegletes fát a közepin s felakasztotta a gerendára. Akkor oszt minnyájan elaluttak. Hát reggelre a kis nigyszegletes fa helyén egy vin asszony csüngött a kötelen, a hasán vót keresztül huzva a kötél. Másnap mán jobban lett a menyecske s meg is gyógyult. Az a vin boszorkány rontotta meg.

* * *

Azt meg ides beszilte, hogy mikor kis gyermekek vótak, hát eccer, mikor este lefeküttek, csak rákezdenek a házhiján muzsikálni meg tánczolni, ippen mintha lakadalmaztak vóna.

Ugy tánczoltak, hogy még a mész is lepattogzott a falrul. Jaj ugy filtek idesék, hogy nagyon, összebujtak mind a nigyen s meg se mukkantak. Nem mertek kiátani az apjoknak. mer a kin az udvaron egy másik házban alutt. Reggel, mikor bement az idesék apja, kérte tüle a felesége. hogy jaj ides apjuk, nem hallotta, hogy m.lyen nagy muzsikálás meg tánczolás vót a házhiján? Ó vót ott menykü teremtette. Nem hitte el. Hanem azir elővette a rajtojját s fel akart menni a házhijára, hát a mint rálip az első fok letörik, bizon csak nagy nehezen tudott felmászni, mer mindegyik fok letört. Mikor felért, akkor látta nagy csudára, hogy a sok szikvirág a mit orvosságnak hordtak fel mind olyan nagy bazsarózsává változott. Összeseperte oszt ezeket s egy ponyvába átvitte a szomszidba, hol ippen pályinkát főztek s zuhé oda

zúditotta a katlanba a sok bazsarózsát. Hát a mint elkezdtek igni, vót ott olyan acsarkodás, hogy jaj, jaj! Mind oda igett a sok boszorkány.

* * *

E meg én velem magammal történt, mikor egyszer ides apámmal jötünk haza a vasúttul.

A mikor jövünk, hát eccer csak elibünk ugrik egy nagy tarka macska s mindig ott ugrált körülöttünk, ha felfele néztem is ott vót a szemem előtt a levegőbe. Ugy féltem hogy. Nem mert hozzá nyulni ides apám se, pedig ű is látta. Elkisírt egész hazáig s mikor odaértünk, hirtelen becsaptam a kis ajtót s hallottam a két fülemmel hogy a macska olyan vikony hangon azt mondta, hogy: „jól jártál, hogy hozzám nem ütöttél, mert ha ezer lelked lett volna is, meghaltál volna.“

Jaj istenem még most is úgy félek azóta a macskáktól!

* * *

Hanem lehet ám segíteni azon, a kit megront a boszorkány. Ha iccaka nagyon sir a gyermek, a seprüt a fejivel felfele oda kell tenni az ajtó mellé, osztán egy keszkenőt kell rálökni. Iccaka osztán éjfélkor megszólal valaki a szobába olyan vikony hangon, hogy: „seperjitek ki a házat, seperjitek ki a házat“. De nem kell rá hallgatni, mert ha megmozdítják a seprüt, mingyárt kiszalad a boszorkány, különben nem tud kimenni s reggelre osztán meg lehet látni, hogy ki a boszorkány s jól meg lehet suprikálni.

Feltóthy László.

Bácsmegyei babonák.

a) Az élet közönséges dolgaira vonatkozók.

A tyúkot elültetni akkor legtanácsosabb, ha a disznók a csürhéről jönnek, mert akkor, a milyen gyorsan szaladnak a disznók és malaczkok, olyan gyorsan kelnek majd a kis csibék. Tanácsos ültetés előtt a tojásokat férfi-kalapba, de különösen sapkába tenni és onnan gurítva beereszteni a kotló fészkebe, hogy „fias legyen a tojás“, azaz, hogy záptojássá ne válják.

Nem szabad a tojó tyúk alól elszedni a tojást, míg meleg, mert nem megy többé vissza a fészekre tojni.

A szapuló-dézsát nem szabad megfogni, míg a ruhát szapulják, különben sárga és foltos lesz a ruha.

Ha ketten összeütik a fejet, köpni kell; a ki nem köp, annak szarva nő. — Ha koci jön az ember elé és feléje ujjal mutatnak, elszárad az ember keze, ha ujját háromszor le nem köpi.

A ki dögöt lát, húzza meg magának háromszor a haját és köpjön ki háromszor, mert elmegy (kihull) minden haja. — Ha ketten náddal verekednek, a ki előbb köp, nem hal meg az anyja; ha az nem él, az apja; a ki utóbb köp, annak apja vagy anyja nemsokára meghal.

Seprővel ütni sem embert, sem állatot nem szabad, mert elszárad. — Ha a kutya az ablak alatt vonít és fölfelé néz, meghal valaki; ha pedig lefelé néz, tűz lesz.

Ha leül vagy lefekszik a földre valaki és átlépi őt, nem nő meg, vagy nem megy férjhez; a ki átlépte, meghal. — A gyermek, kit az ablakon áttesznek, nem nő meg.

A ki álomban egeret fog, annak sok az irigye. — Tüzzről álmodni szerencsét jelent; füstől pőrt, piszkos vízről betegséget, tiszta vízről egészséget jelent. — Álomban piszkos vízben fürdeni szerencsétlenséget jelent.

Ha a só és paprika összekeveredik, pőr és civakodás lesz a háznál. — Ha a kenyeret föl vágják és koporsóalakú lyuk van benne, valaki meghal.

Ha oly szobában alusznak, a melyben még nem aludtunk, számláljuk meg a gerendákat vagy a szoba sarkait és beteljesül, a mit álmodunk. — Tojással álmodni szegénységet jelent. — Ha álomban fekete kutya az istállóban alszik, megdöglik valami házi állat. — Hídon átmenni álomban szerencsés utazás. — Törött dióval álmodni szerencsétlenség. — Ha álomban két halottat összekötve látnak, szerencsétlenség éri az illetőt. — Álomban halottal találkozni, nem sikerül a munka.

Koldussal találkozni álomban jó, mert a kereskedésben szerencsét jelent. — Ha álomban szánt valaki, sok munkája lesz.

Ha csunyaságot lát az ember (pl. csunya sebet), háromszor ki kell köpni, az orrt háromszor meghúzni, mert a csunyaság az illető orrán marad.

A kitől utolsó darab kenyerét kéri és az odaadja, valamit talál. — Ha gólyát lát valaki, csókolja meg a földet és talál valamit.

Döglött kígyót, piros pillét jó az ajtó-küszöb alá ázni, mert szerencsét hoz. — Ha a gyertyának „kalapja van“ (lelóg a bél az égésnél), kalapos vendég jön. — Ha valaki éjjel fölkel és pénzt lát égni (talán mocsárgáz!) és azt eloltja, az meghal abban az évben. — A ki náddal verekedik, megvakul.

Ha valaki szájából kiesik a falat, éhes vendég van úton. — Ha csuklik, azt emlegetik.

Ha a bögrébe vizet tesznek és az a tűzön megmelegszik, nem szabad abból a vízből inni, mert egy hét múlva meghalnak. — A ki penészes kenyeret eszik, pénzt talál.

Ha a fecske a tehénen keresztülrepül, véres lesz a teje. — Nem szabad a fecskét megölni, mert a tehén teje véres lesz és a szoptató asszony is véreset szoptat.

A ki két madarat lát egyszerre repülni, patikába; a ki többet, lakodalomba megy. — Ha a kés, villa, olló, toll, vagy más hegyes tárgy véletlenül leesik és a földben vagy padlóban állva marad, vendég érkezik a házhoz.

A ki éjjel 12 órakor a tükör elé áll, reggelig meghal; egyáltalán nem jó gyakran a tükörbe nézni, mert az ördög néz ki onnan. — A ki este a tükörbe néz, reggelre medvévé változik.

Ha jönnek a gólyák és az ember abban az évben a huszadikat látja, üsse háromszor fejét a falhoz, szerencsés lesz; ellenkező esetben szerencsétlen. — Az első gólyát ha meglátja az ember érkezni, henteregen meg

a földön, akkor pénzt talál. — Az első fecske érkezésekor üssük a kezünket erősen a falhoz, akkor sok búza lesz.

Ha a kocsi megy és az út erősen porzik, nem szabad a poron átszaladni, mert meghal valaki. — A ki szent György-nap előtt dögölt kígyót lát először, beteg lesz; ha élő kígyót lát, kitűnő egészségnek örvend.

Ha halott van a háznál és azon a kutya vagy a macska átlép, az illető lelke hazajár. — A bagoly halálmadár. — Éjjel 12 óraker nem szabad kinézni, mert akkor járnak a kísértetek.

A kikelt csirkéket és libákat első látáskor le kell köpdösni, különben megigézzük őket és megdöglenek. — Ha páratlanul adnak valamit, a ki azt adja, annak megdöglik a csirkéje vagy libája.

Nem szabad a Katicza-bogárra lépni, mert az illető vagy rokona meghal. — A ki páratlan galambot vág le, meghal.

Ha valami elveszett, bele kell szűrni a kést a kenyérbe és az elveszett tárgy megkerül. — Ha elbotlik valaki, azt mondják, hogy ott van az öreg apja jussa.

A kinek a jobbtenyere viszked, pénzt ad ki; a kié a bal, pénzt kap. — A kinek az orra viszked, bosszúság éri. — Ha a jobb fül cseng, rossz híreket hallunk; ha a bal, jót. — Ha a kézen bolhát fogunk, levél érkezik számunkra. — Ha a láb viszked, eső lesz; ha a talp, tánczot érez.

Ha a fiú fütyöl, akkor az Isten nevet, az ördög sír; ha a leány, akkor megfordítva. — A ki a fecske fészket elpusztítja és a kis fecskéket bántja, azt szerencsétlenség éri, tehene vért hugyozik vagy megdöglik; ha kis gyermeke születik, egy hét előtt meghal.

A midőn a parasztoknál meghal valaki, az asztalra különféle ételeket tesznek, hogy a halottnak legyen mit enni aznap, a mikor eltemetik. Ha nem tesznek, akkor alakit elvisz.

A kinek a köténye eloldódik, verést kap. — A ki macskát kap ajándékba, az ablakon át teszi a szobába és a tükörbe mutatja, úgy hamar megszokik és nem szokik el.

Ha álomban puskalövést hallunk, új hír érkezik. — Tetűvel álmodni szerencse. — Ha ketten húzzák a kocsit, valamelyikök gyermeke meghal.

Ha május elsőjén bodzát nem tesznek az ablakba, bemege a boszorkány.

Ha valaki nappal az árnyékával játszik, azt éjjel az angyal úgy pofon-üti, hogy fölébred bele. — A ki fél este kimenni, annak sok a vétke.

A midőn először kihajtják a tehenet, három göröngyöt kell utána dobni és téli szőreből kitépni, azt is ugyancsak utána dobni; a ki ezt nem teszi, megdöglik a tehene még abban az évben. — Még az is szokásban van, a midőn a tehenet először hajtják legelőre, hogy egy darabot a kapufélfából lefaragnak, azt parázsra teszik, a melylyel a kaput megfüstölik, hogy a boszorkány meg ne babonázza a tehenet.

Ha május elsején gyertyát nem gyujtanak, beugrik a boszorkány. — Azt is hiszik, hogy a ki május elsején nem tűz ki bodzát, ott a házban május végéig meghal valaki.

Ha ledől az összerakott fa, vagy kakas kukorékol az ajtó előtt, vagy mosdik a macska, vendég jön.

Mikor új házat építenek, az ajtószárfára egy „b” betűt írnak krétával és mellé egy keresztet, mert különben a boszorkány a házbeliek mellére fekszik és megfojtja őket.

Ha tejfelt visznek el a háztól, a háziasszony néhány kenyérmorzsát vagy sőt tesz bele, hogy a tehén hasznát a boszorkányok hatalmukba ne kerítsék.

A ki piros érett cseresznyével álmodik, meghal. — A halott hallja, a mit mondanak, a míg nincsen eltemetve. — Ha valaki meghal (úgy látszik tetszhalott!) és nagyon siratják, hogy fölébred, de aztán mindjárt ismét meghal, az nagy vétek.

Az embernek nem szabad a saját árnyékával beszélni vagy tréfálódzni.

Ha a csirkék akkor kelnek, a midőn a rózsa nyílik, mind megdöglenek. — Ha a tyúk kis (törpe) tojást tojik, szerencsétlenséget jelent; az ilyen tojást nem szabad elhasználni, hanem a ház tetején átdobni, hogy a szerencsétlenséget elhárítsuk.

A ki éjjel a csárdánál megáll, meghal. — A mely asszony seprővel megy a szomszédba, azt mondják róla, hogy boszorkány.

Ha valahol tízen vannak és valahova bemennek, a hetedik a gonosz. — A hol tizenhárman ülnek, egy meghal közülök. — Ha halottast játszanak (a gyermekek), valamelyik apja vagy anyja meghal. — Egy évesnél fiatalabb gyermeknek nem szabad a tükörbe nézni, mert meghal.

Ha asztalhoz ülünk és nem azon oldalon kelünk föl és jövünk ki az asztal mellől, mint beültünk, megdöglik egy állat a háznál. — Ha valamit mondani akartunk, de elfelejtettük, hogy mit, azt mondják, hogy hazudni akartunk.

Ha a fecske berepül a házba, szerencsét jelent. — Összenőtt gyümölcsöt terhes asszony ne egyék, különben kettős gyermeke lesz.

A ki pókot agyonüt, annak héttel szaporodik a vétke; ha gólyát, békát, fecskét ütnek agyon, akkor tizennégygyel lesz több a vétke. Ellenben, a ki kígyót üt agyon, annak héttel, némelyek szerint tizennégygyel lesz kevesebb a bűne.

A ki „tüzes békát” („veres hasú”) megfogja, meghal. — A ki békát agyonüt, meghal az anyja.

A fogósdít játszó gyermekeknél, a ki utolszor volt a fogó, arra azt mondják, hogy az ördöggel fekszik le. — A ki seprővel megver valakit, ahhoz ellátogat a boszorkány.

A ki a falon pókot lát és leveri azt, de nem üti agyon, szerencsés lesz.

Búzát disznónak adni nem szabad, mert ezáltal Isten haragját vonjuk magunkra. Isten a búzát az ember számára teremtette, azért, a ki búzával eteti disznóját, azok megbetegednek és megdöglenek. (Az itteni nép meg van győződve, hogy Kőbányán a nyáron búzát etettek a disznókkal, azért ütött ki a sertésvész, a mely hite némileg az akkori olcsó búza- és drága kukoricaárakkal indokolva van).

Ha este lúd kísér valakit a ház kapujáig, az illető meghal, vagy beteg lesz.

Ha a megültetett kotlós tyúk nem akar a tojásokon ülni, annak a kosarába vagy fészkebe lópatájáról elveszett sárdarabot kell tenni.

Akasztott embernek a kötelét a nép, ha lehet megkeríti, mert azt tartják, hogy kinek sikerül ilyen kötélre szert tenni, annak sikerül minden útja, annak nem veri el vetését a jég, az állatja nem betegszik meg és nem hull el. Ezen kötelelet jó a zsebben hordani; de van olyan is, a ki egy kis fonálkát e kötélből a bőr alá tesz, az ilyen embernek különösen sikerül minden.

Ha valaki élőfára akasztja magát, azt ki szokták vágni, bár azt hiszik, hogy az ilyen fa magától is kiszárad.

Piros lesz a kukoricza, ha ültetés közben az ültető a napba néz.

Ha asztalnál esznek, és az asztalnak lába mozog, azt mondják, hogy abban a házban az asszony úr. — Ha evés közben kiesik valaki szájából a falat, éhes vendég érkezik. — Ha az ajtó magától kinyílik, vendég jó. — Ha valakit emlegetnek és épen akkor jön, azt mondják, a hol a farkast emlegetik, ott terem.

Az emberen varrni nem jó, mert elmegy az esze; de nem árt, ha a czéznát szájával elszakítja, vagy varrás közben valamit rág.

A kin fekete pók mász, az abban az évben szerencsés lesz mindenben.

Ha a beteg szobájában elhomályosul a gyertya, vagy lámpa lángja, a beteg meghal. — A hol magától láng lobban föl a szabadban, ott pénz van elásva.

A ki hétfőn reggel éhgyomorra tüsszent, az ajándékot kap. — A ki pénteken víg, az vasárnap szomorú. — A kinek a háza tetején vagy udvarán a szarka csörög, vagy a hol a macska nyalja magát, abba a házba vendég jön.

Nem szabad az egy éven aluli gyermeknek a körmét levágni, mert meghal. — Ha valaki lenyírja a körmét, azt tűzbe kell dobni, mert a ki nem dobja, azt a más világon megkérdik, hogy hová dobta és összeszedetik vele szétszórt körmeit, meg a pokolba kerül.

Az egy éven aluli gyermeket azért sem szabad tükörbe mutatni, mert nem jön meg a foga. — A kinek a karján az oltása mellett lencséje van, az szerencsét jelent.

Ha valaki valamit álmodik, és ébredéskor az ablakra néz, elfelejti, a mit álmodott. — Ha valami a szobában roppanik, akkor rövidesen halál lesz abban a házban.

Lucza napkor nem szabad varrni, mert a tyúkok abban az esztendőben nem tojnak. — Lucza napján addig a házba senkit be nem bocsátanak, míg egy férfi be nem ment. — Ugyancsak e napon senkinek semmit sem adnak kölesön.

Virágvasárnap nem szabad először a tehenet legelőre hajtani, mert elapad és nem ad többé tejet. — „Zsandárral“ álmodni nem jó, mert kiönt a Duna. — A ki este kukaczos gesztenyét eszik, azt éjjel leköpködi a boszorkány. — Feketével álmodni gyászt jelent.

Tizenegy és tizenkét óra között járnak a boszorkányok; ha beakarnak valahová menni, akkor erősen zörgetnek; de ha az ember keresztbe teszi a kezét, akkor elmennek.

Ha két egyén egyszerre mond valamit, azt mondják, hogy rokonok

lesznek. — Ha valakinek ég az arca, az azt jelenti, hogy pletykálnak felőle. — A kinek a nyelvén hólyag támad, arról is rosszat beszélnek.

Ha valakitől valamit elloptak és meg akarja tudni, hogy ki a tolvaj, az keljen föl korán hajnalban és imádkozzék: rövidesen megtudja a tolvaj nevét.

Nyomorékot utánozni nem szabad, mert az Isten a csúfolódót is nyomorékká teszi. — A zsidók húsvétja alkalmával kérnek tőlük páskát (laskát), mert a kinek ilyen van a házában, oda nem csap be a villám.

Ha valakin új ruha van, azt mondják neki: „Füled szakadjon, az új ruha maradjon“ — akkor sokáig eltart a ruha. De úgy is mondják: „A ruha elszakadjon, a gazdája megmaradjon“.

A ki szent György-nap előtt piros pillét fog, tegye a bugyellárisába és nagyon sok pénze lesz. — A ki tyúktetűvel álmodik, annak is sok pénze lesz. — A ki szent György-nap előtt bőregeret fog és annak fejét levágja ezüstpénzzel, szerencsés lesz. Jó azt az ajtó fölé szegezni, vagy a küszöb alá ásni.

Ha tavasszal először látjuk a kakukot, kérdezzük meg: „Kakukmadár, hány esztendeig élek?“; a hányszor „kukuk“-ot kiált, annyi évig élünk. — Ha valaki éjféli misére megy karácsony este, és egy kis marok mákot önt a szenteltvíztartóba, a hány szem lemegey a fenekére, annyi évig él az illető.

A kit a boszorkány nyom, az tegyen foghagymát oda, a hol a boszorkány nyomni szokta, és nem nyomja többé. — Ha halálos betegnek nem teljesítik a kívánságát, annak lelke a temetés után minden éjjel hazajár és fojtogatja azt, a ki nem teljesítette a kívánságát.

Ha éjjel 12 órakor kimegy valaki a temetőbe és ott egy sírnál térdelve imádkozik, akkor ha visszatér, a hány lépést tesz visszafelé hazáig, annyi bűnnel kevesebb lesz a rovásán.

Azt tartják, hogy a kis gyermeknek egy éves kora előtt nem lesz baja, ha elejtik is, vagy megütik is, mert Isten karjába esik, a ki megvédi minden bajtól. — A ki „banzsán“ (kancsal) néz, arra azt mondják, hogy a káposztás kertbe néz.

Ha éjjel 12 órakor a temető mellett elmennek, látják, mint szedik a boszorkányok a rontó fűvet. — Zöld fűvel álmodni szerencsét jelent. — A kinek álmában orra vérzik, meghal.

A mely gyermeknek lencse van az arcán, az egész életében szegény lesz. — Ha túvel megszúrja valaki az ujját és sok vér jön belőle, bátorságra vall; ha nem jön vér, vagy csak kevés, az azt jelenti, hogy az illető ijedős. — A kinek seb van a száján, arra azt mondják, hogy a paptól pörözött lopott.

A bőjtön a leányok a hajban zöld szalagot viselnek; a ki ilyenkor piros szalagot hord, az még azon évben meghal. — A kapott virágot nem szabad megköszönni, mert hamar elhervad. — Ha éjjel idegen macskával találkozik valaki, az a macska boszorkány. — A ki többet hátrafelé megy, mint előre, az pokolba jut.

Ha valaki valahová megy és azt hiszi, hogy rossz úton van, szakítson a legközelebbi növényről egy levelet és rögtön jó útra tér. — A ki este tiszta fehér macskát lát, reggelre meghal. — A mely évben sok a szunyog, sok búza lesz.

A mely leánynak seprés közben seprővel érintik a lábát, az nem megy soha férjhez. — Ha macska az ablakon nyávog, a legkisebb gyermek a házban meghal.

Ha a tyúk kukorikol, az szerencsétlenséget jelent: a vörös tyúk tüzet, a fekete gyászt; az ilyen tyúkot el kell pusztítani. — Ha a kutya a farakásra megy, tűz lesz.

A kinek a körmén fehér pettyek vannak, valami új ruhát kap. — A mely háznál a kutya valamelyik ajtó-küszöb alatt lyukat ás, ott rövidesen meghal valaki.

Ha férfi dalol az evésnél, bolond felesége lesz; ha nő, bolond ura lesz. — Ha kukoriczát pattogatnak, a midőn az elkezd pattogni, erősen nevetni kell, mert annál jobban kipattog a kukorica.

Reggel pappal vagy vénasszonynyal találkozni legelőször boszuságot vagy szerencsétlenséget hoz. — A ki korán reggel énekel, az még e nap sír. — Csonttal álmodni azt jelenti, hogy pénzt találunk.

Czigánynyal vagy zsidóval találkozni reggel először, szerencsét jelent; valamint ha úton találkozunk zsidóval vagy cigánynyal, szerencsével jár az utunk.

A mely nőnek reggel először pap köszönt, az rosszkedvű lesz az nap. — A kinek nagyon szőrös a keze, az még nagyon gazdag lesz. — A ki fűródni megy, mielőtt a vízbe megy, vessen háromszor keresztet magára, s nem ful a vízbe.

Ha valaki Úrnap előtt almát üt valamihez, jégeső lesz és elveri a jég a terményeit. — Ha valaki valamely ruhadarabot varr és a tüvel megszúrja magát varrás közben: az illető, a ki a ruhát viselni fogja, „kényes“ (kevély) lesz.

Tojással álmodni, szégyent; csirkéről és vérről álmodni, tüzet jelent. — Ha ketten egy széken ülnek, rokonok lesznek. — A ki korán reggel lármáz, verést kap. — A ki korán reggel sír, az bal lábbal kelt föl. — A kinek lóg a ruhája, verést kap. — A kinek a tenyerén az ér végig ér, az rövidesen meg fog halni.

A földrengést egy nagy hal okozza, a mely folyton mozog a világon és a hová elér, ott megrendül a föld. — Sokáig az égre nézni nem szabad, mert leesik az ég és vége lesz a világnak.

A ki a temetőben valamely virághoz szagol, az elveszti szagló képességét. — Ha valaki azt beszél el: „nálunk úgy döglenek a baromfiak“ — arra azt kell felelni: „nálunk is az egerek“. — A kinek rongyos a ruhája, azt mondják, hogy éhes.

A ki fecsketojást kivesz a fészkeből és megiszsza, szerencse éri. — Ha valahová megyünk és utunkon szalad egy nyúl keresztül, szerencsétlenséget jelent. — A kinek nagyon fehér a haja, annak azt mondják: „megfonjuk a szösz“ (fehér keuder).

Ha valakinek tyúktetűje van, az nézzen háromszor a kútba és kerülje meg a kútat háromszor, de ne szóljon egy szót sem senkinek, akkor elmúlik a tetűje.

Ha valakinek nem kél meg a kenyérkovásza, vegyen három forgácsdarabot és három nádszálát; menjen el három „szólatlan“ kúthoz (a mely nem ad visszhangot) és vegyen minden kútból egy üveg vizet, vigye azt haza;

akkor rakjon tüzet azzal a három forgácsossal és náddal, és mikor félig leégett, öntsön mindegyik üveg vízből egy-két cseppet; menjen azután vissza, a honnan a vizet hozta: a víz eltűnik és az üres üveg marad ott; kérdezze azután: „hogyan volt ez a kis darab?” — olyan szép kenyerre lesz, mint a minő sohasem volt.

Este nem jó a kerten átmenni vagy padlásra fölmenni, mert boszorkány van ott. — Ha meleg vizet öntenek az üvegpohárba és az elpattan, meghal valaki. — Ha este csigát találnak, a melynek kint van a feje, meghal valaki. — A mely fának a tövében két cserebogár található, ott kincs van elásva. — Náddal játszani azért sem jó, mert olyan szárazak lesznek a játékosok, mint a nád. — Fekete szőlővel álmodni szintén halált jelent.

A kinek hangya mászik a kezén, az pénzt kap; ha a lábán meghal. — Ha valaki az úton valamit talál, azt fölveszi és kezét nem köpi le, annak tele lesz a keze sebbel.

Ha a leányok füttyülnek, az Isten sír és az ördög nevet; ha a fiúk füttyülnek, az Isten nevet és az ördög sír. Különben a leánynak azért sem szabad füttyülni, mert nem megy férjhez. — Ha a leány férfi-kalapot tesz a fejére, akkora melle lesz, mint mekkora a kalap.

A ki korán reggel pénzt kap és háromszor leköpi, az nap sok pénzt kap. — Ha ketten összeütik a fejet véletlenül és nem köpnek, a halánték körül szarvuk nő. — Ha valaki valamit mond és tüsszent reá, igazat mondott, vagy beteljesül, a mit mondott.

Késsel apítani a kenyeret a tejbe vagy kávéba nem szabad, mert kisebesül a tehén tőgye és véreset fejnek. — A tehénnek a borjútartóját az istálló küszöbe alá szokták ásní, hogy a boszorkányok át ne lépjék az istálló küszöbét és a tehén hasznát el ne vigyék. — A tehénnek borjútartójáról leveszik az azon található vajnemű anyagot, azt kenyérbe téve beadják a tehénnek, minek következtében azután nagyon jól tejel.

A ki újhoid pénteken születik, tíz éves korában kutyává változik. — Ha valakinek álmában az orra vérezik, valakit megölnek. — Ha valaki fekete szőlővel vagy szilvával álmodik, meghal valaki.

A kinek oly hosszú a haja, hogy földig ér, az Istennel beszélt, azért nőtt meg úgy a haja. — Ha valaki álmában vidéki helyen van, az meghal, mert bucsúzni volt utóljára. — Ültetni, vetni akkor legjobb, a mikor a hold a föld alatt van, mert akkor hamar kikel és jó termés lesz. — Répát, krumplit (stb) azon a héten, a melyen halottak napja (november 2.) esik, pinczébe, verembe eltenni nem jó, mert elrothad.

Úrnapkor, a midőn az isteni tiszteletnek vége van, szednek azokból az ágakból, a melyek valamely oltárt védő sátort képeztek; szednek továbbá abból a fűből, a mely a kápolna körül (hol szintén szoktak ilyenkor isteni tiszteletet végezni) el van szórva; otthon aztán vagy a ház (nád) ereszébe vagy az istállóba teszik, hogy a háziállatokat megóvja a betegségtől és elhullástól.

Nagyszombaton, a midőn a harangok újra megszólalnak, egy veder vizet öntenek a háztetőre és a fa alját nagyjából elseprik; a víz azt jelenti, hogy el ne égjen a ház, a seprés pedig azt jelenti, hogy féreg ne járjon a ház körül.

Vannak olyan asszonyok, a kik a teheneket meg tudják rontani, hogy az rúg, nem adja le a tejet, kevés a tej haszna (kevés vaját át) stb; ha bizonyos folyadékba lisztet keverünk és a tehénnek adjuk, akkor megtörik a boszorkány-asszony varázshatalma a tehen fölött és rendes állapotba tér vissza.

A Lucza-széket Lucza-napkor kell elkezdni készíteni és ötféle fából csinálni; egész karácsonyig minden nap kell rajta dolgozni. Karácsony este elviszik észrevétlenül az oltár mögé, megszentelik magukat szentelt vízzel és felállnak a Lucza-székre, a honnan azután 12 óraker a harmadik eszengetés után meg lehet látni a boszorkányokat jönni; de a mint meglátják, el kell szaladni, mert különben a boszorkány széttépi az illetőt; ha pedig kiértek a templom ajtaján, akkor mákot kell szórni; míg a boszorkány a mákot szedi, addig az illető elfut és nem éri utól a boszorkány.

Ha valaki lopni akar és azt akarja, hogy ne érék rajta, az tegye a következőt: menjen el a régi kálváriához, a hol a teknősbéka kölkezik, húzza ki a teknősbéka egyik lábának az egyik ujját és a kölkének is az egyik fogát, szedjen azután egy pár szál forgó füvet, vigye azt haza; otthon a tenyeréből vágjon félre egy darabot, tegye bele a béka lábujját, fogát és forgófüvet, varrja azután a tenyerén vissza a húst. Így fölfegyverkezve bátran mehet lopni, a hol van mit és nem veszik őt észre.

Karácsony előtti este szalmát, szénát, lószerszámot, gyalut, baltát vagy fejszét, kenyérmorzsát visznek a szobába, továbbá minden házi baromfi fajból négy tollat és ezen baromfifajoknak négy-négy tojását; ha az éjfél misére mennek, az apró dolgokból (tojás, toll, szalma, széna, morzsa) visznek egy-egy darabot, a tojást a templom padozatára dobják, hogy eltörjék; a többi apróságot (egy darabkát a gyeplőből is) hazamenet útközben elégetik; A ki ezt teszi, annak egészségesek lesznek a háziállatai és jól szaporodnak.

Ha mosdik a macska, a kire mosdás közben néz, az meghal. — Ha egér van a háznál, házitolvaj is van (t. i. az egér). — Ha valakin a ruhának az ujja elhasad, addig él, míg a ruha egészen el nem szakad.

A kis gyermeket egy éves kora előtt nem szabad a tükörbe mutatni, mert nem nő meg a foga. — A ki este más ablakán benéz, arra azt mondják, hogy boszorkány.

A Lucza-nap a legbabonásabb nap az évben. Lucza-nap előtti este nem szabad átlépni a ház kapujának küszöbét, mert különben átlépi a Luczát, a mely szerencsétlenséget hoz az illetőre. — Lucza-nap előtti este bezárják az összes ajtókat, hogy a Lucza be ne jöhessen. — Lucza-nap reggel korán 8—10 éves gyermekek járnak házról-házra, bejövet köszöntenek: „dicsértessék a Jézus Krisztus!“ Aztán vagy 10—15-ször elmondják: „kot-kot-kot-kotkodák, minden napra száz tojás.“ A hol nem hagyják őket elmondani, onnan elviszik a tyúkok hasznát; míg ott, a hol a fiúk sokat kotkodákolnak, ott a tyúkok sokat tojnak. — Lucza-napkor semmit sem adnak ki a házból, semmit kölcsön nem adnak, kölcsönt vissza nem fizetnek, boltba vásárolni legfeljebb hitelre mennek. — A ki Lucza-napkor pénzt ad ki, annak a Lucza a mellére ül. — Varrni Lucza-napján nem szabad, mert különben a „tyúkoknak gatyát varrnak“ és azok abban az évben nem tojnak. —

Lucza-napján a tyúkoknak három abroncsba teszik az eleséget és azontúl kilencz következő napon mindig ezen abroncsokból etetik őket, hogy jó tojók legyenek és jól szaporodjanak.

Proccessióval, zászlóval álmodni tüzet jelent. — A ki tűzzel játszik, annak a háza megég. — A mely házon gólyafészkek van, az sohasem ég meg.

A ki piros pillét tesz az erszényébe, az szerencsés lesz, annak sok pénze lesz. Jó az ilyen pillét az ajtó küszöbe alá ásni. A ki kereskedést nyit vagy valamely ipart kezd, ásson szintén vörös pillét a ház küszöbe alá, mert szerencsét hoz.

Nagy József.

Az «igézet» hiedelme Szatmármegyében.

Szatmár megye népe különösen félti a gyermekeket a megigézéstől, a melyet különben inkább így fejez ki: «*Megverte a szemével*». Vannak emberek, akár férfiak, akár nők, a kik ha erősen megnézik s kivált ha megdicsérik a gyermeket, az beteg lesz, kínosan nyöszörög, álmában felsír, elszunnyad; de nem tudni mi baja, látható betegsége ninesen, hanem valaki megverte a szemével. Ez ellen szemet kell oltani, a mit úgy tesznek, hogy egy pohár friss vízbe kilencz darab eleven parázsszenet bele vetnek, avval megmossák a gyermek nyakszirtjét, halántékát, két tenyerét, két talpát, azután a vizet az ajtó sarkába öntve, a poharat is oda leboritják és reggelig ott hagyják. (Nagybánya). Másutt, miután ugyanezt a mosást elvégezték, a pohárra felül két kést keresztbe tesznek és ezt mondják fölötte: «*A ki az én pulyámat megverte, arra szálljon vissza a rossz szeme*». Ezt háromszor kell elmondani a pohár fölött s azután a beteg egy hajtásra igya ki a vizet a pohárból; a szemet pedig vissza kell dobni a kemenczébe. Reggelre minden baj elmúlik. (Nagy-Károly). «*Rossz szeme*» leginkább a gyermektelen embernek szokott lenni, azért az ilyenek nem szabad a gyermeket mutatni. A gyermeket sohasem szabad megdicsérni, hogy milyen szép, hanem ki kell köpni, ezt mondván: «*Pi ha! beh csunya vagy! Meg ne igézzelek*».

Érdekesebb a szamosháti néphit, a mely azt tartja, hogy a «rossz szemű» felnőtt ember úgy megverhet valakit a szemével, hogy ez akarata ellen is kénytelen lesz az igézőt folyton követni, mindig, mindenüvé utána menni. Sárköz-Újlakon is volt egy ilyen eset, a melyben Hajdu Julesa úgy megigézte K. János 23 éves legényembert, hogy az mindig kénytelen volt utána menni. Az asszony maga haragudott, kergette, szidta, utóljára el is ment a faluból, de a megvert ember a legnagyobb dologidőben is felkutatta, hogy hol van és utána ment. A mellett beteg is volt: «Érezte, hogy meg van verve». Így mondotta az édes anyja, a ki végre addig könyörgött az igézőnek, hogy «vegye vissza a rontást», míg az bele egyezett, bár mindig erősítette, hogy ő a maga tudtával semmit nem tett, hogy maga után csálja, vagy egyébként megverje a legényt. Az igézetet feloldani, vagyis «a rontást visszavenni» pedig úgy lehet, hogy az igéző a maga jószántából adjon három szálat a hajából. Évvel a megigézett embernek a hónap első péntekjén éjjeli 11 és 12 óra között ki kell menni a szabad ég alá és három különböző bodzafának egy-egy ágára rá kell kötözni egy-egy hajszálat és azt mondani hozzá: «*A ki engem megvert, az törje meg a verését, ha megtöri ezt a bodzafa ágát. A Szent-Háromság nevében vegye vissza rólam a rontást*». Avval menjen haza, hajnalban pedig jöjjön ki a ki megverte a bodzafákhoz és megkeresvén rajtuk a három ágat, a melyekre a hajszála tekerve és kötözve van, törje le az ágakat, de úgy, hogy egyszersmind a hajszálat is ketté szakítsa és mondja mindegyiknél: «*Megtöröm a verésemet, a mint megtöröm ezt a bodzafa-ágat. A Szent-Háromság nevében vissza veszem Jánosról a rontást*». Az ember reggelre meggyógyul, de a három bodzafa még azon évben kivész és a «rossz szemű» nem fog tudni többé senkit megverni a szemével ha akarna is.

Máskor nem ilyen alakban nyilvánul a «verés», hanem a megigézett csak betegeskedik, sápad, senyved és nem tudni mi baja. Ennek csak a különös szinetlen arczá-

ról lehet gondolni, hogy megvan igézve, mert más betegnek sárgára válik az arezszíne, viaszszínű lesz, ennek csak tiszta fehér, mint a szemfedő. Így mondják Domahidán. Az ilyen ember aztán, ha meg nem tudja ki verte meg, vagy ha az nem akarja jó szántából vissza venni a verést, egy esztendő alatt bele is hal, akármilyen «nagy *Muhamet-ember* is volt». Mert ha az igéző a maga jószántából nem teszi, se fenyegetés, se semmiféle ígéret nem használ; csak úgy «használatos» a rontás megtörése, ha az igézőnek «jó szíve szándéka» vissza venni.

Némely embert álmában igéznek meg. Az ilyen ember nem tud többé aludni. A kit evésközben vernek meg, annak kifordul a szájából a falat és attól az ételtől úgy megundorodik, hogy sohasem eheti többet (Mező-Terem.).

Ha a szarvasmarhát, vagy lovat, különösen a csikót veri meg a «rossz szem», ezeknek is szemet kell oltani, a sertést azonban le kell ölni.

Somossy Miklós.

Lajos-komáromi népszokások.

— ADORJÁN F. följegyzései után közli: KURZ SÁMUEL. —

Lajos-Komárom e század elején keletkezett három nyelvű község. Lakosai közül a németek megtartották eredeti nyelvüket s szokásaikat, a nélkül, hogy akár a községben lakó magyarok vagy tótok, akár a magyar vidék befolyást gyakoroltak volna rájuk. Most már a magyarság alig számít e községben; számra nézve is kevés, vagyona pedig a németekhez nem is viszonyítható. Innen van, hogy magyar s német házasság ritka mint a fehér holló, hasonlóképp a magyar s tót. Ezért a német szokások természetesen mások levén, mint a magyaroké máig is mások.

Lakodalmi szokások. A házasság megkötésénél a szívnek szava nagyon ritkán érvényesül, mert itt a legtöbb házasság nem szerelmi, hanem érdekházasság. Midőn a legény nősülése elé nem gördülnek már semminemű akadályok, a rokonság összeség, s midőn megállapodtak a menyasszony személyében, ajánlják azt az ifjúnak s szüleinek. Megtörténik, hogy 2—3 is van jelölve, kik közül az ifjú s szülei választanak. Létrejövén a megállapodás, az ifjú felkéri valamelyik keresztatyját, hogy lenne kéréje. Ez rendesen szombaton reggel elmegy a lány szüleinek házához s a következő beköszöntővel köszönt be:

«Ich bitte ganz freundlich den Vetter und die Mahm, sie wollen's mir nicht für ungut nehmen, dass ich Ihnen (Sie) so früh überlaufe. Ich werde geschickt von dem geehrten und geachteten N. N. und von seiner lieben Hauswirtin und von ihrem lieben Sohn. Sie lassen dem Vetter und der Mahm und ihrer lieben Jungfrau Tochter einen guten Morgen vermelden, und lassen freundlich bitten und werben um Gottes Willen in dem Namen und anstatt des aufrichtigen Junggesellen. So verspricht der ehrsame Jüngling durch mich, ausgesandten Boten, mit ihr herzliche Lieb, zu lieben sie ehrlich, zu ernähren, schützen, als seinen eigenen Leib.»

Vagy az újabb változat:

«Ich bitte ganz freundlich den Vetter und die Mahm, sie wollen mir nicht für ungut nehmen, dass ich so früh gekommen bin. Ich bin gesandt

von unserem geehrten Mitbruder N. N., seiner lieben Ehegemahlin N. N. und von ihrem lieben Sohn N. N. Sie lassen Ihnen einen guten Morgen wünschen und lassen in Gottes Namen recht freundlich bitten um Ihre liebe Jungfrau Tochter N. zur künftigen Ehegemahlin. Wenn sie unsere Bitte erfüllen wollen, so bitte ich freundlich um ein kleines Zeichen zum Unterpfand.»

Ha kérésére igentlő feleletet nyer, aznap este megtörténik a kéz-fogó is, melylyel vacsora van összekötve. Itt már két násznagya van a vőlegénynek is, menyasszonynak is, kik legtöbbsnyire keresztszülőik. A násznagyokon kívül jelen van a vőlegény s ennek atyja. A násznagyok mondókája a következő:

«Wir bitten ganz freundlich meine lieben Herren und Frauen, wir hätten wenige (einige) Worte hervorzubringen, wenn Sie dies willig und gerne anhören möchten».

Fontos a kézfogónál a *móring*, t. i, hogy mennyit kap egyik fél a hozományból, ha esetleg a másik fél egy év eltelte előtt gyermekek nélkül halna el. A möring kérdésben se a vőlegénynek, se a menyasszonynak, se ezek szüleinek nem szabad szólniok, mivel már előzetesen megmondották a násznagyoknak, hogy mennyit ígérhetnek. Ha megegyezés jó létre, megtörténik a jegyváltás, azaz a vőlegény bizonyos mennyiségű pénzt ad a menyasszonynak s ez amannak viszont egy selyemkendőt. Rendszerint ezen éjjel már megtörténik az együttfekvés, s ez tart (nem ugyan kivétel nélkül, mert vannak olyan helyek is, hol együttfekvést az egybekelés napjáig nem engedik meg) az esküvőig.

Az egyházi hirdetés után — mikor is az «ehrsame Junggesell» s az «ehr- und tugendsame Jungfrau» elmaradása egész forradalmat kelthetne az egész család körében — kivéve, az illető valamivel kompromittálva nincs — rendszerint hétfői napon történik meg az esküvő. Tizenegy órakor a templomba hívja a nagy harang a jegyeseket s vendégeket, s ekkor kezdődik a menyasszony elbucsztatása. Ez a vőfélyek kötelessége. Ez megtörténvén, megindul a nászmenet a harangok zúgása közt a templomba. Egy énekvers éneklése után a jegyések az oltár elé állnak s midőn az esküre kerül a sor, az első padban ülő nyoszolyó lány örökzöldből készült kicsi kis koszorút tesz a vőlegény fejére, melyet eskü után ismét levesz onnét s a vőlegény poharára huzza. Megjegyzendő, hogy koszorút *csakis legény* kap a fejére, azaz, a ki még nem volt nős — özvegy ember nem részesül e kitüntetésben, hármily fiatal legyen is.

Esküvő után rendszeren a vőlegény házához megy a nászmenet, hol estelig tánczolnak; — csakis a násznagyok s öreg rokonok kapnak egy kis ebédet. Este azonban beteszik az asztalokat a szobába, a vendégeket leültetik, az előkelőbb elemet újólág meghívják «egy kis szerény vacsorára» — mely azonban meglehetősen hosszan tart.

A vacsora, mely meglehetősen gazdag is, csendben folyik le. Vége-

felé, körülbelül az utolsó tál étel előtt mondják a legérdekesebb tósztot, melyet «Gesundheits-Trinken»-nek neveznek s a következőkép hangzik:

«Nun hört zu und schweiget still, was ich euch jetzt sagen und wünschen will. Ich hätt' eine Bitt' von euch und von allen eingeladenen Hochzeitsgästen zugleich, Ich möchte bitten und mich empfehlen».

E beszédet az egyik vőfély szokta elmondani, bal kezében tányér — s ezen egy pohár tele borral, melyből minden «vivat» után néhány cseppet iszik. Ezen tósztt elején a zenészek a szobaajtónál állnak s a vivátoknál tuscht, az egész tósztt után valamily darabot játszanak.

A vacsora legvégén jó a legfőbb felköszöntő, a «Das Brautaufofordern» czimű:

«Ehrbare, wohlweise, großkündigte, hochgeehrte Herren und Frauen tugendsame Junggesellen und Jungfrauen».

Ezt is az egyik vőfély mondja, míg a másik egy lépéssel utána halad, kezében tányér, tele pohárral. Az első minden szakasz végén, mielőtt újrakezdi: «Ehrbare, wohlweise» — — — iszik egyet a pohárból. Mondókáját az ajtónál kezdi s minden kikezdésnél, illetve ivás után egy kis lépést halad előre a menyasszony asztala felé. Némelyik néhány szakasz elmondása után «engedélyt kér az uraktól, hogy pár lépést előre tehessen», s ha ezt megengedik, — egy lépéssel a menyasszony előtt terem s kihagyva az összes hátralevő kikezdéseket — megszólításokat, azonnal az utolsón kezdi, a menyasszonyhoz intézve szavát, melylyel azt helyéről kihívja.

Közvetlenül eme felköszöntő előtt kétszer tányéroznak a zenészek a szakácsnék számára, kiket bekötött kézzel vezetnek be, mert vagy elégették vagy a lezuhanó kémény által megsebesítették kezöket.

Érdekes talán még az, hogy a lakodalomba meghívott legények s fiúk kalapjukat a menyasszony elkéri s mindegyiket más lánybarátjához viszi el, hogy ezek mesterséges (vett) koszorút tüzzenek arra; — ezek *párok*, együtt mennek templomba s legalább eleinte együtt táncolnak, egymás mellett ülnek az asztal mellett. A kalap átadás képezi tehát a lakodalomhoz való meghívást; a mely lányt szóval hívnak meg, de kalapot nem kap, nem mehet el.

A lakodalom folyása alatt többféle *tréfák* divatosak. Ilyenek:

Vacsora alatt valamelyik élelmes legény, ha csak lehet, ellopja a menyasszony czipőjét, mit a vőfélynek kell olykép kiváltani, hogy vagy szivart, vagy bort, vagy bizonyos összeg pénzt fizet a tolvajnak, mit a legények közösen megisznak. Természetes tehát, hogy a vőfélyek lehetőleg őrkdnek a menyasszony czipői felett, mivel az addig nem kelhet fel az asztaltól, míg az ellopott czipő vissza nem kerül.

A többi tréfa éjfélutánra marad. Ilyenek: *A megborotválás*. A megborotválándókat — rendszeren két ember szükséges a művelethez — két, háttal egymáshoz támasztott székre ültetik s kötéllel egymáshoz kötik, úgy, hogy kezeik sincsenek szabadon. Erre a borbély szerepét vivő férfi liszttel behinti a megborotválándó arczat, vesz egy darab

hasábfát (borotva) s hozzádörzsöli egy seprűnyélhez (köszörükő). Néha-néha megpróbálgatja éles-e már s újra köszörüli. Megállapítva, hogy már éles, megborotválja az illetőket kiabálásaik daczára, a fadarabokat derekasan meghuzogatván arczukon. Ez megtörténvén a «megborotváltakat» feloldják.

Sz. János látogatása: Egy legényt kiválasztanak, s ez háttal lefekszik egy a földre terített lepedőre. kezét kinyújtja, mire az illetők jelképiesen leszegezik kezeit, lábait, mintha keresztre feszítenék. Ez megtörténvén a legények és ifjabb férfiak hozzá mennek, ráborulnak s «o du heiliger Szt János» szóval megcsókolják — jelül annak, hogy siratják, (a nők erre ritkán bírhatók rá). Egyszerre, midőn az *előre* kiszemelt áldozat megjelenik, ennek derekát átöleli a Szt János, s ez jelül szolgál a többieknek arra, hogy odasiessenek s jól végik verjék rajta a port.

Reggel felé történik a legérdekesebb dolog, a *kakasverés*, mely abból áll, hogy egy kakast pálinkával s borral megrészegítenek, a mi megtörténvén, egy fazék fenekén lyukat fúrnak s ezen kitolják a kakas fejét. Most kiválasztanak egy legényt, szeméit bekötik, kezébe botot adnak s bevezetik a szobába, hol már a közepén elhelyezték a fazekat. Az illető csapkod mindenfelé, míg a többiek kaczagnak, néha sikoltanak, ha az ütés majdnem őket érte. Midőn egy ideig hiába próbálta szerencsését a bekötött szemű legény, szerét ejti, hogy észrevétlenül eltolja a kendőt szemeiről, mire egy jól irányzott csapással szétzúzza a fazekat s agyonüti a kakast. Erre valaki odaugrik, a kakast felkapja s a kit megdob vele, annak kötelessége pálinkát fizetni. Ezután rendezesen a zenészeknek adják a kakast, hogy azok osztozzanak meg rajta.

Ezen komédia után még néhány táncz következik, mire késő reggel, a vendégek haza szélednek.

Temetési szokásaik. A másutt divatozó virrasztások itt is szokásban vannak s még járványos időben sem hagyják el, ha csak fegyveres hatalom nem kényszeríti őket. Egyik jön, másik megy, de azért késő éjjelig együtt vannak, énekelve, közben másokat megszólva, falubeli mendemondákat beszélgetve, nevetgélve, mialatt a férfiak isznak is egyet-egyét a csutorából. Mielőtt a halottat a koporsóba teszik, az asszonyok szintén összejönnek énekelni. A temetés annyiban említhető meg, hogy itt a gyászoló fél a kísérő népnek köszönetet szokott mondani a sír mellett. Álljon itt e köszönet formulája is:

«Ich danke Euch viel tausendmal, meine lieben Freunde und Nachbarn, dass Ihr meinen lieben Sohn... zur Erde bestatten habt geholfen Gott, der Allmächtige soll ihm die ewige Ruh verleihen und am jüngsten Tag eine glückselige Auferstehung und uns Allen eine glückselige Nachfahrt».

Temetés után *tort* tartanak, hol néha csak a zene hiányzik, hogy jókedvökben a *részvevő* felek tánczolni kezdjenek, nem kevés megbotránkozására a gyászolóknak. —

A nép felvilágosodottsága daczára is található köztük több babonás szokás. Ilyenek: *a ráolvasás*. Nemcsak beteg emberekre, de barmokra is ráolvasnak, rátéve kezöket a fájó testrészre, vagy ezt el is hagyva, miközben rendesen így szólnak: «Ich bitte dich durch Christi Kreuz — — — Blut — weiche — etc. — Egy másik említésre méltó szokás *az ólomöntés*: Ha a kis gyermek megijedt, ólmot olvasztanak s azt rendesen vízbe cseppentik. Az ólom harmadszorra olyan alakot nyer, a milyen állattól a gyermek megijedt. Ezt a gyermek nyakába akasztják, hogy többé meg ne ijedjen.

Még egyetmást *a divatról, viseletről*.

A lajoskomáromi német leányok nyakáról nem hiányozhatik az üveggyöngy. Hajfonatuk valóban művészi. Épen művészi hajfonatuk miatt nem kötnek vasárnap kendőt fejökre se télen, se nyáron. Szoknyát rendesen 8—10-et vesznek magokra; s hogy úgy lássék, mintha sok ruhájuk volna, egymással gyakran cserélnék. Szeretik a terno- s szőrruhán kívül a festőruhát; ifjabb leányok időszerint, pl. — husvét táján, pünkösdkor, adventben — a tiszta fehéret.

A férfiak fekete ruhát viselnek általában; viseletök egyszerű és semmi esetre sem ritkító. Magyarul jól tud mindegyik, érzelmileg is tökéletesen magyarok, mit az is mutat, hogy erős 48-as pártiak, s hogy tényleg nem lesznek magyarokká, annak oka valószínűleg azon nemzetiségi féltékenység, a mely fennáll a németek, mint a lakosságnak körülbelül 80 százaléka, a tótság annak 15 százaléka és a magyarság között.

NÉPKÖLTÉSNET.

Csángó-magyar karácsonyi miszterium.¹

(Betlehemézési rendtartás.)

(A király belép a házba s ezt kezdi énekelni:)

KIRÁLY.
Dicsértessék Krisztus
Az magos egekben,
Ki kegyelmeteket
Hatta egiszsigben.

Tartsa és marassza
Vég nélkül örömben.
Mú nem azért jöttünk,
Hogy istoriázzunk,
Vagy valami tréfás
Játékot indítsunk,

¹ A csángó nép tanulmányozása közben sürűn találkoztam vallásos, misztikus vonásokkal, melyek meggyőztek arról, hogy ezek egy nagyobb vallásos költemény töredékei. Az elűtő variánsok sokaságából végre sikerűlt egy karácsonyi miszteriumot teljes alakjában és eredetiségében feljegyezmem.

E miszterium a bukovinai csángók közt él. Magukkal hozták a Déván és Vajda-Hunyadon letelepedett csángó családok (körűlbelűl 100). Ők «Betlehemézési rendtartás-

Hanem a Krisztusról
 Egy példát mutassunk,
 Hogy miként született;
 Jászolba tétetett,
 Három pásztoroktól
 Ajándík vitetett,
 Melyen Krisztus anyja
 Igen örvendezett.
 Dicsértessék az ur Jezus Krisztus!
 Amen.

(Míg a király ezt énekli, József künn a
 pítvarban énekel.)

JÓZSEF.

Egészséggel gazda!
 Nyisd meg az ajtótad,
 Ereszd be megszökült
 Ten jóakaródat;
 Ez világ urának
 Éltető dajkáját,
 Mert az utazásban
 Igen elfáradott.

KIRÁLY.

Egy szózatot hallék
 Mostan az ajtómon,
 Mi légyen az oka.
 Bizonynyal nem tudom.
 Jelen vagy-e szólgám?

SZOLGA.

Jelen vagyok uram,
 Poroncsolatjára.

KIRÁLY.

Poroncsolom szólgám
 Lásd meg sietséggel,
 Ki dönget ajtómon
 Ily nagy bátor szívvel.

A SZOLGA (kiszól).

Ki vagy, honnét jöttél?
 Miféle ember vagy?

Feleletet nekem
 Mindjárást
 Nekem adj! —

JÓZSEF.

Római nagy császár
 Parancsolatjára
 Jöttünk Názarethből
 A beiratásra,
 Hogyha befogadnál
 Ez nagy éjszakára,
 Bizon megfizetne
 Az egeknek ura.

SZOLGA.

Várakozz egy kevéssé!
 Mindjárást jelentem.

KIRÁLY.

Mi új hírek vannak
 Mostan a városba?
 Mond meg hát, hív szólgám
 Nekem bizonyosan.

SZOLGA.

Felséges királyom
 Oly emberekre találtam,
 Kiknek hasonpárja
 Nincsen országunkban.
 Hogyha befogadjuk
 Elvesz a hatalmunk
 S ez ikes városból
 Épen kipirulunk.

KIRÁLY.

Szent Józsefnek itten
 Szállás nem adatik,
 Sehoh e városban
 Be nem fogadtatik,
 Hanem a királytól
 Most elébb küldetik.

nak» nevezik s karácsony előestéjén a szerepnek megfelelő jelmezbe öltözött felnőtt férfiak adják elő.

E misztérium alapeszméje, compositiója természetesen nem új, nem egyedüli. Egy néhány lényeges és több lényegtelen vonástól eltekintve magyar-misztériumaink egyeznek egymással, de sőt majdnem azonos vonások képezik a román karácsonyi misztériumok lényegét is.

(A szolgálához.)

No hát ídes szolgálám
Zárd be az ajtókat,
S épen be se ereszd!

SZOLGA.

Hogy beeresszelek
Abban nálam nem kapsz;
Ámbár a városnak
Utczáin meg is fagysz.

(Szent József a pitvarban következőket mondja.)

JÓZSEF.

Kemény kösziklához
Hasonló nemzetség
Még a pogánynál is
Van engedelmesség,
Hát hogy tenálad nincs
Uradhoz kegyesség?

SZOLGA.

Jer be hát barátom
Fűtözz egy keveség!

(József bemegy a szobába s így szól.)

JÓZSEF.

Áldjon meg az Isten
Szerelmes királyom!

KIRÁLY.

Áldjon meg barátom
Néked is kívánom!

JÓZSEF.

Szerelmes királyom
Fogadj be házodba.
Fizetést nem szántam
Ez egy éjszakára;
Bizony megfizeti
Az egeknek ura.

KIRÁLY.

Hogy beeresszelek
Abból nálam nem kapsz,
Királyi házamtól
Ezzel már indulhatsz.

JÓZSEF.

Oh elfordult itten
Törvének tartása.
Betlehémbe nincsen
Isten imádása.
Nem adatik itten
Szegínynek szállása.

KIRÁLY.

Szerelmes barátom
Szállást nem adhatok,
Mivel hogy estére
Sok vendéget várok,
Hanem egy kis helyet
Mindjárt mutatok.
A városon kívül
Vagyon egy istálló,
Oda szokott szállni
A jövevény szálló.

JÓZSEF (szól Máriaához.)

Szerelmes jegyesem
Már mire jutottunk;
Ez íkes városban
Majdnem minden utcán
Házról-házra jártunk,
Szállást nem találtunk
Talán ez éjszakán
Hideggel meghalunk.

MÁRIA.

Oh egeknek ura
Világ megváltója
Tekints alá mennyből
Szegény szolgálódra,
Ne hadj el minköt-es
Ez nagy búdosásba.

JÓZSEF.

Szerelmes jegyesem,
Ne sírj, ne bánkodjál,
Mert itt sem hagy az úr
Hogy ártson a halál,
Ha Krisztus személye
Szerint köztünk leszáll,
Semmi dér és hideg
Itt helyet nem talál.

Azért csak szálljunk be
Azon istállóba,
Inkább lesz módunk
A szent imádságra.

(József, Mária és az angyalok énekelnek.)

A szűz egy fiat szült
Kin mennyben öröm gyült,
Pásztorok örüljetek
Szabadító földre szállott.
Örvendezetek!

(A míg ezt éneklük, a pásztorok bejönnek.)

ÖREG PÁSZTOR.

Hopp, czupp, nyugogyunk ez hely-
A míg az hajnal csillaga [be
Feltetszik az égre.

(Pásztorok a kemeneze köré heverednek.)

ANGYAL.

Ó Istennek anyja
Látod jelenlétem,
A mennyből küldtettem,
Parancsolj hát nékem.

MÁRIA.

Ó Isten angyala
Szolgálj szent Uradnak,
Adj hirt a nyáj mellett
Levő pásztoroknak,
Hogy imádságra
Jöjjenek Krisztusnak.

ANGYAL.

Gloria, gloria
Ének száll magosba.
Dicsőség Istennek,
Béke embereknek,
Jóakarató híveknek
Kik Istenben
Örvendeznek.

(Az angyal éneke után így szól az öreg
pásztor.)

ÖREG PÁSZTOR.

Jaj! jaj! a verebek csiriklásától itt
sem alhatom.

BÁRÁNYOS PÁSZTOR.

Aludjál, aludjál ven utyiás,¹ mert
ma még megsuhogatlak ezvel az szal-
maszárval.

ANGYAL.

Serkenjetez pásztorok,
Kik nyáj mellett alusztok,
Mert született uratok,
Nektek kis Jézusotok.

ÖREG PÁSZTOR.

Jaj, jaj! Mit hallok és mit látok.

BOGLÁROS PÁSZTOR.

(Szemeit dörzsölve szól.)

Azt mongya . . . Mit te?

ÖREG PÁSZTOR.

Ördög-e vagy angyal
Nékem megjelenék,
De azt csak nem hihetem,
Hogy Jezuska született.
Inkább a puczékba
Leteszem a fejem,
S megnyugszom míg
A hajnal-csillag
Fetetszik az égre.

BÁRÁNYOS PÁSZTOR.

De azt én is jól hallám,
Mivel hogy setét vala
Tovább nem láthatám.

ANGYAL.

Jertek sietséggel
Gyorsan a városba,
Mert itt fekszik Jézus
A kórós szénába.

(József, Mária, az angyal és a község, je-
lenlevő szereplők énekelnek).

Pásztorok keljünk fel
Hamar induljunk el:
Ime angyal jelenti,
Hogy Messiás született,
Ime már nem messze

¹ Utyiás = untias rumânból = nagybátya, bátya.

Fényesség jelene.
 Betlehem városba.
 Rongyos istállócskába,
 Pólyába takargatva
 Jaj mint fázik,
 Könnyeitől ázik
 Mert nincs neki
 Dunyhája
 Sem ékes nyoszolyája,
 Csak széna párnája.
 Barmok szája
 Melegítő kályhája,
 Ökör, szamar
 Lehel már ő reája.

(Az öreg pásztor következő versekkel köszön
 Máriának.)

ÖREG PÁSZTOR.

Jó napot Mária
 Istennek szent anyja
 Serkentsd fel fiadat
 Pásztorok eljöttek,
 Kik szent angyalítól
 Tehozzád küldettek.

(Mária költi fiát s énekel.)

MÁRIA.

Serkenj fel kis fiam
 Pásztorok eljöttek,
 Kik szent angyalídtól
 Tehozzád küldettek.

(Most ajándékokat adnak a pásztorok Jézus-
 kának.)

ÖREG PÁSZTOR.

Ó édes ártatlan kicsi Jézuskám, én
 neked egyéb ajándékot nem adhatok,
 hanem egy sajtocskát, nézd csak, be
 szépet adok. Kérlek, vedd jó néven, a

melyest adhatok. — Dă si tu moi
 Estefane¹.

BÁRÁNYOS PÁSZTOR.

Ó édes ártatlan kicsi Jézuskám! Hát
 én immár mi ajándékot adjak. Én
 sajtot, túrót, ordát nem odhatok,
 hanem egy báránycskát — nézd csak
 be szépet — adok. Kérlek, vedd jó
 néven, a melyest adhatok. Dă si tu
 moj Gregore!²

BOGLÁROS PÁSZTOR.

Ó édes szép kicsi Jézuskám. Hát én
 immár mi ajándékot adjak. Én ne-
 ked túrót és báránycskát — nézd
 csak be szépet — adok. Kérlek, vedd
 jó néven, a melyest adhatok.

MÁRIA.

Köszönöm pásztorok
 Mindháromon tünétek,
 Kivánom, hogy mennyben
 Koronát nyerjeteek
 És véghetetlen
 Örömben legyetek.

ÖREG PÁSZTOR (a báránycskát pásztorhoz.)

Asa dare!!³

BÁRÁNYOS PÁSZTOR (öreg pásztorhoz.)
 Hej bajbatag, bahó vén utyiás, hamó
 nem gondolod meg, mit példáz ő ezzel.

ÖREG PÁSZTOR (a báránycskát pásztorhoz.)
 Alázatosságát jelentgeti.

ÖREG PÁSZTOR (a pásztorokhoz.)

Juon, Vassilie, Estefán. Grigorval
 mind álljatok elé, Tódor és pakula-
 rival. Ennek a kis Jézuskának a

¹ Adj te is István! Úgy látszik, a pásztor fogalomtól az oláh fogalma a tős-
 gyökeres magyar népnél nem volt elválasztható, úgy hogy e miszteriumban oláh pász-
 tort szerepeltet. Innen egy néhány oláh kifejezés. E nép régi lakóhelyén különben is
 sokat vett fel az oláhok szokásaiból és nyelvéből is, miről más alkalommal.

² Adj te is Gergely!

³ Asa dare = (Oláh) Ugy-e! Lám!

kedviért járjunk egy szép zszakát¹
 Auz² pakulárom kedves furulyásom,
 mivel az új királyt vig örömben látom,
 azért egy szép nótát sufle moi
 fertatye³.

PÁSZTOROK.

Mert egy vig muzsika
 Megér három potrást.
 azután :

Kicsi bocskorának talpát,
 Földtől ne sajnálja.

(A pásztorok tánczra kerekednek, miközben következőket éneklik.)

PÁSZTOROK. (I. nóta.)

A macskának tarka lába.
 Azon megyünk Moldovába,
 Azon hozunk oláh fátát,
 Azval járjuk a zszakátát,
 Azval járjuk a zszakátát.⁴

II. nóta.

Hajda si te bukure⁵
 Se io odată pentru kapot
 Hiristos facem todoratye⁶
 Da ná, ná, dá, ná, ná, ná, ná,
 Da, ná, ná, ná, dá, ná, ná, ná, ná, ná.

BOGLÁROS PÁSZTOR (az öreg pásztorhoz.)

Auz mosule⁷ a fekete kaprát⁸ me-
 [kegve hallám.

ÖREG PÁSZTOR.

Isze jó volna fertatye⁹
 Hogyha elindulnánk.
 De lássátok mindnyájan,
 Be üres a csuklyánk.
 Próbáld a gazdától
 Ha valami útravalót
 Kapnánk.

BÁRÁNYOS PÁSZTOR.

E gazdának bácsa¹⁰
 Én voltam taval es

Igen jó gazdám volt
 Ő nekem akkor es.
 Hogyha százszor kértem,
 Nem adott egyszer es.
 De most megtölti még
 A gulugamot es.

KECSKE PÁSZTOR.

De én is a kecskéit őriztem,
 A gazdát soha nem említettem,
 De a gazdasszonyval jól egyetértet-
 Hurkát, kolbászt, májost [tem,
 Eleget is ettem.

ÖREG PÁSZTOR.

Isze tü csak kaptok,
 Mivelhogy fiatalok vagytok,
 De én hogy öreg vagyok,
 Süket es vagyok,
 Nem es igen látok,
 Ha valami jóval kínál
 A gazdasszony.
 Hogy szid és ocsárol
 Azt gondolom.
 S kifelé fartatok
 Az ajtón.

KECSKE PÁSZTOR.

Kérlek vén utyiás
 Ne panaszkodjál,
 Mert én sem ettem egyebet
 Egy puiczkánál,
 Aztán tova adták
 A másik háznál.

ÖREG PÁSZTOR.

Hazudsz, mert még oda sem jártál.

KECSKE PÁSZTOR.

Nohát most kimegyek.
 (Pásztorok mind kimennek az ajtón.)

KIRÁLY. (Énekel.)

Hallátok rendszerint
 E rövid példában,

¹ Zsuka-zsakata = oláh táncz. ² Auz = hallod-e! ³ Fújjad barátom. ⁴ Kriza J.
⁵ Jer és örvendezz. ⁶ E két sor tréfás értelmetlenség. ⁷ Bács = juhász (Rumân). ⁸ Hal-
 lod-e öreg? ⁹ Keeske (Rumân). ¹⁰ Fertatye = frate: fivér, barát (Rumân).

Miként Jezus Krisztus
 Romlott istállóban
 Született s tétetett
 A hideg jászolban.
 Midőn a pásztorok,
 Angyalnak szavára,
 Jövének Krisztusnak
 Látogatására.
 Köszönöm s hálálom,
 Kik itt hallottátok,
 Alacson munkánkat
 Meg nem utáltátok.
 Tik pedig jó gazdák,
 Kik befogadtok,
 Kiért a mennyekben
 Legyen koronátok.
 Semmiféle átok,

Ne férjen hozzátok.
 Kis Jezus áldása
 Szálljon ti reátok,
 Münk pedig elmegyünk
 Vígán maradjanak,
 Áldást, békességet
 Nagy, sokat kívánok.
 Dicsértessék az Úr szent neve
 Most és mindörökkön amen!

(Ezután egy belépő szól:)

Látom gazdasszonynak
 Sűrű mosolygását,
 Talán zörgeti ládájának kulcsát.
 Azt hiszem, valamit akar adni,
 De ha huszast, márijást nem ad,
 El sem fogom venni.

Mailand Oszkár.

Egy magyar gyermekversike.

Az „Ethnographia“ V—VI. füzetében Rechnizer Pál „Hajdumegyei gyermekjátékok“ cz. közleményében a számláló versikék között előfordul e versecske:

*Hopa cupa
 Fulde luka,*

*Fuldem kale,
 Simen duka.*

E versecske nincs magyarázva, következtetnem kell tehát, hogy közlő holmi értelmetlen gyermekversikének tartja, melyet a gyermek vagy gyermekes fantázia sokszor alkot.

Ez azonban nem az. Előfordul e versike Hunyad- és Krassó-Szörény-megyében sok helyen mint táncszó tiszta rumán alakjában így:

*Hop cup
 Pui de lup!*

*Fug din cale (Vagy: Feri din cale!)
 Să mă duc.*

Interlineáris versiója ez:

*Hop cup
 Fióka farkas!*

*Fuss az útból,
 Hogy elmenjek!*

Tehát rumán versike ez, mely fülbemászó rythmikus alakjánál fogva beszínlelte magát e magyar nép fülébe.

Hogy Hajdumegyében keletkezett volna e vers, nem valószínű, mert hisz e megye rumán ajkú lakossága oly elenyészően csekély, hogy befolyást alig gyakorolhat; de nincs kizárva, hogy a Hajdumegyében élő egy pár (77) oláh nyelvén él e versike s ez bizonyítéka volna ismét annak, mily hatalmas befolyásoló és aszimiláló képessége van e nép nyelvének. Fontos reánk nézve az ethnographiai permutatio azért is, mert egyrészt figyelmeztet, hogy igyekezzünk meg nem magyarózott ethnographiai tényeket, a közelben lakó, érintkező népek nyelvéből, szokásaiból magyarózni; másrészt pedig int, hogy gyűjtsünk csak a népnél előforduló bármily értelmetlen adatokat, mert ezek az érintkezésre, az átvitel mikéntjére nézve sokszor igen fontos felvilágosításokat adhatnak.

Kétes előttem az ugyane közleményben előforduló következő versecske is:

Antoj tokonoj	Teke, taka
Szivem korponoj	Veje vaj.

Ennek utolsó sora aligha nem a rumán Da de voi (Jaj nektek), sőt első sora és a második sor utolsó sora is rumán hangzású.

Talán a gyűjtés helyszínén, vagy Biharmegyében e versike eredetére is reá lehetne jönni.

Mailand Oszkár.

ADALÉKOK A MAGYAR TÖRTÉNETI ÉS ÖSSZEHASONLÍTÓ NÉPRAJZHOZ.

I.

A meghalt, magyar vitézzel eltemetendő lónak megváltása.

A felfedezett ősmagyar sírok leleteiből már eddig is bizonyos, hogy az elhunyt magyar vitézt lovával együtt temették el.

Mivel e szokáshoz — bizonyára — valami babonás hiedelem volt csatolva, a keresztény vallás papjai igyekeztek azt megszüntetni, vagy legalább valami keresztényi jócselekedetre átváltoztatni.

Hogy mire, arra nézve, úgy gondolom, elég jól felvilágosíthat bennünket a következő adat.

1383. július elején a nagyváradi káptalan előtt két Ábránfy testvér, László és Miklós megjelenván, előadták, hogyan osztozkodtak meg javai-

kon ők és még Elek testvérük s Dénes unokaöccsük. A falvak, malmok s egyéb jövedelemforrások fölosztásának elmondása után végül ezt jelentik ki: „Preterea equos eorum equaliales taliter se divisisse retulerunt: quod quarta pars eorundem equorum, scilicet que fuerat Stephani, fratris eorum iam defuncti, in portionem suprascripti taliter devenisset, quod idem Nicolaus pretium cuiusdam equi, cum funere dicti Stephani ad ecclesiam, in qua sepultus foret, delati, (a másoló „delatus“-nak írta, de már az értelem is mutatja, hogy „delati“ állott az eredeti szövegben) excipere ac persolvere teneretur, alie vero tres partes eorundem equorum sepefatis Ladislao, Elek ex Dionisio pro communi divisione remansissent“. (Azonkívül méneslovaiknak ilyen elosztásáról tettek jelentést, hogy ezen lovaknak azon negyedrésze, mely azelőtt már elhunyt testvérüké, Istváné volt, akként jutott az említett Miklós birtokába, hogy ő bizonyos, a nevezett István holttestével együtt azon egyházhoz, melyben eltemettetett, vitt lónak árát megadni és kifizetni köteles, a lovaknak többi három része pedig közös osztályképen a gyakran mondott László, Elek és Dénesnek maradt. (Haan: Békésmegyei oklevéltár. I. k. 33. l.)

Ezen adatból én úgy okoskodom, hogy a keresztény papok nem engedték meg a keresztény hitre tért magyaroknak, hogy az elhunyt vitéz paripáját — pogány szokás szerint — leszűrják és vele eltemessék, hanem arra bírták rá a gyászos feleket, hogy az így veszendőbe menő lovat inkább adják oda azon egyháznak, hová az elhunytat nyugalomra helyezik s ettől aztán, ha úgy tetszik, maguk a gyászoló felek visszaválthatják.

Ha okoskodásom helyes, akkor ez adat a magyarok lóval való temetkezésének utolsó, még pedig jó kései nyoma.

Dr. Karácsonyi János.

II.

A Körözs folyónév eredete és kiejtése. ¹

Hogy miért kell a kiejtéséről is szólnunk, bőven meglátható e cikkelyecske végén. Előbb az eredetéről kell elmondani, a mit tudunk.

Kezdjük ezt a legelterjedtebb tévedésnek, mint valami akadálynak elhárításával. Hiábavaló szójáték e nevet a görögöktől származtatni (Chrysius = Aranyos), mert hiszen a görögök nem laktak a mai

¹ Mutatvány a szerzőnek sajtó alatt levő «Békésvármegye története» cz. művéből.

Körözsök mentén, hogy azoknak nevet adhattak volna, s azonkívül az egyetlen görög író, a ki e folyóról emlékezik, Biborban született Konstantin, nem Krysios-nak, hanem Krisosnak írja.¹ De meg így e név nem volna is megfelelő, mert hiszen csak a Fejér-Körözsben s ott is csak kis részen találnak aranyat, már pedig a nagyobb részről veszszük az elnevezést. — Másutt kell tehát keresni e név eredetét.

Épen mostanában figyelmezteté Borovszky Samu a magyar közönséget, hogy az ó-felnémet nyelven a „gries“ szó homokot, iszapot jelentett. Egybevetve már most ezzel a folyónkról emlékező legrégebb írónak Jornandesnek „Grissia“ szavát, lehetetlen, hogy a kettő közt a megegyezést észre ne vegyük. A „Grissia“ tehát az ó-német nyelven homokost, iszapost jelentett² s az itt tanyázó három germán nép (vandal, gót, gepida) valamelyikétől származott. Ez elnevezés egyszersmind nagyon találó, mert hogy a Körözsök valóban homokosok és iszaposok, sőt ma kelleténél jobban is iszapolják a medröket, azt tudjuk és tapasztaljuk.

Ha a magyar történeti kútfőket vizsgáljuk, ugyanezen eredményre jutunk. A legrégebb, ide vonatkozó oklevél 1075-ben e folyót „Crys“-nek nevezi.³ Az 1200 körül író Névtelen jegyző egy helyt, mintha csak Jornandes könyve állott volna előtte, Grisius-nak, kétszer Crisius-nak, de ismét kétszer csak Cris-nak írja.⁴ Átvizsgáltam ezenkívül mindazon okleveleket, melyek 1350 előtt e folyóról emlékeznek, számszerint 27-t,⁵ de egyetlenegyben sem találtam e nevet ch-val Chrisius-nak írva, hanem mindig Crisius vagy Cris és Kriss olvasható ott, noha az oklevelek írói a ch hangzót is ismerik, s a christianus, Christoforus stb. nevekben alkalmazzák is. Hogy a Crisius alakban az-ius szótag épen úgy mint a Morisius (Maros) névben csak latinus, az élőnyelvben használatlan hozzátoldás, az kézzelfogható. Hiszen még 1279-ben, sőt 1323-ban is elhagyják a királyi jegyzők s egyszerűen Krist⁶ vagy Crys-t⁷ írják.

¹ De administrando imperio XL. fejezet Ortvay: Magyarország régi vízrajza. 220—22.

² A honfoglalás története.

³ Knauz: Monum. Strig. I. 59.

⁴ Hist. Hung. Fontes Dom. II. 27, 12, 25, 22, 44.

⁵ Az Árpádkoriakat idézi Ortvay i. m. 222. l. A többieket l. Anjoukori Okm. I—V. kk.

⁶ Fejér Cod. Dip. V/2. 514.

⁷ Anjoukori Okmánytár I. 313.

Bizonyos tehát, hogy e folyónevet őseink először (mai helyesírással élve) Kris alakban hallották s egyelőre ők is így ejtették ki. De csakhamar hozzáfogtak, hogy azt a maguk nyelvének törvényeihez szabják s mintegy magyarrá tegyék. S hogy ez átalakítás miképen történt, látjuk a „kereszt“ szóból. 1256-ban e szó még „cryst“-nek van írva (crystut = keresztút),¹ de a müncheni codexben (XV. század) már kereszt olvasható, Félegyházi Tamás Bibliájában (XVI. század) pedig: körösztt,² s a szegedi és dunántúli tájszólásban ma is e harmadik (körösztt) alak járja. — Épen így a Krisből is lett később Kerezs és még később Körözs.

Folyónk nevének három (Kris, Kerezs, Körözs) alakja közül XIII—XVI. századig a nép ajkán csak a második, Kerezs volt használatos. Így Keresnek írják 1282-ben a mai Sebes-Körösztt.³ „Feyerkeres“-nek írják 1342-ben, 1438-ban, 1495-ben, 1511-ben és 1528-ban a mai Fehér-Körösztt.⁴ 1347-ben a Gyománál, 1378-ban a Szent-Andrásnál, 1397-ben a Mező-Túr és Simánál elvonuló folyónak, tehát a mostani Hármas-Körözsnek neve „Keres“.⁵ Doboznál 1511-ben, Békés és Mező-Berény közt 1515-ben a „Fekethekeres“-t említik,⁶ „Keres Nadányi“-nak írja magát még 1663-ban is a legtörzsökösebb békésmegyei családok egyikének, a Nadányinak megyénkben birtokos tagja Nadányi János.⁷ Sőt a Gyulától délkeletre eső Vári, Ágya, Ant, Nagy- és Bél-Zerind, valamint feljebb Körözs-Tarcsa lakosai ma is Kerezsnek ejtik ki annak nevét, pedig e lakosok elei századokon át e folyó mellett tanyáztak.

A harmadik „Körözs“ alakja a XV. században csak egyetlen egyszer, jelesül az egri káptalannak levelében fordult elő, s lehet, hogy csak azért, mert a káptalani jegyző valami dunántúli vagy szegedvidéki ember volt.⁸ Békésmegyei iratban először 1564-ben találom említettnek⁹ a Körözs alakot s nem egyébként alakult az, minthogy

¹ Wenzel: Arpádkori Okmánytár II. 265.

² Nyelvtörténeti Szótár. II. 265.

³ Knauz i. m. II. 160.

⁴ Anjoukori Okm. IV. 198. B. O. II. 44. 113, B. O. I. 149. Münch. Más.

⁵ B. O. II. 27. 16. Hazai Oklevéltár 305.

⁶ Münch. Más. B. O. I. 128.

⁷ A „Florus Hungaricus“ cz. művében.

⁸ Justh It. 1425. év.

⁹ Dicales conscriptiones. — Épen ezért Otrokoésinak es a Magyar Nyelv Szótárát szerzőinek azon véleménye, hogy a Körözsök az ő kanyargós, körös folyásuk miatt nevezettek volna ekképen (Körösnek), teljesen hibázott. Különben is tanúul merek hívni bármely ép nyelvérzékű bihar- vagy békésmegyei magyart, hogy e folyónév utolsó hangzója nem s, hanem zs, s bár többen csak Körösnek írják, valójában Körözsnek ejtik ki.

a Kerezs szó zárt e hangja rövid ö-re változott. Megyénk és hazánk műveltebb lakossága azután ezt, mint nyelvünkhöz legjobban illőt fogadta el; ez ment át az irodalmi nyelvbe is és csak e név eredetének, történeti átalakulásának teljes tudatlanságával, a nyelvszokás ellenére lehet azt — mint mostanában kezdik — Kőrösnek írni vagy nevezni.

Csodálkozik tán valaki, hogy mire való e név eredetére s helyes kiejtésére meg kiírására annyi szót vesztegetni? Nem csodálkoznék az illető, ha tudná, hogy épen most mily nagy tekintélyek s mekkorákat hibáznak az egyszerű nyelvtörténeti igazság s a magyar nyelv törvényei ellen! A M. T. Akadémia adta ki pl. Ortway művét (Magyarország régi vízrajza) s ebben folyónk mindenütt Kőrös-nek van írva. Az országos statisztikai hivatal kiadványa a m. korona országainak legújabb (1892.) helységnévtára s ott Kőrös-Tarján, Kőrös-Tarcsa stb. neveket láthatunk. Sőt már olyan békésmegyei lapot is olvastam, a melyik „Alsó-Fehér-Kőrösi“ vízszabályozó társulatot emlegetett. Hiába, a példa ragadós. Így még megérhetjük, hogy Körözsüink nevét majd idővel valamelyik újmagyar a kőrös- vagy kőrösfától származtatja s Nagy-Kőrössel állítja egy sorba. De mi bihar- és békésmegyei magyarok csak akkor fogadjuk el ezt helyesnek, ha igazolja, hogy az eredeti zárt e hangzó hosszú ö-re változhatik, ha például megmutatja, hogy csetertek szóból csötörtök, s nem csötörtök, a christiánból kőrösz-tény s nem keresztény származik, vagy ha elfelejteti velünk, mi különbség van az örül és örrül, követő és követő: tör és tör között.

Dr. Karácsonyi János.

I R O D A L O M.

Tűzetes magyar nyelvtan történeti alapon. Balassa József közreműködésével írta Simonyi Zsigmond. Első kötet. *Magyar hangtan és alaktan.* A Magy. Tud. Akadémiától Lukács Krisztina díjjal jutalmazott pályamunka. Írták Balassa József és Simonyi Zsigmond. Budapest, 1895. A M. Tud. Akadémia kiadása.

E monumentális nyelvtani munkát behatóan méltatni csak nyelvészeti folyóiratnak lehet kötelessége, de azon rokoni kapcsolatnál fogva, mely az ethnológiát és a nyelvtudományt egybefűzi, méltó dolog, hogy megjelenését e helyről is üdvözöljük s rámutassunk néhány szempontra, melyek a nyelvtani kutatásokat a népbűvár előtt is fontossá, tanulságossá teszik.

E munka első része egy nagy tudományos nyelvtannak, melynek további részei a *magyar jelentéstan* és *mondattan* lesznek. A grammatikának különösen e két utóbbi fejezete az, a mely a népbúvárra nézve is nagy jelentőségű. Amaz, a jelentéstan, világot derít a néplélek fogalomvilágába, megmagyarázza azon módokat, a melyeket a nép a fogalmak megnevezésében követ, azon változásokat, a melyeken szavainak értelme keresztülmegy. Emez, a mondattan, az ítéletalkotás módjait, formáit magyarázza, az észjárás azon útjait világítván meg, a melyeket a népszellem a fogalmak és gondolatok viszonyításának munkájában követni szokott.

Azonban a történeti nyelvtannak előttünk fekvő két első fejezete, a hangtan és alaktan sincs minden ethnologiai tanulság nélkül, bár ép ezen grammatikai szakaszok foglalkoznak legkevésbé a nyelv lélektani oldalával. A nyelv hangalakjának és alakrendszerének vizsgálata vezet bennünket első sorban annak megállapítására, minő nyelvekkel állunk legközelebbi rokonságban s a ránk hatással volt népeknek, például a törökségnek melyik ága, mely nyelvjárása szolgáltatta az illető eredetű műveltségi szavainkat. E Tüzetes Magyar Nyelvtan hangtani részében Balassa József külön fejezetet szentel a jövevényszavak hangjai történetének s részletesen foglalkozik a *török, szláv, német, olasz* és *latin* hatások hangtani oldalaival. Nem vonhatta még vizsgálódása körébe az *őskori, iráni elemek* hangmegfeleléseit, bár e vizsgálódások hangtörténeti feldolgozása nagy érdekű volna; nem tárgyalta pedig azért, mert szerinte „ezen őskori kölcsönvételek kutatása még a kezdet nehézségeivel küzd, s mivel egymással nem is állíthatjuk világosan szembe az átadó és átvevő nyelv szavainak egykorú alakját“ (162. l.). Annál becsesebbek azonban amaz őstörténeti tanulságok, a melyeket ez iráni hatásokból buzgó kutatójuknak e folyóirat hasábjain megjelent dolgozatai alapján meríthetünk.

Az alaktani résznek néppszichologiai tanulsága gyanánt a szóképzés bámulatatos gazdagságát, mint egyébiránt általános finn-ugor sajátyságot, kell kiemelnünk. Különösen az igeképzésnek meglepő változatossága, a sok finom árnyéklatbeli különbségtétel a cselekvések kifejezésében ragadja meg a néplélek tanulmányozóját s bátran vezetheti arra a kétségtelen észleletre, hogy fajunkat az *urali népfajt* éles szemlélet, s a szemléletek kifejezésében nagy értelmi tehetségre valló szabatosság jellemzi.

Nem merülhetünk itt és ezúttal részletekbe, csupán figyelmet akartunk kelteni ethnologusainkban is e nagy fontosságú tudományos nyelvtan s általában a nyelvtünetményeknek ethnikai szempontból való tanulmányozása iránt.

Zolnai Gyula.

APRÓSÁGOK.

Adalék a volgai bolgárok nyelvéhez. „Relationum Hungarorum stb.“ című munkámban megjegyeztem, hogy a volgamelléki bolgárok s a velők legközelebről rokon nyelvekben *r* hang fordul elő a köztörök *z*-je helyett s ugyanott az *Ugor* névalakot az *Oguz* név hún változatának mondtam. E véleményem megerősítésére, jól tudom, több példa kellenék, mint a mennyivel eddig rendelkezem s ez okból minden ide tartozó példa a szóban forgó kérdésre nézve becses adalék. Egy ilyen példa *Kazwini* Kosmographiájában a *kundur* névszóalak a perzsa *kunduz*, *kundusz* „hód“ helyett, mely szó arab írónál is előfordul, így *Dimiski*-nél, *Jákút*-nál, *Abulfeda*-nál, az első szótagban majd hosszú, majd rövid *u*-val írva, a második szótagban *u* *ü*-vel váltakozva, a szókezdő *k* szintén hol a lágyabb kiejtésű *k*, hol a keményebb *q* s ez fordul elő a legtöbb esetben (az előbbi valószínűleg a leíró hibájából van); a végbetű *z* vagy *sz*. Némely kéziratban a második szótag is hosszú *u*-t, vagy *o*-t foglal magában. *Demiri* zoologiai művében *kundüz* helyett *kundük*-et ír *Kazwini*-t idézve. Az oszmanli török tudomra *kundur*-t ejt, tehát hosszú *u*-val az első szótagban. *Kazwini* XIII. évszázbeli arab író Kosmographiájának azon részében, melynek címe: „az országok emlékjelei“ (*kitáb atsár el-bilád*), a „Volga-melléki bolgárok“ országát *Abu Hâmid el-Andaluszi* XII. évszázadbéli arab író¹ tudósításai nyomán leírva a többi közt azt mondja, hogy a bolgárok azért túrik oly jól a hideget, mert mézzel, hód- és mókushússal táplálkoznak. *Abu-Hâmid* tudvalevőleg, a Volga-melléki Bolgárországot beutazta s arról való tudósításait a helyszínén gyűjtötte; a hód perzsa-török nevének *kundur* alakját a perzsa és köztörök *kunduz* (v. *kundüz*) helyett tehát szintén ott hallotta, még pedig nem másoktól, mint magoktól a Volga-melléki bolgároktól. *Kazwini* ezt a névalakot tőle vette, s azt Kosmographiájának még azon részében is így írja, a melynek címe „a teremtés csodáiról“.

¹ Szül. 1080-ban Kr. u. Délspanyolországban.

Hivatalos nyugtatás.

1896. március 1-jétől április 30-áig terjedő időre.

Tagdíjat fizettek, illetőleg előfizettek:

1891-re: Jovanovits János (2 frtot) — Király Pál (Fehértemplom).

1892-re: Glosz Miksa (kiegészítésül 2 frtot) — Király Pál (Fehértemplom) — dr. Perl Soma (kiegészítésül 50 krt).

1893-ra: Glosz Miksa (1 frtot) — Mailand Oszkár — dr. Perl Soma.

1894-re: Demkó Endre — Mailand Oszkár — dr. Perl Soma — dr. Schwarz Gyula.

1895-re: Baranyai Gyula — Berzsenyi Gusztáv — Bobula János — Braszó polg. leányiskola (kiegészítésül 2 frtot) — Brüll Alfred — dr. Csánki Dezső — Déry Ernő — dr. Erdődi Béla — Fejér Emánuel — Hild Viktor — Hornyánszky Viktor — dr. Jendrássik Ernő — Kadocsa Lippich Elek — Kiszling István — Kónya József — Kónyi Maró — Koós Ferenc — Libertiny Gusztáv — Lőcsei kat. főgimnázium — Mailand Oszkár (2 frt 75 krt) — Majláth Béla — Margitai József — Medvey Ernő (II. félévre) — dr. Némethy Géza — hg. Odescalchi Artur — dr. Orlay Antal — Pálffy Tihamér — Péter János — Petrovics Arzén — Pitvaros község — Podhradszky Lajos — Pojlák János — Pulszky Ferenc — Rozmanits Timót — dr. Schullerus A. — dr. Schwicker J. H. — dr. Simonyi Jenő — Szabadkay Ignác — Széll Farkas — Szikszai Lajos — Szilágyi István — Szilasi Móric — Zloczky Theodóz.

1896-ra: gr. Apponyi Sándor (kiegészítésül 1 frtot) — Babics József — dr. Balass József — dr. Bartha Sándor — Fromm Géza — Istvánffy Gyula — dr. Jankó János — Kassai kir. jogakadémia — dr. Krausz Jakab — Kurz Sámuel — Pojlák János — Popovics György — Richter Mátyás — dr. Sebestyén Gyula — Spitzer Mór — Volckmar F. könyvkereskedése (Lipese) — dr. Zolnai Gyula.

1897-re: gr. Apponyi Sándor (2 frtot) — Spitzer Mór (2 frtot).

Alapítói díjat fizettek: dr. Bartha Sándor (Budapest) — Dunkel V. K. gyártulajdonosnő (Kassa).

Adományt küldött: Dunkel V. K. gyártulajdonosnő (Kassa) 50 frtot. Budapest, 1896. április 30.

Dr. Zolnai Gyula,
a Néprajzi Társaság pénztárosa.

A Néprajzi Társaság tagjai (illetőleg az Ethnographia előfizetői) közé újabban beléptek: *Banckovics János* tanító, Nagykanizsa (ajánl. Munkácsi B.). *Dudás István* takarékpénztári igazgató, Zenta (aj. Zolnai Gy.). *Marmula János* tanító, Füzesabony (aj. ua.) *Székely Leó* hírlapíró, Rimaszombat (aj. ua.). *Volckmar F.* könyvkereskedése, Lipese. *Dr. Fráter Sámuel* ügyvéd, Budapest (aj. Strausz A.). *Kada Elek* m. á. v. felügyelő, Budapest (aj. ua.) *Dr. Kovács Gyula* kereskedelmi múzeumi aligazgató, Budapest (aj. ua.) *Zeller Árpád* képviselőházi könyvtártiszt (aj. Vikár B.).

Alapító tagul beléptek: *Dr. Bartha Sándor*, Budapest. *Dunkel V. K.* gyártulajdonosnő, Kassa.

A Néprajzi Társaság kiadásában megjelentek és
Sinnger és Wolfner könyvkereskedésében (Andrássy-út 10.)
kaphatók:

Istvánffy Gyula: Palóc néprajzi tanulmányok. Ára 50 kr.
Nagy Géza: A szkithák nemzetisége. Ára 50 »
Dr. Munkácsi Bernát: A magyar népies halászat műnyelve 50 »

Az Ethnographia régi évfolyamai 3 frtjával kaphatók. A hiányos III. évfolyamnak (hiányzik az utolsó füzet), valamint a VI-nak (hiányzik az első füzet) ára 2—2 frt. Megrendelések a pénztárhoz intézendők. A küldeményért postadíjt nem számítunk.

Értesítés

a Magyarországi Néprajzi Társaság t. cz. tagjai
s a néprajz barátai részére.

A Magyarországi Néprajzi Társaság f. év július
7-ikén d. e. 10¹/₂ órakor az ezredéves kiállítás ünne-
pélycsarnokában

MILLÉNNIUMI DÍSZÜLÉST TART.

Tárgysorozat:

1. *Kuun Géza dr. gróf:* Elnöki megnyitó.
2. *Réthy László dr.:* A magyarság és nemzeti ségeink.
3. *Katona Lajos dr.:* Ethnológiánk eredményei és feladatai.
4. *Kovács Gyula dr.:* A kiállítás néprajzi faluja.

A Magyarországi Néprajzi Társaság ezen díszülésére a társaság összes tagjait, valamint a néprajz barátait ezennel tisztelettel meghívjuk. A társaság azon vidéki tagjai, kik a nagym. kir. kereskedelmi miniszteriumtól engedélyezett kedvezményes vasúti jegyekre számot tartanak, sziveskedjenek ebbeli kérésükkel a társaság ügyvivő alelnökéhez (dr. *Munkácsi Bernát*, Budapest, József-utca 49. sz.) legkésőbb június hó 15-ikéig fordulni. Az engedélyezett kedvezmény szerint II. osztályú jeggyel utazhatni az I. osztályban, III. osztályú jeggyel a II. osztályban s fél II. osztályú jeggyel a III. osztályban. A kiállítás igazgatósága a rendező bizottság révén öt jegyből álló füzeteket öt korona helyett két koronáért fog a társaság tagjainak rendelkezésére bocsátani

Budapest, 1896. június 3-ikán.

Az elnökség.

Figyelmeztetés. A Magyarországi Néprajzi Társaságnak f. év május 30-ikán tartott választmányi ülése tekintettel arra, hogy a társaságnak a nagymélt. vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszteriumhoz benyújtott új alapszabályai mindaddigélé megerősítve vissza nem érkeztek, a *tisztújító közgyűlés* megtartását f. év szeptember havára halasztotta.

Az elnökség.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉS A M. NEMZETI MUZEUM

ÉRTESÍTŐJE.

*Dr. Alavi Gy.
Dr. Mohler
Strauss A.*

LELTÁR '98

SZERKESZTI

DR. MUNKÁCSI BERNÁT

Megjelenik minden páros számú hónapban.

<p>A társaságot illető pénzek s a folyóirat szétküldésére vonatkozó felszólalások Dr. ZOLNAI GYULA pénztároshoz (Budapest, Felső-Erdősor 1.) intézendők.</p>	<p>Egyébféle küldemény Dr. MUNKÁCSI BERNÁT ügyvivő alelnökhöz és szerkesztőhöz (Budapest, VIII. ker. József-utca 49. szám) czimzendő.</p>
<p>Ára egy évre 3 frt. — A tagoknak a tagdíj fejében jár.</p>	

BUDAPEST,

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

TARTALOM.

	Lap
<i>Katona Lajos dr.</i> : Mythologiai irányok és módszerek	121
<i>Jankó János dr.</i> : Adatok a bács-bodrogmegyei sokaczkok néprajzához	132

Néphit és népszokások:

<i>Istvánffy Gyula</i> : A borsodi matyó nép élete	165
<i>Sajóvölgyi G. Péter</i> : Borsodmegyei népmondák	174
<i>Nagy József</i> : Bácsmegyei babonák	176
<i>Bellosics Bálint</i> : Ünnepek babonái	182
<i>Gál Kálmán</i> : Nyárádmelléki népszokások	186
<i>Banekovics János</i> : A kiskanizsai lakodalom	189
<i>Strausz Adolf</i> : világteremtési mondák a bolgár néphagyományban	196
<i>Koronczy Imre</i> : A henfweili varga	219
<i>Munkácsi Bernát</i> : Adalékok a magyarok pogánykori vallásos képzeteihez	220

Irodalom:

<i>Wlślocki Henrik dr.</i> : Schröder E. Das Recht in der geschlechtlichen Ordnung	229
--	-----

Apróságok:

<i>H. L.</i> : A «Fekete-Kún» sivatag	231
---	-----

Ujabb beküldött dolgozatok: *Beney Antal*: Kis-Királyhegyesi husvéti népszokások. — *Istvánffy Gyula*: A matyó nép élete: VI. Néphit és babonák. VII. Vallás és erkölcs. VIII. Egyéb jellemvonások. IX. A matyó név eredete; család- és gúnynevek. X. Gyermekjátékok. — *Kalozsáy Endre*: Drávamelléki babonák. — *Krausz Sámuel dr.*: A magyarok a bibliai néprajzi táblákban. — *László Elek*: Csiki székely szokások. — *Nagy József*: Bácsmegyei mesék és mondák. — *Nemes Mihály*: Talaborvölgyi ruhén néphit. Zsidó eredetű népmondák. — *Szalay Gyula*: Kúnfélegyházi betlehemes játék és népdalok. — *Székely Leó*: A gömöri néphit. — *Weber Samu*: Szepesi tót házassági szokások.

 Reklamációkat legkésőbb az új évfolyam megkezdéseig teljesítünk.

Az *Ethnographia* III. évfolyamának *utolsó* (VII—X. sz.) füzetét, valamint az 1895-iki évfolyamnak I. számát 1—1 frrtal **viSSZaváltjuk**, illetőleg ezen értékben a tagdíjfitéshe beszámítjuk.

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTI: Dr. MUNKÁCSI BERNÁT.

VII. évf.

márczius—június

2—3. szám.

MYTHOLOGIAI IRÁNYOK ÉS MÓDSZEREK.

I.

•A Sphinx találós meséjét — úgy mond *Laistner*¹ — régesrégén megfejtette Oedipus, s a kérdésével faggatózó szörnyeteg nyomban a mélységbe veté magát, mihelyt Laisos fia kitalálta, hogy az a teremtmény, a mely reggel négy lábon jár, délben kettőn s este hármon, nem más, mint az *ember*. Ámde van a Sphinxnek még egy, ennél jóval fogósabb kérdése, a mely az ő saját mivoltát feszegeti; s bármily sokan törték is eddig a fejüket azon, hogy vajjon honnan ered s mit is jelent tulajdonképen ez az emberfaló hybridalakulat, — mindeddig még senkinek sem sikerült e kérdésre teljesen kielégítő választ adnia.»

Kell e mondanom, hogy az idézett német tudós a Sphinx e második, az elsőnél jóval fogósabb kérdésével a *mythosok* eredetére és jelentésére czéloz, melyek megfejtésére valóban annyi kísérlet történt már a mióta e kérdés egyáltalán aktuálissá vált, hogy erről a problémáról is bátran elmondhatjuk: «every key has been tried in this difficult lock.»²

Valóban, alig van a szellemi élet fejlődésének vizsgálata körében kérdés, mely oly régóta foglalkoztatná s annyiféle magyarázat kieszelésére ösztönözte volna az önmagáról eszmélkedő emberi lelket, mint a *mythosok* eredetének és értelmének kérdése.

Mielőtt azonban e kérdés megfejtésére irányuló kísérletek főbbjeinek vázlatos ismertetésébe bocsátkoznánk, jöjjünk mindenekelőtt azzal tisztába, mi is a *mythos* maga, a mely a föntérintett probléma felfutódására okul és alkalmul szolgál.

A szó görög, a véle ma széles körben jelölt fogalom azonban általános emberi. De minthogy e fogalom nyelvbeli jegye görög földön

¹ *Das Rätsel der Sphinx*. Gründzüge der Mythengeschichte von *Ludwig Laistner*. I—II. Band, Berlin, W. Hertz. 1889.

² *A. Lang*, *Myth, Ritual, and Religion*. London, 1887. I, 11

született s öltött határozottabb értelmet: a szülőházájában közkeletű jelentést kell előbb szemügyre vennünk, minekelőtte netán később nyert interpretációjának vizsgálatába kezdhetnénk.

A görög μῦθος szó a homerosi költeményekben még *szót, beszédet* jelent egyáltalában s csak később tágult jelentésének köre a synecdoche révén (a ném. *Sage* szóéval egyenlő úton) odáig, hogy a *monda, rege, mese* rokon fogalmainak jelölésére is használhatóvá lett. Mennyi maradt meg jelentésének e kitágulása korában is még abból az egykor élő tudatból, a melynek nyomait ma csak a tapogatózó szófejtés sejtí, midőn a μῦθος szó alapértelmét a «záрни» jelentésű μύω igével juttatja kapcsolatba: azt itt nem feszegetjük, de a bennünket érdeklő kérdésre nézve ennek alig is van nagyobb fontossága.

Minket itt első sorban az érdekel, mit értettek mythoson a görög mythographusok és mythologosuk, s mit foglaltak e fogalom jegye alá? Hogy e kérdésre csak egy jellemző példával feleljünk, elég a Hesiodos-féle *Theogonia* első 200 s egynéhány sorára utalnunk, a melyekben olyan módon van a legősibb isteni dynastiának, az Uranos és Gaea gyermekeinek s köztük kivált Kronosnak apja elleni merénylete leírva, hogy Plato¹ ez elbeszélést már fölötte obscoennak ítélte, a miért is az volt róla a véleménye, hogy ha már egyáltalában szónak kell róla esnie, csak vajmi kevesek szűkebb körében, valamely mysterium beavatottjai előtt kellene azt, vajmi kivételes körülmények korlátai közt fölemlíteni.

Sajátszerű egy dolog! A görög műveltség aranykorában tehát a még mindig uralkodó s elsőrendű állami intézményül elismert vallásrendszer egyik legsarkalatosabb hitágazata — mert a Hesiodos-féle elbeszélést annak kell vennünk — a Platóval egy értelmi színvonalon álló görög ember szemében már olyan valamit tartalmaz, a mi nem való mindenkinek a szeme és füle elé! S ha nem való mindenkinek, mért hallhatják mégis ama kiválasztottak, ama beavatottak, ha nem azért, mert ők talán valami *mást* értenek rajta, mint a profán tömeg, a mely csak a szószerinti értelmet fogja fel?

Elérkezett tehát — s előbb vagy utóbb minden mythosra nézve elérkezik — annak az ideje, hogy Kronosnak Uranos elleni eljárásán azok, a kik nem sejtene a Hesiodos-féle elbeszélés mögött valami rejtettebb érzelmet, bátran megbotránkozhatnak. S itt, a mythosnak a haladó művelődés mögötti elmaradása ily kirívó eseteiben áll elő rendszerint annak a szüksége, hogy fejtegetésével, rejtett értelme kihámozásával

¹ De Republ. 378.

komolyan foglalkozzanak. A mythos tehát tulajdonképen csak akkor válik azzá, a mit már a görög mythologusok rajta értettek, a mikor nem az többé, a mi eredetileg volt: *egy bizonyos műveltségi állapotnak megfelelő vallásrendszer szerves tartozéka.*

Előbb-utóbb ugyanis minden vallásrendszer elmarad, mint a *mult* hagyománya, a haladottabb szellemi állapotú *jelen* mögött. E jelen azonban sohasem szakíthat oly gyökeresen a multtal, hogy annak kiváltképpen oly mélyen az emberi lélekbe öröklődött hagyományai, a minők a vallásiak, onnan nyomban kipusztíthatók lennének, mielőtt az értelmi felvilágosodás velük több-kevesebb ponton ellenmondásba kerül. A *κλεινὸν τὰ πατρία* *τολμῶντος οὐδενός* elve alapján itt is számos megegyeztetési kísérlet jó a mindinkább hitelüket veszítő ősi tanok még menthetőnek látszó része megmentésére. E kísérletek addig mesterkednek a mind szélesebb körben tarthatatlanná vált mythosok csűrészében-csavarásában, míg végre e fogás sem használ s az idejét mult hitrendszer teljesen elcsenevészedik a törzsszel együtt, melyből életerejét szívta.

Igy volt ez az antik pogánysággal a kereszténység első századaiban, a melyek alatt a hanyatló régi s a mind jobban kifejlődő és megerősödő új vallásrendszer egymás elleni harca igen tanulságos a mythos-magyarázatok történetét illetőleg is. E küzdelmek során ugyanis az új tan terjesztői s a réginek védői még egyszer összemérik mindazon fegyvereket, a melyeket a mythosok rejtett értelme felkutatásában régességóta mesterkedő elmék századok hosszú során át kiéleltettek, s egyfelől arra használják őket, hogy velük a kereszténység részéről oly botrányosaknak bélyegzett pogány vallási tanokat rehabilitálják; másfelől pedig arra, hogy e mentési kísérleteket ép egymásnak ellenmondó voltokkal tegyék hiúkká.

Mindebből máris azt látjuk, hogy a mythosokat már a bennük még hinni igyekvők is csak bizonyos *allegorikai* értelmükben tartották hihetőknék; továbbá, hogy ez az allegorikai értelmezés *különféle* lehetett s ép ezért nem is bírhatott oly meggyőző erővel, a minőbe a vele szembeszálló polemia elég ügyesen bele ne köthetett volna. Ebben a stádiumban tehát a mythos már a hozzá még göröcsösen ragaszkodók szemében is csak mint allegoria, tehát *más minő értelmű, mint a milyen szövegű elbeszélés* látszik menthetőnek és föntarthatónak.

A kérdés már most csak az, vajjon ilyen *allegoria* volt-e a mythos eredetileg is? *Egynek* kivételével az összes mythos-magyarázatok *igen*nel felelnek arra a fontos és a mythos mivoltát legközelebről érintő kérdésre. Ezt az egy, a többtől eltérő mythos-magyarázatot fejlődése

hosszabb útján szintén lényeges változáson látjuk egészen odáig jutni, a hol ma áll; egy azonban elejétől fogva jellemzőn különbözteti meg a többitől s ez az, hogy a mythost nem rehabilitálni, nem is mint mythost magát megérteni törekszik, hanem inkább azokat a szelleméleti körülményeket igyekszik felderíteni, melyek közt a mythosnak *úgy, a mint van*, megszületnie lehetett, sőt úgyszólván *kellott* is.

Úgy, a mint van, s nem úgy, a mint később ezen vagy azon uralkodó szellemi divathoz képest magyarázták. Mert a mythos-magyarázatok valamennyien az illető kor uralkodó szellemi áramlatának felöltő jeleit viselik magukon; — annak az egynek kivételével, a mely már azzal is elárulja a többitől e részben elűtő voltát, hogy többé-kevésbé módosulva harmadfélezer év óta ismételtelen fel-felmerül a különféle divatos magyarázatokkal szemben.

A miben ez a többitől annyira eltérő irányú mythos-magyarázat legjobban különbözik a koruk szellemi divatjához alkalmazkodó értelmezésektől, az röviden körülbelül a következő két tételben fejezhető ki.

Az alkalmazkodó irányok szerint *minden mythos irrationalisnak látszó, de velejében rationalis*. A velük szemben haladó irány pedig abból a feltevésből indul ki, hogy *minden mythos rationalis ugyan eredetében* és az erre ható körülmények közt, *de irrationalissá válik*, mihelyt e körülmények tetemesen megváltoznak, s ilyenkor aztán a világ minden mesterkedésével sem tehető többé rationalissá, hanem e helyett legfeljebb keletkezése körülményeiből logikusan levontnak tün-tethető fel.

Ebből a kétféle felfogásból kiindulólág természetesen kétféle lesz a *czél* is, a mely ez eltérő irányok előtt a mythos-magyarázat feladataként lebeg. Amaz, a mely minden mythos még oly észszerűtlennek tetsző köntöse alatt is észszerű magvat sejt és kutat s keresve persze talál is: e mag kihámozását, vagyis a *mythos eredeti értelmének megfejtését* sűti ki a vele foglalkozó tudomány czéljául. Ellenben a másik irány beéri e tekintetben azzal, *ha az emberi szellem fejlődésének azon stádiumáig eljuthat, a melyen a mythos úgy, a mint van, teljesen észszerűnek mutatkozik*, s így semmi további magyarázatra már csak azért sem szorul, mert hisz épen maga akarja ezt vagy azt megmagyarázni.

Ne feledjük ugyanis, hogy a mythos eredetében több valami pusztá szellemes allegoriánál, a minek a legtöbb magyarázója bélyegezni szeretné, megfeleledkezvén arról, a mit pedig már elég rég helyesen felismert s az allegóriákat hüvelyezőknék szemére is hányt *Eusebius* (Kr. u. IV. sz.), ki «Praeparatio Evangelica» czímű munkájában a következő

négy kemény ellenvetéssel czáfolja le a pogány hitregék rationalista értelmezőit:

1. A rationalis magvat hüvelyező magyarázatok egymásnak ellenmondanak. (Ez tökéletesen igaz s a mai hasonlókkal sem vagyunk különben, a mint az alábbiakból majd eléggé kitűnik.)

2. Miért kellett a természeti tüneményeket (a magyarázók egyik nagy felekezete szerint a legtöbb mythos rationalis magvát) ilyen subtilis, vagy részben obscoen allegoriákban (minő pl. a fentidézett Uranos-és Kronosra vonatkozó) kifejezni? (E kényes és a pogány hitregék apologetáit vajmi nagy zavarba ejtő kérdésre a magyarázati irányok mindegyike adott azóta részben legalább többé-kevésbé elfogadható feleletet; de csak a nem allegorikus, hanem — hogy úgy mondjuk — identikus magyarázati irány követői mutatták ki ép a «legbotrányosabb», még pedig nem csupán obscoenitásuk, hanem egyéb vonásaik miatt is «botránkozató» mythosokat illetőleg e sajátságos színézet tulajdonképeni okát, s ebben a többi csak másodrendű oknak tekinthető tényező közös forrását.)

3. Miféle erkölcsi érzésű emberek lehettek a mythosok alkotói? (E kérdés szorosán összefügg az előbbivel s a rá válaszoló felelet nemcsak az *erkölcsi*, hanem az *értelmi* dispositiót is kideríti, a melyek a mythosok keletkezését és minéműségét érthetővé teszik, a helyett, hogy állítólagos rejtett értelmüket hámozzgatnák.)

4. Lehetetlen, hogy a mythosok megalkotói annyi belátással bírtak, a mennyit nekik az allegoriákat hüvelyező mythos-magyarázók tulajdonítanak; ha pedig csakugyan volt is annyi belátásuk, akkor honnan a kirívó ellenmondás, mely e magasabb szellemi fejlettségre valló belátás és azon primitív erkölcsi érzés közt mutatkozik, a minőt az allegoriák obscoen és kannibáli volta feltételezni enged? (Szintén tökéletesen helyes, mert hisz ép a fejlettebb korok tisztultabb erkölcsi érzése és finomabb ízlése botránkozik meg a mythosok obscoenitásain vagy egyéb barbár vonásain, s hogy e botrányos külsőségeket legalább valami alattuk rejlő érdemesebb maggal rehabilitálja, azért eszeli ki ép e haladottabb kor magasb fokú belátásának segítségével azokat a magyarázatokat, a melyek ha már a mythosban eredetileg benne rejlettek volna, kár volt őket ilyen hozzájuk sehogysem illő köntösbe burkolni, de már csak azért sem voltak benne, mert világosan kimutathatólag csak későbbi korok vívmányai. Pl. a Hera és Leto mythosának oly értelmezése, mely szerint emez az *éj*, amaz a *föld* s a mythosban mondottak ez alapon úgy értendők, hogy *az éj a föld árnyéka!*)

Az Eusebius kritikája alatt kínosan vergődő apologetikus mythos-magyarázat tehát, a mint láttuk, annak az értelmi és erkölcsi szükség-érzetnek a szülötte, a mely az embereket vallási életük fejlődése bizonyos szakában mindenütt arra készíti, hogy hitregéik és ilyenekben kifejezett hitcikkelyeik elhomályosult, vagy visszás elemeit a saját koruk uralkodó felfogásával valamikép összhangba juttassák. Innen a kezdetleges mythos-magyarázatok egy közös vonása és egyúttal alaptévedése, a melyre az imént már rá utaltunk: t. i. az, hogy e magyarázatok mindig többé-kevésbé simulnak az uralkodó szellemi divatokhoz. A természettudományok fellendülése korában az összes mythosokban allegoriákat látó magyarázat önkéntelenül minden istenség mögött valami megszemélyesített természeti tüneményt vagy erőt sejt, és minden reájuk vonatkozó elbeszélésben természetéleti jelenségek és folyamatok epikus cselekménybe burkolt előadását látja. Történelmi és régiségtani kutatások virágkorában az ősidők történeti emlékeinek csökevényeit s a tódító hagyomány útján mesés túlzásokkal átszótt maradványait keresik a mythosokban; holott a filozofálásra hajlóbb elmék kivált oly időkben, midőn erre az általános divat is serkenti őket, a hitregékben is a saját bölcséleti rendszerük elvont tételeit látják szemléltetőbb alakban kifejezve.

Mindezen törekvések közös jellemvonása az, hogy a mythos-magyarázatot tárgyilagos talajáról teljesen alanyi alapra helyezik.

Az ó-korban, a mikor a mythosok még a többé-kevésbé uralkodó vallásrendszernek részben még mindig szerves tartozékai valának s épen ezért bizonyos hagyományos kegyelettel voltak elbirálandók, ez a törekvés még érthető, s így a belőle származott tévedések is menthetők. A tudományos mythos-fejtegetésnek azonban az ilyen apologetikus mellékcélú magyarázó kísérletekhez alig lehet köze, vagy legfőlegb annyiban, hogy a hitregék eredeti értelmének kihámozására irányuló törekvésekről magának számot adván, ezekről az eltévesztett alapon álló igyekezetekről is tudomást vesz főleg azért, hogy tévedéseiken okuljon s csak azt használja föl belőlük, a mi a maga tárgyilagos alapon álló szigorúbb bírálatát is kiállja.

Semmivel sem tudományosabb azonban ezen apologetikus mythos-magyarázati iránynál az a merőben *polemikus* álláspont, a melyet a keresztyén egyházatyák az alkonyuló pogányság vallásrendszereinek meg-, vagyis inkább elítélésében elfoglalnak. S e tekintetben a helyesb irányt sejtő Eusebius sem egészen kivétel; mert az ő tulajdonképeni célja sem az, bár e cél mellett jöl jelöli ki, de mégsem az, hogy a mythos-alkotó tényezőket fölismerve, a hitregék értelmét ezek alapján kiderítse,

hanem csakis az, a mi többi keresztyén mythographusé, hogy t. i. a pogány vallásrendszerek tanításainak képtelenségeit s egymásnak ellentmondó részleteit mentül szembeszökőbben csoportosítsa és mentül czáfolóbb erővel domborítsa ki.

Már az eddigiekből is kiténik, hogy a mythost, a mennyiben valami megfejtendőt zár magába, rejtett¹ értelméről nem egy későbbi, vele már értelmileg és erkölcsileg meghasonlott kor felfogása alapján, hanem lehetőleg annak a lélekállapotnak a fokáról kell vallatni, a mely megteremtette. Más szóval, hogy a mythos mivolta, értelme és fejlődése csakis azon szellemi állapot és az ezt előidéző, meghatározó életkörülmények megértéséből világosul meg, a melyek létrehozták s bizonyos értelemben még mindig mythos-alkotók gyanánt működnek.

A mythológiára nézve igazán nagy szerencsének mondható, hogy a mythosoknak — ha nem is épen a keletkezése, de mindenesetre legalább a fejlődési *milieu*-je, a még mindig elég nagy számú primitív népfajoknál valósággal «in vili corpore» tanulmányozható. Ezeknél ugyanis még meglehetősen teljességgel együtt találjuk mindazon tényezőket, a melyek más, fejlettebb műveltségű népek már nem egészen *szerves* állapotú mythosait is megteremtették.

Szerves-nek neveztük már föntebb is az olyan mythost, a mely még teljesen «rationalis» és egyébként is összhangban áll a benne még feltétlenül hívók gondolkodás- és érzésmódjával. Műveltségtörténeti okokból abban a sajnálatos helyzetben vagyunk, hogy ép a leggazdagabb mythos-rendszerű népek (pl. a görögök és rómaiak) hitregéit majdnem kivétel nélkül csak oly korok feljegyzéseiből ismerjük, a melyekben azok a szó ily értelmében már nem voltak «szerves»-ek. Az ily feljegyzéstű mythosok pedig, még ha nem is járul hozzájuk teljesen öntudatos és szántszándékos magyarázó törekvés, akkor is mindig magukon viselik már annak a későbbi kornak a szellemi habitusát, a mely nem teljesen világos és kommentálásra szoruló hagyományként bírja már őket egy régiebb időből; olyanból, a mikor még ily magyarázatra nem lévén szorulva, már csak ezért is valamivel máskép adták őket elő.

Mert nézzük csak a dolgot kissé közelebről. Mikor és többnyire mily körülmények közt kerül valamely mythos feljegyzésre? E *feljegyzést* a szó legtágabb értelmében véve, ide számítjuk természetesen annak oly módjait is, a minők a mythosokat kifejező, vagy csak rájuk czélzó emléktárgyak, sőt szertartások is. És pedig ezeket tekintjük a mythosokról szóló vallomások közül a becsesebbeknek, a közelebbi tanúknak. Ámde már ezek is csak bizonyos fentartással és nagyon óva-

tos kritika ellenőrzése mellett szólaltatandók meg a mythos értelmét illetőleg. Mert a mi első sorban azokat a tárgyi régiségeket illeti, ezek bármely primitív technikával készültek is, mindig bizonyos idő folyamán fejlődött s a hagyomány merevítő hatása daczára is némi változásoknak alávetett, sőt idegen hatásoktól sem ment stilizáló művészettel ábrázolják a mythost, s ennek ilyenformán már csak azért sem adhatják teljesen azt a képét, a mely őskori megalkotói előtt lebeghetett. Ugyanez áll némiképp a szertartásokról is. Ezekbe is önkéntelenül mind többet visz bele a mythos eredeti jelentésétől idegen elemekből a haladó értelmi és erkölcsi fejlődés; még pedig nemcsak olyképen, hogy a szertartás értelme módosul az azt végzők és szemlélők szemében, hanem akként is, hogy e módosulás lassanként szinte észrevétlenül átalakítja magát a ritualét is, a mely így mind jobban közeledik a neki adott értelmezéshez, de egyúttal mind jobban távolodik attól, a mit eredetileg kifejezni hivatva volt.

Csak halmozódnak a meggondolni és nagy óvatossággal megrostálni valók, midőn a mythosok másféle, a szó szorosabb értelmében vett feljegyzéseire kerül a sor. Értvén itt ezeken a róluk szóló írott emlékeket. Ezek kivétel nélkül a mythos keletkezésénél és szerves koránál jóval fiatalabb idők termékei lévén, már ezért is sokkal többet tartalmaznak még az előbbi vallomásoknál is azon kor uralkodó felfogásából, a melyben keletkeztek. Igaz, hogy egy részük legalább eléggé kegyeletes hagyomány révén szállt régibb időkből újabbakba. De még a hagyomány, a kegyelet és a legjobb szándékú conserváló törekvés sem gátolhatja meg a mythos ily úton való tovább haladásában azt az egészen természetes pszichologiai folyamatot, a mely minden hagyománnyal együtt jár: t. i. a benne tovább öröklődő tartalom többé-kevésbé gyorsan, de időről-időre biztosan bekövetkező megváltozását. Hozzájárul az itt figyelembe veendőkhöz még az a nagyon fontos körülmény is, hogy számos mythos már nyilván oly feljegyzésben került szemünk elé, a mely nemcsak hogy annak nem szerves korabeli, de nem is egyazon nép- és hitközösség tagjáié, a mely közösségben legalább a kegyeletes megőrzés bizonyos lélektani alapját láthatnók. Görög források egyiptomi vagy skytha istenségekről, római feljegyzések a kelták vagy germánok vallásáról, byzanti és arab kútfők a régi magyarokéról mind a maguk elfogultságával szólnak, a mely mindig nagyon számbaveendő, mikor az ily mythologiai források vallatására kerül a sor.

Ha a mythosokat illetőleg csakis ilyen forrásokra lennénk utalva, akkor eredeti jelentésüket és a fejlődésükre ható tényezőket illetőleg

aligha is juthatnánk el még csak addig a relativ valóságig is, a meddig újabban ez irányban mégis csak sikerült eljutnunk. S ha az ó- és középkor összes mythos-magyarázói, meg az újabbkoriak nagy része nem is jutott el még idáig sem, annak egyik főoka kétségtelenül az is, hogy forrásaik majdnem kizárólag ily természetűek. Valamivel kedvezőbb helyzetbe csak ott jutott e tekintetben a mythos-bírálat, a hol csakugyan «in vili corpore», a még szerves állapotú mythost magát sikerül megszólaltatnia. Ez pedig csakis a még közvetlen megfigyelés alá eső primitív (vagy legalább ehhez elég közel álló) népeknél lehetséges. Természetes, hogy itt is csak a kellőkép iskolázott és minden irányban megbízható feljegyzőnek lehet előttünk oly hitele, a minő adatainak teljes hasznavehetőségét igazolja. A miért is a vad és félvad népekről szóló régibb útleírások is csak igen csinyján használandók; sőt az újabbaknál is szüntelen résen kell a kritikának állania s az egyiket szüntelen a másikkal, a hol pedig több párhuzamos feljegyzés nincs, az író magát önmagával kell ellenőrizni. Vagyis arra kell folyton ügyelni, nem kerül-e egyik állítása egy másikkal ellemondásba, a minek sokszor egy esetben való kétségtelen kimutatása összes többi vallomásait is gyanúsakká teheti.

A primitív népek mythosainál tehát, feltéve mindig a feljegyzés teljes megbízhatóságát, a minek erkölcsi garanciáin kívül ugyanazok a kriteriumai, mint a természettudományi megfigyelésnek, — az ilyen még *szerveseknek* tekinthető mythosoknál megjeljük mindjárt azok szellemi légkörében azt a milieut is, a mely őket megteremtette. Az ily mythosok épen azért nem is szorulnak egyéb magyarázatra, mint arra, a melyet nekik az érzés- meg gondolkodásmódnak az egész, velük szépen megegyező rendszere nyújt, a minek alapján termettek.

Ezt az érzés- és gondolkodásmódot egy szóval *animizmus*-nak nevezi az anthropologia lélektani része, az összehasonlító néplélektan. E szó ugyan első sorban csak «lélekben, lelkes dologban való hit»-et jelent, de a véle ma úgy az ethnológiában, mint az összehasonlító vallástudományban jelölt fogalom még némi magyarázatra szorul. Először is az animizmus többféle fejlődési fokait, másodsor pedig ehhez mért kiterjedését és végül leginkább a nevében kifejezett *lélek*-képzetet illetőleg.

Czélszerűbb lesz mindjárt a legutóbbin kezdeni, mert ennek kifejtésével az első kettő úgyis önként megvilágosul. Az animizmus legelső legmélyebb fokán levő embert, a valódi ősembert, mint megfigyelésünk alá nem esőt, itt számba sem vehetjük. De igenis, a hozzá még elég közel álló *vad* vagy *félvad* embert, a még ma is élő primitív népfajok körében. Ennek a tüzetesebben megfigyelt és elemzett gondolkodás- és

ézőmódjából számos, a még fejletlen gyermekével analog vonás derül ki. Tekintetbe kell vennünk e mellett természetesen mindig a civilizáció légkörében növekedő gyermek mégis csak egészen más milieujét, valamint a fejlett eszű vadembernek naivsága mellett is sok tekintetben a gyermek lelki tevékenységeit tetemesen meghaladó ítélő, következtető és elvonó képességét. Ez analógiák közül a legfeltűnőbbek egyike az antropomorfisztikus felfogásnak az a majdnem souverain általánossága, minden dologra való kiterjesztése, a melynek értelmében az ily ember igazán a saját mértékével mér mindent. Más szóval a saját magán megfigyelt s legkönnyebben megfigyelhető szellemi folyamatokat tulajdonítja minden más dolognak is s azok szerint képzeli el az abban vagy azon tapasztalt jelenségeket. Hogy csak pár egyszerű példával szóljunk: a mi leesik az *lejön*; a mi árt, az *rossz* e szó erkölcsi értelmében, vagy haragjának, bosszúságának jeléül okoz ártalmat; a nap az ily felfogás alapján *kel* és *nyugszik*; a szélnek e világnézet kölcsönöz *szárnyakat*, a tűznek, a mely az égő anyagokat *felfalja*, fogakat stb.

E felfogás alapján az emberen kívül levő összes dolgok ép úgy és csakis úgy élnek és hatnak kifelé, első sorban az emberre, mint ő maga. Ez az, hogy az ember nekik az ő saját lelkét tulajdonítja. Igen ám, de milyen ez a lélek? Olyan *barbár* és fejletlen, mint ő maga, s a milyennél másféle életkörülményei közt nem is lehet. Ne ütközzünk meg tehát azon, ha a lélekkel való felruházás útján odáig jutva, a hol e lélek már ú. n. természetfölötti, vagy inkább csak «felsőbb» lényekbe is költözik, azt ezekben is fölötte barbárnak, kannibálnak, szeszélyesnek, gyermekelesnek, szóval egészen olyannak találjuk, a minő azé, a kitől e «felsőbb» lények azt kapták. Bizony a barbár embernek barbárok alakjokra és természetükre, ennek következtében pedig cselekedeteikre nézve az istenei is.

Régi útszéli igazság, hogy az ember a maga képére teremti a maga isteneit s hogy ezek vele lépést haladva fejlődnek. Igen ám, de fejlődésük mögött többé-kevésbé elmarad a kultusz, mely mindig konzervatívabb, mint az istenek természetéről az ember művelődésével együtt változó fogalmak. S elmaradnak a régi istenekre vonatkozó s egy vagy más úton, emlékekben vagy kultuszban megrögzített mythosok is. Vagyis itt áll elő annak a fönt már érintett szükségnek az érzete, hogy a fejlettebb ember és az ő még mindig fejletlen, de a hagyomány merevítő hatása miatt egykönnyen nem is fejleszthető istenei közt egyfelől, másfelől meg ez istenek és a róluk már derengő magasztosabb fogalmak közötti ellenmondás valamiképen kibékíttessék. Innen a magasabb fej-

lettségű népeknél, a melyek nem jutnak el elég korán e fejlettséggel arányos vallásrendszerig, az a kiáltó ellentét a haladottabb elemek egész szellemi állapota, gondolkodása és érzülete — meg a hagyomány szentesítette kultusz tartalma és alakja közt.

Ez azon stádium, a melyben már a Homeros nevéhez fűződő költemények, de még inkább a Pindaros ódái és Plato dialogusai némely helyütt világosan elárulják, hogy az istenek és a róluk regélő emberek egymástól mind jobban elidegenedtek, ezek amazoknak megértéséhez mind több kommentárra, mindegyre mesterkétebb magyarázatokra szorulnak. Igyekszik is e mind jobban tátongó űrt a fenti szükségérzettel majdnem egyszerre megszületett mythos-magyarázat több-kevesebb szellemességgel áthidalni. De minden mesterkedése rendszeren azon feneklik meg, hogy racionálissá akarja tenni azt, a mi a mythos keletkezése és szerves állapota korában csakugyan az is volt; de mihelyt már magyarázatra szorul, nem az többé s ilyenné a változott, továbbfejlődött szellemi állapot körében és az azzal összhangban nem is tehető.

De ez nem is feladata a mythológiának, a mely egyelőre beérheti azzal, ha sikerült kimutatnia, hogy még mindig megvan s így bátran föltehetőleg még nagyobb mértékben megvolt, sőt valamikor épen általános lehetett az olyan szellemi állapot, a minőnek talaján természet-szerűleg fejlődhetek a később oly irracionálisabbá lett mythosok. Ez állapot nagyjában, a mint láttuk, a primitív népek gondolkodás- és érzésmódja, elvonó és következtető eljárása. Már pedig erről a fokról emelkedett fel az anthropologia tanítása szerint a legműveltebb nép is, számos ezredév lassú fejlődésének hosszú útján. A mythologia bevezető tanulmánya tehát a primitív népek lélektana.

A szó valódi értelmében «barbár» ember lelkületének ismerete alapján érthetők meg a műveltebb népek mythosai is, a melyekben csak addig érthetetlen és visszatetsző a sok kannibáli, obscoen és egyébként botránkoztató csökevény, a míg arra nem gondolunk, hogy valaha e népek is kannibálok és másként is oly színvonalon voltak, a melyen az ily részletek egészen jól beleillettek az uralkodó érzés- meg gonkolkodás-mód teljesen logikus rendszerébe. Zeusnek atyja ellen elkövetett s a Hesiodos-féle Theogonia imént említett helyén leirt merénylete, mely a Plato-korabeli átlagos műveltségű görög embert már annyira megbotránkoztatta, hogy mindenkép valami rejtett allegorikus értelmet keresett mögötte, abban a korban, a mikor e mythos keletkezett, mindenesetre egészen jól hozzáillett még ez istenségnek akkor még teljesen egységes és nemcsak önmagával, hanem a benne hívőkkel is teljesen harmonikus

jelleméhez. De persze az a Zeus, kit a Perikles-korabeli görög az olympiai templom chryselephantin szobrában, mint a fenség legmagasztosabb ábrázolatában sem bálványként imádott többé, hanem csak a művészet leg-tökéletesebb alkotásában érzei képbe foglalt szellem-erkölcsi lényként. mint az emberek és istenek mindenható és bölcs urát tisztelt: az a Zeus már sehogysen illet bele a róla még mindig közzájön forgó mythosok keretébe; köztük kivált az olyanokéba, a melyek a legocsmányabb fajtalanságok hőse, kannibáli vérengzésre kész zsarnok, bármily állat vagy élettelen lény alakját is magára ölteni képes varázsló és szemfényvesztő stb. gyanánt szerepeltetik.

Ezeket az ellenmondásokat, a melyek hovatovább mind kiáltóbbakká lesznek, sem a lampsakosi Metrodoros természetéleti, sem az Euhemeros ridegen történelmi, sem a szentatyáknak az ördög fondorlatai által meghamisított öskinyilatkoztatással előhozakodó, vagy a neoplatonikusok mindenütt jelképes filozofémákat látó magyarázatai el nem oszlatják. Érthetőkké csak annak az önként kínálkozó föltevésnek az alapján válnak, a mely a Zeusról s a többi istenekről szóló visszataszító mondákat egy ilyeken még meg nem botránkozó barbár kor szülőtteinek tartja; a Pheidias vésőjével alkotott remekmű előtt áldozó görög ember Zeust pedig ugyanazon fejlődés eredményének ismeri el, a melyen ez a görög ember maga is átment, a míg a pápuák vagy a legvadabb néger törzsek szellemi állapotából és életkörülményeiből a Perikles Athénjének műveltségéig fölemelkedett.

(Vége következik.)

Katona Lajos dr.

ADATOK A BÁCS-BODROGHMEGYEI SOKACZOK NÉPRAJZÁHOZ.

III. A sokaczok ruházata.

A következő két fejezet a tárgyi ethnographiának van szentelve, még pedig ezen elsőben a sokaczok ruházatát ismertetem, melynek alapján a női fejdíszben alkalmazott sok virág és toll miatt egy magyar író a sokaczokat „magyarországi indiánok“-nak nevezte, holott az inkább az Adria melléki déli vidékekre emlékeztet, a következőben pedig a sokacz házat és berendezését. A sorrendet azért cseréltem fel, mert a ruházat tanulmányozása oly eredményre vezet, a mely az előbbi fejezetek eredményeit kiegészíti és megerősíti.

A bács-bodroghmegyei sokacz costume-öt általánosságban Badicz (i. h. 602. l.) így írja le: „A férfiak, úgy mint a nők, télen-nyáron csak egyetlen fehér viselnek, mely fölé az öregebb férfiak béllelt báránybőr mellényt (*prsnnyák*), a nők pedig szövött kötényt (*pregácsa*) vesznek; télen felső ruhául valamennyien báránybőr ködmönt viselnek. A férfiak fejét ugyanilyen süveg, lábukat bocskor fedi, melyet térdig befűznek. A lányok haja elől tenyérynire fel van kunkorítva, hátul pedig két tenyérynire széles fonattá kötve; ezt az asszonyok abroncsos főkötő (*ubradacs*) alá szorítják, melyet soha sem tesznek le. Ha ünneplőbe öltözködnek, a leányok fehér szoknyát, az asszonyok vörös, kék vagy zöld színűt vesznek fel; kötényük úgy, mint ingválluk arany-pettyes és sokszínű szegélylyel díszített, fejükön nagy virág és toldisz, derekukon színes csipkekendő, kezökben szintén, lábukon piros vagy zöld csizma“.

E leírás általánosságban megfelel a maga czéljának, de minket ki nem elégít; eredeti sokacz szavai — mint azt alább látni fogjuk — nem törzsökös sokacz elnevezések s ezért azok csakis Bácsból vagy Monostorszegről származhatnak; az meg, hogy a főkötőt a sokacz asszony, vagy bármilyen más asszony soha le ne tegye, elképzelhetetlen. Mi a magunk anyagát olyképen állítottuk össze, hogy az egyes egész costume-öket megvettük, azokat lányokkal, menyecskékkel és idősebb asszonyokkal részletesen elemeztük s a részek neveit pontosan feljegyeztük. Lássuk tehát e kutatás eredményeit.

A szöntai idősebb menyecskének főfejdíszje a *kapicza* vagy főkötő. A kapiczának van egy hátsó felülete, mely le a nyakig betakarja a fő hátsó részét és egy homlokfelülete, mely aranycsipkés szélével az arc felső részét szegi be; amazt a sokacz asszony *kongyá*-nak, emezt *csipká*-nak nevezi; a két felületet egymástól a kapicza éle vagy gerince választja el egyik fültől a fejtetőn keresztül a másik fülig.

A kongyát hosszában a közepén aláfutó fehér csipke-*uplet* két mezőre osztja, melyet himzés díszít; a csipkét a vándor csipkeverőknél — *csipkároknál* — veszik, a himzést azonban maguk készítik. A mellső csipka-felületet egy varrás szintén jobb és balmezőre osztja s e mezőket ugyanesak himzések ékítik.

A kapicza himzéseinek elemei a *top*, *kiticza* és *grana*. A *top* (= ágyú) lehet nagy = *veliki* és kicsi = *mali* s alakilag a magyar népies himzések rózsáinak felel meg; a nagy *top* színe rendszeren piros kék maggal, a kicsié ellenben kék, piros maggal és zöld kehelylyel. A *kiticza* (= bojtocska vagy rojtocska) áll apró veres, kék vagy fekete virágocskákból s ezeket köti össze a zöld ág, *grana*. A himzés anyaga hárász, *rudicza*.

Az egyes mezőket fekete sáv szegi be belévarrt zöld, kék és piros virágokkal; a homlokmezőt két részre választó sáv — *jacsicza na rétké* — szintén kivarrott.

A homlokmező mellső szegélyét az arany *csipka* képezi; ezt boltban veszik s ára szélessége, vagyis a szemek száma szerint emelkedik; e szemek rhombus alakúak, számuk rendszeren hét, de az idő-

sebb menyecskéknél ebből csak kettő látszik, a többi be van varrva a kápica alá. Az egyes szemek neve *kalotak*, míg a legszélső csipkészeté *spicz*.

A kápica egész pereme piros *rásával*, posztóval van beszegve; melyet belülről még zöld posztóval bélelnek ki. A kápica egész felületét pedig szétszórtan apró kerek sárgaréz isloggal — *pule* — varrják tele.

De a sokacz asszonynak nem elég az a dísz, a melyet a kápiczájára rávarrhat, még egyebekkel is elhalmozza azt. Így a fül teljesen el lévén takarva, a kápica megfelelő tájékára két pár fülbevalót akasztanak, az egyik — *obocsityi* — ezüstből van, a másik — *sztruna* — lószórból; amazt boltban veszik, emezt Szóntán a leányok csinálják. A fül tájon tűzdelik rá a kápiczára a *plantityiczkát*, a gyékényszárra kötözött ezüstszinű üveggyöngyből és szalagból álló csokrokat; míg a kápica és fül közé dugják be a 7—10 gácsértollból álló vászonnal összevarrt vagy viaszszal összeragasztott *skortyakot*.

A kápiczát, ha templomban mennek, rendszeren a *moszulinkával*, fehér muszlinkendő, borítják be, melyet elől lekötnek, két oldalt pedig *bumbacsákkal*, középnagy fejű sárgaréz gombostűkkel letűzik a kápiczához.

De ha azt, a mi a kápica fölött van, könnyen megállapíthatjuk, annál kevésbbé tudhatjuk meg, hogy mi van a kápica alatt, mert a sokacz asszony férfi előtt kápiczáját le nem veszi s ha erre kényszerítik a legnagyobb gyalázat esik meg vele. Ismeretes az, hogy ha a vérehajtó foglalni megy s nincs a házban senki, csak az asszony, elég, ha a végrehajtó az asszony kápiczáját elviszi, az adós adósságát 24 óra alatt bárhonnan is kifizeti; csak visszakapja a felesége kápiczáját — becsületét.

A kápica alatt még egy tiszta fehér kápica, *bila kápica*, borul a fejre s ennek a hátára fekszik a vadszólóvesszőből saját maguk által hajlított *kongya* vagy kontykarika, mely az egész kápica alakját — gerinczét — adja meg és tartja fenn. A bila kápica homlok-széle zöld posztóval van beszegve.

A bila kápica alatt van a haj kontyba kötve és a mennyiben ez a kápica nagy üregét ki nem tölti, az álhaj vagyis *kika*, mely kóczból, gyapjúból, rongyból, vagy ép a derékövből, ha már elrongyollott, kerül ki. A sokacz asszony azonban a kontyon kívül homloka körül frou-frou-t is visel, melyet úgy készít, hogy homloka közepén hajából két tincset leválaszt, szabadon hagy, ezt sűrű szappanos vízzel megnedvesíti, aztán homloka fölött annak szélén végig huzza, a kiálló részeket megnyomja ujjával, a közbeesőket pedig orsóval betölti a kápica alá.

A szóntai sokacz nő ruhájának fődarabja a nyaktól a bokáig érő bő ing, melyet a derékban öv szorít a testhez. Erről a darabról, a *kosulyáról* terjedt el a sokaczokról az a vélemény, hogy annyira erkölcstelenek, hogy csak egy szál ingben járnak. Az erkölcsök itt sem jobbák vagy rosszabbak mint másutt, de mint látni fogjuk a kosulyához még sok minden járul, míg a sokacz costume teljes lesz.

A kosulya két részből, egy felsőből — *opletyak* — és egy alsóból — *szkute* — áll s Szöntára jellemző, hogy a kettő derékben össze van varrva.

Az opletyak nyakrészét keskeny fekete vagy vörös himzés, *jacsicza* szegi be; a név az „erős” szóból van alkotva s a használt pamuz erősségét jelzi, a mi e helyen a foszlás ellen a tartósságot biztosítja. De ügyel a sokacz asszony arra is, hogy az opletyak minél tovább tiszta maradjon, mert ha egyszer kimosta azt, ünneplőbe már nem viselheti s ezért, hogy a nyak tájkát az izzadságtól óvja, a jacsicza alatt a nyak- és vállat finom muszlinkendővel, *kopren*, takarja be. Az opletyak vállrészét az ujjaktól ismét harántos himzés, *poranki*, választja el, mely rendszerint fekete s melyet maguk varrnak. Az ujjak, *rukav*, bővek s a *pulélk*kal diszített fehér ágvarrás, *grane*, ékíti. Az ujj a kéztőnél hirtelen összeszűkül, torkot képez, melyen alul az ingnek még jó tenyéryni széles és ismét kibővülő kezelője van; a torokban a ránczokat, mert az összeszűkülés a ránczolás útján történik, — aranszegély, *port*, szorítja le. Az ujj alsó része a fül, *usi*, szintén himzett, a himzés anyaga a rudicza, alakja a kiticza, további ékítése a *pule*, míg szegője valamilyen keskeny csipke, melyet rendszerint maguk kötnek. Az opletyak melli részén sincs sok dísz, mindössze a közepén levő hasíték, *nedra*, két szélét néhány sor *pule* ékíti, de itt a diszítésre nincs is szükség, mert e részt a kendők, szalagok és gyöngyök teljesen elfedik.

A *szkute* vagy *pendel* szélekből áll, melyeket csipke köt össze; a *pendel*hez öt szél, *pola*, vászon kell. E *pendel*ben nevezetes az, hogy az ágyékok előtt, a czombok feletti részbe nagy négyszögletes közönséges vászon darab van betoldva; ennek eredetére többféle hamiskás magyarázatot hallottam, de valószínű, hogy alkalmazására ugyanazon ok vezette a sokaczt, mint az opletyak alatt a *kopren* alkalmazására. A széleket összekötő csipke neve *úplet*, mint a *kapiczán*, a *szkute* elején levő toldásbetété pedig *tkánye*. A *szkute* alját és pedig két oldalt és hátul díszes arasznyi sáv, *raszplet*, ékíti, melyet áttört himzés, *trnóga*, és keresztcsékék, *krizsityi*, jellemeznek, melyet szalagszegély zár be úgy alul mint felül s melyből persze a *pule*, mint diszítő elem, soha sem hiányzik. Elöl a vászontoldás alatt a *raszplet* nincs meg, abból csak a szalagszegély és egy sor *pule* marad meg, de az is lejjebb van mint a *raszplet*ben, hogy a kötény alul kilássék. A *szkute* alját keskeny csipke, *csipescize*, szegi be. A *szkute* a derékben ránczba van szedve, a ránczbaszedést az asztalon végzik és mángorlással megerősítik; a ránczok a deréktől az aljig futnak szabályos egymásutánban.

A derekat a 3—4 ujjnyi széles öv veszi körül; a külső öv a *pojaz*, mely kétszer éri körül a derekat, eleven színű szőttes, *puleval* gazdagon ékítve; a belső öv rendszeren hosszabb, ez a *tkanicza*, sötétebb színű, durvább anyagú; a két öv felcsavarva a derékre legalább három ujj vastag; a *tkaniczát*, míg új, a *pojaz* nélkül is szokták használni.

Az opletyák fölé mint fődísz a gyöngy járul; a gyöngy rendszeren nagyszemű, gömbölkű, belül üres, átlátszatlan fehér üvegyöngy, *zrnye costano*; ebből 20—30 sort tesz a sokacz nő nyakára, még pedig úgy, hogy a sorok végeit összefonja s hátul a nyakon összeköti.

Elmaradhatlan díszítési járulék továbbá két szalagesokor, és pedig egy a mellen, a gyöngyök alján, melynek kötése a rendes két-hajtású csokorkötés, a másik hátul a hát közepén, mely azonban csak egy hajtású s keskeny kis szalag köti a gyöngyfüzérek sodrott kötő-zsinórához; ezek a *plántikák*.

A szkute elé a *pregacsát*, kötényt kötik; anyaga ugyanolyan mint a kosulyáé, leér a szkute aljáig, fent ránczba van szedve, lent három sor kék, piros és zöld szalag díszíti, alját széles csipke szegi be; oldalán díszítés nincs. A kötényt a szkutéhoz zöld zsinór köti; melynek mindegyik ága kétszer veszi körül a pojaszt s így ezt még jobban vastagítja; e kötőszalag neve *uzicze*.

A lábon, ha nem jár mezítláb, piros csizmát, *csizme*, visel, sárga bőrrrel bevont és hímzett sarokkal, *peták*-kal, hegyes orral; a csizmát a bezdáni vásáron veszi. A csizma alatt vastag többnyire fekete, gyapjuból kötött harisnyát, *csarape*, használ; sokszor csak ez van a lábán.

Kezében, ha templomba megy vagy látogatást tesz, egy keszkenőt, *maranka*, tart.

E ruhát látjuk legtovább a bács-bodroghmegyei szóntai sokacz nőn, mert a mint gyermeke születik, ezt viseli csaknem haláláig; ha megvénül, a tarka színek helyett sötétebbeket keres, az aranycsipkét fehérrel helyettesíti elhagyja a pulekat, leteszi a gyöngyöt is s csak egy büszkesége marad, a kapiczája. De a míg a sokacz lányból asszony lesz, costumeje is több változáson megy át, melyek közül legfontosabb a fejdísz átalakulása.

Már az olyan menyecskének, a ki még alig 1—2 éve asszony és gyermeke nincs, a fejdíszje sokkal komplikáltabb. A kapiczája teljesen egyező az elébbiével, csakhogy ebből alig látunk valamit, mert a kapiczát leborítják fehér fátyollal, *koprennal*, s ezt a szegélyeken a kapiczához tűzdelik; a koprent aztán elhalmozzák mindenféle díszítéssel. Így a kapicza élére, gerinczére virágsokrokból egész koszorút tűznek fel, közepére pedig kócsagtollból, *pérje od csaplye*, kis lantalakú forgót tűznek.

A koszorú elemei a *ruzsiczák*, *plántikák*, *zvecskik* vagy *dukati-tyik* és a *treptyonkák*. A ruzsiczák csinált virágokból állanak, igen sokféle alakúak és színűek, közben üvegből készült virágutánzatokkal; ezeken szalag nincs. A plántikák szalagesokrok egy vagy több színű szalagból, melyek közepén, rezgő száron arany- vagy ezüstsínű üvegyöngyök ülnek. A zvecski tű, melyről 3—4 apró színes gyöngyből álló sor lóg le, végén aranypénzek utánzataival. A treptyonkák ismét fehér gyöngyök, de minden szalag és virág nélkül, rezgő szálon ülnek s öt-hat ilyen gyöngy rezgő szárát viaszszal egy sárgarézgombostű fejéhez ragasztják. Ilyen elemekből álló koszorút tesznek még a homlok fölé is, valamint hátul, a kongyafelület peremére is.

A perje vagy tollforgó 10—12 kócsagtollból áll, melyeket alul viasz erősít egy nádból készült tűhöz.

E virágokon kívül azonban van még egy másik fontos eltérés a későbbi ruházattól. A kapicza és fátyol homlokrészét ugyanis még külön egy széles nehéz aranysáv, *csipka*, nyomja le, mely körben haladva csaknem a vállakig nyulik le két végével, s melynek külső széle nem simul a fejhez, hanem elláll attól.

A kosulye, oplettyák és szkute, az öv, gyöngyök, pántlikák a fiatal gyermektelen menyecskén is csak olyanok, mint az idősebben, csakhogy a fiatal menyecske a szkute fölött még piros posztóból készült szoknyát, *czrvena szuknya*, visel, melyet fönt is, lent is zöld posztószalag szeg be; a piros szoknyát addig viseli, míg a fejdísz, míg t. i. gyermeke nem születik. Köténye ugyanolyan, mint az idősebb menyecskéé, de felette finom fehér fátyolból rövidebb kötényt, *koprent*, visel, mely csak félczombig ér. Végül ruhája több még egy virágos selyemkendővel, *marama*, melyet egészen lazán köntek meg elől a gyöngyök felett. S végül nem volna ilyen fiatal menyecske Éva leánya és a modern kor gyermeke, ha tournure-t nem viselne; ezt oldalt a csipők felett használja s régi rongyokból készíti magának; neve: *tkánye*, *tralya* vagy *krpa*.

Persze a menyecske hétköznapi ruhája, noha ugyanolyan anyagból van, kevesebb és egyszerűbb; ha pedig munkába megy, az oplettyák fölé vászonból készült ujjast, *zóricza*, húz, hogy az oplettyájtát be ne piszkítsa. Ehhez egészen hasonló kis ingecskét, *kosulyacz*, szoktak olykor a vállkopren helyett is használni az oplettyák alatt ugyanazon czélből.

A Mária-leányok, *goszponosa*, a kik t. i. körmeneteken és bucsúkon Mária szobrát viszik, viselete ismét eltér az eddigiektől; ez már lányias és így a fejdísz teljesen különböző. A mily sajátosága az aszszonyiságnak a kapicza, ép oly sajátosága a leányosságnak a pletenicza. Mert a szöntai sokacz lány a kapiczát nem viselheti, míg a menyecske hajából pleteniczát nem fonhat.

A leányok fejdíszre két részből áll, a hátsó *pleteniczából* és a mellső *zolóféből*, amaz a hajfonatnak, emez a frou-frounak felel meg. A pletenicze a hajból készített nagy lapos fonadék, melyet 45—200 ágacska, *sztruksa*, hajból — a haj sűrűsége szerint — fonnak össze, majd ketté hajtják s feltűzik a fej búbjára. A zolófét úgy csinálják, hogy a hajból a homlokon két tincset leválasztanak, azt sűrű szappanos vízbe beáztatják, majd ujjukon az arcz körül gyűrűkbe rakják s úgy tartják azt, míg teljesen megmerevedik, a mi jó két óra hosszát is eltart; a zolófét hétköznap egy másik frou-frou-alakkal, a *siské*vel helyettesítik, mely a hajnak lapos kihurkolása.

Míg ez a hajdísz a szöntai leányoknál — akár goszponosák, akár nem — egyező, a hajra rakott virágdíszben már eltérés van. Míg ugyanis a lányok általában virágokkal, ruzsiczákkal tűzdelik tele a fejet, s nem a fej búbján — mint a menyecskék — hanem a két halántéktájon tűznek fel rövidebb és pelyhes kócsagtollat, addig a

goszponosák fejükre pártát, *kruna*, kapnak. A párta alapja széles, vékony, de erős kemény papír, erre varrják rá csinált virágokból a karvastag koronát. Ezenkívül azonban a pleteniczát, papírral borítják, de ezt ruzsiczákkal tele tűzdelik, valamint a fültájékán megjelennek mindazon diszító elemek, melyeket a menyecskeknél láttunk. A középben feltűzött kócsagtoll helyett azonban ilyen csak a fül táján használnak, gyakran pávatollal s fehér finom vászonból kivágott rojtocskákkal, *rójte*, gyöngyből és virágbojtokból álló *viszúlykákkal* együtt.

A ruházat többi részei egyezők úgy a lánynál, mint a goszponosánál az új menyecskejével, a csizma helyett azonban inkább rövid, a sarkot szabadon hagyó papucsot viselnek, melyet, ha nagy a sár vagy a hó, a németektől nevével együtt átvett faczipőbe — *klope*, *klyofe*, *kloufe*, *czokde*, *sórke* — dugnak.

A gyermek vagy serdülő leányok ruhája a felnőttekétől legfeljebb egyszerűbb s kevesebb díszével tér el: nevezetes különbség van azonban a hajdíszben, mert a leány addig, míg „templomba nem indul,” a zolofe és siske helyett egy másik mellő pleteniczát visel.

A szóntai sokacz női viseletből általában hiányzik a szerbek által annyira kedvelt, pénzekből készített nyakfűzér; igen ritkán találtam a nyakon ezüst pénzt, *czvanczige*, akkor is csak egyesével.

A szóntai női viselettől jelentékenyen eltér Bács-Bodroghmegyében úgy a délibb mint az északibb sokaczság viselete.

A déli sokacz női viselete egyező Bács, Plavna, Vajszka és Bogyánban; de a milyen tarka e helyek nemzetisége, ép olyan nagy a hatás, melyet a sokaczra s ennek viseletére gyakorol. Így erős a szerb hatás, erős a német hatás; amattól a sokacz átvette a szoknyát, emettől át a könnyebb vagy épen vásári csipkemunkát s e kettős hatás erősen tükröződik vissza a mesterszavak kincsében is.

A bácsmegyei déli sokacz női costumejének igaz jelleme a fiatal még gyermektelen menyecske ruhájában s különösen fejdíszében nyilvánul legerősebben. Alapjában, tehát eredetében a szóntaival ez is egyezik, de alakilag másként fejlett ki. A plavnai (vagy bogyáni, vajszkai, bácsi) menyecske haját két *czrupba* fonva szintén megrakja még ronggyal s erre ráhuzza a kapiczát. De már a déli kapicza más, mint a szóntai; először is mindig fehér és egyszerű, másodsor nem oly nagy, harmadszor gerince nincs oly határozottan kifejlődve, vagyis a szóntaival alakilag egyező kontykarikájának szárjai rövidebbek s végül negyedszer a kapicza, mint olyan, a déli sokacz nőnél soha sem érvényesül, mert az mindig be van kötve a piros (néha fehér- vagy feketebabos) kontykendővel, *samija*, melyet gombostűkkel úgy letűznek a kapiczához, hogy az teljesen híven mutatja a kapicza alakját. De míg a szóntai nőnél a kapicza alól a fültájón a haj ki nem látszott, a plavnai nőnél a samija alól két lazán lefésült vagy összefont hajtincs, *prene*, buvik elő, a mivel nyilvánvalóan a gácsértollakat helyettesíti természetes módon. S mert a samija kendője, melyet hátul a nyakon kötnek meg, szorosan tapad peremével a fejhez, kibukkanik a fül czimpája is a fülbevalóval. Itt aztán már

új nevekkal találkozunk; a bumbacsa helyett a *csijoda*; a fülbevaló: obocsityi helyett *mingyúse*. A samijás kapiczának ezen alakja minden asszonynál egyaránt megvan, ha fiatal, ha öreg, a különbség ismét csak abban fejlík ki, hogy ki mit rak reá.

Az öreg asszonyok a samijás kapiczát minden további dísz nélkül hordják.

A menyecskék, ha már gyermekök van, a samija két oldalát díszítik fel csinált virágokkal és a többi gyöngyös elemekkel; e két csoport, noha felnyulík a fültől a fejre, de a fejtetőn nem egyesül s olyan, mint a szöntai krúna két darabja. Új nevekkal persze a díszítő elemek közt is találkozunk, a treptyanka helyett *treptyán*, a vizűlye helyett *mingule*. De a díszítő elemek közt nemcsak új neveket, hanem új alakokat is találunk, melyeket az jellemez, hogy valamennyi úgy van tűre erősítve, hogy lóg s így e fej minden mozdulatánál az egész dísz megrezeg. Ilyen elemek a *cziter*, mely lógó gyöngysor, a *trépte*, mely nem más, mint függő zrnye, a *crvéna trépta*, mely lógó szerkezetű rózsácskák és levélkék fűrtje, ilyen a *zausnyake* és *skortyke* is.

A fiatal még gyermektelen menyecskék fejdíszét csak a hason állapotú szöntai menyecskéjével hasonlíthatjuk össze; de a mint különbség van az alapban, ép úgy különbség van a rajta felépülő egész fejdíszben is. Ez a különbség pedig származík az aranycsipke alkalmazásából. Láttuk, hogy a szöntai menyecske fejdíszén az aranycsipke körben veszi körül az egész fejet, ezzel szemben a déli sokacz nő fején az aranycsipke egy egyenes vízszintes vonalban fekszik a samijához tűzdelte s persze nem látható vesszőcskén, *sibiczán*, mely e szerint az egész fejdísz alakját megszabja. Az aranycsipkét a szöntai csipkának, a déli sokacz *elátenak*, a benne levő szemeket a szöntai kalotaknak, a déli sokacz *kruska* vagy *kruscscizának* nevezi. Ez aranycsipke mögött a fejre borul a *borundsuk*, fehér vékony fátyol, a szöntai kopren, mely lefedi a vállakat is; a borundsuknak rendesen nincs sarka, ha van, már neve is változik s az üzleti *tilanglet* szóval jelölik. E borundsukra a fejtetőre ruzsiczákat és plántikákat tűzdelnek, míg a fejet a csüngő s minden mozdulatnál megrezdülő díszítő elemek veszik teljesen körül.

A bács-bodroghmegyei déli sokacz asszony már a szoknyát is sűrűbben viseli, mint a szöntai; e tekintetben a szerbekkel való állandó érintkezésnek erősen megérzik hatása; míg Szöntán csak egy szoknyát ismertünk meg, itt már négyet különböztethetünk meg. Az igazi, a menyecske szoknya, melyben a fiatal asszony legszebb akar lenni, a *délínszka szoknya* (török szó: deli + szoknya); már a *moldunszka szoknyát*, mely csak kétféle színű lehet, vagy piros, vagy fekete, s mely vastag gyapjú szövet, csak télen viselik az asszonyok; a *turszka* (török) *szoknya* ellenben olyan, hogy az asszony bármikor felveszi, ha nem készül fél valahova, nem a templomba, vagy vendégségbe megy. Ezek azonban mind színes szoknyák, de van fehér is és ezt már a lányok is kezdik viselni, a mi az elszerbesedés jele; ez a *roklya*, magyarul rokolya; alján széles fehér himzés, *slingeráj*, melynek kivár-

rott levélkéit *pero*-nak hívják, majd ez alatt áttört művű hímzés, *necz*, melynek lukacsait *búse*-nak nevezik, majd végül a roklya legalján kis csipkézett varrás, *opsling*, képezi a díszet. A nevek legjobban rámutatnak arra, mit milyen nemzetiségtől vesznek át.

A női ruházat többi darabjaiban a szóntai és déli sokacsz között kevés az eltérés. Az oplettyák nyaki része az *ogrlicza* nincs kihímezve, hanem szalaggal bevarrva; általában a hímzést szeretik szalag- vagy vett csipkedíszszel feleserélni; így az oplettyák ujjában egész hosszában ilyen betét van, *ekla*, s ezt szalaggal, *trajcezi*, is ékitik, melyet olykor zsinór, *gajtán*, is helyettesít; a trajcezi neve, ha nincs alatta csipke, *zaponke*. E betétescipkét azelőtt maguk kötötték s mintáját *rážgled*-nek nevezték. A rázgled mentén az ingujj vagy hímzéssel van díszítve, s ez a *vitano*-, vagy isloggal, puleval, melyet a déli sokacsz *slyokenek* nevez, s ez a *slyokano*-díszítés. Az ingujj hosszában alkalmazott hárászshímzés mintája az *iszkránka*. Végül az ujjak kézelő csipkéje, mely igen széles, ma már szintén bolti árú s ezért *neczá*-nak nevezik.

A déli sokacszó a szóntaitól eltérően két vállkendőt visel, a felsőt színes selyemből, *szvilena marama*, az alsót fehér fátyolból, *bila marama*. A tournure itt is megvan, de új névvel: *kukovi*. Az övből csak a *tkaniczát* viseli, a pojazót nem. A kötenyét a szóntai *pregácsa* név helyett *keczelyának* mondja s az többnyire színes atlasz. A mellet és háton levő szóntai pántlika itt is *plántika* nevet kap. A *csarape* harisnyát csak télen viseli, nyáron a német *strinflé*-t használja. A nyak gyöngye nem üres, hanem tömör üvegből való s a zryne helyett a *biszer* névvel jelzi, mi az igazgyöngy neve.

Itt-ott kezdik már a *pruszlikot* is használni, de ez nincs általánosan elterjedve s szerb vagy horvát hatásnak tulajdonítandó; a szerbet tarka selyméről, a horvátot a tükör bevarrásáról ismerhetjük fel. Végül megemlítjük, hogy, ha esik az eső, nagy asztáhúkot borítanak magukra s úgy mennek az utcára; az *asztálnik*, vagy, a hogy Bácsban mondják, *csarsapity*, nem egyéb, mint egy nagy tarka asztalterítő abrosz.

Látjuk tehát, hogy Bács-Bodroghmegyében a déli négy sokacs község, meglehetősen külön típust mutat fel a szóntaival szemben s épen így áll a dolog az északi három sokacs községgel is, Szántova, Béreg, és Monostorszeggel, melyek közül az utóbbi a tiszta típus észlelésére a legkevésbé alkalmas a városi élet és a nagyon is kevert lakosság erős hatása miatt. A bács-bodroghmegyei északi sokacsoknál nemcsak új elnevezésekkel, de új alakokkal is találkozunk, sőt ha a menyecske fejlődését vesszük a vizsgálat alapjául, mely az egész öltözetben a legsajátosabb, akkor már nemcsak az alak új, hanem mintha az alap, az eredet is más vagy talán ősből volna; a mi annál feltűnőbb, mert az északi sokacs bizonyos megkülönböztetéseket tud tenni a bunyevacz, a dunántúli szlávtság (sokacs) és saját maga közt, a mit délen vagy Szóntán még az alakok átvétele esetén sem találunk s legfeljebb a német vagy szerb név átkölcsönzésében ismertünk fel.

Az északi sokacz menyecske hajfésülésében találjuk az első sajátságot; a haj homlokrészből leválaszt két fürtöt s azt kerekre sodorva levezeti a fülekig úgy, hogy az a fejdisz alól is előlátszik; ezt a csavart hajfürtöt *kudriczának* nevezi s analogonja talán a déli sokacz asszony prenéje; a fülnél aztán még külön kis frou-frou van, *rausznicze*, mely talán a gácsértollat helyettesíti természetes módon. A kontyra borítják rá a kontykötőt, ezt egyszerűen *naglavalonak* (fejrevaló) nevezik, a kapiczát. sámiját nem ismerik s a maguk fejrevalójának épen nem tulajdonítanak oly jelentőséget, mint a déliek és szóntaiak a kapiczának; nincs is a kontykötő különösebben ékítve, fekete szövethől való s csak mellső szegélyét borítja islog; ha ráhúzták a fejre, hátul kötik le a kötő madzaggal, *rudicsarkákkal*. Annál fontosabb azonban a kontykötő alaktanilag s ez egyáltalában nem egyezik a bács megyei sokaczságéval, mert két szarva, *rogovi*, van hátul, kitömve kőcczel vagy két vesszővel, melyek a fej hátsó részén szétállanak s köztük a kontykötő élet képez. Itt tehát nincs kontykarika s a fejdisz egész alakját a két kis szarv s a közte levő él szabja meg.

A fejrevaló dísznek tehát, melynek neve ismét egyszerűen *naglavaló kiténye*, van egy felső horizontális négyszegletű, egy hátsó verticalis négyszegletű és két oldalsó verticalis háromszögű felülete, melyek egymástól különféle díszítő elemekkel vannak elválasztva.

A mellső és oldalsó felületeket teljesen beborítja az aranycsipke, melyet csipkának neveznek ugyan, mint a szóntaiak, de melynek szemeit a kalotak, kruska helyett *jabucsicének*, csipkés szélét a német spicz helyett *thepeninek* hívják. Ez az aranycsipke megvan tehát az összes bács megyei sokaczoknál, de míg délen egyenesre van kifizítve a homlok fölött, míg Szóntán egész lazán övezi körül a fejet, az arcot, addig Szántován s általában északon sorosan a főhöz tapad.

A fejdisz egyes felületei egymástól, mint mondtuk, határozottan vannak elválasztva; így a mellső felületet a hátsótól a kontykötő két szarva közé tűzött kőcsagtollbokréta választja el, melynek a perje név mellett itt egy másik neve is van: *czimerke*. Az így alkalmazott kőcsagtoll tehát oly jelleg, mely közös Szóntával, de mindkét területet elválasztja a déli sokaczoktól. — Az oldalfelületeket a mellső és hátsó felülettől élesen elválasztja egy sor nagyfejű tű, *igle*. E hajtúk filigránhoz hasonló művűek, többnyire ezüsthől valók, olykor üveggyönggyel, néha azonban igaz gyönggyel is berakva; egy-egy tű gombja akkora, mint egy közepszerű cseresnyeszem. Figyelemre méltó az, hogy e tűket, melyeket a déli és szóntai sokacz nem használ, a szerb nemcsak a Bácskában, de Torontálban, Temesben is szelvében használja.

Az ilyképen egymástól elkülönített mezőknek mindegyiknek megvan a maga sajátos dísz. Így a mellső felület fődíszé a virágfüzér, *vinacz*, mely annak mellső körzetét ékíti s áll csinált virágokból *papuska*- (pipacs)-ból, *lyubisicza* (?) -ből, *viszaloból* azaz zöld száron ülő piros bojtokból, *nefeles-* (nefelejts)-ből, *lisztak*- (levélké)-ből, *gyurgyicz*- (gyönggyvirág)-ból stb; az oldalfelületek fődíszét a *drtaviczák* adják, melyek ezüst fonalból csinált s gombostúvel összetartott áttűzött

csokrocscák; míg a hátsó felületet a *puczad*, gombok, és *czvít*, vagy *czvítityi* mindenféle összetételei ékítik.

De ezek csak a fődiszító elemek, mert bámulatosan gazdag az a sorozat, a mit egy sokacz asszony a fejére tűz. A tűk közül láttuk az iglét, a *puczadot*, de megvan a mellett a *bumbacsa* is, az ennél kisebb fajta sárgaréz gombostű a *spéda* és *spédicza* és a *zrucze* vagyis gyöngygombocskákkal ellátott tű. A diszítéseknek másik sorozata a kecskeny szalagsokrokból kerül ki; ezek a *plantityiczák* és pedig *vezene* pl. a hímzettek, *modra* pl. a rózsaszínűek; majd a drtaviczák alá tűzve alkalmazzák, *planticzicse* i *drtavicza*; s ha nem elég a *plantityicza*, csinálnak ilyet vékonyra vágott sárga papirosból is, *papírzsúte*. A drtaviczát kombinálják zsenilia csokrokkal is, *gaytan* i *drtavicza*, s ezek mellett nagyban alkalmazzák a már ismertetett *zvecsakot* és *ruzsiczákat*.

A menyeeske e fejdísz a *burundzsukkal* együtt, valamint az aranyescipke mellső felét a férjétől kapja, ő ad hozzá 5 frtot és az aranyescipke másik felét.

Az északi sokacz asszony ép úgy, mint a szóntai, kosulyát visel; a kosulya szintén két részből áll, az oplettyákból és szkútéből, melyek a derékben össze vannak varrva, csakhogy az északi sokacz nő a szkütet *kríla* vagy *krílczának* nevezi; jellemző az, hogy a szküte nevet ismerik, de szerintük ezt csak a bunyevácok mondják.

A oplettyák hasonló a többi sokaczokéhoz, csakhogy diszítése egyformább typososabb, és kevesebb változatot mutató. A nyak ránczolója: *szuizano*, nincs beszegve; a vállat haránt fekete hímzés, *póramak* ékíti. Az ujjaknak kézelője is van, mint a többi sokaczoknál, de az *use* név mellett a *za rúkóm* jelölést is használják. Az új hosszában csipkebetét van s e mellett jobbról és balról hímzéses és islogos dísz, az asszonyoknál inkább fehér a hímzés, a lányoknál mindig fekete. A hímzés alakeleme a szem, *oscze*, s csak a nagyságban van különbség; az egyik a *legutacscki vitano*, az apró hímzés az ingujjon, a másik *krupno vitano*, a nagyszemű hímzés ugyanott. A kézelő vagy fül hímzése mindig fekete *vuniczából* kerül elő. Ide jegyezzük még a hónalj-toldásnak, *laticza*, és az ingujj alsó betoldásának *úpólcsity* vagy *úpólcsi* sajátos elnevezését is.

A kríla derékránczolását, *nizovi*, a szegés, *opsivalo*, szorítja le; a kríla alját, *podlyina*, vékony aranyhímzés választja el a felső résztől, legalját, szélét pedig a *csipcsicze* határolja. A kríla három szélből áll, s ezeket *úplettel*, bolti csipkével kötik össze. A kríla ágyéktájékan, ép úgy megvan a vászonbetét, mint a szóntai és déli sokacz szkútéjén.

Az öv tarka szőttés, neve *krajacz*, tehát új név; a pojaz szintén megvan, de ezt a krajacz alatt hordja az északi sokacz. Ismét jellemző az, hogy az északi sokacz tudja, mi a tkanicza, de azt mondja, hogy azt csak a *bile zsene* = fehér asszonyok, tehát dunántúliak viselik.

A nyakgyöngy az északi sokacznál is ép oly állandó és rendes, mint a többinél, a gyöngyöt *zrnyének*, egy sorát *sztrúkának* nevezi,

ezek tehát ismert nevek; a gyöngy színét azonban a jéghez, *ledeno*, és viaszhoz, *voszteno*, hasonlítja; a gyöngyök közül különösen használja a bordás fehér gyöngyöt, *szukano bilo zrnye*, s kedveli az aranyutánzatokat, *medályke*, is. A használt gyöngymennyiség egységének jelzésére használtak előttem egy szót, *kutes*, de ezt, a hányan voltak, annyiféleképen magyarázták s valódi jelentését nem tudtam megállapítani.

A szóntai és déli sokacz mellső és hátsó pántlikacsokrát az északi sokacz is használja; a mellen levő azonban kisebb, mint a háton levő s a megnevezésben is megteszi a különbséget, emezt *plántikének* amazt *plánticsicének* nevezvén el. A hátsó szalag nagyságánál fogva könnyen összeesik, ezt megakadályozandó, kis pálczikát, *sibicze*, dugnak alája, mely kifeszíti.

A fülbevalók formája a többi sokaczéval egyező; megvan az ezüst fülbevaló, de ezt *brnyiczének* nevezik, meg a lószőr-fülbevaló, ennek neve majd *obocsityi*, majd *sztrúna* s van ezek mellett kék üvegkarikából álló fülbevaló s ezt *karicsicának* hívják.

A menyecske a krila fölött *szuknyát* is hord, mely piros, de olykor zöld posztóból készül; részei, nevezetesen ránczolósa, *nizovi*, és ennek beszegése, *opsivalo*, ugyanolyan elnevezésű, mint a krilán; a *szuknya* hasítéka (a német Slitz), *jóma*, elől a hason van, itt kell a *szuknyát* a *kopcsival* (kapocs) bekapcsolni s fölötte a szoknyára hátul rávarrt madzaggal, *uzicze*, megkötni. A szoknya alján belül arasznyi széles sáv van, és pedig a vörös szoknyán zöld, a zöldön vörös posztóból, érdekes a szegélynek török neve: *szindsip*. Noha az északi sokacz is használja a szoknyát, de használata nincs megszabva, viseli addig és akkor, a meddig és mikor akarja, járhat a nélkül is, csak a krilában, de csak ha már egyszer asszony.

A kötény, *pregácsa*, hasonló a szóntaihoz, rendesen ugyanolyan szerb vászonból készül, mint az oplettyák s ilyenkor van rajta alján vagy 3—4 sor selyemszalag, *plánticsicze*, minél több *slyóke*, s ezek között bizonyos rendben elhintve apró pamutszemek, *vunicza*, a lányok kötőin pedig még himzett ágacsokák, *grancsicze*, és csillagocskák, *zvidicze*. E mellett különösen az idősebbeeske menyecskekéek használnak tyilimszerű tarka gyapjúkötényt is, a minőt tudvalevőleg a bunyevácok viselnek általánosan.

A lábon *papucsot* és *csizmet* viselnek; kapczája: *obojske*; téli gyapjú harisnyája: *csarape*; nyári, boltban vett harisnyája: *strinfta*.

Az északi sokacz asszony és lány ruházata lényegében ugyanabban különbözik egymástól, mint a szóntai vagy déli sokacz leányé és asszonyé; a különbség tehát itt is a fejdíszben összpontosul. A hajviseletben megvan a két *pletenicza*, csak hogy *kikának* nevezi és pedig a mellsőt *pridnya kikának*, a hátsót *sztrazsnya kikának*, a kettő közt van az idegen haj, *tugya kika*, a fül mellett pedig a *kudricza*; a *kudriczát* és *tugya kikát* azonban csak a 15 éven felüli leányoknak szabad viselni. A két *pletenicza* el van halmozva virágokkal s azokkal a különböző díszítő elemekkel, melyek később a menyecske kontyos

fejdíszéhez járulnak, de a két oldalfelületet mindig teljesen mentes a díszről, itt kizárólag a simára fésült haját látjuk.

Íme ezzel bemutattuk a sokacz nő eredeti ruházatát; azt látjuk ebből, hogy alapjában véve ez egy egységes típust állít elénk, de a fejdísz három teljesen különböző irányban fejlett ki; ha nem tekintjük a különböző — szerb, bunyevác és német — hatásokat és ha csak azt tekintjük, a mi igazi eredeti sokacz, a közös típus mellett feltűnő a fejdísz önálló alakulása három irányban, feltűnő az elnevezések különbözősége; és ezek a feltűnő különbözőségek megerősíteni látszanak azt, hogy a sokaczok beszivárgása és itteni letelepülése különböző időben és különböző helyekről történt, mert csak ez magyarázhatja meg a costume-jellegek és az elnevezések különbözőségeit, noha e véleményt megerősítő történelmi tényeket vagy összehasonlító adatokat a felsoroltakon kívül nem adhatunk; mert hiszen sem a szerb behúzóadásra vonatkozó részletes adataink nincsenek, sem a dunántúli és többi sokaczság ethnographiáját hasonló részletességgel — a mi az összehasonlítás főfeltétele — nem ismerjük.

A bács megyei sokacz nő téli felső ruhája nem különbözik a szerb és bunyevác hasonló daraboktól. Az ujjas ködmön, *kozsu*, és az ujjatlan, *kozúsak* vagy *kozúsce* többnyire Vukováron készül; a *tyurdija*, a hol még egyáltalában van, Zomborról kerül a sokaczokhoz. A ködmön részeinek elnevezése következőleg nem is eredeti, gallérján, *ogrlicza*, kihajlik a szőr, elől fonott zsinóron, *gajtan pleteni*, függő bőrgomb, *gombe* vagy *kopcese*, tartja össze; díszítéséből a bőrcizfra, *perváz*, az egymásra varrt csipkés bőrlemezekből álló rózsza, *kolesce*, elején a fellemszér, *czrveno tre*, háta díszítésében a kivarrott tulipánok és ágak, *tulipán i grana* (mála gr. és velika gr.), alján a zöld bőresipke, *csipka zelena*, és a bőrszegély, *spicz*, ujjá végén a bőrbojtok, *perváz oko ruke*, említendők fel. A *tyurdija* hosszú, a bokáig érő — s ebben különbözik a bunyevácztól — téli bunda sötétkék posztóból, rókatorokkal bélelve és prémezve, gazdag arany és világoskék zsinórzattal s nagy ezüst gombokkal vagy kapesokkal; Zomborban a szűrszabó szrdómár készíti.

A sokacz férfi fehérműje ugyanolyan szerb vászonból való, mint a nőké. Ruházatának részei pedig a következők:

A sokacz férfi haját lefésüli a homlokba s fölötte meglehetősen magyaros kalapot visel. A kalap, *sesir*, karimája, *obód*, alacsony, keskeny, kevésbé fehajló, a kalap fedele, *dáncze*, szintén alacsony s gömbölyű. A gyerekek szalagot viselnek kalapjukon, melynek elől a közepén csatja, *bros*, *gombe* vagy *csioda*, van. A legények a *plántikát* megtartják ugyan, de mellé virágot is tűznek, még pedig állandóan csinált virágot, *rusziczát*. Családapák és idősebb férfiak kalapján a színes szalagot egyszerű színű szalag váltja fel, a virág pedig teljesen elmarad.

A felső testet az ing takarja; az ingnek gallérja régen egyáltalában nem volt, ma is csak a fiataloknál, legényeknél találjuk meg; elől a hasadék csak csekély, legényeknél mindkét oldalon kivarra

himezve; a régieknél az ing hasitékát csak felül s madzaggal kötötték össze, ma már egy-két három gombbal gombolják be. Az ujjak a vállban szűkek, a kéz felé mind bővebbek; alsó arasznyi részük már diszített, még pedig felül szépen kivarrott harántsáv, fekete vagy piros himzéssel, ez alatt fehér varrás, legalul pedig széles kötött csipke a disz. A válltól a diszített övig egy hosszú s tenyérynyi széles sáv húzódik ugyancsak kötött csipkéből, melyet még isloggal is megraknak. Itt, a hol idegen hatás alatt áll a nép, a bő ujj helyett gyakran talá-lunk szűk, vagy a kéznél összeszűkülő ujjat s ilyenkor színes pamutból kötött kézelő (*sváb*) takarja az alkar alsó részét. Az öregeknél az ujj diszítése természetesen lemarad s a fiatalok is csak ünneplőben vesznek fel diszített inget. Az ing alja soha sincs a gatyába kötve, szabadon függ a gatyá fölött.

Nyakravalót fiatalja-öregje egyaránt visel; de míg a fiataloké tarka virágos és drága selyemből való, az öregeké egyszerű és fekete; s míg a fiataloké rövid, a nyakat csak egyszer éri körül s vége széles csokorba van kötve, az öregeké 2—3-szor oly hosszú, a nyakat 2—3-szor körülesavarhajtja vele s végét egyszerű csokorba köti. Szóntán a fiatalok a nyakkendő csokrát rézkarikába, *burma*, szorítják be.

Az alsó testet a gatyá takarja be; rövid, bokán felül ér, igen bő s a derékben sűrűn, de nem rendben ránczos; a gatyá bőségéről felvilágosít az, hogy nyolez szélből kerül ki. Az öregeknél a gatyá egyszerű, s az ing a gatyával 4—5 frt árban beszerezhető, de már a fiataloknál a kettő együtt 16—20 frtba kerül. A fiataloknál a gatyaszárak aljához széles csipkét, a déli vidéken ma már német slingelést varrnak, s ez teszi drágává azt. E dísz maga az anya, vagy a testvér, vagy épen a menyecske feleség varrja s nem boltból kerül ki.

A mellény rendszeren fekete s mert csak ünnepen hordják, atlaszból készül, egy sor pitykegombbal gombolódik s két mezejét finom s egyszerű selyem himzés ékíti, melynek elmaradhatatlan alakja a szegfű szírom koronája; e himzés igen szerény és szelíd színekből van összetéve.

Télen a mellény fölött kabátot is viselnek, melyet a sokacz nevével együtt, *rékla*, a némettől vett át s boltban vesz.

Ugyancsak télen vagy két gatyát húz fel a sokacz férfi, vagy pedig magyar nadrágot, *csaksíret*.

A sokacz férfi, mikor csak lehet, mezítláb jár; de ha lábára kellett vennie valamit, akkor bocskort, *opanke*, viselt, mely alatt a lábat és lábszárát gyapjúból szőtt vastag kapezába, *obojske*, csavarta. Ma már ezt az ősi viseletet is kiszorítja a magyar csizma, hegyes orral, patkós sarokkal, melynek hátul bütyke, *tyosak*, van eredetileg a sarkantyúszög számára, de miután a sokacz sarkantyút soha sem használt — hiszen bocskorban ült még a lovon is — csak arra szolgál, hogy a csizma lehuzását megkönnyítse vele, a torokban kevés ránczal. Ha a kapezával, *krpe*, körülesavart láb — az obojkét csak bocskorhoz használták — a csizma bő torkát nem tölti ki, a boka fölé keskeny kapezadarabot, *falatke* vagy *povijacsi*, csavarnak.

Télen a férfi vállára veti a kozsut, mely a nőkével egyező, kezébe a botot, régen — a szabad faizás boldog korszakában — a fejszét s ezzel láttuk a sokacz férfi egész ruházatát, mely sokkal egyszerűbb, mint a nőké, s mely erősen halad az elmagyarosodás és elnémetesedés felé s ép azért a helyi eltérések, ha voltak, elmosódtak s ma már alig nyomozhatók ki és állapíthatók meg.

IV. A sokacz ház és berendezése.

Ha sokacz falvainkon végig megyünk s a házakat kívülről futólag megtekintjük, alig különböznek azok nagyjában és általában véve a bácskai vagy mondjuk a régi határörvidéki kerületeknek Bécsből előirt sablonok szerint épült házaitól. Áll az nagyjában és általában minden sokacz falunkra, különösen azért, mert a mit a házak építése közben az elődök ősit belehoztak is, ha máshová nem, de legalább az ornamentikába, azt az utódok nem becsülték meg, fent sem tartották, tovább meg épen nem alkalmazták vagy fejlesztették, s így lassankint az ősiségből, az eredetiségből csak itt-ott vannak még nehezen összeszedhető nyomok, de meg azért is, mert a sokaczság általános elszegényedése épen nem melengeti az eredeti ősi jellegeknek tovább fejlesztését, melyhez állandóbb lakhely, nyugodtabb élet, a napi munkától le nem igazott elmének phantasiája szükséges. És tényleg, a szegénység építkezésében vajmi kevés ősit találunk, hiszen legtöbbször nem is magának épít. — De ha a szegénység házaiban nincsenek is oly elemek, melyeket régi sokaczoknak jelezhetnénk, ilyeneket még találhatunk a nagyobb, jómódú családok építkezésében s itt akadunk azokra a jellegekre, melyeket határozottan szlávnak, sőt egyelőre határozottan sokacznak kell tekinteniünk. Ezek a nyomok az építkezésben egy oly intézményben gyökereznek, mely a szerbek társadalmi szervezetének alapját képezi, mely azonban az összes szláv népek különböző fejlődési korszakaiban is feltalálható és ez a házközösség, *zádruga*, mely a délszláv törzseknél még mai napig is fennáll.

A *zádruga* olyan szövetkezet vagy egyesület, mely rendesen vérségi kötelék által egymáshoz kapcsolt több vagy kevesebb egyént foglal magában. Az ily *zádrugában* az összes vagyon közösen kezelik s az egyes tagok munkája és szerzeménye a közösség javát mozdítja elő s annak vagyonát öregbíti. Közösek az egyesület fenntartási költségei is s valamennyien, kik egy *zádrugához* tartoznak, ugyanazon helyen élnek együtt. A *zádruga* ügyeit majdnem korlátlan hatalommal vezeti egy férfi, kit a többiek e tisztre szabadon választanak. Bármelyik tagra, a legfiatalabbra is eshetik a választás; de a dolog természeténél fogva, miután a főnöknek kell bírnia a legtöbb tapasztalattal, rendesen a legidősebbet szokták megválasztani s onnét eredt a *staresina* elnevezés, mely öreget jelent s mely a szlávoknál még jelenleg is a nagyobb hatalom birtokosát jelzi. Döntő szóval bir az egész házközösség ügyeire a *staresina*. Ő osztja szét az

egyek lakrészeket a családtagok között, ő osztja be a munkaidőt. A zádruga tagjai a közösség és a sztaresina nagy hatalma mellett sem veszítik el személyes önállóságukat, sem birtoklási jogukat. A közös vagyonban minden tagnak egyenlő része van s e mellett mindenik még magánvagyonot is szerezhet, melylyel aztán tetszése szerint rendelkezhetik. A zádruga nem mereven elzárkozó társaság; lehetséges a kilépés, valamint új tagok befogadása is. A házközösségben nagyon egyszerű az élet s csaknem minden szükségletet a házi ipar fedez. Ez intézmény most már hanyatló félben van. A volt magyar-horvát határőrvidéken virágzott az leginkább egészen a legújabb időkig, midőn hazai törvényeink újabb intézkedései a házközösség megszűntetését elrendelték.“ (Hadsics A., A délmagyarországi szerbek, Osztr.-Magy.-Mon. írásban és képben II. k. 626—627. l.).

A házközösség e rövid, de kitünő jellemzése áll a szerbségre és a sokaczságra egyaránt. Bomlóban van az a bács-bodroghmegyei sokaczságnál is, de még megvan. Így Szóntán legnagyobb a Vidákovics-Peák család házközössége, melyben egy fedél alatt 37-en laknak! Az ilyen családnak megvan a maguk számvevője, rendesen vagy a család egy tagja, vagy a család, azaz a ház feje, a *dida*. A sokaczságnál általában véve ott, ahol a házközösség még megvan, az erősen a családban gyökeredzik. A szülőknek vannak fiaik és leányaik; a leányok férjhezmennek, csak kelengyét kapnak s rendesen kiköltöznek a házból; a fiúk otthon maradnak s dolgoznak s hoznak haza asszonyt; a gazda, ha megvéniül, a vagyont rendesen átírja a fiúkra s csak a haszonélvezetet köti ki magának; az ősi szokás annyira erős, hogyha a dida végrendelet nélkül hirtelen halállal mulik ki s így a lányoknak a törvényes rész iránt igényük lehetne, inkább kiegyeznek; tudják jól azt a lányok, hogy a vagyon gyarapításához nem járultak.

Ez az ősi intézmény az, mely a nagyobb, még házközösségben élő családok építkezésére rányomta s mai napig is meghagyta a maga egészen szláv jellegét. Lássuk már most a házat és berendezését és hogy hol lép fel és miben nyilvánul az ősi szláv jelleg.

A sokacz telkét az utca felől kerítés zárja el. A kerítés rendesen egyforma hosszúra vágott s vízszintesen lefektetett deszkákból áll, melyek együtt jó két méter magasak, s melyeket közben egyes, egymástól egyenlő távolban felállított (3—5 m.) faoszlopok kötnek össze. E vízszintes deszkakerítés, *taraba*, oszlopai rendesen faragottak. Szóntán a faragás főleg az oszlopoknak az utczára tekintő oldalán van s relief természetű; e faragásokban mindig jelen van a futószár, a kanyargó indás voluta, majd egyesével, majd kettesével, sőt hármasával is, öbleiben a hármas, egymáshoz simuló levélből áló diszszel, végén rendesen tulipánnal, míg töve egy-egy nagyobb virágból vagy félkörös-diszből indul ki. E diszítések elemei boszniai, XII—XV. századbeli temetők sírköveinek diszítésében egytől-egyig megtalálhatók, a mint arra például a Gyaursko-Poljé-ből közölt rajzokban is találunk. (Asbóth J., Bosnia and Herzegovina, p. 126.) Az oszlopok

e díszítése azonban csak Szóntán van még meg, úgy délen mint északon teljesen hiányzik. Délen e dísz mi sem pótolja, az oszlopok egyszerű vastag fadurungok, legföljebb végükön van egy gomb; de hogy a dísz ott is megvolt, bizonyítva látjuk abban az egy-két elpusztult példányban, a mi még majd mindegyik faluban megtalálható. Északon e dísz nyomaira talán valamivel sűrűbben akadunk, de helyét pótolja a gombnak gazdagabb tagolás által való díszítése. Íme tehát a díszítés egyik része jobban maradt meg Szóntán, a másik jobban Szántován s egyik a másikat egészíti ki, míg a déli rész az ősből a legkevesebbet őrizte meg, a mint azt alább egyéb jellegekben is látni fogjuk. A szegénységnek és különösen a déli sokaczkoknál a deszka-kerítés helyett sövénykerítést, *plót*, majd nádkerítést, *látters*, használnak, a mi jómódú gazdánál egyébként csak arra szolgálhat, hogy a telep hátsó részén a disznóól helyét és kis udvarát kerítse el.

E kerítésbe van beillesztve a kapu s mellette a gyalogbejáró kiskapu vagy utezaajtó, három egyforma oszlop közé ékelve. A kapu két szárnyú, befelé nyílik, olyan magas mint a kerítés, de függélyesen egymásmellé helyezett deszkákból áll. A hol a két szárny összepattan, fent rendszeren faragott dísz látható, majd magából a deszkából kifaragva, majd mint külön gombfa; a kapuszárnyak tetejére hosszában szeretnek apró léczkerítésszerű díszítést is alkalmazni, ügyesen kifaragott vékony léczecskékből, melyek tulipánban fejedzenek; ezeknél rendszeren a gombfa mellett még a léczecskék sugárszerű elhelyezésével is fokozzák a díszet. Ha az oszlopok ornamentikájában Szónta többet őrzött meg, viszont a kapukéban Szántováé az elsőség, persze itt is csak a régi darabokon, mert az új kapuk egyszerűek. Szántován látjuk azt, hogy a kapu felső éle nem volt mindig egyenes, sőt szerették azt a gombfa felé vagy emelni, vagy süllyeszteni; ez él alatt rendszeren elég széles sáv volt vagy vízszintes vékony lécz által vagy festés által elválasztva, mely sávban rendszeren végigvonul a volutás inda, öbleiben majd egy szívet, majd Máriafőt, majd magyar koronát, majd meg épen kétfejű sast tartva. Az így leválasztott sáv alatti kapumező sem maradt díszítetlen; a jobb szárnyra ékes színekben kipingálták a sokacsz nőt virágos fejdíszével, gyöngyékével, övébe feltűrt szkutával, kezében a guzsalylyal; a bal szárnyra került a sokacsz férfi képe, kezében a pipával. Ilyen kapu ma is van még egy Szántován és ez az utolsó, de hogy nem az egyedüli s nem valami véletlen alkalmi alkotás, arra alább egyéb bizonyítékokat is hozok fel. Legfontosabb bizonyíték az, hogy ezt nemcsak ez egy kapun, de egyéb épületrészekben is megtaláljuk. Az emberek ábrázolása nem áll magában. Boszniában, a radmilovátsi sírköveken a kolotánczosokat is felismerhetjük (Asbóth, i. h. 118. l.). Szóntán mindezekből semmi sem maradt meg; a kapuk felső léczes-rácsos díszje egy-két példányban ugyan látható, de a mezőben legföljebb a hatküllős kerék tűnik elő kék és vörös színeivel.

A kisebb utezaajtó felső részén rendszeren a készítés évének száma olvasható, egyéb feliratokat nem találtam ezeken; ellenben az ajtó

tabláján ismét találunk festést, mely igen sajátos és szórványosan sokacz falvainknak csaknem egész területén constatálható; e festés egy forgó küllőket mutató kereket ábrázol, melyet egy madár hajt maga előtt; olykor a madár rajta is ül. A madár és kerék, a mint tudjuk, hazai bronzkorunk késői korszakának egyik délvidékről beszámrazott díszítő eleme, melynek symbolikájára nézve újabban kapcsolatokot találtak a görög, persa stb. szertartásos kocsikban, melyek az esőcsinálással összefüggő szertartásoknál alkalmaztattak (Undset, Furtwängler és Hampel, Arch. Ért. 1895. 115. l.). Látjuk tehát, hogy úgy a kapu hármassal levelű indás szára — melyet Huszka különben a székely kapu udvarhelyi típusának kiváló jellegéül tart (Huszka J., A székely ház, 9 l.) — mint az utcaajtó madaras, kerek díszítése, — amaz faragásban, emez festésben — délre a Balkán szlávjaira utal, mely észleletnek talán a székely kapu díszítésének eredetére is van némi jelentősége.

A szegényebb házaknál természetesen a kapu sem cifra; ezeknél használják a lengő egyszárnyú kaput, mely végén rézsutosan fel-emelkedő s fogóvá alakuló gerendaalpra helyezett sövényfonatból áll; nyilvánvaló, hogy ez nem más, mint a Dunántúlról jól ismert kerekskapu — kerék nélkül; sokacz neve *mala kapija*.

A kerítés mögött az udvar terül el; az udvarra a sokacz két szót használ, egy szlávot, *dvor*, meg egy törököt, *avlija*, utóbbit a délen.

A telken persze legfontosabb a lakóház. Ez rendszeren vályog vagy téglából áll, a telek hosszában helyezkedik el, annak egyik szélén, ormfala pedig majd az utczáig nyulik ki, majd a kerítésen belül marad, mely esetben előtte kis kertecske van. A ház gyakran igen hosszú, a lakás, kamrák és istállók egymás mellett egy sorjában egy fedél alatt sorakoznak; az épülettel szemben vannak a hombárok, a telek egyik hátsó sarkában egy elkerített ól a disznó számára, mellette a boglyák és kazlak. Vegyük sorjába ezeket.

A lakóháznak az utczára tekintő ormfala egyszerű és németes. A fal egyenesen nyulik fel, alsó fele — az ablakkal — négyszögletes, felső fele — padlásrésze — háromszögletes. A tető náddal van fedve, ez az ormfal elé nyulik — ebben eltér az általános német típustól — s elejét két egymásba kapcsolódó deszka szorítja le. E deszkáknak azonban a kapcsolódáson túl faragott folytatásuk van, a faragás rendszeren lófejet ábrázol, melyet ősnémet ornamentikának tartanak, s mely Németországban is sok helyütt található (l. Szentkláray J., A délmagyarországi németek, Osztr.-Magy.-Mon. írásban és képben II. 555. l.). Megjegyzem, hogy e két lófejes díszítést a sokacz guzsajokon is megtaláltam. Hozzáteszem, hogy Herman Ottó kún pásztorkavarót közöl rajzban, melyen szintén a két lófej díszel; ő keletre valló kún dolognak tartja azt; én mellé állítom a német és sokacz analog alakokat; ezek eredete hiteles, amazé csak feltevés. (Vasárnap Ujság, 1895. 690. l.) E lófejes dísz a sokacz a némettől vette át; volt azonban eredeti sokacz dísz is, melyet ma már főleg csak hagyományból ismer-

rünk, de a melynek két eredeti példányát még Szántován megmutatni is tudták. E házaknál a kapocsfát nem két lófej, hanem két festett sokacz fej díszíté, az egyikén — a nőén — még a gyöngyök is megkülönböztethetők, a férfiét csak a bajusz jellemzi. S hogy régen csakugyan általános volt e dísz, megerősítették Szóntán és Plávnán is. Utóbbi időkben a lófej helyett gyakran madár alakját faragják ki az oromdeszkán. — Az oromfal padlásrésze ritkán van festéssel díszítve; néha a háromszög csúcsában azonban ott találjuk a festett legyező (v. pálma) alakú vagy napsugaras dísz, melyet már a kapuk középső gombfáján is kifejlődve találtunk. A fal e részén a padlásnak rendszeren egy vagy két szelelő ablaka van, benne a kasza kiálló fokával, vagy piros szemű csöves kukoriczával. — Az alsó ablakos részen festés szintén ritkán van, itt-ott szivekből, kereszttekből, apró Mária-arczokból szoktak egy-egy felső sort megtölteni. A padlás és ablakrész közt vízvető nincsen. — Az oromfalon rendszeren két ablak van, melyek kicsinyek, az utcára tekintők s kívülről deszkaspalettokkal teljesen elzárhatók. E deszkaablak külső fele, mely akkor látszik, ha azt becsukom, a zsindelet, zsalut utánzó egyszerű faragást mutat, míg belső felét, mely az utcáról akkor látható, ha nyitva van, festés ékíti; a festés virágokból áll, míg a sarkokban a napsugaras díszt szeretik alkalmazni. Az ablak felső peremén faragott dísz van, gyakran egyszerűen gömbökből, de még gyakrabban madáralakokból. Miután a ház tornáczos, a falban van még az ablakok mellett a tornácz ajtaja is, ha a fal egyáltalában kiterjed ennyire.

A ház udvari frontját a tornácz jellemzi; a tornáczot, *potrim*, *potrimák* vagy *zasztršina* (utóbbi elnevezés délen divatos, az első kettő Szóntán és északon járja), a nádfedél toldása borítja, melyet különbözőképen faragott és olykor-olykor befestett faoszlopok tartanak. A falon egymás mellé sorakoznak egy ablak, egy ajtó, ezentúl ismét egy ablak, majd még néhány ajtó, a szükséges mellékhelyiségek szerint. A nádfedélen egy nagyobb szelelő kúp van. A tornácz természetesen csak az istállóig ér.

Mindezeknél fontosabb azonban az alaprajz. Az alaprajzban a három első helyiség elkülönül a többitől; a szegényeknél pedig e három kívül több egyáltalában nem következik. A három közül csak a középsőnek van a tornáczról ajtaja, ez a pitvaros konyha, melyet délen *kunyának*, északon *kutyának* neveznek; ebből jobbra is, balra is nyílik egy-egy szoba és pedig az utca felé a tiszta *szoba*, mely inkább nappali tartózkodásra van szánva s csak a szegényeknél szolgál hálóhelyiségül is, míg a telek felé levő a hátsó szoba, *szobicza* Szóntán, *pojáta* Plávnán (Béregen az istállót nevezik *pojátának*), melyben a fal körül bakokra helyezett tulipános ládákban, *szanduk*, a háznép minden ruhája és ezenkívül egyéb háziesszközök (kenyeresteknő, szövőszék stb.) talál elhelyezést. Ez a típusos elrendezés, mely alól persze a szegényebbeknél vagy a családjukban jobban megszaporodottaknál kivételt tesznek; de az a törzsökös és máig is házközösségben élő családoknál rendszeren így van. A házközösségben élő családoknál tehát

az első szoba tulajdonképen amolyan vendégszoba, a melyben legfeljebb a család feje, az öreg házaspár alszik, második helyisége a konyha, a harmadik pedig ruhák és házieszközök tára. A szobicza után rendszeren a kis kamra, *kilyéraz*, következik, mely alatt a pinczebejáró van, s honnan a padlásra, *tavan*, is fel lehet menni. A szegényebb házaknál a szobicza szolgál kamrául, pincze egyáltalában nincs, a padlásra pedig a konyhából lehet feljárni. Ez a berendezés tehát az alaprajzzal együtt eddig nem más, mint az alföldi német építkezés.

A következő helyiség meglehetősen tágas szoba, ajtaja a tornácra, vagy ha ez nem oly hosszú, az udvarra nyílik, neve *vaját*; a vaját tulajdonképen szobácskát jelent, melyben gazdasági eszközöket tartanak, a sokacz vaját azonban egészen más, és ez az, a mi a német építkezéstől eiválasztja s arra a szláv jelleget üti. A vaját ugyanis a házközösségben élő összes családok hálólhelye. Szóntán találtam egy házat, melyben két ilyen vaját volt egymás mellett, mind-egyikben négy-négy ágy a sarkokban elhelyezve, az ágyak közt pedig két-két tulipános láda, melyben az ágyak tulajdonosainak ruhái voltak; egy-egy ágyban egy-egy házaspár alszik, az ágy végiben a kis bölcső a csecsemő számára, míg az ágy melletti forgatós padon 1—2 kisebb gyerek talál hálólhelyet; itt egy vajátban 16-an aludtak. De e közösség a házaselet tisztaságára nem hat ki, a gyermekek erkölcsét sem igen rontja, mert minden ágyat vastag komárnyik (szunyoglepel) borít, melyen át szem nem hatol.

E vaját után a helyiségek számát már tisztán a gazdaság állapota szabja meg; elsőben is még egy vaját következik, ebben hordók, liszteszsákok, babkosarak, *bubany*, tepsik, szakajtók, sziták, akók, teknők, korpás hordók, használaton kívüli szövőszékek stb. helyzetetnek el; azontúl lóistálló, marhaistálló következik; a házsor végiben van a nyitott fészeralja, *kónicza* vagy *kólnicza*, a szekér stb. számára. Az istálló neve *stala*, de Béregen p. o. a *pojáta* névvel jelölik, míg Szántován már ismét a *stala* név használatos.

Az udvaron álló kisebb gazdasági épületek közül legfontosabb a *hombár*. Elég magas szántalpra helyezett, náddal fedett kis bódé ez, olykor — s ez az ősi alak — gúzsból font falakkal, majd már deszkázattal a fonadék helyett. A hombárnak elől rendszeren kis eresze van s ez alatt a mellő fal diszített is szokott lenni. A felső háromszögletes csücsrészt napsugaras festett dísz ékíti; míg az alsó négy-szögletes falrészt ismét a sokacz férfi és nő festett alakja ékíti, tehát ugyanaz, mint a kaput s mint a fedél szorító végfáinak felső gombját. És ez bizonyítja, hogy itt nem esetleges, hanem tipusos ornamentális elem a sokacz férfi és nő alakja. A hombár nádfedelének homlokát különben a házéhoz hasonlóan két, a csücsön egymásba kapcsolódó deszka szorítja le, melynek vége ritkábban ló, gyakrabban madáralakra van kifaragva. — Az udvaron talál elhelyezést a kerek *boglya*, a négyszegű asztal, *kamara*, egy hegyes kis nádkunyhó a kis kacsák számára, *korcsasics*, a csuproknak való ágasfa, s a sövényből font

alacsony disznóól 2–3 disznó számára; ha több a disznó, deszkából az Alföldön közönségesen ismert hidast tákolják össze.

És ezzel láttuk a telek és ház beosztását, mely a gazdasági viszonyok és a házközösség nagysága szerint teljesebb vagy kevesebb elemből áll. Házát a vaját, mint hálóhelyiség, telkét a szántalpra helyezett hombár jellemzi.

A ház berendezésében legfontosabb a kemence. Általában a sütés-főzés a konyhában folyik, de mindegyik szobában van egy boglyakemence és pedig a szoba konyha melletti sarkában, mely a konyhából fűthető; megvan ez a szobában és a szobiczában is, utóbbiban még akkor is, ha nem szolgál lakóhelyül, mert ez esetben ebben sütik a kenyeret. A vajátban azonban nincs kemence, az télen-nyáron fűtetlen, elég ott a 15–16 ember által kifejtett meleg; az alváshoz nem kell több, nem különösen a sokacznak, ki rendkívül edzett, mint azt már ruházatának könnyűségéből is láttuk, az időjárás különféle végletei iránt. A boglyakemence alakja sokaczságunk mindhárom területén különböző, mindegyiknek megvan a maga jellemző alakja, s a mi különösen érdekes, a három terület bizonyos átmeneteket mutat. Így a déli sokacznál a kemencének úgy a vállon aluli, mint felüli része négyszögletes: Szóntán a kemence alsó része négyszögletes, felső része már csonkakúpídomú; északon a kemencének úgy alsó, mint felső része csonkakúpídomú, legfeljebb a padka marad négyszögletes; de a kúpos idomnál gyakran már a váll is teljesen eltűnik s az alsó test a felső résztől nem tagosul külön. Íme a három vidék különbözősége még ilyen jelenségekben is nyilvánul! A kemence neve *pety*, padkája a *banak*, kuczkója *zápetyak*, válla *bálván*; a vén asszonyok itt is a kemence tetején *na vr petyi* ülnek. A konyhában, különösen ha mindkét szoba lakóhelyül szolgál, külön alacsony kenyérsütő kemence van, melynek tetején aztán főzni is szoktak; a kemence szája *zjalo*, a száznak a fedele a *zapusács* vagy *zapusak*, míg a közép-padkának a fa alátámasztására szolgáló kiálló gerince a *podvala*; e kemence fölött a fűstházban, vagyis a kémény sátorában keresztbe fektetett durungon, *pricsage*, lóg a katlanláncz a nyitott tűzhely fölé.

S lássuk most az egyes helyiségek berendezését.

A szobába belépve az ajtóval szemben fekvő két sarokban egy-egy ágy van. A sokacz ágyat az jellemzi, hogy két bakra van helyezve. A két bakon, *sztolicsicza*, három deszka, *daszke*, nyugszik, melyet négy oldalról négy deszka, *zakloncze*, vesz körül fapoczkok, *klin*, közé szorítva. A fej felőli zakloncze rendszeren magasabb, hogy ott a vánkosok a faltól ne rohadjanak. A deszkákra (ágyfenékre) durva vászonból való rongyot, *bubicza*, tesznek, hogy a szalma a repedéseken át a földre ne hulljon, erre szalmát raknak a zaklonczék magasságáig, azt egy másik bubiczával leborítják; e fölé jön a szalmazsák, *perina*, mely szó ugyan tollas derekaljat jelent, de tényleg mindig szalmával van megtöltve, ezt takarják le a *ponyava* vagy *ponyavka* nevű finom lepedővel, mely ritka-csikos szőttes s melyet maga az asszony sző. A ponyaván fekszenek, míg takaróul ugyancsak egy

csikos házi szőttes a *guber* szolgál télen-nyáron; a ponyva magyar birka szőréből készül és sima, a guber rácز birka szőréből és bolyhos; mindkettőnek hosszanti szála kender s ez tartja össze a kereszt-szálként belészótt gyapjút, csakhogy a kereszt-szál gyapjúja a ponyvánál kétnyüstös, a gubernél egynyüstös. Gazdagabb sokacz télen tollasdunnát, *perina* vagy *perjana*, is használ, a szegény legfeljebb két guberrel takarózzik. A guber fölé rakják a vánkusokat, *vánkus*, melynek cziháját *pávlaka* csak horgolás, *véz*, disziti; mindezt letakarja két finom sokacz vászonból készült fehér ágyterítő, *dereklia* vagy *ponyava*, melyek közül az alsó erősebb, a felső díszesebb s ebben csipkebetét *firos* is van. Az ágyterítő fölé még két *tyilimet* tesznek, az alsót úgy, hogy az ágy melletti pad hátsó támlájáig lenyulik, a felsőt pedig kettéhajtva szegélyül; a tyilimek az ágyak oldalát soha sem takarják el. Ilyen a sokacz ágy Szóntán; de a mint másfelé megyünk, ismét új nevekkal vagy új alakokkal találkozunk. Így a déli sokaczságnál a bakos ágy ép úgy megvan, mint Szóntán, de a bak neve sztolicsicza helyett *nogúcsi*, a vánkus neve *jasztuk*, mely szót a szóntaiak szerint csak a bunyevácз használja. Északon a szobából a bakos ágy már kiszorult. ott már a svábok által készített festett vagy újabban floderozott ágyakat, *posztélya* vagy *posztélyka*, használják, a szalmazsákot pedig igazi nevén, *szlamnyacsa*, nevezik. Az ágy déli és szóntai neve *krevet*. A többi ágyfajokról alább az illető helyen szólunk.

A szobában a két ágy előtt két pad van, mely szintén, ha nem is sokacz, de szerb jellegű; neve *okrétana* s hátul olyan támlája, *kusák*, van, melyet a kar könyöklőjében a mellső oldalra is át lehet fordítani. Ennek a padnak nagy gyakorlati értéke van, mert az okretana nappal az asztal előtt ülőhelyül szolgál, éjjel azonban támlája átfordítván az ágyat szélesíti s a kisebb gyermekeknek ad nyugvóhelyet. A két pad közt van az asztal, fent egészen a falhoz tolva, *sztó*, melynek fiókja, *szanducsak*, a ház kenyeresládája, négy lábát pedig kereszt-kötés, *krstenicze*, tartja össze. Az asztalhoz tartozik még néhány egyes szék, *sztólacz*, melynek támlája faragott s virág- és szívidomain kívül a kétfejú sassal is mint a határörvidéki korszak történelmi mutatójával díszleg. Hasonló székekre hallottam a *plavi* (festett) és *pleteni* (fonott) elnevezést, de ez utóbbi név alkalmazásának okát nem tudtam tisztázni. A szegényebb házakban az okretana helyett gyakran egyszerű nem forgatható támlájú padot, *klúp*, is használnak. Plávnán a padtámlát kusák helyett *pérdonnak* hívják.

A szoba utczára néző falának két ablak közti részét a sokacz valóságos kis oltárrá varázsolja. noha nem oly exclusiv értelemben, mint a délmagyarországi német. Képek, *prilika*, képecskék, *prilicsicza*, nagyobb négyszegletes tükör, *ogledalo*, kisebb kerek tükröcskék, *ogledálce*, gyertyák, *szvitya*, adják ki a fal díszét csinos részarányos rendezéssel, míg a közöket papírvirágok töltik ki. Az udvarra tekintő ablak mellett a falon csinos himzésű fésűtartó *kesza* vagy *csesnyónicza*, az üveglablakban gyertyatartó, *csirák*, és lámpa, *lámpos*, az ajtó mellett a kemence felé szenteltvíztartó az olvasóval, *pátricze* vagy *ocsenáse*;

ezek a szoba díszei. Az ajtómelletti falon kis téka, az ágyak felett kancsókkal, poharakkal, csészékkel megrakott fogas, a kemence mögött ruhafogas látható. A mennyezetet akár van mestergerenda, *tetiv.* és gerendázat, *gréde* vagy *grédicze*, akár stukkolva van az, fehérre meszelik a szoba falaival és kemenczével egyformán. A hol a család kicsi, a megélhetési viszonyok szerények, ott a szobába még egyéb gazdasági eszközök is helyt találnak (különösen a szövőszék és a dagasztó teknő), de mi közép módú gazda házáat írván le, ezeket a maguk helyén ismertetjük.

A középső helyiség, mint mondtuk, a konyhára és pitarra oszlik. Az ezeket egymástól felül elválasztó falrészlet egy edény-polcz, *rafe*, megerősítésére használják, melyen agyaglábas, *serpinya*, öntött vaslábas, *krstóla*, tányérok, *tanyúr*, s különösen a Szántován és Béregen készülő vízszintesen reczés és különböző nagy bögrék, *lónacz*, találnak helyet. A falon függ a gyuródeszka, *számija*, melyet, ha alacsony, székre, *sztolicza*, tesznek, és asztalul is használnak; a tűzhelynél a rézkatlan, *kotó bakárni*, és vaskatlan, *gvozdenyák*, lóg a bogrács-lánczon; egyik sarokban a sóörölő kézi malom, *zserrany*, másokban kis bakon a tejessajtár, *dojnicza*, a konyhaszekrényen a tészta szűrő, *tyityka*, fatálacsában a korpakovács, *drozsgyicza*, mellette a villa, *vilicze*, kanál, *kasika*, szűrő, *csidóvka*, lopó, *seglúra*, mint a jobb. phylloxeramentes idők nyoma, aljában a szakajtó, *kórpicze*, s egy háromlábú vasserpenyő, *poklopacz*, látható. A konyhát a pitarból rendszeren kettős ajtó választja el, mely az alsó és felső félből áll; az ajtó mögött mindig ott van a törülköző, az *otarak*.

A szobiczában, mint mondtuk, bakokra állított tulipántos ládákban a ruhaneműek vannak; a kemence felett ruhaszáritófa, *motka*, lóg. A szomszédos kamarában állnak a házi eszközök, a dagasztásra való teknő, *korice*, állványával, *miszulye*, együtt; ruhamosó tulkok, *pratják*, szövőszék, *sztatíve*, hordó, *bure*, fejsze, *szikira*, fűrés, *tesztera*, a babtartó kas, *bubany*, a lisztartó nehéz nagy négyszegű láda, *kos*, a paraszt esztergaszék, *dilacsa*, s mindenféle egyéb eszközök és szerszámok. Ha a gazda szokott halászni, ide kerül a háló, *szrtúg*, a csi-ripterő, *praczip*, az eresztőháló, *prisztor*, a vejsze, *kotacz*, és *czége*, *szekl*, felállításához szükséges sarlók és nádvagók, a pöndölháló, *szacsma*; itt van a köszörűkő, *brúsz*, a kendertiló, *sztupa*; a szögön a jégpatkó, *ledenyák*, a sarokban a divatját multa nagy pogácsasütő fedél, *vsznik*.

A vajatok specialitása a *komárnyikos*, szunyoghálós ágy, mely vastag piros szőttesből készül s az ágy fölött függ úgy, hogy azzal az ágyat teljesen el lehet takarni. Itt emlitem meg még a tanyai ágyat, *tanyarszki krevet*, mely nem bakon, hanem négy lábon áll, és a fenékdesszkák helyett szalmafonatja van, mely így a deszkát és a szalmazsákot is pótolja s elég rugalmas.

Végül minden háznak megvan a maga házörzője; nem valami öreg néni, nem valami lánczra vert eb ez, hanem a kövi rózsa, *csu-varkutya* (= házörző), mely a ház nádfedelén bontja ki husos zöld leveleit.

Említettük, hogy az ágy fődíszét a *tyilimek* teszik; a tyilim egyébként is kedvelt darabja a sokacz nőnek; mikor templomba indul, kis tyilimet, *tyilimacsz*, tesz karjára, a templomban azt leteríti s arra térdelve imádkozik, hogy fehér szkutájára a föld pora ne tapadjon.

Ezek a tyilimek a sokaczoknak s általában a délmagyarországi szerbeknek egészen sajátos házi iparát képezik, mert e színes, szótt ágytakarók mind házilag készülnek. De a régi darabokat azonnal meg lehet különböztetni az újtól, a színek az ősbiben egészen mások, sokkal szelidebbek, mert természeteseek. Így a sokacz asszony, virágos kerteskéjében mindig egy *brocs* nevű növény, melyet már nem ültetnek s nekem megmutatni sem tudtak; ebből került ki a vörös festék, *brocsnyák*, melyet a mesterségesen vastagított gyökérből nyertek, azt kiszáritván kemenczébe és porrá őrvtén. A sárga festéket kutyatejből, *mlicsika*, nyerik, melyet szárítva vagy nyersen főznek meg. A fekete festéket egy *zscsztilova* nevű fa leveleinek porából készítették, de ehhez fekete gáliczot tettek, hogy halovány ne legyen. Több színt maguk nem állítottak elő s ma már ezeket is anylinfestékkel pótolják. A tyilimek látszólag sok ornamentális elemet mutatnak fel, de tényleg ezek igen kevés alapelemre vezethetők vissza; ezek közül legjellemzőbb alakok az ujjak, *posztá*, a pohár, *csasa*, továbbá a *kalics* és a csillagocskák, *zvlzde*; megkülönböztetik a keskeny sávokat, *tkanicsicza*, a középső mezőt, *glava*, ennek középalkját, *tkepeni-glava* és a hosszszegélyt, *czimer*.

A szövőszék, *sztatíve*, a sokacz háztartás egyik legfontosabb eszköze; két oldalkeretét a *sztatíviczék* képezik; ezeket alul két *daszke od statíve*, elöl az ülőpad, *daszka*, hátul a fonalas durung, *vratilo sztrázsnye*, mellfelől a vásznas durung, *vratilo pridnye* köti össze. A hátsó vratilót a *zapinyácsával* akasztják meg; a mellsőnél ugyanarra a *szoracsicza*, szolgál, ez kerül a vratilo fejére, *vrtiline*, s az átlugagatott *dascicza* által fa- vagy vasszöggel rögzítették meg. A fonalas durungon a szálakat keresztben a csipvesszők, *czípczi*, tartják. A nyüst, *nite*, szálakból van készítve, csigákon, *szkósevi* függ; mellette lóg a bordahaj, *brdila*, a bordával, *brdo*, melyet két oldalt két *dascicza* zár be, míg fogai, *zúpczi*, a *sustriczákban* vannak megerősítve. A nite emelésére szolgál a két lábitó, *podnoznike* vagy *nogáty*. Mikor a szövőasszony a nogátyot megnyomja, a fonalak szétválnak, *zív*, keletkezik, melybe bedobja a vetéltöt, *csunak*, benne a *szrdasczén* a csővel, *czív*, a csővön a szállal, *poucsicza*.

Mínthogy a fonalnak a hátsó durungra, felvetésétől függ a szövés alakja, ennél fogva annak felvetésére nagyon ügyelni kell. A boltban csomagokban, *pakla*, vett pamutot, *pregya*, csövekre, *szúcsze*, tekerik, orsón, *vreteno*, megsodorják, *uprédasze*, majd ismét hosszabb facsövekre, *moszúr*, tekerik; előbb azonban megméri a szálát a motollával, *motovilo* vagy *rasak*, melynek fonalegységét *uzrascseniczának* nevezik s mely szerint a vászon hossza is 20—25 *uzrascsenicza*. Ezután előveszik a *sznovacset*, mely két darab 2—2½ m. hosszú lécz lyukakkal sürűn ellátva a moszúr zsinege részére. Felállítják a *navijácsit*, mely

egyszerű állvány a hátsó vratilo számára, azután a sznovacséba berakják a motovilókat, a fonalak közé bedugják a czepezit s a fonalat így viszik előre, majd a fonalvégeket reáerősítik egy vesszőcskére, ezt beillesztik a vratilo e célra készült hosszú bevésésébe s a szálat lassankint ráforgatják a vratilora, majd az egészet ráforgatván a vratilo a sztativére kerül, behúzzák a nite keresztjeibe, illetőleg azok közé, majd a brdo fogai közé, leszorítják a melldurgra s kezdetét veheti a szövés.

A szövés-fonáshoz használt egyéb eszközök a *ceskrak* = csőörlő, melynek kereke, *obluka*, oszlopkája, *sztopcsity*, forgatója, *rucsany*, fatengelye, *vratilo*, vastengelye, *letka*, talpa, *gredicza*, mellső talpa, *brancsik*, keresztfája, *krstenicza* és spárgája, *oputra*, van. A motolla, *vility*, részei ezek: a talp, *babicza*, a gyékény, *rogoz* s a motolla, *vility*. — Guzsalyaik igen csinosan faragottak, két tyrust mutatnak, a kenderfonásra valót, mely széles lándzsaalakú fejben végződik, *prielya*, és a pamut sodrásra valót, mely széles négyszögű fejjel bír s ugyanazon szó himnemű alakjával, *prielyo*, neveztetik.

V. Jegyzetek a sokaczok életéből.

A sokaczok jelleme, testi és lelki tulajdonságai alig-alig térnek el általában a szerbekétől. Többnyire barnák, barna a testszín, barna a haj, barna a szem; a haj gyakran göndör s fekete, a szem mindig mélytüzű; ezen szerb jellegek mellett azonban nem ritka a szőke haj és kék szem sem; a fej formája kerekded, csak kevéssé hosszukás, jellegzetes a sasorr, a mélyen ülő orrtő és a nyilt, domború homlok. Termetök magas, izmos, a nőké és férfiaké egyaránt, a nők idomai teltek, erősek, később hízásra hajlók. Mindebben a szerbtől miben sem tér el.

Mint igazi pásztor nép bátor, multja a harciasságra szoktatta, vére a fegyvert gyorsan nyomja kezébe, pásztorélete a szabadság imádatát oltotta belé, törzsi szervezete pedig a patriarchalis intézmény tiszteletben tartására szoktatta. Egyszerű, nyiltszívű, természetes. van becsületérzése és tisztességtudása, tud nagylelkű lenni s mindig vendégszerető marad; minden cselekvését és érzését a hirtelen fellobbanó heves indulat, a szenvedély jellemzi. Ezek pedig mind szerb jellemvonások is.

A nép egészséges edzett; igaz, hogy a gyermekhalandóság nagy, de a szaporodás is jelentékeny s a magasabb korokban a halálozás feltűnően kevés. Így p. o. Szóntán, Bogyánban, Vajszkán és Plavnán 1875—1894-ig terjedő 20 év alatt született 8781 lélek, ellenben meghalt 7265, s így 1516 lélekkel kevesebb; a 8781 születésből 423, tehát 4·8% törvénytelen, a mi igen csekély, tekintve azt, hogy általában a sokaczokat igen erkölcsteleneknek szeretik feltüntetni. A köztük grassáló betegségek főleg diphteritis a gyermekek, tüdővész és tüdőlob a felnőttek közt. A lakosság és születések száma meglehetősen egyformán oszlik meg a két nem közt; falvaikban minden 1019 leány szü-

letésére csak 1006 fiú születése esik s így átlag fiúk száma kevesebb valamivel mint a lányoké.

A nemi érettség a sokaczoknál sajátságosan lép fel; a nőknél átlag csak 16 éves korban áll be, noha nem ritkán 14 éves korban is constatálható; feltűnő, hogy ezzel szemben a fiatal emberek nemi érettsége 16—18 év között lép fel, feltűnő, mert rendszeren a két nem ivarérettsége közt nagyobb különbség szokott lenni. E viszonyoknak megfelelően természetes állapot volt az, hogy régen 16—18 éves korukban a sokacz férfiak megnősültek; s minthogy immár a katonai kötelezettség ezt lehetetlenné tette s a védtörvény természetellenes intézkedéseivel a nép fia alkalmazkodni nem tud, felburjándzott a félhivatalos vadházasság, mely ugyan sok rossz okozója, s mindenekelőtt a nép erkölcsi rossz hírének megteremtője, de az adott körülmények közt a legtermészetesebb megoldás.

Ha a sokacz férfi a házközösség fejének engedélyével megnősül, házassága a papi áldás nélkül is teljes érvényességű, az ilyen törvénytelen házasságban élő nő ép oly tisztességes asszony, mintha templomban esküdött volna hűséget urának; a házasságkötés ünnepe is teljesen egyező a törvényesével, csakhogy a pap és jegyző — kik rendszeren tudnak róla — nem vesznek részt benne. S az ilyen házasság, rendszeren csak átmeneti állapot, mert a katonai évek leszolgálása után rendszeren a templomban is összekelnek s gyermekeiket törvényesítik. A válás a vadházasságban igen ritka, ha van, oka vagy az anyós, vagy a gyermek hiánya. Ha a menyecske kikapós s időközben mást szeret meg, elég ha a másik férfihez költözik, ha egy éjjel 2—3 óráig haza nem megy s a kongyát visszaküldi, elváltak pap és jegyző nélkül; az ilyen válás vége azonban rendszeren valami szramot, szégyendíj, melyet a csábító köteles fizetni az első férjnek. Ez azonban igen ritka eset s a válás a vadházasságban sem több, mint a törvényesekben. Szóntán 1895-ben 40 vad vagy mondjuk ideiglenes vadházasságban élő pár volt.

A sokacz soha sem házasodik más nemzetiségből, még a szerbek közül is csak a róm. katolikus — tehát vele egy hiten élő — bunyevácokkal keveredik, a szerbekkel soha sem. A lányért elmegy messzi sokacz falvakba, mint a hogy sokacz falvaink lányait is messzire viszik feleségül. Ezt legjobban megvilágítja a házasság körének megállapítása. Így Szónta, Bogyán, Vajszka és Plavna házassági köre vagyis azon terület, melyről e falvakba asszonyt hoznak, vagy a hová e falvakból asszonyt visznek, a következő községeket foglalja magába: Monostor, Zombor, Almás, Karlovác, Bogyán, Posega, Erdut, Comnetinz, Plavna, Valpovo, Becse, Monostorszeg, Lovász, Vajszka, Szónta, Bács, Vukovár, Dállya, Bobska, Bukin, Bács-Ujfalu, Novoszelo, Nuchtár — a múlt században; és Szónta, Plavna, Bogyán, Vajszka, Doroszló, Bács, Bukin, B.-Madaras, Novoszelo, Vukovár, Továrnik, Zombor, Djelatovác, B.-Ujfalu a jelen században; látjuk tehát, hogy a házassági kör a jelen század folyamán tetemesen összezsugorodott, s zsugorodik folytonosan karöltve a sokaczság zsugorodásával.

Már rámutattunk azokra a gazdasági okokra, melyek a bács-megyei sokaczságot fokozatosan kipusztítják; azok lényege abban áll, hogy a sokacz, mint pár excellence marhatenyésztő — pásztor — nép, nem tudja a modern gazdálkodásnak Bács-Bodroghban német iskoláját kijárni s az új viszonyokhoz alkalmazkodni; a legelő hiánya a marhatenyésztést megölte, a földműveléshez pedig a sokacznak nincs földje. Ezek a viszonyok mételyezik most meg a család életét s a sokacz a szerbektől megtanulja, hogy az egy gyermekrendszerrel földje nem fog eldarabolódni, persze arra nem gondol, hogy ezzel önmagát pusztítja ki. A gyermekelhajtás orsóval, szeracsikával, tujával s egyéb részint a gyógyszerárban, részint a javasasszonyoknál kapható szerekkel és módokkal javában folyik itt is.

Hogy a sokaczok csakugyan pusztulnak, legjobban bizonyítja az, hogy a múlt században Bácska főbb falvában voltak sokaczok, mint ma. Báth-Monostorban, Bezdánban, Csében, Kupuszinán, Rác-Militcsen, Stanicscsen, Baracsán még a század elején is voltak kisebb-nagyobb sokacz telepek, ezek azonban azóta mind eltűntek (l. Ivan Antunovich, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih é Sokeih*, 1882. 133—137. l.).

*

A sokaczoknak legtöbb sajátságát mutató szokásaik a házassággal kapcsolatban vannak. Házközösség lévén, sokacz leány férjét ritkán választja maga, viszont a legény sem rendelkezik ebben szabadon. Ez így van az egész szerbségnél általában. Két zadrugának feje, vezetői egyeznek meg a házasságban, közérdek ez, melyben a legény vagy a leány a dida határozatának aláveti magát. A leány kiszemeltetvén, rendszeren a legény házából való két asszony elmegy a leányt megkérni egy almával, melybe 1—5 frtot tesznek ezüstben, mintegy foglalólul; ez alma neve *jabuka*. Ez teljesen így van a bunyevácoknál s a szerbeknél is, de utóbbiaknál azt később az elgyűrűzés alkalmával adják át. Megállapodván az eljegyzés napjában, ettől kezdve a legény minden este eljár a leányhoz.

A kötenő házasságot mindenekelőtt bejelentik a papnál, s ez a kis esküvő, *malo vincsanye*, melynél az érdekelt feleken kívül jelen van az atya, a koma és egy *diverusa*, koszorúlánny. A kihirdetés utáni első szombaton hoznak a *diverusa* a lányos házba *zapojke* bort, birka-vagy egyéb hust és pogácsát a gyűrűzésre. Ez a pogácsa 2 ujjnyi vastag, $\frac{1}{2}$ méter átmérőjű édeskenyér, mely a délszlávoknál sok ünnepi alkalommal használatos. E pogácsa tetejére tört sótt tesznek s abba felül a jegygyűrűt s az egészset az asztalra helyezik. A fiatal pár erre feláll az asztal két oldalán, a leány kinyújtja kezét, a legény a sóból kiveszi a gyűrűt, ráhúzza a leány ujjára; a későbbi hívogatóként szereplő *buklijás* felveszi az asztalról a pogácsát, a leány köténye fölött ketté töri. mire a só a leány kötényébe hull, ki azt onnan a szobában szétszórja, míg a pogácsát darabokra török s a jelenlevők közt szétosztják. Az elgyűrűzés neve *prszten* vagy *burma*.

A lakodalomra való hívogatást a buklijás végezi, de hívogat a legény is, sőt hívogat az apa is egy vagy más öregebb rokon kíséretében. Esküvő napján aztán a legényes háztól a rokonok elmennek a lányos házhoz és elviszik a kelengyét. Ez alkalommal azonban őrizetül ott maradnak az *engék*, a férfi házából való menyecskék s 1–2 leány, a legény nővérei ebédre.

A legény és társai csak délután mennek a menyasszonyért, persze nem eresztik őket be addig, míg váltságot nem fizetnek. A lányos háztól — persze muzsika szóval — a templomba mennek; a menyasszony a diverusákkal előre, utána a vőlegény a kúm és sztáriszvat közt; mindannyian kisujjuknál fogva vezetik egymást. A templomban az esküvő a róm. kath. szertartás szerint folyik le s utána ugyanúgy mennek vissza a vőlegényes házhoz. A templomi szertartásra a menyasszony tyurdijába megy; ez persze csak egy van egy utcában s lakodalomkor kézről-kézre jár az.

A vőlegény házához érve a koma 1 frtot ad ajándékba a menyasszonynak, az ipa kétszer annyit, hogy a kocsiról leszálljon. Erre a *prikúmak* a kocsiról lesegíti, s a menyasszony, most már asszony ifjú férje karján belép a tornácba; a konyhaajtónál megállnak, az új asszony háromszor megfordul férje karja alatt, miközben férje kisujjánál fogja s egy pillanatra sem ereszti el. A konyhaajtóban a menyasszonynak egy kenyeret és egy üveg bort adnak, mit bevisz a szobába s „dicsértessék“-kel az asztalra tesz. Aztán férjével együtt kezét csókol az öregeknek, majd letérdelnek az asztal elé, a koma virágot, rendesen *bazsaricskát*, márt a szentelt vízbe s megáldja őket: „a ki teremtett, az áldjon is meg, az atya, fiú és szentlélek.“ A *prikúmak* az asztalon levő kenyérral mindegyiküket gyengéden hátba üti, mire felkelnek.

Ekkor mutatják be a *kravályt* s a koma *gránáját* (ág), ilyenkor hozzák *pogácsarek*, pogácsás asszonyok, is ajándékaikat s ilyenkor osztják ki a menyasszony ajándékait is. A koma gránája egy 1 méter magas, alul kerékbe erősített ág, melyen almák, pattogatott kukorica, száraz körte, aszalt szilva, dió, vöröspaprika, tükröcske és *loksicze*, zsírban sült négyszögletes tésztácska, van. A menyasszony ajándékait egy kötélre rakják rá s a buklijás a nagy csengetyű zaja mellett fenhangon szólva, mindenkinek odadobálja a magáét, a vőlegénynek, az atyának, komának üngöt, a házban levő asszonyoknak oplettyakot, a többiek pedig 1—1 pár szél vásznat s ehhez vagy törülközőt vagy kendőt kapnak.

A szerb lakodalmak *polivacsínájának* nyomára a sokaczoknál szintén ráakadtam. noha csökevényesen, alig felismerhető alakban. A menyasszony, mielőtt visszavonulna férjével, intésére egy tányérra eleven tyukot tesznek, ennek a nyakára dukatityet kötnek plánticsiczára, fülébe obocsityet, szájába krajczárt tesznek, a tányért így körülhordják, abba minden vendég ajándékot tesznek, mely a menyasszonyé. E szertartásból tehát a sokaczoknál a szerbek sokásos mosakodása elmarad. Ennek neve a sokaczoknál *pijet*.

A sokacz lakodalom eddigi részletei, és az abban szereplő személyek nevei teljesen egyezők úgy a szerb mint a bunyevác néphasonló szokásaival; a mi változás van, a mi különbség észlelhető, az mind annak tulajdonítandó, hogy szerb, sokacz és bunyevác közt a sokacz a legszegényebb s kénytelen 3—4 napig, sőt egy hétig tartó dáridót egy napba beszorítani. (Lásd: Hadzsics Antal. A délmagyarországi szerbek, Osztr.-Magy.-Mon. írásban és képben, II. k. 630., Th. Stefanovic Vilovsky, Die Serben, 174., I. a szerbek és Iványi J., Szabadka története, II. 596. a bunyevácok lakodalmára nézve.)

A következő két jelenetet azonban a felsorolt források nem említik fel sem a szerbek, sem a bunyevácok lakodalmainál.

Mielőtt a menyasszony a vajátba megy, a főzőnők a konyhába vezetik, kis székre ültetik, kenyeret és czukrot adnak, a szájába, majd egy darab fát nyomnak a kezébe, hogy a tüzet piszkálja vele, miközben a kéménybe néz, hogy el ne szundikáljon; majd egy gyermeket tesznek az ölébe, azt megcsókolja s a jabukával és kendőcskével megajándékozza.

A másik jelenet a *szmetat mládu*, a menyasszony elhelyezése. Éjféltkor a menyasszonyt elkísérik a vajátba. A vajáttól azonban már mind visszatérnek, csak a gajdás, és a koszorúlánnyok, diveruse, maradnak benn. Itt a gajdás az ágyra ül és dudál, a fiatal pár pedig ingre vetkezteti egymást s a ruhát egy-egy diverusa kötényébe rakja. A menyasszony letérdel és imádkozik, a koma meg int rá a kezével s így szól „no most menjetek aludni, Isten legyen segítségetekre“. A vőlegény a dudásnak pénzt ad s miután mind eltávoznak, a fiatalok is bezárkóznak.

Reggel 3 órakor a menyecske felkel, a *néka* — férje fivérének neje — szétbontja a pleteniczát, kapiczát s koprent köt a fejére, elhalmozza azokat ruzsiczával. Ekkor a *sznácsa* — ez a neve a nőnek, ha egyszer férjével elhált — sorba csókolja a vendégeket, a kik a csókot pénzzel váltják meg s ettől kezdve 2 hétig a menyecske mindenkit megcsókolhat. Reggel végül mindnyájan haza kísérik a komát, kinél megreggeliznek s ismét mulatoznak.

*

A sokaczok egyéb szokásaiból a következőket jegyeztem fel.

A *szülő* anya a szülés után még nyolcz napig marad az ágyban, s azután hét hétig, míg a templomba nem megy. Kék szoknyát hord.

A *halottat* a temetőbe mindig asszonyok viszik ki (4—6-an); a gyászoló, tulajdonképen sírató nők, *koje kaju*, fehér csipkét hordanak a homlokuk körül s a kapiczát és fehér koprent pedig fehér kendővel borítják le. Temetés után tor — *dátya* — van, míg másnap a rokonság kimegy a temetőbe.

A *babona*, különösen a nők közt erősen burjánzik; nincs az életnek olyan jelene, melyhez egy vagy más babonás szokás ne fűződne. Különösen a gyermekeket féltik a szemmegveréstől s ellene

a *sztarcsacz* növényt használják gyógyszerül; de szemmel nemcsak az embert, a marhát is meg lehet verni s ez ellen védekeznek a szarvakra aggatott piros bojttal. A *vila*, a boszorkány, a *mora*, a *szugyenice*, *vukodlak* a szerbséggel általában közös babona-alakok.

Mulatságaiknál szerepel a *guszla* és a *duda*, ezek hangjainál járják a *kolót*, s éneklik a mélabus, majd emelkedőbb dalt. Bámulatos a kitartás, melylyel a kolot órákon át tánczolják, sajátságos az a méltóságteljes komolyság, melylyel jární kezdik, majd a féke vesztett szenvedély, melybe a kolo időközönként kitör; ez a szláv, ez a szerb jellem, csendes, mélázó, majd szenvedélyes és erős. Tánczszavaik, verselései is csak jellemöket tükröztetik vissza.

Az *aratás ünnepe* egyszerűbb a sokaczoknál, mint a szerbeknél; oka a szegénység; de meg a sokacz soha sem volt földművelő nép. Aratás befejezte után az egyik fiú fejére buzakalászból font koszorút tesznek s úgy mennek haza; a kik a fiút otthon fogadják, vízzel lelocsolják, e koszorút pedig elteszik s új vetéskor a többi mag közé keverik, hogy a termés jó legyen. A locsolásnál ez a felköszöntő: „élj, légy egészséges s legyen termékeny évünk“.

Ha soká nincs eső, egy kis leány felöltözik *dodolának*, vagyis társnői 15—16-an úgy elhalmozzák bodzagalyakkal, hogy csak a szeme látszik ki. A dodola aztán a többi leány vezetése mellett házról-házra jár, a házak előtt énekelnek, mire a gazdasszony leönti a dodolát vízzel majd ad a leánynak tojást és szalonnát, a mit a kíséret vesz át; a dodolajárás után a társaság a dodola lakásán lakomát csap, s ha a kapott pénzből telik, még dudást is fogadnak. Ma már e szokás is kihalóban van. Kitünő képet ad a szerb dodoláról az Osztr.-Magy.-Mon. írásban és képben II. k. 645. lapján, míg énekeik szövegeit Bellosics B. közli az „Ethnographia“ 1895. évfolyamának 418. lapján. A dodolát azonban az imént közlött aratóünnepélylyel nem szabad egynek vennünk, mint az Bellovics a 419. lapon Herrmann Antal nyomán teszi.

A szüretet, melyet a szerbség általában az átalakulás ünnepének tart (*berba*) megsemmisítette a phylloxera; valamint a fonokat (*préló*) eltiltotta az egyház és közigazgatás. A *kirbájt* (a németek Kirchweihéjét) a sokaczok is megtartották s ilyenkor vendéget mindenféle nemzetiségből szívesen látnak. *Ilia napján*, noha ez különösen gör. keleti szokás, a róm. kath. sokaczok sem dolgoznak. A nagyhéten mindenki fehérbe öltözik, de kerülük a tarka hímzéseket, általában csak az öreges színű ruhadarabokat öltik magukra még a lányok is; ilyenkor a fejet két rétbé hajtott, *dvopólke*, terítővel, *prosztiracse*, burkolják be.

A pünkösöd a *krályiczék* ünnepe. A krályiczék pünkösöd első napján délután és másodnapján járnak, ma már csak szokásból s nem határozott czéllal, sem az egykori czél tudásával. Tíz-tizenöt leány öltözködik ilyenkor fel; fejükre kalapot, *klobúk*, tesznek, ezt megrakják koszorúkkal, virágokkal, tollakkal, tükröcskével, szentképecskével; az első két lány jelvényt visel, még pedig a király vagy királynő pántlikákkal felezifrázott (s rendszeren a jegyzőtől, *domin*, vagy a kalu-

gyerektől kölesönként) kardot, párja pedig a zászlótartó, *bojoktár*, egy nádszálon lengő kendőt. Néhol a zászlótartót nevezik királynak s ilyenkor a másik a királynő. Utánuk ketten a *prve pivacsicze*, azaz első énekesek, majd a *pivacsiczek*, másod énekesek, szintén ketten következnek; ezeket követi négy fokhagyma, *csesir bila luka*, majd két vörös hagyma, *dva czrva luka*, aztán a koszorúlánny, *diverusa* mellett a *sznácsa*, menyasszony, egy a többenél fiatalabb és kisebb leánya némi jelmezben s végül a két kosárvívő követ. Ez a menet házról házra jár s minden rangú családtagnak kedveskedik valami kis dalocskával. Az ajándékokat pünkösöd harmadnapján aztán közösen elmulatják. Idézett forrásaink a krályicézéknak csakis két vezéralakját ismerik névleg és szerepében. Popovics szerint pedig a bunyevácoknál már azok jelvénye is eltűnt, a mint hogy az hiányzik az Ósztr.-Magy.-Mon. írásban és képben II. k. 653. lapján közölt krályicze-képen is.

A karácsony, *bozsity*, ünnepe a sokaczkoknál rövidebb időre van összevonva, mint a szerbeknél. A gazda karácsony estéjén szalmát visz a házba, szétszórja a szobában a földön, az asztal alatt, sőt az asztalra is; a szoba szalmájából visznek a ház minden más részébe is, konyhába, szobiczába, vajátba, pinczébe, padlásra és az istállókba, a jószág alá. Az asztal abrosza alá egy almát tesznek, melyet három miserére (az éjféli, a pástor és a nagymisére) visznek el. Harmadnap aztán darabokra szelik, szétszertják a marhának, hogy jobban egyék. Az asztal alatt zab vagy kukoricza van a zsákban, harmadnap meg-
 etetik azt a baromfival. A kötelet, melylyel a szobába hozott szalma össze volt kötve, az asztal lábai köré kötik, harmadnap kört húznak belőle s abban etetik a baromfit. Az asztalra szórt szalmát harmadnap gyümölcsfára teszik, hogy a fa ne vesse el éretlenül a gyümölcsöt. Végül az asztal alatt van még az ekevas, lószerszám és ostor is. — A szalmát szétszórván, abból kiválasztanak három kalászt, melyben még benne van a szem, azt három kis gyertya közé teszik, melyeket egy fiú keztyűvel eltakart jobb kezében. A fiú hármat fordul sarka körül, miközben azt mondja: „Dicsértessék a Jézus!” mire mind azt mondják: „Krisztus megszületett!” a fiú erre elkiáltja: „Vigadjunk tehát!”, aztán ugrik egyet s eloltja a gyertyákat. Az öreg most előveszi a *badnyacsát*, az ezen alkalomra készült kis kenyéralakú fonott kalácsot, alsó haját keresztbe vágja, majd ráteszi a hallevessel telt tálra, erre mindnyájan imádkoznak, az amen után összecsokolóznak és kibékülnek. Az öreg aztán a kalácsot előveszi, fiával azt ketté, majd mindenik darabot ismét ketté tőri, végül szétszaggatják darabokra s megeszik a bőjties vacsorához. Az éjféli mise után pedig húst sütnék és kocsonyát esznek.

A *szlava*, mely a szerb családi védszent ünnepe, s a szerbek legfontosabb ünnepe, a róm. kath. sokaczkoknál egyáltalában nincs meg. A névnapot megülik s ezt nevezik *szvecsárnak*, mi a szerb szlava ünnep egy másik elnevezése.

Ezek után még csak a különböző nevekről kívánok néhány adatot közölni. A sokaczkoknál sajátos egyes neveknek általános és az idők folyamán sem változó elterjedése. A magyarságnál kimutattam, hogy a keresztnevek időről-időre változnak s e változások már 20 év határain belül is, csaknem évtizedenkint változók. Nem így a sokaczkoknál; itt húsz év bőséges anyagában mi változás sincsen. Hogy adott példát lássunk, közöljük a szóntai összeírás eredményeit. Szóntán 1875—1876-ban 290 újszülött fiú közül volt: István 40, József 31, János 29, Antal 24, Ferencz 21, Máté 17, György 14, Márk 12. Pál 11; ezek a törzskeresztnevek; előfordultak még: Lőrincz 8, Mihály 7, Hyeronim 6, Márton, Jakab, Ádám, Miklós, Sándor 4—4, Péter, Imre 3—3, Lázár, András, Ágoston Károly, Fábrián 2—2, s végül Bonifác, Konrád, Ede, Lukács, László, Gergely, Adolf, Ignác, Rókus, Titusz, Vitalis, Adalbert, Sebestyén 1—1 esetben. 15 év múlva 1891—1892-ben 258 keresztelt közül volt: István 42, János 38, József 34, Antal 30, Pál, Máté 14—14, Márk, Ferencz 11—11, György 8, tehát ugyanazon törzsnevek; a többiből elmaradtak a Fábrián, Bonifác, Hyeronim, Ágoston, Konrád, Ede, Sándor, Adolf, Rókus, Lázár, Titusz, Vitalis, Adalbert, Sebestyén nevek, ellenben újak jöttek a következők: Menyhért, Tamás, Orbán, Gyula, Alajos, Ödön 1—1, Bonaventura, Béla, Jenő 2—2, Lajos 3 esetben. A női nevekben hasonló az eset. Így 1875—1876-ban 293 női név közül volt: Mária 50, Anna 45, Katalin 37, Éva 32, Ágnes 23, Róza 17, Magda, Erzse 14—14, Teréz 13, Anasztazia 12 s ezek a törzsnevek; továbbá Paula 7, Apollonia 4, Juli, Márta 3—3, Ilona, Verona, Czeczilia 2—2, Margit, Jozefa, Regin, Hermin, Amália, Barbara, Francisca, Agata, Marianna, Aurelia, Petronella, Gertrudis, Karolina 1—1 esetben; 1891—1892-ben 274 keresztelt közül: Mária 48, Éva 31, Anna 26, Kata 24, Ágnes, Magda, Paula 18—18, Róza 17, Teréz 16, Erzse, Anasztazia 9—9; s ezek a törzsnevek; a régiekből elmaradtak Czeczilia, Regin, Hermin, Amália, Marianna, Aurélia, Petronella, Gertudis; újak jöttek helyébe: Lujza, Szofia, Janka, Emma, Krisztina, Rozamunda 1—1, Boriska, Marcella, Brigitta 2—2, Viktoria, Zsuzsa 3—3 esettel. A törzsnevek megmaradása mellett tehát csak azon nevek vannak pusztulásnak kitéve, melyek 1—3 esetben alkalmaztattak, a mi e törzsökös keresztnevek nagy állandóságát csak megerősíti. És meglepő az is, hogy e tekintetben ugyanazon törvény ugyanazon nevekkel észlelhető valamennyi sokacz falunkban. Mindeniütt ugyanazok a törzsnevek s mindenütt ugyanazok a változók.

Természetesen e keresztneveknek eredeti naptári alakját a sokacz mint általában a nép sohasem használja, hanem sokszor a felismerhetlenségig megváltoztatja, átalakítja, rövidíti, alkalmazza nyelvéhez és szívéhez egyaránt. Így Fábrián = Faba, Bonifác = Bona, Hyeronim = Jerka, Ágoston = Agusti, Ignacz = Ignya, Antal = Tuna, József = Józa, István = Sztipa, Péter = Pera, Ferencz = Fránya, Lőrincz = Lovra, György = Gyúka, Imre = Imra, Lukács = Lúka, Gergely = Grga, Mihály = Mijo; nőnevek közül: Czeczilia = Czécza, Ágnes = Jánya, Teréz = Téza, Magda = Mándá, Paula = Pavka,

Anna = Anesa, Brigitta = Birgya, Anastasia = Sztana, Borbála = Bara, Apollonia = Pólka, Janka = Anka, Jozefa = Józia, Agota = Agicza, Vera = Vérka, Erzse = Liza, Lujza = Líza.

E neveken kívül azonban minden családnak, minden nemzetség különböző ágának, sőt minden egyes embernek is megvan a maga mellék- vagy gúnyneve. Ezeket ép úgy alkalmazza a sokacz, mint a magyar; személyek lelki vagy testi tulajdonsága, valami komoly vagy különösen ügyetlen tette, szavajárása, viselkedése, félszége stb. mind megannyi oka az ilyen gúnynevek megteremtésének. Az ágakat sokszor az apák nagyapák keresztnevéről nevezik, de sokszor ezek gúnyneveit egész nemzedékeik öröklik 4—5 generáción át, noha az utolsók már épen nem tudják, hogy őseik ez vagy ama gúnynevet mért kapták. Mutatványul e gúnynevekből itt közlök egy sorozatot: Kityere = czifrás, Sesztano = hatos, Krubli = borzas, Opacza = ugrándozó, Brocsa = szeplős, Szlerák = lépes, Bálin = taknyos, Brátn = testvéres, Metily = mételyes, Gajtan = gatyamadzag, Cziga = czigány, Szrndasa = (őz?) Kányin = kányás, Szósza = paradicsomos, Garity = kormoska, Pulicza = kicsiny, Ruva-vicza = földettűró, Tyula = bunkósbotos, Pányev = tuskós, Bánda = nehéz ember, Zsisko = megpecsételt, Buriganya = hordókövérségű, Tyorobaja = vaksi, Saróv = czifra, Zelyov = zöld, Liszka = fakó, Pupili = vastagoeska, Pajko = pajkos, Vránacz = barna, Szrmov = aranyos, Plavulya = kék, Milka = kedves, Kozsa = koszos, Krnya = csorba, Biskup = püspök, Strika = mázoló, Kicza = czifrálkodó. Slosszerka = lakatosné, Glava = fejes, Zuba = fogas, Skilja = bandsi, Busa = furó, Klésta = szemmeresztő stb. E nevek természetesen nem mindig jelentik azt, a mit mellé irtam, a magyar szavak többnyire csak a fogalomkört jelölik meg, a melyből és az okot, a melyért a név adatott.

Végül a jellemzőbb állatnevek a következők: *Lónevek*: Vránacz, Pajkó, Mussza, Plavacz, Sárga, Kesa, Kulás, Csilás, Maczkó, Brnya, Furioza, Piros, Puczkó, Zseráv, Berna, Vranicz, Julesa, Mrkov, Rigya, Liszacz, Bárna, Mrkusza, Lisza, Linda, Astya, Tatár, Ruzsa, Pajkos, Betyár; *marhanevek*: Zelyos, Rievka, Szrmov, Kajla, Barna, Laszka, Gyöngyös, Bilka, Sira, Krnya, Zelja, Zsulya, Krzsa, Becza, Milka, Plavulya, Sara, Vellás, Szilaj, Bugros, Csáli, Sudár; *kutyanevek*: Sárov, Garov, Zelyov, Kucza, Vigyázz, Betyár, Mopszi, Liszka, Suszter, Pupili, Gyura, Márkus, és Szekszel (mert egy hatosért vette a gazdája).

*

Összegezve immár így egybeállított adataink eredményét, a határnevekből, a családok származási statisztikájából, a costume- és tárgyi ethnographiából azt kell következtetnünk, hogy a sokaczok Bács megyében legelőször mintegy 200 éve telepedtek meg, hogy az egyes falvakat különböző időszakokban s különböző vidékekről — de mindig nyugatról és délről — szállták meg, hogy a sokaczság az egyes falvakban a mult század végéig tisztán más nemzetiségek nélkül lakott, hogy e falvakba a többi nemzetiségek csak a jelen század elejétől

huzódtak be, hogy az idegen nemzetiségek a század első felében még a sokaczságba beolvadtak, második felében azonban nem, hogy a sokaczkok costumejökben maig megőrizték a magukkal hozott ősi alaki jelleget, valamint a házba is, melyet német mintára építettek, belevittek szerb nemzetiségük egyik legsajátosabb intézményének, a házközösségnek jellegét; egyben láttuk azonban, hogy, noha az erre vonatkozó jegyzeteink csak vázlatosak, a szokásokban a sokacz sem a szerbtől, sem a bunyevácztól nem tér el, hacsak nem abban, a mit a szegénység parancsol reá, ellenben láttuk azt is, hogy sok szokásban maig sokkal több ősit őrzött meg, mint akár a szerb, akár a bunyevác. Mindezek együtt véve pedig megállapítják azt, hogy a szerb és sokacz, a bunyevác és sokacz egymástól lényegesen különböznek, hogy a sokaczsággal mint külön ethnographiai eggyeddel kell számolnunk. Nem állapíthatom meg azonban a bács-bodroghmegyei sokaczság viszonyát a többi torontáli, dunántúli s Dráva-Száva közti sokaczsággal; szükséges ehhez első sorban a bács-bodroghmegyei sokaczkoknak az általam főleg történeti és tárgyi alapon megindított kutatását hasonló tüzetességgel a népszokások, folklóre és nyelvre is kiterjeszteni, a melyekből én csak vázlatos jegyzeteket közölhettem, miután a nyelvet alaposan nem ismerem, de szükséges a torontáli, dunántúli és horvátországi sokaczságnak, továbbá a szerbségnek és horvátságnak hasonlóképen tüzetes leírása, csak akkor tudjuk pontosan kijelölni a sokaczságnak a délszláv ethnographiában való helyét. Óriási munka ez és az, a melyet én végeztem, csak porszem ahhoz képest, mely az ethnographia előtt áll.

Dr. Jankó János

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

A borsodi matyó nép élete.

III. Házasság és családi élet.

A mi más népeknél a család alapítás indító okául és alapjául szolgál, a *szerelemnek* a matyóknál úgyszólván semmi része a házasságok létre jöttében. Pedig szeretni tud ám a matyó is. Mindenik legénynek megvan a maga kedvese, a kinek a kedviért szivesen eljárogat aztán nemcsak a fonóba, hanem a szülői házhoz is minden áldott este úgy 10—11 óra között s «ott tanyázik egy-két óra hosszáig» nem ritkán éjfél utánig, a nélkül, hogy ez által csak némi kis árnyékot is vetne a leány erkölcsi tisztaságára. — A leány pedig büszke rá, hogy van már a ki érte is koptatja a küszöböt, azonban magáról soha sem feledkezik meg s ritka az olyan matyó lány a ki a pártáját sárba ejtené.

Érdekes, hogy az apáktól öröklött szokásjog *tiltja a legénynek*

ma is más utcabeli leányhoz járogatni, azt tartják kiki a saját utcájában keressen szeretőt, s ha mégis akad olyan, a ki más «soron» vagy «szög»-ben lakó leányhoz mer járogatni, az olyat az ott lakó legények éjszakának idején meglesik s mikor a lányos háztól haza veszi útját úgy elverik, hogy 5—6 hónapig is megfekszi az ágyat s jó ha bele nem hal. Régente pedig az ilyen egyszerűen leszúrták vagy agyonverték. Sőt a hagyományos szokás hajdan annyira szeparálta egyik utcabeli legénységet a másiktól, hogy *még nősülniök is csak a saját utcájukból lehetett*, különben biztos számíthatott rá az illető, hogy lakodalma véres verekedéssel fog végződni, mely nem egy esetben követelt emberéletet áldozatul. Ma már azonban a szokásjog emelte ezen korlátok egy részét a matyó nép maga ledöntötte s nem szúr szemet senkinek, ha a legény más utcabeli leányt vesz el feleségül, de kurizálni ma is csak a saját utcájabeli leánynak kurizálhat — addig, míg az öregek meg nem házasítják egy másikkal. *Mert ritka matyó legény ám, „a ki a szeretőjét veszi jel feleségü”*, legnagyobb részük azzal esküszik meg, *a kit «az anyja, meg asszony rokonai ráüszkölnék.»* Fialat, matyó menyecskék szájából hallottam ezt a kiknek egyike plane anyósa füle hallatára mert így nyilatkozni.

S a matyó szokások e része teljesen ázsiai eredetre vall. A mint, a török népnél nem, ép úgy *a matyónál sem ismeri a házasulandó legény leendő menyasszonyát*, hanem az ő tudta és beleegyezése nélkül *édes anyja maga szemeli ki a leendő menyét s a legközelebbi nőrokokkal meghányva-vetve, a dolgot, egy «tudató» asszonyt küldenek el a lányosházhoz puhatolódzás végett, a ki jövelele czélját lakonikus rövidséggel előadva, kijelenti, hogy «ide s ide kéretem a leányt». S ha netalán a legény, avagy az új atyafiság nem volna inyére a lány szülőinek, kitérő feleletekkel, kifogásokkal, hogy «emmi lányókn még nem arra valaó», vagy «nem aggyuk még férhe' jaz idén». kiméletesen értésére adják a «tudatónak», hogy nem hajlandók e házasságkötésbe bele-menni. Ha pedig a legény nincs ellenvetésükre, egyszerűen azt mondják a tudatónak:*

— Hát kügyék el este a legényt.

S e kijelentés teljesen azonos szokott lenni a beleegyezéssel.

Legtöbb esetben a legény minderről mit sem sejt s természetesen nem kis meglepetéssel hallja aztán, mikor az édes anyja előáll vele, hogy

— Hallod-e Matyi, megházasodtá'?

— Meg e? Hát oszt' kit veszek el?

— Má' csak ollyat, a kinek nagy fót van a pendelyin (t. i. földje is lesz hozományul), a Kavics Andrisék lányát, az Erzsut. Elmégy oda este.

A legény szive meghajlik az anyai akarat előtt, felölti magára este az ünneplő gúnyáját s elmegyén *lánynézőbe* — hogy szemtől szembe lássa, kivel házasították hát meg.

A fogadtatás — plane ha még szemre való is a legény — természetesen szíves szokott lenni, ott fogják egy kis időre, hadd ismerkedjék a leánynyal, aztán hogy némileg értésére is adják, hogy örömetst vál-

laják vejüknek, mielőtt haza indulna lelkire kötik, hogy «elküldje ám hónap a tudatját.»

A «*tudató*» jobbára a vőlegény valamelyik közelebbi nőrokona szokott lenni, a ki által rendszerint egy 10 frtos nagy selyem nyakra-való-kendőt küldenek a leány szülői a vőlegény házához *foglalónak* s ez addig marad ott, míg az új párt először ki nem hirdetik. — Így szerez a matyó asszony a fiának feleséget.

Általában a legényeket nagyon korán szokták megházasítani, mert azt tartják, «ha má' jelé kerü' ja katonaságtú. mennő a bajsza», már pedig «nem szép a bajszos vőlegény». Azért aztán legnagyobb részük a m. kir. honvédelmi miniszter engedélyezésével 18—19 éves korban köt házasságot, s ha mint ilyet besorozzák katonának, már mint feleséges, gyermekes ember tölti ki a három esztendőt. Leányaikat is korán adják férjhez, a 14—15 éves menyasszony nem tartozik a ritkaságok közé, úgy hogy soknak az árvaszék beelegyzését kell előbb kieszközölniök, hogy férjhez mehessenek.

A «*kérő*»-nek nevezett kézfogót, vagy eljegyzést, rendszerint az első kihirdetés után, vasárnap este tartják meg a lányosháznál, a hova a vőlegény két «násznagy»-ot küld el követségbe. A két násznagy annak illő rendje, módja szerint beköszön:

— Dicsértessék a Jézus Krisztus. Aggyon Isten jó estét!

— Aggyon Isten! Mi járatban vannak?

— Egy madarat keresőnk — felelik a násznagyok.

— Milyen madarat?

— Egy páratlan madarat páratlan madárhoz.

— Üllyenek le, maj' megkeressük hát társát annak a madárnak.

Ekkor aztán bevezetik a menyasszony-jelöltet az első «*ház*»-ba, hol már leány-pajtásai egybegyűlve várják, hogy tanúi legyenek az ünne-pélyes aktusnak.

A két násznagy előbb kezét fog a «páratlan madár»-ral aztán egyikök hosszas versben előadja jövetelük czélját s felköszönti a leányt, mint menyasszonyt, boldog, megelégedett, hosszú életet kívánván neki. A verses köszöntő után a menyasszony valamelyik közeli nőrokona odaáll a násznagyok elé s e szavak kíséretében. «A menyasszony nem kívánja fáradságokat hijába, evvel a kis ajándékkai kedveskegyik» — egy-egy «főre való olajos kendőt» ad át nekik emlékül, aztán jól tartják őket *gulyásos hussal, paprikás- vagy töltött csirkével, meg süteménnyel*. Vacsora végeztével a násznagyok visszamennek a vőlegényhez beszámolni, hogy küldetésükben mily eredménnyel jártak el. — Ezen előzmények után a vőlegény maga megy el aztán 4—5-öd magával a menyasszonyos házhoz, hol már terített asztallal várják. — Eljegyzésül a vőlegény ilyenkor mindig egy selyem «fejre való kendő»-t ad menyasszonyának, ez pedig viszonzásul egy szalagokkal gazdagon feldiszipített úgy nevezett «*szégyenbokkrétá*»-t nyújt át, a mit a vőlegény esküvője napjáig tartozik kalapjánál viselni. — A «szégyenbokréta» ajándékozása azonban ma már kivesző félben, e szokást egyedül a tardiak őrzik még ma is, a hol különben az eljegyzést — a szent-istvániaktól és

mező-kövesdiektől eltérőleg nem az első kihirdetés után, hanem az azt megelőző nap estéjén tartják.

A lakodalomra a násznépet esküvő előtt három nappal a *«hivogatók»* és *«vőfélyek»* hívják meg úgy a menyasszony, mint a vőlegény részéről.

«Vőfélyé» a vőlegénynek, *«hivogatója»* a menyasszonynak van s míg amaz a kalapja mellé egy rozmaringszálból s rózsából álló bokrétát kap, melyről legalább egy félróf piros, kék vagy zöld pántlika lóg le két ágban a válláig, addig a *«hivogató»* kalapját csak egy szál rozmaringgal díszítik. *«Hivogató»*-ja van ugyan a vőlegénynek is — csak-hogy ez mindig házas ember — s ennek a házas embereket, a vőfélynek pedig a legényeket és leányokat kötelessége meghívni.

A matyó lakodalmak legtöbbje az Adventet megelőző *«nagy farsang»*-ra, vagyis október, november havára esik (a tulajdonképenit, *«kis farsang»*-nak nevezik) s az esküvők idejének meghatározásánál mindig Mártonnapja (novemb-11-ike) az irányadó. A Mártonnap előtt tartott lakodalmak az *«első lakzik»*, az ezt követő első héten vannak a *«középső lakzik»*, a második héten pedig az *«utolsó lakzik»*. S ez időmeghatározás annyira általánosan ismert, hogy ha megkérdezi az ember a matyó menyecskétől mikor esküdött, csak azt feleli rá, hogy *«az első»* vagy *«középső»* v. *«utolsó lakzikor»*, vagy az *«első előtt egy héttel, két héttel stb.»* s a matyó ember azonnal tudja, hogy az illető Márton nap előtt esküdött-e v. Márton nap után.

Zene nélkül matyó lakzi meg sem esnék, némely legénynek még jóformán nincs is menyasszonya, hanem a muzsikusról már jó eleve gondoskodik, a mennyiben a tömeges esküvők miatt ez is kapós szokott lenni. Az özvegy ember lakzóján rendszerint dudaszó mellett mulatnak.

Az esküvőt megelőző nap — mely jobbára vasárnap — délután a tánczolni szerető fiatalság, leányok legények odagyűlnek a vőlegényes házhoz egy kis tánczot roppni, valamint a lakodalomra meghívottak egy része is. Aztán este felé az *«első násznagy»* — a mely tisztséggel rendszeren a *«komát»* tisztelik meg a vőlegény szülői — odaül az asztal mellé a főhelyre, a szoba szögletébe s onnan kiáltja ki sorra, hogy kik lesznek a násznagyok, vőfélyek, nyoszolyóasszonyok, nyoszolyólányok, ki lesz a két szakácsné, s ki a korcsmáros, a kire majd a boros hordó kezelését bizzák. Mellesleg megjegyzendő, hogy a szakácsnék egyike rendszeren a keresztanya szokott lenni.

A lakadalmas tiszték kikiáltása után a fiatalság ismét folytatja a tánczot egy darab ideig, aztán haza szélednek, a két első vőfély pedig a cigányokkal elmegy még a menyasszonyos házhoz verses köszöntőben üdvözölni a *«menyegzői királynét»* s a vőlegény nevében is nyugodalmas jó éjszakát kívánni neki. A verses köszöntő befejezése után a cigányok rágyújtanak még egy-két nótára, azzal aztán haza térnek ők is.

Másnap reggel, mielőtt a násznép a templomba indulna, a vőlegényt is, menyasszonyt is elbucsztatják szülőitől, rokonaitól — és

(1. tábla.) Sokacz leányviselet Szóntáról (előlről és oldalról nézve).

(2. tábla.)

Sokacz leányviselet Szóntárról (hátról nézve).

(3. tábla.)

Szóntai sokacz Mária-leányok.

(4. tábla.)

Szóntai menyecske viselete (előlről nézve.)

(5. tábla.) Szóntai idősebb nő a kapiczával.

(6. tábla.)

Plavnai és vajszkai sokacz leányok viselete.

(7. tábla.)

[Plavnai sokacz menyecske viselete.

(8. tábla.) Plavnai idősebb sokacz asszony viselete.

(9. tábla.)

Szántovai sokacz leányok viselete.

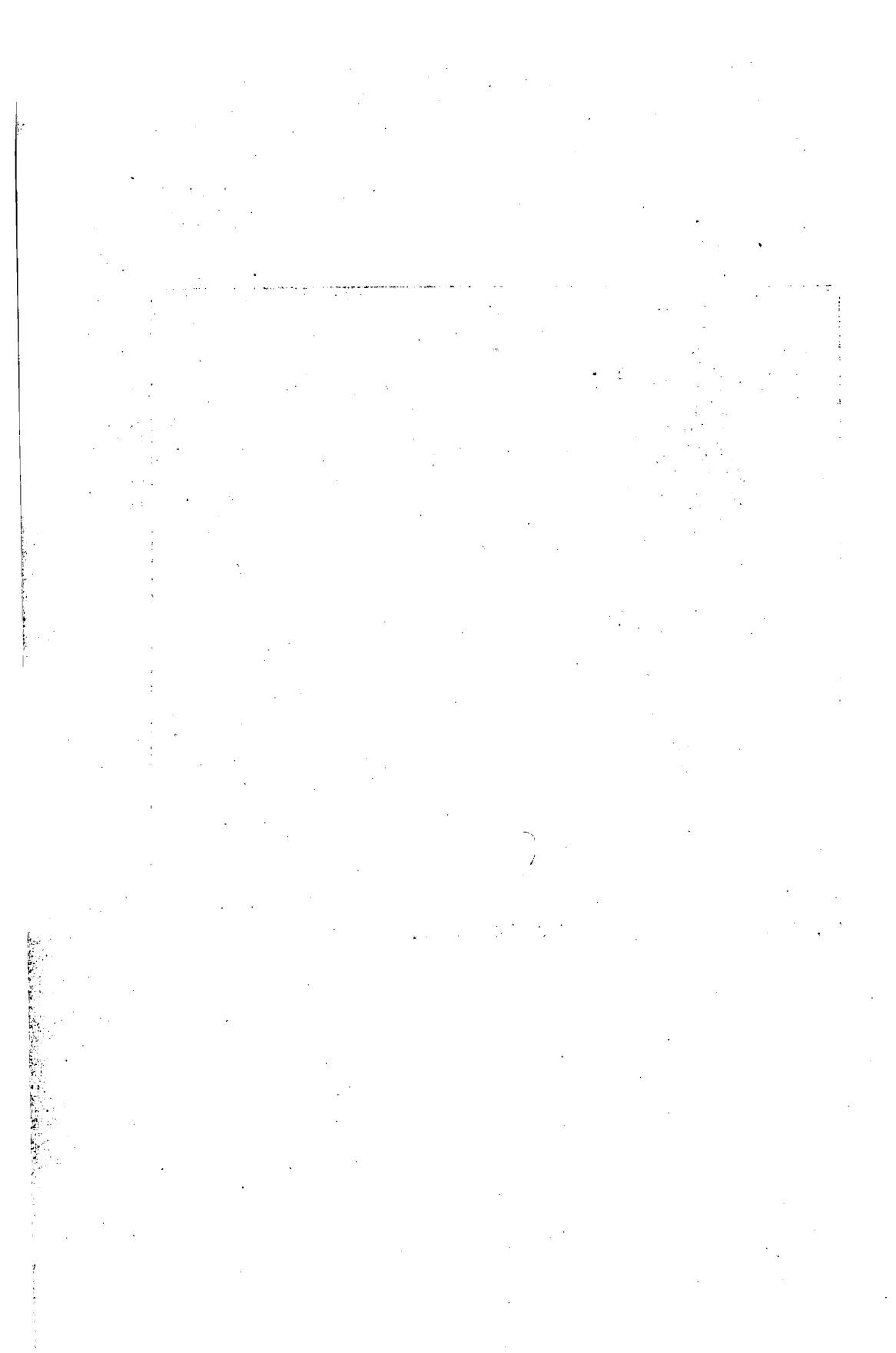

(10. tábla.) Szántovai menyecske és idősebb nő viselete.

(11. tábla.)

Sokacz férfiak viselete.

leánypajtásaitól, természetesen a jelenlevő nők nem kis siránkozása között.

Esküvőjét egyszerre rendszerint 10—15 pár tartja, sőt Szt-Istvánon megtörtént 1838-ban, hogy egyszerre 31 pár esküdött — a mint azt az odavaló esketési anyakönyv adatai mutatják — s hogy ily arányban 5—6 hét alatt az új házások száma mily nagyra növekszik, tájékozásul elég, ha idejegyzem a mező-kövesdi plébánia esketési anyakönyvének adatait az 1892—94-ik évekről.

1892-ben	októbertől	november	végéig	164	pár,
1893-ban	»	»	»	149	pár,
1894-ben	»	»	»	138	pár esküdött.

A vőlegény is, menyasszony is, külön-külön megy a saját násznépével a templomba s ott meggyónva és megáldozva a vőlegények az oltártól jobbra, a menyasszonyok balra állanak s így hallgatják végig a szent-miséét. — Mise után kinek-kinek a vőfélye odavezeti kezénél fogva a menyasszonyt a vőlegényhez, aztán a pap összeesketi, esketés után pedig vőlegény, menyasszony megint csak külön-külön haza megy a maga lakodalmas népével. — Ebéd táján a menyasszonyos ház 5 embere meghívja a vőlegényt, a menyegzői tiszteket s a násznép férfi tagjait ebédre az ú. n. «*kendő*»-be. A meghívottak fölkerelkednek erre — a vőlegény szülőinél hagyván a többi «*fejér nép*»-et. Legelől haladnak a bortól jókedvű legények muzsikaszó mellett tánczolván, dalolván, kurjantván, nyomukban a muzsikuszó cigányok, ezeket pedig követi a vőlegény a két násznagygyal, vőfélyekkel, nyoszolyó-lányokkal és nyoszolyóasszonyokkal, a kiknek egyike a vőlegény által vásárolt «*jegyyszimá*»-t, másika pedig a nyakba való «*jegykendőt*» szokta vinni a menyasszony számára.

Az ebéd rendszeren 6 fogásból áll s az ételeket a vőfélyek hordják föl a násznép asztalára, az elmaradhatatlan verses köszöntők kíséretében. Esznek pedig először *árpakásalevest*, utána *káposztát hússal*, azután *csiklevest*, negyedik tálételnek *tejbe kását öregén* t. i. sűrűre főzve s cukorral, fahéjjal meghintve, ötödiknek *sült húst hurkával* s végül *kalácsot*.

Ebéd után a fiatalság tánczra perdül s így telik az idő d. u. 3—4 óráig, ekkor a menyasszony nyoszolyáját fölteszik egy kocsira s azt az első násznagy, első nyoszolyóasszony és a vőfélyek kíséretében elviszik a vőlegényes házhoz, azután hosszas bucsúztatás után a menyasszony is megválí szülői hajlékától, elkisértetvén a násznép egy nagyrésze által. — Ilyenkor legelől megy a vőlegény legény pajtásaival, utánuk a cigányok haladnak nagy zene szóval, ezek nyomában pedig a menyasszony a maga nyoszolyó-lányaival, nyoszolyóasszonyaival és leány-pajtásaival, a többi vendég meg ott marad még a lányosháznál mindaddig, míg érték nem megy, a vőlegénynek — rendszerint 3 fiatal emberből álló — követsége meghívni őket is a «*hőrész*»-be. A két ház násznépe együttesen ül tehát le a vacsorához, mely alkalommal ugyanolyan sorrendben, ugyanolyan ételeket esznek, mint délben a «*kendőben*».

Vacsora végeztével ismét megkezdődik a táncz s tart addig, a míg az első vőfély az ú. n. «*menyasszonytáncz*»-ot meg nem nyitja. Azonban miután úgy ez, valamint a «*menyasszony-fektetés*» szokása nagyon megegyező a palóczokéval, ennek részletesebb leírását így fölöslegesnek vélem.¹ — Végül még meg kell jegyezni, hogy a menyasszony részéről meghívott vendégek a «*hórész*»-ből 11 óra tájon rendszeren eltávoznak s visszamennek a leányos házhoz tovább mulatni s úgy itt, valamint a vőlegény házánál hajnalig, legtöbb esetben világos virradtig szoktak fennmaradni.

Az esküvőt követő napon, délben tartják a «*kis hórészt*», a melyben, miután az új páron kívül, csak a vőlegény és menyasszony szülői testvérei, a nasznagyok, vőfélyek, nyoszolyóasszonyok és nyoszolyolányok vesznek részt, sokkal meghittebb és családiasabb jellegű szokott lenni mint a menyegző többi része, azért aztán a «*kis hórész*»-ben rendszerint még jobban elmulatnak, mint a tulajdonképeni lakzin s «*a mi csak jó étel van a háznál, azt mind az asztalra adják ilyenkor.*»

Rége óta a palócz legényhez hasonlóan a *matyó legény sem alapított magának külön tűzhelyet* mikor megházasodott, *hanem haza vitte az új menyecskét a szülői házába* s az öregekkel együtt közös háztartásban éltek. S ezen általában divó szokás folytán a matyó familiák természetesen népesek is voltak aztán, mert némelyik öreg pár 4—5 feleséges fiával s ezek gyermekeivel lakott egy fedél alatt és e nagy család háztartási és gazdasági ügyeit a «*gazda*» és a «*gazdasszony*» vezették.

A «*gazda*» mindig a család feje volt, vagy ha aggott kora, avagy beteges volta erre alkalmatlanná tették, e megtisztelő állást a családban mindig a legidősebb fiú-testvérré ruházták. — A «*gazda*» intézkedett a család minden gazdasági ügyeiben, ő osztotta be a férfiaknak a házi és mezei munkát, ő adta el az eladni valót s vette meg a gazdasághoz szükséges dolgokat, az ő szava döntött a család vitás ügyeiben s neki mint a család fejének, a házban mindenki engedelmeskedni tartozott. De ha e kiváltságos jogaival nem élt kellő módon a család javára s könnyelmű, pazarló, vagy pláne iszákos volt, azonnal mást tettek meg helyébe «*gazdá*»-nak.

A háztartás vezetésének gondjai pedig a «*gazdasszony*» vállaira neheztedek. Az ő kezelésére volt bízva az éléskamra minden felszerelésével, az ő kezén ment keresztül só, liszt, zsír, szalonna, füstölt hus stb. maga sütött, maga főzött mindig és azt, a mit gazdasszonyi legjobb belátása diktált. A család többi női tagjai pedig a könnyebb mezei munkáknál segítettek a férfiaknak, a gyűjtésnél, kaszálásnál, odahaza meg a maguk termelte kendert dolgozták föl, szőttek-fontak s fehérneműt varrtak a családtagok számára. — Ilyen patriarchalis családi életet élő familiák vannak ugyan meg ma is, de számuk úgyszólván napról-napra apadóban, mert újabb időben, legtöbb matyó legény ha megnősül új otthont épít magának s odaviszi az új menyecskét.

¹ Lásd az «*Ethnographia*» V. évfolyamának 47. és 48. lapjain. I. Gy.

A mi meg a matyó familiák népességét illeti, mondhatni, hogy általában népesek, pedig a helyszínén nyert értesülések szerint van olyan ifjú menyecske, a ki esküvő után csupa szemérmertességből 2—3 hónapig sem közeledik az urához, hanem aztán ha egyszer beköszöntött a házba az a bizonyos gólyamadár, annál sürűbben ellátogat oda. Legkevesebb 4—5 gyermeke minden matyó párnak van, de akad olyan is, a hol 12—14 van, a 8—10 gyermekes pár pedig már gyakoribb.

Ezekkel kapcsolatban helyén valónak találok itt fölemlíteni azt is, hogy a családtagok és rokonok milyen megszólítással élnek egymással szemben. Így, a gyermek, — fiú, leány, — anyját «és anyám»-nak az apját «és apám»-nak, a nagyanyját «szülém»-nek, a nagyapját «öreg-apám»-nak, ezek szülőit «szép apám»-nak, illetve «szép és szülém»-nek vagy «öreg és szülém»-nek, avagy bátyját «bátyám uram»-nak, a nagynénjét «néném asszony»-nak, a keresztszülőit pedig «keresztapám», illetve «keresztanyám»-nak hívja.

A férj a feleségét keresztnevéen szólítva «te»-gezi pl. «Hé! te Erzsűgyere csak», vagy «Hallod-e asszony!» Ez utóbbi azonban ritkább használatú a megszólításnál. Mert megjegyzendő, hogy a matyónak *nem* «felesége» hanem «asszonya» van, a kit, ha mások előtt szóba hozza, mindig csak «az én asszonyom»-nak nevez.

A feleség a férjet, még ha idősebb is a férjénél, mindig «kend»-ezi, mások előtt pedig csak úgy emlegeti «az én emberem».

A szülő a gyermekét «te»-gezi, valamint az idősebb testvér is a fiatalabbat, de a fiatalabb testvér az öregebbet mindig magázza s keresztnevével kapcsolatban «bátyám»-nak, illetve «néném»-nek szólítja.

Az anyós a menyét keresztnevéen szólítva «te»-gezi, a meny pedig anyósát «anyám asszony»-nak, vagy a jobb módú gazdáknál «és anyám»-nak hívja. Az após a menyét szintén «te»-gezi, de már megszólítani, mindig a családi néven szólítja meg, ily formán: «Te Dobó Panni, vagy te Balázs Katyi», az apóst meg a meny «apám uram»-nak hívja.

A férj testvérei a sógornók ha fiatalabb «te»-nek, ha öregebb «ángyom»-nak, a nő pedig férje öccsét «kisebbik uram»-nak, a bátyját «nagyobbik uram»-nak, a házaspár szülői meg egymást «nászasszony»-nak, illetve «nászuram»-nak szólítják.

Nem kevésbé érdekes, hogy az egész falú népe, legények, leányok, menyecskék, a rájuk nézve teljesen idegen — velök rokonságban nem levő — öregebb asszonyokat csak «szüle» névvel illetik pl. «Hogy van szüle?» «De rég láttam szüle», «Isten hozta nállónk szüle!». — Az ily korosabb nőekkel szemben ritkábban ugyan, de használatos a «néném asszony» megszólítás is. «Ángyom asszony»-nak meg csak azokat hívják, a kikkel némi távoli rokonságban vannak. A legények a lányokat akár rokon, akár idegen, mindig «te»-gezik, a lányok meg viszont a legényeket «bátyám»-nak szólítják. — S hogy a meghitt, patriarchalis, családi együvértartózság érzete mennyire kifejlődött a matyóban, eléggé jellemző a fentiekén kívül, az hogy mindhárom községben gyermekek, menyecskék egyaránt még a tudós asszonyt is, csak «bába szülém»-nek nevezik.

IV. Keresztelés.

A matyó menyecske, mikor már közeledni érzi az időt, melyben a család várva-várt új tagja lesz megérkezendő, sátor módjára körülövezi czipfrára festett gombos nyoszolyáját a «szunyogháló»-val — mely tisztán e célra szokott használtatni — gondosan belekötözvén annak egyik szögletébe egy csipetnyi sót. kenyérhajat s egy girizd foghagymát, hogy a fekvés ideje alatt egyfelől védve legyen a kíváncsi szemektől s a legyek és szunyogok alkalmatlankodásaitól, másfelől meg, hogy a sóval, kenyérrel és fokhagymával határt szabjon a «rosszak» ártó hatalmának, nehogy az újdun szülöttet kicseréljék, avagy majd szemmel megverjék.

Minden matyó gyerek ilyen «sátoros nyoszolyában» látja meg a napvilágot s mihelyt megszületik — télen-nyáron egyaránt — azonnal elviszik keresztelni, ha reggel született, még a délelelőtt folyamán, ha pedig késő délután, vagy este, akkor meg másnap reggel, nehogy keresztletlenül haljon el, mert a temető árkában kellene majd eltemetniök s szegény kis lelket azonfelül hét álló esztendeig nem fogadnak be sehova, még a másvilágon sem, hanem a földön kellene bolyongnia. — Az ilyen keresztletlenül elhalt gyermek lelke matyó hiedelem szerint minden 7-ik esztendőben megjelenik valamely bokorban, vagy a «garád» alatt, mindaddig, míg valaki meg nem könyörül rajta. Ilyenkor a ki meglátja dobjon feleje valami fehér ruhadarabot (a feketét nem tartják jónak) s mondja neki: «Én téged megkeresztellek az Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében, ha fiú vagy, Ádám légy, ha leány, Éva», akkor a bolyongásra jutott lélek azonnal «felszabadul», angyal lesz belőle s bejut a menyországba, hol szüntelenül «megszabadítottjáért» imádkozik.

A keresztelésre a kiszemelt komaasszony s a «bába szülő» viszik el a gyermeket. A leendő keresztanya szokta karjára emelni a kis pólyást, a ki 10—15 darab fejre — s nyakba való nagy, színes virágos, selyem és «purgamen» kendőkkel van letakargatva, oly formán, hogy a két ellentétes sarknál fogva háromszögre hajtott kendőknek a rojtos szögletelőgjon le a pólyáról. A kendőket nagyság szerint helyezik el, legaiul van a legnagyobb, azután a fokozatosan kisebbedők fölé helyezik a legkisebbet. — Kérdésemre, hogy vajjon nem féltik e a gyermeket a kendők halmaza miatt a megfulladástól, mindig az volt a válasz, «míg a kis kódóki vele van, nem esik addig baja, ha dunnát teszünk is rá»,

A legelső gyermeket, ha fiú, rendszeren az apja, ha leány, az anyja nevére kereszteltetik. A régebben is s ma is sűrűbben előforduló és használatosabb keresztnevek a következők:

Andris, Bera (Albert), Gergely, Gyura, Jóska, Jancsi, Jankó, Márton, Miska, Matyi, Palya, Pesta, Péter, Anna, Borbála, Erzsa, Julcsa, Katyi, Kata, Maris, Rozál, Veron, Zsuzsó.

Keresztelőt csapni szokásban van a matyó népnél is, csakhogy míg a szent-istvániak ezt a keresztelés után rögtön, a mező-kövesdiek s tardiak 4-ed 5-ödnapra délben szokták megtartani, tekintettel vannak

azonban a szentistvániak a nagy böjtre, a mikor a «szerdát és pénteket kikerülik» s a legközelebbi vasárnapra halasztják el.

A keresztelőben csupán a komaasszony, meg a nő rokonok vannak jelen, férfi — kivéve a háziakat — egy sincs, még a koma sem megy el, legalább «soh'se vót szokásba, mióta mink eszmélünk.» — S kitől hogy telik, úgy vendégeli meg a vendégeit, de szegényesen soha sem, 5—6-féle ételt még a szegényebb asztalára is tálalnak fel. Legelőbbben van *marhahús-leves*, azután *főtt hús*, utánna *káposzta dísznóhússal* majd *csikleves tyúk-hússal*, ezt követi *tejbe kása öregén*, melynek tetejére czukrot hintenek, vagy olvasztott vaját avagy mézet öntenek. Azután jó *paprikás csirke* s végül *sült tészták* ú. m. lekváros, túros vagy *szőlős béles*, «*kótt herőcze*», «*kótt pampuczka*», «*keletlen herőcze*» — [A bélest «kótt tésztából» készítik. Az asztalon szétnyújtott, de eléggé vastagra hagyott tésztát bekenik lekvárral, vagy túróval vagy behintik asszú szőlővel («tuggya uram olyan számócz szeülleővel, a mit a bótba veszőnk») az aztán «összecsavargatógyik s tepsibe sül». — A kótt herőczét olyan kerekre nyújtják, mint egy tányér, a keletlen herőczét pedig négyszög alakúra formálják s a széleit és közepét a sarkantyúhoz hasonló «*herőcze czifrázó*»-val meghasogatják, aztán mindkettőt, mint a «pampuczkat» (fánk) zsirba sütik ki.]

A betegáyas asszony egy vagy két hétig, ha gyengébb három hétig fekszik, azonban a szüléstől számított négy hét alatt egyikök sem mozdul el a portáról s egész fekvése ideje alatt a nőrokonok és asszony ismerősök hordanak ételt a számára, de legelőször és legutoljára a komaasszony szokott vinni. Első alkalommal rendszerint levest marhahússal, csikót, vagy keletlen herőczét, s töltött csirkét: böjt idején pedig a husfélélt elhagyván, rántott levest, «*látatlan csirkét*» [a tojással és tejsűrűvel vegyített lisztet egy tálban, vagy «bögében» fa-kanállal fölverik, aztán pakfon kanállal forró vajba apróra kiszaggatják] és «*lekváros-patkó*»-t.

Mező-Kövesden és Szent-Istvánon ilyen ebédet a komaasszony, ha jobb módú ötször, ha szegényebb, legalább háromszor tartozik vinni a «fekőnek», Tardon azonban ebben a tekintetben már eltérő a szokás, a mennyiben ott a fekvés tartama alatt csupán a nőrokonok visznek enni valót.

Legutoljára közvetlen az avatás előtt, mind a három községben a komaasszony visz ebédet, s ilyenkor lehetőleg mindent, a mi csak — felfogásuk szerint — jó enivaló van a világon: egy «szélkével» levest marhahússal, töltött csirkét sülvé, négy nagy kalácsot, melynek hossza legalább 70 cm., szélessége pedig egy félméter, 16—18 olyan nagy perezet, melynek tésztája legalább 10, az egésznek kerülete pedig 30 cm. átmérőjű, 5 nagy tállal süteményt, ú. m. herőczét, pampuczkat, túros lekváros bélest vegyesen s végül minden tál ételhez egy-egy üveg bort. — Keresztanyai kötelességének azonban ezzel még nem tett eleget, hátra van még a «*korozsma*», melyet a mező-kövesdi és tardi asszony 4—5 hétre a szentistváni pedig egy félév, vagy egy év mulva szokott elküldeni kereszt gyermeke számára valamelyik leány vagy menyecske

rokonával. Áll pedig ezen ajándék — leány gyermekek számára — egy nyakba való virágos, piros kasmirkendőből, szoknyának való vászonból s fodrozott gyolcs ingből, melynek ingvállja, eleje a maguk csinálta mintájú remek himzéssel van kiékesítve, s az ingvállra való selyem pántlikából. — A fiú részére szintén ilyen fodrozott és kihimzett «singolt» gyöcsinget adnak korozsmául, egy kis pitykés lajbival s pántlikás, virágos kis pörge kalappal.

A boldog anya pedig mikor a fekvés ideje letelik, felöltözik ünneplő ruhájába, karjára veszi kis pólyás gyermekét, a ki a selyem kendőkkel most is ép úgy le van takargatva, mint midőn a keresztvízre vitték, vagy ha annyira gyöngé, hogy azt maga vinni nem képes, asszonytestvére vagy valamelyik «jó pajtása» veszi a karjára a kisedet s elmennek a templomba az ú. n. «avatás»-ra, egyúttal hátát is adni az Istennek, a ki «ez eő házat ilyen boldogsággal megáldotta.»

Istvánffy Gyula.

Borsodmegyei népmondák.

1. *A tarjáni bába.* A tiszta-tarjáni halászok halászás közben szép fehér ludat láttak a csolnakjuk közelében a vizen idestova úszkálni, és a mikor a hálójukat fel akarták húzni, mindig a háló felé úszott. Egyszer a halászok közül egy balkézből olyan szerencsésen találta meghajítani a ludat, hogy az azonnal megdőglött. Megkoppasztották, megsütötték és megették. De nagy ámulatukra a lúdtollak és pelyhek, melyek itt-ott szanaszét hevertek, apró ruhafoszlányokká, rongyokká változtak át, a mely rongyok a bába ruhájához hasonlítottak. Keresték azután a bábát mindenütt, de sehol sem találták.

2. *Aranypatkó-fenek.* Tisza-Keszi borsodmegyei falu határában, a falutól nem messze, kákával, náddal benőtt ingoványos, lápos hely terül el, melyet a nép „aranypatkó-fenek“-nek nevez. Ennek az ingoványos, lápos helynek a közepén van egy sziget, a „Róna“. Ezen a „Rónán“ még Mátyás király korában egy templom állott, a melybe Mátyás királynak Budáról minden ünnepnap reggelén el kellett járni imádkozni. Egy alkalommal azonban elkésett, mert mire odaért, az ajtók már mind zárva voltak. Haragjában megátkozta a templomot, mely azonnal elsülyedt s a helye pusztává, rónává lett. Innen a „Róna“ elnevezés. És a mint lovával gyorsan megfordult Buda felé, lova lerugta a lábáról az aranypatkót, mely ottmaradt a buja mezőben; a kövér mező ingoványos, lápos helylyé, nádak, kákák termőhelyévé változott át, s máig is „aranypatkó-fenek“-nek nevezi a köznép. A köznép azt tartja, hogy azon a helyen, hol a templom ajtaja állott, minden hetedik esztendőben megnyílik a föld s akkor azon a földnyíláson be lehet menni a templomba. Vagy ha keresnek hét pár állatot, melyek közül mindenik pár egyhasi s azokat az állatokat az elsülyedt templom tornya felett megölik, a templomot fel lehet ázni. Hozzá is fogtak már egy időben és kerestek olyan hét pár állatot, melyek közül mindenik pár egyhasi lett volna; hat

párt találtak is, de hetediket nem, mert olyan jérczét és kakast, melyek egy tojásból keltek volna ki, nem találtak.

3. *A keszi-i boszorkányok.* Szent-Györgynap éjszakáján nagy kiabálást hallott a Tisza túlsó partjáról a keszii révész. Kíváncsi lévén, vajjon ki kiabálhat olyan nagyon, átmegyen a révész ladikjával a Tiszán. Nagy ámulatára csakhamar megtelt a ladikja férfiakkal és asszonyokkal, és alig hogy elérék a másik partot, mindannyian kiugrának a ladikból és szép muzsikaszó mellett elkezdenek táncolni. Majd a révésznek is adnak egy táncost, hogy ő is táncoljék. Vagy akarja, vagy nem, táncolnia kell. Már-már unni kezdi és látja, hogy a többiek is mind messzebb-messzebb haladnak, utánok kiált tehát: „Hát ezt az egyet itt hagyják?” — mire azok visszakiáltják: „Lökje el magától!” A révész szót fogadott, s majd hogy hanyatt nem esett ijedtében, mert a ladikja feküdt ott előtte a földön szét-hasadva. Így szedték rá a keszii boszorkányok.

4. *Mit csinálnak a boszorkányok?* Csillik Pista tiszta-keszii legény elhatározta magában, hogy Szent-Györgynap éjszakáján meglesi a boszorkányokat, vajjon mit csinálnak? E végből minden ruhadarabot kifordítva vett magára — mert így javasolták azt a vének — sőt hogy a bajt annál jobban elkerülhesse, mivel a csizmát nem lehet kifordítani, bocskort varrt és azt húzta fel kifordítva. Tizenegy és tizenkét óra közt éjjel kiült a luczernás kertbe, várta a boszorkányokat. Nem sokáig kellett várakoznia, jöttek a boszorkányok, tisztán felismerte őket, elől a szomszédasszonyt több más, a falubeliek előtt boszorkányok hírében állókkal együtt, s világosan látta, a mint a harmatot szedték. Már épen félre akart vonulni, a mint egy boszorkány észrevette s többi társainak is hírül adta, mire a boszorkányok közrefogták s majd hogy bele nem halt, úgy megtánczoltatták. Tánczközben szüntelen ezt dalolták: „Ucczu bizony Csillik Pista, nincs az erszény kifordítva!” — a zsebében levő pénzes erszényt elfeledte kifordítani, azért vette észre a boszorkány.

5. *A gonosz méhész.* Ugyancsak Tisza-Keszi községében történt ez az eset is. Volt a községben egy ember, kiről a falubeliek azt állították, hogy ökelme is ért ahhoz a gonosz mesterséghez, mit boszorkányságnak neveznek; sőt akadtak egyesek, kik szentül állították, hogy a boszorkányokkal czimborál. Nagy méhész volt ez az ember; méhese mintegy háromnegyed órajárányira feküdt a falutól. Ő épen a faluban időzött, a midőn egy másik ember, ki észrevévén a méhész eltávoztát, a méhesbe lopódzott s a legnehezebb mézes kaptárt vállára emelve el akart vele illanni. De mintha csak gyökeret vertek volna lábai, egy lépést sem bírt tovább tenni és még csak a kaptárt sem tehetta le. Már a nap is nyugovóra készült, a midőn valaki arra vetődött s az embert meglátva, a mint az a kaptárt emelte s vele távozni készült, rögtön sietett a faluba a méhésznek hírt adni. Ez a hír hallattakor a legnagyobb nyugodtsággal azt felelte: „Tartsa ott, ha fölvette, míg én ki nem megyek”. És az ember csakugyan ott tartotta a kaptárt másnap reggelig.

6. *Máté tava.* Heő-Papi borsodmegyei község határában a Heő-Bába felé vezető út mentén van egy tó, melybe a papi-i gazdasszonyok kenderőket szokták áztatni annak idején. Történt egy ízben, hogy egy Máté nevű ember

ment a tóhoz, annak vizében akarván megmosakodni, alig ment bele egy-két lépésnyire, hirtelen eltűnt s nem is látták többé. Azóta a tavat az ő nevéből „Máté tava“-nak hívják.

7. *Elásott kincsek.* Dorogma községnek éjszaknyugati részében, hol azelőtt a szárazmalmok állottak, temérdek kincs van elásva. Azt tartják, hogy a hetedik leány- vagy fiúgyermek, ki még szüzességét el nem veszítette, ha Szent-Györgynap éjszakáján megfigyeli, mely helyen lobban fel a láng, s mire harmadszor fellobban, akkorra az ingét gyorsan leveti s ráhajítja arra a helyre, a hol fellobbant, minden nagyobb baj nélkül főveheti a pénzt.

8. *A kakasszó váltotta meg.* Lakott a „kopaszföldi“ — másként Dusnok — pusztán egy bacsogazda, a kit minden éjjel elvittek a rossz lelkek. Egyszer a mint éjjel tizenkét óra felé elvitték, épen a Szuha patakán akartak vele átmenni, a mikor megszólaltak a kakasok. A bacsot ott hagyták a vízben, csupán annyit mondtak neki: „Jól jártál, kutya, hogy megszólaltak a kakasok, megváltották a lelkedet“.

9. *A hazajáró lélek.* Élt Sajó-Szentpéteren egy Lasnyi nevű szabómesterember, a kiről midőn meghalt, azt beszélték a család tagjai, hogy minden éjfelen hazament a temetőből, s miután az asztalra számára előre kikészített eseséget és italt elfogyasztotta és a házbelieket fekvőhelyeiken sorba mind megnézte, ismét eltávozott.

10. *Az ősz ember.* Egy sajó-szentpéteri asszony három hónapos kis gyermekével feküdt az ágyon. Éjfél tájon egy öreg ősz ember lépett a házba s egyenesen az ágy felé tartott, hol az asszony feküdt gyermekével. Az anyán áthajolva, a falnál fekvő gyermekét akarta felvenni, de az asszony nem engedte s férjét hívta segítségül, mire az ősz ember eltűnt. Majd még kétszer jelent meg s harmadszori megjelenésekor sikerült is neki az alvó gyermeket megérinteni, minek következtében harmadnapra meghalt a gyermek. Az ősz ember a halál volt.

Sajóvölgyi G. Péter.

Bácsmegyei babonák.

b) Az égi testekre vonatkozók.

Nem szabad sokáig a holdra nézni, mert leesik a hold és összedől a világ. — A ki a holdba néz, rosszat álmodik. — Tavasszal akkor legtanácsosabb ültetni vagy vetni, a midőn a hold a föld alatt van.

A ki ujjával egy csillagra mutat és nem köpi le háromszor az ujját, annak az uja elpenészesedik. — Ha egy csillag közel van a holdhoz, tűz lesz; de ha három nap alatt nem volt tűz, akkor nem is lesz.

Ha az ember a holdba jól belenéz, tisztán kiveheti, hogy egy ember kaszát és rőzsét visz a vállán és hátán.

Újholdkor jó körmöt és haját vágni, akkor gyorsan és szépen nő. — A ki holdújulásakor születik, nagyon kövér lesz. — Különösen jó újholdvasárnap nőnek hajából levágni és azt a kerékvágásba tenni, hogy menjen

rajta végig a kocsi, akkor a haj egy hónap alatt is annyira megnő, mint a milyen utat a kerék tesz.

Ha éjfélután kimennek a szabadba és benéznek a holdba, ott látják a boszorkányokat táncolni.

A ki újhold-pénteken levágja a haját, nagyon megnő. — A ki csillagot lát repülni, a mit abban a perczben gondol, az beteljesül. — Ha a csillag leesik, a merre repül, arra csata lesz.

Ha valaki sokáig a holdba néz, az holdkóros lesz. — Ha a hold terhes asszony hasára süt születendő gyermeke holdkóros lesz; ha a gyermekre bölcsőjében vagy ágyában rásüt a hold a fejére, szintén holdkóros lesz.

c) Időjárásra vonatkozók.

Ha jégeső esik, akkor két baltát keresztben kell a földbe vágni és megszűnik a jégeső. — Első dörgésnél meg kell hengeredni, akkor abban az évben nem fájdul meg az ember dereka.

Sok hangya esőt jelent. — Ha a kútágason három szarkát látunk, eső lesz. — Ha szivárvány nagyon piros, abban az esztendőben sok bor lesz; ha nagyon zöld, sok búzára van kilátás.

A ki kiáll hajadon fővel az esőre, megnő. — Ha hosszas esőzés után azt akarjuk, hogy álljon el, vágjunk baltát a fa alatt a földbe. — Szaladni villámláskor nem szabad, mert beleüt a villám.

Ha a ló kalapál a lábával, eső lesz. — Ha esik az eső, és süt a nap, azt mondják, hogy az ördög részegségében veri a feleségét, mert pörölt az urával és sir az asszony. — Halottal álmodni esőt jelent.

Dörgés („ha az ég zörög“) alkalmával kutyát, macskát távolítsunk el. — Ugyancsak dörgés alkalmával az ablaktól, küszöbtől menjünk el, nehogy minket érjen a villám.

Ha a holdnak udvara van, eső lesz. — Ha pénteknapon hó vagy eső esik és akkor kelnek a csirkék vagy libák, akkor mind megmaradnak.

A ki kiáll hajadon fővel az esőre, megnő a haja. — Ha a légy erősen csíp, eső lesz; valamint ha a szamár ordít is.

Ha nagyon „zörög“ az ég és villámlik, akkor a ki fél, fogja meg az ajtó kilincsét, félelme elmúlik. — Ha tavasszal korán dörög, éhség lesz; ha későn dörög, bőség.

Ha a békák brekegnek, ha a gyöngytyúk karicsál, ha a füst leszáll: eső lesz. — Ha villámlik, azt mondják, hogy az ördög a pokolban tüzet rak és a gonoszok lelkét beledobja.

A ki az évben az első szivárványt látja, csókolja meg a földet és üsse háromszor fejét a falba és nem fáj sohasem a szeme és egyéb bajtól is ment lesz. — Télen sok varjúnak a károgása nagy havazást jelent. — Ha az ég „zörög“, az angyalok az égben „kugliznak“ vagy hordót gurítanak; ha villámlik, az Isten gyújtja a gyertyákat, vagy az angyalok tüzet raknak.

Ha a víznek zöldes színe van, eső lesz. — Ha záporozó álmodik valaki, abból a házból valakit nagy szerencsétlenség ér. — Ha forgószél van, akkor bele kell dobni egy kis szitát, és ha a szél elviszi, akkor földindulás lesz.

Ha a szél nagyon fú, akkor valaki felakasztja magát; ha a víz nagyon hullámszik, vízbe fulad valaki.

Ha a vadludak gágognak, eső lesz. — Ha a hollók kárognak, hó esik. — Ha az iszterje (eresz) alatt hosszú jégcsap van, hosszú lesz a tél. — Azt is mondják, hogy a milyen hosszú a jégcsap, olyan hosszú csöve lesz a kukoriczának.

d) Különböző bajokra vonatkozók.

Ha valaki szeplős, a midőn az első fecskét látja, hőmpölyögjön meg a földön, elveszti a szeplőt. („Fecskét látok, szeplőt hányok“, vasmegyei szólás-mondás.)

Ha halott van valamely házban, és abba a házba az ablakon keresztül benéz valaki, az illető egész életére sárga marad.

A ki valamely első gyümölcsöt eszik abban az évben, az mondja: „ujság a hasamba, hideglelés a pokolba“, az illető évben bizton ment lesz a hidegleléstől.

Ha a nő a kifésült hajat elhányja és azt a madarak fészek bélelésére elhordják, annak kihull mind a haja.

A kinek gyakran fáj a feje, megfogadja, hogy pénteken sohasem fésülködik. (Tényleg ismerek több nőt, a ki pénteken nem szokott fésülködni. N. J.) — Ha valaki beteg, megfogadja, hogy sohasem hordoz pirosat. — A kinek sárgasága (sárga betegsége) van, sárga szalagot köt a nyakára és a baj elmúlik.

Sokan nagypénteken korán fölkelnek, vízbe ugranak, hogy rühesek ne legyenek. — Nagyszombaton, mikor harangozni kezdenek, friss vízben megmosdanak, hogy egész esztendőben frissek legyenek; ugyanakkor megrázzák a fákat, hogy sok gyümölcs teremjen rajtuk.

Ha köhög valaki, kék szalagot köt a keresztre, elmúlik köhögése és soha sem köhög többet. — Korán vizet inni nem egészséges.

Nagypénteken kukoriczát pattogatnak és azt elteszik egész évre; ha valakinek hideglelése van, három-négy szemet adnak neki belőle, a mitől meggyógyul.

Szt.-János napkor bort szentelnek és elteszik az egész évre; ha valakinek füle vagy foga fáj, néhány cseppet cseppentenek rá és meggyógyul tőle.

Ha valakit hideg lel, békát szúrnak át valamely hegyes tárgygyal és vérével befecskendezik a beteget, a mitől meggyógyul. — Hideglelés ellen az is használ, ha a beteg két pókot egy kanál tejben megesszik.

A kit a guta megüt, be kell ütni az orrát és magához tér.

Edénybe tesznek tojáshéjat, szórt és azt összekeverve kiteszik az útra, kertbe; a ki azt átlépi, belelép vagy megbotlik benne, megbetegszik (megfájdul) a lába, mert a tojáshéj és szőr belemegy a lábába; az ilyen egyének le kell vágni az egész beteg lábát, mert különben az illető belehal.

Ha valaki idegen papucsot húz fel, sebes lesz. — Tavasszal, a midőn az első virágot látjuk, mondjuk: „Isten segíts!“ akkor sohasem leszünk betegek.

A ki márcziusi hóban mosdik, az nem lesz szeplős. — Ha valaki haját

jegenyefa-bimbóval keni, akkor úgy megnő, hogy földig ér; de néhány hét múlva elmegy, mert a boszorkányok lebabonázzák.

Szülőkapáláskor nem szabad a gyermeknek a hulló tejfogát kihúzni, mert olyan nagy foga nő helyette, mint egy kapa. — A kis macskákat, míg vakok, nem szabad megfogni, mert a ki megfogja, annak vak körme lesz.

Ha az embernek feje fáj, vegyen egy kis tányérba három kanál vizet; rázza meg azután háromszor a kezét és arcát, azután mérje meg ismét ugyanazon kanállal a vizet: ha kevesebb, mint három kanállal, akkor szemmel verték meg, azért fáj a feje; ha meg van három kanállal, akkor nem a szem értott meg. Ha a szem értott meg, akkor öntse azt a vizet az ajtó közé és elmúlik a fejfájása.

Zöld baraczk magjának és narancs héjának a nedvét jó a szembe fecskendezni, akkor nem fájdul meg soha. — Halpaprikásra vizet inni nem szabad, mert az illetőt egész életében a hideg leli. — Zöld gyümölcsre szintén nem szabad vizet inni, mert kilel tőle a hideg.

Ha valakinek a lábán tyúkszem van, és talál egy döglött békát, kenje be vele (nyomkodja oda) a tyúkszemet és elmúlik. — Ha valakinek a kezén kelés van, az tegyen rá pókhálót és vöröshagymát, a melytől a kelés elmúlik.

A kinek a szeme fáj, menjen ki az erdőbe, szedjen ott jegenyefa-bimbót, süsse meg azt; a kiolvadó „zsírral“ kenje meg beteg szemeit, és meggyógyulnak.

Ha a gyerekeknek „pépfogát“ (tejfogát) kihúzzák, vagy magától kiesik az, egérlyukba kell a fogat dobni és háromszor azt mondani: „Egér, egér, adjál nekem vasfogat, én adok neked csontfogat“. Akkor a kiesett fog helyett szép és erős fog nőni.

Ha valaki csuklik, azt valahol emlegetik; ha eltalálja az illető nevét, megszűnik a csuklás. — A kinek hólyag van a nyelvén, arra azt is mondják, hogy hazudott.

A kit szúr a szegedés (oldalszúrás), kérje ki egy javasasszony segélyét, a ki keresztet vet magára, néhány miatyánkot elmond, azután azt, a kit a szegedés szúr, falhoz vágja és azt mondja, „ott maradj!“ A szegedés megszűnik, mert a falon marad.

A kinek az ujján körömméreg van, az vegyen a pinczéből egy békát, vágja annak fejét egy baltával szét, egy darabot tegyen belőle a fájós ujjra este, reggelre meggyógyul.

Ha a lánynak nem akar a haja nőni, az mondja reggel, délben, este háromszor: „csikó szaladj a Dunába, hozz nekem hajat!“ akkor olyan hosszúra megnő az illetőnek a haja, mint a csikó farka.

A kinek szemölcs (fökény) van az ujján, az számoltassa meg mindenkítől és a szemölcs elmúlik. — A ki kávé alját eszik, megerősödik a hangja. — A szentelt vízben való mosdás megszépíti az arcot. — A ki csuklik, igyék vizet, számláljon kilenczig, és elhagyja a csuklás.

A ki az első sárgarépat eszi, csináljon bele keresztet, mert elleli tőle a hideg.

A kinek fáj a foga, menjen a Kigyóshoz (egy mocsáros víz félórányira

a községtől), ott talál egy tuskés füvet, azt főzze meg és azzal gőzölje meg a fejét, soha sem fáj a foga.

Ha valakinek fáj a szeme, menjen el a Kigyóshoz; egész úton ne szóljon senkihez, csak azt mondja háromszor-háromszor magában: „fogd meg szellő!” Ha oda ér a Kigyóshoz, akármilyen sáros vízzel mossa meg a szemét, azután akármilyen ronggyal törülje szárazra. Hazafelé menet ismét ne szóljon senkinek, mire haza ér meggyógyul a szeme; de ha szólt, akkor még jobban fáj.

A kinek seb van az ujján vagy lábán, vegyen sót, kenyeret, béka salátát, vagdalja össze, de még jobb, ha a szájával rágja össze, tegye a sebre és meggyógyul.

Ha valakinek a szemébe esett valami, az fogja meg a szeme héját, köpjön egyszer lefelé, háromszor fölfelé, akkor kiesik a szeméből, a mi benne volt. — A kinek a szeme fáj, menjen ki kilencz este a szabad ég alá és imádkozzék ott, megszűnik a szeme fájni. — A kinek a szemén árpa nőtt, az mondja magában többször: „legyen ez az árpa tied!” akkor valaki más kapja meg az árpát, az illető szeméről pedig elvesz.

Ha pünkösdkor az oltárra koszorút tesznek, aztán leveszik, megszártják és elteszik. Az ilyen koszorú részeivel megkennek az olyan gyermeket, a ki azért beteg, mert a szem ártott meg neki, és a baj elműlik.

Hajkihullás ellen jó petroleumot használni. — A kinek a lába fáj, szedjen forgó füvet, főzze meg a Duna vizével, kenje be háromszor fájós lábát e folyadékkal, és megszűnik a lába fájni.

A ki zsirral leforrázza a kezét vagy más testrészét, menjen a Kopola fokhoz (egy dunai töltés), azon menjen át, ott a szigeten talál egy füvet, ezt főzze ki sárga földdel, ha jól megforrott, szitán a levét szűrje át, ezen lével kenje az égett testrészt és zöld levelekkel borogassa.

A ki ősszel, a midőn a fák leveleiket hullatják, hideglelést kap, azt addig leli a hideg, míg a fák újra levelet nem hajtanak. — Hideglelés ellen jó orvosság macskavért borral keverve inni.

A midőn valaki panaszkodik: „náthás vagyok”; erre azt szokták felelni: „minálunk a kemence abban hasadt meg.” — A kinek a szeme fáj, az mossa meg az itató vályúban háromszor és szembaja megszűnik.

Ha valakinek a torka fáj, vegyen három gerezd foghagymát, zsirozza meg és nyelje azt le egészen, meggyógyul a torka. — A ki azt akarja, hogy köhögése múlték el, az egyik tormát kenyérral.

Kisasszony napkor szentelnek fűzfát, szénát, kukoriczaszárat, három almát és három nádszálat, abból adnak orvosságot valamely házi állatnak, ha annak valami baja esik; az orvosság beadása után kimennek az istállóból és az ajtóra keresztet tesznek; ha két óra múlva ismét az istállóba mennek, az állatnak már semmi baja sem lesz.

A kinek a szája kipálk, sárgaföldet áztasson és egy kis ruhával kenegesse, meggyógyul. — A kinek fáj a feje, annak meg kel csókolni háromszor hátul a nyaka alsó részét, a fejfájás megszűnik.

Ha valakinek kelése van a kezén, akkor azt egy krajczárral meg kell nyomni és a krajczárt eldobni; az illető kelése elműlik, és az kapja meg, a ki a krajczárt megtalálta. — Ha elmennek a Kigyós felé, akkor ott talál-

nak egy rakás hamut, egy rakás vért, nádat és egy feneketlen bögrét; a ki azt átlépi, egész teste csupa kelés lesz, a lába elrothad és le kell vágni, mert a boszorkányok rakták oda, hogy az arra menőket megrontsák vele.

A ki zöld baraczkot eszik és annak éretlen magjával szemét befecskenkezi, annak szeme nem fájdul meg.

A ki köhög, az mondja háromszor: „kehes ló,“ az nem köhög többet. — A kinek a torka fáj, az mondja háromszor „gyikocskám, nyomd meg az én torkocskám!“ annak nem fáj többet a torka.

Ha valakinek valamely seb van a testén és valamit megkiván, akkor kell neki adni, mert másképp meghal.

e) Szerelemre vonatkozók.

Ha valaki úgy ül a tükör alá, hogy feje a tükör közepére jut, az sohasem megy férjhez. — Kutyával álmodni hű szerelmet jelent.

Ha Katicza-bogarat teszünk a kezünkre, arra megyünk férjhez, a merre a bogár ugrik. — Ha égő gyufát földobnak, a merre az esik, arra mennek férjhez.

A ki egy czipőben jár soká, annyi évig, mint a hányat így lépett), vagy soha nem megy férjhez. — Ha gyufát gyujtanak, a merre a láng csap, arra mennek férjhez, vagy arra van a szeretője.

A mely leány meg akarja tudni jövődöbelije mesterségét, az kanálba ólmot önt; a milyen alak képződik az ólomból, olyan foglalkozása lesz jövődö férjének.

Karácsonykor, a midőn éjféli misére mennek, a lányok szoktak magukkal egy piros almát a kezükben vinni a templomba; ezen almát akkor eszik meg, a midőn a templomból kijönnek; evés közben a kapuba áll és a milyen nevű férfit onnan először meglát, az lesz jövődö férjének a neve.

A ki a karácsonyi hétben vacsora nélkül éhesen lefekszik s feje alá egy gatyát tesz és egy tükröt, akkor ha ébredéskor belenéz a tükörbe, meglátja jövődöbelijét.

Ha a leány tavasszal az első pillét látja, fogja meg azt és tegye a küszöb alá; akkor sok kérője lesz és hamar férjhez megy. — A ki keléssel álmodik, csókot kap.

A mely lány eszik és evés közben énekel, annak, ha férjhezmegy, néhány havi együttélés után elmegy az esze. — Ha a lány tükröt tör el, az tíz évig nem megy férjhez.

Nagy József.

Ünnepek babonái.

Lucza napján (decz. 13) kezdenek a Lucza székének faragásába. Ettől a naptól kezdve mindennap csinálnak rajta valamit karácsony böjtjéig, mire késznek kell lennie. Ha készítője elmegy vele éjjeli misére és reá áll, meglátja valamennyi boszorkányt. Mise után szentelt ostorral rajzoljon kört és annyi szentelt kölest vagy mákot szórjon maga köré, hogy míg azt a boszorkányok fölszedik, akkorra haza érjen. Otthon gombostűre szúrjon foghagymát és tegye az ablakba, akkor a boszorkány nem tud utána menni. (Baja). — Darázson (Baranya vármegye) a Lucza székét fűzfából készítik. Ha készítője már majdnem egészen befejezte, az utolsó faragást a templom előtt végzi s aztán három olvasót zsinegre fűz és a széket annyira körülkeríti, hogy a boszorkányok ne érhessék el. Ha aztán rááll éjjélkor, nagy zúgást hall, jönnek a boszorkányok állatok képében és körül táncolják, de nem férhetnek hozzá, mert irtóznak az olvasótól. Hogy eltávolítsa őket, elég ezeket mondania: „Szent kereszt verd meg!” — Lucza éjjelén nádkévéből kihúzott nádszálát is szoktak misére vinni; a nádton keresztül nézve is megláthatni a boszorkányokat. — Ha valaki Lucza napján elültet egy girizd foghagymát s azt karácsony éjjeli miséjén kalapja mellé tűzi, a boszorkány megszólítja: „Ej fiam, de szépen fel vagy virágozva!” (Szabadka). — Lucza napján egy külön szobában fel kell teríteni két személyre és pedig két karéj kenyeret és szentelt sót. A házban senkinek sem szabad maradnia, csak annak, ki tudni akarja felesége nevét. Éjjélkor menjen a szobába, gyújtson meg három gyertyát és lásson az evéshez. Mikor enni kezdi a kenyeret, sózza meg az egyik felét. Mikor a második oldalát is megsózza, megjelen a jövőendő felesége (Baja). Lucza napján megtudhatja férfi vagy nő mi lesz a felesége vagy ura neve. Menjen ki egy négyfelé vágott almával estéli nyolcz óraker az utcára és várjon, míg az első leány vagy asszony (legény) jó feléje. Kérdezze meg a nevét s ha megmondta hirtelen üsse hátba az almával s aztán szaladjon el. Olyan nevű lesz a felesége vagy férje (Baja). Egy papirkört vágjon a felesége nevére kíváncsi ember tizenkét szeletre. Az egyikre írja rá: „senki“, a másikra: „ismeretlen“, a többire férfi vagy női neveket. Mindennap tépjen le látatlanban egyet, de úgy, hogy Lucza napjára is maradjon egy. Ha a „senki“ fölíratú maradt meg, nem megy férjhez vagy nőül, ha az „ismeretlen“ írású akkor ismeretlen lesz, ha pedig e kettőn kívül maradt egy szeletke, az illető szeleten lévő név lesz a neje vagy férje neve (Baja). Lucza napján vegyen bárki egy szép almát s tegye naponként lefekvéskor a vánkosa alá és mindennap forgassa lassan-lassan. Ha karácsonyig elvégzi éjjeli miséről jövet harapjon be az almába. A mily nevet hall akkor, olyan nevű lesz az ura vagy felesége (Baja). Lucza napjától mindennap egy darab fácskát kell elrejtteni. A gyűjtő böjt estéjén az étel feltalálásakor dobja őket a tűzbe. A ki azalatt, míg a fácskák égnek bejő a konyhába, az lesz a férje vagy neje (Baja). Lucza napján nem szabad varrni, mert a tyúkuk nem fognak költeni (Bezdan). — A ki Lucza napján dolgozik, ahhoz eljő Lucza

és megfenyíti. Ha eljő, be kell menni előle a szobába az ajtón a seprűt keresztbe kell fektetni, benn pedig olvasónál imádkozni. — Ki a boszorkányokat meg akarja látni, az Lucza-naptól karácsony éjjeléig tartogasson csizmájában egy krajczárt. Csizmáját az idő alatt le ne vesse semmi áron. Karácsonykor az éjjeli misén a krajczáron vásárolt gyertyát sanctuskor gyűjtse meg és meglátja őket. (Siklós, Baranya vm.). Lucza napján rosta alá kukoriczát kell tenni, hogy a tyúkok tojjanak (Siklós).

2. *Karácsony.* Ha valaki karácsony éjjelén háromszor megkerüli azt a házat, melyben lakik és aztán az ablakon át bebúvik egy sötét szobába, meglátja azt a családtagot, ki a jövő évben meghal. A házban az időben senkinek nem szabad tartózkodnia (Szabadka). Karácsony bőjtjén este kap mindenki három jónak látszó diót. Mindenki feltöri saját dióit. Ha mind rossz, meghal, ha jó, rossz keverten van, annál egészségesebb lesz, minél több az egészséges diója (Szabadkai tanyák, Ludas). Karácsony estéjén mindenki számára gyertyát gyújtanak. A kié legelőször ég el, az hal meg hamarabb. Az egyenlő hosszúságú gyertyákat egyszerre gyújtják meg (Szabadka). A ki karácsony-estén vacsora alatt könyökét az asztalra teszi, annak könyökén a jövő évben kelés támad (Szabadka). A karácsony-esti morzsát elteszik, hogy általa a hideglelésben szenvedő embereket gyógyítsák (Szabadka). Karácsony estéjén egy kosárba almát és diót tesznek, azután annyi kis viaszgyertyát csavarnak össze, a hány tagból áll a család és ezeket a gyertyákat a kosárba illesztik. Az esti ima előtt azután meggyújtják és az ima tartama alatt égve hagyják s csak az ima végeztével oltják el. A ki gyertyájának hamva leghamarabb hül ki, az hal meg legelőször (Baja). Karácsony-estén menjen ki a leány az utcára és úgy hajazzon le egy almát, hogy a haja el ne szakadjon. A ki először megy el előtte a közben, az lesz a férje (Bezdán). Az a leány, ki meg akarja látni jövődöbelijét, menjen el minden hajnali misére. Az első hajnali misére vigyen egy almát s ugyanazt éjjeli misére is vigye el. Onnan hazajövet egye meg és otthon nézzen be az ablakon; meglátja jövődöbéli férjét. — Bőved-estén a mákos-tésztás kanállal menjen ki az utcára. A honnan kutya-ugatást hall, abból az irányból jó a vőlegénye. — Karácsony estjén a mákoskanállal menjen olyan szoba ablaka alá, melyben kártyáznak és mondja háromszor: ki lesz az én vőlegényem? A milyen nevet hall az lesz a vőlegényének neve (Baja). Bőved-estén vacsorakor egy almát úgy hámoznak le hogy a héja egy darabból álljon. Ha ezt a héjat valaki háta mögé dobja, betű alakjában esik a földre. Azon a betűn kezdődik a héjdobó jövődö férjének vagy neijének a neve (Baja). Éjjeli misén Úrfelmutatókor már előbb kiválasztott almába beleharáp két lány, az almát aztán kiserélik és azokba Karácsony napján újból beleharapnak s az almákat újra felcserélik. Déli harangszókor mindegyik az ajtó elé állva saját almáját megeszi. Jövődö férjeik neve azonos azéval, ki eközben elmegy előttük (Baja). Karácsony estjén a leányok galuskákat készítenek, mindegyikbe egy férfinévvel jegyzett papírszeletkét tesznek. A galuskákat forró vízbe teszik. A legelőször felkerült galuskában rejlő név a legidősebb leány férjének neve, a második a második leány férjének a nevé rejti stb. (Siklós). Karácsony-este a lányok ölmet öntenek és a különböző ölmalakokból következtetnek jövődö férjük

foglalkozására (Siklós). Karácsony-estén több lány éjfélkor egy rakás vágott fából felvesz egy öltre-valót; a szobában megolvassák. Ki párosat vett fel, férjhez megy még abban az évben (Siklós). Karácsony böjttjén este ólmost olvasztanak a leányok és kulcson keresztül vízbe öntik. A mily árnyekot vet az ólomtömeg (hajó, szék, gyalú stb.) olyan mesterségű ember lesz a férjük (Baja). Böjt estéjén az éjféle mise előtt az első harangozáskor egy üveg pohárba tiszta vizet kell önteni s a harmadik harangozáskor egy tojás fehérjét kell beleverni. A poharat aztán az ágy alá teszik. Reggel felkeléskor megnézik, a mily alakok képződtek, olyan mesterségűek lesznek a jövődéli férjek (Baja). Karácsony-estén éjféle mise előtt az első és második harangozás között ki szoktak a lányok állni az ajtóba és hallgatódznak. A milyen nevet hallanak először, olyan nevű lesz férjük. Akkor is hallgatódznak, ha a mosogatóvizet öntik ki. — Ha éjféle misén valaki krétával a templom padlójára kört rajzol s abba bele áll, meglátja a boszorkányokat (Siklós). A balhákat Karácsony estjén szokták máshová küldeni. A házigazda megfigyeli, hol gyűjtják meg először a lámpát, azután arra fordul és háromszor így szól: „Oda menjetek, a hol az a gyertya ég!” Annál a háznál előbb nem szabad világnak égnie (Szabadka). A hol sok balha van és el akarják őket kergetni, két személy összebeszél. Karácsony estéjén, midőn éjféle misére először harangoznak, az egyik elmegy a másik ablakára és beköszön: „Adjon Isten jó estét!” — és kérdezi: „Itthon vannak-e a kendefeketű?” A másik azt feleli: „Elmentek a pap ágyába”. — Reggelre mind a pap ágyában lesznek. Tetszés szerint bárkinek az ágyába elkülhetnek (Felső-Szent-István, Bács-Bodrogh vm.). Karácsonykor harangszó alkalmával, ha valaki beleáll a patakba és azzal az emberrel, kivel eközben legelőször találkozik, nem vált egy szót se, hanem szótlánul hazamegy, akkor patkányai az illetőhöz kerülnek (Tolna vm.). Karácsony-estén az asztalterítő alá mindenféle gabonanemből tesznek és azt aztán elteszik. Ha ezzel a gabnával etetik a baromfiakat, megóvják őket a dögléstől (Szabadka). Karácsony-esti vacsora alatt a család legidősebb nőtagjának nem szabad ültéből felkelnie, mert az elültetendő kotlósok nem ülnek meg jól. (Szabadka). Azon álomlátások, melyek karácsony előtt tizenkét nappal történnek, beteljesednek (Alsó-Baranya). A kit karácsony-estéjén vagy böjttjén megvernek, azt a jövő esztendő karácsonyi böjttjéig mindennap vagy másnap megverik (Szabadka). Böved napján nem szabad a szemetet kisöpörni, mert a szerencsét visszük ki vele. — Böved napján az először belépőt (különösen férfit) leültetjük, pálinkával megkínáljuk, hogy a csirkék sokat tojjanak (Siklós).

Szilveszter. A ki Szilveszter éjjelén álmodik valamit, az az álma beteljesedik. Beteljesedik az álom akkor is, ha idegen helyen álmodja. — A ki valamit Szilveszter napján többször ismételi, azt az egész éven át ismételi (Baja). Ha valaki Szilveszter estéjén tizenkét óraker körüljárja a házat háromszor s benéz az ablakon, meglátja koporsóban azt, ki a következő évben meghal (Tolna vm.).

Új esztendő. A ki mit csinál Új esztendő napján, az az év minden napján azt teszi (Szabadka). Új esztendő estéjén annyi fát vigyen a leány a szobába, mennyit át bír nyálabolni. Ha a fa páros számú, akkor még

abban az évben férjhez megy, ellenkező esetben nem (Bezdán). Új esztendő estéjén ölmot olvasztanak és aztán vízbe öntik. Az alakokból jövendöl a leány jövendő férje foglalkozását illetőleg (Bezdán). Új esztendő napján a leányok megvárják az éjfélt. Mikor üti az óra, háttal az ajtónak leülnek és jobb lábukra papucst huznak s azt fejük tetején keresztül hátra dobják. Ha a leesett papucs orra kifelé áll, akkor még abban az évben elhagyja a házat, ha befelé, otthon marad. — Ha Új esztendő reggelén legelőször zsidó jő a házba, akkor egész éven át a szerencse is lakosa lesz, de ha öreg asszony, akkor a szerencsétlenség út benne tanyát (Baja). Ha új év napján reggel nő jelen meg elsőnek a házban, akkor az az év szerencsés lesz. E napon a polgárság malaczhust eszik, mert a malacz előre túr s azt akarják, ők is minden dolgukban előre haladjanak (Siklós). Ha új esztendő napján először leány köszönt be a házba, akkor abban a házban az évben nem lesz szerencse (Tolna vm.). A ki új év napján mulat vagy verekszik, egész éven át azt teszi (Szabadka) A ki azt akarja, hogy egy percz alatt ott legyen, a hol akar, az tegye a következőket. Új évtől új évig verébtrágyát szedjen, de foyton. Mikor elérkezett az Új esztendő, öntse le vízzel, főzze három óráig igen erős meleg mellett. Azután vegye le a fazekat a tűzhelyről, tegye ki a napra addig, míg a víz el nem párolog. A megmaradt salakkal dörgölje be lábait. Ha aztán azt mondja: „Veréblábbal Pesten, Budán!” rögtön ott terem. Új esztendő napján ne együnk csirkehust, mert kikaparja a gazdaságot (Siklós).

Gyertyaszentelő napján, ha a nap a papot az oltárnál éri, akkor még negyven napig hideg lesz. (Baja).

Virágvasárnap. E napon szentelt barkából esznek egy-két szemet, hogy betegek ne legyenek (Bezdán).

Nagypéntek. Ha nagypénteken esik az eső, akkor a gyümölcs férges lesz (Szabadka). Nagypénteken a leányok menjenek egy fűzfa alá és ott mosdjanak és fésülködjenek meg, akkor szép hajuk lesz (Bezdán, Szeged, Szabadka). Ha nagypénteken szép az idő, abban az évben szép termést várhatni (Siklós). A ki nagypénteken, mikor elhallgatnak és nagyszombaton, mikor megszólalnak a harangok megmosdik, arról elmulik a szeplő. — A ki nagypénteken folyóvízben megfürdik, az nem lesz beteg abban az esztendőben (Dunántúl, Tolna vm.). Nagypénteken addig nem szabad tüzet rakni, míg más ház kéményéből nem száll fel füst, mert különben házunkat egér és patkány lepi el (Siklós).

Szent-Györgynap. E nap előtt lepkét, kígyót vagy gyíkot fogni szerencsét jelent (Bezdán). Ha valaki e nap előtt kígyó vagy gyíkfejet szögez a jászolba, a házi állatokat minden bajtól megóvjá (Bezdán). Mikor e napon kihajtják a tehenet, utána kell rúgni a papucst, akkor jó tejet ad (Bezdán). Ha valaki ezen a napon gyíkot fog s azzal nyakát megkeni, nem lesz torokfájása (Siklós). Egy békát agyonütnek és egy fazékba teszik a csontjait. Mikor elérkezik a Szent-György napja előtti éjszaka, akkor a fazekat kiviszik egy keresztútra és ott hagyják másnap estig. Ha akkor odamennek és várnak éjfélig, jönnek az ördögök. Ha haza tudja vinni a nélkül, hogy az ördögök bántanak, akkor pénzt talál a fazékban (Darázs, Baranya vm.).

Márk napja. A ki azt akarja, hogy sok ugorkája teremjen, az e napon, akkor vesse el az ugorkamagot, mikor a körmenet kiindul a templomból búzaszentelésre (Baja).

Medárd napja. Ha Medard napján esik az eső, negyven napig folytonosan esik.

Szent-Iván napja. Hogy a ház meg ne égjen a Szent-Iván napján tűzugráláskor használt koszorút a ház elejére szokták akasztani. A ki Szent-Iván napja után ugrál tüzet, az abban az évben meghal.

Mária-Magdolna napja. A ki azt akarja, hogy kis leányának hosszú haja nőjön, az Mária-Magdolna napján ültesse a kenyérsütő lapátra, nyírja le a haját, ássa el egy fa alá a nélkül, hogy valaki tudná (Felső-Szent-Iván, Bács-Bodrogh vm.).

Kisasszony nap. Ha valaki ezen a napon kendert áztat, áztató vize megvéresedik (Alsó-Alap, Fehér vm.).

Apró-szentek napja. Ha e napon esik az eső, akkor a gyermekek himlősek lesznek (Szabadka).

András napja. Az olyan leány, ki meg akarja látni, hogy ki lesz jövődébéli férje, az András napján böjtöljön és este tegyen a feje alá kabátot, nadrágot és mellényt; álmában meglátja. Vagy ugyanezen a napon egész napi böjt után este sózzon meg két harapásra való kenyeret, lefekvés előtt imádkozzék három Miatyánkot és három Üdvözlégyet. Azután egyet harapjon a kenyérből, a megmaradt darabot tegye egy kis tűkörrel együtt a vánkosa alá. Ha éjjeli tizenkét órakor belenéz a tűkörbe, meglátja benne vőlegényét (Baja). A mely leány tudni akarja, mi lesz az urának a neve, az András napjára tegyen el egy almát és böjtöljön. Mikor délben harangoznak, menjen ki az utcára és harapjon bele az almába. Olyan nevű lesz az ura, mint a milyen nevű férfi megy el előtte (Felső-Szent-Iván, Bács-Bodrogh vm.).

Bellosics Bálint.

Nyárádmelléki népszokások.

Kaláka. Télen úgy, mint nyáron és ősszel szokásban van e vidéken a kaláka. Ha ugyanis valamely gazdának sürgős dolga van, a mit háza népével csak későn végezhetne el, meghívja jó ismerőseit, szomszédait, rokonait, hogy segítsenek neki e munkájában, mert adandó alkalommal ő is *visszaszolgálja*. Így aztán télen a *fonókaláka* járja, valamint gyakori a *ganézás* is (trágyahordás), tavasszal sokszor a *szántás*. A protestáns papok földmunkáit rendszeren kalákában végzik az illető felekezet hívei. Nyáron elmaradhatatlan a *kaszáló-, kapáló- és aratókaláka*. Épületkövek, téglák, cserepek szállítása, főleg ha távoli községekből kell ezeket hozatni. Mindezen kalákák meglehetősen nagy kiadással járnak, mert az eszem-iszomból ilyenkor bőven kijut. A fonó-, arató- és kapálókalákák rendszeren tánczczal járnak. Természetes, hogy a fonókalákánál a férfi nemcsak a tánczban veszi ki a részét, de a többinél férfi, nő, legény, lány és serdülő fiataiság egyformán közreműködik.

A két utóbbi kalákánál következőképen járnak el. Rendszeren két fiatal,

ügyes legényt kérnek fel *vőfélynek*. Ezek aztán bejárják az egész falut és meghívnak mindenkit (kivéve a haragosukat) N... uramnak ekkor, meg ekkor délután tartandó arató- vagy kapálókalákájába. Az ilyen kaláka t. i. rendszeren csak délután tart, mert ügyis sokan mennek és estig elvégzik a munkát. A meghatározott nap délutánján (csordahajtás után) a két vőfély két cigánymuzsikussal egyik falu végén elkezdi rikoltozni, kiabálni muzsikaszó mellett ilyenformán: „Ijujuh! Hejh! Gyertek a kalákába! Hejh!“ és ezen kiabálás, muzsikaszó mellett végigmennek a falun. Így aztán egész falu megtudja a dolgot s a ki akar — pedig különösen a fiatalság ugyancsak akar — el is megy. A muzsika egész estig szól. A munkában aztán fiatal legény és lány egymás mellett dolgozik, egy kévébe aratnak, a lány köti a kötelet, a legény beköti a kétét és ugyancsak folyik a verseny, mert a vőfélyek és a többi fiatalok megfigyelik, hogy ki miként és mennyit dolgozik. S szégyen érné a lustálkodókat, mert ezutánra a gúny és tréfa czéltáblájává lennének. Estére elvégzik az aratást vagy kapálást, mert 100 munkás is dolgozott e délután. Jutalmul aztán vacsora után egy-két óráig még táncolnak, de az igazi jutalom csak két hét múlva lesz, a mikor a cigányok N uram kalákásainak egy egész délután fognak muzsikálni. E kaláka főleg aratáskor bizonyul hasznosnak, mikor a búza már-már elért és egy délután az egészet kalangyákba lehet rakni.

Az aratástól elmaradhatatlan a *koszorúvivés*, különösen akkor, ha jó búzatermés volt abban az esztendőben. Mikor ugyanis az aratást elvégzik, a gazda lánya vagy szolgálója és az arató asszonyok *déli nyugvászor* szép nagy koszorút kötnek búzakaralásból és közbe-közbe belefonnak georgina- és más kerti virágokat is. Este aztán rendszeren egy fiatal legény a fejére teszi és a falun végig, a míg haza nem érnek, nagy kiabálások, tréfa, lárma és bolondozás között hívják az otthon levő háznépet, hogy sajtárral s egyéb vizes edénynyel jöjjenek s öntsék a vizet a koszorúvivő fejére. Ez igyekszik kikerülni a mindenfelől érkező vizet s annál ügyesebb, minél kevésbbé vizes, de ez ritkán történik; mert mire a gazda lakására ér, egészen lucskos lesz. Itt aztán első dolga, hogy úgy a mint van, megkerüli az *asztag* helyét, a mely most üres, de nemsokára ott foglal helyet a learatott Isten-áldás. Azután átöltözik s övé az első pohár pálinka, ő mond hálát Istennek, hogy oly bő áldást adott s azt megkimélte jégtől, elemi csapásoktól, s egyúttal áldást és egészséget kér továbbra is a gazdára és háza népére. E koszorú aztán rendszeren felakasztva megmarad újig, vagy templomba viszik s ott Istennek szentelik.

Törökbúza-hántás (népiesen: törő'buza-hántás). Egyike a legszebb és vigabb munkáknak, a melyen a legöregebbtől a legifjabbig mindenki részt vesz. Nappal szedik a törökbúzát, este hántják. Különösen ha sürgős a munka, szükség van másnap a csűrre, még ugyanazon este, akár éjfélig is fenmaradva, mind meghántják (fosztják) és ekkor a szomszédság és rokonok úgy összegyűlnek, hogy 30—40 egyén is dolgozik. Természetesen aztán visszaszolgálják a kölesönt s másnap vagy harmadnap másutt dolgoznak. Egy egész törökbúza hántó-kaláka. Munka közben mesét mondanak, dalolnak, a félfalu meghallja a szép, tisztahangú kántust és nemcsak világi, népdalok, hanem egyházi énekek is vannak soron. Végül van evés-ivás. Gyümölcs, főtt krumpli, főtt törökbúza szőlő és néha még sütemény is van. E munkában

a gyermekeknek is nagy hasznát veszik s ezek ugyancsak örülnek ennek, valódi örömmel néznek eléje.

Kendermunka. Minden gazda, még a legszegényebb ember is, elmaradhatatlannak tartja, hogy legalább egy *félvéka* területű földet kendermaggal be ne vessen. Minden család maga látja el magát fehérneművel. nadrággal (vastag fehér gyapjúból font és szőtt, úgynevezett *harisnya*), szokmánynyal (szürke daróc-posztó) és ezért még a zsellér is kiköti, mikor az egy-két darab szántóföld hasznélvezetéért a végzendő *tenyeres napszám* felett alkuszik a gazdával, hogy egy *félvéka erőjü* földet a gazda *kendertermelésre* is adjon. A jobbmódúak aztán nem műveltetik meg a földjüket mind maguk, hanem úgy a *kenderyövéshez* (kendentépés), mint az *eláztatáshoz, kivetéshez* és *tiloláshoz* is több munkást hívnak. Mindezen munkák, kivéve, ha a megérés idején nagy szárazság van s ezért a kezük megérzi a föld keménységét, a legnagyobb vígság és öröm között folynak. Részt vesz benne mindenki (csak a gazda nem), s épen ezért most már a gazdasszony vezetése mellett. A jómódú gazda tekintélyén alólinak tartja *kendermunkában* dolgozni. Nyőveskor egymást belelöki a fennálló kenderbe s aztán annál nehezebb azt *kinyőni*, áztatáskor és kivetéskor az erősebb a gyengébbet vízbe buktatja, tiloláskor pedig a fejkendert (egy fő-kender akkora, a mekkora egy felnőtt egyén kezébe elfér s azzal bánhat) megtördelve egymáshoz verik.

Törökbúza-fejtés. Némileg hasonló ehhez, de már inkább férfimunka, a törö'búza-fejtés. Télen és nyáron, mikor esős idő van és künn a szabadban nem dolgozhatnak, a kasból (góré) behordják a kukoriczát a csürbe és ő—ő napszámos, valamint a gyermekek foglalatoskodnak ezzel. Kis székek végibe erős cigány-késeket vernek és ráülve, a kés fokán végighúzott kukoriczacsőrről csak úgy omlik a szem.

Babonák. A protestánsoknál ugyancsak kevés a böjt, de a katolikuskoktól átvette a fiatalság, habár néha csak tréfából, pajkosságból is, az *Andrásnapi böjtöt*. E napon ugyanis a lány böjttől és a rákövetkező éjjel megálmodja, hogy ki lesz az ő jövődöbelije, férje. Ugyanez a célja a Sylvester-éjjelen, 12 órakor való *kútbanzésnek* is. Éjfélkor kimennek t. i. a kúthoz, gyertyát gyujtanak és tükröt tartanak a kútba, úgy, hogy a gyertya és tükrő helyes alkalmazásával a kútban levő víz valamely fiatal legény képét visszatükrözi. Természetes, hogy annak a képét, a ki az illetőnek kedvese és valószínűleg leendő jegyese lesz. Ezzel aztán — közhit szerint — még a beálló új évben meglesz az esküvője.

Ha egy meghámozott *alma héját* — lehetőleg teljes egészében — a lány, fején keresztüldobja s úgy esik le a földre, hogy valamely betű alakját mutatja, ilyen betűvel kezdődik az ő kedvesének a neve. — Almamagot ujjaink közül elpattantva, a merrefelé esik, arra lakik a szeretőnk.

Ha a szarka a ház körül röpköd és csörög, vendég jó a házhoz. („Csörög a szarka, vendég jó a házhoz.“) — Ugyancsak vendég jó akkor is, ha a kis gyermekek a szoba földjén mászkálnak.

Ha új-esztendő reggelén először asszony-néppel találkozunk, vagy ez jó a házhoz, szerencsétlenséget okoz. — A kis lánynak haját újhöld pöntekjén kell levágni, hogy sűrű és hosszú legyen.

Ha útközben nyúl fut keresztül előttünk az úton, akár visszatérhetünk, mert utazásunk nem lesz szerencsés.

A tyúkot páratlan számú tojásra kell megültetni, mert akkor kevés *záptojás* marad.

A holdra nézni nem szabad, mert az illető holdkóros lesz. — A házat este kisépenni nem szabad, mert naplemente után a szeméttel a szerencsét is kiviszik a házból.

Betegségre vonatkozó babonák. A ki két karácsony között (karácsony és új-év), vagy a *csonka héten* babot, lencsét eszik, annak az új-esztendőben sok betegsége, apró bab- vagy lencsealakú kiütései lesznek (himlő, kanyaró stb.), épen azért e héten ilyen ételeket nem is főznek. — *Dávid* napján kora reggeltől délig a gyermekek házról-házra járnak és fűzfa-vesszőből font ostonnal látszólag megvergetik az egyes családok tagjait, mondván: „Dávid, Dávid, apró szentek“, „*kélises* (kelés) ne legyen“. Jutalmul aztán a gyermekek krajczárokat, süteményeket és egyéb nyalánkságokat kapnak — Ugyancsak két karácsony között, valamint általában szombatnapon, a gazdasszonyok nem mosnak.

Ha a kis gyermeket megigézték, *vizet öntenek neki*. Egy pohár vízbe beletesznek kilencz apró darab parazsat és ha ezek kialvás után a pohár fenekére szállnak, akkor az illető csakugyan meg van igézve. E vízből tehát a gyermeknek innia kell, aztán megmossák szemeit, homlokát és öntenek belőle a szoba négy sarkába. A gyermek ezek után okvetlenül meggyógyul, főleg ha a pohárban maradt vizet a kutyára, vagy az ajtó sarkába öntik.

A rövid időre jött vendégnek is legalább pár perczre le kell ülnie, nehogy elvigye a háziak álmát.

Ha a nap felhőbe megy, úgy másnap eső lesz; ha pedig tisztán hanyatlik, akkor szép idő. — Ha naplemente után a fény sokáig visszaverődik, másnap szél lesz. — A márcziusi hóból olvasztott vizet elteszik üvegekbe és egész éven át azzal mosdanak, mert ez nem romlik, nem bűdösödik meg.

Karácsonykor a kendernek és szősznek nem szabad a guzsalyon maradnia, mert *kolbász* terem benne. Tudniillik kolbászhoz vagy májós-(hurkához)-hoz hasonló idétlen alakokat, néha valódi kolbászt is lopnak belé meg-szégényítésül, hogy a lány olyan lusta volt és ünnepek előtt nem tudta megfogni a felkötött kendert.

Gál Kálmán.

A kiskanizsai lakodalom.

Miután a szokásos eljegyzés s kihirdetés megtörtént, vőlegény s menyasszony megesküdnek és vagy az öregeknél maradnak s keresetök közös lesz, vagy külön háztartást vezetnek.

A lakodalmat az esküvő után *csak két hétre, vagy egy hónapra tartják meg*, s addig vőlegény is menyasszony is külön szüleiknél tartózkodnak.

Lakodalmát a vőlegény is, menyasszony is külön tartja; még pedig úgy, hogy a vőlegény vendégei a vőlegény házánál, a menyasszony vendégei pedig a menyasszony házánál mulatnak.

A vendégek meghívásával egy erre használatos férfit bíznak meg,

meg, kit hivatalos néven *pozovicsnak* neveznek. Ez a lakodalom előtt egy héttel s a lakodalom napján reggel felbokrétázott kalapban, kezében hatalmas fűtykössel, s nyakában ugyanazon borból megtöltött kulacsbal, mely a lakodalom napján lesz élvezendő, beköszönt a meghívandó vendég házához. Miután meghívó mondókáját elmondta, megkínálja kulacsából a gazdát, jelezve, hogy ez lészen a lakodalmi bor. Ezután jó egészséget kívánva indul a másik vendéghez.

Lakodalom napján úgy a vőlegény, mint a menyasszony házánál ebédre gyűlnek a meghívott vendégek. Ebéd végeztével tánczra perdülnek, s a mint alkonyodni kezd, a vőlegény vendégei a vőlegénynyel együtt felkerekednek, s zeneszó mellett, gyalog szerrel elindulnak a menyasszony-házhoz. A menet elején az első vőfényt, a vőlegény legjobb barátját látjuk tánczolni, egyik kezében zászlóval, mely egy rúdra erősített 15—20 selyemkendőből, s tengernyi pántlikából lesz előállítva; másik kezében egy pintesüveg borral, egész úton trágár verseket czitálva, melyeket nem láttam jónak ide írni. Utána következik hat más vőfény szintén a vőlegény jó barátai, persze mind tánczolva, rozmaringgal s pántlikákkal feldíszítve. Mindegyiknek kezében egy pintesüveg bor van, melyből boldog, boldogtalant kínálnak, kivel újtokban találkozhatnak.

Utánok következik a pozovics, kezében egy eleven kakas, melynek nyakáról bicsak lógg le, fűzőre kötve. Ez a vőlegényt, mint kivégzendő legényt jelképi.

Ezek után sétál a násznép lassú tempóban, leghátul pedig a vőlegény kullog nagy szomorúan. Utánuk a cigányok húzzák. A nászasszony s a többi asszonyvendégek kötényeikből az úton kalácsot, pogácsát s hűrkát szórnak a bámuló gyerkőczök közé s közbe-közbe éktelenül rikkantgatnak.

Igy halad a menet a menyasszony házáig, hol a kaput zárva találják. Ekkor előáll a pozovics s bejelenti a násznép megérkezését; erre kinyílik a nagy kapu s a násznép az udvarra vonul. Itt azonban ismét nagy baj van, a szoba ajtaján nem lehet bemenni s egyszerű bejelentésre itt már be sem ereztek őket addig, míg egy találós mesét, melyet a menyasszony násza szokott feladni, meg nem fejtenek. A találós mese persze mindenütt más s megfejtésök meglehetősen fejtörésbe is kerül. Álljon itt egy például:

„Melyik volt előbb, a szakál-e vagy az ember?”

A kint levők hosszas gondolkozás után ekkép fejtették meg: A szakál, okadatolván megfejtésüket azzal, hogy Isten előbb teremté az állatokat, köztük a kecskét is, s ennek már volt szakála. A megfejtést elfogadták, a szoba ajtaja kitárult s a násznép a szobába vonult, hol a menyasszony vendégeivel összevegyülve víg tánczra perdültek s utána ozsonnához ültek. Ozsonna közben az első vőfény legénybarátai nevében elbucszúik a vőlegénytől mint legénytől s neki az új életre sok szerencsét s boldogságot kíván. A vőlegény pedig meleg szavakban köszöni meg a leány szüleinek, hogy leányukat számára felnevelték. Azalatt míg ezek bent folynak, kint már kocsi rakják a menyasszony-ládát, ágyruháit stb. s nyargalva viszik a vőlegény házához. Ozsonna végeztével a vőlegény vendégei felkészülnek, a menyasszonyt közbe fogva, annak atyját, anyját, hozzátartozóit s vendégeit hátrahagyva, visszaindulnak ugyanolyan menetben, miként jöttek a vőlegény-házhoz. Itt

már az a különbség, hogy vőlegény és menyasszony együtt a menet elején láthatók.

Alig, hogy a vendégek rikkantgatását hallják, a vőlegény-háznál nagyban készülnek a fogadtatásra. A kapu tárva, az asztalokon gyertyák gyújtva, s a konyhában lázas sietséggel megy a sütés, főzés stb.

Megérkezve, a vendégsereg nagy lármával s zeneszóval a szobába vonul, hol az ebédlő-asztalt körülállják s összefogózva, a menyasszonyt s vőlegényt közbe fogva, azt háromszor körüljárják, közbe-közbe efféle verseket énekelnek:

Ez az élet úgy se sok, használják az okosok.

Menyasszonynak gyöngy a nyakán,
Nem lesz többet koszorus lány.

A ki minket nem szeret, egye meg az egeret.

Piros alma gömbölyű,
Menyasszonyunk gyönyörű.

Sárgarépa, piros retek,
Vőlegényünk derék gyerek stb.

Mindegyik után persze nagyokat rikkantanak.

Ezek után ki ide, ki amoda telepedik, s a vőlegény és a menyasszony együtt járnak egy ropogós csárdást, mely alatt a nász gyertyát gyújt, hogy megnézze vajjon nem sánta e valamelyik.

Táncz végeztével menyasszony s vőlegény félre vonulnak, s egészen más, új ruhába öltözve jelennek meg ismét a vendégek között. Most a menyasszony fejét lekötik a menyecske kendővel, egyet perdül a vőlegénnyel s megkezdődik a vacsora feltalálása. Az ételek feladását a pozovics végzi, melyet nagy ünnepélyességgel, különféle felkészöntőkkel fűszerezve teljesít.

A vacsora menete különben a következő:

Megjelenik a pozovics s a következő versben szól a vendégekhez:

Uraim az asztal meg vagyon terítve,
Kés, kanál vellákkal, tányérral díszítve;
Most jönnek az étek itten majd sorjába,
Hogy ez a sok népem ne álljon hiába.
Nehogy az asztalon az étel meghűljön,
Hogy felmelegítés dolgába kerüljön,
Tessék kelmeteknek heere telepenni,
Muzsikusunk ugysis kezd már melegedni.

Erre a vendégek az asztal körül elfoglalják helyeiket a pozovics pedig kint a konyhában nézi az ételeket, s mikor letelepedtek már, ismét bejön s a következő versben szól vendégeihez:

Megtekintettem a konyhán mindenedet,
Sorjába vizsgáltam a drága étkeket.
Kötelességem ez, mert vagyok mestere,
A mi örömatyánk rendelt engem ide.
Kánán menyegzőből küldtettem ti néktek,
Isten akaratából érdemes vendégek.

— 187 —

Akarjátok tudni jövetelem czélját?
 Bejelentem nektek Isten akaratát,
 Mikor Krisztus Urunk lakodalmat tartott,
 Sok tanítványaival, vig mulatságban volt;
 De ezen mulatság hogy neki megtetszett,
 Azért rendelt nekünk hitünkbe is ilyet.
 Szűzek, szűz virágok mind hozzám álljatok,
 Mert én fia vagyok híres Attilának.
 Karján nevelkedtem szép Lukrécziának,
 Most is a harmadát bírom országának.
 Látják uraimék, derék legény vagyok,
 Az orczám is mint a kikirics úgy ragyog.
 A leányok között forgolódni tudok.
 Szeretem a bort is, no lelkem adjatok!
 Mert ha nem adtok, én mesterséget tudok,
 Ördögöm van, egyet magamhoz csábítok.
 Piros ajakára csókot adok szépen,
 És megmarad nálam, mint madár a lépen.
 Tudjátok, fáradtam sokat utánatok.
 Majd szerzek én nektek is egy igaz társat,
 Lámpással sem bírtok ti találni olyat.

Készülnek az étkek, süt, főz a szakácsné.
 Jól tud mindenedet, jobban mint a papné.
 A jó ételeket tudja kavargatni,
 De boros kancsót is tud ám hajtogatni!
 Már most nem tréfálok, megyek a konyhára.
 Sok jó eledelek drága illatára.
 Megnézem a levest nem dőlt-e a patkára,
 Nem esett-e a fazék a szakácsné lábára.

Ezek után kifordul a konyhára s hozza az első tál ételt, a levest.
 Mielőtt azonban az asztalra tenné a következő kis felköszöntőt mondja el:

Itt van az első tál étel, melyet most behoztam,
 De hogy el ne ejtsem, mindig imádkoztam.
 A szakácsasszonynyal jól megfűszerszámoztattam,
 Bors, sáfrán, gyömbérrel és meg is sózattam.
 Örülök, ha tálát viszek ki üresen.
 Így tudom, a vendég nem marad éhesen.

Ekkor az asztalra helyezi a tálát, s kezdődik az étkezés. Alig azonban, hogy a tálak kiürültek, jön már ő kigyelme a tornás hússal, melyet főladás közben a következő dictióval tisztel meg:

Gyenge borjubus ez, mit hozok tormával,
 Csak harmincz tavasszal járt ez az anyjával,
 Gyengesége miatt szénát nem ehetett,
 Szegény gyenge állat csak a korpát nyelte.
 Ezért a tormáért jó sokat fáradtam.
 Magyarország részét széltébe bejártam.
 Ezt a keveset a Maras-tóban¹ ástam.
 Szerencsémnek tartom, hogy reá akadtam.
 Lesz még több éték is, csak ne siessenek,
 Ez erős ételből keveset egyenek.

¹ A Maras-tó Kis-Kanizsa határában van.

Tessék hát a tormás, gyenge borjuhússal,
Erre kínálhatja társát ki-ki borral.
Egyék hát uraim jó ápititussal.

Ezzel asztalra helyezi a tálát, s a konyhára tekint, hogy a következő tál étel mihamar készen legyen, s a mint készen vannak a vendégek, jön a jó disznóhusos káposzta a következő dictióval:

Paradicsom-kertből épen most érkeztem,
Mely gyönyörű kertnek gyümölcséből ettem.
Mivel hogy sokáig ottan kertészkedtem,
Szép fejes káposztát ottan természettem.
Nagy Magyarországnak jó részét bejártam,
Ily káposzta-félét keveset találtam.
De annyit mondhatok, hogy a hol csak jártam,
Mindenki dicsérte, fülemmel hallottam.
No de nem dicsérem, dicsérje meg magát,
Mert belevágattam nagy fél ó-szalonnát.
Tizenkét disznónak elejét, hátulját.
Keresse meg benne ki-ki fülét, farkát.
Mivel pedig most a káposzta itt vagyon,
Ki-ki az evéshez jó buzgóan fogjon.
Hogy restsége miatt éhen ne maradjon,
S azután élembe panaszokat nyújtson.

Ezután következik a csirke-aprólék vadosan készített lével, mit ők becsináltak neveznek, melyhez a következő mondókát fűzi a pozovics:

Itt a becsinált szegfűvel, babérral.
Ebből ki-ki szedjen két jó nagy tányérral.
Nem régen beszéltem egy nagy gavallérral,
Kinek a két zsehje tele volt tallérral!
Bámulásra méltó volt a kövérsége,
Tudom, volt is neki már két felesége.
Kérdeztem, honnan van ilyen egészsége,
Azt mondta, becsinált volt az elesége.
Egész életén át mindig ilyenekkel élt,
Sok kását, sok csirkelábakat felmetélt.
Esküvel mondta, a mikor velem beszélt.
Hogy azóta soha betegségtől nem félt.
Hogy hát kelmetek is kövérek legyenek,
De sőt mindenképen megelégedjenek,
Ezen becsináltból jólakást egyenek.
Jó erre a bor is, azért hát igyanak,
A tálban s kancsóban semmit ne hagyjanak.
Nehogy nálunk étlen, szomjan maradjanak.
Ha üres az edény, nekem jelt adjanak, —
Egybe telehozom, van a kamarában.
Majd tele csapolom amúgy hamarjában.
Kedves vendégeimnek nyomom a markába,
Ördög bujk a násznagy szűk bugyogójába.

Ha észreveszi, hogy a vendégek nem igen szorgoskodnak a becsinált körül, ekként biztatgatja őket:

Itt van a becsinált eczetes babérral,
Jól megvan ijesztve tejfellel és zsírral.

Szúzek, szép leányok, ne beszélgessetek,
Mert éten maradtok, azért siessetek.
Itt a jó becsínált ebből jól egyetek.
Ha ebből nem esztek, férjhez nem mehettek.

A becsínált evés után következik a kása feladása az efféle verssel fűszerezve :

Elhoztam a kakast egész tarejával,
Jó puhára főzve apró rizskásával.
Nem gondolt jó gazdánk a maga tyúkjával,
Költsék el jóízűen Isten áldásával.
Megvan a teteje pörccözve, zsírozva.
Nem is kapta meg ezt a tűztől a kozma.
Nem kell ennek erő a megrágásához,
Csak egy kis szellőcske a megfúvásához.
Az áratól pedig épen ne féljenek,
Mégfizetik bőven, csak bátran egyenek.

Kása-evés végeztével következik a vacsora legérdekesebb része, a kása-pénzszedés a szakácsnő részére, melyhez mindenki tetszése szerinti mennyiséggel járulhat.

Föláll a pozovics a következőkép szól vendégeihez :

Halljunk szót uraim én ismét papolok,
Szegény szakácsnéknak ügyében felállok.
Addig jó uraim tőle meg sem válok,
Míg azt meg nem nyerem a miért instállok.
Bezzeg násznagyuram szomorú hír vagyok,
A szakácsné-asszony keze sebes nagyon.
Szegény, hogy a kását ott künn kevergette,
A jobb kezét a tűz szörnyen megégette.

Ekkor bejön a szakácsné, mindenfelől bekötözgetve, sántítva, mintha csakugyan sérült volna, kezében nagy kanalat tartva ; a pozovics pedig ekkép folytatja az ő beszédét :

Ime a szakácsné ő nagy kanálával,
Forgatja jobb kezét szörnyű fájdalommal ;
De még a mi nagyobb, sánta is lábára,
Mert a kása freccsent mind az öt ujjára.
Tehát jó uraim most erszényt nyissanak.
Kis bankót, nagy bankót kanálba rakjanak.
E'kel orvosságra neki pénzt adjanak,
Hogy mérges sebei hamar gyógyuljanak.

Ekkor aztán körbe járják a vendégeket s ki-ki a maga adományát a kanálba dobja.

A mint a kása-pénzszedésnek vége, hozza pozovicsunk a sült húst, melyhez ekképen szól :

Itt hozok sülteket számtalan sokfélét
Azért köszörülje mindenki a kését,
Hogy el ne csorbítsa a tányérja szélét.

Ekkor a cigányokra néz :

Húzza kend is komám meg a hegedőjét.

Nincsen párja étek közt a pecsenyének,
 Mert ez a vidámságot okoz az elmének;
 Ósatyáink miért voltak olyan vének?
 Azért, mert borral és pecsenyével éltek,
 Tessék hát uraim vegyék el kezemből,
 Jó nagy darabokat metéljenek ebből.
 De bort is igyék rá, a ki eszik ebből,
 Mert ki bort nem iszik, nagy foga nő ettől.

Pecsenye után jön a téztaféle, ezt már nem a pozovics, hanem a menyasszony adja fel.

Vacsora közben a vendégek egy-egy tagja megereszt néha egy dictiót, ezekből is álljon itt kettő bemutatóul:

Éltesse az Isten e ház vendégségét,
 Emberét, asszonyát, lányát, legénységét,
 Legyenek ily vigak mindéig és végre
 Jussanak a magas mennynek örömébe.

Vagy:

Éltesse az Isten leányseregünket,
 Kik édes csókokkal tartanak bennünket.
 Éljenek mindnyájan, szivemből kívánom,
 Hadd akadjon nekem is köztük egy hú párom.

Vacsora végeztével rázendít a móré s járják a ropegős csárdást virradtig, másnap estig. Ha a tánczot megunják társasjátékhoz kezdenek. Közbe-közbe kinek úgy tetszik, ehetik, ihatik, de megszökni, míg a lakodalomnak vége nincs, senkinek sem szabad.

A ki mégis vakmerő volna ezt elkövetni, azért a vőfények az egész vendégsereggel együtt lánczczal, pemettel, meszelővel felfegyverkezve lakására mennek, hol meglánczolják s így kísérik vissza — előtte az utat söpörve, utána pedig szénvonó, meszelő, pemet, stb. effélével kezében, kiabál a vendégsereg.

Ime a menüje egy lakodalomnak, melyen résztvettem: levágtak egy ökröt, egy nagy disznót s 30 pár baromfit, megkövesztettek 6 darab füstölt sonkát s főztek 120 tányér kocsonyát. Felsütöttek 1½ métermázsa finom lisztet, részben rétesnek, mely 40 tepszi volt, részben kalácsfélének. Megittak reá 4 hektoliter bort. A vendégek száma 80 volt s a lakzi mint mindenütt két napig tartott.

Jegyajándékul a vőlegény csak egy pár csizmát csináltat a menyasszonynak, melyet az a lakodalmi menet alkalmával húz lábára legelőszőr. A vendégek ajándékul: tejet, vaját, turót, tejfelt, vagy egy-egy pár baromfit visznek a lakodalom napján.

Banekovics János.

Világteremtési mondák a bolgár néphagyományban.

A következőkben néhány mutatványt kívánok nyújtani egy kiadóban levő nagyobb munkám anyagából, mely a rendelkezésre álló összes források s különösen a Sbornik nagybecsű gyűjtései alapján a *bolgár néphit* vázolását tűzi ki feladatul. A magyar őstörténet kutatóit bizonyára nem csekély mértékben fogja érdekelni az a meglepő közösség, mely az itt közölt néphagyományok és a magyar, valamint a vele rokon, illetőleg történeti érintkezésben volt népek hasonló tárgyú följegyzett mondái között (l. Eth. V. 264.) észlelhető s mely csak egy közös, valószínűleg az ősi asszír-iráni kulturához visszavezető forrásban találhatja alkalmas magyarázatát.

A világ alakulására nézve a bolgár néphagyomány ezt beszéli:

„Kezdetben nem volt sem föld, sem emberek, mindenütt víz volt, csak az Isten és a Sátán éltek együtt. Az Isten így szóla Sátánhoz: — „Teremtsünk földet és embereket!“ — „Teremtsük meg őket!“ — felelt a Sátán. — „De honnan vegyünk földet?“ — „A víz alatt van föld, szállj alá s hozz!“ — szólt az Isten. — „Jó!“ — mondá a Sátán. — „Midőn azonban a vízbe szállsz, ezt kell mondanod: „Az Isten és az én segítségemmel“, „akkor elérte a feneket és találsz földet“. A Sátán lemerült a vízbe, de az Isten parancsa helyett azt mondá: „Az Én és az Isten segítségével!“ És ezért nem tudta a tenger fenekét megtalálni. Visszatért tehát az Úrhoz. Másodszor is alá szállott, de most sem jutott a fenékig. A mikor azonban harmadszor kellett lemerülnie, már úgy mondá, a hogy az Isten parancsolta és elérte a feneket, a honnan körmével egy kis földet kapart. Azt a csipetnyi földet az Isten a vízbe vetette s ebből támadt a föld. A hogy a Sátán az óriási földet meglátta, az jutott eszébe, hogy az Istent elpusztítja, a vízbe dobja, a földet birtokába veszi és egyedül lesz a föld megteremtője. Az Isten természetesen tudta a Sátán gondolatát és azért lefeküdt, mintha aludna. A Sátán hirtelen megragadta az Istent és a víz felé vitte, hogy bele hajítsa. A hogy azonban a víz partjára ért, a föld hirtelen nagy gyorsasággal nőni kezdett, úgy, hogy nem tudta a vizet elérni. Sietve megfordult és egy másik part felé tartott, de a növekedés itt is oly gyors volt. És a hogy egy harmadik oldalon sem tudta a vizet elérni, az Istent a földre csusztatta és maga is lefeküdt melléje. A mint egy kissé aludt, ismét felragadta az Istent és egy negyedik vízpart felé tartott, de itt sem sikerült terve. Felkölté tehát az Urat és mondá: „Kelj fel Isten, hogy megáldjuk a földet!“ — „A hogy te engem a négy tájké felé czípetél, hogy a vízbe dobj és testemmel keresztet irtál le, már megáldottam a földet, hogy nőjjön és szaporodjon!“ — mondá az Isten. Ez annyira megdühítette a Sátánt, hogy elhagyta az Istent. A mint az Isten egyedül maradt és a föld már oly nagy volt, hogy a nap be sem tudta takarni, szelleméből angyalokat teremtett és elküldé hadi angyalát a Sátánhoz, hogy mit csináljon a földdel, mely még mindig nagyobbodott. Időközben azonban a Sátán egy kecskét készített, s a mint az Istenhez ment volna, a kecske hátára ült, melynek

ála alá földből szakált csinált. Ez időtől kezdve van a kecskéknek szakáluk. A mint az angyalok a kecskén lovagoló Sátánt meglátták, nevetni kezdtek; ez annyira felbőszíté a Sátánt, hogy visszafelé nyargalt. E pillanatban egy méhet teremtett az Isten, melyhez így szólt: „Röpülj gyorsan a Sátán után, szállj vállára s hallgasd meg gondolatait, s értesíts engem!” A méh épen akkor szállt a Sátán vállára, a mikor ez a következőket mondá: „Óh! ez a bolond Isten, nem tud egy botot a kezébe venni, melylyel a négy tájék felé keresztet vágna s mondaná: „Eddig és tovább nem! Nem tudja, mit csináljon”. — A hogy a méh ezt meghallotta, sietve vissza akart szállani, a Sátán nyomban észrevette s azt kiáltotta utána: „Egyen meg, a ki kiküldött”. A hogy visszaért az Istenhez, elmondá, hogy mit hallott. Az Isten úgy cselekedett és a föld megszünt nagyobbodni. A méhhez pedig így szóla az Úr: „Nálad édesebb ne legyen!” Ezután sárból embert formált az Isten, és a hogy nagyon elszaporodtak és halni kezdtek, magához hívatta a Sátánt, hogy vele együtt éljen. A Sátán el is ment, de azzal a kikötéssel, hogy az élő emberek az Istené, a holtak pedig az övé legyenek. Hogy az emberek ne haljanak meg oly gyorsan, életüket 200—300 évre meghosszabbította. A mikor az Isten látta, hogy több halott, mint élő ember van, fel akarta oldani a Sátánnal kötött szerződését, de nem tudta hogyan. Több ember tanácsát kikérte magának, pl. Ábrahám, Mózes és Józsefét, megkérdezte az angyalokat — de senki sem tudott neki tanácsot adni. Az emberek kikérdezték ez ügyben a Sátánt. A ki azt mondá: „Az Isten egyedül nem képes szerződésünket megszegni, ha azonban szelleméből egy olyan fiút teremt, a ki nem lesz olyan, mint a többi emberek, akkor megmásítja a szerződésünket”. A mint ezt az Istennek elmondották, gondolkozni kezdett, hogy teremthetne szelleméből egy olyan fiút. Miután nem tudta kitalálni, megkérdezte a Sátánt, hogy gondolta Ő. — „Az nagyon könnyű” — felelt a Sátán. — «Köss a bazilium virágból egy csokrot, tedd a párná alá és aludj rajta egy éjszaka, miközben arra gondolj, hogy isteni szelleméből egy fiú fog születni. A mikor felkelsz, vidd el a csokrot az érintetlen, szüzi ékességű szerény Máriához, Jordán testvéréhez, hogy megszagolja, a mitől teherbe esik!” — Az Isten úgy tett, a mint a Sátán mondta és Gábiel őrangyallal Máriához küldé a baziliumcsokrot. Az angyal így szólt Máriához: „Istentől hozok neked ajándékot, szép virágokból csokrot, szagold meg és érezni fogod, mily illatos!” Magához vette, megszagolta és két-három nap alatt más állapotba jutott. Fivérével rögtön a templomba sietett, de Jordán félt, hogy a nép a hugának külseje miatt ki fogja nevetni, hogy leány létére terhes, ezért azt mondá neki, várjon míg haza megy és visszatér érette. Jordán haza is ment, magához vette a sőtartót és azt Mária kebléhez hajította, de Mária kezével felfogta s mondá: Várj bátyám, míg a sőt letörlöm, nehogy az emberek azt mondják, te megütöttél. És alsó ruhájával letörlé vérző sebét. Jordán megszökött és a sebből, melyet a fivér keze ejtett rajta, született a kereszténység és Mária mégis érintetlen maradt. — A mint Isten meghallotta, hogy Jézus Krisztus megszületett, harminczharmadik évében megkereszteltette. Jordán messze szökött, de a mikor egy pár év mulva meghallotta, hogy mily csoda történt testvérével, visszatért és mély alázattal bocsánatát kérte. A leány így szólt

hozzá: „Ha belátod, hogy vétkeztél, vágd le kezedet, melylyel megsebesítettél, akkor megbocsátok“. Levágta kezét és szent lőn. — Jézus Krisztus pedig Isten helyett így szóla a Sátánhoz: „Elveszem tőled a halott embereket, hogy az enyimek legyenek!“ — „Hogy veszed el?“ — kérde a Sátán. — «Hiszen atyáddal szerződést kötöttem, melynek alapján az élők az övéi, a halottak pedig az enyimek!» — „Te azt atyámmal kötötted ki és nem velem!“ felelt Jézus. A Sátán nem tudott tovább felelni, mert önön magát csapta be. Így oldódott fel az Isten és a Sátán közötti egyetértés, mely nyolczszázezer évig tartott. A mikor Jézus elvette a Sátántól a halottakat, rábeszélte a zsidókat, hogy Jézusnak ne higgyenek. A zsidók megfogadták a tanácsot és keresték Jézust, hogy megöljék; de nem találták. Kiküldötték tehát Judás nevű szolgáljukat, hogy kerítse kézre Jézust. — „Egy néhányan jőjjenek velem — szólt Judás — oda, a hol Jézus tartózkodik, borral fogom őt és 12 apostolát megvendégelni, ezután köhögni fogok s közétek visszatérek; erről Krisztusra ismerhettek és elfoghatjátok őt!“ Judás ki is szolgáltatta Jézust, de miután tudta, hogy feltámad halottaiból, elbujdosott és felakasztotta magát. A mikor Jézus feltámadt és a halottakat vissza akarta adni az életnek, Judást is életre akarta hívni, de e közben Judás a pokolba került.“

E monda rövidebb változatát *Drinov* a bolgár tudományos társaság füzetében (VIII. 1884) közli, mely így hangzik:

„Mint öreg emberek beszélnek, a Sátán ép oly hatalmas és erős volt, mint az Isten. a miért is Isten gyakran tanácsért hozzá fordult. Hogy honnan volt a Sátánnak akkora hatalma, azt a következőkép beszélnek: Isten erdön, mezőn át vándorolva, gyönyörködött a teremtés művében. Öröme azonban nem volt teljes, társ után vágyódott, kivel beszélgethetett volna, hogy az idő jobban teljen. A mint egyszer ismét a napfényes mezőn sétála, meglátta árnyékát s mondá: „Kelj fel kísérom!“ És az árnyék azonnal mint valami ember életre kelt. Mint kíséző és barát Istenhez csatlakozott. Az Isten megszerette Sátánt és mindent megtett kedvéért. — Sátán azt kívánta, hogy Isten ossza két részre a világot s felét adja neki. — „A föld az enyém legyen“ — mondá Sátán, „az ég a tied; és az embereket is osszuk kétfelé: az élők a tied legyenek, a holtak az enyéme!“ — „Legyen úgy, a hogy akarod!“ mondá az Úr. — „Szép!“ szólt Sátán; „de hogy ezt meg ne lehessen másítani, add ezt nekem írásban“. Az ajándékadást írásba foglalták és ezen írást átadták Sátánnak. A mikor aztán Ádámot kizavarták a paradicsomból, Isten munkálkodásra földet adott neki. Mihelyt Sátán látta, hogy Ádám meg Éva szántanak, hozzájuk menve, kiáltá: „Hogy mertek e földön a tulajdonos tudta nélkül szántani?“ — „Hiszen mi az Ő földjét használjuk“, szólt Ádám és Éva. — „A tulajdonos én vagyok!“ kiáltott Sátán; „ti nem kértetek tőlem engedélyt! Hagyjátok a földet nyugodtan és többet egyiktök se merje bántani!“ A mint ezt Isten hallá, megbánta, hogy a földet a Sátánnak adta. A mikor aztán az emberek megszaporodtak, Sátán egyformán kínozza a jókat is, a rosszakat is. Isten most már arra gondolt, hogy megvonja Sátántól a szerződést. Összehívta az angyalokat és elébük terjesztette: hogy ne vonja-e vissza a szerződést? Az angyalok megfontolták

a dolgot és az egyik angyal vállalkozott a feladatra. Emberi alakban felkereste Sátánt és szolgájaként ajánlkozott, csak hogy ellophassa tőle az írást. Sátánnak megtetszett az angyal, de az írásra vigyázott, eldugta jól. Egyszer a tengerparton sétáltak s az angyal kérde Sátánt: „Tudnál te a tenger fenekéről egy marék homokot felhozni? Erősebb és ügyesebb vagy ugyan nálamnál, de azért még sem tudnád ezt megtenni; én azonban megteszem!” — „No, szeretném látni!” szólta a Sátán. Az angyal levetette ruháit, lemerült a tenger fenekére s csakhamar visszatért egy marék homokkal. A Sátán most már szintén levetkőzött és a vízbe ugrott. Fele úton azonban visszatért, mert eszébe jutott, hogy az írást mellénye zsebében feledte. Visszatért tehát, hogy társa nem vette-e el az írást. A mint az ellenkezőről meggyőződött, visszatért a vízbe és lemerült a fenékre. Könnyű volt lemerülni, mert ő nehéz volt, de annál nehezebben tudott a felszínre jutni; s a mint a hullámokkal küzdött, az angyal kikutatta zsebeit és a megtalált írással égfelé repült. Sátán gyorsan utána szállt, utól is érte és megharapta talpát, de mégse bírta visszarántani, mert az angyal már Isten közelében volt: dühében csak egy darab hust tépett ki az angyal talpából. Elvesztívén most már hatalmát, ördög lett belőle. A midőn aztán az angyal sántítva Isten elé lépett, elpanaszolta, hogy Sátán egy darab hust szakított ki talpából, így szólta Isten: „Nem baj! valamennyi embert úgy teremtem, hogy ne szégyeld magad!” Azóta néz úgy ki talpunk, mintha egy darab hus hiányozna belőle.

A világteremtéséről egy ukrainai monda pedig a következőket beszéli:

„A hogy Isten a világ teremtésére gondolt, legidősebb angyalához, a Sátánhoz így szólt: „Nos, arkangyalom, gyerünk a világ megteremtésére!” — „Gyerünk Isten!” válaszolt Sátán. Egy mély tengerhez mentek, mely feneketlennek látszott, ott az Isten így szólt Sátánhoz: „Látod ezt a szörnyet?” — „Látom, Isten!” felelé Sátán. — „Merülj e szörny fenekére”, mondá Isten „és hozz egy marok homokot fel. S a mint kezvedbe veszed, mondd: „Az Úr nevében vizlek!” — „Jó!” szólta a Sátán, s leereszkedett a tenger fenekére. A hogy a homokot markába szorítá, a következőket mondá; „Magammal vizlek az Úr és az én nevemben!” E szavakat hangoztatta mindaddig, míg a tenger felszínét elérte. De bárhogy szorította ujjait, a hullámok kimosták kezéből a homokot; ahogy pedig a felszínre jutott, nem volt homok a kezében. — „Ne légy csalárd, Sátán”, szólta Isten, „merülj le ismét a fenékre, de ne ismételd a nevedet!” Sátán újra lemerült, de ismét azt mondá: „Magammal vizlek az Úr és az én nevemben!” A homokot újra elmosta kezéből a víz. Harmadszor azonban Sátán csak az Úr nevét hangoztatta, sikerült is ekkor a homokot felszínre hoznia a nélkül, hogy az ujjait össze kellett volna szorítania; és átadá az Úrnak. Isten a homokkal a tengerhez közeledett és elhínté fölötte. A Sátán azonban megnyalta ujjait, gondolva magában: „Legalább egy magocska maradjon nálam, később majd csinállok földet a magam számára!” A hogy Isten a homokot szétszórta, kérdezte Sátánt: „Nincs több homokod?” — „Nincs, Isten!” felelt Sátán. — „Nos, akkor megáldom őt”, mondá Isten, és kiterjeszté karjait a négy

tájék (világrész) felé. A hogy megáldá, nőni kezdett a homok, de az is, a mely Sátán szájában volt, úgy hogy arca majd szétesattant. — „Köpd ki Sátán“, szól az Isten. A hogy a Sátán elkezdett ugrándozni és köpködni, a földön hegyek támadtak és ott, a hová ugrott, völgyek keletkeztek, ezért nem egyenletes a föld színe. — „Nem marad más hátra,“ szól az Úr, „mint hogy a földet megáldjam, hogy csak nőjön! Addig pihenjünk.“ — „Jó“, mondá Sátán. Lefeküdtek és aludtak. Isten rögtön elaludt, Sátán pedig azon gondolkodott, hogy az Istent a vízbe dobja, hogy a föld az övé lehessen. Megragadta Istent és a tengerhez szaladt vele. Elmult egy nap, elmult a másik s még mindig nem talált tengert; bejárta a négy világrészt, de tengerre nem bukkant. Belátván, hogy mitsem tehet, visszavitte Istent fekvőhelyére és maga is mellé feküdt. Egy darabig ott hevert. aztán felkelté Istent: „Kelj fel Isten, hogy megáldjuk a földet!“ — Ne törődj vele, Sátán“, mondá Isten, „megáldottam az éjszaka a világ mind a négy tájékát!“ . . .

Mint más népek hagyományában, úgy a bolgárokéban is a Sátán eredetileg *демиург*, ki Istennel együtt alkotja meg a világot és csak később, keresztény befolyás alatt változik át *diabolus*-sá. Ilyen nyomot a következő *bolgár* mondában is találunk:

„A mikor Isten a földet és az eget teremtette, azt látta, hogy az ég nem takarja el a földet. Isten aztán észrevette, hogy a Sátán mormog valamit magában. Kiküldte tehát a méhet, hogy ez az ördögöt kihallgassa. — „Az Isten nem is tudja“, mormogott az ördög, „hogy egy bottal addig kellene ütni a földet, míg hegyek és völgyek támadnak; ezáltal a föld kisebb lenne és az ég betakarhatná!“ A mint a méh ezt hallotta, visszarepült Istenhez és elmondta neki; az Isten pedig hegyeket és völgyeket teremtett, a méhet pedig megáldá, hogy keresztelésre és esketésre viaszkot és mézet termeljen . . .“¹

A hegyek és völgyek teremtésére vonatkozólag a *bolgár* hagyomány a következőt is mondja:

„Az Isten egy lisztes zsákot czipelt a hátán; a zsák lyukas volt; a hol a liszt nagyobb mennyiségben hullott a földre, ott hegyek és völgyek keletkeztek . . .“

A *méhről* pedig a *bolgár* tradíció ezt beszéli:

„Egyszer az ördög társa volt az Istennek. Az öreg Isten meg akarta házasítani a napot és mindenkit meghívott, az ördög azonban bosszankodva távozott. Megharagudott volt az Istenre és egy nyulon ellovagolt. Az Istennek eszébe jutott az ördög és kiküldé a méhet, hogy hallgassa ki, mit beszél az ördög. A méh utólérte az ördögöt és kalapjára szállt, hogy meghallja beszédét. — „Ah! mily régóta nem gondol rám az Isten!“ mormogá az ördög; „nem akar a lakodalomra meghívni. Nem tudja, hogyha a napot férjhez adja, az emberiséget elégeti ez!“ A méh hallotta e szavakat és zum! zum! tova repült. Az ördög azonban észrevette és utána iramodott, hogy megölje.

¹ Ilia Danev (Étropol), Sbornik IV. 129.

A mikor már majdnem utólérte, utána lőtt puskájával. A méh egy fűzfára repült és ott elbujt. Az ördög másodszer is rálőtt, de a méh a fűz másik oldalára került. Addig hajtotta, míg sikerült rálőnie, miáltal teste két részre szakadt. Nagy nehezen tovább repült és Istenhez érve mondá: „Az ördög megakart löni, és csak nehezen bírtam tőle, súlyosan megsebesülve, menekülni!” — „E perctől kezdve“, szolt az Isten. „hátulsó testrészed legyen a legdrágább, mindenki egye; előrészed azonban maradjon úgy, a hogy van, erősödj és ne érezz fájdalmat!” A méh erre elmondta, hogy mit mormogott az ördög. Isten azonnal abbahagyta a lakadalmi készülődést és nem adta férjhez a napot. Így tehát a nap szüzen maradt s azóta legédesebb a méh előteste, a hátulsó része pedig megnagyobbodott. Így rendelte ezt Isten...¹

Magyar hagyomány szerint is az Isten teremti a méhet; az ördög is akart egyet teremteni, de csak legyet alkotott; a csuvasok azt hiszik, hogy a méh a «nagy isten» (Mun Túre) köldökéből bujt elé; az oroszok pedig Jézuséból származtatják, midőn ez a keresztfán szenvedett.² Mordva néphit szerint a méh az istenek kedvencz állata;³ a vogul hagyomány szerint az ördög teremtette a legyet, a darázst.⁴ Mindez oly érintkezési pont, mely közös őshazára visszautalhat.

A rokon népek idevágó hagyományaiban szerfelett sok az érintkezési pont.

Munkácsi Bernát, folyóiratunkban⁵ egy idevágó összeállítást közre hoztatott. Ezen összeállításban foglalt vjatkabeli monda szerint az Isten, *Szavaoth*, a vízre köp, mire a vizen kis buborék támad, melyből aztán *Szataniel* kijön. Szataniel aztán leszáll a tenger fenekére és lába tenyerében, valamint szája pofájában földet hoz. A lába tenyerében hozott földet átadja az Istennek, de a pofájában levőt eltitkolja, mert magának külön földet akar teremteni. Az Úristen szétszórja a földet s az növekedni kezdett; egyidejűleg a Szataniel pofája alatt levő föld is növekedett, a mitől képe feldagadt. Az Isten nagynehezen kivette a földet és szétszórta a már elébb létrejött sík földre; *ebből keletkeztek a hegyek*. Hogy az élők társaságát nagyobbítsa, az Úristen két követ kétszer egymáshoz ütött, mire két arkangyal teremtett elő. Sataniel is ily módon sok ördögöt teremtett magának. Az Úristen aztán felhőre ülve angyalaival, a magasba szállt, hogy a föld fölött *megteremtse az eget*. Szataniel ördögeivel még magasabbra szállt és megteremté a második eget. Az Úristen aztán szintén magasabbra szállva, megalkotá a harmadik eget. Egymással vesenezve, ily módon már a kilencedik eget is megteremtették volt. De midőn Szataniel a tizedik ég megalkotásához fogott, az Úristen ledobta őt ördögeivel együtt. Kiki a milyen helyre esett, ott maradt. Az Úristen aztán az *ember teremtéséhez fogott*, földből bábút készítvén, azt kemény testtakaróval borítá be; olyannal mint az *emberköröm*. Mielőtt lelket adott volna alkotmányának felment az égbe, hogy kipihenje magát, az ember mellé rendelvén az *ebet*, hogy őrizze ezt az ördög rontásától. Az

¹ Sbornik IX. 134. ² *Magnjicky*, Matjerialy ko objjasneniju staroj čuvašskoj věry. Kazan, 1881. 251 l. ³ *Barna*, A mordvaiak pogány istenei. 10. l. ⁴ *Munkácsi*, Bernát, Vogul népkölt. I. 163. ⁵ *Ethnographia* V. 265.

ördög aztán szőrruhával ajándékozta meg az ebet a bekövetkezendő tél hidege ellen, mire ez őt az emberhez behocsátotta, kit leköpött. *Az ember körömszerű bőre erre lágygyá változott*, kivéve az ujjak végét. . . .

Bolgár hagyomány szerint Ádám és Éva bőre pikkelyes volt; de midőn a tiltott gyümölcsből ettek, lehullott a pikkely és csak az ujjakon maradt meg nyoma.

Hasonló módon teremti a *cseremis* monda szerint Juma a földet Keremet segítségével, kinek szájából kiköpött földből a hegyek támadnak. Keremet szintén ruhát ad az ebnek és az ember belsejét tisztátalanná teszi. Juma szikrákat csiholt, melyekből angyalok lettek. Hasonló módon Keremet is teremt ördögöket kiket végre Juma ledob az égből. ¹

Az erza-mordvin hagyomány ugyanezt beszéli el. ² Csám-Páz leküldi Saitánt a tenger fenekére, hogy hozzon fel homokot, de az ő t. i. Csám-Páz nevét említve. Saitán pedig az ő nevét említé, mire a homok égetni kezdé. Végre Csám-Páz nevét ejté ki és így aztán hozhatott homokot fel, de annak egy részét szájában elrejté. Csám-Páz a fővényt szétszórta a tengeren; s midőn a fővény nőni kezdett, nőtt az a homok is, mely Saitán szájában volt. Midőn aztán kiköpte, abból a *hegyek, völgyek* támadtak. Később aztán Saitán szintén subával kínálja meg az *ebet* és leköpi az embert; nyálából betegségek támadnak

Ugyanezen vonások előfordulnak egy erdélyi *czigány* világteremtési mondában. ³

Pápai Károly hagyatékában szintén találunk a világteremtésről szóló *osztják* regék között egy részletet, melyben *Jung-jeleme-jung* szintén subát ad az ebnek hasonló körülmények között. ⁴

Török hagyomány szerint az első embert leköpte a rossz szellem. Allah kiszakította azt a husdarabot, a hová a nyál odatapadt volt és lecsapta a földre. Így támadt az emberi testen a köldök, a földre dobott husdarabból pedig lett az eb. ⁵

Az orosz hagyomány szerint a *kutya* elalszik, mialatt az ördög ráköp az emberre. Isten aztán subát ad az ebnek, hogy máskor hidegben is örködjön.

Ha most már a bolgár nép világteremtési hagyományát összehasonlítjuk a bogomilismus tradícióival, úgy az idevágó még kezdetleges kutatások dacára is, majdnem biztosra vehetjük, hogy a bogomilismus a bolgár néphitből új életerőt szívott, azon néphitből, melyet a bolgárok még az őshazából magukkal hoztak. A bogomilismus ezen dualistikus, már az őshazában uralkodó kosmogonikus világnézet szilárd alapján tovább fejlődhetett. A bogomilok által szerkesztett népies könyvek közül *«János, a theologusnak, az Úrhoz intézett kérdései»* című mű a legnagyobb hírnévnek és elterjedésnek örvendett. E könyvben többek közt az is áll, hogy a földet két *czethal* tartja a hátán. Ezt a hiedelmet nemcsak az orosz, de a magyar néphiedelemben is találjuk. ⁶ Kérdés, hogy ezen nép-

¹ Ethnographia V. 267. ² U. o. 268. s *Barna*, A mordvaiak pogány istenei 6. l.

³ Ethn. V. 271. ⁴ U. o. 270. ⁵ *Kúnos* az «Élet» cz. folyóiratban I. évf. 1. sz. és «Ethnographia» V. 270. ⁶ *Kálmány*, Világunk alakulása 9.

hiedelem forrása a biblia-e, melyben két állatról történik említés: a Behemot- és Leviathan-ról, mely utóbbit néhányan elefántnak, néhányan pedig czethalnak tartanak. Egy angolszász irodalmi emlék Leviathant szintén czethalnak mondja. Egy 16. századbeli bogomil kéziratban a föld négy elemei következő kérdésekben s feleletekben tárgyaltnak: «*Kérdés*: Mondd meg, mi tartja a földet? — *Felelet*: A nagy víz. — *Kérdés*: Mi tartja a nagy vizet? — *Felelet*: Egy nagy kő. — *Kérdés*: S mi tartja a követ? — Négy arany czethal. — S ki tartja ezeket? — Egy tüzes folyó. — S mi tartja ezt? — Egy tűz, mely melegebb minden tűznél. . .¹

Egy orosz kozmogoniai műben, melynek neve: «Szent könyvek tekerese» s melynek tartalma már a 15. és 16. században ismeretes volt, elbeszéli, hogy a világteremtés előtt Isten egy kacsát látott a vizen uszkálni; ennek megparancsolta, hogy mondja meg nevét. A kacska, monda: «Én Isten vagyok!» Az Úristen kérdé: «Hát én aztán ki vagyok?» Sátán felelt: «Te az istenek istene vagy!» Isten aztán a Sátántól a tengerfenekéről hozta homokból megteremti a földet és egy kavicsot ketté törvén, annak egyik felét Sátánnak adja, a másiktól pedig parancsára angyalok támadnak. Sátán is teremt magának a kavics másik feléből ördögöket; ezeket később Isten parancsára Mihály arkangyal ledobja az égből, s a hová az egyik másik-esett, ott is maradt. . . .

A bogomilismus sohasem hódított tért Magyarországon, s bárha érintetlenül hagyta a magyar népet, mégis a magyar hagyományban is rokon vonásokra bukkanunk. Magyar monda szerint Mihály arkangyal dobja le az égből a gonosz szellemeket, s hová egyik-másik bukott, ott is maradt.² Altaji világteremtési mondákban Mandi-Sire legyőzi Erlik seregét, s kiki ott maradt a hová esett.³ Bukovinai magyar hagyomány szerint Ilyés 40 napig villámokat szórt és aztán lehajigálta az ördögöket az égből.³ Magyar néphiedelem szerint ezen bukott lények néha «megrázkódnak», akkor szél támad; Luczifer bukás közben a holdon megakadt és még maig is ott van.⁴

Felelőtjük még, hogy egy magyar-országi koleda-dalban két galamb hozza a fővényt a tenger fenekéről; egy mesében pedig az ördög teszi ezt. Egy kis orosz karácsonyi dalban Péter és Pál apostolok hozzák Isten parancsára a fővényt.

Hogy miért van az ördögnek egy lába, erről a bolgár néphagyomány a következőket beszéli:

A mint egyszer az Isten a világot teremté, azt mondta az ördögnek, hogy csináljon egy állatot, mely farkas legyen. Az ördög meg is csinálta és bele lehelte a lelket, de nem akart életre kelni. Istenhez ment tehát panaszkodni, hogy a farkas nem akar életre kelni. Az Isten így szólt: „Menj és mondd, farkas fogd meg az ördögöt lábainál és fel fog éledni“. Az ördög visszament a farkashoz, de nem úgy mondta, a hogy Isten tanította, hanem azt mondta: „Kelj fel farkas és fogd meg az Istent lábánál!“ A

¹ Sbornik IX. 131. ² *Kálmány* id. h. 28. ³ *Radloff*, Proben der Volkslitt. d. türk. Stämme Süd-Sibiriens 181. ⁴ *Kálmány* 28.

farkas azonban nem éledt fel. Nem merté azonban Isten parancsa szerint életre hívni, mert attól félt, hogy a farkas lábánál fogva elkapja. Eglábon a vizig vitte, a hol egy lábbal beleállott a vízbe s aztán mondá: „Kelj fel farkas, csipd meg az ördög lábát“. A farkas fel is ugrott, s leharapta az ördögnek parton levő lábát. Ez időtől kezdve van az ördögnek csak egy lába.

Nagy jelentősége van az összehasonlító vallástörténelemre nézve ama bolgár néphagyománynak is, mely a föld és az ég teremtéséről szól. E monda a következő: ¹

„A mint az Isten megteremté a földet, eleinte sima és egyenlő volt. Utána teremté az eget s kendőhöz hasonlóan körülakarta vele a földet. A hova végig tekintett munkáján, azt látta, hogy a föld nagyobb az égnél; összeszorította tehát minden oldalról, hogy kisebb és kerek legyen. Az egyik oldalon jobban összeszorította s körül takarta így az égboltozattal. Ezóta ilyen a föld mostani állapota és így lett hegyes is a föld. A napot, holdat és a csillagokat az Isten azonban épen úgy akasztotta fel, mint a hogy a lámpást szokták a menyezetre felakasztani. Ezeket az angyalok gyűjtják meg, mint a hogy a templomban szokták a gyertyákat meggyújtani.“

E monda egy másik váriánsa így hangzik: ²

„A mikor Isten a földet megteremtette, az minden oldalról szabad volt. A hegyeken tésztából az Isten megcsinálta az eget. A mikor azonban látta, hogy a föld nagyobb, mint az ég, hosszasan utána gondolkozott, míg el nem találta a dolog nyitját. Kezeibe vette a földet s minden oldalról nyomkodni kezdte, hogy sűrűbb és lapdához hasonló legyen. Ezután kiterjeszté fölötté az eget úgy, mint azt napjainkban látjuk. A napot, holdat és a csillagokat azonban úgy akasztja fel az égre, mint a lámpákat szoktuk a szobákba felakasztani. A csillagokat az angyalok ép úgy gyűjtják meg, mint a templomban a gyertyákat.“

Egy másik bolgár hagyomány pedig így hangzik:

„Még mielőtt a föld meg lett volna, Krisztus már megszületett s mint kis gyerek tipegett az Úr oldalán, erősen belekapaszkodva ruháiba. Akárhova ment az Úr, Krisztus mindenütt követte. Már terhére is volt, hogy soha el nem hagyta s ezért szóla: „Fiam ne kövess mindenfelé, hanem ülj le a földre s játszszál, mint a többi gyerekek szoktak!“ A hogy Krisztus ezt hallotta, rögtön leült a földre s játszani kezdett. Első játéka volt, hogy a földből sarat gyúrt, ebből lapdát formált és a napon megszáritá. Az Úr jó kedvűen közeledett a hely felé, hol Krisztus játszadozott. A hogy sáros kezekkel és ruhával meglátá, nyájas szavakkal kérdé tőle: „Éj! hol piszkoltad össze fiam annyira magadat? Miből csináltad a sarat?“ — „Lapdát csináltam, játszani!“ — felelt Krisztus. — „A lapdáid szépek — szólt az Úr — de mit akarsz annyi lapdával?“ — „Felhajítom a levegőbe, hogy játszani tudjak velök.“ — „Vedd hát, a legnagyobbat, mondá az Isten, s hajítsd fel, hadd látom, mily magasra tudod hajítani!“ A legnagyobb örömmel kapta fel Krisztus a legnagyobb lapdát s felhajítá az égbe. Az Isten

¹ Iliá Danov (Etropol), Sbornik IV. ² *Sapkarév*, Blg. Narod. Starini.

áldásával a lapda csodálatos magasra repült, egy helyütt megállt s a nap lett belőle. Egyszerre elkezdett világítani oly erősen, hogy az emberek nem tudtak bele nézni. Krisztus kezeit szemei elé tartotta, hogy figyelemmel kíséresse napjának világítását. „Látod fiam“, szólt az Úr; „hajítsd fel a többit is, hogy lássuk, mi lesz belőlük“. — „Valamennyit felhajítottam atyám,“ szólt Krisztus; „de csináld őket is oly fényessé, hogy láthassam!“ — „Jó fiam, csak hajítsd őket fel!“ Krisztus erre mindkét kezével hajította fel lapdáit; egyiket jobbra, másikat balra. Isten megáldá őket, s a hova estek az egyikből lett a hold, a többiből pedig a különböző csillagok lettek. A hogy Krisztus látta, hogy nincs több labdája, egy marék földet hajított fel, melyből aztán Isten áldása folytán az apró csillagok támadtak.“¹

E helyen megemlíthetjük, hogy a *tejutat* a bolgárok a «koma szalmájának» is hívják. «Egyszer valakinek nem volt szalmája és kosárral lopott komájától. Hazafelé tartva, a szalmából itt is, ott is el-elhulajtott. Rossz tettének büntetéseül Isten az elhullott szalmaszálakat csillagokká változtatta s ez a tejút. . . »²

Magyar hagyomány szerint szalma vagy széna hull le a kocsiról. Ugyanezt beszélik a szyr, török, perzsa,³ szláv és román⁴ idevágó mondák. Egy magyar monda szerint Jézus és szt. Péter kocsijáról hullott a szalma; egy másik magyar monda szerint pedig szt. Péter szalmát lopva, azt elhullatta; más magyar mondában a lopást a cigány végzi.⁵

A *nap és éj változásáról* a *bolgár* hagyomány a következőt beszéli:

„Az Istennek két fedője volt; egyik fehér, a másik fekete volt; mindkettő egymással össze volt kötve. Ha a fehéret lebontotta, nappal volt; és ha a feketét oldotta fel, éjszaka lett. A két fődöt összekötő czérna oly hosszú volt, hogy mire a fehéret felcsavarta, éjszaka lett; s mire a feketével készen volt, nappal lett. Isten egyszer a fekete czérnából egy darabkát a fehérhez kötött. Így lett hogy télen a nap rövidebb és az éj hosszabb, nyáron pedig a nap növekszik és az éj rövidebb.“

Bolgár tradíció szerint a napnak eleinte két szeme volt. A mikor egyszer a patakhöz vizet inni ment, az ott levő kígyók egyike kiszívta egyik szemét. Azóta a napnak csak egy szeme van. Ki egy kígyót agyonüt, az jót cselekszik. . .⁶ A *bolgár* hagyomány azt is beszéli, hogy a nap éjjel a tengerbe megy aludni. Ez által a tenger vize annyira felmelegszik, hogy a föld alól mint meleg forrás tör elő. . .⁷

A *télről* pedig a *bolgár* nép azt beszéli:

„Egy időben nem volt tél, mint most; akkor mindig nyár volt és több állat is élt, melyek erősebbek voltak a mostaniaknál. Egy békának megtetszett egy leány és ő annak megtiltá, hogy máshoz menjen férjhez. A leány apja elment Istenhez panaszra. Isten mondá: „Eredj haza és mondd meg leányodnak, hogy hívja össze lakodalomra az összes állatokat“. Az ember engedelmeskedett, és béka meghívta lakodalomra az állatokat. Az egész fen-

¹ Sbornik VIII. 181. ² *Sapkarev* id. h. III. ³ *Tylor*, A Szult. tört. I. 354. ⁴ *Schatt*, Walach. Märchen 285. ⁵ *Kálmány*, A csillagok a néphitben, 5. ⁶ Sbornik VIII. 139. ⁷ Sbornik III. 135.

sík tele volt lakadalmasokkal. — „Nyisd ki ezt az ajtót.“ szól most Isten az apához, és rámutatott egy ajtóra, mely mögött a szelek voltak elzárva. A hogy az ember kinyitotta az ajtót, a szelek mind kitódultak, s havazni kezdett. Az állatok egy része a hegyek közé, más része a vízbe menekült; de sokan elpusztultak. A hegyek közé menekült állatok még most is ott élnek; a vízbe menekültek szintén ott maradtak. Akkor rendelte Isten a telet s mondá: „Félévig legyen nyár és száradjon minden; félévig legyen tél és a fölösleg pusztuljon el azalatt“.

Hogy a nap miért világít nappal és a hold éjjel, arról a *bolgár* monda ezt beszéli: ¹

„A mikor az Isten a napot és a holdat megteremtette, mindkettő „egyformán világított, s úgy rendezte, hogy a nap nappal, a hold pedig éjjel világítson. A hold azonban mindig czivakodott, a mikor ugyanis az Isten megteremtette, dicsekedve szólt a naphoz: — „Szebb vagyok mint te, erősebb a fényem is és nagyobb is vagyok“. Egy darabig csak hallgatta a nap, de azután megsokalta s így szólt: „Nagyon is tolakodó vagy hold, s azért azt kívánom, hogy szádat, ökörfarkkal tömjék be!“ És egy felkapott ökör farkot úgy a hold szájához vágta, hogy meg sértette vele arcát és szemeit is. Ezóta sápadtabb és szegénylősebb a hold.“

A holdban levő foltokról egy *bolgár* monda következőket beszéli:

„Amikor Kain megölte testvérét, Ábelt, az Isten kérdé, ki ölte meg Ábelt? Kain így válaszolt: „Nem vagyok őrzője Isten. hogy lássam, ki ölte meg éjszaka!“ Az Isten pedig megharagudott ezekre a hazug szavakra s a holdban felakasztá. hogy éjjli örként lássa, a mi rossz a földön történik, féljen és reszkessen, mint a falevél. Mindenki láthatja Kaint, ha telt hold van.“ ²

Egy másik *bolgár* monda így szól:

„Egy cigány egyszer felnézett a holdba s azt látta, hogy az nem világít szépen. Rákiáltott tehát a holdra, mondván: — „Én már akkor is világítottam, a mikor a világra jöttem!“ És nagy hirtelen beleugrott a holdba és azóta ott kóborol. Ez idő óta láthatók a holdban az úgynevezett „foltok.“

A földrengésről ezt meséli a *bolgár* monda:

„Az Isten a földet kötélre kötötte és az összes kötelek végét a bal kezében tartotta. Habár a kötelek száma milliókra ment, Isten mégis tudta, hogy melyik kötél, melyik világrészhez tartozik; ott, a hol az emberek rosszak voltak, megrántotta a kötelet, s ezáltal keletkezett a földrengés. Ha erősen húzta meg a kötél végét, a földrengés is erősebb volt.“

Egy másik *bolgár* monda a következőket beszéli a földrengésről.

Az örökkévalóság egy mély völgy volt, melynek fenekét emberi szem nem is láthatta; a völgyön át egy híd vezetett, melyen minden halott léleknek keresztül kellett menni. Ha vétkes volt, a völgybe esett, de ha lelke tiszta volt, úgy a hidon át a paradicsomba jutott. A föld azonban két oszlopon állott, és a két oszlop két ökrön, ha az ökrök egyike a fülét megva-

¹ *Sapkarev* id. h. ² *Sbornik* VIII. 139.

karta úgy a föld reszketett; ezek az ökrök örök életűek voltak és évente szőrüket és bőrüket változtatták.“¹

A nap férjhezmeneteléről is van egy *bolgár* hagyomány.

„A nap férjhez akart menni és kérde Istent: „Férjhez menjek-e?“ — „Majd megmondom“, felelt Isten és az Ördögöt e felől kikérdezte. Az Ördög válaszolt: „Te Isten vagy, tehát tudnod kell, hogy mit tégy!“ Nem akart többet mondani és szamarával távozott. Isten a népet utána küldé, hogy hallgassa ki. Az Ördög egy folyóhoz érve, így szólt szamarához: „Igyál, szamaram; Isten férjhez adja a napot és aztán elég a föld.“²

A mi az *első* emberek teremtését illeti, a *bolgár* hagyomány *nagyjában* hasonlít a bibliai tradícióhoz. Isten kezdetben az úgynevezett *zsidovc*-embereket teremté, kik szerfelett nagyok és erősek voltak, de ha a földre leestek, nem kelhettek fel többé s oda veszttek. Nem féltek még a mennydörgéstől sem, hanem ilyenkor egy követ tettek fejükre és kiálták: «Fejem köből való, nekem semmi sem árthat!» Ezért tavaszkor első mennydörgés alkalmával jó egy követ a fejre tenni és ugyane szavakat mondani; akkor az ember egész éven át nem kap főfájást. Bulgária számos helyein sok és szerfölött nagy csontokat találnak, melyet a nép a *zsidovc* csontjainak mond. Isten ezt az emberfajt elpusztítá és apró, törpe embereket teremtett; de ezek sem válván be, őket is elpusztítá Isten és a mai középnagyságú embereket teremté.

Hogy kik voltak voltaképen a *zsidovc* és e név hogy került a *bolgár* nyelvbe, az sokszor megvitatott kérdés volt már. Nézetünk szerint e szó *zsid* a Hunne—Hüne analogiájára valószínűleg a bogomilismus befolyása alatt ment át a nép nyelvébe. A nép sokat hallott a régi *zsidókról* és ezeket vette fel mondái közé.

A *bolgár* hagyomány a következőket beszéli:

„Az Isten először nagyon ma gas és erős embereket teremtett. Ezek voltak a *zsidovc*. Ha a földre estek, eltörték hátgerinczüket és nem tudtak többé felkelni; a hova estek, ott meg is haltak. Nem tudtak szaporodni. A mikor Isten látta, hogy nem jó emberi anyagot teremtett, megsemmisítette őket. Teremtett más embereket, kik látnyi nagyságúak voltak, s szakálluk ökölnyi hosszú volt. Ha ezek az emberek ökreik után mentek, fűszálakon kuszta; még a légytől is féltek.

Isten ezeket is megsemmisítette. Megteremté tehát a középtermetű embereket; de miután belátta, hogy ezeknek erőseknek kell lenniök, sárból gyúrta az első embert s kitette a szélre száradni; azután a napfényre tette, hogy a nap is szárítsa. Ezalatt az Ördög odajött, hogy az Isten művét elrontsa. Botjával több helyen keresztül szúrta az embert és nyomorékká tette. A mikor Isten meglátta, hogy mit művelt az Ördög, fűvel betömte a lyukakat, bevonta ismét sárral s kitette újból száradni. Azon fűvektől, melyekkel Isten a lyukakat betömte, származnak a gyógyfűvek.“³

¹ Sapkarev id. h. III. 19. ² D. Strikov (Sofia), Sbornik IX. 12. ³ Sbornik II. 164. Staveikov közlése.

Az emberek tovafejlődéséről egy bolgár népmese a következőket beszéli:

„A mikor az Isten megteremtette az emberiséget, valamennyi szent összegyűlt tanácskozni, hogy szaporodjanak az emberek tovább. A tanácskozásban elhatározták, hogy a férfi és a nő egymás szemébe való nézésével gyermekek szülessenek. Azután asztalhoz ültek. Szent János rendezte az asztalt, ő egyúttal szakács is volt, s felhordta az ételeket. A mikor a levest megízlelték, így szóltak: „János! a leves sótalan. Hozz sót!” Szent János hozott is sót, kezével mozgatta is a tálak fölött a levegőt, de sót nem hullatott ki ujjai közül. A hogy ismét megízlelték, ismét felszólaltak, mondván: „Te János a leves még mindig sótalan!” Szent János ismét belenyult a sótartóba, kezét a tálak fölé emelte, de a só nem hullott ki ujjai közül. — „Kóstoljátok csak!” — szólt János — de a szenteknek még most is sótalan volt, mire szent János sót tett a levesbe. Mikor a szentek ismét megkóstolták szóltak: — „Elég, már elég sós!” — „De hát miért nem lett sós a leves — kérde szent János — először és másodszer, a mikor pedig a kezem a tál fölé emeltem?” — „Mert nem tettél sót bele!” — szóltak a szentek. — „Hogy születhessék akkor gyerek egyedül a tekintettől?” — kérde szent János. És a szentek meglepetve néztek össze, s szóltak: „Te aranyszájú vagy János!” És elhatározták, hogy a férfiak és a nők házasságra lépjenek, hogy megtermékenyedjenek. Szent János száját pedig megaranyozták s azóta őt aranyszájú szent Jánosnak hívják.“¹

Az első születésről, mely a világon történt egy monda a következőket beszéli:

„Először az asszony és valamennyi nőstény állat jött a világra, még pedig oly kicsinyeknek születtek, mint pl. ma napság egy kis gyermek. A hogy az Isten a birkától egy kis bárányt, a tehéntől egy kis borjút, a kanczától egy kis csikót elvett, s ezeket egy kis patakon keresztül hajította s megáldá, hogy születésük után azonnal lábaikra állva járnai tudjanak. Az Isten el akarta venni az anyától is kis gyermekét, de ez nem akarta odaadni. Könyörögve fordult az Úrhoz, mondván: „Hadd nálam Uram!” Mindketten magukhoz huzzák a kis gyermeket, de a mikor látta az Isten, hogy az anyától nem veheti el, szólt: „Légy áldott anya, de miért nem akartad a gyermeket ideadni, hogy őt is a patakon átaldobjam, úgy mint a többi állatokat: azért gondoznod, karjaidon czipelned kell egy évig, míg meg nem erősödik!”

E *bolgár* monda egyik érdekes változata a következő:

„A nő és a nőstény állatok legelső szülőttei nem tudtak kezdetben lábukon megállani. Isten észrevette ezt és összeszedte valamennyi állat születtét. A juhtól elvette a bárányt, a tehéntől a borjút, a kanczától a csikót, s azután őket egy *dombon* áthajította, úgy hogy mindnyájan talpra estek és rögtön járnai tudtak. E percztől kezdve az állatok születésükkor talpra esnek. Az Isten el akarta venni az asszonytól is kis gyermekét, hogy azt is a dombon áthajítsa, de a szegény anya átölelte és nem akarta odaadni; úgy hogy

¹ Sbornik V. 150.

Isten nem vehette el tőle. Végül mondá Isten: „Légy áldva asszony, de miután nem adtad ide gyermekedet, hogy a többi állatokhoz hasonlóan a dombon áthajítsam, viseljed hát karjaidon egy évig, míg megerősödik s járni tanul.“

Régibb mondanak tünik fel az első, mert ebben az Isten az újszülötteket vizen dobja át. A legtöbb néphitben a víz képezi a határt az élet és halál közt. A víz elúzi a rossz szellemeket, a víznek tisztító hatása van és már Euripides mondta, hogy az emberiség bűneit víz mossa le.¹

Hogy *miért szül csak a nő*, arról a *bolgár* hagyomány a következőt beszéli:

„A mikor az Isten megteremtette a férfit és a nőt, megáldá mindketőt, hogy gyermeket szüljenek; a férfi is, a nő is. De Isten mégsem bízott úgy a férfiben, mint a nőben. Egy idő múlva mindketten teherbe estek. Nemsokára elérte a nőt a szülési fájdalom. Meghúzodott egy félreeső helyre, világra jött gyermekét bepólyázta és mellén szoptatta. A férfi mindezt végig nézte s nem tetszett neki a dolog. — „Ah! hát nekem is ennyi fájdalmat okozzon gyermekem? Ne legyen se éjjel, se nappal nyugalmam? Nem, ha a gyermek már lelkében hordja a paradicsomot, úgyse kell nekem gyermek! Majd kitalálok valamit; majd megtanítom én azt a gyermeket!“ Így gondolt a férfi. S midőn szülnie kellett felmászott egy kőrtefára s ott világra hozta a gyermeket. A szegény gyermek leesett a fáról és meghalt. Ez volt a férfi szülésének eredménye. Ezért a férfi többet nem is szült; az Isten ez okból csak a nőt áldotta meg, hogy ha gyermeke sír, sohasem az atyját, hanem mindig az anyját szólítsa.“

A *magyar* hagyomány szerint a férfi a vízben szült, mely elvitte gyermekét. Büntetésül bajszot növesztett neki az Isten. Egy másik *magyar* monda szerint kezdetben a kis gyermek rögtön járt; de egyszer egy asszony látva, hogy gyermeke el akar esni felkiáltott, mire Isten mondá: «Ha úgy nincs jól, mint én rendeltem, akkor hát vidd karjaidon egy évig, míg megtanul járni. . .»²

Mongol monda szerint, hajdan az éjjel szülöttek reggel már a tűz körül szaladgáltak.³

Megvan a *bolgár* nép körében is az az általánosan elterjedt monda, hogy Isten az ökor, számár, majom stb. életéből egy-egy évet elvesz és azzal meghosszabbítja az ember életét.

A *nőre* vonatkozólag a *bolgár* hagyomány még a következőket beszéli:⁴

„Nem minden nő volt Noé leánya. A mikor a vízözönre bárkáját csinálta, három mestert fogadott; az egyik azonban csak akkor akart neki segíteni, ha hozzá adja leányát. Noé nem akarta odaadni. De a másik két

¹ Lásd *Pfanmenschmidt*, Das Weihwasser, Hannover 1870; *Ploss*, Das Kind. I. 253; *Grimm*, D. Myth. 998; *Liebrecht*, Zur Volkskunde 317. ² *Kálmány*, Világunk alakulása 39.; *Müller*, Siebenb. Sagen (egy oláh mese); *Erdélyi*, Mond. «Az engedtlenség büntetése». ³ *Pallas*, Sammt. hist. merkw. üb. d. mongol Völkersch. II. 32.

⁴ V. K. Zeperkov (Prilep), Sbornik XI.

mester is nőt kívánt. Noé tehát éjjel megáldá a macskáját és a szamarát s azok virradóra leányokká váltak. Most már három leánya volt, kiket a három mesterhez adott. Egy idő múlva találkozott az egyik vejével és kérde; „Egészséges vagy és jól érzed magad? Hogy élsz leányommal?“ — „Jól élek apám“, szolt az ember, csak ha dühös, úgy kiált mint a szamar!“ — „Aha!“ gondolta magában Noé, „ez az, a ki szamar volt!“ Másnap találkozott a másik vejével, a kitől szintén kérdezte: hogy él leányával? — „Jól élünk apám“, szolt az ember, „csak ha megharagszik, karmol mint a macska!“ — „Aha!“ gondolta magában Noé, „ez az, a ki macska volt!“ Harmadik napon találkozott a harmadik nejével, s ettől is kérdezte: hogy él leányával. — „Nagyszerűen“; felelt az ember; „alig lehet hallani, hogy nő van a házban!“ — „No“, mormogá Noé, „ez az, a ki szivem részét kapta.“ Ettől a három asszonytól származnak a nők; az egyik kiált mint a szamar, a másik karmol mint a macska.

Magyar monda szerint a macska ellopta Ádám egyik bordáját, a melyből Isten a nőt akarta teremteni; utána sietett, de csak a farkát kaphatta el, a miből Évát teremtette. Egy másik magyar hagyomány szerint, a kutya, kire az élettelen testet bízta volt Isten, elfutott, miután az ördögöt oda engedte. Isten utána futott és lekapta farkát, melyből az első nőt teremté; azért olyan bolhás a nő. . .¹

A *bolgár* hagyomány még ezt is beszéli a *nőről*:²

A nő az Ördög farkából készült, azért oly nagy ördög is. A hogy Isten az első embert, Ádámot, sárból megteremtette, lelket lehelt beléje és életre keltette. Azután így szolt önmagához: „Ennek az embernek szüksége van valakire, a kivel beszélgethessen.“ Oda hívott egy angyalt s így szolt: „Hallod-e te angyal! Menj el a kertbe, a hol Ádám most alszik; észrevétlenül vedd ki bal oldalából egyik bordáját s hozd ide; de vigyázz, hogy fel ne ébredjen!“ Az angyal a kertbe lopózkodott az alvó Ádámhoz és anélkül, hogy ez felébredt volna, ellopta egyik oldalbordáját és Istenhez vitte. De ekkor Isten is aludt és ő nem merete felkelteni. Odaállt a kapuhoz várva míg felébred az Úr. A hogy körülnézett az angyal, meglátta az Ördögöt. „Mért ülsz itt?“ kérdé az Ördög, „mért nem mész be?“ — „Nem akarom Istent felkelteni!“ szolt az angyal. — „De nini! mit tartasz kezvedben?“ folytatá az Ördög. — „Ádám egyik oldalbordáját!“ felelt az angyal. „Kérlek, add ide,“ szolt az Ördög; „hadd lássam, hogy néz ki!“ Az angyal átadta az odalbordát az Ördögnek, ki nyomban elszaladt vele. Az angyal utána iramodott és mindenütt nyomában volt. Az Ördög beszaladt egy lyukba és az angyal megragadta farkát. Az Ördög a lyukba akart húzódni és a sok huza-vonában az angyal kiszakította az Ördög farkát. „Hogy adjam most Istennek a bordát? gondolta magában az angyal. Mire Istenhez ért ez még mindig aludt. „Felköltsem, ne költsem?“ habozott az angyal; azt fogja mondani, hogy miért nem költöttem fel!“ Erre aztán kiabálni kezdett: „Isten! óh Isten!“ — „Eredj csak tovább,“ szolt Isten halkán. „s a mi a kezvedben van, azzá legyen, a minék szántam!“ Így lett az Ördög farkából a nő, a ki Éva nevét kapta.“

¹ *Kálmány* id. h. 23. ² Kostantsev (Stip), Sbornik IX. 155.

De térjünk most át az *egyes népek származására*.

A *bolgár* hagyomány ez irányban is sok érdekes vonást tartalmaz. Így egy *bolgár* monda a következőket beszéli: ¹

„Volt egyszer egy császárnak egy nagyon könnyelmű leánya. ki sok szégyent hozott fejére. Megparancsolta tehát két bizalmasának, csalják ki leányát valami pusztá vidékre és öljék meg ott, hogy se ne lássa, se ne halljon többé felőle. A hogy kocsira ültek, a leány kutyáját is magával vitte. A mikor kiértek a pusztá helyre, kiszálltak a kocsiból és a két kíséző bevallotta, hogy minő parancsot kaptak a császártól. A leány sírt, könnyörgött életeért és erősen fogadta, hogy ott marad örök életében a pusztában. Megsajnálták és kutyájával együtt életben hagyták. Visszatértek a császárhoz. kinek jelentették, hogy parancsához hiven megölték a leányt. A pusztában élve, a hol nincs ember, nem is vétkezhetett s kezdte belátni, hogy milyen életet folytatott addig. De nem szórakozhatott senkivel, csak kutyájával, mely kan volt és ő ezzel élt. A kutyájától más állapotba jutott s fia született. A mikor ez felnőtt, vadászni ment s táplálékot hozott anyjának. A könnyelmű asszony azután szégyenletes dolgokat kezdett neki beszélni. Egyszer kérdezte anyját: „Ha egészen megnövök, honnan szerzek számomra nőt? Vagy téged vegyelek el?“ — „Ha vizért a kúthoz mész“, felelt anyja, „majd találsz ott leányokat!“ S midőn egészen felnőtt a fia, a kúthoz vezetete s mondá: „Fogj itt egy nőt és vedd feleségül!“ Midőn a fiú a kútnál várakozott, anyja jól eltakarta arczát és más úton szintén a kúthoz ment. Elfojtott hangon és szégyenletes szavakkal fordult hozzá. Az asszony ajánlatára elhatározták, hogy a legény máskor is eljön a kúthoz. Aztán elváltak és kiki a maga útjára tért: az asszony hamar levetette áruháját s leült a földre, hogy bevárja fiát. A hogy a legény oda érkezett, elbeszélte anyanyjának, hogy talált egy nőt, ki felesége fog lenni. Az anyja aztán megtanította, hogy mit csináljon a nővel, ha a kútnál ismét találkoznak. A mikor elérkezett annak ideje, eltakarta ismét arczát és más úton szintén a kúthoz sietett és mindaddig ingerelte fiát, míg vétkeztek . . . és aztán az asszony megmutatta arczát. Ez időtől kezdve együtt élt fiával, a kitől teherbe jutott és nyolcz gyermeket szült. Miután anyyi teje nem volt, a fiú vadászni indult s egy eleven vaddisznót fogott, mely azután a nyolcz apró gyermeket táplálta. Ettől a nyolcz gyermektől származnak a *törökök*, a kiket még ma is „*Osmaci*“ (= nyolczasok)-nak neveznek. Az ősapjuk a kutya, az anyjuk a disznó volt, mert az ő tején nevelkedtek fel. Ezért nem esznek a törökök disznóhúst és szeretik a kutyát. Ezért hívják ők maguk is valóságukat „kutyavallás“-nak. Miután ősanjuk eltakarta arczát, a mikor fiát elesábitotta, a török nők is eltakarják arcukat, ha férfi látja őket.“

Török monda szerint ősapjukat nöstény farkas szoptatta; ezt zászlójukon is jelképezték. ² Számos nép dicsekedve állatoktól származtatja le magát, ³ a fenti bolgár monda is, mely manapság a legnagyobb megvetést fejezi ki, ilyen ősrégi nyomot tartalmaz.

¹ N. Stoilov (Gabrovo), Sbornik XI. ² Gibbon, Dec. and. Tal. 42. ³ Tylor Anfänge d. Cultur. I. 490. ff.

A fenti *bolgár* monda egyik változata némi bibliai háttérrel bír, amennyiben Hágárt, miután teherbe esett Ábrahámtól, Sára elkergeti és aztán fiával él s attól több gyermeket szül, kiktől a törökök származnak.

A *czigányok* származásáról szóló *bolgár* monda már azért is érdekes, mert úgy látszik hogy azon mondból veszi eredetét, melyet a czigányok magok Közép-Európában való első megjelenésükkor koholtak ki; de lehet az is, hogy a bolgár néptől vették át és vándorútjokon hasznukra átváltoztatták. Az illető *bolgár* monda ezt beszéli:

„Szt. György egy egyiptomi czárnak még az ősi időben volt a fia; s ő nem nélküli volt, a miről csak anyjának és nagyanyjának volt tudomása. De mikor házasulandó legény lett, anyja elbeszélte apjának, nagyanyja pedig nagyapjának. Tanácskozásra gyűltek össze szülői és nagyszülői és elhatározták, hogy a birodalom egy részét neki adják. Anyyra megszerette alattvalóit Szt. György, hogy minden adó és czári szolgálat alól felmentette őket; a kik pedig a vallást nem tisztelték, azokat büntette; szigorúan üldözte azokat, kik az isteni törvényeket nem tisztelték, csaltak, loptak vagy öltek. Egy pár év alatt alattvalói úgy meggazdagodtak, hogy mindent kétszeresen bírtak; de mivel szigorúan büntette őket, mert a vallást már nem igen tisztelték, fellázadtak ellene. Azt akarták, hogy nekik senki se parancsoljon, hanem mindent a saját eszköz szerint csináljanak, s hogy ezt elérjék, hepanaszolták a nagy czárnál Szent Györgyöt. Azt hazudták apjának, hogy Szt. György erkölcsstelen életet él, hogy valamenyiök leányait megbecstelenítette már és kérték, hogy szabadítsa meg őket fiától. A czár maga elé hívatta fiát, a ki meg is jelent, hogy védje magát. „A mit a száj kimond, az mind igaz?“ kérdi apjától és nagyapjától. — „Nem!“ feleltek azok. — „S a mit a szem lát, el lehet azt tagadni?“ kérdé tovább Szt. György. — „Nem!“ feleltek azok. Aztán levette ruháit és rágalmazói is láthatták, hogy ő nem nélküli. A czár oly dühre gerjedt, hogy megparancsolta, hogy fia városában minden férfit meg kell ölni. Szt. György azonban térdre borulva könyörgött apjához, mondván: „Ne, ne tedd meg, atyám, bocsáss meg nekik, hiszen nem voltak a hazugok háromnál-négyenél többen. Engedd apám, hogy megátkozzam őket, s mondd te is reá: Ámen!“ A czár beleegyezett és Szt. György elkezdé átkozni őket, mondván: „Ezeket az embereket szerettem, sok jóban részesítettem és vallásuk megtartására kényszerítettem őket; ezentúl ne szeresse senki őket, jót ne tegyen velük senki, ne legyen hitük! Megóvtam őket verekedéstől, lopástól, hazugságtól, de e percztől kezdve ne legyen közöttük rokonság, ne legyen törvényük és hazudozniok kelljen, hogy fentarhassák életüket. Alattam gazdagok voltak és békében éltek, mostantól kezdve ne legyen sehol sem hazájuk! Koldulásból éljenek; meztelen járjanak és senkise fogadja be őket!“ — Így átkozta meg Szt. György alattvalóit, apja és nagyapja pedig rámondották: „Amen!“ És átka megfogant. A kiket ő megátkozott, ezekből lettek a czigányok; ezért bolyongnak még ma is az egész föld kerekiségén; sehol sincs czigány város vagy falu, nincs sem törvényük, sem rokonságuk, koldulásból és hazugságból élnek. György később szent lett és az „áldott“ melléknevet kapta. A mikor ő megátkozta őket, felpakolták holmijukat

szamaraikra s szétfutottak a világba. Elkezdték bolyongani, koldulni és hazudozni, egyik váro-ból a másikba vándoroltak, míg Szt. György maga köré nem gyűjtötte és elvezette őket a tengerig. Ott Szt. Balázs védelmére bízta őket, hogy ez tovább vezesse őket Varázsvesszőjével előbb rásuhintott a tengerre s ez kétfelé nyílt. — „Lássátok a tenger megállott előttetek, hogy átkelhessetek!“ mondá Szt. Balázs és behajtá őket a tengerbe, a víz azonban összecsapott fejük fölött; egy részük ugyan megpróbált úszni, de ezeket madarakká változtatta, csak egynéhányat hagyva meg, hogy szaparodjanak. A cigányok e naptól kezdve Szt. Balázs napját nagy ünneppéggel ülik meg.¹

Még van egynéhány a cigányok származására vonatkozó bolgár monda, de ezeket ez alkalommal mellőzzük.

Valamint a magyar monda szerint Szt. Péter a ráczot fúrás által teremtette,² ép oly módon jön létre a *bolgár* monda szerint az oláh, illetve görög.

„Vett egyszer egy bolgár egy vastag fát, hogy abból két tengelyt faragjon; midőn a fát már kifaragta volt, kezébe vette a fúrót, hogy lyukat fúrjon; ekkor emberek jöttek hozzá és végig nézték munkálkodását. Furta a kemény fát a fúróval és a fa mondá: „Tepn, Tepn, Tepn!“ Az emberek szóltak: „Mit csinálsz? hisz a fa úgy szól, mint egy emberfej!“ Isten áldása folytán a fából ember támadt, ki így szólt: „Tepn, Tepn, én Tepn vagyok, azaz görög!“ Ezt mondva a folyó partján leült és csodálkozva mondá: „Moré mily nagy víz!“ Az emberek aztán még Morének is hívták. A bolgár aközben a lehullott forgácsokat hordóba tette és elkezdte azt hengergetni. A falusiak kérdezték: „Mit hengergeted a forgácsot? mit akarsz csinálni?“ Hengergetés közben úgy tetszett neki, mintha a hordóból e szavakat hallaná: „Vlak, Vlak, itt a Vlak!“ Csakhamar egy oláh támadt, ki ezt mondá: „Vlak, Vlak, én Vlak (azaz oláh) vagyok forgácsból, hulladékból: Czinczi, czinczi!“ És a bolgárok aztán az oláht Czinezinek (azaz Czinczákknak) nevezték el.³

Az *állatok* teremtésére vonatkozólag a *bolgár* hagyományban is találunk érdekes vonásokat.

„A bolgár nők azt hiszik, hogy a *kakuk* valaha asszony volt, a kinek egyetlen fia, Gugó, meghalt. Annyira sajnálta a szegény asszony fiát, hogy minden este meglátogatta sírját, a hol aztán keservesen sírt. Zokogását egy alkalommal meghalotta az Úr is és kérdezte: „Miért sírsz te itt a sír mellett?“ — „Amig csak élek, öreg apó“, felelt az asszony, „nem szünik meg sirásom! Óh, Gugó, Gugó, Gugó, kedves fiam!“ Isten erre megáldá az asszonyt, mondván: „Légy tehát megáldva és légy kakuk, hogy élted végéig mindig „Gugát“ kiálthass!“⁴

Érdekes a *bolgár* monda, a mely a *kutya* teremtését elbeszéli:

„A mikor az Isten még a földön járt, egyszer egy nyáját őrzött, hogy erre is megtanítsa az embereket. Oda kullogott a farkas, hogy a nyáj együtt

¹ Sbornik III. 177. ² *Kálmány* id. h. ³ M. K. Zepenkov (Prilip); Sbornik XI.

⁴ M. K. Zepenkov (Prilip), Sbornik III. 134.

tartásánál segítségére legyen. Egyszer egy juh nem akart helyéről mozdulni, a mire a farkas dühbe jött és marcangolni kezdte. Előkaptá az Úr a keztyűjét és a farkashoz hajítva, mondá: „Te ő utána!” S a keztyűből kutya lett, mely a menekülő farkas után iramodott. Ez időtől kezdve a kutya őrzi a nyáját és üldözi a farkast.“¹

Magyar monda szerint ily módon jött létre a *macska*. A mikor ugyanis a vízözön alkalmával az ördög egész alakjában ki akarta rágni a bárkát, Noé utána hajította a keztyűjét és ebből lett a macska.²

Bolgár monda szerint az *egerek* az ördögből, a *macskák* pedig a pap keztyűjéből lettek:³

„A mikor az emberek még nem voltak megkeresztelve, az ördögök közöttük bolyongtak; a mikor azonban megkereszteltették magukat, futottak előlük. Egy ördög nem szökött meg. Emberi alakot öltött, bement a templomba, végig hallgatta az istentiszteletet, de mikor keresztet kellett volna magára vetnie a mikor ugyanis a pap mondá: „S jöjjön el a te országod!” . . . kifutott a templomból. Ezt nem egyszer látta a pap és eszébe ötlött, hogy ez nem lehet ember, hanem ördög. Egy nap megparancsolta a pap, hogy istentisztelet közben ajtót és ablakot zárjanak be. Azután megkezdte a misét. A mikor e szavakhoz ért: „És jöjjön el a te országod!” ki akart futni az ördög, de nem tudott. Hirtelen légygycé változott, hogy az ablakon tudjon kimenekülni, de ezeket is zárva találta. Erre a pap ismételte előbbi szavait, amire az ördög dühödten egérré változott; de a pap utána hajította keztyűjét, a miből macskák lettek, melyek rögtön az egér után szaladtak, hogy elfogják. Így támadtak a pap keztyűjéből a macskák.“

A *medvét* Isten a következőképen teremté:

„Egy asszonynek egyszer két leánya volt; az egyik saját gyermeke volt, melyet jobban szeretett a másik mostoha leányánál. Egyszer a mostoha leányát fehér gyapjuval a patakhöz küldte, hogy addig mossa, míg fekete lesz a gyapju. A leány mosta, mosta, hogy fekete legyen. Öreg ember jött oda és kérdé: „Miért mosod a gyapjut?” — „Mostoha anyám azt mondta, hogy addig mossa, míg fekete lesz!” szölt a leány. — „No hát akkor csak mosd, ha azt parancsolta“, mondá az öreg. A leány tovább mosott és a gyapjú aranyrá változott. A leány haza vitte. A mikor mostoha anyja ezt látta, kiküldte édes leányát is, fehér gyapjut mosni, míg ez fekete lesz. A leány azonban csak addig mosta, míg el nem fáradt; akkor leült pihenni. Őt is megkérdé az öreg ember, hogy mit mos. „Eh mi közöd hozzá? Eredj csak utadra!” felelt a leány. És Isten, a kit a leány így megsértett, megátkozá őt. „Vedd hátadra a gyapjut és vadállatként bolyongj az erdőben“, szölt Isten és a leányból medve lett.“

Hogy miért vadulnak meg az *ökrök*, azt szintén tudja a *bolgár* hagyomány:⁴

„Valaha a juhok voltak féltékenek, vadak és az ökrök pedig szelídek. Kimene egyszer Isten megnézni, hogy a juhász mit csinál. És a mikor oda-

¹ Strikov (Sofia), Sbornik III., VII. 184. ² *Kálmány* id. h. ³ Stoikov (Sofia), Sbornik VII. ⁴ Strikov; Sbornik IX.

ért látja, hogy törött és mezítelen lábbal szaladgál a juhok körül nehogy széjjel szaladjanak. Még annyi ideje sem volt, hogy leülhessen törött lábát bekötözni. — „Fiam“, szól az öreg Isten: „Nagyon szomjas vagyok, nem hoznál egy kis vizet?“ — „Hozok neked, öreg“, felelt a juhász, „de a juhok vadak s nem lehet őket egyedül hagyni. A mint látod, még annyi időm sincs, hogy törött lábamat bekössem!“ — „Eredj csak, hozz vizet! felelt az Isten, majd vigyázok én addig a juhokra“. Felkelt, hogy összerelje a juhokat. A juhász pedig rögtön elfutott és vizet hozott. Az Isten ivott és megáldá a juhászt, mondván: „Fiam! a miért engedelmeskedtél, adja Isten, hogy birkáid megszelídüljenek, legyenek szelídek, hogy legyen időd. lábadat bekötöni!“ Ez időtől kezdve a birkák szelídek és pásztoruk leülhet, ha elfaradt. — Az Isten most már az ökörpásztorhoz ment. Az ökrök nyugodtan legelésztek, pásztoruk mezítelen lábbal aludt. „Eredj, fiam“, kérte az Úr, „hozz egy kis vizet: nagyon szomjas vagyok!“ — „Nem tudsz magad venni s a kútnál inni!“ felelt az ökörpásztor; „mezítláb keljek fel s hozzak neked vizet!“ Megátkozá erre az Isten, mondván: „Ne legyen neked többé időd bocskorod felkötésére, hanem mezítláb kelljen ökreid után szaladni!“ Az ökrök erre rögtön megvadultak, ide-tova szaladtak és a pásztor mezítelen lábbal szaladt utánuk, hogy összerelje őket. Ez időtől kezdve félnek az ökrök és szelídek a juhok.

Ugyanezt a *magyar* hagyomány is beszéli, csak azzal a különbséggel, hogy Krisztus lép fel, tejet kérve a pásztoroktól. ¹

Hogy mikép kapta a *szamár* nevét, egy *bolgár* monda a következőképen beszéli el: ²

„A mikor Noé elkészült a bárkával, egy kalapáccsal megkopogtatta mind a négy oldalát, hogy minden állatot megmentsen a vízbe fulladástól. S az állatok össze is gyűltek a bárkába. A mikor pedig a vízözön megszűnt, Noé szabadon bocsátotta az állatokat. Meghajtották magukat előtte s mondták: „Élj egészségben!“ Ő is neveiken szólította őket, mondván: „Egészségben, elefánt!“ — „Egészségben, ló!“ — „Egészségben tehát!“ és így tovább. Most már azon állatok jöttek, melyek nevét nem tudta Noé. Jött a szamár is és Noé nem tudván nevét, mondá: „Egészségben szamár!“ A mikor ezt meghallották a többi állatok, hogy Noé őt „szamár“-nak nevezte, nevetni kezdtek, és gúnyolva mondogatták: „Szamár, szamár!“ Elszégyelte erre magát a szamár és jajgatni kezdett, mintha az ég szakadt volna rá. Az állatok eleinte csodálkoztak jajgatáson, de mikor látták, hogy a szamár az. nyugodtan tovább mentek. Panaszkodva ment vissza Noéhez a bárkába és elmondta jajgatva, hogy ezentúl az állatok őt szamárnak fogják nevezni. „Csak nem akarsz hosszú fülű nyúl lenni?“ kérdé Noé: „hiszen akkor még jobban nevetnének és te még jobban sírnál!“ — „Óh Noé“, felelt a szamár, „engedj engem nyúlnak lennem!“ — „Ha te engem nem értesz“, szól Noé, „hát akkor legyen hosszú nyúlfüled!“ És alighogy kimondá ezt Noé, a szamárnak hosszú fülei nőttek. A mikor pedig ezt a többi állatok látták, még jobban nevettek. Amiért Noé e nevet adta neki, azért sír

¹ *Kálmány*, Szeged népe II. 140. ² M. K. Zepenkov (Prilip), Sbornik XI.

még máig is a számár. A mi azonban nem sokat használ neki, mert mégis csak számár marad. Még ma is lehet sirni látni a szamarakat, ha többen együtt vannak:“

A *magyar* hagyomány szerint Noé adja az állatoknak az illető neveket.¹

A *vakond* természetéről ezt beszéli a bolgár monda.²

A vakond egy emberből lett, még pedig egy pap fiából. Egyszer ugyanis két testvér volt, mindketten egy pap fia, az egyik gazdag és könnyelmű, a másik ellenben szegény és jó volt. Hiába igyekezett a szegényebbik fivér valamire jutni, semmi sem sikerült neki, mivel gazdag fivére mindig ellene dolgozott. Nem tudott ellene semmit sem tenni, mert a törvény is rendesen a gazdagabbiknak adott igazat. Istenhez fordult tehát buzgó imával s arra kérte, hogy változtassa őt át állattá, mert a mezőkön szabadon élhet. Az Isten meghallgatta kérését és vakonddá változtatta. A mikor fivére tanácsára a törvény emberei a szegényeket összegyűjtötték és kivezették őket a mezőre, a vakonddá változott fivér felturta előttük a földet. Megijedének erre a törvény emberei s mondák: „Ott lakjanak a szegények, a hova Isten őket rendelte!“ A szegényebb fivér pedig vakond maradt s ott dolgozik a föld alatt, a hol neki tetszik.“

A baglyokról a következőket beszélik:

„A bagoly valaha egy féleszű ember volt, a kit Krisztus változtatott át bagolylyá.“ Az öregek erről a következőket beszélik: „A mikor Krisztus még a földön vándorolt s zöldesüörtökön épen az Úrvacsoráját osztá ki az embereknek; a templomban egy darabka a földre esett; a bagoly hirtelen utána kapott s felfalta. Az úrvacsora azonban meg volt áldva Krisztustól s a bagolynak szárnyai nőttek, mint a fecske úgy kezdett repülni. De csak éjszaka röpködött, mert úgy látta ezt nagyapjától és nagyanyjától is. A mikor pedig az úrvacsora darabját lenyelte szintén este volt, s így lett a bagolyból éji madár“.

A *sirályról* pedig a *bolgár* nép ezt beszéli:

„A sirály egyszer játszani kezdett a halakkal s végre valamennyit felfalta. Isten aztán megátkozta, hogy naponta csak egy halat fogjon, s a többi eledele béka legyen.“³

A *fecske* teremtéséről is beszámol a *bolgár* hagyomány:

„Egy időben nagyon szégyelték magukat a fiatal asszonyok anyósaik előtt. Akkoriban még az volt szokásban, hogy az új asszonynak, a mikor beköltözött férje házába, három évig nem volt szabad beszélnie. Egyszer egy olyan fiatal asszonyt vittek férje házába, a ki anyósa előtt szégyenletében kilencz évig nem beszélt. Szidalmazni kezdték, hogy miért nem beszél, de ismét eltelt három év, és még sem beszélt. „Kilencz éve, hogy menyünk vagy, szóltak férje szülei hozzá, de még nem hallottuk hangodat! Csak

¹ *Kálmány*, Világunk alak. 13. ² M. K. Zepenkov (Prilip), Sbornik X. ³ Sbornik II. 162.

nem vagy néma, hogy nem beszélsz? Hozzunk hát egy más feleséget fiúnknak, aki majd beszélni fog!“ És eljegyezték fiujokat egy másik leánynyal. Már haza is vitték az új asszonyt, de a régi még mindig nem akart beszélni. Este volt, a mikor az új asszonyt haza hozták. A régi asszony még világitott neki a vacsorához, miközben megszólalt: „Átkozva legyen az olyan asszony, a ki annyira szégyenlős, mint én!“ Alig hogy kimondta, hirtelen felrepült a kémény felé; anyósa azonban egy zsinóron fogva tartá, úgy hogy csak a kéményig tudott szállni. *Fecske* lett belőle. S a fecske még manapság is kémény mellé, vagy eresz alá rakja fészket, és hogy ha csicseregni kezd, mindig azt mondja: „Átkozott legyen az olyan szégyenlős, mint én!“ Azóta meg is szűnt az a szokás, hogy a fiatal asszonynak nem szabad beszélni anyósa előtt.“¹

A *galambról* szintén vannak *bolgár* mondák.

Egyik hagyomány szerint egy pap gyermekeiből lettek, a kik tavaszkor nagyon is sokat énekeltek. Énekeik azonban nem voltak vallásos tartalmúak, hanem azokban a papot átkozták, mert az nem küldte őket a tanítóhoz, hogy könyvekből tanulhattak volna. Ének közben azonban magukat is átkozták és galambokká váltak. Atyjukra a következő verset énekeltek:

„Vak legyen a pap,
Mert könyvet nekünk nem ad,
Hogy belőle tanuljunk!
S így valamivé legyünk!“²

A *balhák* és *tetük* teremtéséről a *bolgár* hagyomány ezt tudja:

„Volt egyszer egy nagyon öreg asszony, a ki minden foglalkozás nélkül ült napestig egy helyen. Nagyon nehezőre esett, hogy semmit sem csinálhatott s Istenhez fohászkodva, kérte: „Óh, Istenem adj nekem valami munkát, hogy így ülve foglalkozhassam valamivel, mert megöl az unalom!“ És az Isten balhákat adott neki, a melyek elkezdték csípni. Meg akarta fogni, de vagy elbujtak ruhái ránczai között, vagy pedig oly nagy ugrásokat tettek, hogy nem tudta őket elfogni. — „Óh Istenem!“ fohászkodott ismét; „adj valamivel szelídebb állatokat, mert ezek oly vadak, hogy nagy fáradtság mellett sem tudom őket elfogni!“ És az Isten ismét meghallgatta őt, tetüket adván neki. Azóta keresgélnek magukon még manapság is az asszonyok, ha megöregedtek és munkaképtelenné váltak. Az Isten adott nekik valamit, hogy öreg napjaikban is foglalkozni tudjanak.“³

A *pókról* ezt az érdekes mondát beszéli a *bolgár* nép:

„A mikor Isten megteremtette a világot, lelkeket is teremtett, hogy ezek mindig körülötte legyenek és kiszolgálják. Egy pár lélek fellázadt Isten ellen. Isten megharagudott s megátkozta őket, mondván: hogy senkise szeresse, kerülje mindenki őket és csak rosszat beszéljenek róluk. Ezután pedig kizavarta őket a mennyországból. Eltávoztak tehát és elbujtak Isten elől;

¹ Sbornik VII. 137. ² U. o. ³ U. o. IV. 90.

egyik a vízbe, másik a földbe, harmadik barlangba; de volt olyan is, a ki a levegőben maradt, a felhők között lebegve. Azóta úszik a pókháló még manapság is a levegőben, mert az ördög; s ha az ember egy pókot lát, bátran megölheti, mert vétkezik Isten ellen, ha életben hagyja. Ezek a lelkek mind ördögökké váltak, a vízben, a felhők közt és a földön. A kik a vízben élnek, azok veszélyeztetik a vizen járó embereket; a kik a felhők közt bujkálnak, azok mennydörgéssel és villámlással tesznek kárt; a kik pedig a földön járnak, azok éjjel a szellemek órájában kísértik az embereket. Azért óvakodjanak az emberek az ördögtől, mert őket Isten megátkozta.“¹

A dohány teremtésénél már meglátszik a török befolyás. A bolgár népmese a dohányról a következőket beszéli:

„Egyszer, mikor még Mohamed a földön járkált, egy kígyót látott, mely meg is harapta. Kiszívta a seb véréit és azt a földre köpte; a hová pedig köpte, egy növény termett, melyet először a törökök kezdtek szívni, a miért ép Mohamed teremtette. Ezt a növényt a törökök nevezték először „tütün“ — (dohány)-nak.

Egy másik változatnál már belejátszik a kereszténység befolyása is: „Egyszer fogadott ugyanis egymással a török szent, Mohamed, a keresztény szenttel, Illéssel, hogy ki tud közülük hangosabban és hosszasabban kiáltani. Mohamed egy magas fára kapaszkodott s ott, a mint csak tudott, elkezdett kiáltozni, azután leszállt a földre. — „Tehát te csak így kiáltasz?“ — kérde szent Illés. „Igy, kiálts most te is!“ felelt Mohamed. Szent Illés pedig felszállott a felhők közé s úgy megrázta őket, hogy a föld is reszketni kezdett bele. Úgy megijedt erre Mohamed, hogy szükségét kellett végezni, s mikor felkelt, végbeléből a dohánylevél virágzott ki. Mikor a törökök ezt meglátták, nagy ájtatosággal mondták: „Ezt a növényt fel kell használni!“ A leveleket megszáritották s elkezdték szívni. Azért tartják a törökök a dohányt szent növénynek.

Magyar hagyomány szerint az ördög kártyára, ivásra és dohányzásra tanította az embereket ép úgy mint egy bolgár népmesében, mely a következő: «Az ördög és szt. Péter fogadtak egymással, hogy ki tud hangosabban kiáltani. Az ördög fölment egy fára, s ott oly erősen kiabált, hogy vízellelte megeredt s a földre hullott; ebből nőt a szöllőtő, melynek nedve a bor, mely megbolondítja az embereket. Szt. Péter azonban az égbe röpi fel, a hol oly erősen kiáltott, hogy a hegyek belereszkedtek. Az ördög erre úgy megijedt, hogy félelmében kiszorította végbelét, mely jó darabig kinn is lógott. A hova pedig egy darabka hullott végbeléből, ott egy sajátságos növény kelt ki, melyet dohányynak neveztek».

Strausz Adolf.

¹ Sbornik VII. 132.

A henfweili varga.

Birlinger Antalnak „Aus Schwaben“ cz. könyvében (Wiesbaden, Heinrich Kilbinger) található mondák egyike (a henfweili varga) vonatkozásban van őseinknek külföldi kalandozásaival, ezért közöljük itt a következőkben:

Úgy mondják. de meg írásban is megvan, hogy egykor Lauringenben és környékén az erejükről híres magyarok tábort ütöttek. I. Konrád római császár nagy sereget gyűjtött ellenök s hadaival meg is érkezett Lauringenbe. A két ellenséges tábor mindjárt alkudozásba fogott s hogy egymás vérért kölcsönösen megkíméljék, abban állapodtak meg, hogy mindkét fél részéről egy-egy vitézt küldenek a csataterre, s a melyik győz, annak népe legyen a győző. A római császár a maga részéről Calatin uramat jelölte ki a mérkőzésre.

Calatin e megbízatása után egyre mélyebben merült gondolataiba. Midőn egyszer jártában-keltében nagyon töprenkedett, egy ismeretlen férfival találkozott, ki szomorkodása okát kérdezte tőle, s aztán imígyen szólott hozzá: „Azt mondom én neked, hogy nem te fogsz megmérkőzni, hanem a henfweili varga, a ki most Lauringenben tartózkodik. Az ő fegyvere dönti el a viadalt“.

A szegény Calatin e szavak hallatára majd hogy kővé nem vált bámulatában, s végre ezt mondá az idegennek: „Mondd meg, hogy voltaképen ki vagy te? s gondold meg azt, ha én császáromért meg nem küzdhetek, örökös szegényen és gyalázat száll fejemre és nekem el sem is hiszik, hogy a mérkőzésről nem magamtól maradtam el.

Az ismeretlen felelé: „A való igazat mondtam, s én szent György lovag vagyok, minek bizonyságául nesze hüvelykujjam“. Ezzel kirántotta helyéről jobb keze hüvelykujját, s átadta Calatinnak. A hüvelykujjal aztán Calatin császára elébe ment s neki mindent elmondott úgy, a hogyan történt.

A császár, a mint a dolgról értesült, megengedte a vargának, hogy ő mérkőzzék meg. Vargánk aztán mindjárt harcra kelt és győzelmet aratott ellenfelén; mire a magyarok békét kötöttek és sebtiben el is távoztak Lauringen környékéről.

A császár, hogy megjutalmazza a vargát, kész volt három kívánságát teljesíteni. A varga kérelmei ezek voltak: Először a saját községe részére egy kaszálót kért legelőnek; másodszer kérte, hogy községe piros viaszt használhasson pecsétnek; harmadszor, hogy ő és társai koronával ellátott merinói juh alakját viselhessék díszül a sisakjukon.

Ez a história nem messze a Dunától Lauringenben esett meg, Faymingen vára mellett. A lauringeni templom tornyában le is volt festve. Bizonyos és régente is meg voltak az emberek a felől győződve, hogy szent György lovag hüvelykujjának egyik felét aranyba foglalva Kaisheimban őrzik, a másik felét pedig Bappenhaimban.

Hígyje, ki mit akar, senki sincs kényszerítve, hogy mit hígyjen; de hát ez mind meg van írva és őseink is szentül hitték.

Koronczy Imre.

Adalékok a magyarok pogánykori vallásos képzeletéhez.

Az «Etnografičeskoje Obozrjenyje» című orosz folyóirat XI. kötetében (35. l.) P o j a r k o v T h. a *kirgizek vallásos hiedelmeiről* értekezvén, a következő becses tanulságú adatot közli:

«*Eblisz* és *Arman*: e két szó az itteni (Pišpek-vidéki) kirgizeknél és a karakirgizeknél a gonosz, tisztátlan erőnek a megnevezése. A kirgizek felfogása szerint minden szerencsétlenséget és nyomorúságot *Eblisz*, vagy *Arman* küldi az emberekre. Ez a két szó náluk azonos értékű, bár eredetük különböző. Az első a Korán révén került a kirgizekhez s olyanok is használgák inkább, kik többé-kevésbé járatosak e szent könyvben. Az irástudók száma az itteni népnél aránylag kicsiny lévén, a nagyobb tömeg mai napig is a régi *Arman* nevezetet alkalmazza. A kirgizek képzeletében *Eblisz*, illetőleg *Arman*, a fősátán, vagy ördög, ki nagy tehetséggel és képességgel rendelkezik; vezetője és parancsolója valamennyi többi ördögnek, kik az ő tudta nélkül mihez sem fognak. Az *Arman*ról való hit, úgy kell föltennünk, az itteni kirgizekhez a régi perzsa vallásból került, minek támasztékát az itteni néphagyományon kívül, mely délibb, jelesen perzsa vidékekről való bevándorlásról regél, az az ismeretes körülmény szolgáltatja, hogy a régi perzsa műveltség és civilizáció hatása messze túlterjedt eredeti hazájának határain... «*Eblisz*nek, illetőleg *Arman*nak tulajdonítják főképp az újszülött gyermekek megrontására való törekvést, miért is az a szokás, hogy ezeket három napon át a legszigorúbb gondossággal őrzik, nehogy, véleményük szerint, a nevezett gonosz szellem a gyermeket fölcserélhesse, vagy szopni adván nekie, nyomorékká tehesse. Ugyanez okból a tűz az első három napon el nem alszik a sátorban; a rokonok és ismerősök összegyűlnek s egymást föl-váltva virrasztanak. Az újszülött sátrából három nap lefolyása alatt senki-nek tüzet nem adnak. Ha a gyermek születése után pár óra múlva meghal, ezt *Eblisz*, illetőleg *Arman* művének vélik. Az ezektől való megóvás eszközeihez tartozik az is, hogy a gyermeket füstölő tuskóval megfüstölik, ezeket mondván: «*alas, alas uru!*» vagy «*küz timäsün!*» (szem né érje!). A bölcsőre «*bojtumar*» (amulett) gyanánt rendszeren háromszög-alakú bőrbe, vagy szattyánba téve valami imádságot vagy ráolvasást akasztanak; ugyancsak ily célból kötöznek saskarmokat, vadkan-agyarokat, medvekarmokat, medve-, róka- vagy nyúlfarkat a bölcsőre; különösen kedvelt pedig ily alkalmazásban a sündisznó bőre, mely állat a kirgizeknél kiváló tiszteletben részesül».

Világosan kitetszik e leírásból, hogy a perzsák ősi vallásának *Ahriman* (6-baktirai *Ahura-Mainju*) istensége nevében és képzetében mind e mai napig fönmaradt a törökségnek azon területén, hová minden adat egybevágó tanulsága szerint az *on-ugur*-okkal, vagy, mondjuk általánosabban, az ugorok török törzseivel történeti kapcsolatban állott ősi magyarságnak hazáját helyezniünk kell (l. Ethnogr. V., 172., és VI. 384.) s a honnan legalkalmasabban magyarázhatjuk a Kaukázus és Perzsia éjszaki tájaira intézett berohanásaikat, valamint későbbi letelepedésüket.

Tekintetbe véve e körülményt, valamint azt, hogy mindaz, a mit a magyarok ősi vallására nézve eddigelé határozottsággal megfajthattunk, parsi és török eredetre utal, hogy világosan iráni szavak az *isten* és *manó* (s talán az *íz* is efféle szólásokban: «vigyen el az íz, egye meg az íz!» l. Ethn. V., 138.), s török származásúak a *boszorkány*, *sárkány*, *tor*, *bü*, *bájos* vallási, illetőleg mythikus kifejezések (l. u. o. IV., 48. és Nyelvőr XXV., 18.): azt hiszem, immár komolyabb figyelemre tarthat számot az a régi nézet, mely az *Arman* alakban imitt a törökségből is kimutatott perzsa *Ahriman* szót az *ármányos* melléknév alaprészében véli fölismertetni. Ez a nézet tudvalevőleg Otrókocsi Foris Ferencztől származik (1693.) s Cornidestől is felkapva, annyira meggyökeresedett, hogy az *Ármány* Aranyosrákosi Székely Sándor és Vörösmarty nagy eposzaiban mint *Hadúr*-nak mythologiai ellenképe, nagyszabású költői feldolgozásnak is tárgya volt. Kétségtelen, hogy az *ármányos* régi használatában csaknem egyértelmű az «ördögi»-vel. A Nyelvtörténeti Szótár így is fordítja: «improbus, pravus; lasterhaft, gottlos» s Csúzi Zsigmond munkáiból (1723.) ily példákat idéz: «pogánynyal czimboráló, ördöggel szövötköző, ármányos pribék», «az igaz hittől elszakadt ármányos eretnokség», «fene ellenségünknek, a pokolbeli sátánnak ármányos szaggatással adjuk (életünket)». Igen jól érthető ez alapon a későbbi «fondorlatos, ravasz»-féle jelentésfejlődés, hiszen a népképzeletben az ördög maga a megtestesült ravaszság, s midőn *ármányos praktikáról* vagy *masináról* beszélünk, csak kissé enyhébb, de lényegében egyazon kifejezést használunk ezzel; «ördögi v. ördöngös praktika v. masina». Magából a magyarból az *ármány* nem magyarázható. Az a fölvethető nézet, mintha az *árt*-ige intransitivumának, a moldvai csángók nyelvéből «romlik, rothad, poshad» jelentéssel igazolt *árik* igének lehetne képzése, azért is igen valószínűtlen, mivel minden egyéb esetben a *-mány*, *-mény* deverbális főnévi képző egytagú ige-tökhöz kötőhangzóval csatlakozik (pl. tudomány, آدمány, hagyomány, váromány, iromány; sütemény, vetemény, vélmény; csak újabban: vívmány).¹

Az *ármányos* kifejezésben tehát tényleg ősi magyar mythologiai emléket láthatunk; bár tekintve a szónak kis elterjedtségét és csupán képzős alakjában való fönmaradását, azt hiszem, hogy az *Ármány* (= Ahriman) név nem volt a pogánykorban sem a magyar nép és nyelv egész területén elterjedve, úgy hogy használatát a szokottabb *Ördög* név idővel végkép kiszoríthatta. Talán olyan volt az *Ármány* és *Ördög* mythikai nevek egymás mellett való szereplése, mint ma a kirkizeknél az *Eblisz* és *Arman*, vagy nálunk a *Sátán* és *Ördög*, azaz hogy amaz a vallási dolgokban tudósabb, emez a közönséges nép nyelvében divatozott, mely esetben a két név rég lezajlott vallási küzdelmeknek és vallástörténeti fejlődésnek tükröztetné nyomát.

Számajövő körülmény az itt kifejtett nézet mellett, hogy az *Ahri-*

¹ Nem helyezhetünk súlyt a Kis-Kún-Félegyházáról közölt «Ejnye a *lhár-mányát!* szólásbeli alakra; mert ugyanitt a közlő szerint «nagyon hehezik a szókat: így ha valakit kergetnek, azt kiáltják: *helejbe!*» (Nyelvőr XVII. 133.).

man név és képzet, ép úgy mint a *Mainju*-é (= magy. *Maró*, finn *Mana*), a finn-magyar nép- és nyelvcsoport egy másik tagjánál is igazolható. Mása t. i. a votják *Aman* mithikai név, melynek való jelentése csak most világlik ki tökéletesen. Ezen név a *tušmon* «ellenség, ellenséges szellem» (= perzsa *dūšmen*, *dūšman*, «feind, gegner», tatár *došman*, csuvas *tušman* id.; cseremisiz *tušman* «gonosz ember, gonosz lélek, varázsló», mordvin *tušman*, *dušmon* «boszorkány, sárkány, rossz szellem») szóval összetéve, főképp imádságokban és bűvölő igékben fordul elő, így: «*Tušmon*-nak, *Aman*-nak (*Tušmonli*-*Amanli*) ne adj engem oda. *Inmar*-om (istenem, egem)! Aranykerítéssel, ezüstkerítéssel óvj meg, tarts meg *Tušmon*-tól, *Aman*-tól (*Tušmonleš*-*Amanleš*), *Inmar*-om! Lábbotlástól, nyelvbéli áthágástól óvj meg, tarts meg *Inmar*-om!» (Votják Népköltészeti hagyományok, 151. l.) «Ha izzó kövön, izzó vason keresztül birsz menni: *Tušmon*-*Aman*, akkor ehed meg, akkor ihasd meg ezt az embert!» (u. o. 180.). Egy babona szerint pedig: «midőn lábas jószágotat a mezőre kihajtod, ne szitkozódjál, hogy a manó vigye el!, sem valaminő rossz szót ne mondj: ekkor *Tušmon*-*Aman* jószágotat nem bántja» (u. o. 25.). Látni való e példákból is, hogy *Tušmon*-*Aman* a votjakoknál gonosz szellemnek nevezete, mely megrontja a marhát; a hol csak teheti, kárt tesz az embernek, kinek húsát és véréát «megeszi, megiszsa»: miért is vele szemben az imádság a legfőbb istenség, *Inmar* segedelméért esedezik. Tekintve a votják vallásos költészet nyelvének parallelismusát az idézett összetételben, az *Aman*-t bizvást a *Tušmon* egyértékű társ kifejezésének tekinthetjük, s azt sem tarthatjuk merő véletlennek, hogy ugyanazon területen, honnan a *tušmon* való, vagyis az iránságén az *Aman*-hoz egészen hasonló hangzású *Ahriman* démonnevezet él. Egészen egyező hangalakulás mutatkozik ezekben: votják *kumî* «nagy halászó horog», mely a keleti török azonos jelentésű *karmak*, *karëmak* szónak csuvaszerű, tehát bolgár-török révén került szabályos változata. (V. ö. török *alma* «alma» = votják *ulmo* és török *bözek* «bogár» = magy. *pöcsik* = votj. *biči* «bogár»); továbbá votj. *kwamîl* (Wiedemann), *kwalim* «kagylócsiga» = mongol *gürbel*, burját *gulmer*, *gurbil* «gyík» = magy. *görvély*, *göre* «vízi borjú, vízi gyík, szalamander» (l. Ethnogr. IV. 265., 296.).

*

Az *Ördög* szóra nézve már szinte megállapodott nálunk az a nézet, hogy török eredetű. Vámbéry ismételtlen emlegeti műveiben török *erteňg*, *örtük* mását, mely fogalmilag azonos vele, s mint látnivaló, hangzásában is szorosan egyezik. Bővebb magyarázatot e szókról a «Magyarok Eredeté»-ben találunk: itt megtudjuk, hogy «a régi török mythusban . . . a z alvilág legfőbb istenségének neve *erteňg*, mely szóban a magyar *ördög*, *ürdüng* megfelelőjét látjuk, s mely a mi igénytelen nézetünk (t. i. a Vámbéryé) szerint eredetileg bizonyosan *örtök*-nek hangzott és «titkosat, elrejtettet» jelentett az *ört*- «beburkolni, elrejtetni, elföldni» tövéből» (376. l.). A «Magyarság Keletkezése» is utal az *erteng*, *örtük* szókkal való egyezésre (169. l.) s hasonlóképen hirdeti a «Magyar és

Török-tatár Szógyezések» (1870.), hogy «*ördög* = ujjur, csagataj *örtük*, a titkos, az elrejtett, a titok', *erteng*, rossz szellem (a kirgizeknél)». Budenz az utóbbi értekezést megbírálva, «helyes, vagy egyelőre helyeselhető egyeztetés»-nek itéli az *erteng*-et; ellenben «nem ide valónak» a csagataj *örtük*-öt, melyet Vámbéry «Cagataische Sprachstudien»-je még csupán «schleier, kopfdecke, hülle, tuch» jelentésben ismer. Ezen alapon egy régebbi értekezésemben (Ethnogr. IV. 48. l.) magam is a török eredetű mithikai szavakhoz sorolom az *ördög*-öt, bár már akkor észrevettem, hogy «rossz szellem jelentésű *erteng* megfelelőjét» csak «Vámbéry ismeri a kirgizben», a nélkül azonban, hogy Budagov szótárából igazolható volna. Most, hogy Pojarkov fentidézett tüzetes tanulmányából bővebben van módunkban a kirgizek démonhitével megismerkedni, méltán feltűnő lehet, hogy benne a mi nagybecsű *erteng* szavunk, mely Vámbéry szerint éppen «az alvilág legfőbb istenségének» volna a neve, teljességgel hiányzik. Gondosabban vizsgálgatva a dolgot, kiderül, hogy ezt az *erteng*-et még Vámbéry 1868-ban megjelent csagataj szótára sem ismeri, s hogy első irodalmi fellépése tulajdonképen a «Magyar és Török-tatár szógyezések» keretében történik, mely mű tudvalevőleg arról nevezetes, hogy itt veszik kezdetüket Vámbérynek ama későbbben bővebb arányban föllépő török nyelvi műalkotásai, melyek, mint ismeretes, a török-magyar nyelvi rokonság nagyobb fokú föltüntetésének érdekét vannak hivatva előmozdítani. Már ezek a körülmények azt a jogos gyanút ébresztik, hogy az *erteng* mint nyelvi tény, az *ördög* = *örtük* «elrejtett, titkos» szógyeztetés mellett csupán amaz előgondoskodásnak köszöni létét, hogy védelmül és biztosítékul szolgáljon szemben a magyar nyelvészeknek amaz előrelátott gáncoskodásával, mely szerint az *ördög* elfogadható másának a teljesebb *ördöng* alakot és a különös «rossz szellem» jelentést kell föltüntetnie. Tényleg Vámbéry ama munkáiban, melyekben kevésbé számít a magyar nyelvészek kritikájára, mélységesen hallgat erről az *erteng*-ről még oly helyeken is, hol azt okvetetlenül idéznie kellene. Így «Die primitive Cultur des Turko-Tatarischen Volkes» című, 1879-ben megjelent munkájában, melynek 243. lapján ez olvasható: «unter den bösen Geistern spielt der *Értik*, oder *Ertik* = der Gott der Unterwelt, der Repräsentant der Bosheit und der schädlichen Kraft, die Hauptrolle. Das Wort selbst bedeutet der *Kräftige*, der *Mächtige* und hat sich auch im magyarischen erhalten in der Form *ördög* = Teufel». *Erteng* alakról, látnivaló, itt semminemű említés. A «Török-Tatár Nyelvek Etymologiai Szótára» (1877.) tüzetesen tárgyalja a 65. cikkelyben az *örtü*-«beteríteni, befödni» igét, megvannak ott az *örtük*-«befödött, vedett», *örtü*-«takaró, lepel, védelem» származékok is, melyekből állítólag az *erteng* «rossz szellem» szó származnék, de magának e szónak itt sincs semmi nyoma. Ellenben megvan a 36. cikkelyben az *er* «férfi» és *erik* «erő, hatalom» társaságában: altaji *erlik* «a legnagyobb alvilági, vagy ellenséges istenség a saman vallásban». A «Török Faj»-ban (1885.) is szó van arról, hogy az altaji «*Kürbüş* vagy *Kürmös*, melyet *Körümesz*-nek is írnak, szösz szerint láthatatlant jelent, és más föld alatt lakó török istenségre emlékeztet, t. i. *Örtük*-re, vagyis az elrejtettre, meg az ugyanazt

jelentő magyar *ördög* nevére» (142. l.); de *erteng* változatról itt sem olvasható semmi. Elképzeltetetlen dolog, hogy Vámbéry, midőn tudván tudja, hogy az *ördög*-nek a HB.-ben teljesebb *ürdüng* (*ördöng*) alakja van, melyet a Nyelvtörténeti Szótár *urdung*, *erdeng* írással még négy egyéb helyről igazol, s mely maig is fönmaradt az *ördöngös* képzésben: mind az idézett helyeken mellőzte volna az alakban és jelentésben egyedül szorosan megfelelő *erteňg*-et, ha ennek hitelességét illetőleg megvan a kellő nyugodtsága. Úgy látszik, hogy az *Örtük* is nagy kezdőbetűjét és «föld alatt lakó török istenség» jelentését a «Török Faj»-ban, valamint a «Magyarság Keletkezése»-ben csak a magyar *Ördög*-höz való hasonlíthatóság kedvéért nyerte: mert hiszen egyébként a «Čag. Sprachstudien»-ben még csupán «schleier, kopfdecke, hülle, tuch» jelentésű a «Török-Tatár Etym. Szótár»-ban sem több, mint «befödött, védett» s az «Ujgurische Sprachmonumente» szójegyzékében is «geheimniss, das verborgene, der schleier; verborgen, versteckt; sehol sem föld alatt lakó istenség». Egyelőre nem kinthető föltétlenül hitelesnek még az *Ertik* alak sem, melyet a «Primitive Cultur» említ, s mely az *Ertik*-ből az áthidaló alak szerepét tölti be az *Örtük*-höz; mert igaz ugyan, hogy egyes keleti török nyelvjárásokban bizonyos képzők *l*-je a tövégző *r* mellett elváltozhatik *t*, *d*-vé (l. Ethnogr. VI. 370. l.); de ez nem történik föltétlenül mindenütt, így pl. a kirgizben — hova valónak Vámbéry az *erteng*-et állítja — Radloff szövegei gyakran említenek egy, az *Ertik*-hez egészen analog alkotású *Korkluk* tulajdonnevet (pl. Proben der Volksliteratur III. 472., 473.), s Budagov szerint is pl. a köztörök *jarlı* «szegény» a kirgizben *žarlı*, a köztörök *jerli* «helybeli» a kirgizben *žerli* (nem: *žartı*, *žerti*). Az altaji grammatika (9. l.) világosan megjegyzi, hogy a *-lık* (*-lik*), *-li* (*-li*) képzők *l*-je tövégi *r* után megmarad *l*-nek, s hogy ugyanez az eljárás a kirgizben is.¹ Föltétlenül hiteles csupán az *Ertik*, *Artik* alak, melyet az altaji tatárból három forrás alapján ismerünk, az egyik Radloff szöveggyűjteményének világteremtési mondája (I. 160.), a másik az altaji grammatika szójegyzéke (melyben a következőleg van meghatározva: «az alvilági (sötét) ellenséges szellemek feje (*glava tjomnych, vraždjebnych sjıl*)» s a harmadik Verbieczkij V. J. «Altajskije Jinorečny» (Moszkva, 1893.) című kitünő munkája, mely a reá vonatkozó hiedelmeket és babonákat tüzetesen tárgyalja (91—97., 99., 113., 43—44. ll.).

Tisztelettel félretéve mindezeknél fogva a kétes értékű *Erteng*, *Örtük* és *Ertik* adatokat, kérdezzük: vajjon lehet-e az altaji *Ertik* a magyar *Ördög*, *Ördöng* megfelelője, melylyel jelentés tekintetében mindenesetre szorosán egyezik? A szakavatott nyelvész rögtön észreveszi, hogy nem: a végzetek hangtete össze nem egyeztethető, de meg a nyelv-

¹ Radloff «Phonetik der nördlichen Türk Sprachen» műve szerint (245. l.) «*rt* und *rl* werden im kasak-kirgisischen nur mundartlich durch *rd* ersetzt im kara-kirgisischen hingegen *rd* ausschliesslich für *rl*, *rl* auftritt: *zarlı*- und *zardu*-wimmern, *žartı* u. *jarlı* arm. *terlı*- u. *terdı*-schwitzen, *ertık* u. *erdık* mannbarkeit». Ha tehát megvolna tényleg az altaji *Ertik* a kirgizben, mit egyelőre semmivel sem igazolhatunk, az itt is vagy *Ertık*-nek, vagy *Erdık*-nek hangoznék, de legalább az eddigi tudomás szerint, nem *Erteng*-nek s bajosan *Ertik*-nek is.

járásiilag esetleg *rt-*, *rd-*vel váltakozó köztörök szóközépi *rl* hangcsoport sem jelentkezik a magyar nyelv török elemeiben *rd* alakkal, a mint ezt a *tarló*, *sarló* és *szöllő* szavakban (= tatár *tarlau* «tarló», csuvas *šorla* «sarló», *širla* «bogyó») világosan tapasztaljuk. Alapját vesztvén ily módon az *Ördög* török eredetének nézete, méltán irányulhat e szó megfejtését kereső tekintetünk ama nyelvterületre, mely a magyar nyelv őseredeti, törzsköcs anyagának forrása, annál is inkább, minthogy eddigelé jóformán minden biztossággal megfejtett mithikai nevezetünk idegen (jelesen iráni, török és szláv) származásúnak bizonyult, holott másrészt mégis föltehető, hogy a legősibb nyelvrétegben is fentartotta magát a mithikai nevezetek némi maradványa. A finn-magyar nyelvterületen kutatva, legelsőben az osztják *Ortik*, vagy mint Erman írja (Reise um die Erde, I.), *Örtik*¹ tünik föl; azonban e szó — melyet Ahlquist (Unter Wogulen u. Ostjaken, 165.) *ort-iki*, *urt-iki* »fejedelem-öreg» (= vogul *q'ér*,² azaz *Mir-susné-χum* «Világügyelő-férfi» + *qjka* «öreg») összetételnek mutatott ki — egyéb egyeztetési nehézségen kívül látnivalólag az *Ördög* végzetét sem magyarázza meg. Alkalmasabban kínálkoznak az egybevetésre: cseremis *ört* «szellem (*duch*)», *surt-ört* «házi szellem, istenség (*domovoj duch, božestvo*) Trojickij | zürjén *ort* «schatten v. verstorbeneu, schutzgeist, erscheinung, vision, trugbild, gespenst»; *bur ort* «guter geist» | votják *urt* id. (Wied.) | vogul *urt* szárnyas. erdei szellem (minden embernek t. i. külön *urt*-ja van, mely, ha az ember meghal, az erdőben az illetőnek hangja szerint kiáltoz); továbbá: déli osztják *toňχ*, *toňk*, *luňk*, *juňg* «bálvány; ördög, erdei manó» (l. Nyelvtud. Közl. XXVI. 31.), éjsz. osztj. *loňχ* »götze, götzenbild» (Ahlquist); *mögh-juňk* «föld bálványa, földszellem», *Ül-juňk* v. *Ül-torém* «alsó bálványszellem» v. «isten», *Köχ-juňk* «kőbálvány», *Jak-kolte-juňk* «Volk-sterbenmachendes-Götzchen», *Jay-čént-juňk* «Volk-vernichtendes-Götzchen», *Terén-juňk* (Vésszszellem; l. Pápai: Eth. Mitteil. II. 83.). Ezen két idézett szinonim szó összetétele (*ört* v. *urt* + *toňk*) értelme szerint igen jól illik az *Ördög*-höz,³ különösen ha tekintetbe vesszük, hogy emez tulajdonságaiban korántsem volt eredetileg szűkségekép «olyan fekete, minőnek festik» a keresztvén Sátánnal való azonosítás következtében. A hangtani megfelelés tekintetében a

¹ Castrén (Vorlesungen über die Finnische Mithologie. 216.) így ír e szóról: «*Örtik* wird als ein wohlthätiges Wesen, als Tuurum's Günstling und ein in jeder Angelegenheit mächtiger Fürsprecher geschildert. Sein Bild besteht in einem Brustbild ohne Füße. Das Gesicht pflegt man aus Eisenblech zu verfertigen, welches auf Holz gezogen wird. Der Körper wird aus einem mit Pelzwerk aller Art ausgestopften Sack gebildet, an den man Tuchärmel statt der Arme annäht. Das ganze Bild wird mit einem Überrock aus Tuch bedeckt und auf einen Tisch gestellt, auf welchem man Lanzen und Schwerter niederlegt. Den Namen *Örtik* vergleicht Erman sehr treffend mit dem ungarischen *Ördög*, obwohl das ungarische Wort wahrscheinlich nach Einführung des Christentums eine entgegengesetzte Bedeutung, die eines *Teufels* erhalten hat».

² A vogul *q'ér*, vagy *Sarui-q'ér* «Arany-fejedelem» = osztják *Urt*, *Ort* (= magy. *Úr*) a vogul-osztják mithologia legünepeltebb alakja, kitől az ember részére a legtöbb jó származik. L. róla bővebben Ethnogr. IV. 49., V. 167.

³ Ilyen azonos jelentésű szavakból alkotott összetételek pl. *kő-szikla*, *sátán-ördög*, *kalapsüveg*, *forráskút* stb.; l. Simonyi: Tüzetes Magy. Nyt. 362. l.

következőket szükséges megjegyeznünk: 1. hogy a *toŋχ, loŋχ, juŋk*-féle kezdő mássalhangzójú osztyjak szavak a magyarban gyakran pusztá magánhangzós kezdettel jelentkeznek (pl. *teñer, leñger* «egér» = magy. *egér*; *teu, teuχ* «ő» = magy. *ő, öv-é*; *tēv-, liv-* «enni» = magy. *ev-*; *tui, loi* «ujj» = magy. *ujj* stb.; l. Nyelvtudom. Közl. XXVI. 11.), hogy tehát az *ördög* alkotó elemei szerint így tagolható: *örd-ög, örd-öng*, mely alapon megértjük, hogy miért maradt meg a szóközépi *rd* hangcsoport utórésze zöngés mássalhangzónak s nem változott *t*-vé; 2. hogy bár a rokonyelvek *ñg, nd, mb* szóközépi és szóvégi mássalhangzó-csoportjából az orrhang rendszerint elenyésszik a magyarban (pl. *egér* = vogul *täñer, jég* = vog. *jāñk, lúd* = vog. *lunt, hab* = vog. *χump*), mindamellett e hangváltozás jóformán benyúlik a magyar nyelv pozitív történeti korszakába s ma is fönmaradtak egymás mellett. úgy mint az *ördög* és *ördöngös* szavaknál látjuk: *meleg* és *melenget* (osztyjak *melleñk*), *penderít* és *penderít*, *lágú* és *langyos* (vog. *lqñsiñ*), *domb* (= vog. *tump*), *lézeg* és *lezeng* stb.: 3. hogyha az *örd-* előrészt a cseremiszi *ör-* alapján eredetileg magashangúnak vesszük föl, a mélyhangú utórész hozzá való illeszkedése egészen természetes (v. ö. *ünnep* = régi magyar *id-nap*); de föltéve még azt is, hogy az egész összetétel eredetileg mélyhangú volt, a magashangúságba való átsapás lehetősége több biztos analógiával igazolható (l. Nyelvtud. Közl. XXV. 185., 282. ll.). Végül még kifejezzük itt azt a sejtelmünket, hogy az itt tárgyalt *ört, ort, urt* «szellem, istenség» eredetere nézve azonos az osztyjak *urt* «úr, gazda, fejedelem, hős, istenhős» szóval, mely pedig — mint több ízben tárgyaltam (l. Ethn. V. 136., 165., 179. és Nyelvtud. közl. XXV. 378.) — a vogul *q̄ter* és a magy. *úr* mása, illetőleg egyazon iráni szónak különböző nyelvjárásból történt átvétele. Egész közönséges eljárás ugyanis a nyelvekben, hogy a szellemvilág alakjaira az «úr, gazda» szót alkalmazza, így a votyjakban: *kužo, kužo* «gazda, úr» és «szellem, őrszellem, istenség»: *Korku-kužo* «a ház őrszellem», *Tö-k.* «a tó manója», *Muñčo-k.* «a bányakamra szellem», *Vu-k.* «vizi manó», *Nuläs-k.* «erdei manó» stb. A mordvinban *azēr, azēr* «úr»: *Petñag-azēr-ava* «a tűzhely szellemasszonya», *Bañ-azēr-ava* «a bánya szellemasszonya», *Kalm-azēr-ava* «a temető istenasszonya» (Smirnov: Mordva. 200—201. ll.). A volgai tatárban *ejä, ijä* «wirt, herr» s egyszersmind: «genius, schutzgeist»: *öj ejüse* «hausgeist», *sēw ejüse* «wassergeist»; szintigy az altaji tatárban: *ee* «úr, gazda» és «démon, manó»; *tu eezi* «hegyi manó», *su eezi* «vizi manó», *eelü kiži* «ördöngös, ördögtől megszállott ember» (Alt. gr.).

*

A *bálvány* szó — melynek a magyarban a közönségesen ismert «idolum» jelentésén kívül «oszlop, statua, colossus», sőt «permagnus. ingens» értelme is dívik¹ — azonos jelentésű és hangalakú másaiban el van terjedve a szlávtság egész területén is. Ide tartozó adatok: ószlov.

¹ A NyTSzt. ez utóbbiakat a következő példákkal igazolja: «Ad statuam lapideam, quae dicitur *balwankew* (1267-iki oklevélből); *csür-bálvány* «columna horrei, scheunepfeiler» (Heltai); *kapu-bálvány* «antae, torpfosten»; *só-bálvány* «columna salis, salzsäule» | «A tenger bányakódása *bálvány habokat* (azaz: igen nagy h.) ver (Baróti-Szabó).

balūvanū, bolūvanū «klotz, säule», újszlov. *bolvan* «idolum», szerb *balvan* «balcken», cseh *balvan* «block», lengyel *balwan* «grosse masse, götze»; kisorosz *bolvan* «klumpen», fehérorosz *bolvan* «hölzerne säule», *balvan* «dummkopf», orosz *bolvan* «säule» | litván *balvonas* «götze», lett *bulvāns* «ausgestopfter vogel» (Miklosich: Etym. Wb. 7.) | rumuny *bolovan* «glomus lapideus» (Mikl.). Kétségtelen, hogy e szó nem eredeti tulajdona a szlávoknak; Miklosich igyekszik is kimutatni török eredetét, utalván a török *balaban* «gross, dick» szóra (Die türkischen Elemente in den südost- u. osteuropäischen Sprachen. 1889), mely azonban látnivalólag a szorosabb «idolum» és «statua» jelentéseket nem foglalja magában.¹ Korsch s nálunk Vámbéry (Magy. Ered. 373.) a szláv *bolvan*, magy. *bálvány* származtatásában a perzsa *pehlivan, pahlivan* «hős, vitéz, athléta» szóra gondolnak, mit a látszat szerint az támogat, hogy e perzsa szó a kirgiz kiejtésben igen közel álló, t. i. *balvan, palvan* hangzású (Budagov I., 238.). Fennmaradván mindemellett a jelentésbeli egyeztetés nehézsége. Budenz «Bálvány és fejfa» című eddigelé ki nem adott akadémiai felolvasásában a zürjén *bölban, böban, bolban* szóra irányítja figyelmünket, mely az orosz *bolvan*-ból már hangalakjánál fogva sem magyarázható, de némileg bővebb körű jelentésével; — 1) götze, götzenbild, standbild; 2) klotz; 3) leisten, stiefelholz, form; 4) tropf, dummkopf — is eltér emettől. Sejthető volt eddigelé is, hogy mind a zürjén, mind a szláv-magyar «bálvány»-féle szók egy harmadik közös forrásból valók, de erre csak most derült világosság, midőn Radloff és Thomsen a mongolföldi ótörök feliratokat megfejtették. Többször fordul elő ugyanis ezekben e szó: *balbal* «gedenkstein», így: *Türk Khan balbalī* «der gedenkstein des Türk-Chan», *Sabra Tarhhan balbalī* «der gedenkstein des S. T.», *taš balbalī bol (mīš)* «es ist ein gedenkstein», *alp ärin balbal kīstī* «sie haben ihren helden zu ehren gedenksteine aufgestellt (gepresst)» l. Radloff: die alttürkischen Inschriften der Mongolei, 277. és 374. ll. Ez a *balbal* alapja valamennyi főtebb elősorolt «bálvány» és «oszlop» jelentésű alakoknak, melyek végzetükben úgy viszonylanak hozzá, valamint a szláv *baran* (ószlov. *baranū* «wider»), magy. *bárány* = mordvin *boran* «hammel», jakut *baran* «ziegenbock» a megfelelő altaji *paral*, mongol *maral* «rénszarvas», vagy a magy. *kökény* = oszm. *köken* «erdbeerstaude», *küven* «bockdorn» a kún *kükel* «spina; tövis», mongol *kügül* «schleedorn» stb. szavakhoz (vö. még magy. *görvély* és *görény, vőfély* és *vőfény* stb.). A szóközépi *b-v* hangváltozás sem gondolható a szláv nyelvterületen történt fejleménynek: hasonló esetek a magyar nyelv török, illetőleg mongol elemeiben: *görvély* = mongol *gürbel* (l. Ethn. IV., 296.), *keve* és *kepe* = tatár *kübäk* (uo. 205), *kávu* = tatár *kabak* (uo.). Igen jól megérthetjük e nyelvtények mellett, hogy miként válhatott a török *balbal*, azaz «emlékkő» az «idolum» és «statua» jelentések

emlékkő
idolum
statua
uo. 205
uo. 205
uo. 205
uo. 205

¹ Ezen utóbbi török szónak átvételei a szerb és bolgár *balaban* «dick». Van a keleti törökben *balaban* «dobos gém, hölőmbika» jelentésben is (Budagov I., 236.), mely a kirgizben és künban általában «fiatal madár» értelmű (u. o. és Radloff: Cod. Cum.); ennek másai a szerb, bolgár *balaban* «ardea stellaris» és orosz *balaban* «wolliger falke»

hordozójává tudván azt, hogy az ótörök hősök sirhalmain emelt oszlopok — amint ezt a déloroszországi és szibériai leleteken láthatjuk¹ — kezükben áldozati serleget tartó, kucsmás emberalakokat ábrázolnak, melyek vallásos tiszteletnek voltak tárgyai. Számbavéve, hogy az ősi magyar vallásos képzetekben és intézmények eddigelé is nagy hatását ismertük föl a törökségnek s hogy különösen török eredetűek a magyar *tor* és *koporsó* szavak is (Ethn. IV., 18. és VI., 380. ll.) a közdivatú és régi magy. *bálvány* szóban — melyet a megfelelő szláv alakokkal egyetemben közös török forrásból eredőnek kell tartanunk — a halotti kultusz emlékét láthatjuk. Ezen alapszik a vogulok és osztjakok bálványimádása is; a *pupī*, *тошх*, *жулк* néven szereplő istenszobrocskák, amint a felőlük egybegyűjtött hősi énekek igazolják, nagyobb részt elhunyt fejedelmeknek és vitézeknek emlékfetisei. Tretjakov közlése szerint a Taz-vidéki osztjakok mai napig is emberfejű és madárfejű fejtát helyeznek a samán sírjára; az obi osztjakoknál pedig, a mint Finsch írja, a temető közelében rendszeren ott található a bálványtartó, oszlopos dúcz a bálványnyal és a hozzátartozó tárgyakkal (l. a kazáni régészeti és néprajzi társaság értesítőjében: X. köt. 298. és 396. ll.).

*

A «bálvány» szóéhoz hasonló jelentőségűnek látszik a magy. *sír* «sepulcrum» szó is. Már Budenz észrevette szorosan egyező mását a cseremiszi *šiger*, *šigar*, *šugar*, «sepulcrum»² szóban (Nyelvtud. Közl. VI. 433.), melynek újabban *šegar šugar* tájéjtsébeli változatait is közli Trojiczki. Ezen a finn-magyar nyelvek területén egyébként elő nem fordul és nem elemezhető szónak az összetben akadunk egyeztethető hasonmására, mely nyelvből tudvalevőleg jelentékeny mennyiségben származtak át szókincsbeli elemek a volgai és uralvidéki rokon nyelvekbe (l. Nyelvtud. Közl. XXV. 377—387. ll.). Itt t. i. Müller Vszevolod szerint³ *šuar* (melynek kezdőmassalhangzója vidékek szerint: *š'* *š'*) az összeték áldozati szent helyeit jelenti, melyek között különösen nevezetes a *Soslan* hős sírjánál levő. E mellett az idézett szó «szellemet» is jelent, mint az

¹ L. ezekről bővebben irodalmunkban: Vámbéry «Török faj» 35—41. ll.

² Megjegyzendő, hogy a *sír* szó a régi nyelvben következetesen magashangú (*sírek*, *sírben*) és *sér* alakban is előfordul, melynek hosszú hangzója akár *v* (összét *šuar*, **šuar*), akár *γ*, *j* (cser. *šiger*, **širer*) elenyészteből támadhatott. A cseremiszi *šiger*, *šugar* -- vagy Genetz szövegek közlése nyomán indulva (mely a két magánhangzó közt álló *g*-t rendszeren *γ*-nek jelzi, pl. *kuγo* «nagy» *šoyomo* «menni») talán helyesebben: *širer* — szóközépi mássalhangzója, esetleg hiatuspótló hang is lehet, minő pl. a magyarban is a *h*, vagy *j* az ilyenekben: *bival* (= szláv *bicol*): *b'ival*, *bihal*, *bijal*; *kövek* (= vog. *kāw*): *kū'ek*, *kūjek*; *csalán* (= tör. *cağan*): *csilyán*, *csiján*, *csián*, *csihány*. Biztos analógiák az ilyen eljárásra a cseremiszen: *agutān avdān*, *āptān* «kakas» (Troj.) = csuvas *avdan*, *aldan* id. (ebből: *avda* «énekelni») | *agun*, *arēn* «szérű» (Troj.) = csuv. *arēn*, tatár *ānen*, orosz *ovin* id. | *agur*-, *avr*-«örleni» = csuv. *avr*-, magy. *öröl*- | *polgan* «bálvány, oszlop, szobor» («idol, statuja» Troj.) = *bálvány* stb. Mindezekben a *g* valószínűleg helyesebben írva: *γ*.

³ Jizvjestija jimperatorskavo obščestva ljubiteljjev jectjestvoznanjija, antropologija j etnografija prji Moskovskom unjiversjtjetje. XLVIII. köt. 42. l.

ized, mely alatt — bár az igen szűkszavú kivonatos közlésből világosan nem vehető ki — nyilván az illető szent helyen tisztelt elhunyt hős szelleme értendő. Chachanovnak a grúzok (psávok) vallásos hiedelmeiről szóló közléseiben¹ olvassuk, hogy e népnél *Laša* egykori grúz fejedelem *žvar*-ja («*Lašaris žvari*») az összes törzsek védő szentjeinek, illetőleg elhunyt hőseinek főpatronusa s hogy minden áldozó bereknek ilyen különös «szentje» van, melyhez a nép és vallási vezetője imádságait intézi. «Minden betegséget és szerencsétlenséget, a psávok véleménye szerint, ellenséges indulatú szellemek, *az elhunyt ősök lelkei* küldenek az emberekre, melyek igen tevékenyen működnek közre a rokonok életében». Figyelemre méltó e helyen a grúzoknak az a népszokása is, hogy a ravatalra fektetett halottnak mellére fektetik kardját, vagy törét s hogy *melléje állítják teljes felszereléssel lovát*, mely utóbbi a régi magyaroknak lóval való temetkezésére emlékeztet.

Munkácsi Bernát.

I R O D A L O M.

Schroeder Ed. Aug. Das Recht in der geschlechtlichen Ordnung. Kritisch. systematisch und kodifiziert. Berlin, Commissionsverlag Em. Felber. Ára 12 márka.

Ihering. „Kampf ums Recht“ cz. munkája óta a jogbölcsezet körében nem jelent meg oly nagyszerű, majdnem mondhatni korszakot alkotó dolgozat, mint a minő Schroeder fenti műve, mely bennünket első sorban azért is érdekel, mivel kiindulási pontja az ethnologia, s a néprajzi kutatás idevágó eredménye az egész munkán nemcsak mindvégig vonul rajta, hanem annak úgyszólván mestergerendáját képezi. Kényes egy téma volt az emberiség nemi életére vonatkozó jogi szokásokat és törvényeket bonczolni és végül kimutatni, hogy mi modern embereknél a férfi és nő közti nemi viszony, nevezzük azt *házasságnak*, vagy *szabad szerelemnek*, vagy *prostituczióknak*, nagyjában merő hazugságon, csaláson alapszik — „tisztelet a fehér holló számba menő kevés kivételnek“. Ezt a témát tárgyalja ethnologiai alapon, mint első, Schroeder, melyhez természetesen nem lehetett keztűs kézzel nyúlni, s nem csoda, ha daczára annak, hogy már előbb „Irrenrecht“ cz. munkájával nagy hírnévre szert tett, jelen munka kiadására egy könyvadás sem vállalkozott. A modern világ még a klaszikus ó-kornál is nagyobb hajlandósággal bír arra nézve, hogy a két nem egymáshoz való viszonyára vonatkozó nézeteket humorba burkolja; sőt a nemi életnek ezen könnyelmű fel fogása a történelmi időben korszakból korszakra mindinkább fokozódott.

¹ Vszevolod Th. Miller: Sbornjik matjerialov po Etnografiji. III., 85—90. ll.

Schroeder az első, ki a témát komolyan tárgyalja. Visszanyúl oly időbe, melyben „a nemi élet az emberiség legájtatosabb komolyságával bírt;“ azon időbe a mikor az emberi nem fölemelkedni igyekezett az állatiasságból, melyben eleinte fetrengett, és a mikor az emberiség nemi életére nézve ugyancsak irtózott az előbbi állatias állapotba visszaesni. Szerző ezt a tüneményt a *Morgan*-féle kutatás nyomán egészen a germán ó-korba követi; mikor még szüziesség és erkölcsiség uralkodott a nemek érintkezésében, nem pedig a nemi élet frivol felfogása. *Bachofen*, *Giraud-Teulon*, *Mac-Lennan*, *Lubbock*, *Unger*, *Dargun* s mások idevágó ethnologiai és jogi kutatásainak eredményeit összeállítva, kimutatja, hogy mindenütt és mindenkor a primitív népeknél a nemi életre vonatkozólag is lassanként törvénynyé vált a *szokás*, s hogy az ember legősibb állapotában mindig a „szabad szerelemben“, mely a mai prostitúcióval korántse tévesztendő össze, elégítette ki nemi ösztönét.

A nemi rend (geschlechtliche ordnung) történelmi, természetes fejlődése Schroeder szerint a következő:

1. Az *öcssalád*, egy látszólag korlátlan vérrokonságon alapuló család, mely a nemek érintkezésében más korlátot nem ismer, csakis az *idegen*, nem a családhoz tartozó egyének kizárását.

2. A *vérrokonsági család* azon korláttal, mely szerint a családtagok nemi érintkezése csakis ugyanegy generációhoz tartozó egyének közt van megengedve.

3. A *csoportcsalád* azon szűkebb korláttal, hogy a vértestvérek és kollateral testvérek az egymással való nemi érintkezésből ki vannak zárva. (*Morgan* ezt a családot egy népfaj szerint Punalua-családnak nevezi).

4. A *korlát nélküli házasság*, mely a „szabad szerelmen“ alapul; két különböző nemhez tartozó egyén nemi társulása, ha más generációhoz vagy más csoporthoz is tartoznak. Hogy mily óriási időköz fekszik a csoportcsalád első fellépésének a nemi érintkezés ezen formájába való kifejlődése közt, azt a mi időszámítási egységünkkel, az évvel, még megközelítőleg sem lehet meghatározni; de annyi bizonyos, hogy a csoportházasság, mely ma is számos primitív nép körében dívik, a házasság formái közt a leghosszabb kort élte, azaz a legrégebb időktől kezdve maig is gyakorlatban áll és csak hosszú idő után megy át a korlátlan házasság formájába. A „szabad szerelmen“ alapuló nemi érintkezésből fejlődött ki azon házassági forma, melynél a nőrablás és még később a nővásárlás lép fel; utóbbiakkal együtt aztán kezdetét veszik a *lakodalmi* ünnepek és szokások, melyek még manapság is akárhány mozzanattal utalnak vissza a nőrablás és nővásárlás korszakára.

5. *Patriarchalis család* polygamiával.

6. *Monogamia*.

Gyönyörűen fejtegeti Schroeder a 4. pont a nemi érintkezés tárgyalásánál, illetve a 6. alattinál is, még pedig tekintettel ethnologiai adatokra, a *féltékenységet* és a prostitucziót, melyek csirái ő szerinte a „szabad szerelem“ fellépésével jöttek létre és napjainkig mint a nemi élet „élősdiei“ vigan fejlődnek tovább-tovább. Aztán a régi és modern kulturnépeknél dívó eljegyzési és házasságkötési szokásokat és törvényeket tárgyalja jogi szempontból, néha dicsérőleg kiemelve az idevágó magyar törvényt, s nem egyszer hivatkozva gr. *Dessewffy Marcel* egyik művére.¹ Ethnologiai alapra fektetett kutatásainak eredményeképen a modern nemi érintkezést három csoportra osztja: 1. házasság, melynek célja: a nemi ösztön kielégítése, nemzés és a gyermekek közös felnevelése; 2. a szabad szerelem, melynél az utolsó cél elesik; és 3. a prostituczió, melynek egyedüli célja az ösztön kielégítése. Aztán áttér a házasságtöröknek különböző népeknél hajdan és most dívó büntetéseire, melyek mindannyi jellemző vonások az illető nép ethnikumára nézve. Hogy ez irányban mit mond a modern kulturnőről és hogy mennyire sajnálja a mai férfinemet, az tudományunk szempontjából nem érdekel bennünket; ép úgy csak jogászörökre nézve érdekes a műve végéhez csatolt „codex“, melyben a nemi életre vonatkozólag hozott törvényeket összegezi. A mű szakkörökben mindenütt óriási feltűnést keltett és valóban azon ritka munkákhoz tartozik, melyektől az alaposságot és valódi tudományosságot elvitatni nem lehet; bennünket pedig annyival is inkább érdekel mivel újabb bizonyítékot szolgáltat arra, hogy az ethnologiai kutatások minő szolgálatot tesznek a jogbölcseletnek.

Dr. Wislocki Henrik.

APRÓSÁG.

A „*Fekete-Kún*“ *sivatag*. Hazafias lelkesedéssel olvassgattuk tavaly nyáron a „Budapesti Hírlap“ tárczáiban azokat a szívemelő közléseket, melyeket Szádeczky Lajos dr., kolozsvári egyetemi tanár a „magyar őshazából“ írogatott a Zichy-expediczió nagy jelentőségű felföldözéseiről. Egymásután, mintegy varázsütésre kerültek elő az ismeretlenség sűrű homályából dicső eleink, a *hunnok*, az *avarok*; örömmel értesültünk róla, hogy minden tiszteletre és becsülésre méltó dolgot „magyar“-nak neveznek s hogy nyelvük is kétségtelenül a legrokonabb a mienkhez (pl. Bálint Gábor szerint, mint egy kolozsvári lap írja, a kabardini *bázežej* „hal“ = magy. *büze se jó*). Azóta azt a nevezetes dolgot is hallottuk egy előadás révén, hogy

¹ Beiträge zu einer Doctrin des menschlichen Friedens und des allmenschlichen Rechtszustandes. Pest 1861.

buzgó kutatóink egy törzset találtak, mely magát „*magyar*“-nak nevezte, De mindez, hogy modern nyelvet beszéljünk, újság és érdekesség tekintében „*smafú*“ ahhoz a becses gyöngyhöz képest, melyet Szádeczky dr. szerkesztő „*Középázsiai élményei*“-nek leírása tár szemeink elé az „*Erdélyi Múzeum*“ ez idei IV. füzetében (151 l.), a melyben t. i. megkerülnek . . . a „*Fekete-Kúnok*“ is.

Olvasd és álmétkodjál jólelkű magyarom! — „*Keserves éjszakát töltöttünk első éjjel a sivatagi úton. Oly iszonyú volt a hőség, hogy hiába nyitottunk ki minden ajtót, ablakot, a fulasztó meleget a légvonat is alig enyhítette. Fekvő helyünk teljesen átizzadott, arcunkról csurgott a víz s midőn a teljes kimerültség mégis álmodt hozott volna szemünkre, előjöttek rejtekeikből a vérszopók s azokkal kellett viaskodnunk. Így telt el az első éjszaka a transzkaspi „F e k e t e K ú n“ (*Kara-Kum*), vagy Tekke-turkomán sivatagon.*“

Bizonyára minden igaz magyar lelke fájdalommal telik el ezen átélt szenvedések olvastára; mindamellet némi vigaszt is talál abban, hogy legalább a „*Fekete-Kún*“ földön történt. . . Ecce: „*Nigra Cumania*“, Moldvának egykori neve! — Érdekes dolognál azonban többre is kíváncsi az ember. Mohó vágygyal néz utána, hogy hol is van a térképen az a „*Fekete-Kún*“ sivatag, a *Kara-Kum* s mivel hamarjában más térkép nem akad keze ügyébe, egyelőre a Meyer-féle *Konversations-Lexikon*éval kénytelen beérni (XVI. köt. 872. l.). Meg is találja itt a *Kara-Kum*-ot, csakhogy . . . tyűh, a német áldóját! . . . nem „*fekete Kún*“-nak, hanem „*fekete homok*“-nak („*Schwarzer Sand*-nak“) fordítva. — „*Svindli lesz!*“ mondja hazafias, öskutató érzésünk. Nézzük meg a török szótárakat, pl. Zenkert. De mintha összebeszéltek volna, ez is csak azt vallja: *kum* = „*Sand*“. Az orosz források is csak „*pesok*“ (homok) jelentést ismernek. — „*Hazug a veséjük is!*“ dörgi ennyi orozátlan bosszantásra sértett nemzeti buzgalmunk; hogyan volna az „*fekete homok*“, mikor „*Fekete-Kún*“. De ím Szádeczky tájfestése: „*Másnap más képre virradtunk: a homokhegyeket homoksíkság váltotta fel, melyen Petőfi szerint, az ember száz mértföldre láthat, hanem azért semmit sem lát.*“

Bizony, bizony, sok olyan „*nagynevű*“ és még nagyobb hangú „*tudósa*“ van ennek a mi áldott hazánknak, kikre jól lehet alkalmazni Petőfinek itt előrántott idézetét: feladatuk volna „*száz mértföldre*“ látni; „*hanem azért semmit sem látnak!*“

H. L.

Helyreigazítás. Az előbbi füzetben a 41 lap rajza alatt adott meghatározás az 53 lapon adott térképre vonatkozik. — A 39. l. felső 10—11. sora a 38. lapra. az alulról számított 5. sor fölé tartozik.

Hivatalos nyugtatás.

1896. január 1-étől február 29-ig terjedő időre.

Tagdíjat fizettek, illetőleg előfizettek:

1895-re: Borbély Sándor, Bozóky János, Csáky Elek (I. félévre), dr. Garda Samu, dr. Gindele Jenő, Günsberger Ottó (II. félévre), Kovács Bálint (I. félévre), Kötse István, Nemes Mihály, Novoth István, dr. Óvári Ferenc, ifj. Pongor István, Rechnitz Ignác, Sajóvölgyi G. Péter (I. félévre), Szabó Ferenc, Szegedi Somogyi-Könyvtár, Szentbenedekrendi Központi Könyvtár, Szentkereszty Tivadar (I. félévre), Véghely Dezső, ifj. Zsoldos Benő (I. félévre).

1896-ra: Angyal Dezső, Baksay Sándor, Bellosics Bálint, ifj. Berger Sándor, Budapesti II. ker. áll. tanítónőképző (pótlásul 2 frtot), Budapesti VI. ker. reáliskola, Csöpey László, Csurgói ref. főgimnázium, Fischer Károly Antal, Jakab József, dr. Karácsonyi János, gr. Károlyi Melinda, Kassai kat. főgimnázium, Katz G. könyvkereskedése, Késmárki ev. liceum, Klein Samu, Kolumbán Samu (I. félévre), Kovács János, Körnöcbányai áll. főreáliskola, Lóczy Lajos, Mader Béla, Magyarcsanád községe, dr. Marienescu Athanáz, dr. Márki Sándor, dr. Marton Adolf, Melich János, dr. Munkácsi Bernát, Nagyenyei Bethlen-főiskola, Nagyszombati kat. főgimnázium, Orsz. Statisztikai Hivatal, dr. Óvári Ferenc, Prukker Károly, Rozsnyói kat. főgimnázium, Sárospataki főiskolai könyvtár, Semayer Vilibáld, Sepsiszentgyörgyi Mikó-kollégium, Soproni ev. liceum, Szalay Iászló, Szatmári kir. kat. főgimnázium, Székelyudvarhelyi ref. kollégium, dr. Szendrei János, Szentbenedekrendi Központi Könyvtár, Szumrák Pál, Thallóczy Lajos, Tialios György, Torma Zsófia, Vágó Aladár, Zentai községi gimnázium.

1897-re: Budapesti II. ker. áll. tanítónőképző (1 frtot), Nagyenyei Bethlen-főiskola (2 frtot).

Alapítványt fizetett: Király Pál pótlásul 15 frtot.

Budapest, 1896. február 29.

Dr. Zolnai Gyula,

a Magyarorsz. Népr. Társaság pénztárosa.

A Néprajzi Társaság tagjai (illetőleg az Ethnographia előfizetői) közé újabban beléptek: *Cselingarián Jakab* író, Budapest (ajánl. Strausz A.). *Dugovich Imre* szerkesztő, Rákos-Keresztúr (ajánl. ua.). *Elek Zoltán* ügyvédjelölt, Rimaszombat (ajánl. Munkácsi B.). *Joanovich Pál* miniszteri titkár, Budapest (ajánl. Strausz A.). *Katz G.* könyvkereskedése, Budapest. *Kilián Frigyes* könyvkereskedése, Budapest. *Mader Béla*, Budapest (ajánl. Zolnai Gy.). *Dr. Marton Adolf* orvos, Budapest (ajánl. ua.). *Popovics György* tanár, Pancsova (ajánl. Jankó J.). *Dr. Sármai József* ügyvéd, Budapest (ajánl. Munkácsi B.). *Szentbenedekrendi Központi Könyvtár*, Győrszentmárton. *Dr. Sziklay János* író, Budapest (ajánl. Strausz A.).

Alapító tagul jelentkeztek: *Joannovics György* nyug. államtitkár, Budapest. *Torma Zsófia* író, Szászváros.

A Néprajzi Társaság kiadásában megjelentek és
Singer és Wolfner könyvkereskedésében (Andrássy-út 10.)
kaphatók:

Istvánffy Gyula: Palóc néprajzi tanulmányok. Ára	50 kr.
Nagy Géza: A szkithák nemzetisége. Ára	50 »
Dr. Munkácsi Bernát: A magyar népies halászat műnyelve	50 »

Az Ethnographia régi évfolyamai 3 frtjával kaphatók. A hiányos III. évfolyamnak (hiányzik az utolsó füzet), valamint a VI-nak (hiányzik az első füzet) ára 2—2 frt. Megrendelések a pénztárhoz intézendők. A küldeményért postadíjt nem számítunk.

FELHÍVÁS

a néprajzi tudományok magyarországi művelőihez.

A Magyarországi Néprajzi Társaság választmánya elhatározta, hogy a folyó évi május hó 2-án megnyíló *ezredéves országos kiállítás* keretében a társaság életének és munkásságának feltüntetésén kívül kiállítja:

1. a legtágabb értelemben vett *néprajzi* (ethnographia, ethnologia, folklorisztika, demographia, néppszichologia) körébe tartozó *magyarországi sajtótermékek* (önálló munkák, gyűjtemények, értekezések stb.) *lehetőleg teljes könyvtárát*; ide értvén nem csupán a magyarországi népfajok, nemzetiségek, szóval a politikai magyar nemzet egyetemének ethnographiáját, hanem a hazai írók egyéb néprajzi munkálatait is.

2. E kiállítással kapcsolatban tervbe vette a választmány a fentemlített sajtótermékek lehetőleg teljes *bibliographiájának* egybeállítását is, a melynek érdekében kívánatos, hogy a néprajzi tudományok hazai munkásai bárhol és bármikor, akár elszórtan is, egyes hirlapcikkekben és apróbb közleményekben megjelent dolgozataik *teljes jegyzékét* küldjék be az alábbi határidőre és címre, pontosan megjelölvén az önálló műveknél azok teljes címén kívül a megjelenés helyét és évét, valamint az illető sajtótermék alakját és lapszám szerinti terjedelmét, nemkülönben azt is, hány és miféle műmelléklettel (képek, hangjegyek stb.) van esetleg a munka illusztrálva.

Felkérjük tehát a *néprajz magyarországi művelőit*, valamint a néprajzi művek *hazai kiadóit*, sziveskedjenek az 1. pontban megjelölt műveket az ugyanott említett célra mentül előbb, de **legkésőbb f. é. május hó 1-ig** alulírt társulati **alelnök címére** beküldeni s küldeményükhöz a kiállításra szánt munkálatok *jegyzékét* is mellékelni, megjegyezvén, hogy a legcsekélyebb terjedelmű önálló dolgozat vagy különnyomat is helyet találhat a kiállítandó művek sorában.

Egyúttal kérjük első sorban *társaságunk tagjait*, hogy jelen felhívásunk sikere érdekében annak terjesztésére és foganatára minden tőlük telhetőt megtenni sziveskedjenek, a minthogy a begyűjtendő munkák és bibliographiai adatok zömét is legelső helyen az ő buzgalmuktól várjuk.

A tudományos és hazafias cél érdekében annak minden lelkes pártolójától a legmelegebb támogatást remélve s a vállvetett igyekezet sikerében bízva, kérjük ismételtén a néprajz minden honi munkásának szép tervünk előmozdítására való szives közreműködését.

Budapest, 1896. márczius 8.

A Magyarországi Néprajzi Társaság választmányának
megbízásából

dr. Munkácsi Bernát.

a Magyarországi Néprajzi Társaság alelnöke.

VIII., József-uteza 49.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉS A M. NEMZETI MUZEUM
ÉRTESÍTŐJE.

SZERKESZTI

DR. MUNKÁCSI BERNÁT

Megjelenik minden páros számú hónapban.

<p>A társaságot illető pénzek s a folyóirat szétküldésére vonatkozó felszólalások Dr. ZOLNAI GYULA pénztárhoz (Budapest, Felső-Erdősor 1.) intézendők.</p>	<p>Egyébféle küldemény Dr. MUNKÁCSI BERNÁT ügyvivő alelnökhöz és szerkesztőhöz (Budapest, VIII. ker. József-utca 49. szám) czimzendő.</p>
<p>Ára egy évre 3 frt. — A tagoknak a tagdíj fejében jár.</p>	

BUDAPEST,

A MAGYARORSZÁGI NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

T A R T A L O M.

	Lap
A magyar néprajzi társaságnak folyó év július 7-én tartott millenniumi díszgyűlése:	
1. <i>Kuun Géza gr.</i> elnöki megnyitója	233
2. <i>Szmracsányi Miklós dr.</i> válaszbeszéde	245
3. <i>Katona Lajos</i> : Ethnológiánk eredményei és feladatai	246
4. <i>Dr. Kovács Gyula</i> : A néprajzi kiállítás	253
<i>Katona Lajos dr.</i> : Mythologiai irányok és módszerek II.	272

Néphit és népszokások:

<i>Istvánffy Gyula</i> : A borsodi matyó nép élete	280
<i>Elek Zoltán</i> : Gömörmezei babonák	285
<i>Wislocki Henrik dr.</i> : A sokacz néphit köréből	289

Magyar történeti és összehasonlító néprajz.

<i>Munkácsi Bernát</i> : A régi magyar lovas temetkezés keleti változatai	297
---	-----

Társulati ügyek.

A Magyar Néprajzi Társaság alapszabályai	324
A Magyar Néprajzi Társaság ügyrendje	329
Jegyzőkönyv a Magyar Néprajzi Társaság millenniumi díszüléséről	332

Östörténeti csendélet.

<i>M. B.</i> : Még egy szó ad « <i>terram Evilath</i> »	334
<i>M. B.</i> : A ki nem tud arabusul	337
<i>H. L.</i> : A « <i>Fekete-Kún</i> » sivatag	342

Irodalom:

<i>Melich János dr.</i> Český Lid	343
<i>Wislocki Henrik dr.</i> : Šišmánov J. D. Der Leonorenstoff in der bulgarischen Volkspoesie	349
<i>Wislocki Henrik dr.</i> : Hein Wilhelm: Die geographische Verbreitung der Totenbretter	350

Apróságok:

Naszr ³ -eddin és Pekár Gyula	351
--	-----

Újabb beküldött dolgozatok. *László Elek*: Temesmegyei sváb lakodalom. *Melich János dr.*: Birkás-sal való járás Szarvason. Sbornik museálnej slovenskej spoločnosti (ismertetés). *Székely Leo*: Adalék a dunántúli néphithez. *Veress Endre*: Újabb adalék a Baba-Dokia monda ismeretéhez.

gyűjtőinkhez. Szives türelmét kérem azon t. gyűjtőinknek, kik már régóta várják beküldött dolgozataik megjelenését. Sokirányú, fontos feladataihoz képest folyóiratunk terjedelme aránylag kicsiny: nincs módunkban oly gyors egymásutánban közölni az anyaggyűjtéseket, a mint óhajtanók. Mindamellet (há némelyik kivonatban, vagy csak bizonyos részeiben is) kiadatlanul egy beküldött dolgozat sem marad. Előbb jönnek természetesen a szabatosabban kidolgozott, s tartalmasabb munkálatok már csak azért is, hogy minta gyanánt szolgálhassanak járatlanabb gyűjtőinknek; ezek után azonban sorra kerülnek a többiek is. A gyűjtés módját és tárgyát illető kérdésekre rövid felvilágosítással szívesen szolgálók; de kérem az illetőket, hogy ily tartalmú levelükhöz címzett s bélyeggel ellátott borítékot mellékeljenek. Egyesek félreértése alkalmából szükségesnek tartom kijelenteni, hogy tiszteletdíjat csak a beküldött munkák megjelenésekor fizetünk s hogy előlegre vonatkozó kéréseket nem vehetünk figyelembe.

A szerkesztő.

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTI: Dr. MUNKÁCSI BERNÁT.

VII. évf.

július—augusztus

4. szám.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁGNAK F. ÉV JÚLIUS 7-ÉN TARTOTT MILLENNIUMI DÍSZGYŰLÉSE.

I.

Kuun Géza gróf elnöki megnyitója.

Tisztelt ünneplő Diszgyűlés!

Kevés népnek jutott osztályrészül, hogy hazája fennállásának ezer évét, mint a politika és kultura számot tevő tényezője, nemzeti erényeinek csorbitatlan birtokában, hatalma s tekintélye teljességében úgy megünnepelhette, mint a hogy azt most hazánk minden vidékén ünneplik. Hála érte az isteni Gondviselésnek!

Elő-Ázsia világbirodalmi az ó-korban aránylag nem épen oly hosszú, s részben rövidnek mondható időközökben váltották fel egymást, így a kaldeus, illetőleg babilonai, asszir, méd, perzsa, makedoniai világbirodalmak. A babilonai s asszir történelem számai többszörösen összeszövődnek egymással s Kaldeában maga az uralkodó faj sem volt a különböző korszakokban ugyanaz, sőt még az sem bizonyos, hogy a délibb *akkadok* az északibb *szunirok*kal egy népfajhoz tartoztak-e. Bizonyára tévedne az, a ki Babilonia vagy Kaldea történetét *Urkhám*-mal, *Ur* királyával, a 3000-ik évben Kr. e. kezdené, mert *Ur*-nak csupán csak egy várost neveztek s *Urkhám*-ról és fiáról *Dungi*-ről még annyit sem tudunk, hogy az akkad vagy a sémi népfajból eredtek-e. Az *Urkhám* s *Dungi* név inkább az altai nyelvekből magyarázható meg, mint a sémiekből, a melyekben a *danag* gyök «elfolyni, csepegni» értelemmel bír, így a héber nyelvben *dónag* = «viasz», a mi kétségtelenül nem fejedelemhez méltó tulajdonnév. Az asszir és babilonai világbirodalom folytonosságáról nem lehet szó, midőn e kettő közül a hatalmi fensőséget hol az egyik, hol a másik ragadja magához s úgyszólván felváltva uralkodnak.

Két *Tuklat-Pal-Asar* nevű asszir fejedelem hódította meg Babiloniát, a kik közül az első 1100 körül élt Kr. e., a második pedig 744-ben Kr. e. történt trónra lépte után, uralmát kiterjesztette egész a Perzsa-öbölre. *II. Tuklat-Pal-Assar* magát egy Nimrudban talált táb-

lácskán, melyet jelenleg a British Museum-ban őriznek, *Assur, Bab-Ilú, sumír-ok, akkad-ok* s a négy égalj királyának mondja. A kaldeai nagy birodalomnak tulajdonképeni megalkotója *Nabu-Pal-Ussur* volt, ki 625-ben Kr. e. lépett a trónra s kinek hatalmát jóval felülmultha s az általa alapított állam erejét nagyban gyarapította fia, a világtörténelemből jól ismert *Nabu-Kudur-Usur*. De már 520-ban Kr. e. Cyrus, a perzsák királya, *Nabonid*-ot, Kaldea utolsó királyát legyőzte s uralmától megfosztotta. Ilyeténképen beteljesedett *Ezekiel* jóvendőlése Assurról s *Ésaiásé* Babilóniáról: «és szóla az őrálló, mondván: *Elesett, elesett Babilon, és minden ő faragott isteneit a' földre rontotta az ellenség!*»¹ Ugy a népek, mint az egyének megrontására szolgál, ha elbizakodásból olyanra vállalkoznak, mi erejüket felülhaladja, képességük határain túlterjed. Ezért intette Horatius a költőket ekképen:

«Tárgyat, írók, vegyetek képességekkel arányost,
S jól megítéljétek, mit bír meg vállatok, avagy
Mit nehezel. — — — — —»²

Ezekiel próféta Assur bukását hatalmi túlterjeszkedésének tulajdonítja, midőn így szól: «A czedrusfák ötet el nem rejtették az Isten kertében, a' jegenyefák nem voltak hasonlók az ő ágaihoz, és a' gesztenyefák nem voltak mint az ő ágai . . .» «Mivelhogy magassággal felemelkedett, az Úr öt erős nemzet' kezébe adta.» «És kivágják ötet az idegenek, a' pogányok erősei, és elhagyják ötet: a' hegyeken és minden völgyekben elhullanak az ő vesszei, és letöretnek az ő ágai — — — — és leszállanak az ő árnyékából minden föld' népe, és elhagyják ötet.»³

Birtokvágy s elbizakodottság indítja úgy az egyént, mint a népeket a hatalmi túlterjeszkedésre. Izráel története Mózesről a Judabeli *Sédékiás* király haláláig (588-ban Kr. e.) a közönségesen elfogadott számítás szerint nem terjed egy egész évezredre, noha közel jár hozzá. *Ezekiel* próféta könyvének XVII. részében mondva van, hogy *Sédékiás* király tragikus vége azon okból lett, mert a babiloniai királylyal kötött frigy ellen hitét megszegte: «Íme eljött a Babiloniai Király Jérusalembé, és felvévén az ő Királyát és Fejedelmit, és elvivé ő magához Babilóniába. És vön a királyi magból, és frigyvet vete ő vele, és megesketé ötet, és a földnek erőseit elvivé. Hogy az ország alázatosságban tartaná magát, hogy fel ne fuvalkodnék, és hogy az ő fogadását megtartaná, hogy abban megállana. De elszakada ő tőle, bocsátván követeket Égyptomba, hogy adna neki lovakat és sok népet. Valyon javára esik-e ez néki, valyon megszabadítja-e magát, a ki ezeket cselekszi, a' ki megszegte a' frigyvet, megmenekedik-e.»⁴

Orosius szerint hét évvel az első *Olympias* előtt, illetőleg harmincz évvel Róma megalapítása előtt, tehát 783-ban Kr. e. történt a kimmeriek és trerek Kis-Ázsiába való berohanása, a kiket a masszagetáktól szorongatott szkithák toltak ki a Fekete-tenger északi partvidékéről.⁵ Az újabb

¹ XXI., 9. — ² Fábán Gábor fordításában. — ³ XXXI., 8, 12. — ⁴ L. az id. fejezet 12—15. vv. — ⁵ Herodot IV., 11.

kronologiai vizsgálatok a szkythák berohanását Palaestinába 715-re teszik, a mely időben Assziriában Sanherib, Babiloniában Merodach Baladan, utóbb Elibus, Juda királyságában Hiskias uralkodtak.

A kimmerieket üldöző szkythák beáradtak Medeába, Assziriába s Elő-Ázsia többi tartományába, többek közt Syriába és Palaestinába.¹ A keletről nyugat felé tolongó szkythák a kimmeriek lakta földrészen, úgy látszik, oda régebben kiköltözött, saját népfajokból való törzsekkel is találkoztak, kikkel aztán igen valószínűleg szoros szövetségbe léptek. A historaiilag tudható ó-kori népvándorlások ezen legrégebbikéhez nekünk magyaroknak is van némi közünk, mert alig gondolható, hogy e kelet-ázsiai népvándorlás az altai őshazában lakó magyarokat s a velük szomszédos török és csud népeket érintetlenül hagyta volna, sőt talán épen egy magyar törzs, vagy legalább egy magyar törzsbeli vezér állott e népmozgás élén, mert Herodot szerint a Medeaba betörő szkythák királyát *Madües*-nek nevezték, a mely összetett névnek előrésze egyezik a *madsar* név előrésszel, s hátsó része a görög $\eta\varsigma$ végzet, mely elől a vég *r* mássalhangzó kihullott. V. ö. a Theophanesnél előforduló *Muager(is)* nevet² (Μουάγερης). Herodot a következő szövegben *Madües* atyát is megnevezte, de ez a név az eredeti szkytha elnevezés görög fordításának látszik lenni: — — — ἐπιγλυθε Σουθέων στρατὸς μέγας, ἦγε δὲ αὐτοὺς βασιλεὺς ὁ Σουθέων Μαδύης Πρωτοθύεω παῖς.³ Ha ez így van, a *magyar* névnek nem csupán pusztá említése, de dicsősége is felkísérhető volna egész a Kr. e. való VIII. évszáz második feléig, s illeténe képen nemzeti történetünk két ezredévnél is tovább terjedne. Az asszir királyok kronologiai táblái, a mennyire tudom, nem értesítenek a szkythák betöréséről birodalmukba, de az a körülmény, hogy 712-ben az asszir hadsereg azon része, mely Jeruzsálemet ostromolta, váratlanul felhagyott az ostrommal, s nem tudni merre, hazafelé vette útját — a szkythák szóban forgó betörésével összefüggésben látszik lenni. Ezekiel *Góg* és *Mágóg* neve alatt tesz említést a szkythákról könyve XXXVIII. és XXXIX-ik részében, s Gógról a többi közt ezeket mondja: «És eljősz a te helyedről észak felől, te és sok néped te veled, lovagok léznek mindnyájan, nagy gyűlés és nagy sereg.»⁴

Egiptom és a sinai birodalom más mértékkel mérendők, mint az ó-kor többi országa; hiszen az első egiptomi uralkodóház kezdetétől, mely Kr. e. 5004 évvel alapított, a XI-ik uralkodóház idejéig Manethôn szerint 1940 év, tehát majdnem két millennium tölt el. Egiptom középkora, mely 3064-ben kezdődik a XI-ik uralkodóházzal s a XVIII-ik dynastia trónralépteig tart, 1361 évre terjed. Egiptom új-kora a XVIII-ik dynastiával kezdődik s a XXXI-ikkal végződik s ennél fogva 1371 évig tartott. Nagy Sándorral 332-ben Kr. e. kezdetét veszi a XXXII-ik dynastia, mely bár idegen eredetű, de az egiptomi nép vallását, nyelvét, erkölceit

¹ Herodot I., 105.: ἐνθεῦτεν δὲ ἦσαν ἐπ' Ἀῤυρπον καὶ ἐπίστε ἐγένοντο ἐν τῇ Παλαιστίνῃ Σορίη κ. τ. λ. — ² A «Chronographia», 176., 7. Boor Károly kiadásában. A végső *r* kihagyására példa *Vela*: *Belor* helyett, *Baski*: *Baskir* h., *Kaza*: *Kazar* h. A *Madües* alak *ü* helyett *i* helyett áll, v. ö. *üng*: *ing* h.; *idnep* a Peer C.-ben, *idnep* Sylvester Új-T. fordításában. — ³ I., 103. — ⁴ XXXVIII., 15.

tiszteletben tartotta. Ha beérjük a puszta tényekkel s azok évszámaival, a szereplők s az országok, népek, hegyek, tengerek, tavak, folyók, városok, falvak neveivel: az annalistákkal, a krónikáírókkal egy sorban leszünk s történettudományunk legnagyobbbrészt véletlenek laza sorozatából fog állani; történetbölcészletünk, ha a puszta krónika keretében ilyenről egyáltalában szó lehet, aligha fog többet érni Demokrit atomistikájánál, mely szerint az atomok nagysága, alakja, elhelyezése stb. okozzák a tárgyak létrejövetelét s változásait. A történész, ha tudománya magaslatán áll, az események, a történt dolgok előadásánál az okozati viszony kapcsán nem érheti be a legközelebbi okok kinyomozásával, hanem a szereplő egyének lelkületét s a népszellemet kell, hogy ismerje, a mennyiben ez a létező adatok segélyével lehetséges. S még az ó-korban is — a hol a népszellem nyilatkozásai sokkal nehezebben észrevehetők, mint korunkban s a közvéleménynek korántsem volt meg az súlya, a mi a mainak, hanem az egyéniség súlya volt a legtöbbszőr a döntő mozzanat — még az ó-korban is a történetírónak az illető népek szellemét gondosan s behatón kell tanulmányoznia, tekintettel mindenemű megnyilatkozásaira. A néprajz, mely a népszellemet tanulmányozza sokféle nyilatkozásaiban, az anthropologia, mely az emberrel foglalkozik, illetőleg annak lélektani része, ezen a téren a történelemmel szoros összefüggésben áll, attól anyagot, adatokat nyer, annak felvilágosításokat, magyarázatot nyújt. Mi idézte elő Egiptom nagyságát? Kétségenkívvül bámulatos míveltsége. Hol volt e míveltség eredete? Erre biztos választ alig adhatunk; némelyek szerint Nubiában s onnan a Nilus folyásának irányában terjedt; mások szerint Ázsiában s onnan a Nilus partján fölfelé délnyugatnak vette útját. Mi volt az, a mi az egiptomiak nemzeti kulturáját és történetét oly rengeteg hosszú időre kinyújtotta? Az egiptomi nép szelleme volt az. Nagyon tanulságos a népek életét s az országok fenmaradását felettébb hosszú időre biztosító erkölcsi tényezők minőségét lehetőleg megismerni, s másfelől az enyészet és pusztulás tényezőit is számbavenni és senki se fogja tagadásba hozni, hogy az ilyen kérdésekkel való foglalkozás nagyon is napirenden van s időszertűnek mondható az évezredes ünnepségek örömezaja közt. A viharral megküzdött hajós, vagy az, kinek hajója veszélyes sziklák mellett haladott el, s így jutott el szerencsésen az óhajtott révpartra, szabadulása felett érzett örömét meg nem kevesíti, alá nem szállítja azzal, ha a kiállott viharra vagy a szerencsésen elkerült sziklákra visszaemlékezik. Az egiptomi tehetséges, munkás, kitartó, békés, igazságszerető, tiszta s hívő nép volt. Az egiptomiak felettébb jámborak — mondja róluk Herodot — s jámborabbak, mint a többi nép valamennyien (II, 38). Az egiptomi királyok főtekintetüket az ország belügyeire fordították, a földmívelés, ipar, kereskedés emelésére, a könnyebb közlekedésre s a szellemi élet birodalmában az isteni tiszteletre, a felesszámú szentély fentartására, ékítésére, a közoktatásra, az erkölcsök tisztaságára. Csak néhány hadakozó királyuk folytatott hódító hadjáratokat, mint *I. Thutmes*, az Euphrat és Tigris közt lakott *rotennu*-k legyőzője, *III. Thutmes*, Chyprus szigetének s Nyugat-Ázsia tartományainak meghódítója, *I. Sétí*, a ki győző fegyve-

reivel egész Örményországig hatolt, *II. Ramses*, a ki a kheták-kal hadakozva, egy alkalommal majdnem életét veszítette. A többi király, Egiptom conservatív politikájához híven, a belbéke felett örködött, s meglegedtek azzal, hogy a határaikat nyugtalanító ellenséget megfenyítsék s országuk tekintélyét ezekkel szemben megerősítsék. A mire az egiptomi hatalmasok, királyok és főhivatalnokok büszkék voltak, az a földmívelés körül szerzett érdemük, a szentélyek felépítésére, javadalmasására, felékesítésére, jó karban tartására fordított igyekezetük s az alattvalókkal való méltányos elbánásuk és igazságszeretetük volt. *Amené*, Minyeh tartomány kormányzója, sírfeliratában magáról ezeket mondja: «Északról délig minden darab föld meg volt művelve, tolvajság nem fordult elő műhelyemben. Soha kis gyermeket meg nem búsítottam, soha özvegyet nem nyomorgattam. Adományaimban ép úgy részesítettem az özvegy asszonyt, mint a férjes asszonyt s ítéleteimben nem kedveztem a nagy-nak a kicsiny felett». Ilyen volt Egiptom. Izrael népe a pusztában visszamemlékezvén az Egiptomban töltött időre, «elfordulván sirának és mondanak: kicsoda ad nekünk húst ennünk?»¹

A római birodalom Philippus arabs császár uralkodása alatt 248-ban Kr. u. Róma megalapításának évezredét megünnepelte ugyan, de ekkor már az erkölcsök elhanyaglása s a belviszály a római birodalmat nagyon meggyengítették, s maga Philippus egy évvel az általa rendezett millennaris ünnepek után 249-ben a katonai párt, illetőleg a pannoniai legiók által császárnak kikiáltott Decius seregével megütöközvéen, Verona alatt elesett. Philippus Róma alapításának évezredét ép oly gladiator játékokkal ünnepelte meg, milyenek voltak Gordianus *ludi saeculares-ei*,² a melyekben kétezer fiskális gladiatornak kellett a vadállatokkal megküzdenie. Philippus rokonszenvezett a keresztény vallással, s ennél fogva nem gyönyörködhetett a római nép e kegyetlen mulatságában, de kénytelen-kelletlen alkalmazkodnia kellett népe izléséhez. Az emberi érzést mennyire sértő már maga a pusztá elnevezés: *ludi gladiatorii*! Hogyan lehetett az emberölést, a gyilkosságot ugyanazon névvel illetni, melylyel a gyermek ártatlan időtöltései neveztetnek? Mily sajtóságos jellege a kornak, hogy ugyanazon időben, a melyben az erkölcsi rigorismus elveit minduntalan elszavalgatták, Seneca moralizálása, bölcsészek, szónokok és államférfiak nyilatkozataiban visszhangot keltett, a Stoa bölcsészete, Plato kommentatorai s az új-platonikusok iskolája virágjában volt, a melyben a keresztény vallás már annyi szívet megnyert, a közmívelődés magas színvonalon állott, hogy ugyanazon időben Róma ezeréves fennállásának ünnepét így és nem másképen ünnepelték meg! Felettből nagy kár, országos szerencsétlenség, ha valamely nemzetnél az idealismus nem az emberek szívében él, hanem hangzatos mondásokban, szónoklatban csupán, s ha a szónoklat hatalmába keríti az illető nép egész irodalmát, sőt egész valóját! Valóban felettből nagy baj s nagy visszasság, ha a szép elvek, melyeket elszónokolnak,

¹ Mózes IV. k. XI. r. 4 v. — ² L. Jul. Capitolin. «vita Gordiani».

nem egyszersmind rugói az erkölcsi élet cselekedeteinek, ha a mondások hangzatossága s az élet ridegsége közt szemmelátható örvény tátong!

Rengeteg sok idő egy évezred! Több nyelv s ezek közt a magyar is az «ezer» számnevet határozatlanul «felettébb sok» helyett mondja, így olvassuk a Kulcsár C.-ben: *Nem felek népnek ezeretvl.* Már egy évszáz is oly hosszú időszak, hogy a *ludi saeculares*-ekre hivatkozó kikialtók méltán alkalmazhatták a meghívásnak ezen formuláját: «hogy jöjjenek megnézni, a mit (az élők közt) senki sem látott, és senki sem fog meglátni (*quos *ludos* nunquam quisquam spectasset nec spectaturus esset*)». A keresztények nagy része a középkorban felt a $\chi\lambda\iota\sigma\mu\delta\epsilon\varsigma$ bekövetkezéséről, mert azt hitte, hogy ezzel együtt a világ vége is eljövend, sőt a mohammedánusok ugyanezt a balvéleményt egy aránylag rövidebb időszakhoz kötötték. «És mikor eltelnek az ezer esztendőök — mondja a «jelenésekről» szóló könyv — a' Sátán eloldatik az ő fogságából». ¹ Mi bizalommal és vágyódva vártuk az új millennium eljöttét, mert biztunk Isten oltalmában s a «jó férfiúnak erős a szíve, mivel Istenben bizik». ² Biztunk s bizalmunkban meg nem csalódtunk.

A természet örök törvénye a fejlődés, még pedig az olyan fejlődés, mely a különböző fajok létrejötte után az egy bizonyos fajbélieket saját fajokban tartja meg s nem engedi, hogy egy más faj jellegét vegyék magokra. Ezért mondja Lukács evangélista a növényi életre való tekintettel: «Mert minden fa az ő tulajdon gyümölcséről esmértetik meg: mert a tövisről nem szednek figét, és a' tsipkéről nem szednek szőlőt». ³ Horatius az állatvilágból veszi hasonlatát, midőn így szól: *Neque imbellem feroces Progenerant aquilae columbam*, a mely gondolatot Berzsenyi így alakítja:

«Csak sast nemzenek a sasok
S nem szül gyáva nyulat Nubia párduca.»

Nem az eredés, hogy így mondjam, praehistorikus korszakáról van itt szó, a melyről a palaeontologia tanít, és nem is a fejlődés legalantibb fokán álló szerves lényekről történik említés, melyek a természet két országának mintegy megyéjén teremnek: hanem, a mint mondtam, a különböző fajok létrejötte után következett korszakról s a szerves lények magasabb fejlődési fokáról. A vizsgálatnak ezen a terén nem az avatatlan szól, midőn egy közönségesen ismert közmondásunk úgy tartja, hogy «faj nem hagyja el fajtát, vér vízzé nem válik». A faj tökéletesedhetik, különböző fajtákra változhatnak, vagy elfajulhat; de más fajjára nem változik át. A legjelentékenyebb elváltozás az egy bizonyos fajtabeli egyén fejlődési életfokain szemlélhető, mert «*a kiseded makkból idővel termő tölgy lesz*», mint dicső emlékü Széchenyi István gróf vonatkozással a nemzeti haladás mozzanataira mondá: «*csak senki el ne gázolja*».

Ilyen törvény van az anyagi világban s nem más törvény alá vannak rekesztve a szellemi világ tüneményei. A természeti lények családjainak s nemeinek az ethnographia terén a népcsaládok s a fajok-

¹ XX., 7. — ² Solt. 112., 7. — ³ VI, 44, 1. ö. h. v. Máté VII, 16, 17.

nak a nemzeti szellem felel meg. Már maga a faj is, a mint fennebb említők, nem ugyan fáját hagyja el, de egy vagy más irányban változhatik; a nemzeti szellem, mely annál még forgandóbb, ez okon a fajnál is változóbb, tökéletesedhetik más nép szellemével együlhet vagy elhanyaglik. Óvjuk meg nemzetünk szellemét az elhanyaglástól, tőlünk telhetőleg tökéletesítsük, mert bár azt mondja Pál apostol, hogy a léleknek csak zsengejét vettük, haladnunk kell a tökéletességhez, az egyeseknek életkoruk, a nemzeteknek az évszázak s évezrek fokozatával. Igaz ugyan, hogy egyik népszellem el nem zárkozhatik a másik elől, s kölcsönös hatással vannak egymásra, de ép azért, mert ez így van, felettébb nagy vigyázással legyünk arra, hogy népszellemünk lényegét épen tartsuk meg.

A tudományok művelői a különböző talajokon munkálkodó szántóvetőkhöz hasonlíthatók. A különböző talajok, habár ugyanazon magot vetik beléjük, különbözőn fognak teremni a földrészek és az éghajlat különbségei szerint. Hasonló sors érte s éri szünetlenül az emberi szellem alkotásait, illetőleg a különböző nemzetek tudományát, művészetét, szóval mindazt, mit a nemzeti szellem teremt, a mi munkásságából ered, a köz-öntudatból származik.

A tömegeből leginkább kiváló egyének, bármennyire is felülmulják polgártársaikat, nem szünnék meg nemzetük tagjai lenni s a nemzeti szellem ő bennök nyilatkozik legtisztábban, legfényesebben. Szépen igazolják ezt a *héber nép prófétái*, kik bármily ellentétesek életfelfogásukban és nézeteikben a néppel, melynek vezetésére hivatva vannak, mégis a nemzeti szellemnek legideálisabb legjellemzőbb kifejezői. A szkytha *Anakharsis*, bár be volt avatva a hellének tudományába, Solonnal társalgott, sokat látott és sok érdekest hallott: mindazonáltal a szkytha észjárásnak, hazájának s népének híve maradt s hűségeért életével lakolt. Azt kérdezi About Edmond azon szép beszédében, melyet Turgenjev koporsója felett mondott: «Miért részesíté Turgenjevet az orosz nép azon megtiszteltetésekben, minőkről egy nagy politikus vagy egy győztes hadvezér még ábrándozni sem mer? Mert a népek szeretik magokat meglátni az egyénekből, kikben a maguk legtökéletesebb mintaképeket szemlélik — mert Turgenjev a szlávok szlávja, egyik legtökéletesebb példánya ama szelid és büszke, kalandvágó és érzelgős fajnak, mely még nem mondotta utolsó szavát és csak a múlt század óta lépett fel a világtörténet színpadán». A nemzeti szellem művei, bárha az emberiség legmagasabb eszményeit vették célba, autochton eredetüket meg nem tagadták, meg nem tagadhatják. Csalódnak azok s felettébb csalódnak, kik azt hiszik, hogy napjainkban csupán csak a közműveltség terén hátramaradt népek őrizték meg s őrizhették meg szellemi sajátságait, hogy az eredetinek maradt nemzeti szellem egyedül ezek szellemi munkásságában nyilatkozik, s hogy minden előrehaladt nép eredetisége immáron a vadon termő népköltészet birodalmára szorítkozik. Üssük fel bárhol a világtörténet és világirodalom nagy könyvét, s azt fogjuk látni, hogy a közműveltség útjain előrehaladt népek közéletükben, szépirodalmi terményeikben, jelesen színműveikben s hőskölteményeikben s

az erkölcs terén saját intézményeikhez, szokásaikhoz híven ragaszkodnak. S midőn a tapasztalás s az irodalom erre tanít, kérdem, lehetséges-é, hihető-é, hogy a zavartalan fejlődés rendes tünetei közt a tudományok és művészetek határain belül saját iránynyal ne bírnának? Azon szellem, mely a politikai és erkölcsi intézmények következetes tovább fejlesztésében munkás, elpártolhat-é saját irányától a tudomány és művészet terén? Bizonyára nem. Tagadhatlan tény, hogy a jelenkorban munkás nemzeti szellem felhagyván eredeti különködésével, simulékonyvá vált, ámde ki nem látja, hogy a nemzeti irodalmak és művészetek eredetiségüket mai nap sem vetették le, díszlegnek benne s eltérőleg a régen multtól, ennek világos öntudatával bírnak. A népszellem legkorábbi és későbbi különélete közt mindenekelőtt fokozatos különbséget látunk: míg a legkorábbi főként saját földében gyökeredzik s legtöbb gyökérszálát a hazai föld takarja, míg kezdetleges fejlődésében vidéke égaljájától különböző befolyást csak ritkán érzett, míg dús növényzetét legtöbbször a víz öntözte, melynek partján fakadt: addig az utóbbit néha s elég sokszor más égaljak légáramlatai frissítik, messziről hozott vízvezetők öntözik, éltetik. A nemzeti szellem fejlődése rendjén mentől inkább távozott el eredetétől, annál több különféle befolyás érintette, melyek reá többé-kevésbé módosítólag hatottak. Ennek daczára a világ-irodalom az egyes népek nemzeti irodalmát enyészettel nem fenyegeti s komolyan nem is fenyegetheti azon feltétel alatt mindazonáltal, hogy saját munkásai el nem hagyják. Mert a nemzeti szellem nyilvánulásai épen nem holmi kiirtandó mellékágak az emberi ismeret élőfáján, sőt inkább együtt alkotják e fának díszes koronáját. Csak a hívek serege el ne fogyjon; hívek maradjunk szent oltárainkhoz s oltalmazzuk magunkat a bálványoktól! Igaz, az egyes népek békés érintkezései, a tudomány hagyományának megszaporodása, a lángesznek eredeti alkotásainak hatalmasan vonzó ereje és a mi a legújabb korra részt jellemző, a külföldi nyelvek elsajátításának általános divatja — és ez jó divat kétségen kívül — a külföldi irodalmak legelterjedtebb könyveinek fordításai, ezen irodalmakra figyelő könyvszemlék, a mind gyakoribbá váló utazás, a közlekedési könnyűség, a kiállítások, a nemzetközi kongresszusok, mind ez a szelleméletnek napjainkban új feltételeket tűzött. Amde mind ez együttvéve sem fenyegeti irtóháborúval s enyészettel a nemzeti szellem békés továbbfejlődését, bontakozásait, ellenkezőleg minden irányban új meg új napfényt támaszt a honi tudomány és művészet fejlesztésére, a nemzeti irodalomnak belbecsben való örvendetes gyarapodására. Valamint az egyes ember, ha hivatást érez magában nemzete közjavanak tőle telhető előmozdítására, bármennyire is féltse eredetiségét, embertársai befolyása elől el nem zárkozhatik: úgy a népek is magasabb céljaik elérésére egymásra szorúlnak, s egymást teljesen nélkülözni nem tudják.

Helyesen és találóan mondotta debreczeni *Ember Pál* «Garizim és Ebál» című könyve előljáró beszédében: *Én sem idegen tűznek, sem egyedül csak a' magam tűzének világánál nem kívánok járni.*

A népek élete nem céltalan hánykódás a bölcsőtől a koporsóig. A gondviselés saját célokat tűzött elejök, melyeknek előmozdításában

teljesedik történetök, s az emberiség eszményeit a haladás útjain járó népek s nem az ábrándszerű kosmopolitismus hivatott létesíteni. Az a gondviselés, mely a népek elé az elérendő czélokat kitűzte, vajjon az ezek megvalósítására szolgáló eszközökről megfeledezhetett volna-e?

Napjainkban, midőn a néppsychologia gondos művelésben részesül, ki merné és minő jognál fogva a nemzeti irodalmakban munkás szellemi erőket pályatereiről eltiltani? Gróf Dessewffi József a jeles Guzmicshoz intézett levelei egyikében méltán kívánt s kívánhatott egy a nemzeti lélekhez alkalmazott irodalmat, ez azonban korántsem azt tette, hogy sinai falakkal vegyük körül a magyar világot. A irodalmak kölcsönösen kiegészítik egymást, eszmét vesznek egymástól s eszmét adnak egymásnak s művelőik Horatiussal szólva elmondhatják magokról: *damus petimusque vicissim*. Nemzeti irodalmunk, melynek köréhez azon latin nyelven írott munkák is tartoznak, melyeknek szerzői hazánk fiai voltak, a külföldi irodalmakra befolyás nélkül nem szűkölködtek. Egy Janus Pannonius híre bejárta Nyugat-Európát. S hogy a régiebбекről is legyen szó, a XII. évszázban élt Magister Thadeus Ungarus, ki a spanyolországi maurusok tudományának élő vizeiből merített, Cl. Ptolemaeus *μεγάλη σύνταξις* cz. nagy műve arab fordításának Toledóban létezett kézirati példányát gondosan megvizsgálta s mint annak revisora említették a cremonai Girardo által eszközölt latin fordításnak Florenczben, a «laurenziana» könyvtárban őrzött kézírata utolsó lapján (az illető kézírati példány jelélése: *Codice *latino* laurenziano-gaddiano XLV. del plutes LXXXIX. superiore*). magának ezen közreműködésével kiváló érdemeket szerzett. Magister Paulus Ungarus 1221 körül Bolognában a kánoni jog nyilvános tanárává lett, Sigismundus de Hungaria Raphael Regiust Paduában tudományos vitára hitta ki, Sylvester János a bécsi egyetem nagyérdemű tanára volt, Beythét németújvári állomásán a külföldi tudósok is felkeresték, Tsepregi Ferencz «de *Keri et Ketib*» cz. alatt Franékerában 1725-ben megjelent értekezésével nagy kedvességet nyert a külföldi tudósok előtt, Uri az oxfordi «Bodlejana» könyvtár keleti kéziratainak katalogusát készítette el, s idézhetnék még másokat írónk sorából, kikre a múltban s a régen múltban a külföld figyelemmel volt. Ezek a férfiak szereztek meg hazánknak kora egyik legnagyobb tudósának, roterdami Erasmusnak azon dicséretét, mely Turzó Jánoshoz intézett egyik levelében így hangzik: *Novum non est, apud Hungaros esse praeclara ingenia* «nem új dolog, hogy a magyarok közt fényes elmék tündökölnek». Részünk volt a munkában s jogunk van a jutalomhoz. Immár egy új évezred bajnalán szakíthatunk azon fa érett gyümölcséből, melyet elődeink ültettek s ápoltak gondos szeretettel.

A népek lelkében a gondolkodásnak három főirányát szemléljük: 1. az általánosítót; 2. a megkülönböztetőt; 3. az okfűrkészőt. E különböző irányok különböző eredményekhez vezetnek; az általánosító rendszerek alkotására, a megkülönböztető az egyes tények és adatok megfigyelésére indít, az okfűrkészés a bölcsészeti tanulmányt fejti ki. Némely nép kiválóan szemléleti, míg a másik a tapasztalati ismeretek terén

tűnik ki; az egyik nép a szellemi munka birodalmában merészen alkot, a másik óvatosan alkalmaz; az egyik élénk művészi érzekkel bír, a másik e tulajdonnal nem dicsekedhetik. A nemzetek abban is különböznek egymástól, hogy az egyik az ismeretek egyetemének egyik ágát, a másik másikat ápolja előszeretettel. A tudomány e különböző irányoknak köszöni teljességét. «A hellén nemzet életét megdicsőítette a művészet; a rómainál kimagasodtak jogi intézményei s államalkotó képességei», — így ír a kettőről Böhm Károly «Bevezetésül» című cikkében.¹ A németet az individualismus jellemzi, a mely általában a germán faj jellege. A spanyolokról következőleg ír Emilio Castelar: «A ki physiologiai elemeinket vizsgálja, különböző egymás tetejébe halmozott tényezőket fog találni. Az iberiai könnyedséghez odasimul a kelta súlyosság, a kelta súlyhoz a görög ihlet, a görög ihlethez a latin bátorság, a latin bátorsághoz a germán individualismus, a germán individualismushoz az arab szenvedélyesség. Mindez összeolvadva található meg, s képezik a megváltozhatlan alapot e faj halhatatlan természetében, melynek győzedelmes, összeforrasztó ereje, lehetségessé tette, hogy mindazon elemeket, melyeket a történelmi véletlen feléje sodort, saját erejévé átalakíthatta. Ebben hasonlít a fához, melynek megvan az a csodálatos képessége, hogy magában tudja szívni a föld nedveit, az esőt és harmatot, a légkör sajátosságát egyaránt.»² Saját fajunk nemzeti szelleme az ellentétes érzések s a gondolat ellentétes irányainak végleteig könnyen hagyja magát elragadtatni, azonban nem hosszú időre, bölcsen mérseklí magát, józanul ítél, az elmélet gyakorlati kivihetőségét és hasznát gyorsan veszi észre, a feleslegest kerülni szokta úgy gondolkozásmódjában, mint nyelvében. Ezt az irányt látjuk Köteles Sámuel, Hetényi és Szontágh bölcsészetében, Apáczai Csére János encyklopaediai művében s mindazon íróinkna, kik a hazai szellem szent hagyományát híven ápták, államférfainknál törvénykönyveinkben.

Fajunk leglényegesebb tulajdonságaihoz elválaszthatlanul a következők tartoznak: vallásosság, melynek jelszava: «*Ha Isten velünk, ki ellenünk* (Si Deus nobiscum, quis contra nos)»! — a trónhoz való tántoríthatatlan hűség, melynek jelszava: «*Éltünket és vérünket királyunkért* (Vitam et sanguinem pro rege nostro)»! — a hazaszeretet, melynek jelszava: «*Mindent a hazáért!*», — a szabadságszeretet, nagylelkűség, bátorság, vendégszeretet. Bontsd meg a nyalábot, a bűvös kötést, s végy ki egyet fajunk leglényegesebb tulajdonságaiból, s legott megszűnünk azok lenni kik őseink voltak s reményeink egy új millennium felől is széjjel foszlanának. Szerte-széjjel hullanának a reménykoszorú zöld levelei, Magyarország csak névszerint létezhetnék, s talán boldog is lehetne; de magyarok nem volnánk többé.

Népünk a gondviselés által számára kijelölt úton jár, midőn nemzeti lelke saját irányához híven mozdítja elő a szellemi élet közös érdekeit.

¹ L. a. «Magyar Philosophiai Szemle» I. füzetének 3. l. — ² L. a. «Nemzet cz. lap 70-ik számának mellékletét (1882-ben).

Azok, a kik a magyar fajt a vallás iránt közömbösnek tartják, politikai s irodalmi történetünk néhány jól ismert tényét számításon kívül hagyják. Őseink egy része sz. István király uralkodása alatt, sőt már Géza fejedelem idejében, buzgó hive lett a keresztyén egyháznak, más része fajok ősi hitéhez ragaszkodva, annak védelmére keltek s élet-halálharczot vívtak a keresztyénység elterjesztőivel. Vajjon mindezekben van-e a vallási közönynek nyoma és tanúbizonysága? Kérдем továbbá, hogy a mohácsi vész után nemzeti jelentőségre emelkedett magyar irodalom nem áll-e nagy részben okozati összefüggésben a hit-újítással és ha igen, mi következik ebből? A következtetés bizonyára nem fog kedvezni azoknak, kik fajunk vallásközönbőségét vitatják. A vallási rajongásnak igaz Magyarország nem volt termő talaja, de mi nem az emberi elme eltévedéseiről szóltunk, hanem azon mély vallásos meggyőződésről, melyért az ember kész mindenét feláldozni, de a melyet erőszakkal terjeszteni nem lehet és nem szabad. A vallásos érzést mélyen szívünkben kell gyökereztetnünk, az erkölcsök tisztaságát meg kell őriznünk az élet minden körülményei közt, tántoríthatlanul bízva Isten oltalmában s ilyenképen méltókká válunk az oltalomra. Isten oltalma az, mely az országokat és népeket fentartja a küzdelem nehéz napjaiban az államok életének adatott idő véghatáráig, melynek mértékét évezrek alkotják. Plató szerint az egyénben és államban megkívánható általános és részletes erények: a δικαιοσύνη «igazságosság», «δυσία» «vallásosság», σωφροσύνη «önmérséklet», ἀγδρία «bátorság», σοφία «bölcse ség». A mely erények tartották fenn nemzetünket s hazánkat a multban kipróbált fegyverek történetünk tanúbizonysága szerint. Azok fogják fentartani a jövőben is.

Fajunk nemzeti szelleme ezer év viszontagságain győzött, Magyarországot megtartotta s a haladás útjain előre s mind magasabbra vitte. E sokat küzdött, ezer veszélyt látott győzedelmes szellemhez kell híveknek találatnunk szívünk végső dobbanásáig.

«Ismerd meg magadat», Γνωθι σεαυτόν! ez a nagy feladat, melyet meg kell oldanunk; de hogyan oldjuk meg? Önteltség vagy öntetszés bizonyára ez ismeretet ép oly kevéssé közvetíti, mint a kicsinylés, megvetés, a pessimismus. Épen a néprajz az a tudomány, mely a népek lelkebe mélyen bepillantunk enged; ezen tudomány rendkívül tágas mezején a tárgyi néprajz mellett a nemzeti szellem legközvetlenebb nyilatkozatai a nyelvben, a néphitben, a dalban, meseköltészetben, a szokásokban s erkölcsökben, ha mindezeket kellő módszerrel tanulmányozzuk, vezetnek a kívánt célhoz, ú. m. a nemzeti szellem megismeréséhez és ha saját nemzeti szellemünket vizsgáljuk, az *önismeret*-hez. Ezért fektetnek a művelődés minden jelentékeny góczpontján oly nagy súlyt a néprajzi társaságok alapítására, melyeket aztán az állam és társadalom felkarol s hathatós pártfogásában részesít. Nálunk dr. Herrmann Antal önfeláldozó buzgalma hívta életbe nyolcz évvel ezelőtt a «Magyarországi Néprajzi Társaság»-ot. Halás elismerésünk s köszönet érette.

Társaságunk nagy büszkesége, hogy József cs. és kir. főherczeg Ö Fenségét legmagasabb védnökének nevezheti, kit mind-

nyájunk rajongó szeretete s mély hódolata környez, kinek neve palladium és zászló, mely szerény társulatunkat a nagy feladatokkal szemben kitartásra buzdítja s Isten segedelmével bizonyára győzelemre is vezeti. Fogadja legmagasabb védnökünk az ünnepi alkalomból mély hódolatunk s hálás érzéseink kifejezését!

E társaságnak is bőven jutott ki a kezdet nehézségeivel való küzdelemből, de akadtak mindig ügybuzgó, lelkes férfiak, kik támogatói, fentartói voltak: érdemeik bejegyezvék kulturtörténetünk érczlapjain. Jelenleg is még sok a hiány, társaságunkban sok a kívánni való és méltó kívánságok. De nemuljon el a panasz szava millenniumi díszülésünkön. Legyen jelszavunk e pár szó: *spera et labora* «remélj és dolgozzál»! «A ki szánt, reménység alatt szánt», mondja Pál apostol.¹ s a földműves békétürve várja a föld gyümölcsét. Reméljük, hogy a magas kormány, a társadalom, hazánk tudományos egyletei támogatásunkra közreműködnek; hiszen a tudomány érdekeinek ápolása közös cél, az ilyen egyletek együttes kötelezettsége. Az új évezred hajnalán, mikor a felkelő nap a jövő idők zöldelő vetéseire önti fényárját, midőn a sok munkás kezet látjuk a napi munkára készen s kék ég fénylik felettünk, hogyne reménylenénk, hogyne bíznánk munkánk sikerében! *Spera et labora* «remélj és dolgozzál»! S tegyük hozzá e másik jelégét, a benzés rendét, melyet az nagy alapítójától vett: *Ora et labora* «imádkozzál és dolgozzál»! Mert munkában az élet és Isten ad sikert a munkának.

Üdvözlöm társulatunk e díszülését s a velünk ünneplő tisztelt közönséget. A Magyar Néprajzi Társaság nevében van szerencsém melegen üdvözölni Szmracsányi Miklós úr Ő Nagyságát, a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium osztálytanácsosát, országos közművelődési céljaink hathatós előmozdítóját, ki e gyűlésen való megjelenése által ünnepünk fényét emeli. Szintgy legőszintébb öröömnek van szerencsém kifejezést adni Szalay Imre miniszteri tanácsos úr Ő Méltósága, a M. Nemzeti Múzeum nagyérdemű igazgatója becses megjelenésén, mi nemcsak díszülésünk fényét emeli, hanem az igen tisztelt igazgató úr azon nagyrebecsült érdeklődésének és jóindulatának adja jelét, mely a M. Nemzeti Múzeum, különösen annak Néprajzi Osztálya, valamint társaságunk közt eddigelé fönnállott s a jövőre nézve is szerfölött kívánatos barátságos kapcsolatnak és összhangzatos együttműködésnek legszilárdabb biztosítékát alkotja.

A prágai «Verein für Linguistik u. Völkerkunde» ünnepünk alkalomból üdvözlétkép egy értekezést bocsátott közre, melynek száz példányát küldte kezemhez a tagok közt való elosztás végett, s egy hivatalos levélben fejezte ki társaságunknak együttérzését és szerencsekívánatait. Addig is, míg az igen tisztelt díszülés e társtestületnek viszonzandó köszönet módjában megállapodik, van szerencsém annak a magam részéről is legbensőbb kifejezést adni, melylyel a Magyar Néprajzi Társaság millenniumi díszülését megnyitottnak jelentem.

¹ I. Kor. 9, 10.

II.

Szmrecsányi Miklós dr. miniszteri osztálytanácsos úr válaszbeszéde.

Méltóságos elnök úr! Mélyen tisztelt díszgyűlés!

A most hallott nagyérdékű, lelkes és hazafias elnöki megnyitó után nem tartom szükségesnek, hogy bővebben kifejtsem ama szempontokat, melyeknél fogva a néprajz tudományos művelésének általában, de különösen hazánkra nézve nagy fontosságot kell tulajdonítanunk s minden igyekezetünket arra fordítanunk, hogy a hivatott erők e téren is mentől szélesebb körben és mentől fokozottabb munkásságra egyesüljenek. — Az ethnographia a tudománynak egyik legújabb önálló ága; mindamellettt irodalma már is óriási arányokat öltött. A művelt nemzetek fényes palotákat emelnek ily tárgyú külön gyűjtéseik számára; s míg egyfelől azt a sajátságos jelenséget tapasztaljuk korunkban, hogy a művelődés haladásának nivelláló hatása mintegy ellentétbe helyezkedik a néprajz törekvéseivel és megszorítani látszik e tudomány szak buvárlatának anyagát: viszont másfelől ép korunk az, mely a maga teljes értéke szerint meg tudja becsülni a faji sajátságoknak, mint a nemzeti művelődés egyik legfontosabb biztosítékának megőrzését, valamint amaz előnyöket, melyek a faji sajátságok megkülönböztetéséből és a rokonságok kereséséből meríthetők; — különösen pedig azt a termékenyítő befolyást, mely a tudomány, művészet, ipar és kereskedelem egészséges és versenyre képes fejlesztésére épen az ethnographia behatóbb műveléséből származik.

Ez általános szempontok mellett hazánkban az ethnographiának nagy és kiválóan nemzeti hivatása van. A néprajznak kell ama védő bástyának alapjait leraknia, melylyel fajunk a maga különállásával a népek családjában megerősödhetik, eredetiségét és megőrizheti. Mint tudományos működésünk sokféle más ágában, a millennium e részben is igen örvendetes föllendülésre adott alkalmat. Itt van elsősorban a kiállítási falu, melyben a lelkes törvényhatóságok épülettípusaikat mutatják be s azok belső berendezéseit a M. Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának gazdagítására ajánlották föl. Itt van Zichy Jenő gróf kaukázusi gyűjteménye, melyet az őshaza lelkes kutatója nemes áldozatkészséggel szintén a Nemzeti Múzeumnak ajándékozott. Itt van a kiváló tudósaink által gyűjtött gazdag, tanulságos és érdekes anyag népünk életére vonatkozólag, a vadászat, halászat és pásztorelet köréből. Mindezek együttvéve

az eddigi nagyon érdemes úttörő munkásság keretét igen megtágitják s úgyszólván programmot szolgáltatnak a jövő számára.

Ennek a programmnak, a magyar nemzeti irányú ethnographiának népszerűsítése, fejlesztése és magas színvonalra emelése körül ez a tisztelt társaság, mely most ülését tartja, már eddig is igen érdemes munkásságot végzett, s én őszintén kívánom — s e részben mindenestre a telhető támogatásban fog illetékes helyről mindenkor részesülni (*Élénk éljenzés*) — hogy e nagy nemzeti feladat teljesítésében maradandó sikert és eredményeket vívjon ki. (*Hosszantartó lelkes éljenzés. Zajos felkiáltások: Éljen Wlassics miniszter! Éljen Szmeccsányi!*)

III.

Ethnológiánk eredményei és feladatai.

Kevés nemzetnek engedte meg a népek sorsát intéző gondviselés, hogy ezredéves multjának az emberiség történetében is mély nyomokat szántó viszontagságaira csak olyan politikai és műveltségi magaslatról pillanthasson is vissza, a minőről mi magyarok az Árpád napjaitól ez alkonyuló század végéig mai hazánkban lezajlott eseményeket áttekinthetjük.

Nálunk nagyobb, hatalmasabb, a kultura anyagi és szellemi kincseiben jóval gazdagabb népek, a kikkel mi ma az emberiség legnemesebb javaira való törekvésben versengünk, csak sokkal utánunk jutottak el odáig, hogy oly szilárd alapokra fektetett s ez alapokon szakadatlan folytonossággal fejlődő államiságba szervezkedhessenek, a minő e földön tíz évszázaddal ezelőtt, a magyarok bejöveteleével kezdődött.

Mi lehetne illőbb és az emlékezés e nagy napjaihoz méltóbb, mind a tudomány tiszta világánál látnunk annak a maroknyi magyarságnak az ethnikai képét, mely itt Európa szívében, a Kelet és Nyugat ősidők óta válságos népcsaták terévé hivatott mesgyéjén, hazát tudott magának szerezni s azt mindmáig meg is tudta tartani. Holott az előtte e földön ide s tova hömpölygő néparadat egyetlen hulláma sem bírt itt maradandó politikai életre vergődni; valaminthogy az utána következett inváziók sem voltak képesek az egyszer megindult állami fejlődést másként befolyásolni, mint azt hosszabb vagy rövidebb ideig tartó megakasztással hátráltatni.

Az ezredéves multunkra való kegyeletes visszapillantás ez ünnepeiben tehát kétszeresen sürgősnek tűnhetik előttünk mindama tudományos kérdések megoldása, melyek nemzetünk eredetére, őshazájára és a honfoglalás előtti vándorlásaira vonatkoznak. Mert annak, a mit az imént a magyarság ethnikai képének neveztünk, a jelent a multtal megvilágító teljes feltüntetése csak mindezen kérdések tisztázásától várható. Óriási feladat ez, a melynek a legnagyobb részével még önmagunknak s az egész művelt világnak adóssai vagyunk. Nemzetéletünk mostohább századai, melyeknek hosszú során át leginkább csak kardunkkal véshettük fel nevünket az idők táblájába, nem igen engedtek bennünket multunkról elmélkedni s annak emlékeit kegyelettel megőrizni. Tömérdek megbecsülhetetlen kincse az ősi hagyománynak pusztult el szinte nyomtalanul az elemi erővel dúló rázkódtatások alatt, melyeknek elseje s mindjárt a legnagyobbak egyike: nemzetünknek a nyugati kereszténységre való áttérítése volt. Első szent királyunknak ez egyébként nagy politikai bölcseségre valló cselekedete következményeiben majdnem gyökerestől kitépte népünk szivéből a régi vallás emlékezetét, a melynek gyér nyomait ma alig egy-egy babonás szokásból, vagy néhány szóróncsból keresgéli össze nagy ügyyel-bajjal a nyelvész és folklorista fűrésző szeme. S még ezer szerencse, hogy őseink hitét a római, és nem a bizánczi kereszténységgel cseréltük fel, mert ez utóbbi esetben alighanem még a nyelvünk is odaveszett volna hajdani mithológiánk nyomában. Elég a szintén ural-altáji eredetű bolgárookra gondolnunk kikhez hasonlóan ma csak a nevünk hirdetné talán, hogy honnan származunk.

Mily közel jártunk e veszedelemhez, azt egyéb számos körülményen kívül már az is eléggé tanúsítja, hogy a nemzetünk európai honába való beköltözését közvetlenül megelőző s azt részben előidéző események első biztosabb híret bizánczi forrásokból meritjük. Ezek pedig arra vallanak, hogy a szövetségstársi viszonyból, a melyben íróik őseinkkel állottak, vajmi könnyen fejlődhetett volna szorosabb műveltségi sőt politikai kapcsolat is, ha ránk nézve szerencsésebb sorsfordulatok ennek jóeleve útját nem állják.

Igy azonban legalább megmaradt ősi multunk legbecsesebbje ma már úgyszólván egyetlen nagy emlékjelül: *nyelvünk*, a nemzeti élet folytonosságának e megbecsülhetetlen talizmánja, népünk genuin szellemének e minden felszíni változás mellett is megrendíthetetlen szilárdságú alaprétege.

De mennyi ellentmondó véleménynek, mily sok heves vitának,

köztük — sajnos — mennyi meddő szófecsérlésnek a tárgya maga az az elemi kérdése a magyar ethnológiának, hogy e nyelv tulajdonképen hová sorolandó? Egy európai híru publiczista, kinek keleti utazásai és több keleti nyelvben való gyakorlati jártassága e kérdésben kétségtelenül némi kompetenciát biztosítanak, a magyar nyelv hovátartozóságát illetőleg több ízben változtatott nézetét a legeslegújabbán körülbelül a következőkbe foglalja össze:

«A magyar nyelv . . . egy török és egy az ugor csoporthoz tartozó, de közelebből nem ismert nyelvjárásnak intensiv keveredéséből alakult, oly keveredésből, mely nemcsak a szókincsre, hanem még az alaktanra is nagy befolyással volt, a minek folytán akár a finn-ugor, akár a török-tatár csoportba való határozott besorozása elejétől fogva meg van nehezítve.» (Vámbéry Á. a Pallas Nagy Lexicon XII. köt. 65 s köv. ll.)

Ebből még egyelőre az sem tűnik ki, vajjon az ugor, vagy a török-tatár elem tartandó-e az elsőnek, a melyhez a másik, oly mélyreható befolyású eleme a keveréknek hozzáelegyedt.

Alább azonban e kérdésre némi felvilágosítást nyerünk, midőn az idézett szerző a magyar nyelv alaktanát túlnyomólag ugornak, szókincsét ellenben túlnyomólag török-tatárnak mondja. (U. o. 66.). De e «túlnyomólag török-tatár» szókincsben mégis az a különös, hogy «az emberi élet legelső fogalmainak jelölésére túlnyomó részben ugor eredetű szavak szolgálnak, míg ellenben a későbbi fejlődés és művelődés szavai határozottan török-tatár nyelvek. (U. o.) Még bizonytalanabb homályba borítja az így is eléggé ingadozó meghatározásokat az a valamivel előbből való kijelentés, hogy a magyar nyelv alapvető elemeinek kifürkészése «sohasem lehet egyéb szuppozíciónál». (Sic!) E proteusi változékonyságú nézetekkel szemben egy másik iskola hívei meglehetősen következetességgel, határozottsággal és legalább az elmélet lényegesebb pontjait illetőleg kielégítő egyértelműséggel azt vitatják s azt igyekeznek mind-egyre meggyőzőbben beigazolni, hogy nyelvünk «az ural-altájiságnak azon ágához tartozik, mely az Ob és Volgától Finnorszáig s a norvég partokig sok nyelvre és tájszólásra oszolva terjed ki, de érintkezésben volt Kelet-Európa s Azsia török népfajjaival is». (Réthy L. az «Ethnographia» II. 172. l.) Sőt, a mint Munkácsi Bernát, a magyar nyelv finn-ugor eredetiségének Budenz után legtöbb hivatottságú védője maga is kész elismerni, ez érintkezés több volt pusztán kulturai hatásnál s valóságos, még pedig ismételt faj- és nyelvkeveredés vált belőle, nemzetünk őstörténetének több egymást követő szakában és

vándorlásainak több különböző állomáshelyén. E faji és nyelvi keveredésnek eléggé nyomós külső bizonyítékait szolgáltatják, a népjellemben és nyelvben lévő belsőkön kívül, a magyarok eredetére s beköltözésére vonatkozó történelmi adatok is, melyeknek keleti forrásait társaságunk nagyérdemű jelenlegi elnöke, dr. Kuun Géza gróf tette a hazai és nemzetközi tudomány számára áttekinthető feldolgozásban hozzáférhetőkké. E gyérszavú és mégis oly nagybecsű keleti források mellett nem kevésbé szófukar, de azért szintén megbecsülhetetlen az a néhány adat, mely bizánczi íróknál található, s melyek egy és legfontosabb részének megbízhatóbb szövegű kiadását millenniumi ajándékkul várhatjuk legközelebbre a Magyar Tudományos Akadémiától.

Ugyanez alkalomból s ugyanezen tudományos intézetünk saját legrégebbi nemzeti krónikáinknak a mai kor színvonalán álló újabb kiadásával is hozzájárulni óhajt a magyar ethnologia alapvető kérdéseinek tisztázása azon segédeszközeihez, melyek a külső tanújelek sorában elsőrendű nevezetességűek. Kétségtelen, hogy az utóbbi időkben tetemesen gyarapodott, vagy részben legalább lényegesen javult segédforrások szorgalmas buvárlatától még mindig igen sok értékes felvilágosítás várható. Tagadhatatlan azonban, hogy azon idők homályába, a melyekbe a magyar nép eredete és első fejlődése vész, sem ezen, sem bárminő még várható történelmi adatok nem világíthatnak be annyira, mint a *nyelv* néplelektani bizonyítékai.

Ezeknek a felkutatása és tüzetes átvizsgálása tehát ethnológiánk elsőrendű feladata, mely az e téren elért eredmények csekélységéhez képest még rengeteg sok földérinteni valóval bíztat és serkent, lankadatlan munkára ösztönözve a buvárkodókat, kiknek ma még nálunk tán csak azért oly gyér a száma, mert az őstörténelmi kutatás ez ága még egybeült is csak a kezdet kezdeténél tart. Az utat azonban már nálunk is megtörte e részben társaságunk ügyvivő alelnöke és folyóiratunk jelenlegi buzgó szerkesztője, ki a magyar nyelv kulturszavainak történetét illetőleg ugyanarra az elévülhetetlen érdemű és értékű munkára vállalkozott, a melyet Ahlquist végzett el a finn nyelvet illetőleg. Munkácsit ez utóbbi időben elsőrendű feladatává lett buvárlataira a magyar ősnépelet tárgyi emlékeinek egyik legszakavatottabb gyűjtője és magyarozója ösztönözte, midőn a magyar népies halászat műnyelvének átrostálására adott neki alkalmat azzal, hogy a népies halászat remek monográfiáját megírta. Herman Ottónak Társaságunk élén eltöltött — sajnos — vajmi rövid ideje különben is mély nyomokat hagyott s több irányban termékenyítőn hatott úgy buzdításával, mint szigorú bírálatával

azon ethnologiai kutatásokra és leíró néprajzi gyűjtésekre, melyek egyesületünk életével közvetett vagy közvetlen összefüggésben állanak.

Ő hozta ugyanis létre azt a kapcsolatot, mely társaságunk és a Magyar Nemzeti Múzeum újabban szervezett Néprajzi Osztálya között egyelőre fönnáll, s a melynek mind szorosabbá s mindkét részre gyümölcsözőbbé tétele, azt hiszem, mindazoknak, a kik az ügy iránt elfogulatlan tárgyszeretettel lelkesednek, csak legmelegebb óhajtasuk lehet. A magyar ethnographia adattárának gyarapítása érdekében végzett lankadatlan szorgalmú és szerencsés intuícióval megáldott munkásságát Herman Ottónak e kiállítás is fényesen hirdeti az ősfoglalkozások osztályában. Hogy pedig továbbá még mily eredményes volt társulatunk egyenes vagy csak közvetett hatása ugyancsak ezredéves kiállításunk egyik legtanulságosabb részének létrejöttét illetőleg, azt ép az utánam következő előadás, mai diszülésünknek kétségtelenül egyik legvonzóbb és legáltalánosb érdekű pontja fogja szemelláthatón is igazolni.

Eredményekre tehát, a mint talán már e nagyon futólagos vázlatból is kitűnik, szerény társulatunknak is van némi oka és joga, ha büszkeséggel nem is, de legalább elégtel öntudattal visszatekintenie, midőn mindössze csak hét esztendő első kimagaslóbb mértföldkövéhez érve, a végzett munkát a megoldandó feladattal egybeveti és számbaveszi. Hogy emezek mennyivel nagyobb számúak a már megoldottaknál, az ne csüggeszsen el, sőt épen ez buzdítson bennünket arra, hogy a végrevalahára mégis csak megtört nyomon lankadatlan kitartással haladjunk a kitűzött nagy és szép cél felé, mely nem kisebb, mint az önismeret nemes kötelességének egész nemzetünkre vonatkozó teljesítése. Oly kötelesség ez, a melylyel nemcsak magunknak, hanem az egész művelt emberiségnek is tartozunk, s kétségtelen, hogy lerovásával csak becslést és elismerést szerezhetünk magunknak az egész világ előtt. Ha kissé megkéstünk vele, annak nem mi magunk valánk az okai. De meg azért sem oly nagy a késedelem, mert a néprajzi tudományok módszeresb művelésének még az e részben haladottabb külföldön csak egy-két évtizedes a multja.

A mulasztottak dolgában tehát ennyiben nem vagyunk sokkal kedvezőtlenebb helyzetűek más népeknél; egy másik tekintetben pedig még határozottan szerencsésebbeknek is nevezhetjük magunkat, legalább a tőlünk nyugatra lakóknál. A művelődés nivelláló hatása ugyanis, a mely után már nálunk is megérzik a legtanulságosabb néprajzi és néplélektani anyag rohamos pusztulásában, még mindig nem jutott el e helyütt odáig, hogy haladéktalanul foganatosítandó gyűjtés és gondos megőrzés

mellett, a legfontosabb ethnologiai kérdésekre válaszolni hivatott tárgyi és hagyománybeli emlékek megmenthetők és a tudomány számára feldolgozhatók ne lennének.

E sürgősen egybegyűjtendő, mert legkönnyebben elkallódó emlékek sorában első helyen áll a tárgyi néprajz mindennemű eleme. Tehát a népies építkezés, lakás, bútorzat, viselet, élelemszerzés és táplálkozás stb. minden rendű tárgya; szóval mindaz, a mi (a külföld ilyenmű legjelesb gyűjteményei, a berlini, kopenhágai és christianiaei ethnographiai múzeumok mintáját tartva szem előtt) a népelet multjának és jelenének, a nép testi és lelki alkatának lehetőleg teljes feltüntetéséhez szükséges. Egy ily magyar néprajzi múzeum szerény alapjai megvannak már nálunk; s ép az ezredéves kiállítás néprajzi faluja s egyéb népeleti tárgyai lesznek hivatva e részben úgy a nagy közönséget is tájékoztatni s érdeklődését e tárgyak iránt felkölteni, mint a szakköröknek értékes tanulmányi anyagot nyújtani. Hogy e tanulmányi anyag előző kiállítások hasonló kincseihez hasonlóan ismét a szélrózsa minden irányában el ne kallódjék, arról nagy megnyugvásunkra ezúttal a kormány ép e kiállítás szervezésével kapcsolatban gondoskodott, meghallgatván e részben társaságunk létesítőjének és hosszabb időn át szerkesztő-titkárának, Herrmann Antalnak ismételt felszólalásait. Nem kis részben az ő érdeme lesz, ha a jövő ezredév küszöbére lépve, az elmultnak népeleti emlékei közül legalább a még megőrizhetők végrevalahára biztos menedékhelyre fognak találni.

Nem kevésbé fontos a tárgyi néprajz anyagának egybegyűjtésénél a még veszendőbb szóbeli hagyományé, melyet ugyan már társaságunk megalakulása előtt is megindított eleinte egyesek hazafias lelkesedése, majd a negyvenes évek vége felé szervezni igyekezett a Kisfaludy-társaság, a hetvenes évek eleje óta pedig huszonnég évén át túlnyomón nyelvtudományi czélokra igen szép eredménnyel folytatott a «Nyelvőr», Szarvas Gábor minden más emlékjelnél maradandóbb alkotása. Anyag e réven már is van együtt annyi, hogy a hasonlító és elemzés munkája úgy a népmesék, mint a népdalok és babonák, a folklóre e három legfontosabb kategóriájára nézve bizvást megkezdhető. Gyérebb és megbízhatóbb még az anyag a néphit mélyebb rétegű, szorosabb értelemben vett mythologiai elemeit illetőleg, melyeknek jó része az imént említett nyelvtörténeti és az ősnépeletet nyelvi tanújelekkel megvilágítani törekvő kutatásoktól remélhet felderítést. Mily óvatos kritikára és mennyi még tisztázandó kérdésre kell itt a következtetést felépíteni, azt semmi sém vésheti mélyebben az emlékünke, mint az a tömérdek badarság,

a mit e téren a század első felének kritikátlan tapogatódzásai egybe-
hordtak. A sok selejtes közt azonban itt-ott egy becses részlet is akad
s tán még több fog idővel annak mutatkozni, mint ma véljük, ha ethno-
logiánk legégetőbb kérdéseire, közülök első sorban az őshazai tartózkodás
és az első vándorlások legrégebb árja és sémi érintkezéseire a mainál
több fény fog derülni.

A néphit, babona s a még ma is élő, bár szintén kihalófélen lévő
népszokás későbbi rétegei már a honfoglalás korán inneni kulturai
hatások kimutatásának feladatával függnek össze, s itt első sorban a
szláv hatás érdemel kiváló figyelmet, mint azt már későbbi kölcsön-
szavaink statisztikája is eléggé elárulja. De tévednénk, ha e részben
pusztán a hazánk területén lakó, vagy honfoglaló őseink korában itt
lakott szlávokra szorítkoznánk, mert ezeknek kelet- és dél-európai
rokonainál számos oly analógiát fogunk találni, a mely még a velünk
nyelvi rokonságban álló népek folklorejára is hatással lehetett, s így
nem egy esetben módosíthatja az egyik-másik ősi közös tulajdonnak
hitt mythologiai elemre vonatkozó nézetünket. Az oroszok roppant
gazdag néprajzi irodalmából különben a velünk rokon népek ősművelt-
ségét s részben még ma is fölötte tanulságos ősi állapotait illetőleg is
igen sok becses okulást meríthetünk; nemkülönben a fiatal, de már is
szép igyekezetű bolgár tudományosság kivált néprajzi téren igen serény
munkálataiból, melyeknek szerencsénkre ép társaságunk egyik legbuz-
góbb tagja, Strausz Adolf a népszerűsítője.

Nem mulaszthatom el végül e vázlatos előadás szűk keretében is
hazai ethnologiai és néprajzi törekvéseink s eredményeink sorában meg-
említeni azok egy határozottan nemzetközi jellegű és érdekű részét,
mely a Gipsy-Lore Society megszűnése óta határozottan az egész tudomá-
nyos világban jóformán egyetlen képviselőtév lett a cigányokra
vonatkozó néprajzi és népélettani kutatásoknak. Értem a József főherczeg
Ő Fensége, társulatunk nemes és tudós védnöke kegyes auspiciuma alatt
álló német nyelvű testvér folyóiratát az «Ethnographia»-nak, a Herr-
mann Antal szerkesztésében megjelenő «Ethnologische Mitteilungen aus
Ungarn»-t, mely e czélon kívül még a magyar ethnologiai munkálatok-
nak a külfölddel s a külföldieknek a honiakkal való megismertetését is
nagy ügybuzgalommal tette feladatává.

Van tehát, a mint láthatjuk, az ethnologia feladatainak végzésére
hazánkban társas szervezet, irodalmi képviselő és létesülni fog remél-
hetőleg mentül előbb egy néprajzi múzeumokkal kapcsolatos könyvtár
is, melynek ma még csak a magvát alkotja társaságunknak (jórészt egy

szerény fővárosi tanár ajándékából álló) kis könyvgyűjteménye. A keretek ugyan, a melyekben mindez intézmények vannak, egyelőre még vajmi szerények; de az eddigi támogatásnak a kormány és a M. Tud. Akadémia, valamint a tagok áldozatkészsége és kívánatos gyarapodása révén való további megmaradása, sőt emelkedése reményében már is bizvást elmondhatjuk, hogy a néprajz ügye nem áll egészen árván és mostohán hazánkban. Nekünk, a néprajzi és népelettan munkásainak a feladatunk, hogy szép és a nemzetlét legfontosabb kérdéseit oly közelről érdeklő és érintő, oly sokban felvilágosítani hivatott tudományunk mellett lankadatlanul fáradova, buzdítva és buzgón lelkesedve, mentül szélesebb körű propagandát szervezzünk; másrészt pedig nyugat-európai színvonalon álló komoly és alapos buvárlattal a társadalomtól kért és elvárt támogatásra és egyben az egész művelt világ elismerő becsülésére is rászolgáljunk.

Ezzel fogjuk legjobban teljesíteni társaságunk első nagyérdemű elnökének, a magyar nyelv és nép eredete halhatatlan nevű kutatójának s az e téren úttörőnek élénk feladatul kitűzött végső akaratát, hogy az ő nyomdokain haladva, Magyarország tőle származó *külső* vagy politikai ethnographiája után alkossuk meg immár a *belső*t, a lélektanit. Ehhez pedig, mint utolsó elnöki megnyitójában (1891. május 2.) a saját munkásságát szerényen összefoglalva, a mienkhez meg prófétaí ihlettel programot adva mondotta: «első dolog a létezőt összeszedni, akárhol találta is, azután következék az eredet kutatása». — Ez legyen egyelőre ethnológiánk legközelebbi feladatainak kitűzésében a vezérigénk! Ennek a feladatnak a teljesítésére tömörülten lépje át társaságunk, a mely Hunfalvy Pál elhunytá óta is avatott kezek vezetése alatt áll, az új ezredév küszöbét, s törekedjék mind több eredménnyel arra, hogy kutatásainak felemelő tanulságaiból a magyar tudományosságnak mind több fényt, a nagy múlt emlékein épülő jelen nemzeti öntudatának pedig mentül több erőt juttasson. Ugy legyen!

IV.

A néprajzi kiállítás.

A legutóbbi évtizedben rendezett nagyobb szabású kiállítások egyik kiváló jellemvonása a látványosságokban volt, melyeket a kiállítás tervezői a legkülönbözőbb formákban beillesztendőnek találtak a kiállítás keretébe, hogy a közönség érdeklődését állandóan lekössék és vállalkozásuk pénzügyi sikerét biztosítsák. Hivatkozom a múlt év-

ben Bordeauxban, kétév előtt Milanóban és Antwerpenben rendezett kiállításokra, a melyek keretéből nem hiányzott a diorámák egész sorozata a »Plaisance«, a régi város részek utánzása a ballon captif, chateau äerien stb.

A párisi világkiállítás óta nem volt kiállítás, a melyen, ugyancsak látványosság számában nagyobb tért nem foglalt volna exotikus törzsek néprajzának bemutatása is. A népelet jelenetei ugyanis állandó vonzerőt biztosítanak a kiállításnak, gyermek, asszony és komoly férfi egyaránt kíváncsi a vele egy földkerekségen élő és lakó egyének népviseleti tarkaságát, házberendezési különféleségét megismerni.

Az ezredéves kiállítás ünnepélyes alkalma, a munka ezredéves multjának megünneplésére irányzott czél, már eleve kizárt ezen kiállítás programjának keretéből minden lármás látványosságot. Mondhatnám tuezat számra merültek fel ezen kiállítás tervezésénél is, más alkalommal talán örömmel fogadott eszmék és tervezetek, de a melyeknek megvalósítása elől az igazgatóság hivatkozással a kiállítás komoly jellegére, kénytelen volt kitérni.

Az etnografiát több okból kellett mégis a programba felvenni, először azért, mert megfelelő formában a legszolidabb látványosságok közé sorozható, továbbá mert az ország nemzetiségeinek annyifélesége mellett, de az egyes fajok között is vidékek szerint tudvalevőleg oly nagy eltérések mutatkoznak hazánkban, nyelvben, ruházkozásban és építési modorban, hogy ezen kiállításnak általános érdeke előre látható volt, és végül mert a néprajzi tudomány joggal hivatkozott arra, hogy az ezeréves multunk ünnepén rendezett eme kiállítás keretében méltó hely illeti meg a népeletet is.

A néprajzi kiállítás hasonlólag a többi csoportokhoz helyet kapott úgy a történelmi, mint a jelenkori részben. Az ősfoglalkozások nagy becsű kincseket tartalmazó pavillonjait, a gróf Zichy Jenő kaukazusi útjából egybegyűjtött néprajzi tárgyakat, a kiállítás retrospectiv, a kiállítási falut összes tartozékaival pedig méltán nevezhetném e csoport jelenkori részének.

Nem nehéz beszámolnom arról, hogy kinek köszönhetjük a kiállítási falu eszméjét. A néprajzi falu eszméje, mint a bevezetésben is említettem, már nem új a kiállítások történetében. A kongói, sziami, tonkingi falvak előképe után a kiállítási falu létesítésének eszméje nem kívánt külön feltaláló geniet, s a rendezők munkája inkább csak a kivitel helyes módozatainak és rendezés részleteinek megállapítására vonatkozott.

És e részben is meglehetősen körvonalozta a teendőket az a követelmény, mely a munka tökéletessége szempontjából önként előáll. Nemde tökéletlen lett volna a magyar népelet bemutatása, hacsak egyikét is e hazában együttélő nemzetiségeknek mellőzzük; nemde hiányos lett volna a bemutatás, ha a népviselet és házberendezés mellett az építési modort, nyelvet vagy szokásokat elhagyjuk; a vagy lehetett-e a falu rendszer mellől a pásztor életet elhagyni?

Lám így domborodott ki mintegy önkéntelenül a néprajzi kiállítás, nevezetesen a kiállítási falu programja, előbb házak építése, majd utcasorok létesítése lőn elhatározva, aztán szükségesnek látszott az iskola, a templom, a községház, a kórház és a csárdának a felépítése is; az építés befejezésével napirendre került a berendezés és végül a benépesítés kérdése is.

1893. december havában indult ki a kiállítási igazgatóság bureaujából az a lelkes fölhívás, a mely az ország 28 törvényhatóságához intézve a házak építésének eszméjét felvetette és a vármegyék áldozatkészségébe vetett hittel a kiállítási falu alapját tényleg meg is vetette. A 28 törvényhatóság közül összesen négy tért ki a reá háritott kötelesség alul, e négy törvényhatóságnál sem az áldozatok nagysága, mint inkább más mellékkörülmények állták útját a terv valóstításának.

A történeti hűség kedvéért készséggel említem fel, hogy a nem magyar nemzetiségű házak építésére ép oly kevésbé volt szükség a rábeszélésre, a további buzdításra, mint a szigorú magyar jellegű házak építésénél.

A vármegyei törvényhatóságok sorra megszavazták az anyagiakat és nyomba megkezdődött az előtanulmány. A kiállítás csoporteladója, egy néprajzi szakértő és egy műszaki közezből álló kisbizottság indult útnak, vármegyéről-vármegyére, nem kimélve fáradságot és utat, hogy kiválaszsa a vármegye kijelölt képviselőjével egyetemben a legtipikusabb ház formáját, hogy összegyűjtse a legszebb építkezési motivumokat, összeírja a házberendezési tárgyakat, megállapítsa a legfestőbb népviseleteket.

Ez a bizottság rajzolt, festett, fényképezett és jegyzett, s mind-ezen adatai alapján javaslattal állott elő a miniszternek, mely a megyével egyetértésben alapjává vált a ház felépítésére készült részletes tervnek és házberendezésének. A házak legnagyobb részét maga az építető vármegye saját ottani vállalkozója útján építtette akként, hogy a fővárosba már a kész összerótt faalkatrészek kerültek és e helyütt csak is az alapozási és összerakási munkák voltak még pótlandók.

Legelőbb a vas megyei vend ház készült el, azután a kalotaszegi, a csongrádi, jásznagykunszolzok megyei, majd a szász, szerb, sváb stb. A kiállítás megnyitásának napján megnyitható volt a nagy közönség előtt valamennyi.

A falu áll 24 házból, egy templomból, iskolából, kórházból, csárdából, 4 juhász kunyhóból és egy cigánysátorból. Mindezek építéséhez a kiállítási alapot csak a templomnál s az iskolánál kellett igénybe venni. A templomot ugyanis egészben, az iskolát felében építették a kiállítási alap terhére; innét van azután, hogy az egész kiállítási falulésítésére a kiállítási alaptól egészben csak 15,000 frtot vett igénybe. Az építési költségek 9/10 részét az egyes házaknál a törvényhatóságok, a kórház és község háznál a belügyminiszteri tárcza, a pásztor kunyhóknál egyes városok áldozatkészsége, az iskolánál a vallás és közoktatási miniszter, a cigány sátornál József cs. és kir. ő fensége fedezte.

Ennyit általánosságban a falu multjáról.

A jelent négy külön czikkben, egyben a középületeket, egyben a magyarság házait és egyben a különböző nemzetiségek épületeit tárgyalva fogom folytatólag bemutatni. Előadásom során szándékom kitérni a falu benépesítése érdekében történt intézkedésekre és a népszokások bemutatására czélzó törekvésekre is.

A falu jövőjét illetőleg örömmel emlitem fel, hogy habár a falu ebben a formájában az ősz beálltával megsemmisül is, habár az ideiglenes használatra épült házak elpusztíthatnak is, a házak vonzó belseje megmarad egy országos és bizonynyal európaszerre méltányolt közintézet alapvetőjének. A vallás és közoktatási miniszter már foglalkozik azzal az eszmével, hogy a történeti kiállítás renaissance csoportjának épületeit átvegye és ebbe áttelepítse a nagyszabású néprajzi múzeumot, melynek anyaga a vármegyék által átengedett tárgyakból és bábukból kerül majd ki.

És ha van valami, a mi azok fáradságát, a kik ezen falu létesítésével kivételes szolgálatokat tettek a hazának, jutalmazni képes, úgy ez a valami azon közintézetnek maradandó és országos jellege, a melynek a falu alapvetőjéül szolgált.

*

A kiállítási falunak, mint afféle szervezett községnek község háza, iskolája, temploma, kórháza és csárdája is van.

A középületek mindegyike a legilletékesebb factorok közreműkö-

désével, nemcsak arra épült, hogy a lakóépületeket faluvá kiegészítse, nemcsak a végből emeltetett, hogy gyönyörködtessen, de azért is, hogy oktasson és mintaszerű berendezése által követésre ösztökéljen. Ez áll nevezetesen a községházáról, az iskoláról és a kórházról.

A kiállítási falu községháza a piac téren a templom mögött épült. Tekintélyes, hét utcái ablakkal bíró földszintes épület, mely homlokzatán viseli czélját és elnevezését. Az udvar felőli oldalon lépünk be az épületbe, melyet fedett tornác előz meg. A tornácban székek, padok, a várakozó ügyes-bajos emberek kényelmére, a falakon hirdetményes táblák egyikén a házasulandók hirdetése, mert a községi jegyző egy személyben a magy. kir. anyakönyvvezető

A kétszárnyú nagy ajtón a tanácsterembe lépünk. Itt üléseznek a község vénei. A falun ő Felsőgeik arczképei, a zöld posztós nagy asztal körül egyszerű barnára mázolt falusi székek. A tanácsteremből jobbról-balról helyiségek nyílnak; jobbról a könyvelőség és pénztár, balról a főjegyző és a segédjegyző szobája. Az összes berendezéseken rajta van a gyakorlati szellem, melyet, a magyarországi községi és körjegyzők buzgó elnöksége országos példát akarván nyújtani, megvalósítani igyekezett.

A főjegyző szobájában kiváló érdeklődés tárgyát képezi, főképen a külföldiek előtt az anyakönyvvezetőségre vonatkozó berendezés. Sok szem vizsgálta már a tűzmentes szekrényben elhelyezett vaskos anyakönyveket és a díszes nemzeti szín szalagot, mely az anyakönyvvezetőnek hivatalos functiói alkalmával jelvényét képezi. A községházát a kiállítás országos bizottsága elnökének kérésére a belügyminiszterium tárczája terhére építették. Alig született meg a falu eszméje, már is talpon volt az előbb említettem egyesület elnöksége, felajánlván a maga részéről az ország kör- és községi jegyzőinek támogatását. Ezen ajánlkozással kapcsolatosan azon óhajlás is nyilvánult, adatként meg a mód egy mintaszerű községház berendezésére is. A kereskedelmi miniszter felkarolta az eszmét, figyelmébe ajánlotta a belügyinek a jegyzők kivánságát és a belügyminister készséggel bocsájtott 6000 frtot a kiállítási alap rendelkezésére. A terveket a községi és körjegyzők egyesülete készítette, az építkezést a Neuschloss Marcell és Ödön czég végezte, a berendezéssel járó összes költségeket a többször említett és dicséretreméltó munkát végzett egyesület teljesítette. A belügyminiszter úr folytonos figyelemmel kísérvén a berendezési munkálatokat, azok befejezése után legnagyobb meglepésének adott kifejezést.

A községháznak még egy tartozékáról kívánok szólni, ez a tűz-

oltó mintaszertár, mely a község háza jobboldalán foglal helyet. Az országos tűzoltó-szövetség kívánságára, ugyanennek tervei és a kiállítási alapterhére épült. A belügyministerium is támogatván a szövetség kérését, az országos bizottság elnöke készséggel engedélyezte a mintegy 800 frtra rugó költségeket annál is inkább, mert a szövetség a mintaberendezést a legnagyobb készséggel ígérte beszállítani.

A piactér közepén álló templomtól jobbra, az első házsorszám alatt van az iskola. Két felírása is van, jobbról ez áll: „Elemi iskola“, balról ez: „Ovoda“. Az iskolát mintegy 6000 frtnyi költséggel építették. A költségek fedezésére eleintén Pest-Pilis-Solt-Kis-Kún vármegye lát-szott ajánlkozni, majd ez visszalépvén, a vallás és közoktatási miniszterium és a kiállítási alap osztozkodtak meg a költségek viselésén. A berendezési munkálatokat a szakminiszterium népnevelési osztálya vezette. Szakférfiak és laikus emberek egyaránt nagy élvezettel nézik a mintaszerű gyűjteményeket, a melyek bárha ne hiányoznának hazánk egyetlen falusi iskolájából sem.

A falu templomának építése meglehetősen vitát keltett az illetékes csoportbizottság ülésén. Mindenekelőtt az a kérdés foglalkoztatta a bizottságot, minő felekezeti templom építtessék; másodsorban, mely vidékről vétessék az építendő templom típusa. Sok hívője akadt annak az eszmének, hogy görögkeleti (ruthén, orosz) fa-templom állíttassék, melynek belseje nem kevesebb érdeket keltene külsejénél. Egy más eltérő nézet a templomot kiállítási csarnokul kívánta építtetni azon indokolással, hogy ha ezen épület csakugyan tulajdonképeni céljának megfelelően rendeztetnék be, könnyen sérhetné az illető felekezet vallási érzületét. A vitát azok döntötték el, a kik a kérdést akként vetették fel, vajjon a túlnyomóan magyar házakból épült faluban, magyar avagy nemzetiségi templom építtessék-e? Ekként vettetvén fel a kérdés, a bizottság nagy többsége a kalotaszegi református magyar templom mellett nyilatkozott. Ezt a tervet nagyban támogatta egyébként a csoportbizottságnak előre megállapított programja is, mely kötelezőleg azt mondotta ki, hogy a házi ipar csarnokában elárusítást folytatni nem szabad és az elárusítás eszközlésére a falu piactérén bódékat kell állítani.

Mikor a bizottság előadója Csikmegyében folytatott tanulmányai során meggyőződött arról, hogy a Csikszeredától Gyergyó-Szent-Miklós-ig vezető úton nem egy templom található, melyet védőfal körít, és hogy ezen a külelenség elől épített védőfalakat az utókor ez idő szerint országos vásárok alkalmával vásári bódék állítására használja

föl: megérlelődött azon eszme, hogy a templompiacz terére védőfallyal kerített, erdélyrészi mintára épített templom állítandó, melynek védőfalába kényelmesen belémélyíthető 20—25 árúbodé.

A templomot a kolozsmegyei, magyar-valkói templom mintájára a kiállítási alap építtette, mintegy 8000 frt költségen; az építkezést a Neuschloss Marczell és Ödön czég végezte. A védőfalban tényleg 24 árúbodé lett elhelyezést, melyet igen mérsékelt bér mellett igen szívesen vettek ki a különböző vidékekről jelentkezett és magukat kizárólag házi ipari czikkek árúsítására kötelező vállalkozók. A kalotaszegi varrottasnak, a hunyadmegyei szőtteseknek, a szerb aranyhímzéseknek, a debreczeni különlegességeknek, a szegedi paprikának, a felvidéki faragványoknak, a futtaki fonalmunkának, a marosvásárhelyi szőtteseknek, a torontáli szőnyegeknek, a bártfai játékszereknek, a csángó czikkeknek mind külön-külön bódé jutott.

Ezek mellett képviselve van a sorban a pozsonymegyei háziipar-egylet, a fővárosi Lujza-egylet is.

A templom eredetileg népies eszközök kiállítására volt szánva. Változást e terven Zichy Jenő gróf kérelme csinált, a mennyiben az ő kaukázusi útjából előkerült érdekes gyűjteménye előnyben részesített a szakértők által folyamatba tett eredményekép beszerzendő népies munkaeszközökkel szemben.

A falu negyedik középülete, a kórház, a falu közepén áll, nem azért, mint hogyha itt volna legjobban elhelyezve, hanem mert a rendelkezésre álló területnek idoma más elhelyezést nem tett lehetővé. A kórházat rendezői „gondviselés“-nek nevezték el. Mintaszerű berendezésnek emeltetett ez az épület, mintája akar lenni egy olyan kórháznak, a melyet még a szegény községek is könnyen és aránylag olcsón építhetnek. Az épület tervét az orsz. közegészségügyi tanács állapította meg, az épület összes berendezéseivel 7097 frtba került, a minta-épület költségei e szerint tényleg a községek anyagi viszonyaihoz vannak szabva.

Az épületbe az udvar felől van a bejárás, van benne egy férfi kór-terem öt ágygyal, egy női kór-terem öt ágygyal, és a két kór-terem között az ápolóné konyhája és szobája, két kis raktárral. A kórháztól oldalt egy kisebb épületben a fertőztelenítő, s mosókonyha és a bonczoló kamara van, ennek átellenében a főépület másik oldalán a jégverem.

Kivánatos, hogy a m. kir. belügyminiszter úr azon czélt, a melyet

az építkezési költségek felajánlásával elérni kívánt, tényleg meg is találja, ohajtandó, hogy hazánk községei az adott minta alapján minél előbb, közegészségügyünk nagy előnyére. minél több «gondviselést» építsenek.

*

Nem az ábéczé egymásutánja, nem is a formai tetszetőség és még kevésbé a néprajzi egyívé tartozandóság adta meg azon egymásutának az alapját, a melyben a kiállítási falu magyar házai sorakoznak. Tisztán a véletlen határozott abban, hogy a jászapáti háznak adtuk az első portát és az utolsóra építettük a hétfalusi csángó-házat.

A *jászapáti* magyar ház a harmadik szám alatt sorakozik (az első ugyanis az iskolának, a második a községháznak jutott). Fedett folyosó vezet be a házba, mely összesen négy helyiségre oszlik: az első paradés szobára, a közbenső konyhára, a hátsó házra és a folyosóról nyíló kamarára.

A vármegye a kunoknak és a jászoknak is eleget teendő, az első házban kun szobát rendezett be, a hátsóba jászokat telepített. A bútorzat középmodú földműves családra vall, a ruházat a régebbi öltözködési módra emlékeztet. A bábuk jelenetei, a férj és a nőnek együttléte azon szereposztásra kívánnak utalni, a mely úgy a jászoknál, mint a kunoknál a gazdasági gondok tekintetében férj és feleség között tapasztalható. A kun szobában egy remekművű főköttő, szolnoki divat, vonja magára figyelmünket; csak módos asszonyoknak való, a ki nem hiába öli bele a pénzt, mert a mint a bábún is be van mutatva, hatalmasan emeli viselőjének kinézését.

Takaros, minden szükségletekkel felszerelt portát rendezett be a negyedik szám alatt *Csongrád vármegye*. Gémes-kút kukoriczagoré, sertés-ól, galamb-dücz, ló-istálló, sertés- és baromfi-ól, kocsiszin, szóval minden, de minden van ezen a kis portán.

Mindszenti középmodú földműves család ábrázolására öt báb-alakot találunk a házban, hármát az elsőben, kettőt a hátsóban. A hamiskás menyecske kártyát vet, hogy jövendőt mondjon kisebbik hugának, az öregek az újság legújabb hírei fölött tanakodnak.

A következő portán boronás faház épült, kontyos födéllel, kéménye a háznak nincsen, ezt helyettesítik a füst-lyukak, a tornácz eleje farácsfal van eltakarva, a kis és nagy kapu bálványfái kalotaszegi ízléssel kifaragva. A ház berendezése egyike az ország legszebbikének és leggazdagabbikának; magyárosan festett asztal, lóczák, egyes és karos

székek, tulipános és monostori ládák, tornyos és úgynevezett kis ágy képezik a szoba bútorkészletét, az ágyon *kalotaszegi* varrottással, gazdagon hímzett párnacsüpok, lepedők, a szoba hátsó sarkában ugyanolyan hímzésű rúdru valók és figyelemre méltó technikájú szobakemencze látható. A bábakok jelenete eljegyzést mutat. A kérő ül és elégületen mosolyog, bevégezte és jól végezte be küldetését, a vőlegény és menyasszony jegyajándékot cserélnek. A nászasszony is jelen van, süteménnyel kedveskedik a boldog fiataloknak. Az udvaron álló épület a híres kalotaszegi csűr. A teteje valójában még vagy két méterrel magasabb szokott lenni. Ezen magasságtól e helyütt a fák kimélése szempontjából el kellett tekinteni.

Tordaaranyos vármegye építkezett a hatodik szám alatt. A torozkói ház talpkövekre rakó gerendákból épült. A ház tetejének négy dülő oldala van, az oldalon három füstlyuk látható. Legérdekesebb helyisége a háznak a pitvar, mely két részre oszlik, az első rész a pitvar udvara, a hátsó a pitvar kamarája, ez a tulajdonképeni konyha. A bútorok a két házban rendszerint azonosak, a szoba belső sarkát rendszerint a magas ágy foglalja el, a melyben három sorban két darabjával összesen hat db párna szokott lenni, a párnahajak csüpjá mind ki van varrva, az egyik kék, a másik fekete, a harmadik piros. Az ágy mellett festett láda áll, a láda mellett van a padláda, e mögött a falra való deszka, azután a karos pad meg a talpas lábon álló asztal.

A torozkói nép eredetileg stiriai, ma egy szálig mind magyar gyönyörű faj, festői népviselettel. A szobában négyen vannak, a pártás leány, egy kis gyermek, a fátyolos menyecske és a ködmönös férfi. A következő ház a somogy megyei. A ház előcsarnoka fa-oszlopokon nyugszik, a melyeknek egyike a mester-gerendát is tartja az előtornác kerítése az eredeti, hű utánzással díszesen épült. A fedél elől csapott sátor tető, zsuppal fődve. A házban bemutatott népviselet az ország legérdekesebbjei közül valók. A tiszta fehérbe öltözött, vigasztalásra szorult nő, férje elhunytát gyászolja. A vigasztalás szerepére vállalkozott mellette álló leány, a keresztleánya és Visontáról való. Az első házban pirongatáshoz fogott urát hetykén lenéző menyecske a csököli reformátusok díszes népviseletét mutatja.

A palócz házat, mely a 8. számú portán áll, *Nógrád* vármegye állította. Palócz szokás szerint fel van írva a házra, hogy azt Nagy Petyik István építette. A szegényebb sorú karanessági palóczok szalmafedelű és a gazdagabb füleki járásbeliek építési modora van e házban

combináltan bemutatva. A lakóház poltári cseréppel van fedve, akár csak a vragyólezi biróé, a melléképületek zsuppal, akár csak a sós-hartyáni esküdté.

A palócz háznál legjellemzőbb az alaprajz, illetve a melléképületeknek a lakóházhoz derékszögben való hozzáépítése. Az egyvégtében fekvő helyiségek egymásutánja egyébként a következő. A ház előtti kis kertre néző első szoba, a pitvaros konyha, az ebből nyíló tulajdonképeni lakószoba aztán az istálló, aztán a kamara; felszer csűr-és a sertésól. A zsupfedelű melléképületek és a kerítés típusa Sós-Hartyánból van véve.

A karancssági palóczok népviselete érdekesebb, eredetiebb a füleki járásbeliekénél, mely inkább városiasabb; innét van, hogy a házban elhelyezett alakokon is, egynek kivételével, a sós-hartyáni öltözetek vannak bemutatva.

A jelenet esküvőre induló násznépet mutat be.

A hátsó szobában egész sorozata van azoknak az apró bútoroknak, a melyeket a palócz gyermekének gondozása és járás-kelése körül alkalmaz, eltekintve a bölcstől, a melyet egy süldő lányka ringat, ott van a kis ülőke, aztán az állóka és talán a legérdekesebb a tengelye körül forgó járóka.

A zalamegyei Göcsejből, *Zebeczkéről* való a 9. sz. ház. Minden befolyás elől meglehetősen elzárt területet képez, építkezési módora a tősgyökeres magyar sátoros tetőt mutatja be. A homlokzat ügyes faragásokat és csinos festéseket mutat. Az előtornác előtt kis kert van. A tetőszerkezet a két szélső folyó gerendán látszik nyugodni, melyek erősen kiállanak s a melyeket egy hatalmas általgerenda tart össze a homlokzat alatt.

Ebbe a gerendába három alsó gerenda van becsatolva, melyek alsó harmada be van deszkázva. A házba a fedett tornácra nyíló kis ajtó vezet. Jellemző, hogy az egyes lakórészek között nincsen közlekedés; külön ajtók nyílnak a szobába, konyhába, kamarába és istállóba. Jellemző továbbá az építkezésre nézve, hogy a főépület és a melléképületek teljes összefüggésben vannak, s úgy az egész ház és összes melléképületei tulajdonképen közös födél alatt állanak. Jellegzetes végül az egész épület alaprajza, mely zárt négyszöget mutat.

A ház konyhájában kiskomáromi viselet szerint öltözött alakokat találunk. A fáradt gazdát szívesen szolgálja ki a kaczkias menyecske. Az első szobában fiatal novai házaspár van együtt.

A büd-szt.-mihályi magyar házat (házzám 10.) Szabolcs vármegyé

építtette; a nyíregyházi magy. kir. államépítészeti hivatal a kiállítás szakközegeivel, a helyszínén együttesen megállapított beosztás alapján tervezte. Egy jobbmódú gazda lakását mutatja be ez az épület. Az utczára három ablak nyílik, kettő ezek közül az első szobának adja a világosságot, a harmadik a folyosó tornáczára nyílik. Van a házban két szoba, konyha, kamara és pincze.

A teleknek egyetlen melléképületét a tornáczos istálló és élelemkamara képezi. A tornácz gazdasági eszközök elhelyezésére szolgál.

A bűd-szt.-mihályi gazdák egész városiasan viselkednek. Ennél érdekesebb a tiszamenti pásztor emberek öltözete. Az első szobában konvenczió fizetés van folyamatban. Beállított a pitykegombos nadrágú kondás és a széles karimájú kalapjára büszke gulyás. A kondás számadása — úgy látszik — már rendben is van; a gazda leolvasta az ezüst forintosokat az asztalra. A számadó kalaplevéve áll előtte, a hűséges Bodri kutya áll mellette. A gulyás oldalt állapotodott meg, ott várja be, míg a másikkal elvégezte a sort a nemzetes úr. A ablaknál a gazduram felesége varrogat.

A *borsodmegyei* lakóház (házsám 11.), a matyók érdekes kis birodalmának székvárosa Mező-Kövesdről való. A kövesdi házat Borsodvármegye építtette, a miskolci államépítészeti hivatal tervezte és Mező-Kövesd város előljárósága képviselőjében Morvay János főjegyző rendezte be.

A ház utánzott vertfalból csáté és nádfedéllel az utczavonalban akként épült, hogy a konyha által elválasztott két szoba mentén a kamara, még pedig külön elválasztott hambárral és éléskamarával, helyezkedik el.

A matyók nagyon conservatívek viseletükben és szokásaikban. Minden befolyást távol tartanak maguktól, bizalmatlanok, felettébb munkások és vallásosak. A tarka-barkaság, a pántlikás czifraság, ránczos szoknyák stb., iránt nagyon sok az érzékük. Három alak mutatja a házban a matyó viseletet, a további két alak az ugyancsak borsodmegyei sziráki népviseletnek bemutatására van szánva.

A jelenetek értelme egyébként a következő:

Az „ember“, mikor még együtt ették a huszároknál a Sziráki Józsiával a profontot, meghívta vendégségre jó fegyverbajtársát. Most jött el a hugával együtt. Ki is öltöztek a lelkeim! A sziráki lány ám csak selyemben meg bársonyban jár, a legény szűrét meg hat hétig varrta a miskolci szabó, majd hogy a szemét rajt' nem hagyta! Vigan koczintanak egymással — mint régi jó pajtásokhoz illik — a legények, a ház Zsuzsója meg vigan önti a kancsóból a kertii bort.

A 12. számú ház a *szt.-gaáli* a Bakonyerdő közepéből való. Népe hajdan udvari vadász- és kanászszolgálatokat végzett; ma már csak az öregje tud erről. A régi népviseletnek már nyoma veszett, csak a korosabb embereken látunk egyszer-máskor érdekesebb ruhadarabokat. Ilyen a zöld posztójú rókaprémes mándli, melyről annak idején a szent-gaáli asszonyokat a veszprémi vásáron oly könnyű volt megismerni; ilyen a végig báránybőrrel bélelt nagy bunda, a melyben a férfiak jártak. Ez a körülmény magyarázza, miért került csupa öreg ember ebbe a házba. Mindhárman a régi jó időkből valók: a nénike a kemence mellett, az ablak mellett ülő Nyirő bácsi. Utóbbi ép a mult emlékeiről beszél az Andris kanászszal, a ki a hétre való szalonnájáért jött be a tanyáról.

A hétfalusi csángó-házat (házszám 13.) a brassói m. kir. államépítészeti hivatal tervei alapján Brassó vármegye építtette. Takaros, gyakorlati berendezésű házacská. A zöld alapon tarka virággal festett ablakdeszkák, az egyöntetű stílusban készült bútorok, kerti virágokból koszorút fonó leányok, előreláthatólag köztetszésben fognak részesülni.

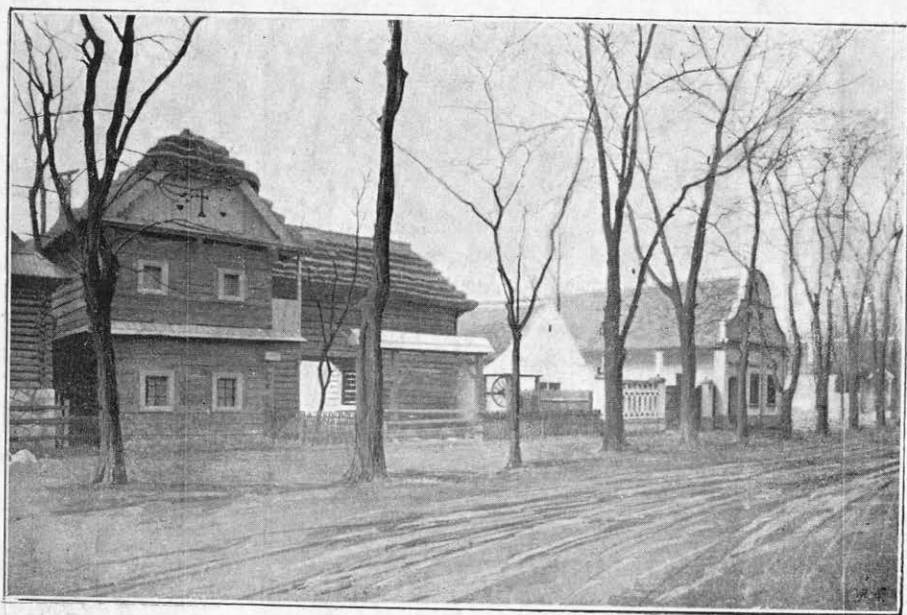
A csángó-ház a falu végén van. Ezentúl a cigányok laknak. Ezeket József főherczeg telepítette ide. Tizenhét cigány van itt egybegyűlve, sátor alatt tanyázva és a putri körül. Egyik szeget kovácsol, a másik katlant foltoz, a harmadik gazdátlan tyúkot főz, a negyedik pipázik.

Érdekes és
közérdeklőt

*

Valahányszor alkalmam nyílt a külföldieket a faluban kalauzolni, bizonyos jogosult büszkeséggel tartogattam föl a magyarázat javát a falu azon részére, a melyet előszeretettel neveztem el német szögnek és nemzetiségi sornak. Különös barátja vagyok a békés együttélésnek és nagy áldozatokra volnék képes ezen békés együttélés biztosítására s talán azért örülök annyira annak, hogy ebben a faluban annyiféle nemzetiség, oly ritka csöndben megfér egymással. A külföld összes látogatói, a kiket eddig vezetni szerencsém volt, de főkép a németek és oroszok, mondhatom fölöttébb méltányolták azt, hogy a faluban a magyar elemmel paritásban, tehát mint tizenkettő a 12-höz szerepelnek a nemzetiségi házak, s hogy a német ajkúak népéletének bemutatására 4, a románokra 2, és a szláv ajkúakra 6 ház esik. Ezeket a nemzetiségi házakat szándékozom már most ismertetni.

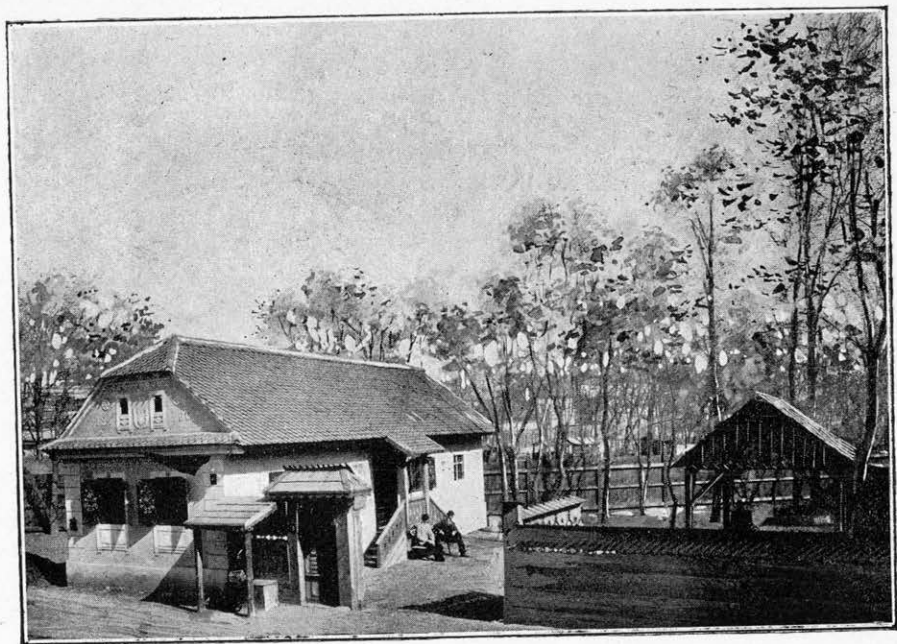
A fő- és székvárosi pavillon tőszomszédságában hasított nyirfa-kerítés vonja magára figyelmünket. Csinos portát fog körül. Rovatékos

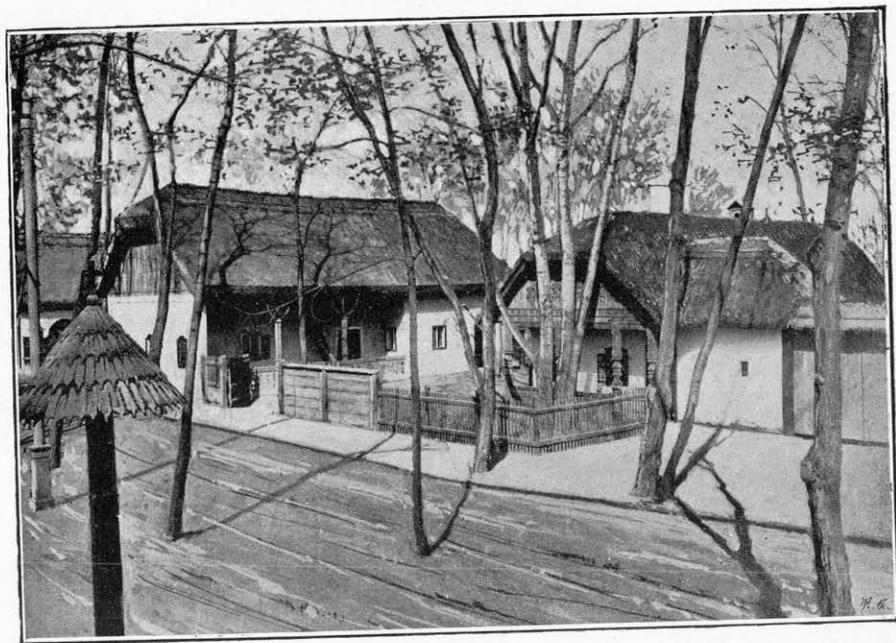
Kendlovai és nagyjécsai német házak.

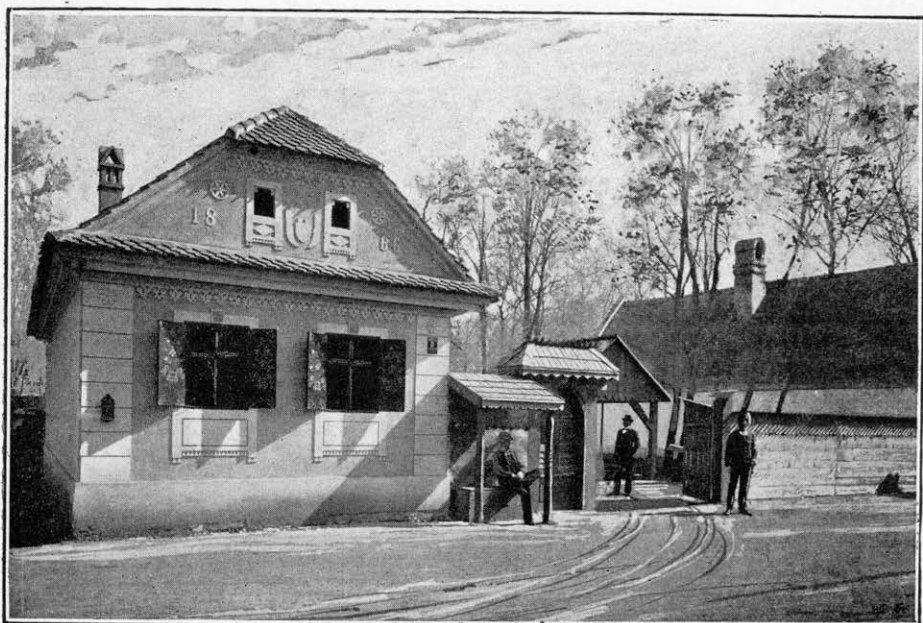
Szántovai (bácsbodrogi) sokasz ház.

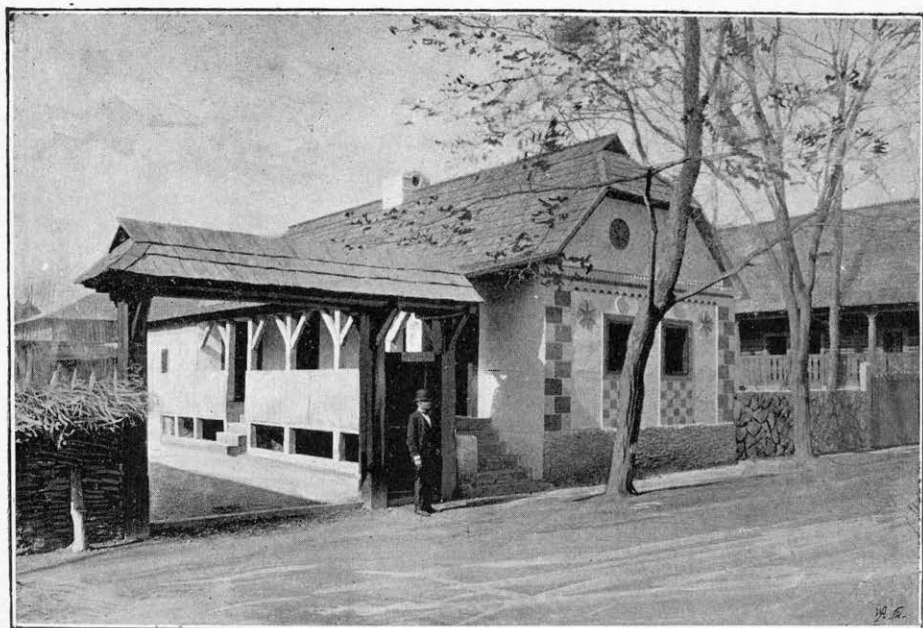
Hétfalusi csángó ház.

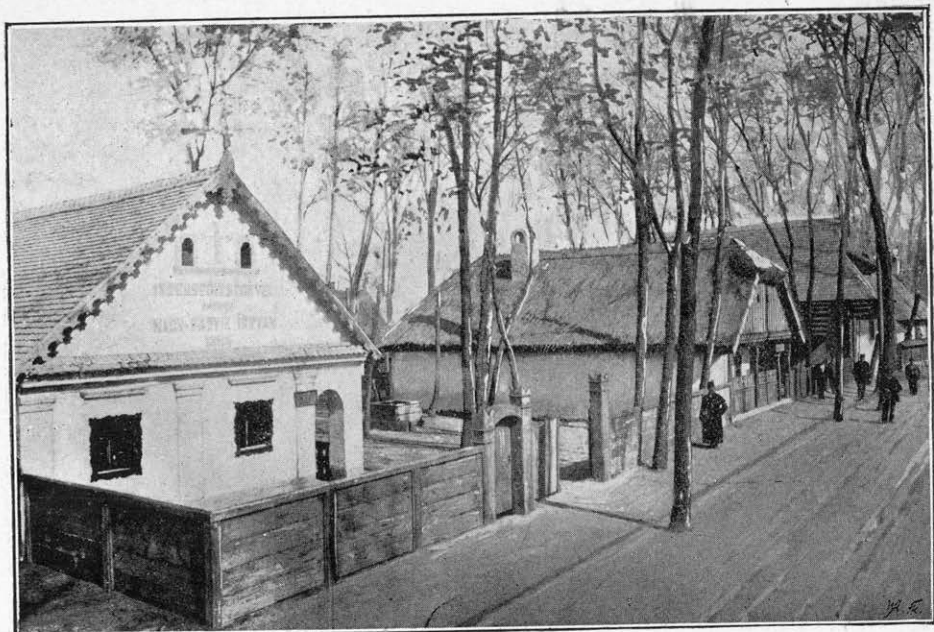
Büd-Szent-Mihályi (szabolcsmegyei) és zalamegyei (zebeczkei) ház.

Brassómezei (hétfalusi) esárgó ház.

Krassószörényi oláh ház.

Vragyólezi (nógrádmegyei) palócz ház.

Debreczeni csárda.

zsüpfedél alól apró ablakos ház kandikál ki, az udvaron magtár áll. A sárosmezei tótok építették a vármegye áldozatkészségéből. A boronás faépitményt besimították, homlokzatára szent képet akasztottak, elhozták jellegzetes kemenczéjüket, bútoraikat. Demétei legény tilinkózik a kemence mellett, mialatt a lemesi leány nagy élvezettel hallgatja. A girálti ember nem akar elválni a pálinkás üveg mellől, pedig faragószékén ott van a kerékbe való küllő félbehagyott munkája. A szekér már előállott, a zborói menyecske sürgeti az indulást, de hibája van a keréknek. A kriványi legény nagy lelkinyugalommal hallgatja anyó-kájának prédikációját, mely a jobb útra akarná téríteni.

Szemben a tót házzal a sokácok kapui tarkállanak. Nádfedelű házuk belsejében nászünnepélyre készülnek. A vajszkai gazda «Isten hozott»-al fogadja a belépő legényt. A szantovai menyecskét a szontai menyecske figyelme kíséri, a mint a tükrök előtt a béregi leány segédkezése mellett czifrálkodik. A hátsó szobában a brogyáni asszony ül szövőszéke mellett.

Az élénk színérvék, a czifraságban való különös kedvteltés, mely a menyecskék és lányok öltözékében megnyilatkozik, rajta van a házon, az ablaktáblákon, kis kapun és oszlopfákön, de még a tető löfejű deszkáin is. Érdekes egy nép, sok helyütt még házközösségben él, így Bács-Bodrogmegyében, mely a szép házat népeletük bemutatására építtette.

A sokácok tőszomszédai a felvidéki ruthének. Egyszerű faházuk szánon nyugszik alapfal nélkül, néhány a patakából kikerült görgeteg követ raktak alá. Egészen a gácsországi határszélen van a két Vereczke, a honnét Bereg-vármegye az ott kifaragott házat küldte. A nemes egyszerűség maga, a lakók igénytelenségéhez mérten, ez a lakóház.

Ne mulasztja el senki megnézni a ház furfangos kilincset, a tolokás szobaablakot, aztán a kemenczét, meg az egyszerű, de könnyen kezelhető, praktikus bölesőt, A ruthén, hacsak sóra, égő olajra és gyufára, nem ad ki pénzt; minden összekerül a háznál. Az asszonyok az egyszerű fehér szoknyát és felsőt, a férfi ködmenét, bocskorát mind otthon készíti. A zsüpfedélű építmény az udvaron, melyet négy rúd tart az abora, a szénatartó. A mint a széna fogy alóla, csúszik lefelé, s mint kalap védi a télire való takarmányt. Idegen is van a háznál. A vörösnadrágú Máramarosmegyéből való és valami famunka ügyben jár a vereczkei birónál.

Szemben a ruthén házzal Vas-vármegye vend házának jutott porta. Apró szívecskék, büszke gyertyák és más ákom-bákom czifra-

ságok tarkítják a homlokzatát. A pad feljáró a konyhaajtó fölé jutott és mily ügyes a belépő ajtó, s mennyire jól van megoldva a süldők és hízók helykérdése! Igazi gyakorlatiasság van az egész berendezésben: csűr, ól, kamara és fészter, aztán a takarmánytartó a derékszögben fekvő tető alatt, egy végtében. A vendek szorgalmas intelligens nép, hangyamódra dolgoznak és kicsiny falukban szétszórtan laknak: mindenütt nagy a belsőség, a szilvafa, diófa és gyümölcsös sehonnan sem hiányzik, nagy gond van a sertésenyésztésre és a jó takarmányra. A ház népe épen ebédhez készül, körülülük az asztalt. A kutya, macska is az ebédjét kéri.

Kilikian Márko vingai polgártársunk nem a sajátjából, de Temes vármegye pénztára terhére építkezett a nemzetségi sor mentén. A bolgár ház a vend és szerb között van. A ház a tulajdonos védszentének oltalma alatt áll. A homlokzatán minden jellegzetes háznak ott ékeskedik a házi szent szobra. Az itt látható hajlék már teljesen modern és külsőleg nem sokat mutat. Nem így a régi. A bolgár azelőtt nem az utca színben, de a telke közepére építkezett. A ház első két ablaka nem néz az utcára, de az udvar felé. A kert, gyümölcsfa, kukoriczás minden régebbi ház körül feltalálható. Háziiparos nép a bolgár. A temesvári kiállításon egy egész külön pavillon alig fogadhatta be a temérdek szőnyeget, himzést, szövetet és csipkéket, a melyeket a bolgár asszonyok és leányok összehordtak. A bábuk ruhái a vingai viseletet mutatják be. Míg az első szobában a fiatalok kötekednek egymással s a vőlegény síró jegyesét békíti, a hátsó házban az örömanya dicsekszik el öregjének a szép szőnyeggel, melyet leányának szánt az új otthonba

A czrepájai szerb ház a volt határőrvidékből való. A bőven termő föld megengedi a torontálmegyei népnek azt a fényűzést, melylyel az asztal mellett ülő melenczei menyecske és leányzó öltözködik. A fiatal férfi, a ki ott koczingtat a víg asszonyméppel, az életből vett alak. Minden czrepájai felismeri benne a falu rosszát, a nélkülözhetlen vőfélyt, a veszedelmes asszonybolondítót és a duhaj legényt. A ki a szobába betekint, megtudja, hogy ez a nép görögkeleti. Ott ég a mécs a ház védszentjének képe előtt. A tarka szőnyegek, terítők mind a háziasszony fürge kezét dicsérik.

A szomszédos házban a krassó-szörénymegyei román stíltre ismerünk. A teregovai járásban divatos bükkfa-ház homlokzatán sárga-kék festések tarkálnak, a mint ezt a Lugosról Bogsánba vezető útmenti falvakban gyakran látni. A házba három kapu vezet, az egyik lépcső

a fedett folyosóra visz, melyből a tágas konyhába és aztán a szellős szobába lépünk. Viaszovai fiatal pár lakja a házat. Mézes heteit éli. A férfi ott gubbaszt a négy lábú ülőkén, oly jól esik neki a tüzesszemű menyecske szemei közé nézni, a ki a vasárnap délutánt pamutgombolyításra használja fel. Bizony nem sok a látszatja a munkának, mert ünnep van a szívből és a kalendárium szerint is.

Még egy oláh ház van a faluban: az ékes hunyadmegyei ház. Szálláspatakról hozták az egészszet készen, tehát nem lehet afféle talmi. Az a hátagörbült csűr, meg az a sajtáságos csirkeól az udvaron, egyaránt érdekes nézni való. A takaros ablakon betekintve, az előszobában szálláspataki nemes párt látunk, a mint a zsilvölgyi juhásztól átveszik az őszi juhtúrót. A hátsó szobában meg szászvárosi menyecske alkuszik a városba jött erdőháti menyecskével egy ékestollú kakas fölött. A házat Hunyad vármegye állíttatta.

A nemzetiségi utcza legnevezetesebb háza: a handlovai német ház. Alul van a közös ebédlő, az emeleten a hálófülkék. A hány asztal az ebédlőben, a hány kamara az emeleten, annyi család lakik együtt. A házközösség intézménye otthonos ezen a hegyvölgyes vidéken. A ház fejének parancsa kötelező az egész háznépre. Az övé aztán a gond is. A bábalakok festői öltözéke a nyitramegyei ékes népviseletek közül a kolonit, vörösvágásit és csácsóit mutatja be. A handlovai egyszerű, igénytelen öltözetek kiszorultak a házból.

A szomszédos jécsai ház típusa a torontáli sváb háznak. A portán két ház van. A jómódú sváb, ha gyermeke felnőtt, átadja neki gazdagságát, nyugdíjba megy, kiköt magának tisztességes ellátást: néhány köből életneműt, pénzt és lakást. A kis ház az «Ausgehaltener» lakása. Jól táplált öreg úr már, a ki az udvarfelőli ablak mellett ül; felesége szorgalmasan fonogat, mit is tegyen egyebet öreg napjaira. A bútor is a régi jó időkből maradt, a «Vetter» lábainál nyugvó kutya megvénült a házörzésben. A nagy házban a jólét képe látszik. A kétfelé nyíló konyhaajtón belépve, két incselkedő fiataalt pillantunk meg. A svábok legérdekesebb ünnepére emlékeztető jelenet. A bucsúra már hetekkel előbb készül a legénysereg. Összeáll a legderekbabbja, összeadják pénzecskéjüket, felállítják a legszebb helyen a bucsúfát, a legsudarabb fenyőt, melyre szert tehetnek, erre aztán galydíszot kötnek s az a táncz helynek középpontja. Megalakul a banda és megválasztják az előtánczost. Bucsú napján már jókor reggel bejárják a falut, kiki a párjával; a vecsernye után megkezdődik a táncz. De ezt megelőzi a a bokrétának az elárverezése, melyért a falu összes legényei verse-

nyeznek. A «Vortänzer» maga jelöli ki a párját. Kitüntetése a felpántlikázott rozmaring, melynek viselése szörnyű irigység tárgya.

A metzenséfi ház három ablakkal nyílik az utcára. Tágas helyiségei vannak. A takaros konyha hátfala mindenféle konyhaeszközzel van kirakva. Az első szobában virágos bútorok a kékfestett áthuzatú ágygyal és érdekes kemenczével. Egykor jómódú hutás nép lakta Metzenséfet. A kisvasipar pangása Amerikába költözésre készítette a «mántákat», a mint a község lakosait szélében nevezik. Hazafias érzését e népnek az a Bocskay idejéből maradt díszruha is mutatja, melybe a legény öltözött. Mikor a főispánt fogadta a lakosság, a bandérium tagjai öltötték fel újra a festői ruhát. Büszke is volt a család a daliás fiúra. Özvegy édes anyja a bálványozásig szereti két gyermekét s a viláért sem mulasztotta el, hogy fiát ebben a fényes ruhában lefényképeztesse. Most a leányával együtt bírálgatja, mennyire felelt meg a fényképész a család várakozásának. Ez a bábuk scénériájának magyarázata.

A szász ház zárja be a nemzetiségi sort. Kukoricza-góréja az utcaszinben épült. Ennek a tetején van az ajtaja. A házat Szeben vármegye ottani iparosokkal építtette. A ház homlokzatán elmés felírás olvasható. A ház bútorzata és a bemutatott népviselet reá utal arra a szívósságra, a melylyel a szászok bevett szokásaikhoz ragaszkodnak. Az esküvőre készülés utolsó pillanataiból való a kép, melyet a báb alakok jelenete mutat. Az anya jóakaró intelmei, melyeket áhitattal hallgat a menyasszony-leány és a háttérben álló két gyermek, azután az örömapa jószívű «Isten hozott»-ja, melylyel a legényt a családba befogadja, megmagyarázza az ünnepi hangulatot. A bútorok festései, az ágyon elhelyezett párna-csúpok remek motívumai és az ón-kanták és tányérok collectiója egészítik ki a látnivalók sorozatát.

*

Szándékossággal mellőztem eddigi ismertetésemben az utolsó, külső csinra azonban a falunak első házát: a székely házát; mellőztem azért, hogy hagyjak egy összekötő kapcsot, mely ismertetésemet, melylyel a falu egyik végére jutottam, összekapcsolja azzal a részzel, mely a falu másik végén van és a melyre még reá térni kívánok.

Ki ne tudná, hogy a székelyek bírják az ország összes nemzeti ségeinek szimpatiaját: a szászokét és románokét, kikkel sok helyütt közelségben lagnak; a többi magyar fajúakét, a kik megbámulják

kitartásukat, szorgalmukat, ügyességüket és igénytelenségüket. Legyen azonban a székely bármily igénytelen, házának a külsejét tehetségéhez képest igyekszik kitakarítani.

A falu székely házát Csikvármegye állította csik-szent-domonkosi mintára. A házat folyosó veszi körül; a folyosót elfűdő fedéltetőt fából készült oszlopívek tartják föl. Az egész házat boronásan összerótt fenyőfából készítették és mikor elkészült, sárral besimitották. Hármas lépcsőfokon felhaladva, a folyosónak beszögellésébe érkezünk, melyből három külön irányban három ajtó vezet: egy az első házba, egy a hátsó szobába, a harmadik a kamarába. Az első szobát közfal választja el a nappali és hálókamarától. Az udvaron a különálló gazdasági épületen kívül ott látjuk a takaros nyári konyhát, mely a főépületben a konyhának építését teljesen fölöslegessé tette; télen ugyanis a székely a kemenczében főz, illetve benn a szobában.

Nem annyira organikus összefüggésben a faluval, de szükséges kiegészítéseképpen a néprajzi kiállításnak, találjuk a falu másik végén a községházától balra a magyar pásztorélet bemutatását.

A felföld és a magyar alföld pásztor-kunyhóiból összesen négyet találunk felállítva. Az első, mely itt szemünkbe akad, a fenyőfából összerótt alacsony fedelű breznóbányavidéki juhász-kunyhó. Érdekes egy alkotmány. Sok külföldi kíváncsian nézi, mert a felföldi juhtúró készítésének egész technikáját magyarázza. Ott vannak ragyogó tisztaságban a fejkék, a szűrőkék, a zsendiczefűző üstök, a bödönök és a formák.

Egy felföldi juhász ruháiba bujtatott bábu mutatja be a kunyhó lakóinak népviseletét.

Sok figyelmet keltett ebben a pásztor-kunyhóban az oszcepkakészítésnek a művészetig vitt néhány terméke. A jó felföldi juhászok ugyanis, tekintettel a kiállításra, kanász-ostort fontak, madáralakokat formáltak és viaszgyertya-tekeres módra a legkülönbélebb gombolyagokat gyártották — juhtúróból.

A többi juhász-kunyhót Hermann Ottó jeles tudósunk állította. Kiváló súlyt az Alföld jelességeinek bemutatására azért fordított, mert attól tart, hogy a gazdasági életnek folyamatban levő átalakulása, mely a legelőn való gazdálkodást mind összébb szorítja, már is oly nagy pusztítást vitt véghez a pásztorélet ősi jellegű jelenségeiben, hogy azoknak rövid időn egészben kiveszése várható.

A kerekalakú «kontyos»-t, melyre elsőben is reábukkanunk, Finta Miklós, Turkeve város számadó gulyása állította és rendezte be. Az

érdekes öreg itt van kezdetétől a kiállításon és hűen adott szavához adogatja a felvilágosításokat a kíváncsi járó-kelőknek. Nem egyszer beszélgettem el már órahosszat az öreggel s nem egy idegen köszönt meg már, hogy ezzel az érdekes alakjával a kiállításnak megismerttettem. Finta Miklósnak alkalmazása nem ment valami nagyon könnyen, mert ő Turkeve városát szolgálja, aztán idegen emberre a drága jószágot nem is hagyhatta, egyetlen fia pedig a huszároknál a királyt szolgálta. Ezen körülmények között Finta Miklóst csak azon módon lehetett megnyerni a kiállításnak, ha katona fia a kiállítás tartamára szabadságot kap. Így is történt

Egyizben nagyon balaványnak találtam az öreget s kérdezősködésemre elmondotta, hogy bizony ő az itteni kosztal sehogysem tud megbarátkozni, s mikor rátértem, hogy nem fogná-e az esetben, ha egészségi állapota nem javul, állását odahagyni, azt felelte, hogy: «magyar ember szavát tartja; ő megígérte, hogy kitart a kiállítás végeig, s hogy történéjek vele bármi, ő innét távozni nem fog».

Nem kevésbé érdekes alakja pásztorélet-kiállításunknak a kecskeméti tanyak pásztor-kunyhójában, a «cserény»-ben lakó Sovány uram. Jóízű tréfálódzó és mindeneknél szivesebb öreg bácsi ez! Magam is sokat köszönhetek neki, mert ő tanított meg a juhász-könyvvezetésre, és bátran állíthatom, hogy nem mondhatja el az magáról, hogy látta a falut, a ki a «Cserény»-ben órákat nem vett a könyvvezetésben! A juhász-könyvvezetésnek két könyve van: a juxta és a főkönyv. A juxta kender-zsinegre csomósan fűzött zindelyvastagságú fadarabokból, úgynevezett rovásokból áll, melyre egyes gazdákkint rá van róva a gulyába adott jószágok mennyisége. Juxtának neveztem el ezt a könyvet, mert a tévedések elkerülése céljából a számadó nem mulasztja el a rovás-fát akkép kettéhasítani, hogy a tulajdonos is kapjon az átvételről nyugtát és a juhász se köteleztessék, ha a dolog reá kerül, több jószágot visszaadni, mint a mennyit a juxta-könyv illető lapjához hozzáillő rovás-darab igazol.

A főkönyvbe be van vezetve minden jószág. Egy hosszú, nyolczszögletűre faragott kőrisfa-bot ez, a melyre rá van írva a jószág farbélyege és utána reáróva az illető farbélyeggel ellátott jószágok száma. A mi Soványunk főkönyve meglehetősen teli van, tehát sok jószág van a keze alatt.

A «cserény»-t is, meg Sovány uramat is Szegedi Györgynek, Kecskemét város tanácsosának köszönhetjük; ő eszközölte a «cserény» felállítását, ő szabadságot adott Sovány Jánost.

A három pásztor-kunyhó közül legkevésbé tetszik a «vasaló». A hortobágyi tanyák tipusa ez; teteje nyitott, beesik rajta az eső, de csak a kunyhó közepére, mert az oldalak hamiskásan vannak megdőltve. Ennek a kunyhónak nincsen a kiállításban rendes lakója, a látogató közönség tehát rendszerint Finta Miklóshoz fordul felvilágosításokért, a ki el-elmosolyogja magát, mikor sajnálják a szegény pásztor-t, hogy megázhatik a kunyhóban. «Nem azért van a kunyhó — mondja ilyenkor — hogy a pásztor-ember benne lakjék, mert annak a jószág mellett van helye; de azért, hogy a holmiját tartsa benne.»

*

A mit az eddigiekben a faluról elmondottam, az a házberendezések, népviselet és az építkezési modor bemutatására vonatkozott. Hogy a néprajzi kiállítás teljes egészet adjon, gondoskodni kellett a népről, eleven emberekről, a kik a kiállítás tartama alatt állandóan, avagy csak egyszer-másszor bemutassák az egyes vidékek szebbnél-szebb viseletét; csoportokról, a melyekkel való társalgásban megismerjük az az egyes nyelvjárások szépségeit.

Egész családokat a házakba betelepíteni, már a házak tisztasága, tűzbiztonsága érdekében sem volt tanácsos: meg kellett tehát elégedni tisztán férfi személyzettel. Minden vármegye az általa épített ház felügyelőjéről is gondoskodott, a kiállítási alap pedig a fizetést vállalta magára. Ekként lett biztosítva, hogy a közönség a toroczkói házban toroczkói emberrel beszélhessen, a csángó házban csángót szólíthasson meg, a román házban a helyi viszonyokkal ismerős egyénnél tudakozódhassék stb.

Nem is kell talán mondanom, hogy a vármegyék versenyeztek az egyének jó kiválasztásában. Mind, csaknem kivétel nélkül, szép sugár, markans, tipikus alakok, barátságosak és tiszták.

A kiállítási igazgatóság nem elégedett meg azonban a falunak illetén való benépesítésével. Egyéb érdekek, a cultura, a humanismus érdeke és követelményével számolva, a legmesszebbmenő intézkedések vétettek fogamatba arra, hogy a köznép nagyobb csoportokban, kis áldozatokkal és megfelelő erkölcsi haszonnal látogathassa folytonosan a kiállítást és benépesítse időről-időre a falut.

Az említettem intézkedések czélszerűsége, az olcsó ellátás, megfelelő szállás biztosítása meghozták a tömeges felrándulások rendezésében a sikert! Eljöttek a torontáli svábok saját zenekaruk vezetése mellett, hallottuk nótáikat, láttuk táncukat, megbámultuk legényeik

rózsabokrétás kalapjait és leányzóik hajviseletét. Itt voltak a trencsényi és pozsonymegyei tótok, bemutatták saját nemzeti tánczaikat; két bandát is hoztak, az egyik fuvós, a másik vonós, felejthetlen képet nyújtottak a szép varottasokról. Eljöttek a szászok, elhozták szép lovakat, újdonság új kivarrott mentéiket, a sok családi ékszert, hogy bemutassák a náluk divó lakodalmass szokásukat.

Itt voltak a románok, bemutatták mélabús dalaikat és táncukat és el fognak még jönni a matyók, a hevesmegyei, a kalotaszegi magyarok, a torontálmegyei szerbek, és ezeken a csoportokon kívül, melyek mindegyikének a népelet egy-egy vonása bemutatását köszönjük, naponta más-más vidék lakossága töltötte meg a népszállást és járta be a falut. Július végével megközelítette az 130,000-t az adagok száma, melyeket a kiállítási népkonyhában a köznépek kiosztogattak. Egyetlen adat megvilágítására annak, minő mérveket vett a köznépi látogatása.

A látogatók legnagyobb része, kik a falut megjárták, élvezetesnek találták e sétát. Bárha olvasóim is megtalálnák az olvasmányban azt, a mit a látogatók a séta közben!

Kovács Gyula dr.

MYTHOLOGIAI IRÁNYOK ÉS MÓDSZEREK.

II.

Mindebből már az is következik, hogy a mythologiai okfejtés feladata sokkal bonyolódottabb ott, a hol hosszú fejlődés nagy és kanyargós útja van az illető nép mögött, a melynek hitregéit elemezzük, mint az olyan népeknél, a minőkből a mai napság fejlettebb nemzetek a kultúra többé-kevésbé magas fokára emelkedtek. Ilyenekül tulajdonképen a ma élő primitív fajok közül még a legmélyebben állók sem tekinthetők ugyan: mert az ősember a ki gondolkodásában és érzületében a mythosalkotó képesség és készség teljes mértékét tüntetné elénk, ma már seholsem található. De mindenesetre megvan, mint már érintettük, a hozzá még elég közel álló «vad», vagy «félvad» ember, kinek szellemi állapota még nagyon jó kulcsot ad kezünkbe a legtöbb mythos keletkezésének megértéséhez.

Csak azt kell vizsgálnunk, minő összefüggés van és van-e egyáltalában ilyen összefüggés az ily «vad», vagy «félvad» ember hitregéi képzetei s egyébként jelentkező gondolkodás- és érzésmódja, valamint ezek szerint igazodó cselekedetei között. S ezt vizsgálván, azt fogjuk

tapasztalni, hogy e kutatott összefüggés igenis megvan, s ha már itt-ott hézagos is kezd lenni, még mindenesetre sokkal szorosabb, mint az olyan magasb fejlettségű népeknél, a melyek mythologiai rendszereinek fejtegetésére és magyarázgatására elég régóta ügyszólván egész a legújabb időkig a hitregék összehasonlító és oknyomozó tanulmánya majdnem kizárólagos figyelmét fordította. E kizárólagosság és önkényesen megszabott szűk térre szorítkozás ellenében csak elvéve terjeszkedett ki itt-ott már régebben is egy-egy szélesebb látáskörű és helyesb érzékű kutató: az anthropologiai mythos-magyarázat megannyi félénken tapogatózó elődje, a kiknek sorából e helyütt csak a legkiválóbbat, *Fontenelle*t akarom említeni.

A XVIII. század ez atyja, mint őt egyik legújabb méltatója¹ helyesen nevezi, ama sárkányfogak mellett, a miket oly finom könnyedséggel és előkelő nonchalance-szal hintett el, nem egy dúsan termő magot is vetett az emberi lélek fejlődését kutató tudomány talajába. «*De l'Origine des Fables*» (Oeuvres, Paris 1758, III. köt. 270. l.) című rövid értekezésében felveti a görögök mythosait illetőleg azt a kérdést, miért és honnan a sok megbotránkoztató, sőt felháborító részlet ez isteni természetű állatokról és állati természetű istenekről szóló hitregékben, a melyek pedig évezredekken át annyi ember vallásos érzületének substratumát alkották? E kérdés maga nem új; hisz tudjuk, hogy már a görög műveltség fénykorának legkiválóbb elméi, egy Platóval élükön, egy vagy más alakban szintén felvetették azt maguknak. De új, vagy legalább is új irányba terelő a válasz, melyet a XVIII. század szellemes szalon-bölcselője ráad, midőn a mythosokat az emberiség ma szinte *érthetetlen* szellemi állapotából keletkezetteknek és csakis ezen vad és fejletlen állapot gondolkodás- meg érzésmódjával egyezőeknek mondja. «Nézzétek, úgymond, a kaffereket és irokézeket, ha meg akarjátok tudni, mifélek lehettek az őskor emberei, s még ekkor is gondoltok meg, hogy már a kafferek és irokézek mögött is hosszú mult fejlődése áll, a melynek útján oly ismeretekre és bizonyos műveltségre (*politesse*) tettek szert, a minőjük az ősembereknek még nem lehetett.»

Ezen a nyomon és *De Brosse* egy sokáig feledés fátyola alá rejtett munkája (Les Dieux Fétiches, 1760) csapásán indult tovább az angol *E. B. Tylor*, valamint tőle függetlenül az előbb egy más iskola hívei közé tartozott *Mannhardt*. E nyomon haladnak az ő tanaik népszerűsítői: *Lippert*, *Gaidoz*, és *A. Lang*, kik főleg a közelmultban még

¹ *E. Faquet*, Dix-huitième siècle. Études littéraires. Paris 1894. 31. l.

uralkodó meteorologiai mythos-magyarázat kizárólagossága ellen harcolva szedték elé Fontenelle kitünő, csak az idő mostohasága folytán kissé lerozsdásodott fegyvereit. E fegyverek különben ugyanabból az aczélból vannak kovácsolva, a melyet, mint fönt láttuk, már Eusebius is sikerrel forgatott az alkonyuló pogányság apologétái ellen. Ezek megszámtalan ugyanarról az elhibázott alapról próbálták megvédeni a keresztény egyházatya támadásai ellen a mythosokat, a melyre a meteorologiai mythos-magyarázat újabb képviselői is helyezkedtek. Az ő kiindulópontjuk is az volt ugyanis, a mi a lampsakosi Metrodoros ókori követőié, hogy t. i. mythosokban csupa *allegoriát* kell látni; vagyis valami rejtett *másféle* értelmet, mint a mit azok szószerint mondani látszanak. Erre az útra pedig csakis azon értelmi és erkölcsi szükségérzet csálhatja a mythos-fejtegetőt, a mely a hitregéket a maga korának vallásos meggyőződésével és bölcséleti felfogásával ellenkezőknek, össze nem egyeztethetőknek találván, ahhoz a fonák eszközhöz folyamodik, hogy jóval fejlettebb kor erkölcsi és értelmi színvonalán keletkezetteknek tünteti fel a mythosokat, mint a minő azokat valóban szülte. Vagyis más szóval, a mythos-magyarázatot a maga *tárgyilagós* alapjáról egy teljesen *alanyi* szükségérzet talajára csempészi át, a melyen a tisztán tudományos, tehát csakis az igazságot és semmi mást nem kereső vizsgálatnak minden ily szubjektív óhajoktól idegen célját elérni egyáltalán nem lehet.

Igaz, hogy e tisztán tárgyilagós alapon rideg következetességgel megmaradni vajmi nehéz. Hisz már Fontenelle is ismeri, hogy a mythosok nekünk «szinte érthetetlen» lélekállapot szülöttei; s való igaz is, hogy a legtöbb mythos keletkezésére szükséges vagy legalább alkalmas értelmi és erkölcsi fokozat oly távol esik már a legrégebbi mythos-magyarázók és rendszerezők (pl. egy Hesiodos) világnézetétől is, hogy az ennek légkörében élő s teljesen hozzá szokott ember alig tudja magát ama mythos-alkotó feltételek közé visszaképzelné. Ezzel a szinte legyőzhetetlen nehézséggel állottak szemben és nem is igen tudtak vele megbirkózni már az ókori mythos-magyarázók, az egyiptomi és hindu papok, utánuk és részben velük egyidejűleg a görög bölcselők, még később a keresztény egyházatyák, újabb időben pedig az előbbiektől megkísérlett utakon több-kevesebb elmésséggel szerencsét próbálgató racionalisták, symbolikusok és philologusok.

E három csoport közül az első kettőbe tartozó mythos-fejtegetők, a kik kivált a múlt században és a jelennek elején (*Creuzer* és követői) keltették fel hamvaikból részben Metrodoros és Euhemeros, részben

pedig a szentatyák elméleteit, tulajdonképen semmi újjal sem járultak a régi kérdés megoldásához. A racionalisták papi csinálmányoknak tekintették a maguk felszínes művelődéstörténelmi tudásával és szűk látókörű filozófiájával a mythosok legnagyobb részét, mint a vallást egyáltalán; kisebb részükben pedig (Euhemerost követve) történelmi tényekre való elhomályosult és a hagyomány útján tódított visszaemlékezéseket láttak. Ez alapon aztán nagyon könnyedén végeztek a nehéz problémával. A symbolikusok meg saját koruk romanticismusához híven a régi keresztény elmélethez térve vissza, az őskinyilatkoztatás többé-kevésbé elhomályosult jelképes burkolatát látták a mythosokban, a melyek mögött szerintük az egy igaz vallás tanai rejlenek.

Már több köze van a tudománynak a harmadik irányhoz, a mely annyival mindenesetre előbbre segítette a kérdés módszeres fejtegetését, hogy az *összehasonlítást*, bár egyelőre szűk és kissé önkényesen kiszabott körben, szintén belevitte a mythosok értelmét kutató vizsgálódásba. Az összehasonlító nyelvvizsgálattal ugyanis majdnem egy időben születik meg az *összehasonlító mythologia* is, a melynek atyjául *Grimm Jakab* tekintendő. A mit ő egyelőre a germánság körére szorítkozva megkísérelt, azt folytatták az árja népek idő- és térbeli szélesebb határok közt mozgó ethnikumára nézve *Kuhn*, *Schwartz* és *Müller Miksa*; s ezt hajtották veszedelmes túlzásba az ő tanaik népszerűsítői, — egy Cox és Gubernatis, a kik közül kivált emez szerencsésen «ad absurdum» is vitte mestereinek még aránylag elég diszkrét tévedéseit.

E tévedések legfőbbjeit az ú. n. «philologiai» irányzat (*etimologiainak* is nevezhetnők, eredményeinek túlnyomó része szerint pedig *meteorologiainak*) kivált két módszertani botlás révén követte el. Ezek elseje az, hogy jóllehet az *összehasonlítás*, tehát a mythológiában is egyedül helyes és szép sikerrel kecsegtető vizsgálati módszer volt ez iskola jel-szava s az a bűvös kutatóvessző, melylyel e tudományág történetében igazán korszakot alkot — sajnálatos szűkkeblűséggel ez összehasonlítást nyelvi téren igazolt, de a mythosok körében semmikép sem menthető korlátok közé szorította. Megmaradt t. i. a mythosok fejtegetésénél is abban a nyelvhasználati alapon kijelölt szűk körben, a melyet az indogermán népek nyelvi rokonságából kiindulva, mythosaikat illetőleg is szorosán zártak és a módszeres vizsgálat érdekében át nem hághatónak tartott. Ez pedig elemi tévedés. Mert a mythosok minden nyelvi és faji rokonság, sőt minden történelmi nyomokkal igazolható kölcsönhatás nélkül is meglepő hasonlóságokat mutathatnak a legkülönbözőbb népeknél. Egyszerűen azon ismételtén jelzett oknál fogva, hogy a

mythosokat létrehozó feltételek mindenütt és minden időben oly analog szellemi állapot integránsai, a mely az emberiségnek sem faji, sem nyelvi, sem más egyéb közösségéhez fűzve nincs, hanem csakis fejlődésfoki jelzékehez van kötve.

A második alaptévedés az etymologiai fejtegetések velük született, úgyszólván alkati gyengeségéből származott. Ezt a Plato Kratylosában Sokrates ironikus dicséretére érdemesült tudományt talán nem egészen igazságosan érte azóta is elégszer a megbízhatatlanság többé-kevésbbé komolyan emelt vádja; de mindenesetre van a Voltaire ismeretes szálló igéje mögött is annyi igazság, hogy szófejtésekkel sok mindent ki lehet magyarázni, csak egy kis ügyesség kell hozzá. S ennek az ügyességnek nem kis mértékével dicsekedhetnek a meteorologiai (kivált a «solaris») mythos-magyarázat mesterei. Azóta persze, hogy egyideig nagy keletnek örvendő elméletükbe mind több rést ütött épen a szigorúbb lelkiismeretű philologia, tehát az a tudomány, a melynek kissé könnyed fegyvereivel ők is sikra szállottak — azóta ez ügyeskedés nem egy tetszetős eredményre csillogó szappanbuboréknak bizonyult, s nyomába vettek a szivárványszínű léggömböcskéhez fűződő következtetések is. Ilyenek sorából tuczatszámra idézhetnők a görög-latin-germán-szláv-litván-hindu párhuzamokat, a melyek a többi közt jórészt még abban a hibában is szenvedtek, hogy az egyik oldalon meglévő igazi tulajdonnévnek a másik félen csak valami nem is épen mythologiai vonatkozású appellativum vagy jelző, vagy egy-egy gyanús védai hapax-legomenon felelt meg arról nem is szólván, hogy sok esetben az elmésnél elmésebb párhuzamok es etymológiák egymást zárták ki, vagy legalább zavarták az illető «közös» indogermán istenalakról nagynehezen megrajzolt ködkép körvonalait.

Hát még a védák, a hindu nép történelmi korba eső vallási fejleményének e nagyon különböző természetű és értékű okiratai? Milyen kalandos feltevések fűződtek e könyvek korához, beciséhez és tartalmához addig, a míg e homályos útvesztőbe is valamivel több világságot nem vetett az újabb idők szigorúbb kritikájú vallás- és történet-tudománya! S hány merész következtetése a philologiai iskolának volt épen e kalandos feltevések ingatag talajára felépítve, a melynek bomlásával természetesen romba kellett dőlnie a reá emelt büszke kártyavárnak is.

Az exakt philologia kezdet óta fölötté bizalmatlankodó állást foglalt el az etymologizálást túlhajtó mythos-magyarázó irányzat töhbnnyire kétségtelenül igen szellemes, de nem mindig elég alapos egybevetései-

és rendesen nem elég óvatos következtetéseivel szemben. Ugyanez az exakt philologia volt különben az is, a mely századunk elején mindjárt feltünésekor megérdemlett kemény leczkében és határozott visszautasításban részesítette a symbolikusok (a Creuzer-féle iskola) még kalandosabb mythos-hüvelyezési kísérleteit. (L. különösen *Lobeck*, *Aglaophamus*, 1829.) A solaris elmélet gyengéinek feltárásában is az a szigorú históriai szellem és pontos szövegkritikai lelkiismeretesség vált be a délibábos egybevetések veszedelmes próbakövének, a mely annak idején a neo-platonikusok késői utódainak módszertelen dilettantizmusát is kellő értékére szállította le.

S ezzel mindjárt rámutattunk a philológiának a mythos-magyarázat terén végzendő valódi feladatára is, a mely azért, mivel némely mythos-fejtegető irányok e feladatot illetőleg nem vallottak egészen helyes nézetet, még korántsem tévesztendő szem elől. Mert kétségtelen, hogy a mythologia az embertan demopsychologiai részén kívül a philológiától tanulhat a legtöbbet. Figyelembe veendő ugyanis, hogy a mythologia fent jelzett feladata a mythos-alkotó dispositiók felderítésével még koránt sincs kimerítve. Ennyivel csak ott érhetjük be, a hol igazán primitív vallásrendszerrel van dolgunk, a minő a szó legszigorúbb értelmében a ma élő legvadabb néptörzseknél is alig található már, mert ezek vallási képzelei is már bizonyos fejlődés eredményei, a melyek még az érintkezések folytán létrejött másodlagos rétegek beékelődésével is lehetnek tarkítva. Olyan vallásrendszer t. i., a melyben még minden elem teljesen homogén és autochthon, s a hol a mythos még minden ízében egészen és szervesen beleillik az egyébként is kitetsző primitív gondoikodás- és érzésmód-keretébe, ma már csak a fejlődés útján visszafelé haladó rekonstrukció elméleti alkotása.

Annál bonyolódottabbá válik a mythos-elemzés munkája ott, a hol ez ősi összhang és egyöntetőség már tetemesen és oly szembetűnően meg van zavarva, mint a magasabb műveltségi fokon álló népeknél, a minők azok valamennyien, a kiknek mythosaival a legrégebb idők óta a legeslegújabbakig a mythologia, jórészt még a legfiatalabb összehasonlító mythos-fejtegetés is foglalkozott. Itt a mythos-magyarázat annál közelebről érintkezik a művelődéstörténelem egyéb ágaival s annál többet kénytelen tőlük tanulni, mentül magasabb műveltségi fok átmetsetéből való az illető mythos, vagy a hozzája fűződő kultusz. A görög vagy római mythosok pl. — hogy csak a legismertebbeket és legrégebb idő óta magyarázottakat említsük — legtöbbnyire oly korok emlékeiben, még pedig nagyobbbrészt irodalmi (tehát már ezért is fölötte komplex)

emlékeiben maradtak ránk, a melyek már a maguk felfogásához idomítottak egyetmást a hitregékből. E feljegyzések már önkéntelenül is kommentálják és bizonyos irányban magyaráztatják a mythost akkor is, midőn jóhiszeműleg egyebet sem akarnak és látszanak tenni, mint azt a maguk korának köztudata szerint leírni. S mentül későbbi korból valók e feljegyzések, vagyis a mythos keletkezésének idejétől mentül nagyobb távolság választja el őket, annál több bennük ez önkéntelen és utóbb már részben szándékosnak is mutatkozó kommentálás, a mely mindig az illető kor uralkodó eszmeáramlatának jellemző színét viseli magán.

Itt tehát már csak ebből a szempontból is szüntelen a legóvatosabb kritikát kell gyakorolni, a mely egészben véve természetesen ugyanazon vezérelvek szerint igazodik, mint a philologiai és *historiai* bírálat. A philologiai mellett ugyanis, a mely maga is az egyetemes történettudomány céljait szolgálja, ettől tanulhat legtöbbet a mythosok értelmét kutató buvárlat, még pedig azon műveltségi fok magasságához szabott arányban, a melynek átmetszetéből az illető mythos való. Csakis a történettudomány szigorú kritikájával megrostált adatok világítják meg azon utakat, a melyeken egymással semmiféle genetikus kapcsolatban nem álló népek vallásrendszerei is kölcsönhatással lehetnek és voltak is egymásra, s a mely utakon a nyomozást megindítva, pl. nem egy közös indogermán tulajdonnak tartott mythosban sémi kulturhatás eredményét ismerte fel a behatóbb kutatás. (L. e téren különösen *Gruppe O.*, Die griechischen Culte und Mythen in ihren Beziehungen zu den orientalischen Religionen. I, 1887.)

A mythologia e két említett segédtudományához harmadikül az előbbi kettővel amúgy is részben közös területű *régiségtan* csatlakozik, ezen itt különösen annak a tárgyi régiségekkel foglalkozó részét értvén, mint a melynek körébe a mythosok és a rájuk vonatkozó kultusz anyagi emlékei tartoznak. Mind a hármat pedig, a mythos-alkotó tényezők felderítésének szánt anthropologiai bevezető részszel egyetemben megeljük az *ethnologia* roppant tág körű tudományában, a mely midőn valamely nép egész anyagi és szellemi élete megvilágítását és oknyomozó magyarázatát tüzi ki feladatául, ennek keretébe természetesen az illető nép vallásrendszerét is belefoglalja. Úgy, hogy e szerint a mythologia tulajdonképen, míg *tárgyát*, tekintve egyfelől az egyetemes vallástudománynak, addig *alanyát* nézve az ethnologiának a kiegészítő része. Ebben is legszorosabban a *folklore* neve alá foglalt szóbeli hagyományok nyújtják anyagának jó nagy részét. De hozzájárul ez anyaghoz

sok olyan dolog is, a mi az első sorban csak az *elő* hagyományt feljegyző folklorisztika szűkebb keretén térben és időben is túl esik.

Már az eddigiekből is kitetszik, hogy a mythologia első, alapvető része pusztán *leíró*; második, erre felépülő része pedig pragmatikus, tehát oknyomozó és *okfejtő*. Amannak elsőrendű segéd tudománya a philologia; emennek útjait pedig a mélyebb rétegekben az ethnologia néplélektani része világítja be, holott a magasabb fekvésűekben már a történelem adataira is támaszkodhatik. Amott a források helyes olvasásán és kritikáján fordul meg a dolog; emitt pedig leginkább azon, hogy a mythosba valahogy olyat ne magyarázzunk bele, a mi benne eredetének feltételei szerint nem lehet. De meg azon is, hogy a történelem kideríthető adataival is gondoljunk legalább is annyit, mint a mythosokban előforduló nevek többé-kevésbé megbízható etymológiájával, a mely vajmi gyakran olyan genetikus kapcsolatok fölfödésére is csábít, a minőknek a história tanúságtétele határozottan ellentmond. Nem mintha azért, mivel a mythosok ellemzésében a faji rokonság momentuma, mint a nyelvben legszivósabban élő ősi összetartozás egyik további, de már kevésbé biztos tanújele nem esnék ép oly súlyosan latba, mint a műveltségtörténelmi érintkezések külső hatása. Csakis az egyoldalúságnak bármely irányban egyaránt veszedelmes voltára kívánunk e sorokban ismételt kiemelésével ráutalni, — hogy vajmi téves dolog a mythologia feladatát pusztán abban látni, a miben azok e feladatot kimerítve vélték, a kik szerint *numina sunt nomina*. De viszont meg messze túlhaladná e feladat szabatosan körülírt keretét az, a ki a mythost a régiek módjára rehabilitálni, vagy a szentatyák példáját követve az ú. n. őskinyilatkoztatással valamelyes vonatkozásba juttatni törekednék; szóval minden áron olyas valamit akarna bele magyarázni, a mi benne már létrejöttének feltételeinél fogva sem lehet. Hogy ebből az elemi tévedésből, a melynek egyik vagy másik irány felé szító árnyalatai, mint láttuk, még a legújabb mythos-magyarázó kísérletek némelyikében is felütik fejüket — végre a komolyan tudományszámba vehető mythologia gyökeresen kigyógyult: az nem utolsó sorban azoknak az érdeme, a kik Fontenelle, De Brosse és még náluknál is jóval régibb Eusebius helyes sejtését, a korunkban nagyranőtt anthropologia tanulságai segítségével szépen gyümölcsöző axiómává emelték a hitregék fejtegetésében.

Katona Lajos dr.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

A borsodi matyó nép élete.

V. Temetési szokások.

A hagyományos szokásokhoz való ragaszkodás a matyó népben épen úgy megvan, mint a palóczban s valamint keresztelői s lakodalmi, úgy temetési szokásaikban is az ősidőknek nem egy becses emlékét őrizték meg mind e mai napig.

A halottak eltakarításánál követett szokások mind a három községben megegyezők s ha itt-ott akadunk is némi eltérésre, de az oly elenyészőleg csekély, mely e szokás egyöntetűségén lényegében mit sem változtat.

Azt mondják, a matyó ember „szívós, mint a giliszta“ s nem hal meg egyikönnyen. Erős szervezetével rendszeren sokáig küzd a betegség s legnagyobb részük 2—3 évig megfekszik az ágyat, mielőtt végkép lehunyna a szemeit. S ha már közelgő halálát érzi, Istenbe vetett bizalommal készül el a nagy útra, papot hivat, meggyón, megáldozik s felveszi az utolsó kenetet. Ezt elmulasztani vallásosságuk nem engedné.

Mikor a beteg utolsót lehel, kinyitják a ház ablakát, hogy lelke könnyebben kiröppenhessen s azt tartják, ilyenkor mindig egy csillag fut le az égről, annak jeléül, hogy „lélek szabadult“. A halottat azután megmossák, de nem egészen, hanem csak arcát, keze szárát s a lábait térdig. Ráadják a „halálruhát“, mely úgy a férfiaknál, mint a nőknél a halott életkorát figyelembe véve, más-más szokott lenni.

A fiú- és leánygyermeket, ha 5—6 éves koráig elhal, abban a gazdagon hímzett fehér ingecskében temetik el, melyet a keresztanya szokott „korozsma“ gyanánt a gyermek számára küldeni. A hat éven felülieket pedig, valamint a legényeket és eladó lányokat is ünneplő ruhájukban.

A legényhalottat fehér „singolt gyócsingbe, gatyába“ öltöztetik, pitykés, fekete posztólajbit adnak rá, kalapját a feje mellé jobb vagy bal vállára teszik, lábaira azonban csizmát sohasem húznak, legfőlegb a módosabbnak „trimflist“, hanem ez is nagy ritkán esik meg. A házas embert — volt legyen az öreg vagy fiatal — egyszerűen simán beszegett újjú fehér ingbe, gatyába öltöztetik, fekete „posztólajbit“ adnak rá, s a lajbi mellé a gatyá kötéséhez jobb oldalon egy piros virágos, rojtos zsebkendő-t dugnak be.

Az eladó lányt, menyecskét cifrán, a templombajáró ruhájával szokták kiteríteni. Virágos szoknyát, fehér ingvállat adnak rájuk, színes, nagy selyemkendőt kötnek a nyakukba s míg a menyecske fejére „nagy aranyos fékető“-t tesznek, az eladó lány haját színes pántlikákkal fonják be s homlokát csinált virágból készült koszorúval övezik.

Az éltesebb nőket a korukhoz inkább illő egyszerű ruhában öltöztetik fel; fekete szoknyában fekete kötényvel s fekete nyakba való kendővel teme-

tik el őket s fejére mindeniknek elől köthető fodros fekete főkötőt kötnek. Nincs rajtuk semmi színes, semmi rikító, egyedül az ingváll fehér színe válik ki.

Az így felöltöztetett halottat aztán kiterítik a „ház“-ban, a kicsinyt rendszeren a mestergerenda alá a bölcsőre, vagy két székre, melyen 3—4 párna van egymásra rakva, a felnőttet pedig az asztal helyére helyezett ágyban. Az ágyon egyedül a szalmazsákot hagyják, melyet egy tiszta, fehér lepedővel takarnak le s arra helyezik aztán a koporsót.

A koporsó színe, valamint a halottnak a koporsóban való elhelyezése, a megholtak életkorától s egyéb körülményeitől függ mindig. A gyermeket kékre festett virágos koporsóban, a legényt, leányt, menyecskét régente égszín-kék, ma már azonban inkább diószínű koporsóban, a házas embert és az öregeket pedig rendszeren feketében temetik el. A koporsó fenekére gyaluforgácsot tesznek, azt fehér lepedővel letakarják, a halott feje alá meg gyaluforgácsal vagy szalmával kitömött kis „*gyócspárnát*“ helyeznek el.

A leánynek is, a leánynak is mind a két karját lenyújtják s olvasót csavargatnak a kezére, vagy ha olvasni tudott, imádságos könyvet tesznek a bal hóna alá. Ugyan úgy terítik ki a házassokat is, csak ha az illető keresztapa vagy keresztanya volt, akkor két kezét a melle fölött összekapcsolják s az asszonyhalottnak hüvelyk és mutató ujjá közé még azt a szentképet is elhelyezik, mellyel élcében a Mária-Társulatba járt imádkozni. A tardi matyóknál, a kiktől az őseredetiség zománczát még legkevésbé pattogtatta le a modern cultura, szokásos ezenfelül *minden halottnak egy krajczárt tenni a „jókezibe“, hogy átvigyék a Jordán folyón.*

A halottas házhoz a rokonok, szomszédok jó ismerősök — de csak az asszony nép — virasztani járnak s rendszeren egész éjszakán át imádkoznak, énekelnek a halott mellett, annak lelki üdvéért.

A halottat addig nem fődik le, míg a pap a háznái be nem szentelte, ekkor ráborítják a szemfődelet, mely régente fehér, vékony, fátyolszerű kelme volt, a szélein köröskörül fekete rózsákkal, virágokkal kibímezve, ma már azonban, mióta Mező-Kövesden is temetési vállalat rendezi e szomorú aktust, olyan szemfedőt terítenek a halottra, a minőt a koporsóval adnak, de jobbára feketét, mely szélein aranynyomású virágokkal és czifrázatokkal van kiékesítve. A beszéltetés után leszögezik a koporsó födelét, melyre rendszerint a halott neve és életkora van följegyezve, aztán kiviszik az udvarra, a hol az egyházi szertartás befejezése után a *búcsúztatás* következik. A temetésnek épen olyan elmaradhatatlan kelléke ez a matyóknál, mint a palócoknál. Nagyon földhőztapadt szegénynek kell annak lenni, a ki a halottját ki nem énekelte. S minél hosszabb és minél több vonatkozással van e búcsúztató ének a megholt életére, betegségére, szenvedésére és halálára, annál jobban a szájuk íze szerint való. Lelkire is kötik a kántornak, hogy *„csak olyan búcsúztatót mongyék, hogy a veszett kutya szívi is meghasaggyék“* vagy *„sírjék még a kőjís, ú'ttessék kiénekelnyi“* „s megkövetem — a mint a mezőkövesdi kántor mondta — egy némelyik még azt is szeretné kimondatni, hogy a megboldogult halála előtt már négy vagy öt nap óta nem g . . . jolt“.

Az e fajta búcsúztatókban a halott búcsút vesz minden hozzátartozó

atyafiától, ismerősétől, a mi miatt aztán rendszerint igen hosszúra nyúlik a bucsúzás.

Érdekes és eclatans példa erre a néhány évvel ezelőtt elhalt *Kiss János mezőkövesdi bíró felett mondott* s birtokomban levő bucsúztató ének, melynek bevezető versszakaszait izelítő gyanánt talán nem lesz hiábavaló itt bemutatni:

Itt ezen gyászos készüllet, melyre mi búsan nézünk
Ezen megholtnak tétetik, melyen fájdalmat érzünk,
A halálnak búsan hangzó harang szólt jeladásra,
Kövesd város bírójának a végső elválásra.

Hosszas időigig sinylődött beteges állapotban,
Mindeddig sokat szenvedett a kínos fájdalmakban,
De már Isten kegyelméből vége lett mindezeknek,
A kegyelmes szent Alkotó irgalmas lett lelkének.

Elérkezett végórája betöltötte napjait,
Nyugosztalja meg az Isten az ő hideg hamvait,
Oldozza fel jó lelkének séreimes bilincseit,
Az egekből halmozza rá drágalatos kincseit.

Ki tehet róla, hogy eltűnt, vége lett, mert jött sorba,
Földi életét bevégzé 61 éves korba, stb.

Ezután következett a bucsúztatás és pedig a fentebbiekhez hasonló ütemű, nem kevesebb, mint 31 versszakaszban mondott a halott „Isten hozád“-ot külön-külön a nejeének, testvéreinek, hét gyermekének, három nászának, három vejének, négy menyének, „megholt híve (t. i. felesége) véreinek“ s azok férjei, illetve feleségeinek, 18 unokájának, komaasszonyának, a „szent olvasós társulat fejének“ s végül így fejezte be bucsúját:

És ti, kikkel hivatalom egyesülden viselém,
Az emléknek szép virágát ültessétek én felém.
Te pedig nép, kedves népem, volt bírának megbocsáss,
Ki úgy kívánta javadat, a mint talán senki más.

Végre összes rokonaim, szomszéd s tiszteletadók,
Kik voltatok jó barátim, legyetek itt boldogok,
Az Istennek kegyelmében földön soká éljetek,
Végre ezek örömeiben ti is részt vehessetek.

És most bírák szent bírāja szent székedhez lépek át,
Bizton híven, hogy jószágod hű szolgáltnak üdvöt ad,
Szent nevednek éltem, haltam, benned biztam egyedül,
Mert a ki te benned bízik, soha meg nem szegyenül.

Vezérelj édes Jézusom, végórámban légy velem,
Halld meg végső kérésemet, add meg örök életem.

Ehhez hasonló terjedelmű volt az a bucsúztató, melyet Mezey István jómódú matyógazda felett énekeltek el, a ki 1891-ben 101 éves korában halt el s kilencz gyermekén és a rokonságon kívül nem kevesebb mint 65 unokájától bucsúztatták el.

Természetesen a halott neve és kora szerint más-más szokott lenni

a bucsúztató ének tartalma is, s azért talán nem lesz érdektelen, ha ide csatolok néhány szakaszt egy másik bucsúztatóból, mutatóul, hogy mily formán szokott például a hajdon leány bucsút venni hozzátartozóitól:

Egy kifejtett rózsza letört bimbójában,
Egy tiszta lilium . . . éves korában,
Elhervadt a halál vad zivatarában,
Lehullva itt fekszik enyészet gyászában.

— — — — —
— — — — —

Óh ne sirassatok, hagyjatok nyugodnom
Édes, igen boldog az ilyen nyugalom,
Hisz nékem a halál nem gyász, ha *násznagyom*,
Jegyesemnek ad át, ki mennyégbe' vagyon.

Jegyesem Jézus lett szüzek vőlegénye.
Ó tiszta lelkemet mivel megszerette,
Drága kegyelméből magának jegyezte,
Így tartván méltónak, *mai nap megkérte*.

A földi menyegző zajos vigassága,
Két-három napig tart, de ám sírig gyásza,
Az én menyegzőmnek nincs szomorúsága,
Mert biztos örökös annak holdogsága.

Oh mily szépen tartják az én *kiadómat*,
Nem láthatok ennél ékesb lakodalmat,
Forgácsból vetették *menyasszony-ágyamat*,
De ezen nem eseszt fájdalom, búbánat.

Gyászkoporsót adtak *mátkanyoszolyául*,
Ebben soha hűnre szűz szívem nem lágyúl,
De hervadva bár, szent tisztaságban virúl,
Mennyei öröme kel fel a síron túl.

Fátyolom szemfödél, mely elfed örökre,
Hogy bűnös tekintet keblem ne mérgezze,
Koszorúm mit ékül tűztek fel fejemre,
Nem hervad el soha, felviszem egekbe.

Jeggyűrűm legdrágább, a hit és szent kereszt,
Vőlegényemmel ez köt össze engemet, stb.

Aztán sorra bucsúzik szülőitől, testvéreitől, attól a ki keresztségre és az első áldozáshoz vitte, „szűz barátnéitól“, esetleg iskolatársaitól s végül így szól:

Sietek hát innen s elválok tőletek,
Föld és ti földiek az Isten veletek,
Test szerint végnapig a sírban pihenek,
Lelkem vigad mennyben,
Ez örök örömben ti is részt vegyetek.

Egy másik hajdon lány meg így vigasztalja a koporsóját körülálló hozzátartozóit:

Boldog menyegző ez és örvendetes,
A nagy Úristennek lett kellemetes,

Halál násznagy által én lelkemet
Kérte s átadtam együtt szívemet.

Mai nap teszik meg *lakodalmomat*,
Az éghen pediglen *kézfogásomat*,
Forgácsból vettek *menyasszonyágyat*,
Melyen testem örökre elbágyadt.

Jézus az én mennyei *vőlegényem*,
A kinél mennyégben örvendez lelkem.

Harangszó a vőfély a vendéghívásra.
Hogy idejőjjenek az elvülésra,
Kisérjetez, de nem esküvőre,
Hanem a gyász néma temetőre. stb.

A bucsúztató eléneklése után megindul a gyászmenet. Legelől megy a keresztel egy pénzért felfogadott szegény ember az ú. n. „keresztthordozó“, utána a pap a kántorral, s ministransgyerekkel, s ha fiatalat temetnek, ezek nyomában két legény halad templomi lobogókkal, azután 16—20-an hajadon lányok lépdelnek párosával, a kiknek nyakát most nem ékesíti galáris, mint máskor, sem hajfonatukat csokorra kötött színes selyem pántlika, fekete rajtuk minden, szoknya, kötény, nyakbavaló selyemkendő egyaránt, melyektől csak a szépen ránczokba vasalt gyócsingváll fehérsége üt el. Ezek az ú. n. „fáklyások“, mindenik egy-egy égő viaszgyertyát tart kezében, (régente hihetőleg fáklyát tartottak, erre vall legalább a maig fenmaradt elnevezés). Utánuk hozzák a koporsót kocsira téve, vagy az ú. n. Szentmihály lován gyalog emberek vállaikra emelve. Végül a koporsót a megholtak rokonai s a végtisztességre megjelentek — nagyobbrészt vén asszonyok és menyecskék — követik gyászdalokat énekelve. E koporsót követő nők is valamennyien, a „fáklyás“ lányokhoz hasonlóan, feketébe vannak öltözve s fejük is fekete selyemkendővel van bekötve.

Utólagosan megjegyzendő még, hogy a „fáklyások“-at mindig a halott neméhez és életkorához képest szokták megválasztani, a legénynek legény, menyecskének menyecske, házas embernek házas ember és öregnek öreg a fáklyása, kivéven az éltesebb asszonyokat, a kik értesülésem szerint soha sem voltak temetésnél fáklyavivők.

Régebben a koporsó vitelére kocsit nem használtak, hanem bármilyen korú is volt a halott, a Szentmihály lován vitték ki a temetőbe, még pedig az éltesebb férfi vagy nőhalottat, házas emberek, legény és leányhalottat pedig legények emelték vállaikon. Ma már e szokás pl. Mező-Kövesden csak a gyermekek temetésénél dívik, a hol — valamint Tardon és Szent-Istvánon is — három éves korig a fiú vagy leányhalottat leányok, 10—12 éves korig pedig a legények viszik ki.

A halottvivőkre s ezek öltözetére nézve azonban eltérő a szokás a tardi matyóknál, hol a legényhalottat lobogós ingbe, gatyába s pitykés lajbiba öltözött legények, a leányhalottat meg fehérruhás lányok szokták kivinni, rendesen hatan, a kiknek fején csinált virágból készített nagy, magas rózsakoszorú van, a menyecskéket pedig menyecskék emelik vállaikra, a kik úgy vannak felöltözve, mint mikor mint új asszonyok avatásra mentek, fehér

ingvállba, czifra szoknyába, virágos nagy kendőbe s fejüket a nagy aranyos „tok“ födi, melyről hátul sarkukig leérő „aranyszélű“ gyászfátyol lóg alá.

Az olyan halott temetésére, a kinek halála felett a hozzátartozóknak nem sok okuk van keseregni, de hogy mégis megkönnyezetlen ne menjen utolsó útjára, főleg régebben „*sírató asszonyokat*“ szoktak volt pénzért fölfogadni, ma már azonban ritkábban esik meg.

A pap a temetőben a sírt előbb beszenteli s csak azután bocsátják belé a koporsót. A koporsóra a halottkísérők mindenike dob egy-egy röget e szavak kíséretében: „az Isten nyugtassa“ vagy „pihenjék békével“, vagy „adjon az Isten neki örök nyugodalmat“. A felhantolt sír mellé fa-, vagy kőkeresztet állítanak, melyre a megholt nevét és életkorát iratják vagy vése-
tik föl rendszeren.

Rége óta a „nem katolikus jövevényt, a temető kerítésen beleő' jaz árok partján temették el az eleőtyiek“, valamint a *keresztetlen gyermeket* is, még pedig ez utóbbit *cserépfazékban*, mely szokást a tardi matyók között egy némely asszony ma is követi.

A temetés után *tört* tartani szokásos volt rége óta is s szokásos ma is, csak azzal a különbséggel, hogy míg manap a megholtnak csupán testvére, komája, szomszédja s közel atyafia vesz részt e toron, addig hajdan hivatalosak voltak arra az előbb elsoroltakon kívül a kereszthordozó, harangozó halottvivők, fáklások, sírásók s csak úgy ettek-ittak a torban, mint a keresztelőben.

S miután szentül hiszik, hogy a temetést követő éjszakán a megholtnak lelke haza megy látogatóba, általánosan elterjedt szokás, hogy aznap este az utcza szoba asztalát szép, tiszta asztalterítővel leterítik s arra egy kis szelet kenyeret és egy pohár vizet tesznek, világos jeléül ama balhiedelemnek, hogy az ember a síron túl is, a földiekéhez hasonló materialis életet folytat.

Istvánffy Gyula.

Gömörmegyei babonák.

1. Ha András estéjén megrugja egy férfi, vagy egy leány a disznóól oldalát, s ha a disznó rőffen, a következő farsangon a férfi megházasodik, s a leány férjhez megy.

2. Ha András estéjén megvered valakinek az ablakát és azt mondják belülről „vessz otthon“ — akkor vén lány maradsz, s ha azt mondják „vigyen el a fene“ — akkor férjhez mégysz.

3. Ki András napján bőjtől s éjfélkor a tükör elé áll, az (ha leány) meglátja a tükörben a vőlegényét, ha ezt látja, férjhez megy, s ha pl. egy szál deszkát lát, akkor meghal.

4. A ki — karácsony estéjén — megrázza az ereszhajat, s abból kőtenyébe búza hull, az gazdag lesz, ha pedig gabona hull, akkor szegény lesz.

5. Ha a kutyának folyóvíz-nevet adnak, nem vesz meg.

6. Karácsony éjszakáján annyi fát állítanak a ház oldalához, a hány tagból áll a család s a melyiké reggelre eldől — az abban az évben meghal.

7. A ki karácsony éjszakáján csupazon háromszor körül szaladja a házat, s benéz az ablakon, meglátja jövőjét, ha bent sok népet lát, a jövő évben lakodalma lesz, s ha koporsót lát, akkor meghal.

8. A ki karácsony éjjelén 12 órakor kisöpri a házat s a szemetet kiviszi és rááll, meghallja, hogy honnan kukorikul a kakas — s arra viszik férjhez.

9. A ki karácsony éjszakáján 12 órakor a kútnál megmosdik s úgy fekszik le, álmában eljön hozzá a jegyese, s az törli le.

10. Ha esküvőre mégysz, jobb lábaddal lépj be a templomba, akkor boldog leszesz.

11. A melyik halottnak egy éven belül állítanak emlékkövet, azt a családjából a legfiatalabb az évben követni fogja.

12. A ki egy szék csinálásához Lucza napján hozzáfog, s azt karácsony estéjéig csinálja, s karácsony éjjelén 12 órakor elviszi a templomba s ott ráül — az meglátja az ördögöket táncolni.

Ez az ú. n. „Lucza-széke“.

13. Ha egy leány Lucza napján egy almába harap s karácsonyig mindennap harap egy darabot belőle; karácsony első napján a a mi megmarad, azzal kimegy a kapuba s ott megeszi, a milyen nevű férfi addig arra megy, míg az almába tart, olyan nevű lesz az ura.

14. A ki karácsony éjjelén 12 órakor kimegy a temetőre s ott egy „miatyánkot“ elmond, meghallja az angyalok énekét.

15. A ki szent Görgy éjjelén kimegy a mezőre ott, a hol lángokat lát a földből kilövelni, üssön le egy karót, másnap azon a helyen, ha ásni kezd, egy nagy üst pénzt fog találni.

16. Ha valaki karácsony este kimegy a fáskamarába s egy csomóból vágott fát ölel fel s beviszi és megszámolja, ha párosnak találja, akkor még abban az évben férjhez megy vagy megházasodik.

17. Az itállóban lévő fecskéfészket nem szabad leverni, mert a tehén nem ellik meg, s ha megellik — a borjú nem marad épen — s a tej véres lesz.

18. Utazás közben, ha egy nyúl keresztül szalad a szekér előtt, akkor szerencsétlenség történik.

19. Kinek Boldogasszony éjszakáján elvesz valamije, azt a szentek vitték fel a mennybe.

20. Azt tartják, hogy ha tökültetéskor az elültetett magra a vetőember néhányszor ráül, akkor szép nagy tök fog teremni.

21. Lányos házaknál szokás, Katalin-napkor kilencz különböző fáról bimbós ágakat letérni, s ha azok kivirítanak, akkor a legidősebb leány karácsonykor férjhez megy, s ha ki nem virítanak, a legnagyobb leány pártában marad.

22. Lucza napkor, ha egy seprőn ülve kerülgeted néhányszor a ház kerületét, tyúkjaid hosszú időn át tojni fognak.

23. Aprószentek napján a falszögleteket nem szabad kisöpörni, mert ott ülnek az aprószentek.

24. Ha a kutya a fűvet rágja, akkor biztosan esőt várhatunk.

25. Holdtölte éjjelén, ha egy keresztútra kiállsz, biztosan találkozni fogsz az ördöggel, s ha bátor leszel, akkor pénzt vagy bármit kérhetsz tőle, teljesíteni fogja kérésed.

26. A ki a szőlővenyigét elégeti s hamvával megmosdik, annak szépsége megmarad.

27. Ha a tárkony, zsálya, mustár, isop növényeket megfőzöd s a levét kismértékben megiszod, a jövőből fogsz tudni olvasni.

28. Ha lányos házhoz fiatal ember jön, annak gyöngyvirág s rózsából készült eczetet kell adni, akkor az a leányt megszereti.

29. A hol kecskeszört égetnek el, azt a helyet kerülik a rossz szellemek.

30. Éjjelre nem jó sokat enni, mert álmodban megnyomnak a lidérczek.

31. A ki csukaepéből készült olajat iszik, annak értelme növekszik.

32. A ki kakas-szó előtt indul el, annak nem lesz szerencséje.

33. A ki gyertya, vagy holdvilágnál meztelenül áll, az életét veszélyezteti, épen úgy az is, a ki szájával vagy kezével forrásvízből, vagy patak-ból iszik.

34. Ha a kantamosó fűnek levét kicsavarod s eczettel megfőzöd, és annak párája fölé tartod fejedet, más gondolatát ellesheted.

35. A fehér liliom gyökerét meg kell aszalni s megtörve, télen, ha fiatal ember jön a lányos házhoz, a levesbe sáfrány helyett belé szórni, az a fiatal ember biztosan megszereti a gazdasszonyt.

36. Két krajczár ára sáfránt törj meg s elegyítsd el egy citrom levében, éjjelre egy ruhát márts belé s tedd a szivedre — titkos szeretőddel fogsz álmodni.

37. A szarvasnak szivében termett csontot törd össze s fekete cseresznye vizében idd meg, akkor az fog megszeretni, a kire először ráncvetsz.

38. Mikor a szarvas bélében giliszta van, akkor egy kígyóbarlangot keres föl, orrával a kígyókat kiszívja onnan s megeszi, hogy azonban a kígyó mérge ne ártson neki, elmegy egy forráshoz, s orrát beledugja a hideg

vízbe és úgy fújja ki a szemén a mérget; ezért van egy keménység összeaszva a szarvasnak a szeme szegletén, a mely a kifútt könyüből és méregből alakult.

39. Ha a borznak nyers bőréből egy szivalakot kivágsz s szivedre teszed, akkor nem lesz szívdobogásod.

40. A mely háznál macska van, azt kerülik a boszorkányok, de a hol nincs, oda eljárnak éjjelenként. mindaddig, míg macskát nem szereznek be.

41. Ha estére meleg kecsketejet iszol, szép álmaid lesznek, továbbá akkor is, ha párnádat keresztbe teszed (egyiket hosszába, másikat keresztbe reá).

42. Hét pohár vizet tölts egy mázos edénybe s vess belé apróra vagdalt kőrishéjat vagy egy fél fontnyit, s mindaddig főzd, míg egy pohárral marad belőle, azt szűrd le s oszd el hét részre, s hét reggelre éhgyomorradidd meg melegen; s a hetedik napon a templomban megismered rossz embeleidet, a mennyiben azokkal fogsz legelőször találkozni.

43. Ha a gyermek álmában ijedez, akkor a mogyoró belét törd össze s ereszd fel friss forrásvízzel s ezt add be neki éjjelre, s ha fölébred, akkor ismét adj — többé nem ijed föl.

44. A megigézés ellen a szenes vízzel való mosdás igen jó.

45. Hogy a boszorkányok el ne vigyék az aprólékokat szent János napkor tömjént s veres asszú rózsát kell összetörni s azt parázsra vetni és azzal füstölni az ől kerületét.

46. Szent István napján kimenvén a mezőre, szedj százféle füvet, szárítsd meg és füstöld meg vele a teheneidet, akkor nem fogják meg-rontani a boszorkányok.

47. A tündérek az erdőben a sziklás helyeken a forrás mellett vannak, s ha valaki pl. egy leány, holdas éjjelen kimegyen az erdőbe, ott meglátja szétbontott hajjal a forrás szélén s ha valamit kérdez tőle, megmondja; de vigyáznia kell, hogy a csermely másik oldalán legyen, nem azon, melyiken ő van, mert akkor nem mond semmit, hanem megfogja s nem ereszti el mindaddig, míg meg nem hal. (Azért kell a csermely másik oldalán lenni, mert a vizen holdas éjjelen a tündér nem tud keresztül menni.)

48. Szilveszter estéjén éjfélkor, mikor az óra a 12-öt elütötte, az ördögök előjönnek s villákkal szórják a havat. Mikor egy magas hóoszlopot fúj a szél, azt az ördögök csinálják, s ha egy ilyen hozzácsapódik az emberhez, meghallja az ördögök zsidongását, mert ebben ördögök vannak; de ha valamit szól az ember, akkor fölkapják s elrohannak vele.

Elek Zoltán.

A sokacz néphit köréből.

1890-ben húzamosabb ideig időzve a sokacz nép közvetlen közelében kedves barátom Mihajlovics Endre káplán legelőször figyelmeztetett ezen érdekes népszigetre, mely iránt Mac Ritchie, angol tudós, az időközben feloszlott „Gipsy Lore Society“ titkára is ottjártában érdeklődéssel viseltetett és engem a sokacz néphit gyűjtésére buzdított. Engedve e buzdításnak cigány tanulmányaim közben a sokaczok ethnographiájával is foglalkoztam s Mihajlovics barátom segítségével meglehetősen terjedelmes anyagot gyűjtöttem. Ebből közlöm e helyen mindazon érdekesebb adatot, mely dr. Jankó János úr e folyóirat jelen évfolyamában megjelent dolgozatához mintegy szerény kis kiegészítésül, pótlásul járulhat.

Hogy maga iránt szerelmet támaszson a legény szívében a sokacz leány néhány csepp olyan vizet kever a borba vagy pálinkába, melybe szt. György-napkor fogott gyíkot fulasztott bele; ezt a bort vagy pálinkát aztán meg-itatja az illető legénynyel. Újév éjjelén a leány eléget egy abroncsot és annak hamvát észrevétlenül alkalomadtán az illető legény körül hinti, kinek szerelmét elnyerni akarja. A tojás két végét kilyukasztva, a lyukakon át kifűjják annak tartalmát, melynek helyébe szt. György-nap előtt fogott zöld békának porrá égetett maradványát teszi a leány, miután előbb havi vérével vegyítette e port. Ezt a tojást aztán azon a helyen a földbe ássa, a hová az a legény szokott vizelni, a kit ő magának meghódítani akar. Ha vasár-napi harangozáskor a leány négylevelű lóherét megétet a legénynyel, ez beleszeret és feleségül veszi a leányt. Újév éjjelén a leány vérével meg-nedvesíti a legény lábbelijét, hogy az mindig csak utána járjon. Ha a leány meg akarja tudni, hogy kedvese elveszi-e őt vagy nem, kenyérsütéskor az egyik nyers kenyérbe lyukat csinál, abba vizet önt és aztán a lyukat tész-tával betapasztja. Ha a kenyér megsült, leveszi a tapaszt és utána néz, hogy a lyukban elpárolgott-e a víz vagy nem. Ha a víz elpárolgott, az illető legény nem veszi el, de ha a lyukban van még egy kevés víz, akkor biztosra veheti, hogy a legény felesége lesz.

Nagyon ritkán történik, hogy egy kérőt valamelyik leányos házból kikosarazzanak; hiszen a legény rendesen csak olyan házhoz állít be, a hol biztosra veheti a dolgát. De a leány szülei is igyekeznek a kellemetlen kérőt még megjelenése előtt ajándék stb. által szándékaról, azaz leányuk meg-kéréséről elterelni, még pedig azon félelemből, hogy a kikosarazott kérő

távoztakor számtalanszor megrúgja a ház melletti kerítést kiáltván: „Annyi évig várj a férjhezmenéssel, a hánszor megrúgtam házad kerítését!” Ez az átok t. i. néphiedelmük szerint be is teljesedik: a leány vagy pártában hal meg, vagy házasságának élete boldogtalan lesz.

Ha az asztalon véletlenül három gyertya ég, a jelenlevők közül valamelyik mielőbb menyasszony lesz. Esketés előtt a menyasszony egy pénzdarabot cipőjébe a jobb talpa alá tesz és úgy megy az esketésre, hogy házasságának szegénység ne érje. Ha a menyasszony esketése alkalmával gyíkfarkat visel meztelen balmellén, megálmodja vőlegénye minden elkövetett csínyját; ha pedig szarkatollat hord zsebében, az ő szava fog majd dönteni minden ügyben és nem a férjéé. Ha az esketési menetnél méh száll a menyasszonyra, házasságának gazdag lesz; ha pedig darázs ereszkedik rá, szegénység lesz oszdtájrésze. Hűtlen lesz a férje, ha esketése napján bolha csípi meg a menyasszony balkezét, vagy balmellét.

Esketés előtt kérjen a menyasszony pénzt vőlegényétől és vigye ezt a templomba magával, akkor házasságukban férje minden pénzt neki adja. Ha esketés napján verekedő macskákat lát a mátkapár, házasságuk boldogtalan lesz. Esketésekor álljon a vőlegény szorosán menyasszonya mellett, ha ő vagy a nő özvegy volt; azt hiszik, hogy az elhalt hitves lelke ez alkalommal közükbe fűródik, hogy elválassza őket. Ha az egyik fél özvegy, úgy vigye esketésre magával azt a haját, melyet elhalt hitvese fejről levágott volt, midőn ez a koporsóban feküdt. Ezt a haját hullassa el a templom közelében. Ha aztán az elhalt lelke az esketésre eljönne, előbb felszedi egyenkint az elejtett hajszálakat és elkésik az esketésről.

Néhol kölest dob a menyasszony a tűzbe, mihelyt új otthona küszöbét átlépi. Gyakran almával kezében vonul be új otthonába, hogy ne hiányozzék házasságának a gyermekáldás. Ha házasságának első idejében gyermektelennek akar maradni, lakatot s utána egy kulcsot dob a kútba; a míg a lakat és a kulcs nem érinti egymást a kút fenekén, addig nem esik teherbe. Vagy ha esketés után legelőször leül, annyi ujjára ül, a hány évig gyermektelen akar maradni.

Ha esketés után a fiatal pár feje fölött egy szitát hajtanak el, meg lehet tudni, hogy házasságuk boldog, vagy boldogtalan lesz. Ha a szita t. i. megfordítva, azaz fenekével felfelé hull a földre, a házasság boldogtalan lesz.

Hogy férje sohase jöhessen rá jövendő csalfaságaira, a fiatal asszony igyekszik lakadalma estéjén lefekvés előtt valahogy észrevétlenül fiatal férje kalapját a földre ejteni és jobb lábával rágázolni; ha ez sikerül, férje sohse tudja meg csalfaságát. Lefekvéskor a menyasszony simogassa egyenesre az

ágyneműt, akkor őt is férje mindig csak simogatni, czirógatni fogja; de ha az ágyneműt ez alkalommal hányja, veti, rázza, férje is őt rázni, verni fogja. A nászéjen ügyelni kell, nehogy valaki a menyasszony lábbelijét ellopja, mert azzal házasság életének minden boldogságát is ellopja. Ha újév napján elhalt férfi és nő sírjáról földet vesz az ember és azt az új házaspár nász-ágyába csempészi, a házasság nemcsak gyermektelen, de boldogtalan is lesz. Ha fiúgyermeket kíván magának a fiatal házaspár, a nászéjen csizmában kell a fiatal férjnek az első coitust vegeznie.

Ha menyasszony fiúgyermeket kíván, esketése napján kalászból koszorút fon és azon keresztül észrevétlenül vőlegényére pillant; vagy esketése napján menyasszonyi ruháját öltözködés előtt szegre akasztja. Ha menyasszonyi ruháját öltözködés előtt elébb az ágyra teszi, több leánya, mint fiúgyermekke lesz.

A házaspár közül az hal meg elébb, a kinek lábnyomát az esketés után legjobban lehet látni az oltár előtt. A ki hűtlenséget elkövetett, vagy ledér nő lábnyomába lép, sárgaságot kap. Azt beszélnek, hogy a hűtlenséget elkövetett férjes nőnek halála után minden évben azon nap éjjelén, a mely napon legelőször követte el a házasságtörést, a határ valamelyik félreeső kis helyén éjféltől kakasszólásig meztaláb, tüzes parázson tánczolni kell. Csak azután térhet ismét vissza sírjába. Ezt minden évben meg kell tennie, míglen teste végleg porrá nem válik; azon a helyen pedig nem terem semmi növény, s oda eső se hull. Élt egyszer Beregen egy kovácsné, ki számtalanszor házasságtörést követett el. A kovács jószívű együgyű ember volt és felesége halála után vaszipót készített és ezt húzta elhalt hitvese lábár. Így temettette el, mert tudta, hogy minő büntetésben fog részesülni hűtlen felesége. Eljött azon nap éjjele, melyen egykor a kovácsné legelőször követett el házasságtörést. Felkelt sírjából és elment azon félreeső helyre, hol az ördög által rakott parázson tánczolni kellett. Tánczolt, tánczolt, de a vaszipón át nem égette el a lábát és ott kellett tánczolni hajnalhasadtáig. Ezután csak nappal térhetett vissza sírjába, hogy aztán minden éjjel, részint a parazsat taposva, részint az embereket ijesztgetve, bejárja a helységet. Végül az emberek megunták a dolgot és kiásták a földből a kovácsnét s lehúzták a lábáról a vaszipót. Azóta nem jelent meg senkinek.

Magtalan nő oly kendőt tart ágyában, melylyel két kutyát azok párosulása közben érintett. Magtalanág ellen jó, újhholdkor számár vagy lótebbe főtt haltojást enni.

Oly nő, kinek már több gyermeke van, olyan követ keres, mely dobás közben almafán megakadt. Ezt a követ leveszi a fáról, tányérba teszi

és újhaldkor vizet tölt reá; ezt a vizet aztán megitatja a magtalan nővel, kinek menyasszonyi ingét aztán kilencz hétig az illető nő maga viseli testén.

Terhes asszony ne fésülje haját az ágyban, mert gyermeke rövid életű lesz. A háziasszony terhessége alatt nem jó vágóeszközt a szobában élesíteni, mert a nő nehezen fog szülni. A vajadás beálltával minden bogot feloldani szokás a nő ruháján.¹

Ha a terhes asszony rendesen a jobb lábszárában érez fájdalmat, fia lesz. Ha a terhes nő meg akarja tudni, hogy fiú- vagy leánygyermeket fog-e szülni, úgy terhessége első kilencz hetében valamikor éjfélkor egy ezüst pénzdarabot szenteltvízbe márt és azt jobb lába hüvelykujjára teszi, s aztán lábát felemelve a pénzdarabot elguritja; ha ez ő tőle jobbra esik a földre, fiúgyermeket fog szülni; ha balra gurul, leánya lesz. Azt hiszik, hogy fiú várandó, ha a terhes nő hasa kevésbé domború, hanem inkább csúcsos, hegyes. Nők, kiknek gyermekeik korán elhaltak, vagy a kik elébb szerencsétlenül szültek, terhességük idején nagycsütörtökön számfarkszórból készült övet viselnek meztelen testükön. A várandó gyermek ingecskéjét ünnep- vagy vasárnap kezdik szabni, varrni; akkor a gyermek életében szerencsés lesz.

Ha a gyermek világra jön, a bába annak valódi nemét csak a szobában levőknek mondja meg; a szobán kívül időknek alkalomadtán az ellenkező nemet mondja (pl. a leánygyermeket fiúnak mondja, s viszont); teszi ezt pedig azért, hogy a gyermek boldog és hosszú életű legyen. Az újszülött gyermek talpát az apja jobb kezével érinti, hogy gyermeke egész életében egyenes, becsületes úton járjon; Beregen és Monostorszegen régente az újszülött gyermeket vasabroncon húzták keresztül, hogy erős legyen. Az első fürdővízbe három élő szenet szokás dobni, mielőtt azt kiöntik.

Ezelőtt évekkel a betegágyas nőnek, s ép úgy minden asszonynak, ki a gyermekkel születésekor és közvetlenül születése után érintkezett, nem volt szabad a gyermek kereszteléseig főznie, dagasztania, mosnia, — mert tisztátalan volt. Keresztelés után a házat alaposan megtisztították és szentelt vízzel fellocsolták.

Első szoptatáskor az anya borral telt üveget tart kezében, feje fölé pedig egyik női rokona szitában kenyeret tart, hogy a gyermek boldog életű és gazdag legyen. Ha az anyának nincs elegendő teje, jobb kezébe vízzel telt kis palaczkot, hóna alá pedig egy-egy czipót vesz, és így napkelte előtt olyan ház ablaka elé lopózik, melyben szoptatós asszony lakik. Ha ez aztán napfelkeltekor szoptatja gyermekét és ezt az illető anya az

¹ L. *Liebrecht*. Zur Volkskunde 322, hol ez az elterjedt szokás fejtegetve van.

ablakon át látja, a vizet három kortyra kiiszsa és a czipókat a kelő nap felé hajtja és elszalad. Ez által neki lesz teje, a másik nőnek pedig elapad. Ez okból nem jó a gyermeket reggel olyan szobában szoptatni, melynek ablaka nincs lefüggönyözve. Hogy az anyának sok és jó teje legyen, a betegágyból való felkelésére következő első péntek hajnalán letérdel egy bokor előtt és napkeltekor szájával három galyat tép le a bokorról, melyeket aztán megfőz és annak levét három reggelen át éhgyomorra megiszsa, és e három nap estéjén mindenkor a gyermek ganáját e bokor alá ássa. Ha valaki farkasgégével a gyermek szájába fú, az anya teje kiapad mindörökre. Vannak rossz emberek, kik a szoptatós anyát péntek napon oly eledellel kínálják meg, melybe porrá égetett fekete kandur szőrét keverték; ha aztán az ilyen eledelből eszik az anya, gyermeke nem fogadja el többé emlőt, lesóványodik és belehal, ha idejekorán nem találják ki baját. Ily esetben juh- vagy tehéntejbe kell fürösztetni a gyermeket és olyannal táplálni is; akkor életben marad és az illető személy rossz szándéka a gyermek javára válik, mert olyan erős és kitartó lesz, mint a farkas.

Egészséges, szerencsés lesz egész életében az a gyermek, kinek első lábbelijét farkasbőről készítették, vagy abba legalább egy darabka farkasbőrt helyeztek el; jószívú, jámbor lesz az a gyermek, kinek első lábbelije juhbőről készült. Ha a gyermek talpához, mikor járni kezd, olyan kést kennek, melylyel valakit egykor megöltek — minden rossz a gyermekből a késbe száll és a gyermek rendkívüli jó ember lesz. A kést aztán néhány-szor a földbe kell szúrni — mintegy átadva a földnek a gyermekből a késbe szállt rosszat.

Hütlén lesz a férj, ha a feleség lábbelijét megfordítva állítja ágya elé, azaz hegyével az ágy felé fordítva. Ha a nő kötényébe tűz által véletlenül lyuk támad, vigyázzon, mert férje más nő után is jár.

Irigy nők elvehetik a férfi „erejét“; ez okból keresztútra vizelni nem jó, mert az ilyen nők oda szoktak elásni macskakoponyába elhelyezett nyúlherét; a ki aztán oda vizel, tehetetlen lesz. Ha valakinek vizeletét edényben a kéménybe akasztják, férfi ereje „elszárad“. Porrá szárított nyúlherét kever a menyecske a hallevesbe, hogy férje szerelme „erősödjék“. Ha a férfi vizeletét, vagy a nő havi vérét holt ember koporsójába teszik, a férfi tehetetlen lesz, a nő pedig sohasem fog teherbe esni vagy nyomorék gyermeket szül.

Ha a nő nem kíván magának több gyermeket, holdfogytakor férje gatyamadzagát számos bogra köti s azt legközelebbi havi tisztulása elmulásáig keblében viseli, akkor pedig folyóvízbe dobja. Vagy a betegágyas asszony első kimenetele előtt tésztát dagaszt, tésztás kezeit akkor egy kis hordóba

mossa, melyet a templomhoz visz és a tésztás vizet kívülről a templom falához önti.

Az első kakukszó hallatára, vagy az első fecske láttára, köpjön az ember elébb baltenyerébe és dörzsölje meg azzal jobb halántékát, aztán a jobb tenyerébe köpve, dörzsölje azt balhalántékára — és egész éven át minden, a mit gondol, sikerülni fog. Kakuktollat és rókaszőrt viselnek a tolvajok maguknál, mikor lopásra indulnak. Ha a tolvaj lábnyomát kiássuk és a kéménybe akasztjuk, a tolvaj mindaddig betegeskedik, míg a lopott jószágot vissza nem hozza tulajdonosának. Oly nő véreből, ki ikret szült és aztán gyermekágyban meghalt, a tolvajok faggyúval keverve, gyertyát készítenek. Ha ezt meggyújtják, nem látja őket senki. Régente szokás volt, hogy az, a kinek elloptak valamijét, felszaladt a toronyba, ott vízzel megmosta a harangot és foghagymával bekente azt. A mosás közben a harangról lecsurgó vizet pedig edénybe felfogta és aztán a temető kapujára öntötte. Tette ezt pedig azon hitben, hogy majd a harang megkondulásánál halálos félelem szállja meg a tolvajt, ki aztán a lopott jószágot visszahozza tulajdonosának.

Ha az ember meg akarja tudni, hogy valami járata sikerülni fog-e vagy nem, úgy vesse le jobb lábáról a csizmát és dobja azt a tűzhelyről az ajtó felé; ha a lábbeli hegyével esik az ajtó felé, akkor sikeres lesz az illető ember járata.¹ Ha valaki fontos ügyben hazunnau távozott, nem szabad távozása után rögtön a szobát söpörni, mert járata sikertelen lesz. Ha az ember valami fontos járatban van és útközben arra a gondolatra jut, hogy járata bizony sikertelen lesz, akkor cserélje meg lábbelijét: a balról húzza a jobb lábra s viszont. A ki csigára lépett, annak ép úgy kell tennie, hanem azon a napon balsiker éri. Ha seprés közben valakinek lábát véletlenül érintik a seprűvel, az illető azon a napon valami bajba keveredik, ha rögtön ki nem köp. Utazás közben nem szabad fürödni; az ember lemossa magáról eddigi szerencsését. Úton leit tűt, vagy vasdarabot elébb folyó vízbe kell dobni, mielőtt hazaviszszük, ha nem az nap baj ér bennünket.

Ha az ember valahonnan haza jön, mondják az öregek, jó egyet kiköpní; mert megeshetik, hogy lábnyomába valami rosszakarója szeptet ver, s akkor az illető megsántul;² vagy ásóra veszi s valami sírba dobja; ez esetben az illető ember csakhamar meghal. Ha egészséges ember lábnyomát

¹ Régi elterjedt hiedelem; a legrégebb adatot lásd *Du Cange*, r. v. Calceamentum in altum projicere: «Superstitionis species qua de vitae diurnitate augurantur. Vita S. Arnulfi, tom. 3. pag. 238.» V. ö. Zeitschrift d. Vereins f. Volkskunde 1894. évf. 191. s. k. l. — ² Ezt a hiedelmet Pythagoras is ismeri.

kiásva, beteg ember ágyába teszik, még pedig holdtöltekor, akkor az egészséges is beteg lesz. Beteg ember lábnyomát Szóntán kivágnak a földdel együtt és a kéménybe akasztják azon hitben, hogy a lábnyom elszáradásával a beteg nyavalyája is megszűnik. Ősrégi hiedelem ez, melyre minden világ-részben bukkanunk.¹ Ha valakinek ágyába titkon kenyérkarajt varrnak, melyből beteg ember evett, ez felgyógyul, az illető pedig beteg lesz.

Ha a tűz szikrázik, pénz jön a házba. Két ember ne fújja egyszerre a tüzet (parázst), mert halálos ellenségek lesznek. Nem jó a tűzbe köpni, mert az ember egészsége elszárad. Ha a szomszédságban tűz üt ki, az asztalt lapjára kell borítani. A ki a sőtartót felborítja, csakhamar sírni fog. Sót kell a tűzbe hinteni, ha ez nagyon pattog, mert ellenségek valami rosszat forralnak a család ellen. Evőeszközzel nem jó az asztalon unalomból játszani: az ember szegénységre jut.

Akasztott embernek, ha meghalt, pofont kell adni, ha nem kísértet lesz belőle. Ha az ember fejszével lábába vágott, a lábbelijében támadt lyukat mindaddig nem szabad bevarrni, míg a seb meg nem gyógyul.

Ha azt akarod, hogy kutyád harapós legyen, főzz meg egy egeret és itasd meg a kutyakölyökkel a levét. Maeskát, kutyát nem szabad napleszállta után czirógatni, mert az illető az által könnyen betegségre esik. Idegen kutyát úgy lehet a házhoz szoktatni, ha kenyeret étetünk vele, melyre előbb vizeltünk. Ha valami állatot vásárol az ember, annak hazahozatalakor sós vízzel kell megmosni a talpát, akkor az állat könnyű szerrel gyarapodni fog gazdájánál. Sz. György-nap előtt fogott zöld békát porrá kell égetni, és annak egy részével azt az állatot behinteni, melyet eladni akarunk; akkor az állatnak sok és jó vevője akad. Ha valami állatot eladás végett elviszünk telkünkéről, annak néhány szőrét, illetve tollát ki kell tépünk és az ólba dobnunk, nehogy az illető állattal szerencsénket is eladjuk. Ha borjút adnak el a mészárosnak, azt farkánál fogva felemelve viszik ki az ólból, hogy a szerencse megmaradjon a marhaállományban. Jó, ha az ember beteg állat elé csizmából önti az eledelt. A beteg állat néhány szál szőrét, illetve tollát porrá kell égetni, s azt más ember telkére dojni; ez által a beteg állat könnyebben épül fel. Jégeső alkalmával néhány szem jeget kell a háziállatok ivóvizébe dojni, akkor könnyen hiznak és egész-

¹ V. ö. Burghard v. Worms: «Fecisti quod quaedam mulieres facere solent diabolicis adimpletae disciplinis: quae observant vestigia et indagine Christianorum et tollunt de eorum vestigio cespitem et illum observant. et inde sperant sanitatem aut vitam eorum auferre.» V. ö. *Grimm*, Myth. 4, III. 410.

ségesek maradnak. Ha két állat párosul, nem jó, ha az ember két kezét összekulcsolja; mert a közösülés nem sikerül.¹

Az új termésből sült kenyeret a fej fölé tartva kell a szájba tenni, hogy az ember még számos évben ilyen kenyeret ehessen. Szántás kezdetén jó az ekevasra vizelni, hogy a vetésnek se víz, se jég ne ártson. A vetőmagot lisztes zsákból kell szórni, mert akkor az új termés is lisztes, azaz jó lesz.

Újhold láttakor ki kell köpni, hogy az emberben levő „rossz“ ne nőjön. A ki éjjel megnyilatkozott eget lát, vagy égi éneklést, égi harangozást — főleg pünkösdi éjjelén — hall, az boldog ember lesz egész életében.

Eső idején nem jó lábbelit a szabadban hagyni, mert ha az eső bele hull, jég veri el a vetést. Ha vihar vonul keresztül a határon, kaszát, kapát, fejszét vagy kést kell ég felé hajítani, hogy a felleg megijedve, elvonuljon és jég ne verje el a vetést.

Élt egyszer Szóntán egy szegény özvegyasszony. Férje részeges volt és kimultával csak kis szántóföldet hagyott hátra. Az elholtat mindenki ócsárolta, mivel nagy vagyonát elitta és most inség az özvegyének jussa. Csak az özvegy fogta elhalt férje pártját és mentegette az emberek előtt annak eljárását. A következő nyáron mindenkinek vetését elverte a jég csak az özvegyét nem, mert nem vala annyi gabonája, hogy bevesse szántóját. A jövő évben nagy ügyyel-bajjal ő is bevetette kis szántóföldjét. Vetés napját megelőző éjjelen megjelent neki álmában elhalt férje s így szólt hozzá: „Halálom után mindenki gyalázott, még azok is, kik segítettek vagyonomat elinni; csak te fogtad pártomat; azért isten kegyelméből olyasmire tanítalak, a mi által vagyonra szert tehetsz. Vetés előtt szúrj szántófölded négy szögletébe egy-egy vasszeget, és a vetőmag közé vegyíts széttört libatojáshéjat; akkor szapora lesz a vetésed s a jég sem fog ártani neki“. Ezen a nyáron jég verte el a határt, de az özvegy asszony termése mégis csak bőséges volt. Ő aztán megmondta az embereknek, hogy mit tett ő szántáskor. Az emberek is úgy tettek és ezentúl nagyon is gyámolították a szegény özvegyet, ki ily módon szép kis vagyonra tett szert.

Wlislocki Henrik dr.

¹ Székely néphit szerint a kutya nem végezheti el szükségletét, ha az ember két kis ujját egybekulcsolva ellenkező irányban húzza.

MAGYAR TÖRTÉNETI ÉS ÖSSZEHASONLÍTÓ NÉPRAJZ.

A régi magyar lovas temetkezés keleti változatai.

Azon fölfedezések közül, melyekkel a hazai régiségtudomány a magyar ethnikum ősmúltjának megvilágításához járult, kétségkívül egyike a legbecsesebbeknek és legérdekesebbeknek a temetkezési eljárásra vonatkozó. Különösen NAGY GÉZA érdemes tudósunknak köszönhetjük az erre vonatkozó észleletek rendszeres és tüzetes összeállítását, ki az Archaeologiai Értesítő XIII. kötetében (1893.) három magvas értekezést¹ szentel e tárgynak, kimutatván bennük, hogy a hazánk területén lezajlott középkori népvándorlásnak mind a három főkorszakában, jelesen a hunnok, avarok és pogánykori magyarok idejében egyaránt divatos volt e földön az előkelőknek teljes fegyverzetben s fölszerszámozott lóval történt temetkezése. A részletek a különböző korszakok szerint eltérők. A hunn korbeli lovas sírokban a lovat a hős *mellett* vagy *lábainál* találták; akadtak azonban olyan leletekre is, melyekben a ló, esetleg párosával is (Keszthelyen) a *koporsó fölé* volt fektetve; magának a koporsónak pedig nem volt fedele, hanem e helyett valami vastag szövettel volt letakarva (Arch. Ért. XIII., 226., 230.). Az avar korbeli leletekben az elhunytat a *lóra ráültették*, mit abból lehet következtetni, hogy az emberi lábfej-csontokat a kengyelvasban találták; de van ezen korszakból is olyan lelet, melyben a ló hunn módra *lábtól* van. A magyar korszakbéli sírokban is részint *rajta ülve*, részint *mellette* találták a lovast, mely egyes jelek tanúsága szerint *eleven* lehetett (u. o. 131.). — Csekély kivétellel egyező mind a három korszak lovas sírjaiban a *holttest fekvésének iránya*, mely *nyugat-keleti* olyképp, hogy a fej nyugat, a láb kelet felé van helyezve, látszólag azon szándékkal, hogy az elhunyt arcza a *fölkelő napra* legyen fordítva. Lényegileg egyezik ezzel némely hunn korszakbéli lovas sír azon eltérő eljárása, mely a fejet *észak* felé fekteti, tehát arczczal a *déli nappal* szemben (u. o. 228—230.). — Valamennyi korszakban találunk a lovon kívül egyes sírokban *kutyacsontvázat* is, még pedig hol *lábtól*, hol *oldalt* a kéz mellett. Egy hunn korszakbéli *női sírban* a csontváz mellett *macskát* s *öt gyer-*

¹ Czímeik: «*A régi kúnok temetkezése*» (105—117. l.), «*A magyarhoni lovas sírok*» (223—234. l.) és «*A hun, avar és magyar pogánykori leletek jellemzése*» (313—323. l.).

meksírban evetet találtak (u. o. 232.). Nyíltan kitetszik ezen tényekből, hogy az elholtal vele küldeni kívánták a túlvilági életre *kedvelt állatját* is: a vitéznek lovát, fegyvereit, a nőnek macskáját és ékszereit, a gyermeknek evetjét. Ugyanily czéllal adhatták az elhunyt mellé a földi életben szükségelt egyéb fontos tárgyait is, így különösen az evő- vagy ivó-edényt, mely egy hunn sírból sem hiányzik és sok magyar sírban is található (u. o. 232., 233.); továbbá a fegyverzetet (nyilat, ijjat, tegzet, vértet, kardot, fejszét, lándsát stb.), kést, köszörűkővet, tüzelő szerszámot, árat,¹ a mint e szokás még mai nap is él jóformán valamennyi kezdetleges műveltségfokon álló altaji népnél.

Ósrégi idők óta meggyökeredett kegyeletes szokások nem enyésznek el egyhamar a népeletből a leghatalmasabb műveltség-történeti fordulatok hatása alatt sem, s igen jól érthetjük, hogy a keresztyénség meghonosultával és hatása alatt az igazi lovas temetkezés helyébe ennek némi szimbolikus maradványai lépnek. Ilyenekül tekintik a régészek azon eseteket, midőn a lóból csak egyes csont rész, különösen a fej található a sírban, a mint bizonyára ugyanily átmeneti alakulat a lócsontváz nélkül talált lószerszám² (zabla, kengyel) is. Legvégső jelképi nyomát a lovas temetkezésnek Karácsonyi János dr. mutatta élénk minapi közlésében (főnt 115. l.), utalván egy 1383-ból eredő okiratra, melyben arról van szó, hogy az örökösök megállapodása értelmében egyikük *kifizetni tartozik ama lónak árát, melylyel az elhunyt örökhagyót az egyházhoz vitték ugyancsak ezen egyház részére*. Az eredeti szándék, melyből az efféle eljárás fejlődhetett, alig lehetett egyéb, mint hogy ama lónak ára a régi áldozó táltosok keresztyén képviselőinek kezébe juttatva *váltságdíj*ul szolgáljon magának a lónak feláldozása helyett olykép, mint ahogy a régi zsidó törvény is váltságdíjat rendel az elsőszülött fimagzatnak előbbi korban divatozó föláldozása helyett (Móz. II., 13.), mely váltságdíj a papságnak volt adandó.

A sirleleteknek ezen néma vallomásait igen tanulságosan egészítik ki egyes történetírók és utazók följegyzései olyan népekre vonatkozólag, melyeknek kulturai közösségét, illetőleg néprajzi kapcsolatát a mi lovas sirleleteink népeivel kétségtelennek kell elismernünk. Ezeknél is élénkebben és bővebb részletekkel világítják meg a lovas temetkezést egyes kelet-ázsiai, jelesen mongol- és török-fajú törzsek jelenkori temetkezési szokásai, melyeket az előbbiekkal együtt — bár azok egyik-

¹ L. HAMPEL JÓZSEF jeles művét: *«A honfoglalási kor hazai emlékei»* (1896.) 162—170. ll. — ² U. i. 161. l.

másik pontjukban már ismeretesek szakirodalmunkban — itt egymás mellé foglalva állítunk össze, főképp mivel így a néprajzi tények különböző változatai és fejleményei egymást magyarázzák, föltüntetvén t. i. az itt-ott már csupán jelképies minőségben, vagy elhomályosodott értelemben fenmaradt, illetőleg jelentéktelenné törpült elemek mellett ezek teljesebb s tisztábban érthető másait, s ily módon világot vetvén amazok lélektani alapjaira. Azt is vélem, hogy a különböző kutatási körökből egybeszerezhető anyag illetően csoportosítása maguknak a további régészeti megfigyeléseknek is nyújthat némely újabb szempontot és okulást, valamint hogy tüzetesebb bűvárlat mellett itt találhatja majd értelmezését egyik-másik ténye a mai magyar temetkezési szokásoknak is.

*

Már a «történetírás atyja», Herodotosz közöl kiváló jelentőségű adatot a lovas temetkezésre, jelesül a szkithák rajzában, mely népek ethnografiai jellegét egész meggyőzően bizonyította újabban NAGY GÉZA ezen adat fölhasználásával is (Eth. V., 315.) *ural-altajinak*. — Írónknak ide tartozó szövege (IV., 71—73) GERÉB JÓZSEF magyar fordításában («Herodotosz történeti könyvei». II., 51. l.) a következő:

«A királyok sírja a gerrhusok földjén van, a kiknek birtoka addig terjed, meddig a Borysthenes (Dnjeper) hajózható. Ha a király meghal, egy nagy négyszögű sírt ásnak; s evvel elkészülvén előveszik a halottat, testét viasszal bevonják, hasát fölvtájják és kitisztítják; azután összetört fűszerrel, tömjénnel, zellermaggal és ánissal megtöltik; majd ismét összevarrják és szekeren egy más néphez viszik. A kik pedig átviszik a halottat, úgy tesznek, mint a királyi szkithák: levágnak egy darabot a fülükből, hajukat körülnyírják, karjukat megvágják, arczukat és orrukat összekarmolják és bal kezükön nyilat szúrnak át. — Innen tovább viszik szekeren a királyi halottat egy másik néphez, mely alattvalójuk; de azok is követik, a kikhez előbb jöttek. A midőn pedig a halott szállítása közben mindenkihez eljöttek, a gerrhusokhoz érnek, a kik az általuk kormányzott népek között legmesszebb, a síroknál laknak. Azután a halottat a sírban egy emelvényre teszik, két fölől lándzsákat szúrnak le, póznákat tesznek rájuk és náddal befödik. *A tágas sírnek üres részében azután egy megfojtott agyását is eltemetnek, továbbá a pohárnokát, a szakácsát, a lovászmesterét, a szolgáját, hirnökét, lovakat, mindenféle zsengéket (και ἄλλων ἀπάντων ἀπαρχάς) és aranycsészéket; mert ezüstöt és ércet semmire sem használnak. Ennek végeztével nagy földrakást emelnek és versengve iparkodnak azt lehetőleg nagyra halmozni.* — Egy év leforgásával ismét a következőt teszik: Meg-

fogják a szolgálk közül a legügyesebbet (ezek bennszülött szkithák; mert azoknak kell szolgálniok, a kiknek a király megparancsolja; pénzen vett szolgálk nincsenek); ezen szolgálk közül tehát ötvenet megfojtanak, úgyszintén ötven lovat, melyeknek hasát kiürítvén és megtisztítván polyvával megtöltik és összevarrják. Azután egy abroncsnak felét két póznára ferdén ráteszik, az abroncsnak másik felét más kettőre s így sok ilyen megerősítenek. Majd vastag rudakat vonnak át hosszában a lovakon a nyakig és az abroncsra emelik: így az előabroncsok a lovaknak szügyét tartják, a hátsók pedig a czomboknál a hasig érnek; a lábak így mind a levegőben függenek. Azután zablát és kantárt dobnak a lovakra, melyeket előre vonnak és szegekkel megerősítenek. A megfojtott ötven ifjú mindegyikét lóra ültetik és pedig úgy, hogy minden halottnak a hátgerinczén egy egyenes póznát szúrnak át a nyakig; fönn ennek a póznának kiálló részét megerősítik abba a lyukba, mely a lovon áthúzott másik póznánál támadt. Miután pedig a síremlék körül az ilyen lovasokat felállították, eltávoznak onnan. — Ilyen módon temetik a királyokat.¹ A többi szkithákat haláluk után legközelebbi rokonaik kocsiba fektetik és körülviszik barátai közt; mindegyik lakomával fogadja őket s a halottakat is ép úgy megvendéglik mindennel, mint a többieket. Így viszik körül a magánembereket negyven napig, azután eltemetik. Temetés után a szkithák a következő módon tisztulnak meg; Fejőket bekenik és megmossák, azután pedig testükkel a következőt teszik. Három egymásra hajló póznát állítanak fel, melyekre gyapjúból készült takarókat terítenek és lehetőleg teletömik; azután a póznák és terítők között levő kádba tűztől izzó köveket dobnak.»

*

Régi sinai évkönyvek szerint — melyekre, sajnos, csak három források² alapján van módomban hivatkozni — «az *uxuan* vagy *dun-χu* nevű mandsu törzs, mely a Kr. előtti I. századtól a Kr. utáni III. századig Mongolia keleti részén lakott, halottjait koporsóba teszi vala, melyet énekekkel és tánczczal kísértek. Elővettek továbbá egy hízlalt kutyát és azt színes állatbundán vitték; hasonlóképen elővették az elhunytak kedvelt lovát, az ő öltözetét és holmijait s mindezt

¹ G. J. szövegéből és fordításából hiányzó rész.

² N. T. H. K a t a n o v: *O pogrjebalnyx obrjadaχ u tjurkskix plemjon* (Török népek temetkezési szokásairól). Megjelent a kazáni *Izvestjija* XII. kötetében (111. l.). Katanovnak is másodrendű forrása: M o n a χ I a k i n t h: *Sobranjije o narodaχ, obitavšix v Srjednej Azjiji v drjevnjija vremena*. I. SPtb. 1851. (Tudósítások gyűjteménye a régi korban Közép-Ázsiában lakott népekről.)

elégették; azután pedig a koporsó után vitték, *megbízván a kutyát azzal, hogy az elhunytnek lelkét őrizze*.

«A *dulgas*-ok vagy *tu-kiu*-k (törökök) — kik a hunnoktól származnak, az ujjurok rokonai s a Fekete-Irtis vidékét a Gobi sivatag északi részén lakták a Kr. utáni V—VII. századokban — ha valakijök meghalt, elővették szintén kedvelt paripáját és *holmijait* s mindezeket az elhunyttal együtt *elégették*. Azon emlékkalkotmányon, melyet a sír fölé emeltek, odahelyezték az *elhunyt ábrázatának rajzát*, valamint az *ütközetek leírását*, melyekben az illető résztvett. A férj halála után *el szokták venni az özvegy mostoha anyát, menyét és nénét*, a mint ezt *elődeik, a hunnok is cselekedték*.»¹

Látni való e fontos közlésekből, hogy a lóval és ebbel való temetkezés időszámításunk kezdetén a távol keleturaltaji népeinél, a hunnok ősi földén is divatozott, még pedig a holltest és a hozzátartozó állatoknak és tárgyaknak elégetésével. Vajjon nem nyújtja e tény magyarázatát annak, hogy a Reszt-helyi lovas sírok mellett *halottégetés* (csontmaradványok urnában) is szerepel? (Arch. Ért. XIII., 227.) — Figyelemre méltó itt az *eb* szerepének magyarázata is, mely állat t. i. az elhunyt mellett annak lelkét van hivatva őrizni. Mint a tehetetlen, lélek nélkül való ember őrzője ismeretes az *eb* több keleti nép kozmogoniai mondájában is (I. Ethn. V., 266—271.), melyekhez v. ö. VSZEVOLOD TH. MÜLLER jeles értekezését: «*Značenjije sobaki v mifologičeskiĕ vjerovanjijax*» (Az *eb* jelentősége a mythologiai hiedelmekben) a *Drjevnostji* (Régiségek) moszkvai folyóirat VI. kötetében (1876.).

*

Többrendű tudósítás maradt ránk középkori ázsiai utazók útleírásaiban a mongolok, vagy mint ők nevezik, «*tatórok*» lovas temetkezéséről. Így közli JOANNES DE PLANO CARPINO minorita szerzetes, ki tudvalevőleg IV. Inceze pápa megbízásából 1246-ban indult el társaival Lyonból a mongol nagyfejedelem udvarába, e tárgyról a következőket:²

¹ Katanov szerint a minuszinszki tatárok ma is nőül veszik özvegy menyeket. — Ide iktatjuk még, mint értékes adatot, hogy az ujjurok halottjaikat a kiasott sír közepébe *kifeszített tjjal kezében, karddal körülövezve és kopjával a hóna alatt, mint valami élő embert* helyezték el; *a sírt pedig nem hantolták be*.

² «Libellus historicus Joannis de Plano Carpini, qui missus est legatus ad Tartaros anno Domini 1246. ab Innocentio quarto Pontifice maximo.» Közöljük e helynek latin mását HAKLUYT kiadása nyomán (Hakluyt's Collection of the early voyages, travels, and discoveries of the english nation. London, 1809. 28. l.) annál

«Ha valaki közülök megbetegszik, szállásán *egy lándsát állítanak föl* azzal szemben fekete nemezt csavarnak körül: s ettől fogva semmilyen idegen nem merészkedik belépni a szállás ajtaján. — Midőn pedig haldokolni kezd, mindnyájan eltávoznak tőle; mivel senki azok közül, kik halálánál jelen

is inkább, minthogy Plan-Carpin latin művének eredetije csak régi és nehezen hozzáférhető kiadásokban található: «Quando aliquis eorum (Tartarorum) infirmatur, *ponitur in statione eius una hasta, et contra illam filtrum circumoluitur nigrum: et ex tunc nullus audet alienus postes stationum intrare.* — Et quando incipit agonizare, omnes recedunt ab eo; quoniam nullus de ijs qui mortis eius assistant, potest ordam alicuius ducis vel imperatoris *usque ad novam lunationem* intrare. — Cum autem mortuus est, si est de maioribus, sepelitur occulte in campo ubi placuerit: sepelitur autem *cum statione sedendo in medio eius, et ponunt mensam ante eum, et alueum carnibus plenum, et cyphum lactis iumentini.* Sepelitur autem cum eo unum iumentum cum pullo et equus cum fraeno et sella: et alium equum comedunt et stramine corium implent, et super duo vel quatuor ligna altius ponunt, *ut habeat in alio mundo stationem ubi moretur, et iumentum de quo lac habeat, et possit sibi equos multiplicare, et equos etiam in quibus valeat equitare. Aurum et argentum sepeliunt eodem modo cum ipso. Currus in quo ducitur frangitur et statio sua destruitur, nec nomen proprium eius usque ad tertiam generationem audet aliquis nominare.* — Alius etiam est modus sepeliendi quosdam maiores. Vaditur in campo occulte et ibi *gramina remouent cum radicibus*, et faciunt foueam magnam, et in latere illius foueae faciunt unam sub terra. *et illum seruum quem habet dilectum ponunt sub eo*, qui iacet tamdiu sub eo donec incipit agonizare, deinde extrahunt eum vt valeat respirare et sic faciunt ter. Et si euadet, postea est liber et facit quidquid ei placuerit, et est magnus in statione, ac inter parentes illius. — Mortuum autem ponunt in foueam, quae est in latere facta cum his, quae superius dicta sunt. Deinde replent foueam quae est ante foueam suam, et desuper gramina ponunt, vt fuerant prius, ad hoc, ne locus vltorius valeat inueniri. Alia faciunt vt dictum est. — In terra eorum sunt coemeteria duo. *Vnum in quo sepeliuntur imperatores, duces et nobiles omnes: et ubicunque moriuntur, si congrue fieri potest, illuc deferuntur. Sepelitur autem cum eis aurum et argentum multum.* Aliud est in quo sepeliuntur illi, qui *in Hungaria* interfecti fuerunt; multi enim ibidem occisi fuerunt. Ad illa coemeteria nullus audet accedere praeter custodes, qui ad custodiendum positi sunt ibidem. Et si aliquis accesserit, capitur, spoliatur et verberatur, et valde male tractatur. Vnde nos ipsi nescientes intrauimus terminos coemeterij eorum, qui in Hungaria occisi fuerunt, et venerunt super nos sagittae volantes; sed quia eramus nuncij consuetudinem terrae nescientes, nos liberos demiserunt abire. Parentes autem et omnes alij, qui morantur in stationibus suis *oportet purificari per ignem*: quae purificatio fit hoc modo. Faciunt duos ignes et duas hastas ponunt iuxta ignes, et unam cordam in summitate hastarum: et ligant super cordam illam quasdam scissuras de buccaramo: sub qua corda et ligaturis inter illos duos ignes transeunt homines, bestiae et stationes: Et sunt duae mulieres, una hinc et alia inde aquam projicientes, et quaedam carmina recitantes. Et si aliqui currus ibi franguntur, vel etiam res ibi cadunt aliquae, in-

vannak, nem mehet *holdújulásig*¹ valamely vezér, vagy a fejedelem táborhelyére (ordájába). — Midőn pedig az meghalt, ha az előkelők közül való, titokban temetik el a mezőn, a hol tetszik. *Eltemetik pedig sátrával* (szállásával) *együtt* (olyképen), hogy *a közepén ül, eléje asztalt helyeznek, továbbá egy talat telve hússal és egy kelyhet kanczatejjel.* Ugyancsak vele temetnek egy kanczát csikájával és egy lovat zablával és nyereggel. Egy másik lovat megint megesznek, megtöltik bőrét szalmával s két, vagy négy rúdra magasabban helyezik, *hogy legyen az (elhunyt) a másvilágon szállása hol lakjék, kanczája, melytől teje legyen, gyarapíthassa lovai számát s legyenek lovai, a mélyeken lovagolnia is lehessen. Hasonlóképen temetnek vele aranyat és ezüstöt. Azt a szekeret, melyben (a temetésre) viszik összetörik és szállását szétrombolják; még nevét sem meri senki sem hangoztatni a harmadik nemzedékig.* — Még egy más módja is van az előkelők temetésének. Titokban a mezőre mennek, *ott a gyepet tövestül fölszakítják,* nagy gödröt készítenek s ama gödör mélyében (még) egyet csinálnak a föld alá. (Azután pedig) *azt a szolgát, kit különösen kedvelt (az elhunyt) alája helyezik, ki sokáig fekszik alatta* (t. i. a holttest alatt), mígnem elkezd haldoklani. Ezután őt kihúzzák, hogy kissé magához térhessen (lélekzetet vehessen) és így cselekszenek háromszor. Ha (a szolga) megmenekül, azután szabad emberré lesz, azt teszi, a mi neki tetszik, nagy lesz a szállásban az ő rokonai között. — A holtat pedig beleteszik ama gödörbe, melyet a mélységben csináltak azon holmikkal, melyek fönt vannak említve. Azután megtöltik ama gödröt, mely az ő (mellék)gödre előtt van és föléje gyepet helyeznek, a mint előbb volt, a végből, hogy a helyet többé meg ne találhassák. A többieket úgy teszik, a mint mondva volt. — Azoknak (t. i. a tatároknak) földén két temető van. *Egyik, melybe a fejedelmek, vezérek és mindenféle nemesek temetkeznek s a hova elviszik őket, hacsak illendően lehet, akárhol haljanak meg s velük sok aranyat és ezüstöt temetnek el.* A másik pedig, melybe azok temetkez-

cantatores accipiunt. Et si aliquis occiditur a tonitruo, omnes illos homines, qui morantur in stationibus illis, oportet praedicto modo ignes transire. Statio, lectus, filtra, currus, vestes, et quidquid talium habuerint, a nullo tanguntur, sed tanquam immunda ab omnibus respuunt (Cap. 3.).

¹ Ugyancsak Plan-Carpin megjegyzése szerint (3. fej.): *«In principio etiam lunationis, vel plenilunio incipiunt quidquid noui agere volunt.* Unde illam (t. i. lunam) *magnum imperatorem* appellant, eique genua flectunt et deprecantur. Solem dicunt esse matrem lunae, eo quod lumen a sole recipiat. Figyelemre méltó, hogy a vogul néphit szerint is asszony a nap (χῆτέλεκβά), sőt az éjszaki vogulban és osztjákban rendes neve: *nāj* «fejedelem asszony». L. e tárgyról bővebben: Nyelvtud. Közlem. XXIV., 208.; XXV., 58. és XXVI., 14.

nek, kiket *Magyarországban* öltek meg; mert sokat vágtak le ottan közülök. Ama temetőkhöz senki sem mer közelíteni az örökön kívül, kiket ugyanoda örökösés céljából helyeztek. De ha valaki mégis oda menne, megfogják, levetkőztetik, elverik és igen csúnyán bánnak el vele. Magunk is nem tudván a dolgot, bementünk azok temetőjének határaiba, a kiket *Magyarországban* vágtak le: hát repülő nyilak jöttek felénk; de mivel követek voltunk, kik az ország szokását nem ismertük, szabadon hagytak bennünket távozni. — A rokonoknak pedig és mindazoknak, kik az ő szállásaikon tartózkodnak *tűz által kell megtisztulniok*, mely tisztulás a következő módon megy végbe. Két tüzet raknak, két lándzsát állítanak a tüzek mellé és zsinetgét vonnak a lándzsák magasságában. Ama zsinegre némi hasított kemény vászon-darabokat kötnek: a mely zsineg és kötelékek alatt áthaladnak a két tűz között az emberek, állatok és sátrak. S két asszony van (ott), egyik ezen, másik a másik oldalon vizet fecskendezve és bizonyos bűvös igéket idézve. Ha valami szekér ott eltörik, vagy némely holmi is, ha ott leesik, azt az igemondók kapják. S ha valakit a mennykő üt agyon, mindazok az emberek, kik ama szállásokon laknak, tűzön tartoznak átmenni az előbb mondott módon. A szállás, az ágy, a nemezok, szekerek, ruhák és bármi ilyessel rendelkeznek, senkitől érintve nem lesz; mindenki megveti azokat, mint *tisztátlan* holmikát.»

Föltetszik a régi tatár (mongol) temetkezésnek ezen tüzetes leírásában a fővonásokon kívül (lónak, holmiknak és drágaságoknak elásása) egyes sajátos részletnek is szoros egyezése Herodotosz szkitháinak temetkezésével. Ilyenek: *a lónak kitömése és rudakkal való megtámasztása, az előkelőknek messze földön történő külön közös temetkezése és a tisztulás.*

Igen érdekes jelenség, hogy a szolgálknak szkitha szokás szerint való tömeges megfojtása és urokkal való eltemetése helyett a régi tatároknál e szokásnak enyhébb formáját, t. i. egyetlen kedvelt szolgának sírba való fektetését s (bizonyára rendszeren halállal végződő) kínzását találjuk. Mint Marco Polo közléseiből alább láthatjuk, Plan-Carpin tudomása nem volt e tárgyban teljesen kimerítő, a mennyiben ezen általános, szelídebbnek nevezhető eljárás mellett gyakorlatban volt a Dsingiz-utódok halálesetei alkalmával egy másnemű, mely vérengzésben túltett a szkithákén is.

*

Becsés részletekkel egészíti a tatárok régi temetkezésmódjáról való tudásunkat RUBRQUIS VILMOS minorita szerzetes, kit IX. Lajos francia király küldött következően 1253-ban Mangu khánhoz Karakorumba. Szerinte:

«Ha valaki közülök meghal, irtózatossal ordítással jajveszékelnék. Akkor szabadságukban áll nem fizetni adót az egy évig. Ha valaki valamely felnőttnek halálánál van jelen, magának Mangu khánnak házába nem lép be egy esztendeig. Ha kicsinyke az, ki meghal, *holdújulásig* nem lép be. Az elhunytnak temetkezési helye mellett mindig hagynak egy házikót. Ha a nemesek közül, azaz Dsingiz, első atyjuk és uruk nemzetségéből való: az oly halottnak nem ismerik temetkezési helyét; ama helyek körül, a hova nemeseiket temetik, mindig van egy hálótanya a sírokat őrzők számára. Nem tudtam meg, hogy kincseket is rejtenek el a halottakkal. — *A kúnok nagy sírhalmot készítenek az elhunyt fölött és arcczal keletnek fordított szobrot emelnek neki, mely kelyhet tart kezében a köldök előtt. A gazdagoknak gulákat, vagyis hegyes házikókat is építenek; láttam valahol nagy tornyokat égetett téglából, sőt valahol kőházakat is, bár kő ott nem található.* — Láttam (olyan esetet, midőn) egy nem régiben elhunyt számára tizenhat lónak bőrét a világ minden tájéka felé állított négy magas rúdra aggaták fel s kanczatej-pálinkát (kumiszt) helyeztek eléje, hogy igyék s húst, hogy egyék: s még is azt mondták fölöle, hogy meg volt keresztelkedve. Másnemű temetkezési helyeket láttam kelet felé, t. i. *kőből rakott nagy szérűket*, melyeknek némelyike kerek, másika négyyszögletű volt; azután pedig négy hosszú kő meredett a világ négy tájéka felé a szérű körül. — És a hol valaki megbetegszik, ágyba fekszik és *jelt tűz ki házára* (annak hirdetésére), hogy ott beteg van és hogy senki be ne lépjen. Ezért is senki sem látogatja meg a beteget, csak a ki őt kiszolgálja. Még ha valaki a magasabb udvarokból betegszik is meg, öröket állítanak messze az udvar körül, kik ama határokon belül senkinek sem engedik meg az átmenetelt; attól félnek ugyanis, hogy rossz szellemek, vagy szelek jöhetnek be a belépőkkel. A varázslókat mintegy papjaiknak tekintik (hívják).»¹

¹ «Itinerarium fratris Willielmi de Rubruquis de ordine fratrum Minorum, Galli, Anno gratiae 1253 ad partes Orientales». Hakluyt kiadásában (86. l.) az idézett hely latin eredetije a következő: «Quando aliquis moritur, plangunt vehementer vlulando: et tunc sunt liberi, quod non dant vectigal vsque ad annum. Et si quis interest mortu alicujus adulti, non ingreditur domum ipsius Mangucham vsque ad annum. Si parvulus est qui moritur, non ingreditur usque post lunationem. Juxta sepulchrum defuncti semper relinquunt domum vnam. Si est de nobilibus, hoc est de genere Chingis, qui fuit primus pater et dominus eorum, illius qui moritur ignoratur sepultura: et semper circa loca illa vbi sepeliunt nobiles suos est una herbergia hominum custodientium sepulturas. Non intellexi, quod ipsi recondunt thesaurum cum mortuis. — *Comani faciunt magnum tumulum super defunctum et erigunt ei statuam versa facie ad orientem, tenentem ciphum in manu sua ante umbelicum. Fabricant et divitibus pyramides, id est domunculas acutas: et alicubi vidi magnas turres de*

Fontos Rubriquis e közlésében tárgyunk szempontjából különösen az az adat, mely arra vet világot, hogy miként alakult az ősi nyers lovas temetkezés a *kereszttyénség és mohamedánság hatása* alatt. A megkeresztelkedett kún vagy tatár elé oda helyezték még régi szokás szerint az ételt és italt; de lovat már nem temettek vele, hanem beérték azzal, hogy bőrét a sír mellé függesztették. Feltűnik az előkelők temetkezésében a tatár és kún között az a különbség, hogy míg amazok a sírt (mint azt különösen Plan-Carpin nyomán tudjuk) a leggondosabban elrejtik, sőt idegen elől őriztetik: emezek szkitha-módra magas kurgánokat emelnek föléje. Vajjon nincs-e itt *népszokásbeli átörökléssel* dolgunk, értvén ez alatt azt, hogy a keletről jött s eredetileg nyilván tatár-mód szerint élő kúnok a szkithák földére nyomulva, átvették ezeknek divatát? Ez annál könnyebben volt lehetséges, minthogy nagyjában a szkitha, tatár (mongol) és kún temetkezés egyébként egyezett.

A sinai krónikással egyértelműleg Rubruquis is megjegyzi, hogy a tatároknál szokás az *özvegy mostoha anyának nőülvétele*.¹

*

A «tizenharmadik század Humboldtja», MARCO POLO velencei származású gazdag kereskedő, ki mint Kublai khán kegyelt embere 24 évet töltött kelet-ázsiai utazásokban, bár nem szól tüzetesen a tatárok lovas

tegulis coctis: alicubi lapideas domos, quamuis lapides non inueniantur ibi. — Vidi quendam nouiter defunctum, cui suspenderant pelles sexdecem equorum, ad quodlibet latus mundi quatuor inter perticas altas; et apposuerunt ei cosmos ut biberet et carnes ut comederet: et tamen dicebant de illo quod fuerat baptizatus. Alias vidi sepulturas versus orientem. Areas scilicet magnas structas lapidibus, aliquas rotundas, aliquas quadratas et postea quatuor lapides longos erectos ad quatuor regiones mundi circa aream. — Et vbi aliquis infirmatur, cubat in lecto et ponit signum super domum suam, quod ibi est infirmus, et quod nullus ingrediatur: vnde nullus visitat infirmum nisi seruiens eius. Quando etiam aliquis de magnis curijs infirmatur, ponunt custodes longe circa curiam, qui infra illos terminos neminem permittunt transire: timent etiam ne mali spiritus vel ventus veniant cum ingredientibus. Ipsos diuinatores vocant tanquam sacerdotes suos (Cap. 10.).

¹ «Nulla vidua nubet inter eos, hoc ratione; quia credunt quod omnes, qui seruiunt eis in hac vita seruiunt in futura. Vndede vidua credunt, quod semper revertitur post mortem ad primum maritum. Vnde accidit turpis consuetudo inter eos quod *filius scilicet ducit aliquando omnes vxores patris sui excepta matre*. Curia enim patris et matris semper accidit iuniori filio. Vnde oportet quod ipse provideat omnibus vxoribus patris sui, quia adueniunt eae cum curia paterna. Et tunc si vult vitur eis pro uxoribus, quia non reputat sibi iniuriam, si revertatur ad patrem post mortem» (IX. Cap.).

temetkezéséről, erre nézve mégis becses adatot nyújt ismeretes híres könyvében, a nagyfejedelmek temetésének leírásában:

«Midőn a nagy khán holttestét temetésre viszik az *Alchai* (Altaj) hegységhez — (a hová Dsingiz khán temetkezett s a melyet) az ő utódai is temetkezési helyül választottak odavitetvén tetemüket, ha száz napnyi távolságból is — azok, a kik kíséretkép csatlakoznak hozzá, megölnék mindenkit, a kivel csak az úton találkoznak, mondván: «*Menj, szolgálj a mi fejedelmünket és urunkat a másik világon!*» Mert ők annyira az ördög hatalmában vannak, hogy azt hiszik, hogy az így megölt emberek az elhunyt királyt szolgálni fogják a másik világon is. De az ő dühök nemcsak az emberekre terjed, hanem a lovakra is, melyeket megfojtanak, ha útközben találják, azt hívén, hogy ők is kötelesek szolgálni a királyt a halálban. A midőn *Mongu* nagy khánt, a mostaninak elődjét kísérték az *Alchai* hegységhez, hogy ott eltemessék, azt jelentették a menetvezető katonának, hogy körülbelül *húszezer embert öltek le ilyen módon.*»¹

*

Az angol származású JOHANNES DE MONTEVILLA (Jean de Mandeville), ki 33 éves ázsiai utazásainak tapasztalatait 1356-ban írta le könyvében¹ a következőket közli a tatárok temetkezési szokásairól:

«Ha valaki beteg, a földbe egy lándzsát szúrnak; a midőn már közel van ahhoz, hogy lelkét kilehelje, *mindenki visszavonul tőle*; a midőn pedig meghalt, őt eltemetik azonnal a lándzsával együtt. — Midőn a nagy khán halt meg, őt néhány ember elkíserte arra a helyre, a hova el kell vala temettetnie. Miután ezt a helyet megtisztították, ott sátrat vertek, a holttestet fából készült trónfélére ültették s elébe egy finoman fölszerelt asztalt helyeztek. Erre kanczatejet tettek s egy lovat is állítottak oda csikájával. A lónak fehérnek kell lennie, szépen felkántározva és megrakva bizonyos mennyiségű arannyal és ezüsttel. Ezen sáturnak földje nincs egyébbel fedve, mint szalmával. — Ezután egy széles és mély gödröt ásnek, hogy az egész sátor mindavval

¹ Les Voyages très-curieux et fort remarquables, achevés par toute l'Asie, Tartarie, Mangi, Japon, les Indes Orientales, Iles adjacentes et l'Afrique, commencées l'an 1252 par Marc Paul, Venetien (I., 54. fejezet). Idézve Bergeron kiadásából. (Pierre Bergeron: Voyages faits principalement en Asie dans les XII—XV. siècles, Haye, 1735. II. köt.)

¹ Idézett kivonatos kiadása Bergeronnál (II. köt.) következő: Recueil ou abrégé des voyages et observations du Sr. Jean de Mandeville chevalier et professeur en médecine, faites dans l'Asie, l'Afrique etc. commencées en l'an 1332. L. 24. l.

a mi benne van, bele szállhasson. Miután ez megtörtént, a földet kiegyengetik s oda gyepet vetnek, hogy senki a helyet föl ne ismerhesse. — Mert a milyen vastag tudatlanságban vannak, azt hiszik, hogy az emberek mulathatnak a halálukat követő korban. Azért adnak fejedelmeknek sátrat lakásra, ételeket evésre, tejet ivásra, pénzt fizetésre, lovat lovaglásra és kanczát szaporításra. — A fejedelem halála után senki sem mer fölöle beszélni az ő nejei és gyermekei előtt; mert azt hiszik, hogy zavarhatná nyugalját, ha ők róla beszélnek. Meg vannak győződve, hogy az ő fejedelmük még több gyönyört éldelel a paradicsomban, mint a földön.»

Új dolog utazónk közlésében, hogy a sirba ásott lónak *fehérnek* kell lennie. Tudvalevőleg fehér lovat áldoztak a magyarok s áldoznak ma is legszivesebben a vogulok; fehér lovon szerzi meg a mondában a honfoglaló Árpád Zalán földjét, fehér paripán járja körül a világot naponta a vogul napisten, a «Világügylő-férfi». — Figyelemre méltó ugyanitt az *elhunyt neve említésének tilalmára* vonatkozó magyarázat. Ez tulajdonképen a holtak szellemének tiszteletén alapszik. A tiszteletben tartott lények, különösen az istenkék és a szent állatok (medve, kígyó) neveit nem veszi a vogul ember sohasem ajkaira, hanem körülírásokat alkalmaz kifejezésére, mely eljárás, illetőleg felfogás, néhány magyar állatnévben (*farkas, szarvas, fogas, csúszó* = kígyó) is észlelhető (lásd Hunfalvy-Album 130—131. ll.; továbbá Ethn. IV., 52. és 184. ll.).

*

A kúnok lovas temetkezésének maradványát már fentebb láttuk Rubruquis közlésében, ki t. i. egy új kún sir mellett tizenhat ló bőrét látta felaggatva. E szokás eredeti alakjáról ALBERICUS MONACHUS troisfontainesi eziszterczita barát krónikájából értesülünk, ki az 1241-ik évnél a következőt jegyzi meg:

«Meghalt ezen évben a (*kún királyok közt legelőkelőbbnek látszó*) fent említett *Jonas király, ki nem lévén megkeresztelve, ezért a város (Konstantinápoly) falain kívül temettetett el egy igen magas sírhalomban s nyolcz fegyverhordozót akasztottak fel elevenen (mellette) jobbról és balról, kik így szabadakaratból haltak meg, s hasonlóképen huszonhat lovat is akasztottak ott fel elevenen.»²*

*

² Alberici Monachi Trium Fontium Chronicon e manuscriptis nunc primum editum a Godofredo Guilielmo Leibnitio. Hannoverae, MDC.II.C. — Az idézett szöveg eredetije: «Mortuus est hoc anno (1241) Rex Jonas praedictus (t. i. kiről ez van mondva: qui videbatur esse *major in Regibus Comanorum*) nondum baptizatus,

A kún lovas temekkezésnek más, még pedig a Plan-Carpin-tól és Jean de Mandeville-től leirt tatár, valamint a Herodotosz-féle szkitha eljáráshoz közelebb álló változatát írja le JEAN JOINVILLE kereszties lovag, IX. Lajos francia királynak életírója, ki 1254-ben tért vissza urával keletről. Könyvének ide vonatkozó helye *Philippe de Toucy* lovag, az Albericustól említett Jonas kún király egyik leányági utóda elbeszélésén alapszik, kiról szerzónk így szól:¹

«Ő (t. i. Ph. de Toucy) még egy nagyon érdekes történetet beszélt el nekünk, melyet azon időközben élt át, midőn az ő táborukban volt. Ez t. i. az volt, hogy meghalt egy gazdag (kún) lovag s neki egy nagy és széles gödröt csináltak a földbe, ebben őt igen fényesen és földiszítve egy székebe ültették s vele együtt odaállították a legjobb lovat, mely neki volt s a legjobb csatlósát, mindnyáját elevenen. A csatlós, mielőtt a gödörbe helyezték volna urával, bucsút vett a kúnok királyától és más gazdag uraktól, s mialatt ő bucsút vett, emezek egy kendőbe számára nagy rakás aranyat és ezüstöt vetettek és így szólának neki: „Ha

et idcirco sepultus est *extra muros civitatis in altissimo tumulo et octo armigeri suspensi sunt vivi a dextris et sinistris et ita voluntarie mortui et viginti sex equi vivi similiter sunt ibi appensi*» (579. lap). E helyre Nagy Géza is hivatkozik (Arch. Ért. XIII., 107. és Ethn. V., 316.); de valószínűleg nem látva az eredeti szöveget, azt írja, hogy Albericus szerint a nyolcz fegyverhordozót és huszonhat lovat a sírba *beletemették*; holott nem beletemették, hanem a sír mellett *felakasztották* elevenen. Ezért látta Rubruquis is a lóhöröket «felakasztva».

¹ Jean Sire de Joinville: Histoire de Saint Louis Credo et lettre à Louis X. Texte original, accompagné d'une traduction par M. Natalis de Wailly, membre de l'Institut. Seconde Edition, Paris, 1874. — Az idézett hely régi francia nyelvű eredetije (272. l.): Encore nous conta une grant merveille, qu'il vit tandis que il estoit en lour ost: que uns riches chevaliers estoit mors, et li avoit l'on fait une grant fosse et large en terre, et l'avoit l'on assis mout noblement et parei en une chaere; et li mist l'on avec li le meillour cheval que il eust et le meillour sergent, tout vif. Li serjans, avant que il fust mis en la fosse avec son signour, il print congié au roy des Commaines et aus autres riches signours; et au penre congié que il fesoit à aus, il li metoient en escharpe grant foison d'or et d'argent, et li disoient: «Quant je venrai en l'autre siecle, si me rendras ce que je te bail». Et il disoit: «Si ferai-je bien volentiers». — Li grans roys des Commaines li bailla unes lettres qui aloient à lour premier roy, que il li mandoit que cil preudom avoit mout bien vescu et que il l'avoit mout bien servi, et que il li guerredonnast son servise. Quant ce fu fait, il le mistrent en la fosse avec son signour et avec le cheval tout vif; et puis lancierent sus le pertuis de la fosse planches bien chevillies, et touz li ost courut à pierres et à terre; et avant que il dormissent, orent il fait, en remembrance de ceusque il avoient enterrei, une grant montaigne sur aus.»

én a másvilágra jövök, visszaadod-e te nekem, a mit én rád bízok? És ő felel: „Nagyon szívesen fogok úgy tenni!” — *A kúnok nagy királya most kezébe adott egy levelet, mely az ő előbbi királyukhoz volt (intézve) s melyben neki jelenti, hogy ez a derék ember igen tisztességesen élt volt, hogy igen híven szolgált; (miért is kéri) hogy jutalmazza meg neki szolgálatát.*¹ —

¹ Efféle másvilágba szóló iratokról Marco Polonak is van tudomása, ki szerint «ha valamelyik tatárnak a fia meghal, a ki még sobasem volt házas, s ha meghal ugyanazon időben egy másiknak a leánya: mindkettőnek szülei egybejönnek s megtartják a két halott nászát. Miután elkészítették a (házassági) szerződést, lerajzolják a fiút és a leányt egy papírra s hozzátevéen némi pénzt, holmit, bútort, mindezt Vulcánnak ajánlják azon erős hitben, hogy a halottak egymással egybe vannak házasodva másik világon. Ezen alkalommal nagy ünnepeket is csapnak, a midőn egy részét az ételnek ide-oda szétszórják a földön, azt hívén, hogy az egybekeltek ott résztvesznek s megeszik azt, a mit elszórtak» (I. 58. fejezet). — Hasonló eljárást találunk a tibeti *tangut* nép halotti szokásainak leírásában (I. 45.), melyet egyéb érdekességeinél fogva is ide iktatunk: «Ime, miképen viselkednek ők a halottak irányában. Az elhunythoz legközelebb állók gondoskodnak arról, hogy a holttestet *elégessék*, a mi következőkép történik: Legelőbb is a csillagjósokkal tanácskoznak, hogy megtudják, mikor kell a holttestet tűzbe dobni. Akkor ezek a kópék tájékoztatják magukat, hogy mely hónapban, napon és órában jött az elhunyt a világra, s tekintettel a csillagállásra, megállapítják a napot, melyen a holttestet elégetni kell. Vannak esetek, hogy a halottat csak néhány napig őrzik, néha azonban egy hétig, sőt egy hónapig; de még az is megesik, hogy hat hónapig őrzik, a midőn neki házukban lakást készítenek, melynek minden nyílását oly ügyesen zárják el, hogy semminemű bűz sem érzik át. A holttestet pedig illatszerekkel behalcsamozzák és valami becses szövettel fedik be a (holttestet tartalmazó) zugot, melyet előbb kifestettek és földszítettek. Míg a tetem a házban van, *mindent nap az étkezés órájában egy asztalt helyeznek ama zug elé, melyre húst és bort szolgálnak föl s az asztal így fölszerelve, ott marad egy óráig; mert azt hiszik, hogy az elhunyt lelke megeszi az, a mit így felszolgálnak.* — Midőn pedig már el kell vinni a holttestet, újból tanácsot kérnek a csillagjósoktól, hogy *mely ajtón át kell azt kimeneszteni*; mert ha úgy találják, hogy a lakásnak valamely ajtaja gonosz szellem erejétől van megverve, azt mondják, hogy nem szabad vele élni a holttest kivitelenél, hanem helyette egy másikat ajánlanak, vagy pedig *azt rendelik, hogy készítsenek egy másikat. Mialatt azután a halottas menetet rendezik a városon át, az úton bódékat állítanak fel, melyek aranyos szövetekkel és selyemmel vannak befödve, s midőn a holttest ott elhalad, a földre kitünő bort és kiválasztott húsdarabokat hullatnak, azt képzelvén, hogy a halott élvezi azt a másik világon.* A menet élén zene- és hangszer-kiséret halad. Midőn pedig elérkeztek arra a helyre, hol a holttestet elégetik, *papírkártyákra különböző férfi- és nőalakokat és különböző pénzformákat rajzolnak és festenek, mely holmikat mind a testtel égetik el. Azt kívánják ők ezzel elérni, hogy a halottnak valósággal birtokában legyen a másvilágon mindaz, a mit ezen papírszeleltre festettek, s hogy boldogan és tiszteletben éljen ő ezekkel ott örökké.* Figyelmeztetünk itt arra, hogy a halottas menetnek az úton felállított különböző díszes bódéknál való

Midőn ez megtörtént, őt (a csatlóást) urával és a lóval együtt egész elevenen a gödörbe helyezték, azután pedig a gödör szádja fölé jól leszögeezett deszkákat vetettek és az egész sereg sietett követ és földet elővenni; még mielőtt alvásra tértek volna, *azok emlékére, kiket eltemettek, nagy dombot emeltek volt föléjük* »

Lássuk immár, hogy az eddigiekben régészeti leletekből és történeti kútfőkből kimutatott lovas temetkezés szokása, valamint a hozzáfűződő felfogások mennyiben találhatók még meg ama népek szokásaiban, melyek az érintett népek hajdani területeit a *jelenben* lakják s fajrokonságuknál fogva is fentartói lehettek amazok ősi hagyományainak. Hogy eredeti, élénk színében akadjunk rá minden részletre, arra természetesen még ezeknél is alig számíthatunk; hiszen régi korok óta gyakorolja az izlám, buddhizmusz s részben a keresztyénség is erkölcszelidítő befolyását e népekre, mely valamint átalakítólag hatott egyéb ethnikai sajátságokra s általában az egész életmódra, eleve föltehetőleg érvényt vívott ki magának a halotti szokások terén is. A mit kutatásunkban okszerűen remélhetünk, az legfeljebb az új kulturai réteg burka alatt még fölismerhető egyes halvány maradványa, vagy szimbolikus nyoma lehet a régi néprajzi állapotnak, melyeknek kikeresésében igen alkalmasan jön segítségünkre az a jókora — bár mindenesetre még tetemesen gyarapítható — anyaggyűjtés, melyet az északázsiai népek halotti szokásaira vonatkozólag a kazáni régészeti, történeti és néprajzi társaság folyóirata¹ szerzett egybe, s mely az itt következő közléseknek is főforrásul szolgált.

A jenisszeji kormányzóság minuszinszki kerületében lakó beltír nevű török törzsről azt írja KATANOV (Jizv. XII, 116.) — ki az 1889—92. években a szentpétervári tudományos akadémia és földrajzi társaság megbízásából nagyszabású nyelvészeti és néprajzi tanulmányutat tett

megállása s a halottnak ugyanott történő megvendéglése a szkitha királyok temetkezésének ama szokására emlékeztet, hogy a holttestet elviszik a különböző tartományokba, a hol mindenütt vendégséggel fogadják. Megjegyezzük még, hogy az északi voguloknál, osztjákoknál és szamojédeknel is a holttestet, úgyszintén a medveünnepek után a medvét *nem az ajtón, hanem az oldalt levő ablaknyíláson át vezetik ki a jurtából.* (V. ö. Vogul Népkölt. Gyűjt. III., 217—218., 224—226. ll.)

¹ *Jizvestija obščestva arxeologiji, jistoriji ji etnografiji pri jimperatorskom kazanskom univjersitetje.* Kazanj. X—XII. köt.

Szibériában, Mongoliában, kínai Turkesztánban s a tarbagataji kerületben — hogy régebben így jártak el halottaik temetésénél:

Fölszerelték a halál napján az elhunynak *legkedveltebb lovát s odakötötték a nyeregszékhez összes holmijait, még a fejszékjét is*. A lónak farkát és üstökét egy öreg ember női hajfonat módjára egybefonta s aztán odakötötte az állatot az ajtó elé, hol az mindaddig (esetleg két napig is) állott, míg a halottat a házból ki nem vitték. A kivitelnél a halottnak lába jut ki az ajtón előbb s aztán a feje; a szekérre, illetőleg szánra pedig úgy helyezik, hogy a lába a ló felé legyen irányítva. A hallottas menetnél egy ember felült az előbb említett fölnyergelt lóra s a koporsó mellett haladt. Midőn a házból kiértek, egy öreg asszony háromszor körüljárta egy tejes csészével a halottas lovat s a tejet rájuk locsolgatva, ezeket mondta: „Ne távozzék vele együtt szerencsénk! *kuruj, kuruj!* (védj meg!)“ Kérve a pusztára sirt ásnak s köveket hordanak össze. Levevén a halottat a szekérről, vagy szánról, *fejfel nyugotnak, lábbal keletnek* a sírba helyezték. Most elővezették a fölnyergelt lovat s az az ember ki rajta lovagolt, gyeplőjét három ízben a halottnak bal kezéhez¹ dobta, mondván: „nesze, vedd a lovad!“ Azután leszerelve ezt a lovat a sírnál, egy alacsonyabb helyre, vagy árokba vitték. Ide elérve bátor emberek együvé kötözték négy lábát, fejét a zablával két első lába között áthúzták, hátul pedig a lába és hasa közé egy szekérrudat toltak, melyet a nép lábbal nyomkodott. Egy merész férfi beleszúrt ekkor egy hegyes késsel a füle és nyakszirtje közé. Midőn a ló kiadta páráját, köteleit feloldották s ezeket a zablával együtt a sírhoz vitték. Felbontván a lovat, kivették belső részeit, melyeket a ló húásával és egyéb részeivel együtt a madarak és kutyák ettek meg. A sírnál minden holmit (edényeket és lószerszámot) összetörve és összevagdálva a halott lábához a sírba helyezték. A másvilágon ez összedarabolt részek egyesülnek s egészszé válnak; a mi ezen a világon visszásan van, ott valóságos, kellő alakot nyer. A halott ruhájáról a *gombokat levágják* s s talizmánkép szétosztják a család tagjainak. A halott baloldalához egy csészébe útravaló ételt tesznek s egy üveg pálinkát is állítanak melléje, leütvén előbb az üveg nyakát. *A halott szívére egy pénzdarabot tettek, mondván: „legyen az ő szerencséje és lelki-állapota jó!“* Ezután behantolták a sirt, az első három röögöt rokonsági fok szerint a halotthoz legközelebb állók vetették reá, aztán jött a többi nép. A sír fölé *sok követ dobnak vala*. Hazatérve az úton összetörték a

¹ A másik világon a balkéz *jobb* kézzé változik.

szekeket, vagy szánt, melyen a halottat hozták s elejével a sír felé fordítva ott hagyták. Ugyancsak összetörték a sírt ásó falapátot s szintén a sír táján hagyták. Visszatérve a halottas, házhoz a ház elé helyezett veder vízzel megmosakodnak; az elhunynak neje pedig a házban mosakodik meg, miután haját szétbontották s feliben ketté vágják. Ezt a vedret szintén eldobják, de nem törik össze. Ezután tort ülnek s három éjen át szigorú éberséggel virrasztanak. Három nap után halotti áldozatot hoznak a házban a halottnak szánt ételrészeket s italcseppeket a tűzbe dobják. Heted, huszad és negyvened napra, továbbá félévre s az évfordulóra hasonló áldozatot a sír mellett hoznak. Az elhunyt nőnek hűgát az özvegy férjnek el lehet vennie, de néniének még nevét sem szabad kiejtenie.

A beltírek itt leírt szokásaikban az ősi lovas temetkezés típusának következő mozzanatait ismerhetjük fel: 1. a kedvelt lónak leölését a sírnál; 2. a halottnak megvendéglését, illetőleg étellel, itallal való ellátását; 3. a halott holmijainak sírba tételét lábtól; 4. holttest nyugat-keleti fektetését; 5. az ismétlődő halotti áldozatokat; 6. a temetés után való tisztálkodást; 7. a kőrakást a sírra; 8. a fecskendezést (l. fönt Plan-Carpin tudósítását.) A földolgot, t. i. a lónak sírba való helyezését csak *jelképileg* találjuk meg, és pedig két ténykedéssel kifejezve: 1. hogy a még *eleven* lónak gyeplőjét a halott kezébe adják, hogy vegye magához; 2. hogy a *lószerszámokat* szintén a lábhoz teszik, a hol a régi sírokban magát a lovat is találják.

*

Magát a lónak sírba való helyezését is megtaláljuk GEORGI szerint a burjét-mongoloknál:

«Közönségesen» — így írja ő — «odavezetik a sírhoz az elhunynak legkedveltebb lovát teljesen felszerelve, ezután őt fejszével agyonütve a sírba dobják. Ugyanezt teszik *nők* temetésénél is» (Jizv. X, 200.).

AGAPITOV és CHANGALOV tudósítása szerint, midőn a halottat *elégetik*; «néha elégetik vele együtt lovát is»; POTANIN a híres mongol-földi utazó pedig azt írja, hogy a «sírnál megölik az elhunyt kedvelt lovát, a melylyel holttestét az elégetés helyére hozták»; az alari kerületben pedig a lovat a temetkezés helyéül szolgáló erdőbe viszik s *ott hagyják a holttest mellett*» (u. o.).

Altalában a burjétek, úgy mint a hunnoknál láttuk, úgy helyezik a halottat a sírba, hogy arcza *dél* felé legyen irányozva. A samán holttestének elégetésénél alája terítik POTANIN szerint *lovának takaró-*

ját, fejéhez helyezik a zablát, íjját, tegzét nyolcz nyillal s vankos gyanánt feje alá a nyerget teszik (u. o. 198.) A samán bűvölő szereit összetörve a máglya körül levő fákra aggatják. Emlékjelül néhol három oszlopot vernek be az út mellé, másutt kőhalmot hordanak össze (u. o. 200.).

Igen érdekes POTANIN megjegyzése a lamaita burjétkra vonatkozólag (u. o. 203.), kiknél t. i. a vallás parancsa szerint el lévén tiltva a temetkezésnél való lőlés, az elhunytnak szánt lovat elevenen a lámái monostornak ajándékozzák, tehát úgy járnak el, mint azt a keresztyénségre tért magyarokra vonatkozólag Karácsonyi János dr. kimutatta. Ugyanezeknél «a sír körül rudakat vernek és zsinéget feszítenek ki rájuk. Ezen zsinegre különböző színű rongyokat és imádságokat teleírt papirdarabkákat aggatnak, melyek a szélben himbálózva, a burjétek felfogása szerint az elhunytak imádságait fejezik ki» (u. o. 204.). A felaggatott rongyokat és papirdarabokat a régi tatároknál is láttuk Plan-Carpin tudósításában. Ezen burjétek halottaik arczát kelet felé irányítják.

*

A lónak sírba való helyezése VERBICZKIJ szerint gyakorlatban van még az altaji tatároknál is. «Az elhunytak holttesteit» — írja szerzőnk — «különbözőképen temetik el: vagy faalkotmányba helyezik, mely négy oszlopon a földbe van erősítve, vagy a hegyekbe ássák el az elhunytak kedvelt lovával, vagy elégetik, vagy végül nyírhejba göngyölve felakasztják egy fának ágaira. Az elhunytakat teljes öltözetben, sapkával takarítják el mindig ellátva őt egy zacskóban eleséggel a hosszú útra» (Altajskije jinorodcy; 86. l.).

*

Mint az izlám befolyása alatt már elévült szokást ismeri CHARUZIN a lónak sírba tételét a kirgizeknél. Szerinte «a régiebb időkben az elhunyt mellé a sírba helyezték összes hadi szereit, kését, fenkövét, tűzi aczélját, kováját, árrát, tujét, czérnáját, száraz inból készült fonalát stb. Megtörtént, hogy vele együtt elásták legjobb lovait is (Kirgizy Bukejevskoj orty; I. 105; idézve: Jizv. X. 398.). A mai temetkezési szokásokból fölemlítendőek e helyt, hogy a «halottat lábával kelet felé, fejével nyugat felé helyezik; fejét pedig a jobb arczoldalra fektetik, úgy, hogy az arcz délfelé irányul», továbbá, hogy a régi temetkezési mód jelképi kifejezése gyanánt ma is helyeznek néhol a sírra nyerget,

lósörényt, íjjakat és nyilakat (Jizv. X., 397., 399.). A szemipalatinszki és orenburgi kormányzóságok kirgizeinél megtaláljuk ma is a Plan-Carpin-tól és Jean de Mandeville-től leírt *leszúrt lándzsával* történő halottjelzést. «A mint a kirgiz meghal, az ő sátrában azonnal fölállítják sajátságos módon az ő *najza*-ját, azaz hosszú rudas kopjáját, melynek hegye a halott fiatal, közép, vagy öreg kora szerint vörös, fekete, vagy fehér zászlócskával ellátva a sátor tetején rézsútos helyzetben kiemelkedik. Így marad a najza egy évig s még tovább bizonyos emléktorig, a midőn kettétörve *néha a sír fölé szúrják* reá helyezve az elhunyt kedvelt lovának koponyáját» (Jizv. X, 398.). Temetkezési helyül a kirgizek rendszeren magas, dombos helyet választanak; a sírra földből és kövekből halmot emelnek. Emlékjel gyanánt a gazdagabbak ma négyszög-, vagy gúlaalakú téglapítményt állítanak a sír fölé felül a kirgiz sátoréhoz hasonló tetőnyílással, régebben azonban *embert, vagy állatot ábrázoló szobrokkal* jelezték az elhunyt fekvő helyét, melyek előtt sajátos *áldozatokat* tartottak (o. o. 399.).

*

Mint régebben dívott szokás ismeretes a lónak sírbatétele még a jakutok-nál, kikről még az a hagyomány is fenmaradt, hogy a szkithák és régi tatárok módjára az elhunytnek szolgáját is odatették elevenen gazdája mellé. PRIPUZOV szerint «valamely kiváló ember halála alkalmával eltemették vele együtt teljes felszereléssel lovát, továbbá egy másik lovat, mely meg volt rakva mindennemű ételkészlettel és drága bőrökkel; ezeken kívül elevenen eltemettek vele egy embert, kinek kötelessége volt az elhunytat a másvilágon szolgálni. Ma beérik a jakutok avval, hogy áldozatul hozzák az elhunytnek kedvelt paripáját» (Michajlovskij: *Samanstvo*, 8.) A múlt századbeli GEORGI is említi, hogy «a jakutok előbb égették halottjaikat, a midőn azok szolgálait szintén beledobták erőszakkal a tűzbe, hogy gazdájukat a másvilágon szolgálják» (Jizv. XII, 456.); bár már STRAHLENBERG írja (Nord- u. Östliche theil von Europa u. Asien, 375.); «Was Isbrand Ides in seiner Reisebeschreibung von den lakuhten meldet, ist in so weit gewiss, dass sie *den ältesten Diener eines Fürsten oder dessen Favoriten nicht mehr bey der Beerdigung lebendig begraben oder schlachten; sagen aber doch, dass sie vorzeiten solche Gewohnheit gehabt*, ehe die Russen ins Land gekommen».

A jakutok régi lovas temetkezésének maradványát láthatjuk ama

szokásban, melyet MAAK és KOCASNJEV közölnek a viljuszki kerület jakutjai felől. E szerint t. i. a haldoklók rendszeren meghagyják végrendeletileg, hogy öljék meg haláluk után ama lovat, mely nekik régóta szolgált, vagy azt a vén tehenet, melyet különösen kedveltek. Ezen állatok húásával azokat vendéglik meg, kik a sírt ássák s a koporsót készítik» (Jizv. X., 86.; XII., 461.).

PRIKLONSZKIJ tudomása szerint régebben a lénai jakutok nem a földbe temetkeztek, hanem azt a szokást követték, melyet jelenleg csupán a samán végtisztesség-adásánál alkalmaznak, t. i. az erdőben kiválasztva négy közel álló fát, azokra négyszög alakban keresztrudakat alkalmaztak, ezekre ismét rudakat erősítettek s az így keletkezett állványra helyezték a holttestet koporsóban; alája pedig a földbe eleven lovat temettek (u. o. X, 85.).

Jelképi kifejezései a ló szerepének a halott világában a viljuszki jakutok sírjai fölé rakott gerendadúcok tetején a ló fejet ábrázoló tuskóé k i t m é n y e k ; továbbá a temetőkben található ló kö t ő o s z l o p o k , melyekhez a néphit szerint a halottak kötik paripáikat (Maak: Jizv. X, 87, 88.).

Ide iktatjuk még, mint tárgyunk szempontjából tanulságos tényeket, a jakut temetkezésnek következő részleteit:

A halottat *holmijaival együtt* helyezik a sírba; kezébe teszik pipáját, melléje dohányzacskóját, kését, szerszámait, ijját, nyilát, kopjáját; ha kovács volt az illető, még kalapácsát is. Magába a sírba, vagy a sír fölé az emlékdúcba *egy kis vederben lóhúst, egy üstben zsírt, egy tálcskában kásapépet s hozzája kanalat tesznek. A gyermek sírja fölé fára akasztják bölcsőjét s ruháskáit* (u. o. 84, 86.).

A kún sírszobrok primitív változatát láthatjuk abban, hogy a jakutok a halott emlékére alakját ábrázoló fabábut faragnak, a melyet valahol a jurta mögött állítanak fel s száját zsírral bekenve és hússal érintve gyakran megvendégelnek. Ugyanez az eljárás divik az éjszaki osztjakoknál is.

*

Hasonlóan a beltirekhez pusztán a sír mellett való lóölést, de nem egyszersmind a lónak elásását találjuk az altaji t e l e n g e t (teleut) népnél. ADRIANOV szerint ezek a felöltöztetett halottat a jurtában a tűz mellé helyezik, melléje dohányt tesznek s *egy kis gödröcskében, melyet a földbe ásnak, ételt adnak számára. Ugyanide egy csészikével arakot is öntenek.* A sírba a halottal együtt *elássák üstjét, pipáját,*

takarónemezeit, nyergét, lóköteleit, s a sír közelében a legkínzóbb eljárással megölik a rokonok lovaglópáriját» (Michajlovszkij: Šamanstvo. 8.).

*

A minuszinszki kerületben lakó kacsincz-tatárok is midőn valamely jobb módú embert temetnek, azonnal leölik sírja mellett kedvelt lovát s nyergestől, minden hozzátartozó holmival együtt a sír fölé vetik. Ugyanezek temetkezési helyekül rendszeren dombokat választanak; a samánt pedig valamely magas hegynek ormán oszlopos állványra helyezik. A halott arcza náluk mindig kelet felé van irányítva (Jizv. X, 291.).

*

A halottégetés szokása mellett egész természetes, hogy a lovat is elégetik az elhunyt máglyáján. Ezt az eljárást tapasztaltuk fentebb a burjétoknál; GOROCHOV tudósítása szerint ugyanígy cselekesznek még az altajikalmukok is. «A halott elégetésénél okvetlenül levágják és fölégetik az ő legjobb lovát is. A volgai kalmukok nem égetik el a lovat a halottal együtt, hanem mielőtt ezt elégették volna, amazt a *χurul*-ba (bálványtemplomba) viszik áldozatul a *burχan*-nak (bálványnak)» (Jizv. X., 403.).

Másnemű kalmuk temetkezéséről tudósít PALLAS, mely szerint a holttestet minden öltözet nélkül kiviszik a pusztába, fejjel kelet felé helyezik, még pedig mintha aludnék, kezét a feje alá téve. Azután a fej és láb két oldalán összesen *négy rudat vernek* le, melyekre *tangut imádságokkal beírott, a szélben zászlócskáként libegő, négyszögletes kék nankinvászson-darabokat aggatnak* (u. o. 401.).

*

Jelképes maradványok mutatják a lónak egykori jelentős szerepét a tarbagataji kerületben lakó mohammedán kazak-kirgizek halottasszokásaiban, melyeket KATANOV írt le tüzetesen (Jizv. XII., 130.).

„Ha a halott férfi, a lakó sátor előszögletében fölállítják magasan az elhunyt nyergét, melynek elő- és hátsó ívére ráerősítik a halott köpenyét, ruháját, övét s a ruhagallérra ráöltik a sapkáját. Ha ifjú legény hal el, *kopjájához zászlóképen vörös szalagot kötnek; a kopja fája a sátorban áll az előszögletben, csúcsa pedig a szalaggal kiemelkedik a sátorból.* Hetednapra a haláleset után levágják legjobb lovaglópárijának a farkát s ezt a lovat aztán *özvegységre jutott lónak*

nevezik. Egy esztendő múlva nagy tort ülnek, melyen a nép eloszlása után egy derék férfi *eltöri a jelvénykopját*. A gazdasszony és leánya *átölelik a kopját, sírnak fölötte s nem bocsátják kezükből*. Mindamellet a férfi kirántja kezükből és eltöri. Ezután *nagy tüzet raknak s abba belevetik a kopját szalagostúl*. Azt az embert, a ki a kopját összetörte, a gazdasszony egy köpenyvel ajándékozza meg. A temetés napján az *asszonynak és leálynak haját egy idegen asszony szétbontja; az öcs felesége azonban maga bontja szét haját félig közepén összekötvé*n. Vándorlás idején az előbb említett lónak farkához *vörös szalagot kötnek, hátára a nyergét megfordítva helyezik, beborítják az elhunyt köpenyével, melynek gallérjához odaerősítik sapkáját*. Ugyancsak a *nyereg*re kötik *fegyverét és szablyáját*. Ezt a lovat az özvegy asszony, vagy a leány vezeti. Ha nő hal meg, nyergét *tevére* helyezik s *felül ruhával és kendővel* borítják be. Az évforduló alkalmával tartott tor alatt nagy *lóversenyt* rendeznek, melyen a *győztes lónak háromszáz lovat és háromszáz tehenet is áldoznak*. Ugyanekkor *leölik a gyászoló lovát is*, melynek csak fark- és nyakrészéből ehet a rokonságba tartozó, a többi a vendégnépnek marad. A halál napján a *feleség és leány annyira összekarmolja arcát, hogy vér bugygyan belőle*. Az elhunyt *ipja*, veje haláláról értesülvén *megettött egy börtömlőt kanczatej-pálinkával s egész rokonságával a gyászoló házhoz jön, hol kilenczesével osztogat pálinkát, tevét, lovat és hódprémet a részvét kifejezése gyanánt*. A halottat *arczczal delfelé* fektetik a sírba. — Az utóbb említett szokások másai a szkithák halottas szokásainál találkoznak.

Szintén csak jelképi nyomokat találunk kutatásunk tárgyára vonatkozólag a tarbagataji kerületben lakó lamaita urjankhajoknál, kik közönséges halottjaikat kiteszik az *ebek* zsákmányául a pusztába, alája csak kis nemezszőnyeg terítvén. A halott feje alá *nyergét, kezébe pipát tesznek*, a feje tájához pedig néha lovat kötnek oda, melyet a kirgizek el szoktak lopkodni. Figyelemre méltó szokás az is e török törzsnél, hogy a halott feje táján *tüzet gyujtanak és papirost égetnek*. Az elhunytat kenderolajjal öntik le, hogy az ebek mennél hamarabb megegyék. *Mennél hamarább falják fel az ebek a holttestet, annál jobban örvend a rokonság*. Hazatérvén, a tort megelőzőleg a jurta legidősebb tagja ujjáival néhány csöpp pálinkát fecskendez az előszögletben álló bálványra, azután a tűzbe jobb- és baloldaltól (Jizv. XII., 129., 130.).

*

A keresztyén magyaroknál s a lamaita burjétoknál eddigelé kimutatott ama szokást, hogy az ősi lóáldozat, illetőleg lovas temetkezés

helyett az e célra szánt lovat az új vallás papjának adományozzák, megtaláljuk a mohammedán vallású sinai tatároknál is, kikről ugyancsak KATANOV közli, hogy a temetőben az egész gyülekezet a fő-mollah vezérlete alatt az elhunyt lelke üdvéért imádkozik, melyért amaz jutalmul egy lovat kap zablával és nyereggel, egy korán-példányt, fegyvert és kilenczféle ruhaszövetet. Igen nevezetes, mint az új vallás befolyása e törököknél, hogy *sem a sírba, sem melléje nem tesznek semminemű holmit* (Jizv. XII., 135.). *A mollahnak turbántekercset, illetőleg sapkát, subát, inget, nadrágot, övet és köpenyt ajándékoznak, s hozzá még a módosabbak egy lovat* (u. o. 136., 137.). A ruhák ugyanoly neműek, minőket az elhunyt viselt, csak hogy újak.

Érdekes, hogy a sinai tatároknál megtaláljuk még azt a Plan-Carpintól közölt eljárást, mely szerint t. i. *a valóságos sír mellé annak aljában még egy üreget ásnak s a halottat éppen ebbe a később téglával elzárt üregbe, nem pedig a nyült gödörbe helyezik* (u. o. 135., 138.). — Ugyancsak megvan ezeknél a Marco Polo tudósításában található egyik szokás mása, az t. i., hogy *a halott kikísérése alkalmával a háztól egész a sűrű ló-, bika- és juhúst szórnak el, melyet a nép fölszed és hazavisz. Pénzt is szórnak a menet alkalmával és a sírnál, melyet egy zsacszóban a halott feje körül háromszor körülforgattak* (u. o. 134.). A halott fekvése a nyugati törzseknél észak-déli irányú (u. o. 138.).

*

A minuszinszki kerületben lakó, részben keresztyén, részben pogány kargin-tatárok sem ölik le az elhunyt kedvelt lovat, hanem a tor rendezőjének ajándékozzák, csupán a nyerge marad az öröklő rokonságnak, melynek hijában azt a sírba helyezik. Jellemző ezeknél, hogy *a keresztyént fejjel kelet felé, a keresztleletlen fejjel nyugot felé temetik*. A sírban *a koporsó mellé húst, kalácsot, tojást s egy üveg pálinkát helyeznek*. A gombokat az ingről levágják s otthon hagyják, csupán ha nincsenek rokonai a halottnak, helyezik a sírba. Mielőtt a koporsót a sírba bocsátják, egyike a legközelebbi rokonoknak odavezeti kedvelt lovat s jobboldalról háromszor megütve a koporsót, ezt mondja: «Te immár elmész az igazi világba!» *A szánt vagy szekeret, melyen a halottat hozták, úgyszintén a kapákat és lapátokat, melyekkel a sírt ásták, mintegy másfél hónapon át a temető felé fordítva a pusztán hagyják*. Hazatérve *három kanál pálinkát locsolnak ki az előszögletbe, tűzbe*

és ajtóhoz. Az előszögletben a nemzetség őrszelleme, a tűzben a tűzszellem, az ajtónál a ház őrszelleme (medve) él. A két első egész az alvilági fejedelem, *Erlík-χan* birodalmáig kíséri az elhunytat (Jizv. XII., 124., 125.).

*

A népszokások átalakulásának, illetőleg a változott körülményekhez való alkalmazkodásának rendkívül tanulságos esetét mutatja elénk az a kutatásunk körébe vágó jelenség, hogy amaz északi népeknél, melyeknél a lovat rendszeren a rénszarvas pótolja, a temetkezésnél is rénszarvast találunk a lónak eddig kimutatott szerepében. Így írja GONDATTI,¹ hogy az északi vogulok és osztjások ama réneket, melyekkel az elhunytat sírjához viszik, mindenkor leölik a sír mellett, miután azokat sajátos módon, mintegy önmaguk által, megfojtatták. Eljárásuk t. i. abban áll, hogy burkot vetnek a rén nyakába, melynek szabad végét egy fához kötik; ezután az állatot ütésekkel ide-oda futni kényszerítik, míg ez rohantában maga fojtja meg magát s ledől. Ekkor faszöveget vernek a szívébe, bőrét lenyúzzák s a sír mellett elássák, húsát megeszik, csontjait pedig a halotthoz helyezik. Ugyancsak *a halott mellé kerülnek apró holmijai*, míg nagyobb tárgyait, jelesül *szánját, rénhajtó rúdját, hótalpait, evezőjét, ladikját, a gyermek bölcsőjét — mindannyiját felfordítva — a sír fölé helyezik*. Koporsóul valamely kisebb *ladik* szolgál, *födél nincs, csak nyírhéj borítja felül a halottat*; tehát az eljárás olyforma, mint a keszthelyi hunn sírokban. *A halottat nem az ajtón, hanem az ablakon, vagy egy, ez alkalomból vágott oldalrészén viszik ki a jurtából*. A gyász jelül a férfi négy, a nő öt napon át *szétbontva viseli haját*, s később a férfi öt, a nő négy hónapon át *elöl, nem hátul hordja hajfonatait*. *Az özvegy nő nyírhéjből, fából és bőrökből bábút készít, mely az elhunyt férjet ábrázolja*; ezt hat hónapon át a tisztelhetlyre ülteti, étellel vendégli s alváskor maga mellé fekteti. A bábu ruhái és ékszerei az elhalt férjéhez hasonlatosak tartoznak lenni. — FINSCH nyugat-szibériai útjának leírásához («Reise nach West-Sibirien im Jahre 1876») igen szép rajzát mellékli egy osztják temetőnek, melyben a sírdúc oszloprúdjaival, továbbá a sír közelében álló letört koronájú fákön *a halotti áldozatul szolgáló rének koponyái agancsaikkal láthatók felaggatva*, tehát oly alkalmazásban, mint a kirgizeknél a lókoponya

¹ *Sljedy jazyčestva u jinorodcev sjevero-zapadnoj Szbirji* (A pogányság nyomai északnyugoti Szibéria törzslakóinál). Moszkva, 1888., 42—43. ll.

(l. 42. kép és 545. l.). Sajátságos a halottak fekvési iránya e népeknél, mely t. i. *dél-északi*, azaz a láb észak felé van terítve, mi talán azzal a felfogással függ össze, hogy a halottak gyülekező helye és általában az alvilág birodalma az északi tenger egy szigetén van.

*

Hasonló szokásokról értesít bennünket MIDDENDORF a szamojédokat illetőleg, ki szemtanúja volt. a mint egy öreg asszonyt halála után legjobb ruhába öltöztetve, *guggoló helyzetben* — úgy a mint a kőkorszakbeli európai sírokban is találjuk — vitorlavásonba varrtak, sátorbőrökbe göngyöltek, aztán *oldalt* (nem az ajtón) a sátorból kivittek s minden apró holmijával együtt egy kétfogatú női rénszánon elvittek a tundrába, hol a halotti kíséret a két rént áldozatképléolvén, megette (Sibirische Reise, 1464. l.). — A turuchanszki kerületben lakó osztják-szamojédok nem a földbe, illetőleg földre temetkeznek, hanem *sátorállványt* készítenek s arra helyezik a halottat a madarak és vadak zsákmányául. Ide melléje helyezik összetörve, illetőleg megrongálva holmiját s néhány áldozati rénnek csont- és bőrmaradványait. Egy év múlva újra áldozati tort tartanak, a midőn *ételneműeket és dohányt helyeznek a tetemhez*, távozáskor pedig *nyilat lőnek a legközelebbi fába*. — Az inbati osztják-szamojédok *méhkas módjára odút vájnak az élő fába*, s abba beletevén a halottat, az odú nyílását deszkával leszögezik. A samán halottas állványára *emberi alakra faragott deszkát állítanak*, melynek törzsrésze madárformát mutat. Temetése alkalmával *bálványbábuit* is szánra helyezik s bőrökbe kötözve, a sír mellé helyezik (Tretjakov: Jizv. X., 297—98. ll.) — A *jurák szamojédok* halottas szokásaiból megemlítjük itt Kosztrov¹ nyomán, hogy a halál bekövetkeztével *a család azonnal elhagyja teljesen a sátrat* s bizonyos távolságban új sátot állít fel magának. Azután leölnek, ha a halott férfi, egy him rénszarvast, melynek elsőszülöttnek kell lennie (v. ö. fentebb a szkithák temetkezésének leírásában a «*zsengékre*» vonatkozó részletet). *Ennek a szarvasnak bőrét, rajta hagyván fejét, szarvait és patáit lenyúzzák s a hatottas állványra helyezik*. Erre fektetik a holttestet azon felfogással, hogy az elhunyt *az alatta levő rénen jut a másvilágra*. *A halott fölé helyezik holmijait s a leölt rénnek elő részét* (u. o. 298—99. ll.).

*

¹ *Očerki Turuchanskavo kraja* (Vázlatok a turuchanszki kerületből).

A tunguzok temetkezési szokásai szerint a halottat a leölt rénbőrébe belevarrják s így, ha keresztyén volt, holmijaival együtt a földbe ássák; ha keresztleetlen, *fára akasztják*, vagy *sátor-állványra helyezik*, melléje aggatva vagy téve fegyvereit, fejszét, pipáját dohánynyal megtöltve, üstjét stb., mindent előbb valamennyire megrongálva. Jellemző, hogy némely vidéken a halottas fának ágait levagdossák a végből, *hogy a halott rajtok le ne jöhessen*. A leölt rénnek előrészét épen a sírhoz helyezik, a többit a halottas nép fogyasztja el (Kosztrov: Jizv. X., 292.).

*

A Jeges-tenger partjai felé lakó csukcsok különböző temetkezési módjai közül megemlítjük itt a *kőemelvényen* történőt: Valamely *magas helyen*, rendszeren dombon köveket hordanak össze a tojásdad alakban *éjszak-déli* irányban ravatalt állítanak belőle. Erre helyezik az esetleg messze földről szánon idehozott halottat és csupán rénbőrrel fedik be, melléje helyezvén szándékosan összetörött holmijait. Ezután áldozatul négy rénszarvast ölnek le s azokat a *kőemelvény* négy szögletére helyezik. E mellett egyéb réneket is ölnek s nagy halotti tort csapnak (Deniker: «Le peuple Tchuktche»; idézve: Jizv. X., 83.).

*

Föltűnő a lovas temetkezésnek itt leírt változataiban, hogy bennük sehol semmi nyoma az ebnek, mint az elhunyt síri kísérőjének, mi pedig a hunn s régi magyar sírokban elég gyakran előfordul. Ilyen sírokat — jelesen a *csontváz alatt és fölött előkerült ebkoponyákkal* — a minuszinszki kerületben is találtak az *Uzunsul* folyó vidékén a bronzkor jellegével, melyekről SZAVENKOV értekezett az orosz földrajzi társaság kelet-szibériai osztályában (I. Etnografičeskoje Obozrjenije XXIII., 156.). Régi lapp sírokban is előfordul — mint CHARUZIN közli — *vadászszerszámok mellett az eb*, mi annál nevezetesebb, minthogy a lapp temetkezés nagyjában egyezik az éjszakszibériai népekével. A halotti áldozatok alkalmával itt is *rént ölnek*, melynek csontjait egy szekrénybe téve *az elhunytat ábrázoló fabábuval elássák*. A halottat a lappok régebben magával a szánnal bocsátották a sírba, újabban a szán — mint az obi népeknél — *felfordítva a sír fölé kerül*. A holttestet *nyír-héjba takarják, melyet állatok rajzaival ékesítenek*. A sírt *gerendákkal, vagy kövekkel fedik be*. (Jizv. X., 392—3.).

Egybevetvén ez elősorolt adatokat a régi magyar temetkezésre vonatkozó észleletekkel kétségtelen világossággal kitetszik, hogy emez (az eb attributumával) legszorosabban a hunnhoz s ezzel együtt a török és mongol népek ősi temetkezéséhez csatlakozik. Mindenesetre közös műveltségi állapot, illetőleg néprajzi hatás ténye ez, mely egybevág az összehasonlító nyelvtudomány ama fontos tanulságával, hogy műveltségsvaink sorában jelentékeny számban találkoznak különböző korszakbeli *török s mongol* elemek, köztük épen a temetkezés körébe vágó *koporsó* és *tor* szavak is. Nem új dolog, hogy *török-mongol és magyar egyezések*, vagy mondjuk bár *török-mongol elemek a magyarságban* a néprajz terén is igazolhatók; Vámbéry ethnologiai munkásságának el kell ismernünk azt a föltétlen érdemét, hogy ezekre ráirányította figyelmünket. Mindamellettagadhatatlan, hogy jóformán mindaz, a mi eddigelé ilyen esetek kimutatása érdekében történt, inkább felületesen odavetett észrevételeknek, mint rendszeres tudományos kutatásnak viseli színét, mely utóbbi nem érheti be avval, hogy valamely itt-ott hasonlóknak fölismert egyes néprajzi adatra utalunk, hanem megkívánja hogy annak további elterjedését is tüzetesen nyomozva lehetőleg teljes anyagát állítsuk egybe az illető jelenség változatainak, abból megállapítsuk a tipikus és sajátos vonásokat, a fejlődési fokokat, gyarapulást és satnyulást s mindenütt kideríteni igyekezzünk az alapul szolgáló lélektani s egyéb nemű okokat. Az efféle műveletek előmunkálataiból várhatjuk idővel a magyar összehasonlító néprajz kialakulását, melynek a magyar összehasonlító nyelvtudomány mellett legtöbb hivatottsága van népünk ősmultja homályának megvilágításában.

Munkácsi Bernát.

TÁRSULATI ÜGYEK.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ALAPSZABÁLYAI.

1. §. Czím.

A társaság czime: „Magyar Néprajzi Társaság.“

2. §. Cél.

Célja: művelni a néprajzi tudományt általában, különösen pedig hazánkat e szempontból vizsgálni és a néprajzi ismereteket terjeszteni.

3. §. Eszközök.

A társaság e végből:

a) Észleletek és tanulmányok közlése, valamint néprajzi ismeretek terjesztése végett gyűléseket tart.

b) Szakközlönyt ad ki, a melyben tagjait a gyűlések eredményéről is tudósítja.

c) Tagjai számára könyvtárt tart.

d) Fontosabb tárgyak kidolgozására a lehetőség szerint jutalmat tűz ki.

e) Hasonló célú más társulatokkal érintkezésbe lép.

4. §. Tagok.

A tagok: a) tiszteletbeliek, b) külsők, c) alapítók, d) rendesek.

a) Tiszteletbeli tagokul oly bel- és külföldi kiváló férfiak választhatók, kik a társaság különös díszéül szolgálhatnak.

b) Külső tagokká a magyar korona országain kívül lakó oly tudósok választhatók, kik a társaság szellemi érdekeit előmozdították. A külföldi tiszteletbeli és külső tagok megválasztása mindenkor a m. királyi kormány jóváhagyásától teendő függővé.

c) Alapító tagnak az választható meg, ki legalább 50 forintot tesz le alapítványképen. Alapító tag jogi személy is lehet.

d) Rendes tag minden magyar állampolgári joggal bíró egyén lehet, ki a néprajz iránt érdeklődik.

5. §. Tagok választása.

A ki alapító vagy rendes taggá kíván megválasztatni, ebbeli szándékát a társaság egy tagjának ajánlás végett bejelenti. Az ekként

ajánlottokról a titkárság a választmányi gyűlés elé véleményes jelentést terjeszt, hol a tag szavazattöbbséggel választatik meg. Tiszteletbeli és külső tagok csak közgyűlésen és pedig a választmány véleményes jelentése alapján választhatók meg.

6. §. Tagok jogai.

Az alapító és rendes tagok a társaságtól kívánatukra oklevelet kapnak. Joguk van a gyűléseken részt venni, új tagokat ajánlani, a választásoknál szavazni s használhatják a társaság könyvtárát. Jogi személyeknek, akár alapító, akár rendes tagok, képviselőkkel gyakorlandó tanácskozási és szavazási jog nem engedélyeztetik. A tiszteletbeli, külső, alapító és rendes tagok a társaság közlönyéből egy példányt kapnak. Minden tagnak joga van a társaság nyilvános gyűléseibe vendéget bevezetni.

7. §. A tagok kötelességei.

A rendes tag írásbeli nyilatkozattal legalább három évre vállal kötelezettséget, melynek alapján a társaság pénztárába évenként 3 forintot fizet. — Ezenkívül az oklevélért az alapító vagy rendes tag részéről külön 3 forint jár.

8. §. A tagdíjak befizetése.

A tagsági díj minden év első negyedében fizetendő be. Ha valamely tag évi díját szeptember végéig be nem fizette, a társaság az illető összeget postai megbízással, esetleg törvényes úton szerezi be. Pör esetén a tagok és a társaság jogi képviselője egyaránt a budapesti V. kerületi kir. járásbíróóság ítéletének vetik alá magukat.

9. §. A társaságból való kilépés.

Ki a társaságból bármely oknál fogva ki akar lépni, tartozik ebbeli szándékát a titkárnak bejelenteni. A tagsági kötelezettség mindenkor a bejelentés évének végeig fennáll. Rendes tagnál a társaságból való kilépés csakis az írásbeli nyilatkozattal elvállalt három évi kötelezettség teljesítése után történhetik.

10. §. Tisztikar.

A társaság felkér egy örökös védnököt, azonkívül választ egy elnököt és esetleg egy társelnököt, két alelnököt, egy főtitkárt, egy titkárt, egy pénztárost, a szükséghez képest egy könyvtárost, egy pénztári ellenőrt és 50 választmányi tagot, kik közül 10 vidéki, tekin-

tettel a néprajz egyes ágaira. Ezekből áll a választmány, mely az ügyeket a különféle gyűléseken vezeti. Ugyancsak a választmány határozza meg a folyóirat szerkesztőjét, kinek megbízatása öt évre terjed.

11. §. Gyűlések.

Gyűléseit a társaság Budapest székes fővárosában, mint a társaság székhelyén tartja.

A gyűlések háromfélék: *a)* választmányi, *b)* felolvasó és *c)* közgyűlések. Alkalomszerűleg felolvasó gyűlések vidéken is tarthatók.

Valamennyi gyűlésről jegyzőkönyv vezetendő és hitelesítendő.

a) Választmányi ülés a társaság a júniustól szeptember végéig terjedő szünidőn kívül havonként egyszer, de ha a szükség kívánja, többször is tart. Tárgyait: a társaság belső ügyei. Hogy a határozat érvényes legyen, az elnökön, a főtitkáron és a pénztárnokon vagy megbízottjaikon kívül, legalább négy választmányi tagnak kell jelen lenni. — A választmány minden határozatáért felelős; határozatai a közgyűléshez felebbezhetők. A választmánynak kötelességében áll időnként a pénztárt bizottságilag megvizsgáltatni.

b) A felolvasó ülések a néprajzi kutatások szóbeli közlésére, illetőleg népszerűsítésére czélzó nyilvános összejövetelek; tartásukat hasonlóképen a választmány határozza meg.

c) A közgyűlésen a társaság szellemi működéséről, gyarapodásáról és pénzállapotáról tesznek az illető ügyvezetők jelentést. Tisztviselők, tiszteletbeli és külső tagok választása általában csak közgyűlésen történhetik. — Az évközben választott alapító tagok a közgyűlésen bejelentendők; a megválasztásra ajánlathozott, de a választmánytól meg nem választott tagjelöltek netáni felfolyamodását a közgyűlés intézi el. — Közgyűlést a társaság évenként egyszer, az év első felében tart, melyre a tagok a társaság folyóiratában hivatnak meg. Benne részt venni minden tagnak joga van. A közgyűlés elé terjesztendő mindennemű indítványok a közgyűlést legalább két héttel megelőzőleg a titkárság útján a választmánynak bejelentendők, hogy ez a kérdést alaposan megfontolhassa és véleményét felőle a közgyűlésnek előterjeszthesse. Ha az indítványok a választmánynak be nem jelentettek, tárgyalásuk a legközelebbi közgyűlés napirendjére tüzetik ki. A közgyűlés érvényes határozatára általános szótöbbség és legalább 20 tag jelenléte kívántatik meg. Ha a közgyűlésen még 20 tag sem jelent meg, úgy az elnök egy hét múlva újabb közgyűlést hív egybe, a mely azonban a tagok számára való tekintet nélkül határozatképes.

Ha sürgős és fontos ügyek elintézése rendkívüli közgyűlés tartását kívánja, azt az elnökség vagy a választmány mindenkor összehívhatja. Ily rendkívüli közgyűlést egybehívni tartozik az elnökség akkor is, ha azt 20 tag okadatolt kérvény alapján kívánja.

Az alapszabályok módosítása csakis közgyűléseken történhetik és belügyminiszteri jóváhagyás alá terjesztendő.

12. §. Elnökség.

Az elnök képviseli a társaságot hatóságok, vagy valamely harmadik személy irányában; a gyűléseken elnököl; összehívja a választmányi gyűlést; tarthat rendkívüli közgyűlést s a szavazatok egyenlő számánál az övé dönt, öröködik továbbá, hogy a választmány határozatai foganatba menjenek; a költségvetés határain belül a fizetéseket utalványozza.

Az alelnökök helyettesítik az elnököt.

13. §. Választmányi tagok.

A választmányi tagok az elnök vagy a főtitkár által hozzájuk intézett munkákat bírálják, véleményt adnak s a társaság körébe vágó tudományos kérdéseket megvitatják. Szakgyűléseken az elnököt kor szerint helyettesíthetik.

14. §. Titkárság.

A titkárság viszi a levelezést s a jegyzőkönyvet, gondoskodik a felolvasó ülések tárgyairól, a gyűlések tartásáról a közönséget és a tagokat a társaság folyóiratában esetleg a napi sajtó útján értesíti s ugyanitt az előfordult tárgyakat kivonatban közli, a tagok mindenkori létszámát a pénztárnokkal együtt nyilvánosságban tartja, végül a rendes közgyűlésen részletes jelentést ad a társaság működéséről. A titkárság az ügyrend szerint a könyvtárt is kezeli.

15. §. Pénztáros.

A pénztáros kezeli a társaság pénzét s a pénzügyre vonatkozó iratokat, beszedi az oklevél-, tagsági és egyéb díjakat; pontos jegyzéket vezet a bevételről és kiadásról és jelentést tesz a választmányi s közgyűléseken. Számadásait a választmány évenként legalább egyszer átvizsgálhatja és arról a közgyűlést értesíti. Minden pénztári bevételt nyugtatni köteles. Minden kiadás csak elnöki utalvány alapján történhetik. A pénztáros a pénztár állapotáról minden választmányi ülésen kimutatót terjeszt be. A közgyűlésen a pénztár állapotáról a kiküldött számvizsgáló bizottság tesz írásbeli jelentést.

16. §. Ügyvivők választása.

A társaság tisztviselői: az elnökök, a titkárok s a pénztáros a tisztújító közgyűlésen három évre közfelkiáltással, vagy általános szótöbbséggel és titkos szavazattal oly módon választatnak meg, hogy a mennyiben az első szavazásnál általános szótöbbsége egyiknek sem

volna, a második választás csak a legtöbb szavazatot nyert két egyén közt történik.

A tisztviselő állások valamelyikének a rendes időn kívül történt megüresedése esetén a legközelebbi közgyűlésig a választmány gondoskodik a helyettesítésről. A választmány évenként a közgyűlésen viszonylagos szótöbbséggel választatik; ha a választmány létszáma év közben megfogyna, a megüresedett állást a választmány ideiglenesen betöltheti.

17. §. Vagyon.

A társaság jövedelmét képezik: a rendes tagdíjak, az oklevélért egyszer s mindenkorra fizetendő díj, továbbá az alapítványok, mely utóbbiaknál csak a kamat adatik ki; végre a kiadott munkák és a néprajzi bemutatások után befolyó haszonösszeg. A tagdíjakra nézve a társaság éve januártól kezdődik. A társaság vagyonát képezik továbbá a könyvtár, a könyvkészlet és a felszerelési tárgyak.

18. §. A társaság belügyei.

A társaság belügyeinek kezelésére a választmány ügyrendet alkot.

19. §. Pecsét.

A Magyar Néprajzi Társaság pecsétje: Magyarországot jelképező női alak; fején koronával; kezében lábához támasztott paizszsal s ezen körirattal: „Magyar Néprajzi Társaság 1889“.

20. §. A társaság feloszlása.

Ha a társaságnak közbejött akadályoknál fogva meg kellene szünnie, vagy lényegesen átváltoznia, vagyonáról egy évnegyeddal előbb kihirdetett közgyűlésen a helybeli tagok két harmada vagy ha ennyi tag nem gyűlt volna össze, akkor egy hasonló módon kihirdetett újabb közgyűlésen a jelenlevő tagok határozzák el két harmad szótöbbséggel, hogy melyik hasonnemű hazai célú intézetre fordíttassék, a mely határozat azonban fogantatás előtt felsőbb jóváhagyás alá terjesztendő.

21. §. Állami felügyelet.

Az 1875. évi május hó 2-án 1508 eln. szám alatt kelt, az egyletekre vonatkozó belügyminiszteri szabályrendelet 9-ik pontjához képest, „az egyesület az esetben, ha az alapszabályokban meghatározott cél és eljárást, illetőleg hatáskörét meg nem tartja, a kir. kormány által, a mennyiben további működésének folytatása által az állam vagy az egyleti tagok vagyoni érdeke veszélyeztetnék, haladéktalanul felfüg-

gesztetik s a felfüggesztés után elrendelő szabályos vizsgálat eredményéhez képest végleg fel is oszlattatik vagy esetleg az alapszabályok legpontosabb megtartására különbeni felosztás terhe alatt köteleztetik.

Kelt Budapesten, 1895. április hó 21-én a Magyarországi Néprajzi Társaságnak rendes közgyűléséből.

Dr. Katona Lajos,
titkár.

Dr. Munkácsi Bernát,
ügyvivő alelnök.

Látta a magy. kir. belügyminiszter

Budapesten, 1896. év május 22-ikén.

a miniszter helyett:

Latkóczy Imre,
államtitkár.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÜGYRENDJE.

I. Az elnök és társ-elnök.

1. §. Az elnök, illetőleg társ-elnök a társaság képviselője hatóságokkal, testületekkel, intézetekkel, valamint a társaság rendes ügymenetén kívül eső fontosabb ügyekben egyesekkel szemben. Ő írja alá a társaság folyamodványait, átiratait s a nyilvánosságnak szóló értesítéseit.

2. §. A társaság egész ügymenete fölött a legfőbb felügyeletet gyakorolja.

3. §. Vezeti a köz-, felolvasó- és választmányi üléseket, kimondja a határozatokat.

4. §. Kiváló gondozásának tárgya a társaság erkölcsi és anyagi erejének gyarapítása, mely tevékenységében különösen az egyik alelnök és titkár támogatja.

5. §. Aláírja a tagsági okleveleket, melyeket rajta kívül még az esetleges társelnök, továbbá az ügyvivő alelnök és a főtitkár írnak alá.

II. Az ügyvivő alelnök.

6. §. Az ügyvivő alelnök a társaság belső ügymenetének, különösen a kiadványoknak és költségutalványoknak intézője. A költségvetés keretében a főtitkár előterjesztésére és láttamozása mellett aláírja és folyósíttatja az utalványokat. Előre nem látható kiadásoknál, a választmánynak való utólagos bejelentés kötelezettsége mellett, 50 frt erejéig utalványozási joga van.

7. §. A társaság összes tudományos jellegű nyomtatványai fölött a felügyeletet gyakorolja. A választmány határozata alapján a nyomdával szerződést köt és felbont. A könyvtárgyarapításra nézve a választmánynak részletes előterjesztéseket tesz.

8. §. Gondoskodik a tudományos anyaggyűjtés országos szervezéséről; e célból a választmány egy külön bizottságot rendel melléje, melynek feladata lehetőleg részletes kérdő-ívek kidolgozása s az ország különböző vidékein való terjesztése. Ha a társaság anyagi ereje megengedi esetleg a bizottság egyik-másik tagjával tanulmányutakat tesz a vidéki gyűjtők tüzetesebb tájékoztatása céljából.

9. §. Az elnököket távollétükben vagy felszólításukra helyettesíti. A tisztviselek helyes ügykezelésére felügyel. A társaság pecsétjét őrzi.

10. §. Mindennemű albizottságnak tagja.

III. A társ-alelnök.

11. §. A második, vagy társ-alelnök a társaság érdekében való külső propaganda vezetője. E munkájában elnöktele alatt egy állandó bizottság támogatja, melynek feladata egyrészt a társaság részére való adomány-és taggyűjtés, másrészt a társaság munkásságának népszerű megismertetését célzó mutatóanyagok, esetleg kirándulások és vándorgyűlések rendezése.

12. §. Szükség esetén az ügyvivő alelnököt helyettesíti.

IV. A főtítkár.

13. §. A főtítkár a társaság kitűzött tudományos céljainak eléréséhez vezető eszközökről gondoskodik. Gondozza a felolvasó és választmányi üléseket, melyeknek idejét és tárgyait az ügyvivő alelnökkel egyetértve állapítja meg. A választmányi ülések előadója s mindennemű albizottságnak tagja.

14. §. Gondoskodik a gyűlésekre való meghívókról, a jegyzőkönyvek rendes vezetéséről és hitelesítéséről, továbbá a társaság működésének hírlapi nyilvántartásáról. E működésében első sorban a titkár támogatja; de szükség esetén a választmány beleegyezésével külön díjazandó segédet is alkalmazhat.

15. §. A főtítkár szerkeszti a társaság összes folyamodványait, ezek ügyében, mint az elnökség képviselője, eljár. Ugyancsak ő teljesíti a társaság fontosabb érdekeit érintő levelezést. Az ügyek fontosságához mérten leveleit esetleg az ügyvivő alelnökkel, vagy az elnökkel is aláírhatja.

V. A titkár.

16. §. A titkár közös megegyezés alapján osztozik a főtítkárral a titkárság ügyvezetésében; különösen pedig előadója a társaság propaganda-ügyeinek s a folyóiratban a néprajz körébe vágó társadalmi és aktuális ügyek nyilvántartója.

VI. A szerkesztő.

17. §. A választmánynak előzetesen bejelentett s tőle elfogadott tervezet szerint szerkeszti a folyóiratot, esetleg a reá bízott egyéb kiadványokat. A munkatársakkal való levelezést végzi.

18. §. A szerkesztői tisztség az alelnöki, vagy titkári állások bármelyikével egybekapcsolható. Szükség esetén a választmány szerkesztősegédet ad a szerkesztő rendelkezésére.

19. §. A szerkesztő a kiadványok terjedelmét illetőleg a közgyűléstől megszabott költségvetéshez tartozik alkalmazkodni. A mennyiben ettől eltérést találna szükségesnek, erre nézve a választmány jóváhagyását kell előzetesen kikérnie. A választmánytól megszabott kulcs szerint megállapítja a folyóirat közleményeinek tiszteletdíjait.

VII. A pénztáros.

20. §. A pénztáros a társaság pénzeit és értekeit kezeli; ezekről pontos könyvet vezet.

21. §. Begyűjti a tagdíjakat, sürgeti a hátralékokat, kifizeti az ügyvivő alelnöki utalványokat.

22. §. Minden kiadásáról elismervényeket, vagy egyéb igazoló iratokat tartozik felmutatni.

23. §. Minden választmányi ülésen jelentést tartozik tenni a pénztár állásáról. Az évi közgyűlésen pontos kimutatást ad a kiadásokról és bevételekről s az ügyvivő alelnökkel egyetértve előterjeszti az új költségvetést.

24. §. Nyilvántartja a társaság tagjait. A befizetéseket a folyóiratban nyújtatja.

25. §. Minden évnegyed végén a pénztárt vizsgálatra készen tartja.

26. §. Iratainak hitelesítésére külön pecsétje van ezen fölirattal: „A Magyar Néprajzi Társaság pénztára“.

VIII. A pénztári ellenőr.

27. §. A pénztári ellenőr kötelessége minden évnegyedben a pénztárt és könyveit átvizsgálni s e vizsgálatokról jelentését a könyvekbe bejegyezve a választmánynak is előterjeszteni.

28. §. A közgyűlés előtt a pénztárt és könyveit egy ezen czélből külön kiküldött számvizsgáló bizottság vizsgálja meg, mely tapasztalatairól a közgyűlésnek számol be.

IX. A könyvtárór.

29. §. A könyvtárór rendezi és pontosan lajstromozza a könyvtárt, külön-külön szakok és szerzők szerint. Minden egyes munkát lebélyegez a társaság bélyegzőjével, melynek felirata: „A Magyar Néprajzi társaság könyvtára“.

30. §. Térítvény mellett kiadja a könyveket s legfeljebb három hónap eltelte után azokat visszakéri.

31. §. A könyvtárhelyiségben hetenként legalább egyszer hivatalos órát tart.

32. §. A választmánynak bejelenti s a folyóiratban nyilvántartja az adomány vagy vétel útján történő gyarapodásokat.

33. §. Rendben tartja az irattárt.

34. §. A könyv- és irattár állásáról az évi rendes közgyűlésen összefoglaló jelentést tesz.

X. A választmány.

35. §. A választmány megvitatja az intéző tisztviselőktől előterjesztett ügyeket s fölöttük szótöbbséggel határoz.

36. §. Szükség esetén részt vesz az egyes tisztviselők részére kiszabott munkakörökben. Különös feladata a beérkezett tudományos munkák vagy a társaság működésére vonatkozó javaslatok megbirálása.

37. §. A választmányi tagok az ülésekre meghívót kapnak s ők ezeken megjelenni kötelesek. A mennyiben ezekről egész évnegyeden át igazolás nélkül elmaradtak, a választmány a közgyűlés jóváhagyásának fönntartásával magát helyettük öt tag számáig más tagokkal egészítheti ki.

38. §. A vidéki választmányi tagok feladatköre a néprajz érdekeinek képviselése a saját vidékeiken, különösen pedig tagok gyűjtése, a nyomtatványok terjesztése, esetleg fiókkörök s néprajzi múzeumok alakítása. A kirándulások és vándorgyűlések rendezésében tőlük várja a központi választmány a legfőbb közreműködést, ugyancsak ők figyelmeztetik a központi választmányt az egyes vidékek néprajzi tanulmányának fontosabb teendőire.

Jegyzőkönyv

a *M. Néprajzi Társaság* 1896. július 7-én d. e. 10 1/2 óraker az
évezredes kiállítás ünnepélycsarnokában tartott

millenniumi díszüléséről.

Jelen voltak az elnöklő dr. *Kuun Géza* grófon kívül: *Szalay Imre* nemzeti múzeumi igazgató s a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ő excellentiája képviselőjében *Szmrecsányi Miklós* miniszteri osztálytanácsos úr, továbbá *György Aladár* és *Munkácsi Bernát* dr. alelnökök, *Katona Lajos* dr. titkár, ki a jegyzőkönyvet vezette, *Semayer Vilibald*, *Balassa József* dr., *Herrmann Antal* dr., *Kunos Ignác*, *Kurz Sámuel*, *Lázár Béla* dr., *Réthy László* dr., *Tialios György*, *Torma Zsófia*, *Tóth Lőrincz*, *Vikár Béla* választmányi, illetve rendes tagok, valamint csekély számú, de díszes, többnyire hölgyekből álló közönség, közöttük: *Télffy Iván*, *Schvarcz Gyula* egyetemi tanárok, *Kuun Géza* grófné, *Thuránszky Irén* igazgatónő, *Korányi Sarolta*, *Karácsonyiné*, *Bárczayné*, *Schvarcz Gyuláné* stb.

1. *Kuun Géza* gróf olvassa elnöki megnyitóját. (L. a 232. lapon.)

2. Az elnök megnyitó beszéde végén meleg szavakban üdvözli a kormány részéről megjelent *Szmrecsányi Miklós* miniszteri osztálytanácsost és *Szalay Imre* múzeumi igazgatót s köszönetet mond úgy nekik, mint a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter úrnak a társaság iránt ezzel is tanúsított meleg érdeklődésükért.

3. *Szmrecsányi Miklós* miniszteri osztálytanácsos erre a Néprajzi Társaság nagy kulturális és nemzeti missiójáról megemlékezvén, biztosítja annak tagjait az illetékes kormánykörök legmelegebb jóakarataról, melyből kifolyólag a társaság mindenkor számíthat e körök támogatására is (l. fönt 245. l.).

4. Az elnök jelenti, hogy a *Prager deutscher Wissenschaftlicher Verein für Volkskunde und Linguistik*, mely eddig is több jelét adta már társaságunk iránti szives figyelmének, a mai díszülés alkalmára *Lenz Oszkár* dr., hírneves afrikai utazó tollából egy külön értekezést adott ki s azt 100 példányban a társaság tagjai közt leendő kiosztás végett igen meglehangú üdvözlő irat kíséretében küldte meg.

Felszólítja ezután az elnök a titkárt, hogy olvassa fel a prágai testvéregyesület üdvözlő iratát.

Hochverehrtester Herr Präsident!

Hochgeborener Herr Graf!

Seit der Begründung unseres eigenen Vereins haben wir von der unter ihrem Präsidium stehenden hochangesehenen Gesellschaft so viele Beweise freundschaftlicher Gesinnung erhalten, dass wir uns gedrungen

fühlen, den bevorstehenden Festtag Ihrer Jubelsitzung nicht vorübergehen zu lassen ohne ein Wort des Dankes und zugleich des Glückwunsches zu übersenden. Gleichzeitig haben wir uns erlaubt, als äusseren Ausdruck unserer Gesinnung eine Abhandlung unseres Mitgliedes, des Professors Oskar Lenz, in Druck zu legen und eine grössere Partie Exemplare an Ew. Hochgeboren mit der Bitte abzuschicken, die Austheilung hochgeneigtest in Ihre Hand nehmen zu wollen.

Indem wir nun nochmals unsere aufrichtigsten Glückwünsche für das fernere Gedeihen Ihres so schön blühenden und wissenschaftlich so nützlichen Vereines aussprechen, und uns der Hoffnung hingeben, das unsere gegenseitige Freundschaft auch in Zukunft unerschüttert bleiben und immer mehr zunehmen werde, verharren wir in vollkommener Verehrung

Ew. Hochgeboren
ganz ergebenste

Prag, 2. Juli 1896.

Prof. Dr. Otto Keller, I. Präsident
Prof. Dr. Max Grünert, II. Präsident.

Ez átirat felolvasása után a titkár a következő válasz- és köszönőtáviratot mutatja be:

«Herrn Prof. Otto Keller Prag.

In dankbarer Erwiederung der collegialen Begrüssung und schönen Gelegenheitschrift, mit denen der Prager deutsche wissensch. Verein für Volkskunde und Linguistik die Ung. Ethnogr. Gesellschaft anlässlich der feierlichen Jubelsitzung derselben zu beehren die auserlesene Aufmerksamkeit hatte; lässt die unter meinem Präsidium stehende Gesellschaft den Prager deutschen Commilitonen ihren herzlichen Gruss und die besten Wünsche für das fernere Gedeihen ihres Vereines aus der soeben stattfindenden Millenniums-Festsitzung übermitteln.

Dr. Graf Géza Kuun, erster Präsident.»

5. Az elnök jelenti, hogy az idő előrehaladottsága miatt *Réthy* László dr.-nak «A magyarság és nemzetiségeink» című előadása nem kerülhet felolvasásra.

6. *Vikár Béla* indítványára az ülés elhatározza, hogy az előadás azért felolvasottnak tekintendő s a társaság folyóiratában a millenniumi díszülés előadásai sorában közlendő.

7. *Katona* Lajos dr. olvassa «Ethnologiánk eredményei és feladatai» című előadását.

8. *Kovács* Gyula dr. bevezető előadás után a helyszínen mutatja be a társaság tagjainak és a díszülés közönségének az évezredes kiállítás *néprajzi faluját*, a minek utána az elnök az ülést az előadónak a társaság nevében mondott köszönettel bezárja.

Őstörténeti csendélet.

Még egy szó ad «*terram Evilath*». Hatalmas süstörgés, ropogás zajával hallatja Fiók Károly a «Századok»-ban (XXX., 273.) «*Őstörténeti visszhang*»-ját amaz észrevételekre, melyekkel tudománykodásának egy-némely vonását e folyóirat tavalyi évfolyamában (448—51. ll.) megvilágítani bátorkodtam. Nem nagyon nyugtalanít mégsem a kár, melyet ez módszeres nyelvtudósaink sorában elkövethet; magasba ugró, színes csillagokat hányó rakétákkal szemben meg van edzve hál' Istennek eléggé az ő szívük. A mitől okom van tartani, az a jelen vész esetén legfeljebb őstörténeti kutatóink hiszékenysége lehet, kik nem rendelkeznek mindig a szakismeret ama próbakövével, melylyel az idegen területről részükre hozott anyagot a maga értéke és mivolta szerint megbecsülhetnék, s vajmi könnyen esnek ennél fogva csalódásba, tiszta aranynak vélvén azt, a mi tulajdonképen csak talmi. Azért térek vissza még egyszer az ősi mondáink bűvárait közelebből érdeklő «*terra Evilath*»-ra, melyről Fiók most is egyre erősítgeti még, hogy *osz t j á k* szó s nem bibliai eredetű név, mivel szerinte a *Chaviláh* alakból *nem lehet* különös végzete miatt a görög-latin átírásban: *Evilath*. Azonban a pozitív tény ellen nem használ semmi csökönyösség. Pedig pozitív tény s nem valami okoskodás fölvétele, hogy a héber *Chaviláh* tartománynév egyes bibliai codexekben *Hevilath*, *Evilath* alakban van átírva s éppen azért hivatkoztam a tudományos kiadású Heyse-féle bibliára, mert ott ez a tény a jegyzetben kitett variánsok tekintetbe vételével egész kényelmesen szemlélhető. Nem is magában álló az efféle átírás, bibliai szaktudósok egész sereg ilyet állítottak össze,¹ s ott van közöttük a tetragrammaton istennév *Ihvh* is, melyet egyes papyrusok s Irenaeus latin codexei $\text{I}\omega\delta$, $\text{I}\omega\tau$, *Jaoth* alakban írják át, vagy a *faraó* szó, melyet Josephus Flaviusnál is φαραώτης alakban találunk. Akármint elmélkedjünk is tehát az *Evilath* végzetének keletkeztéről, az egyszer semmikép sem jöhet kétségbe, hogy az egész alak, illetőleg név bibliai. Meg is mondja világosan a magyar krónikaíró, hogy mindazt, a mit a magyarok ősatyáiról, Hunor- és Magorról¹ közöl, azt a

¹ Így *Baudissin*: «*Studien zur semitischen Religionsgeschichte*». I. füzet. Lipcse, 1876. 194. l. — *Freudenthal*: «*Hellenistische Studien*». Boroszló, 1875. 169. l. — *Deissman*: «*Bibelstudien*». Marburg, 1895. 9. l. — E munkákra dr. Krausz Sámuel tanár úr volt szíves figyelmeztetni.

¹ E nevek a *hún* és *magyar* népnevek kombinációi a bibliai *Gómer* és *Mágóg* nevekkal, melyeket Gen. X. 2. mint Jáfet fiait legelől említ.

bibliából és bibliamagyarázók irataiból meríti. «Sicut dicit *sancta Scriptura et sancti doctores*, Hungari descenderunt a *Magor* filio Japhet, qui post diluuium anno quinquagesimo VIII-o, *sicut dicit sanctus Sigilbertus episcopus Antiochenus* in *Cronica Orientalium nationum* intrauit *terram Evilath*». (Marci Chronica; Toldy kiadásában, IV. 1.) Fiók ez idézetem ellenében azt hozza fel, hogy előbb kihagytam, illetőleg csupán pontozással jelöltem az «*Antiochenus in Cronica orientalium nationum*» szavakat, melyek szerinte a «vitattott kérdést leginkább érdeklik», sőt «mondhatni annak *döntő* részét» alkotják. Mintha bizony Sigilbertus egyházi írónak állítólagos «Antiochenus» volt s hogy a keleti nemzetekről krónikát szerkesztett a XIII. században ellene szólna ama felfogásnak, hogy *Magor* (recte: *Mágóg*), vagy *Jáfet* — mert a «*qui*» névmás bármelyikre vonatkozhatik — *Evilath*-ba vándorlásáról valamely bibliai magyarázat alapján írhatott. Jó okom volt e szavak mellőzésére. Íme mit ír róluk Kuun G. gróf (Relat. Hung., II. 108.): «*Sigilbertum* chron. pict. Vind. redactionis auctor falso *episcopum antiochenum* dicit» s alább: «Auctor redactionis chron. pict. Vind. quam ob causum *Sigebertum* (Sigilbertus) *Gemblacensem* ‚Episcopum antiochenum‘ (sic) dixerit, ne conjectura quidem assequi possumus. Sigeb. Gemblacensio obiit 5. oct. 1112. Opus ejus ‚*Chronographia*‘ inscriptum ab anno 381 usque ad annum 1112 pertinet». Nagyon zavaros a magyar krónikaíró idézett helye s Fiók igen lekötelezne bennünket, ha kimutatná Sigilbertusnak azt a helyét, hol *Magornak* vagy *Jáfetnek* «*Evilath*»-ba való vándorlásáról» szó van.¹ Bizonyos azonban mégis

¹ Én a bécsi képes krónika szóban forgó közlésének így képzelem keletkezését. Sem Sigilbertus, sem valamely más egyházi író művéből nem igazolták eddigelő a krónika forrásainak kutatói, hogy bennük *Jáfetnek* vagy *Magog fiának Evilathba való vándorlása* említve volna, mi egyébként azért is valószínűtlen, minthogy a biblia szövege reá alapot nem szolgáltat. Hanem igenis szó van *Nemroth*-nak *Evilath*-ba való vándorlásáról, még pedig a nemzeti krónika régi szövegében, melyet a bécsi képes krónika alapul használt; a mint t. i. ez kitetszik az ugyanezen alapon keletkezett budai krónika következő helyéből: «*Nemroth gigas post linguarum confusionem terram Evilath dicitur introiss.*, que regio *Persiden* (így!) isto tempore nominabatur, ibique duos filios *Hunor* scilicet et *Magor* . . . generauit ex quibus *huni* siue *hungari* sunt egressi.» A bécsi képes krónika szerzetes írója tudvalevőleg tudós kritikával törölte *Hunor* és *Magor* elődei közül *Nemroth*-ot három okból: 1. mivel a bibliai nemzetségtáblázatban *Hunor* és *Magor* (recte: *Gómer* és *Mágóg*) *Jáfet* fiai, *Nemroth* ellenben *Khuš* fia és *Cham*-nak unokája, az előbbi krónikák genealogiája tehát ellene mondott a bibliának; — 2. mivel *Nemroth* (ki a biblia szerint «*hős vadász* volt az *Úr* előtt») s így mint a magyar nemzet őse igen megfelelt az előbbi krónikaírók nemzeti önérzetének) mégis *Cham*-nak volt a sarjadéka, kit pedig utódaiban *Noé* megátkozott; végül — 3. mivel *Nemroth* sohasem lakott a *Tanaiss* vizénél, honnan a magyarok eljőttek,

az a negatív tény, hogy a magyar krónikairó ezt az *Evilath* nevet *nem a magyar néphagyományból vette*; Fiók azon fölvételének elfogadásához pedig, hogy a magyar krónikairó megnevezett forrása, t. i. Sigilbertus «*Keleti népek régi krónikáiból*» vette légyen ezen adatát, annak bizonyítása volna szükséges, hogy ez az eset egyéb közléséből is kitetszik, mit azonban Fiók meg sem kísért, a mint nincs is e nézetének semminemű alapja. Édes kevés argumentum lehet e mellett az a legjobb akarattal kalandos ötletnek nevezhető felfogása, hogy az *Evilath* név = osztják *evi* «hit» + *-la* fosztó képző + *t* pluralis képző s az egész együtt «*hitellenek*», valamint hogy e szó azonos volna az *eftalita* népnévvel, melynek alaprésze *osztják* (*evi* «hit»), képzője pedig *vogul* (*-tal* «*talan*»). A kinek ilyen furcsa fogások izlenek, hamarosan találhatok egész halommal eléje belőlük, még pedig, hogy messzebb ne menjünk, mindjárt az *eftalita* név változatait rántva elő. Azt látjuk pl. Kuun G. gróf könyvéből, hogy e nép perzsa neve: *Haitál*; ez a név is megfejthető a *vogul*ból, hol *χajttal* «*meg nem futamodó*». Minő találó nevezet ez egy ily harczos nép számára! Ha emellett az örmény nevezet: *Thetal*, ez megint a *vogul tétal* «*étlen, éhséget tűrő*» lehetne tudva, hogy az efféle edzett nép

hanem az *oczednát*. Azonban ha törölte is Nemrothot, meghagyta mégis még pedig *Magor*-hoz fűzve, azt a Nemrothról szóló közlést, hogy *Evilath*-ba vándorolt, megjegyezvén némi igazolásul, hogy ez a «*regio Persiden isto tempore nominabatur*», a mely tájon (helyesebben mondva: Perziától éjszakkelé) Ezékiel szerint (38 : 6, 15.) tényleg lakott *Gómer* és *Mádog* népe. Magától értetődik, hogy az alapul szolgáló nemzeti krónika is nem a magyar néphagyományból, vagy valamely keleti pogány forrásból értesült Nimródnek *Evilath*-ba való vándorlásáról, hanem valamely bibliamagyarázó egyházi írótól. Jó alapot nyújt erre maga a biblia, midőn azt írja, hogy Nimród «*birodalmának elseje Babel volt*, aztán *Erekh*, *Akkad* és *Khalneh* Sineár földén» (Móz. I: 10, 10.). Babelbe ugyanis Khûš-ból, vagyis az Egyiptomtól délre, valamint az arab félsziget déli részén elterülő Aethiopiából, Nimród ősi hazájából *Chaviláh*-n, *Evilath*-on keresztül lehetett jutni, mely tartomány a biblia szerint (Móz. I: 25, 18.) Jismâel fiai telepeinek Egyiptomtól kiindulva végső, tehát nyugati határán volt, más szóval Arábiának Perzsia felé eső részén. Strabonak *Ναλοκαίον*: népe is, melylyel az újabb bibliakutatók *Chaviláh*-t azonosítják a perzsa tengeröböl felé esik. Természetes, hogy valami mély alapossgót Ázsia távolabb fekvő országainak földrajzi helyzetét illetőleg krónikásainktól nem várhatunk: elég volt nekik az, hogy egyik forrásuk Nimroth-nak *Evilath* ba vándorlásáról, másik *Persis*-be való jutásáról beszéljen, hogy e kettőt a szükséghez képest (mivel t. i. *Magor*-t és a magyarokat mégis csak Perzsia felől kellett eredtetniök) azonosítsák, vagy fölcseréljék. Nemroth-nak *Persis*-be vándorlását Isidorus Hispalensis révén is tudhatták, ki a bábeli toronyról beszélvén, ezeket mondja: «*Hanc turrim Nembrod Gigas construxit, qui post confusionem linguarum migravit inde ad Persas, eosque ignem colere docuit*» (Chronicon D. Isidori Archiepiscopi Hispalensis ab initio mund etc. 1617-iki kiadás 262. l.)

mennyire tud az éhség és szomjúság gyötrelmeinek ellene állani. Ha végül őket a sinai írók *Yethe*, *Yita* alakkal írják: ki ne gondolna itt a magyar «*gyű te!*» lónógatásra, mire bizonynyal szükségök lehetett gyakran a lovas hún eftalitáknak. Tessék válogatni e falatokból! M. B.

*

A ki nem tud arabusul, ne beszéljen arabusul; vagy legalább ne álljon ki a piacra szónokolni arabusul; mert akadhat hozzáértő is a hallgató közönségben, ekkor pedig könnyen folt esik az emelvényen álló tudományos hírnevén és tiszteletén. Így elmélkedik a közönséges életbölcsesség; de úgy látszik, nem elég meggyőző erővel ahhoz, hogy jeles nevű és nagytekintélyű hazai tudósunknak, dr. Horváth Géának, a magyar orvosok és természetvizsgálók állandó központi választmányja természettudományi osztályelnökének imponálna. Ő ugyanis szaktársainak a millennium tiszteletére minap Budapesten tartott vándorgyűlése alkalmából azt vette fejébe, hogy a honfoglaló magyarok természetrajzi ismereteiről tart előadást. Ebben ugyan még nincs semmi különös, sőt tekintve a tárgy érdekességét és alkalomszerű voltát, még dicsérendőnek is találhatnók tudósunk vállalkozását, ha ő annak kivitelében véletlenül hátat nem fordít annak a szaktudománynak, melyen élete bokros érdemeit eddig gyűjtötte s nem ártja magát egy olyan tudományszakba — jelesen a magyar összehasonlító nyelvtudományba — melyen lámpással keresve sem találhatjuk bármily parányi igazolását is tájékozottságának. Azonban magában véve az ily allotria sem volna gáncsra méltó dolog, ha tudósunk e nevet megillető komoly lelkiismeretességgel és elfogulatlansággal átkutatja a tárgya körébe vágó szakirodalmat s ezen alapon vonja le következtetéseit. De ő e helyett minden egyéb tanulmánnyal könnyed felületességgel végezve, főkép Vámbéry munkáira és adataira épít, oly bizalommal, mintha ezeknek értékét a tudományos kritika sohasem bolygatta volna. Így aztán nem egy tétel kerül fejtegetései sorába, melyen a tudomány mai állása mellett méltán megütközhetünk. Azt mondja pl. — mint előadásának a «Pester Llyod» szeptember 13. és 15-iki számának tárczájában megjelent német fordításában láthatjuk — hogy «a magyar nép a honfoglalás előtt a közugor eredetű általános *hal* nevezeten kívül nem ismert külön elnevezéseket az egyes halfajokra» s «hogy az egyes halnemek megkülönböztetését csak itt, új hazájában tanulta el» a környező szlávoktól és németektől; mert a magyar «a halászatot előbb csak úgy mellékesen üzte». Neki tehát hiába írta meg Herman Ottó a «Magyar Halászat Könyvét» s mutatta ki benne az őseredeti magyar hal- és halászati szerszám-nevek

egész seregét, hiába fejtette ki összehasonlító néprajzi és okiratos történeti alapon művelődéstörténetünknek azt a fontos tanulságát, hogy «bárhonnan jött legyen a magyarság, *halászó vidékről kellett jönnie*, s hogy az emberiség ösfoglalkozása, a *halászat, mindenesetre e nemzetnek is ösfoglalkozásai közé tartozott*» (65. l.). Bele sem tekintett a magyar népies halászat *műnyelvét* tárgyzó értekezésembe (Ethn. IV.), melyben e fogalomkörbe tartozó aunyi szónak utaltam finn-magyar és török nyelvbeli másaira. Nem veszi tekintetbe Reginonak a 889. évhez fűzött azon megjegyzését, hogy a magyarok «átbarangolják a pannonok és avarok pusztaságait s *vadászatból és halászatból szerzik meg mindennapi eledelőket*» s «Ibn Roszteh (ki nála még mindig: Ibn *Daszta*) szűkszavú értesítésének idevonatkozó helyét, mint valami középkori betűfacsaró exegeta, arra magyarázza, hogy *csak egy része* a magyaroknak, a mely t. i. a folyók közelében élt s az is *csak tél idején* űzte volna a halászatot, holott helyes fordítással az illető hely így hangzik: «a madsgarok a téli idő beálltával, a mely folyóhoz legközelebb laknak, ahhoz költözködnék s *halászzal foglalkozva ott maradnak az egész tél ideje alatt*, a midőn eme folyók mellett alkalmasabb élniök, mint bárhol másutt». Nincs itt szó «bizonyos részéről» a magyaroknak, hanem általában a *magyarokról* s bizonyos dolog, hogy a kik télen a jég alatt halásznak, űzik e foglalkozást nyáron is, ha a vadászat mellett megosztva is. A nyelvtudomány és néprajz döntő bizonyosságát ez a tudósítás semmiesetre sem teheti kétségessé. — Elvitatja tudósnk az ősmagyaroktól a *méz* ismeretét is azon alapon, hogy fátlan vidéken, a pusztaságon *méh* nem jól tenyészik; pedig tény az, hogy bár iráni eredettel megvan mint közös ősi elem a *méz* és *méh* szó a finn-magyar nyelvek egész vonalán (l. Ethn. V., 136., 178.) s a vogul népköltészet számtalanszor említi a «mézes ételt és méhsört», sőt a votjákok *mézsüret-ünnepet* is tartanak. Az új hazában szerzettnek semmiesetre sem lehet e két szót tartanunk. — Sok tévedésében Vámbéry adatai és szóegyeztetései vezették gyanútlanul félre. Így, hogy sorban haladjunk, mindjárt a *ló* szónál, melyről azt mondja Vámbéry nyomán (Magy. Ered. 287.), hogy a kirgiz *lau*-val azonos s hogy ez ment volna át a vogulba és osztjákba is *lū* alakban; holott a valóság az, hogy a kirgiz *lau* (mely csak összerántása a köztörök *ulau*, *ulak*, *olak* alaknak) nem jelent «lovat», hanem általában «teherhordó állatot, fogatot, előfogatot», ellenben a rokon nyelvek *lū*, *luw* szava különösen «lovat» (l. erről bővebben: Ethn. V., 166.). A kirgiz és köztörök «ló» szó egészen más hangzása, ez t. i.: *at*. — A *csödör* régebben *cséder*, *csöder* alakkal nem «ménlovat», hanem egyszerűen «lovat» jelentett, s mint Simonyi kimutatta (Nyelvőr XII., 435.) a német *zelter* mása, nem a perzsa-török *čaudur* «kiabáló, nyerítő, ménló» szóé, mint Vámbéry hirdeti (u. o.). — A *mén*-nek törökből való

származtatására egyelőre szintén nincsen elfogadható alap; nem tekinthető t. i. ilyennek a Vámbérytól fölhozott *minmek*, *miñmek* ige, melynek jelentése: «*fölülni, ráülni*» (u. o.). — Az *eb* ősi magyar szó (= vogul *ämp*), a török *et, it* «*eb*» szóval nem egyezik s hasonlóképen nem a *kutya* (= vog. *kütüw*) a török *küçük*-kel, mely általában «*kicsinyt*» és különösen «*kutyakölyköt*» jelent; tehát helytelenül mondja Vámbéry után (u. o.) 289.) Horváth, hogy egyaránt vannak másai az ugorban és *törökben*. Ellenben kihagyta Horváth a tényleg török eredetű *kopó*-t s az ősi *agár*-t. — Nem áll, hogy a *juh*-féle nevek mind török eredetűek; maga a *juh* nem az s az *ürü* is kétes (l. Ethn. V., 74.). — A *szarvasmarha* fogalmi köréből nem török az *üsző* (l. u. o. 73.), ha Vámbéry tud is rá kádencziát a török *ösük* («*felnövé*») szóban (Magy. Ered. 286. l.). Kihagyta Horváth, mivel Vámbéry könyveiben nincs rá adat, a legfontosabb szót e körből, t. i. az iráni eredetű *tehén*-t (l. Ethn. V., 74.). — Félrevezette Vámbéry magyarázata a *sólyom* eredetére nézve is, melylyel a török *çoju, čajlak* (Magy. Ered. 293.) hangtani okoknál fogva nem egyeztethető. — A *kigyó*-nak semmi köze a török *kaj*- «*csúszeni*» igéhez, mint Vámbéry nyomán (u. o. 531.) Horváth írja; l. róla Ethn. V., 296. — A *hangya* régibb s tájnyelviileg ma is élő alakja *hangyál*; hangtani nehézségeknél fogva nem követhető Vámbéry felfogása a török *karınza* «*hangya*» szóval való egyeztetésben; l. Nyelvtud. Közl. XXI., 117.

Az előítélet rendkívüli hatalmának tanulságos bizonyítéka, hogy Horváth G. komoly tudós létére ellentétbe helyezkedve az összes hazai és külföldi szakértők egyező meggyőződésével, még ma is *török* eredetűnek véli a magyar nyelvet átvétel révén származottaknak magyarázván szókincsében azon elemeket, melyeknek másai az ú. n. «*finn-ugor*» nyelvekben találhatók. Tudvalevőleg e tévedésből megtért már maga Vámbéry is, ki azt előbb tüzzel-hévvvel terjesztette, nem lévén természetesen abban a helyzetben, hogy azt egyszersmind dilettans táborából kivonja. Szinte mulatságos, a midőn Horváth előadja, hogy «*a régi ugor szomszédság révén ismerte meg a magyarság a szű-t, nyüvet, férget és tetüt*», nem sejtván, hogy az «*ugor*» név éppen az ő kedvelt törökjeinek volt az ősi időkben jelzője s hogy a *tetü* mellett ott van igazi elvitázhatatlan török szó gyanánt az aprótetűnek *serke* neve (= csagataj *serke*, oszm. *sirke*, tatár *serkü* «*serke*»). — A *nyuszt* és *nyest* szókat kereskedelmi úton átvetteknek képzei a «*finn-ugorok*»-tól, pedig már Jordanes írja: «*Hunuguri autem hinc sunt noti, quia ab ipsis pellium murinarum venit commercium*» s Rubruquis: «*De . . . Pascatir, quae est Maior Hungaria, adducuntur pelles pretiosae*», a mint még II. Endre király idejében 1222-ben is olvasható törvénykép: «*mardurine juxta consuetudinem a Colomanno rege con-*

stitutam solvantur» (l. Kuun G.: Relat. Hung. 17—18. ll.). Azt képzeljük-e, hogy a vadászattal kétségtelenül foglalkozott ősi magyarság e bőröket nem maga szerezte, hanem csak közvetítette, azaz mint kereskedő nép másoktól megvette s aztán eladta?! Mikor volt ennyi kereskedői hajlandóság a magyarban?! — A madarokról azt tanítja Horváth, hogy csak háromnak nevét vették át az «ugoroktól», jelesen a lúd-ét, holló-ét és varju-ét. Ezt a tévedését is Vámbérynak köszönheti. Ilyenek még: *fajd* (= vog. *polť, polťä*, osztj. *pojdek, pajdek*; l. Nyelvtud. Közl. IV., 450.); *fecske* (= finn *pääsky*, u. o. 453.), *bagoly* (= vog. *māñxwlä*; l. MUGSz.), *vöcsök* (l. Ethn. IV., 293.), *sas* (= vog. osztj. *sius, síwés* «sas faj»), *rigó* (= vog. *rāñxép u j* «kiáltó állat»); alapszava megvan a magyar *rív-*, *rikolt-*, *rikkkant-* igékben) s rajtuk kívül még *hattyú*, *ölyv*, *turul*, *harkály*, *haris*, *darú*, *sólyom*, mely utóbbiak ugyan végelemzésükben a törökségből valóknak mutatkoznak, de már ősi közös ugor átvételek. — Egy esetben kedvez Horváth az «ugorság»-nak, jelesen a *kova* szónál, melyet a finn *kova* «kemény» szóval egyeztet Budenznek elavult régibb véleménye alapján (Nyelvtud. Közl. VI., 389.). Éppen a szoros hangtani egyezés az akadály e fölvételben; inkább gondolható a *kova* a *kő* (*kőve-*) mélyhangú másának (dim. képzővel; v. ö. *kavics*, e mellett: *kővecs*). — Ezzel szemben nem vesz tudomást az *ón* és *ólom* cseremisiz *volne* «ón», vogul *wölem* «ólom» stb. megfelelőiről (Ethn. V., 6.), s még mindig a szláv *olovo* után indulva, elvitatja a honfoglaló magyarságnak e fémekkel való ismeretségét.

Általában fölötte tájékozatlan természettudósunk a nyelvészeti tanu-vallomások műveltségtörténeti értékesítésében; nyilván nem olvasta Schrader ismeretes könyvének erre vonatkozó fejezeteit. Ő pl. minden aggodalom nélkül sorolja a szláv hatás korába az olyan természetrajzi ismeretek keletkeztét, melyekre véletlenül nem maradt meg az ősi név. Képes ennél fogva föltenni, hogy a honfoglaló magyarok ismerték és megkülönböztették a *sőreg*-et (mert ennek tudja török *süjruk* mását); de nem különböztették meg a *csukát* (mely a szláv *ščuka*-val azonos); már az őshazában ismerték a *borzot*, *rókát*, *vadkant*, *hiúzt*, *evetet*, *nyusztot* stb.; de ismeretlen volt a *medve*, mert ez a szó a szlávból került. Hogy egyes állatfajok nevének elveszte más úton is magyarázható (l. Ethn. IV., 52.), előtte nem is dereng. — Szerinte a honfoglaló magyarok nem ismerték a *szamárt*, mert neve olasz eredetű, nem gondolva meg, hogy az *öszvér*, mint iráni átvétel, mégis csak keleti ismeret. — A *macská*-ról sem hihető, hogy a magyarok épen csak mai hazájukban ismerték volna meg; egy hunn korszakbeli női sírban is találtak macskacsontvázat s házi állatkép a nomádok is tartják ez állatot. — Még a *vidra*-ról, *pókról*, *gilisztáról*, *bolháról* és

moháról is fölteszi neveik alapját, hogy csak a szlávok ismertették meg a honfoglalókkal (l. az előbbire nézve Ethn. IV., 177.).

Szemben az efféle hamaros következtetésekkel néha aztán fölös scrupulusokra is akadunk szerzőnknel. Szerinte pl. a *kecskét* nem tenyésztették az elődök, mivel ez állat eredetileg hegyes, sziklás vidékek lakója. Mintha bizony a mi alföldünkön nem tenyészténének kecskét, noha rajta nincsenek hegyek. Azok, kik a magyarságnak a baromtenyésztésben első mestereik voltak, t. i. az irániak, már évezredekkel előbb kedvvel űzték a kecske-tenyésztést, a mint ezt Geiger «Ostiranische kultur im altertum» művéből láthatjuk (345. l.). — Még a *dísznó* tenyésztése is jó okkal föltehető, hiszen keleti szók a *sörte* és *agyar*, melyekkel szemben mit sem bizonyítanak a Horváthtól felhozott *szalona*, *kolbász*-féle szláv eredetű szavak, midőn megvan mellettük az eredeti *háj* és *hurka*. — Különös, hogy Horv. a *szarvas-t* csak a Maeotis ingoványában fedeztetni föl a Hunor- és Magorról szóló rege alapján, holott valamilyen szarvasfajt találhattak talán éjszakábbra is. Általában tévedés, hogy a Kaukázus lett volna az első hegyi erdős vidék, melyet a magyarok láttak. Az Ural déli és középső része is erdőkkel és dombokkal van borítva s a magyar nyelv bősége hegyi műszókban (*hegy*, *domb*, *szirt*, *hágó*, *kő* pl. Bálványkő = osztják *keu* «stein, berg, Ural» stb.) is arra vall, hogy ne csupán pusztaságot tegyünk fel a magyarok ősi hazájának, mely mindenestre érintette az Uralt, sőt mint több jel alapján vélhetjük, az Altaj hegység délnyugati ágait is.

Két eredeti nyelvészeti ötlettel is találkozunk Horv. előadásában, melyek közül azonban az hogy a *dió* (*gyivó*, *díja*) = Διὸς βάλανος «Zeusz makkja», latin *Juglans* (Jovis glans) nem mondható valami értékesnek (v. ö. Nyelvtud. Közl. XX., 472. és XXI., 116. és kabardin *dlej*; Erkert). Tetszetősebb a székely *pakilincs* «poloska» egyeztetése a georgiai *baglindsó* szóval melyek közül az utóbbi török eredetűnek látszik (v. ö. a tatár elemekben bővelkedő tadvai vogulban *puhlenši* «lóbölgöly», továbbá a *bögöly* szónak török rokonságát; Nyelvőr XIII.). Grúz alak: *baglinžo*, melynek mása az ingiloiban *balgunž* «wanze» (Erkert). — Halljuk intő kritikai szavát is, még pedig a tölem egybeállított magy. *hangya*, *hangyál* = tatár *kandala* «poloska»¹, magyar *hernyó* (*hornyó* Besztercei szójegyzék, *hirinyó*) = török *karınza* «hangya» és *csótán* = oszm. *sogulžan*, tatár *čewčlžan* «gilisza» szögyeztetések kapcsán, melyeket a jelentések eltérései miatt nem talál elfogadhatónak. Pedig három ízben is (Nyelvőr XI., 195; Nyelvtud. Közl. XX,

¹ Jelentésileg pontosan egyező megfelelőit is idéztem a *hangya* szónak: Nyelvtud. Közl. XXI, 118.

471. és Ethn. IV, 172—174.) halmoztam egész sereg példát össze annak igazolására, hogy természetrajzi neveknél egész közönséges eset rokon, vagy egymásra ható nyelveknek hangtanilag teljesen szabályos szójegyzése, midőn a jelentések «nem tüntetnek fel egyazon fajra (speciēs) szorítókozó egyezést, hanem egyazon természetrajzi osztály, vagy csoport (genus) keretében egymástól eltérnek». Igen sajnálom, hogy dr. Horváth Géza — ki mint tudós bizonyára tudja, mi a tudományhoz méltó eljárás — ezeknek alapos megtekintése helyett a «Pester Lloyd» szakértőihez appellál ellenem ítélkezést végezt, a hova nekem nincs módomban őt követni igazoló adataimmal. Egyéb-ként kritikája inkább kontár tekintélyeskedés, mint komoly vélemény; hiszen ő maga elfogadja a *böleány* és a «szarvas jelentésű török *bulan* azonos-ságát: pedig *böleány* és *szarvas* ép oly kevésbé azonos, mint két rovarfaj. S szintígy nincs kifogása a *zerge* és «vadkecske», másutt «őz» jelentésű mandsu *sirga*, a magyar *szúnyog* és a «légy» jelentésű török *söñek*, a *pöcsik* («eleven csipős légy») s a «bogár, féreg» értelmű török *böğek*, a *csalán* és «répa» jelentésű török *čalğan*, sőt a *kököröcsin* és *galamb* jelentésű tatár *kügärčën* egyeztetése ellen sem, melyek pedig, valamint több más hasonló fölhasznált adata, ép úgy, mint a nálam kifogásoltak, szintén csak hangzásban egyeznek, de jelentésükre nézve egyazon nem (szarvas állat, rovar, fűnövény) körében eltérnek.

Látni való, hogy bölcs s itt idézve teljesen helyén való a latin közmondás, melyet kíméletből így fejezhetünk ki: «kiki maradjon a hivatásánál!»

M. B.

*

A «Fekete-Kún» sivatag megvédelmezése keserves verejtéket izzasztott az «Erdélyi Múzeum» szerkesztőségében. Emberséges dolog ennél fogva, hogy a minapi közlés után erről is tudomást szerezzünk s itt szó szerint adjuk:

«Nekem a nyelvészet nem mesterségem; de azt vélem, hogy a *kún*-t jelentő *kum* szó (mely t. i. szerző szerint a *Cumanus*, *kumik* népnevekből s a *Kuma* folyó nevéből következik) etymologiai összefüggésben áll a *homokot* jelentő *kum* szóval; mert több rokon nyelvben a *kun* és *kum*-nak értelmi jelentése is az, mint sok más népé, t. i. «földi¹, ember»; combinálva a *homokot* jelentő *kum* szóval: valószínűleg «homokos pusztai ember». Az *ember* és *föld* neve rokoneredetű szó több más nyelvben is, pl. a héberben *adam* =

¹ Bátorokunk szerényen kérdezni, melyik az a kúnal rokon (s ennél fogva török) nyelv, melyben valamely *kun*-, *kum*-féle szó földi «értelmi jelentésben» található?

ember, *adama* = föld; a latinban *homo* = ember és *humus* = föld, talaj. Miért ne lehetne hát a *kün, kum* ,ember' rokon származású a *kum* = ,homok, föld' szóval? — Helyesebben fölállítva a kérdést miért ne lehetne ily kalandos szószármaztatás titkos képzetével minden megjegyzés és magyarázat nélkül azt állítani a laikus közönség előtt, hogy ama bizonyos *Kara-Kum* sivatag «Fekete-Kún sivatag» s mélyen elhallgatni, a mit állítólag előbb is tudtunk, most azonban mindenesetre kétségesen elismerünk, hogy az valójában «Fekete Homok» sivatag?

E védelem véghezvivője: *Sz. L.*, nyilván Szádeczky Lajos szerkesztő, kitől egyébként a júliusi számban (299. l.) frissebb szállítmányát is kapjuk ama «kalapos növény» — így nevezzük, hogy az «illetlen» stílus vádját ne vonjuk ismét magunkra — híres-neves kolozsvári fajtájából. Élvezd magyarom! Im következik:

«Egy félszázadon át rettegte Európa a magyarok hatalmát. A németek mindennapi imájukba foglalták, hogy *a magyarok nyíltól ments meg Uramisten!*» De a magyar is megtanulta, hogy Nyugattal ki kell békülnie s vallását, a mely azelőtt *Hadúr* imádása volt, a béke istenének, a szeretetnek vallásával, a keresztyénséggel kell felcserélnie.» Alkalmul pedig a tudós kijelentésre szolgált a kolozsvári Ferencz-József tudományegyetem millennáris díszgyűlése.

Reméljük, hogy ezután középiskolai professzoraink nem buktatják el a szegény diákokat, ha nem tudja, hogy *Hadúr* Aranyosrákosi Székely Sándor csinálmanya s inkább hézagos tudományuk kiegészítése végett a kolozsvári egyetem történettanárához folyamodnak pótló kurzusokért.

H. L.

I R O D A L O M.

1.

Český Lid. Sborník věnovaný studiu lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku. Redaktoři: Dr. Lubor Niederla (části anthropologické a archeologické) a Dr. Čeněk Zibrť (části kulturně-historické a ethnografické).

Hazai néprajzunk nem nélkülözheti azt, hogy a velünk egy hazában élő nemzetiségek etnographiájára ügyet ne vessen. Összehasonlító néprajzunk művelői kell, hogy ép olyan figyelemben és méltatásban részesítsék a szláv-ságot, mint a milyenben nyelvtudományunk részesíti. Az a gondolat, hogy összehasonlító néprajzunk művelőinek szolgálatot tehetek, vezetett arra,

hogy a szerkesztő úr szives felszólítására ismertetni kezdtem a „Český Lid“-et (l. VI. évf. 444 l.). A következőkben az eddig megjelent négy kötet tartalmát igyekszem olvasóinknak ecsetelni, főfigyelmemet a hazai tótságra fordítva.

Az első kötetben K o u l a J. tótjaink viseletéről értekezik (O kroji lidu slovenského). Őt cikkelyen át foglalkozik a szerző saját kutatásai alapján a hazai tótság ruhaneműinek leírásával s előadását azzal tudja tanulságossá tenni, hogy értekezésébe igen szép illusztrációkat sző (összesen 43-at). Külön írja le a női, s külön a férfi viseletet. Egy-egy ruhadarabnál összehasonlító s történeti nyomozásokat végez. Így pl. a *rubáč* (körülbelül a mi *pendely*-ünk) ruhadarab tárgyalásánál kimutatja, hogy az nemcsak a tótságnál és a morváknál van meg, de megvolt a csehségnél is. A nevezetesebb női ruhadarabok: *rubáč*, *oplecko* (ujjas), *okolek*, *odolek*, *zástěra* (hátsó kötők), *zástěrka*, *šorec* (v. ö. magy. *sure*), *fujenka* (elülső kötők). Természetesen vidékenkint más és más a ruházkodás módja, s Koula értekezése minden nevezetesebbet magában ölel. A férfi viselet leírását a *nohavice*, *košile* és *pás* leírásával kezdi, s figyelve minden apróságra kiterjed. Ugyanezt a tárgyat Pastrnek is földolgozta a nyelvészet megvilágításában s értekezése a III-dik kötetben jelent meg. Ott majd részletesebben szólunk mindkét értekezéséről.

K e l l n e r Anna Taus (Domažlice, Csehország) városából keresztelői és lakodalmi szokásokat ír le. A keresztelőről hazatértek így köszöntik az otthon maradtakat; „Odnesli jsme vám pohana a přinesli jsme vám křestána“ (Elvittük a pogányukat, s elhoztuk a keresztényüket). Leírja aztán a keresztelői lakomát. A lakodalmi szokások leírásánál az eljegyzés így történik: a vőlegény szülei, miután előzőleg a leányt kikérték, elmennek a leány szüleinek a házába; a szülők s a jegyesek egymásnak kezét nyujtanak; a vőlegény egy darab pénzt (aranyat, forintot stb.) ad menyasszonyának s ez viszonzásul egy vörös kendőt. Kétszeri kihirdetés után a hivatatók a nyoszolyós lányokkal együtt lakodalomra hivatják a násznépet. Kellner aztán részletesen leírja, hogy sír a menyasszony, hogyan bucsúzik stb.

W i n t e r Zsigmond levéltári adatok alapján kimutatja, hogy a tetemrehívás (Svĕdectvi mrtvého), a mely Francia-, Angol-, Németországban és a szlávok területeken el volt terjedve, a csehségnél egész a XVII-ik századig vizsgáló eszköz volt a gyilkos kipuhatolására. Az oklevelekben stb. rendszeren „podle obyčeje“ kitétel jelenti a vallatás e módját. Winter legkésőbbi adata 1609-ből való. A tetemrehívásnak nemcsak az a módja volt meg, hogy az illető gyanus egyén a holttest mellett elhaladt, hanem az is, hogy a sebet kezével megérintette.

T i l l e „Lidové povídky o panovníkovi, povoláném od železného

stolu“ cím alatt értekezését így kezdi: „A néphagyomány két olyan uralkodóról beszél, a kiknek vasasztaltól kellett kormányra lépniök: a cseh Přemysl hercegről és István magyar királyról“. Külön tárgyalja az értekező a Přemysl hercegről szóló mondákat, s külön az Istvánról szólókat (O Štěpánovi). Az értekezésben nincs megmondva, hogy melyik Istvánunkról szól a monda, de kivehető, hogy szt. Istvánt érti. Tille a mondat egy öreg Javorek nevű napszámostól hallotta a morvai vlachok közt: „Évekkel ezelőtt a magyaroknak nem volt királyuk; az égből írást kaptak, hogy majd kapnak egy királyt. Az írásban pedig az volt, hogy a ki július 8-án vasasztalról fog ebédelni, az lesz a magyar király. Valamennyi gazdag magyar vasasztalt csináltatott s azon a napon valamennyien kimentek a szabad ég alá s azokon a vasasztalokon ebédeltek. István paraszt is vasasztalról ebédelt az nap. Megfordította az ekét vasával fölfelé, a farésszel meg lefelé; ebédjét a felesége hozta ki s ekkor így szólt béreséhez: „Így, vasasztalról fogunk ma ebédelni“. S ime az angyal hozza az égből a koronát s fejére akarja tenni. És a paraszt félt s avval az ekevassal, a melylyel máskor ekéjét tisztogatta, el akarta magától a koronát taszítani. Ma is megvan ennek a nyoma a magyar koronán. Az ekevassal megtalálta érinteni a koronán levő keresztet is s ennek következtében a kereszt kissé meghajlott. Ma is így áll a koronán. Az angyal azonban mégis csak a fejére tette. Senkisé nem vehette le fejéről aztán a koronát. A magyarok aztán elfogadták királyuknak, de nem uralkodhatott sokáig. Hadat viseltek ellene s agyonütötték. Ettől az időtől fogva aztán osztrák uralom alá kerültek“. E mondanak Tille még két lengyel változatát közli; mindkettőt szóbeli közlés útján jegyezték fel.

Karel Prokop néhány olyan dalt közöl, a melyeket tót dohány-csempészek énekelgettek (Co zpívali a rečnovali stariček Janišů o chození s tabákem). Tréfálkozva mondják el a csempészek dalaikban, hogy szedték rá, játszották ki az *obrajt*-okat (fináncz). — Az első kötetben még kérdés és felelet formájában gazdag anyag van gyűjtve a karácsonyi s husvéti különböző szokásokról. Egy beküldő két három lapon is leírja a betlehem-járást stb.

A II. kötetben Bartoš a morvai szlávtság babonáiról értekezik. Holuby leírja, hogy a tótság milyen értelmet tulajdonít az egyes madarak hangjának. Szakasztott ugyanaz, mint nálunk a „Krisztus és a madarak“ című költeményben a „búvik! búvik!“ vagy „a bukorban! a bukorban“, „itt szalad! itt szalad“ stb. értelmezések. Ugyanilyen tót közlést találunk Čizmařtől a 3-dik kötetben. Zíbrt egy 1692-ben nyomult kancionále (tót) initia-
léiből következtetést von a tótság ornamentikájának akkori állapotára.

Klvaňa a husvétii festett tojások ornamentikájáról értekezik (Kraslice moravské, příspěvek k ornamentice lidové) s bámulatos hangyszorgalomról tesz tanuságot, hogy a festett tojások valamennyi típusát összegyűjtötte s képeken erről pontosan be is számol. Ez értekezésében külön fejezet jut a tótságnak. Zíték a dél-cseh „kolenda“-kat írja le, Vycpálek a cseh tánczokat. A folyóirat nagy elterjedését bizonyíthatja az a számtalan szokás, monda stb. leírás, a mely a szerkesztőség kérdésére feleletül jön. Ebben a kötetben a húshagyó keddi szokásokra akart a szerkesztőség feleletet, s erre számtalan kisebb-nagyobb válasz érkezett.

A III-dik kötetből fogva a „Česky Lid“-et a cseh akadémia is része-síti anyagi segítségben. Az életre való folyóirat meg is érdemli. Ebben a kötetben a hazai tótságnak ismét nagyobb szerep jutott, mint az előzőben Čižmař több tót találós mesét közöl *Proč?* cím alatt). Egy ilyen találós-mese pl. miért oly rövid a búzakarász A hazai tót ezt magának a következőképen magyarázza meg: Valamikor a búzaszálon véges végig volt szem. Sok volt a búza s az emberek ép azért nem becsülték meg az Isten adományát. Egyszer, a mint egy háziasszony kenyeret süttött, egy darab kalácsa leesett a földre. Az asszony fogta a darabot s megtisztította vele piszkos gyerme-két; megharagudott erre a jó Isten s az összes gabonát el akarta semmisíteni a föld színéről. Már készülöben volt, hogy szándékát keresztülvigye, de ekkor közbelépett szűz Mária, megfogta a kalász tetejét s kérte a jó Istent, hogy irmagul legalább a kutya és a macska számára hagyjon („aspoň pre psa a pre kočku“). Egy más kérdés, mióta pókosak a lovak s mióta do-hányoznak az emberek. Szántott a paraszt, de sehogy sem tetszett neki, hogy a lovak a fordulónál egy kissé meg-megpihennek. Az angyal beszélt Jézus Krisztussal a lovak érdekében; Jézus Krisztus azt tanácsolta az angyalnak, csináljon egy pipát, töltsse meg dohánynyal s tanítsa meg a pa-rasztot dohányozni. Megtette. Ettől az időtől fogva megpihenhetnek a lovak minden egyes fordulónál, mert a parasztnak most annyira izlik a dohányzás, hogy minden fordulónál rá kell, hogy gyűjtson. Chytil panaszkodik, hogy manapság a csehek csupa német nevetek adnak lovaiknak. Levéltári adatok alapján mutatja ki, hogy s mikép nevezték a csehek lovai-kat a XVI. században (Staročeské lidové názvy koní v XVI. stol.). Csak abban téved, a mikor azt hiszi, hogy a *fousek*, *flíček*, *šváb* elnevezések „tisztá csehek“. — *Böhm-Romanovszkij* a ló eredetéről közöl mondat. Pastrnek a tót viselet, ruhadarabok elnevezéseiről értekezik. Érteke-zése kiegészíti a Koula-ét, a mennyiben Pastrnek tisztán nyelvészeti apparatussal dolgozik. Pastrneknak ezen a dolgozatán is (valamint a tót dialektusokról szólón is) meglátszik, hogy a magyar nyelvet nem ismeri.

Nem kellene neki olyan délibábos magyarázathoz folyamodni, ha ismerné nyelvünket, hogy ezt vagy azt a ruhadarabot „Valaši to jest pastýři rumunšti (?), do moravsko-uherského Slovenska přinesli“. Erre a kijelentésre időszerű volt a szerkesztő azon megjegyzése hogy a tót viseletről még egyszer K o u l a is írni fog. Szerzőnk rosszul tudja megmagyarázni a t. *mentýk*, *čičmy*, *janklák*, *gombíky*, *lajblík* stb. eredetét. Egész érthetetlen, a mit a szerző a *gatě*, *gati* szóról mond. Nem lehet az délszláv eredetű a tóban. Nem ismerve a magyar nyelv német jövevényeit, a *žačko* szerinte csak valószínű magyar jövevény. A *koštók* eredetét nemis kutatja, csak annyit mond, hogy „znělo by česky *kožček* = kožený míšek“, pedig a *dohány* elnevezéssel együtt mindkettő magyar eredetű. Ludmila *Ríznerova-Podjavorinska* egy 1830-ban írt tótkönyvből különféle betegségek ellen jótékonyan ható recepteket közöl (Magické recepty slovenské: z rukopisu z roku 1830: „Poznamenany Lekov proti všelígakým Nemocem a Případnostech rychtyk spomáhající). Novák Zátarecky „Slovenské porekadlá“ című gyűjtésével kapcsolatban értekezik a cseh-tót közmondások irodalmával s egy csomó tót közmondást közöl. E közmondásokac bizonyos fogalomkörök szerint csoportosítva közli.¹ Lucie *Bakešová* értekezik o „Ozdobách ovčáckého bičiska na Moravě a na Slovensku“. A szerző vizsgálat alá veszi a juhászok ostornyelének különböző rajzait. A harmadik kötettel a „Český Lid“ a szerkesztés módjában is két részre válik, s úgy tűnik élénk, mint ha egy ethnografiai s egy archeologiai folyóiratnak egy időben megjelent két füzete egybekötve volna a kezünkben. Idővel talán a „Český Lid“-ből is két folyóirat lesz.

A IV. kötet már 450 frt évi segílyt kapott az akadémiától. E kötetben nagyban folytak az előkészületek a mult évi prágai ethnografiai kiállításra, s általában az itt közölt képek, ismertetések kerültek be aztán a kiállítás főkatalogusába.

A hazai tótság ebben a kötetben is szép helyet foglal el. *H o l u b y* egy tót emléktárgyról ír, a mely *Bečková*-ban (v. *Bekove* na *trenčianskom Považí*) apáról fiúra, mint ereklye szállott. A folyóiratban közölt képben korhelyt, ördögöt és a halált látjuk (korheř, čert a smř z *Bečkova* na *trenčianskom Považí*). Egy tót mulat s a nótát a hegedülő halál s a dudáló ördög szolgáltatja. *R. Tyršová* a cseh-tót varratosokról ír. *Šimák* népmondát közöl (Kterak ovčák proti vlku čaroval), *Zibrt* a guzsalyosokról

¹ A közmondások összehasonlító értékéről most jelent meg egy igen jeles értekezés *Bruckner* tollából az „Archiv. f. slav. Philologie“ben: „Zur slavischen Parömiographie“ XVIII: 193.

(Přastva vřeteny s přeslenem) és a cseh földön található fatemplomokról ír. Különösen ez utóbbi értekezése tanulságos összehasonlításra alkalmas a mi erdélyi templomépítkezéseinkkel (oláh, itt-ott magyarral). Klvaňa és Šima számtalan illusztrációban közlik a különböző tót varottas formákat (Vzorky slovackeho vyšívání, ze studii J. Klvaní a J. Šimy). D o m r á z e k dél-csehországi mondákat, szokásokat ír le. A fazárákat mutatja be Z í b r t, a három-király-jarást írja le *Vluka*, kapcsolatban azon népszokásokkal és öltözetekkel, a melyek január 6-dikán itt dívnek. H o l u b y leírja, milyen volt a trencsénmegyei nemesi élet (Obrázky zo života podhradských zemanov v Bošáckej doline na Slovensku). Festi, minő viszony van még ma is azok közt, a kik bocskoros nemesek voltak, s a „kopaničár“-ok közt. Nagy szeretettel írja le a régi megyei választásokat s úgy látszik, az író nagyon szereti a sötét színeket. Feltűnő értekezésében, hogy a trencsényi nemességet olyan formán tünteti föl, mintha az tót nemesség lett volna. Az elszegényedett nemesekre mondott gúnydalok közül is közöl néhányat. A szerző erős demokratikus érzelve s magyar gyűlölete végig vonul a czikkely minden során. Klvaňa leírja azokat a szalagokat, a melyeket a morvai asszonyok s leányok ünnep- s vásárnapokon hordanak. B e r á n lakodalmas verseket közöl (Popěvky při nošení jídel o svatbě). A mikor lakodalomkor feladják az ételt, humoros, tréfás versek kiseretében szokták föladni. Valamint nálunk, úgy a csehtólságnál is mindenegyus ételt vers kíséretében tálalják fel. Ilyen verseket közöl B e r á n.

A „Český Lid“ gazdag s változatos tartalmából az itt említett értekezéseket tartottam reánk nézve fontosabbaknak. Említettem, hogy a folyóirat a 3-ik kötettől felében tisztán etnografiai, felében pedig archeologiai. A mi a folyóirat etnografiai részében a megbecsülhetetlen, az: az a számtalan pompás kivitelű illusztráció, a mely a szövegek megértését megkönnyíti; de különösen ki kell emelnem, hogy a könyvismertetések rovata is van olyan gazdag, mint az Archiv. für slav. Phil.-é. A szerkesztőség nagy érdeme, hogy figyelemmel kísérvén az etnografiai irodalmat, olvasóinak, hacsak pár sorban is, az összes megjelent etnografiai könyvekről beszámol. Bizony sok magyar munka megjelenése is megvan a folyóiratban jelölve s a legtöbbször pár sorban elmondva, miről is szól a munka. A „Český Lid“ számunkra is oly sok anyagot nyújt, hogy ismerete hazai etnografusainknak csak hasznára lehet. Kívánjuk, hogy a derék folyóirattól minél előbb két folyóirat váljék: egy etnografiai s egy archeologiai.

Melich János dr.

2.

Šišmánov J. D., Der Leonorenstoff in der bulgarischen Volkspoese. Strassburg, 1894 K. J. Trübner.

Ezen jeles értekezés nemcsak az összehasonlító irodalomtörténetre, hanem a mi tudományainkra nézve is nagy fontosságú. Ismeretes dolog, hogy Wollner, Psicharis, Politis rendkívüli becses tanulmányai és Wesselofsky, Destunis, Jules Girard, G. Meyer kutatásai és emelkedései daczára a Bürger „Leonore“ című ismeretes német balladája után Leonora-mondának nevezett mondakör keletkezésére és alapeszméjére, valamint csoportjainak és változatainak genealogikus viszonyára vonatkozó kérdés még koránt sincs végleg megoldva. Főleg Krummacher nagytudományú, de sok irányban eltévesztett értekezésének megjelenése után (Zeitschrift f. vergleich. Litteraturgeschichte II. köt. 1788. 3., 4. füzet) azon kérdés is fölmerült: vajjon ezen népmondakör, a népkutatók és összehasonlító irodalomtörténészek előtt a „holt fivér“ és a „holt vőlegény“ cím alatt ismeretes két ágazata ugyanegyenek monható-e vagy nem; továbbá melyik ágazat a régibb és melyik a később keletkezett alak; s végül, mint Krummacher mondja: „vajjon ezen monda délszláv változata általában véve mutat-e szoros rokonságot az éjszaki szláv és germán idevágó mondákkal, vagy mindkettő egymástól elválasztandó és a népspyche önálló termékének tekintendő. Tekintve a bolgár népmonda idevágó szerfelett nagyszámú változatait¹, valóban meglepő, hogy valaki szláv nyelvismeretének daczára szigorú tudományos és mondhatni alapvető értekezésben utóbbi kérdést egyáltalán felvethette. Šišmánov, a nálunk is ismert bolgár tudós, érdeme, hogy fenti értekezésében végleg eldöntötte ezt a kérdést, kimutatván a bolgár népmonda idevágó termékeinek szoros rokonságát, összefüggését a többi népek hasonló tárgyú mondáival. Első sorban e monda azon ágazatát tárgyalja, melyben a „holt fivér“ hazatér, magával viszi nővérét s vele együtt sírjába visszazáll. A számos bolgár változat nagyjában megegyezik az illető görög mondakörrel; de a bolgár monda változatainak befejezése a sírba való visszatérést megokolva és szebben adja elő, mint a görög vagy a rokon szerb, román és albán változatok. Ezen csoportnál aztán Šišmánov nagyon ügyesen bebizonyítja, hogy merőben téves azon nézet, melyet főleg görög és olasz tudós körökben szeretnek emlegetni: miszerint a bolgár és szerb nép ezt az *egész* mondakört a görögből vette volna át. Igaz, hogy alapeszméje ugyanaz; de már azon körülménynél fogva, hogy a „holt fivérről“ szóló dalokat lakadalom alkalmával éneklék Bulgáriá-

¹ Strausz Adolf is közölt „Bolgár népköltési gyűjteményében“ Budapest, 1892. II. köt. 48. l. egy ilyen változatot.

ban régi korra utal vissza és a mellett szól, hogy ezen mondakör egyenest a „holt völegényről“ szóló dalokból és mondákból még talán valahol keleten, a bolgár nép ősi hazájában vette eredetét, a mit Šišmánov nem eléggé tüzetesen fejteget. Arra nem is lehet gondolni, hogy a „holt fiverről“ és a „holt völegényről“ szóló mondakör külön-külön, egymástól függetlenül keletkezett volna. Legújabban Sozonovič (Lenora Bürgera i rodotvennyje jej spužeti v narodny poeziji jevropeskoj i ruskoj. Varsó 1893.) kardoskodott ezen nézet mellett, melyet Šišmánov alaposan megczáfolt, összehasonlítván nevezett két mondakört a legkülönbözőbb népek eddigelé ismert, összes idevágó mondáival és dalaival. Fájdalom, az Arany-Gyulay gyűjteményében előforduló magyar töredéket és a palócز népmesét (Pap Gyula, palócز népköltemények 94. l.) nem ismerte. „Sok jel arra mutat“, mondja végül Šišmánov, „hogy ezen két kör nemcsak szoros kontaktusban volt egyszer egymással, hanem esetleg az egyik a másiktól lassankint kifejlődött. Az irány, a melyben ezen fejlődés haladt, a magam és Wesselofszky véleménye szerint délről északfelé vonulhatott. Az ilyen fejlődés jelci, tanúságai közé számítom mindenekelőtt azt a tényt, hogy a valódi Leonoramonda néhány változatában a menyasszony és völegény helyett férj és feleség lép fel, mint pl. egy horvát-szlavon mesében (Pohl-Herdrigov gyűjteményében 127. l.), ép úgy egy német-morvában (Vernaleken, Myth. u. Bräuche d. Volk. in österr. 80. l.), egy cigány dalban (Wislocki gyűjt. 104. l.) és egy oroszban is (Sozonovič i. h. 257).“

S ezzel a végeredményével megközelíti Šišmánov azt az álláspontot, melyet én is felejtethlen nagy mesterem, Liebrecht Felixnek egyik futólag odavetett nyilatkozata (Zur Volkskunde 197. l.) alapján egyik idevágó értekezésemben (Zeitschrift f. vergl. Litteraturg. I. köt.) elfoglaltam, hogy t. i. ez a mondakör is, mint számos más, Indiában keletkezett és eszméje azon szokásban gyökeredzik, hogy az elhalt férj nejét elégették, vagy ha ez nem történt meg, utóbbít a halott által elragadhatónak vélték. Ennek az eszmének ősi csirája pedig azon általánosan elterjedt hiedelemben található fel, mely szerint a halott visszavágyódik az élők közé, sírját elhagyhatja, az élőkkel jót vagy rosszat tehet.

Dr. Wislocki Henrik.

3.

Hein Wilhelm, Die geographische Verbreitung der Totenbretter. Mit 2 Lichtdrucktafeln (Separatabdruck aus Bd. XXIV der Mitteilungen der Anthropologischen Gessellschaft in Wien).

Halotti deszkának (Totenbrett, Rébrett — középfelnémet ré, ófn.

hréo = hulla) azt a deszkát nevezik, melyre a halottat kimulása után rögtön, koporsója elkészültéig fektetik. Ezen deszkát sok helyen temetés után, vagy már azelőtt a halottas ágyban levő szalmával együtt elégetik, sok helyen pedig elteszik, hogy adandó alkalommal újra említett czélra használják. De a legtöbb helyen, a hol e deszka használatban van, azt emlékül megőrzik és azon halott nevét festik rá, ki rajta elnyújtóztatva volt. Néha a név helyett csak három keresztet vésnek a deszkába, néha bibliai jelenetek, szent képek is vannak primitív módon rá festve. Az ilyen deszkát aztán az illető elhalt ember telkének közelében vagy háza mellé helyezik el. Sok helyen kápolnák, keresztutak, útszéli fák mellé állítják fel; néha sánczok, árkok áthidalására is használják.

Hein kimutatása szerint ezen halotti deszkák az Oberpfalz-tól kezdve le *Sopronig*, a Pinzgau-tól a Brenner-hegységig, a Lech völgyétől Sziléziáig vannak elterjedve. Érdekes volna, ha hazánkban másutt is nyomára akadnánk ennek a szokásnak, mintegy kiegészítésül Hein érdekes művéhez, melylyel ismét új adattal gazdagította tudományunkat.

Dr. Wislocki Henrik.

A P R Ó S Á G .

Naszr'-eddin és Pekár Gyula. A nemrégiben meggyilkolt perzsa sahadatos és nem tudatos cselekedetei közt bizonyára érdemességben nem a legutolsó, hogy beállott tanunak a «turkesztáni s magyar rokonság mellett». Kiadván t. i. 1889-ben tett európai utazásának jegyzeteit, ezek között Budapestről így ír: «Az itteni lakosok kinézése *igen hasonlít a keletiekhez* és épen nem emlékeztet az európaiakra. Arcz kifejezésük és szokásaik igen megegyeznek a keletiekkel. Meglátszik, hogy a magyarok eredetileg Turkesztánból jöttek ide. Nyelvök semmi rokonságban nincs más európai nyelvekkel s *igen hasonlít az azerbaidzsáni törökhöz* . . . Nem hiában törökfaj a magyar. Szép asszonyai szakasztott másai *a turkesztáni szépségeknek*».

Az «Erdélyi Múzeum» — honnan ez idézetet vesszük (XIII., 42.) — ha nem is határozottan kifejezve, de a sorok között mégis világosan kitetsző örömmel közli e nyilatkozatokat, melyek a tőle kedvelt és ápoltt magyar ethnologiai elmélet mellett oly ékesszóló (bár gyaníthatólag pusztán helybeli tudósok suggestiójának hatása alatt keletkezett) bizonyságok gyanánt szolgálhatnak. Bátorokodom ezen kivágott kártyával szemben egy legalább is

ugyanilyen, ha nem tagyobb értékűt kivetni jeles tollú s éles megfigyelő tehetségéről ismeretes fiatal írónk, P e k á r G y u l a egyik tárczájának alakjában, melyet ő *«Az éjféli nap országából»* czímen a Pesti Naplóban (1895. szept. 14.) tett közzé. Ebben ő t. i. egyebek közt így adja elő a lappok-ról szerzett úti benyomásait:

«Nem vagyok jártas a legutóbbi faji és nyelvészeti vitában, de annyi tény, hogy mikor a táborba értünk, az utasok tréfálkozva mutattak a lappokra, mint a magyarok rokonaira. Mondom, nem tudom, mennyiben áll a dolog, de annyi tény, hogy valami furcsa dolog történt volt az előbbi estén velünk. Hajónk pillanatra megállt egy kis kikötőben, Haarstadtban, s mi kísértáltunk a város végére... A házakból norvég leányok és asszonyok hideg kék szemök biztos közönyével néztek ránk, a mint elhaladtunk az ablakaik alatt... A hogy az idegen arcokba pillantottam, azokba a fehér norvég arcokba, a melyeken olyan fagyosan hal el a pillanatnyi mosoly, szomorúan gondolám el, hogy milyen idegenek, milyen mások az e szemek mögött rejtőző lelkek és hogy soha nem tudnánk mi semminemű érzelmeközösségben lenni velük. A fajkülönbségek okozta érzelmi tehetetlenség szomorúsága volt ez, az elhagyatottságnak az a keserű érzése, a melyet csak azok ismernek, a kik sokat utaztak s a kik végre belátják, hogy nincs az a közös értelmi kultura, a mely a vérkülönbség érzelmi közösségihiányát pótolni tudná. Akkor értünk volt a város végére, ahhoz a furcsa fészertű faházhoz, a melynek a képe úgy megmaradt az emlékezetemben. Két leány állott e ház ajtajában, Tán gondolatmenetem tette csak ilyen élessé az ellentétet, de tény, hogy az elhagyatottság gondolatának közepette egyszerre valami kimondhatatlan meleg érzés fogott el: olyan erős volt az illúzió, hogy pillanatra azt hívém, egy méla őszi délutánon az Alföldön vagyok egy magyar parasztház előtt. Önkénytelenül magyarul köszöntöttem a két leányt, a kik abbanhagyták a biblia olvasását s naiv barna szemök melegségével pajkosan néztek ránk. Piros kendő volt a fejükön, piros csizma a lábukon, bő szoknya a termetükön s pitykés dolmány a keblükön. Hajuk jutkás varkocsba fonva lógott le a karjokra pántlikástól. Két lapp leány volt. Én takaros kissé szegényes, zsellérforma magyar leányoknak néztem őket... Primitív kifejezésűek voltak a szemeik, *de én e szemekben kiismerem magamat, ottthon éreztem magamat bennük*... Nagyon furcsa volt ez s illúziómból csak akkor ébredtem fel, a midőn egy tökéletesen érthetetlen nyelven feleltek a kérdéseinkre.»

Íme, kinek a pap, kinek a papné; ha ugyan van általában valami tudományos értéke a dilettans megfigyelő inkább érzések és homályos képzeletek hatása alatt, mintsem tárgyilagos észleletek alapján keletkező benyomásainak.

Hivatalos nyugtatás

1896. május 1-jétől június 22-éig terjedő időre.

Tagdíjat fizettek, illetőleg előfizettek:

1894-re: dr. Kiss Áron — dr. Setälä Emil (Helsingfors) — Vikár Béla.

1895-re: Ardelean János József — Dévai áll. tanítóképző — Eötvös Károly Lajos — Körösi Sándor (kiegészítésül 2 frtot) — Sajóvölgyi G. Péter (II. félévre) — Vasverő Rajmond — Vikár Béla.

1896-ra: Ábel Janka — dr. Ásbóth Oszkár — Bachát Dániel — Bajai áll. tanítóképző — Balássy Ferenc — Banekovich János — Bartal Antal — dr. Békefi Remig — dr. Berzeviczy Albert — Boncz Ödön — Brassói áll. keresk. akadémia — Budapesti I. ker. fels. leányiskola — Budapesti VI. ker. áll. tanítónőképző — Burián Pál — Csányi Andor — dr. Czirbusz Géza — Debreceni ev. ref. főgimnázium — Dudás István — Ebner Lajos — Evva Lajos — Földeák község — Földes János — dr. Gindele Jenő — dr. Halász Ignác — Harmath Lujza — Hirschl Béla — Hódmezővásárhelyi ev. ref. főgimnázium — Joannovics György (alapítványa kamatjául 3 frtot) — Juhász István — Káldy Gyula — Kálmány Lajos — Kandra Kabos — dr. Kégl Sándor — Kilián Frigyes — Kovács Sándor — Körösszeg-Apáti község — Kubinyi Miklós — Lévay József — dr. Mártonfi Lajos — Nagyváradi kir. jogakadémia — dr. Pásztor Bertalan — dr. Pauler Gyula — dr. Petz Gedeon — Potsa József — Rechnitz Ignác (I. félévre) — Rodosavljevics Károly — Sajóvölgyi G. Péter (1 frtot) — br. Salmen Jenő — dr. Simonyi Zsigmond — Singer és Wolfner — Somossy Miklósné — Strausz Adolf — Szalay Imre — gr. Széchenyi Béla — Szegedi Somogyi-Könyvtár — Szilágyi Sándor — dr. Szinnyei József — Szmik Antal — Tagányi Károly — Thúry József — Trausch József — Végh Lajos — dr. Wliskoicki Henrik — Wosinsky Mór.

1897-re: dr. Óvári Ferenc.

Alapítói díjat fizetett Király Pál kiegészítésül 13 frt 31 krt.

Adományt küldött a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület 50 frtot. Budapest, 1896. június 22.

Dr. Zolnai Gyula,

a Néprajzi Társaság pénztárosa.

A Néprajzi Társaság tagjai közé újabban beléptek: Dr. Krausz Sámuel tanár, Budapest (ajánl. Zolnai Gy.). László Elek tanító, Nagy-Szredistye (aj. Munkácsi B.). Dr. Pásztor Bertalan ügyvéd, Eger (aj. Kandra Kabos).

Alapító tagul beléptek: Fekete József író, Budapest. Dr. Óvári Ferenc orsz. képviselő, Veszprém.

A Néprajzi Társaság kiadásában megjelentek és
Singer és Wolfner könyvkereskedésében (Andrássy-út 10.)
kaphatók:

Istvánffy Gyula: Palóc néprajzi tanulmányok. Ára	50 kr.
Nagy Géza: A szkithák nemzetisége. Ára	50 >
Dr. Munkácsi Bernát: A magyar népies halászat műnyelve	50 >

Az Ethnographia régi évfolyamai 3 frtjával kaphatók. A hiányos III. évfolyamnak (hiányzik az utolsó füzet), valamint a VI-nak (hiányzik az első füzet) ára 2—2 frt. Megrendelések a pénztárosához intézendők. A küldeményért postadíjt nem számítunk.

A

MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG

f. hó 26-án, szombaton délután 5 órakor

a M. T. Akadémia földszinti termében

1896. évi

RENDES KÖZGYŰLÉSÉT

tartja.

TÁRGYSOROZAT:

1. Elnöki megnyitó.
2. Titkári jelentés.
3. A számvizsgáló bizottság jelentése.
4. Pénztárosi jelentés.
5. Tisztujtás: tisztikar és választmány választása.

 A közgyűlés előtt fél órával valamint utána választmányi ülések lesznek.

Az elnökség.

Figyelmeztetés. Az „Ethnographia“ jövő füzetében közölni óhajtanók a Magyar Néprajzi Társaság ez idei *tagjegyzékét* a lakásczímek mellékletével. Tisztelettel fölkérjük ez alkalommal azon t. tagjainkat, kiknek lakása az utóbbi években változott, hogy pontos czímüket *dr. Zolnai Gyula* pénztáros úrnál (Felső-Erdősor 1. sz.) bejelenteni sziveskedjenek.

Az elnökség.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉS A M. NEMZETI MUZEUM
ÉRTESÍTŐJE.

SZERKESZTI

DR. MUNKÁCSI BERNÁT

Megjelenik minden páros számú hónapban.

<p>A társaságot illető pénzek s a folyóirat szétküldésére vonatkozó felszólalások Dr. ZOLNAI GYULA pénztárhoz (Budapest, Felső-Erdősor 1.) intézendők.</p>	<p>Egyébféle küldemény Dr. MUNKÁCSI BERNÁT ügyvivő alelnökhöz és szerkesztőhöz (Budapest, VIII. ker. József-utca 49. szám) czimzendő.</p>
<p>Ára egy évre 3 frt. — A tagoknak a tagdíj fejében jár.</p>	

BUDAPEST,
A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

T A R T A L O M.

<i>Krausz Sámuel dr.</i> : A magyarok a bibliai néprajzi táblában	Lap 353
---	------------

Néphit és népszokások:

<i>Istvánffy Gyula</i> : A borsodi matyó nép élete	364
<i>Székely Leó</i> : Gömörmegyei babonák	374
<i>Elek Zoltán</i> : Gömörmegyei népmondák	380
<i>László Elek</i> : Csiki székely népszokások	383
<i>Richter M. István</i> : Halotti szokások Német-Prónán és vidékén	389
<i>Melich János dr.</i> : A «birkás»-sal való járás Szarvason.	409
<i>Strausz Adolf</i> : Bolgár ünnepi szokások	410

Irodalom:

<i>Melich János dr.</i> : Sborník	422
<i>Melich János dr.</i> : Český Lid	433

Társulati ügyek.

A magyar néprajzi társaság 1896. szeptember 26-ikán tartott rendes évi közgyűlése:

1. <i>Munkácsi Bernát dr.</i> ügyvivő alelnök elnöki megnyitója	425
2. <i>Katona Lajos dr.</i> titkári jelentése	427
3. A számvizsgáló bizottság jelentése	432
4. Pénztárosi jelentés a Magyar Néprajzi Társaságnak 1895. évi bevételeiről és kiadásairól	433
5. Költségvetés 1896-ra	434
6. Jegyzőkönyvek	434

Apróságok:

<i>Veress Endre</i> : Ujabb adalék a Baba Dokia-monda ismeretéhez	437
<i>M. J.</i> : A «hajnalal» való járás	440

A Néprajzi Társaság kiadásában megjelentek és Singer és Wolfner könyvkereskedésében (Andrássy-út 10.) kaphatók:

<i>Istvánffy Gyula</i> : Palóc néprajzi tanulmányok. Ára	50 kr.
<i>Nagy Géza</i> : A szkithák nemzetisége. Ára	50 »
<i>Dr. Munkácsi Bernát</i> : A magyar népies halászat műnyelve	50 »

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTI: Dr. MUNKÁCSI BERNÁT.

VII. évf.

szeptember—október

5. szám.

A MAGYAROK A BIBLIAI NÉPRAJZI TÁBLÁBAN.

A három világra szóló vallás követőinél, zsidóknál, keresztényeknél és mohamedánoknál egyaránt megvan azon törekvés, hogy bármely kornak néprajzi alakulásait beleilleszszék az ú. n. bibliai néptáblába, a hogy azt Mózes I. könyvének 10. és a Krónikák I. könyvének 1. fejezetében olvassuk. A Szentírás örök időkre szólván — ezen gondolat rejlik amaz eljárásban — természetes, hogy a benne vázolt néprajz szintén örök időkre megtartja érvényességét; csak magyarázni kell a benne foglalt népneveket, össze kell őket egyeztetni az illető korban divatos népnevekkel, finom vonatkozásokat kell kitalálni a hajdan és a most között: és akkor megvan az új, a modern néprajzi tábla.

A mint megfigyelhető ezen törekvés többé-kevésbbé minden egyistenhitű nemzetnél, úgy még inkább nyomára akadunk a magyar s a vele rokon népek leszármaztatásában. Épen a magyar nemzet leszármaztatásánál vagyunk azon szerencsés helyzetben, hogy a magyarok fölvételét a bibliai néprajzi táblába megfigyelhetjük mohamedán, keresztény és zsidó írónál.

Mint hogy a jelen dolgozat főképen az idevágó *zsidó* adatokkal akar részletesen foglalkozni, ama másik kettőt csak érinteni kívánjuk. Rasid-ed-din, Mirkhond és Abulgazi arabs írók csak úgy közlik a Sém, Khám s Jáfetról szóló genealogiát, mint szevillai Izidor, Godefridus és mások¹, sőt a törökök ősatyja gyanánt valamennyi mozlim történésnél Turk, Jáfet fia szerepel.² A hazai krónikások, névszerint Kézai Simon s Anonymus, valamivel tartózkodóbbak: ők a magyarok leszármaztatásában Nemrótot veszik első láncszemnek, a mit azért tehetnek, mivel a bibliában magában Nemróttal megszakad

¹ Vámbéry, *A magyarok eredete* (Budapest, 1882.), 176 l.

² Vámbéry, u. o.

a genealogia ezen ága, a hol aztán kezdődhetnek a képzelet terem-
tése, holott Jáfet fiai a bibliában egész pontosan vannak felsorolva s
bizonyos erőszakosság kell hozzá, hogy más sarjat vegyünk fel a
lajstromba. Hogy mikép képzelték már most hazai krónikásaink a
magyarok hozzátartozását a három nagy népcsalád egyikéhez, nem
lehet pontosan tudni; úgy látszik azonban, hogy a bibliai adattal nem
törődve, Nemrót családfáját nem Khámra, hanem Jáfetra vezették
vissza és így a magyarok is utoljára mégis Jáfettől származnak. Ezt
azért kellett fölteni, mert a szittyá népeket ősrégi idő óta a Jáfet-
beliekhez számították¹: olyan nézet, mely a zsidó hagyományból átment
a keresztény egyházba és innen belekerült a hazai krónikákba is.
Tudvalevőleg csak a Képes Krónika nem bírja magát fölhaladni ezen
genealogiában; szerinte Hunor s Magor nem származhatnak Nemrőtől,
Khán átkozott sarjadékától, hanem Jáfettől, kinek Magor (= Mágóg)
volt a fia. A Képes Krónika ezen előadásában én nem látom a „tudo-
mány és a kritika haladását“², hanem tudakosságot, mely a naiv
néphittel soha sem szokott összeférni. Mit is lehessen tartani olyan
szerzőnek a tudományáról, a ki a magyaroknak Jáfettől való szárma-
zását a Szentírás és a szent tanítók állításának tartja³ Bármiképen
is álljon a dolog, annyit biztosan lehet állítani, hogy a hazai króni-
kásokat nem az indította a magyarok beleillesztésére a bibliai nép-
táblába, hogy a magyarokat Isten kiválasztott népével, a zsidókkal,
állíthassák egy sorba⁴, mert hiszen akkor a magyarokat Sém-től szár-
maztatták volna⁵; hanem azon általánosan elterjedt nézet, hogy a
bibliai néprajzi táblázatot *alkalmaztatni* kell az új időkhöz s viszo-
nyokhoz, mint már kezdetben jeleztük⁶.

A bibliai néptábla ilyen alkalmazásában természetesen legmesz-
szebb mentek a zsidók; ők nem elégedtek meg azzal, hogy egyes a
szerző szempontjából különösen fontos népeket illeszsenek be a nép-

¹ Lásd dolgozatomat: *Die biblische Völkertafel im Talmud, Midrasch und Targum* (Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judenthums, XXXIX. (1893.) évf. 1—19. és 50—63. l.

² Marczali, *A magyar nemzet története*, szerkeszti Szilágyi Sándor, Buda-
pest 1895. 30. l.

³ Ergo sicut dicit sacra scriptura, et sancti doctores, hungari descenderunt a
Magor filio Japhet.

⁴ Így állítják többen a magyar történetírók közt.

⁵ Az a minorita barát, a ki a Képes Krónikát írta, bizonyára ép úgy tiltakozott
volna Sém ellen, mint a hogy Khámot kifogásolja.

⁶ V. ö. fent idézett dolgozatomat.

táblába, hanem mindjárt az egész néptáblát mintegy travesztálták ókori jellegéből s modern lajstrommá tették. A görög és római időket ezúttal mellőzve, csak azt említjük föl, hogy a középkorban igen kedvelt szokása volt az a zsidóknak, hogy a bibliai neveket az akkori idők népeire vonatkoztassák.

A magyarokat, kikkel itten foglalkozunk, két zsidó író állítja be a bibliai néptáblába: József, zsidóhitű kozár király és a *Jószippon* című munkának szerzője.¹ A kozár király történeti becsű levelét már hazai történetíróink is oly sokszor ismertették, hogy annak leírását e helyen nem tartom szükségesnek; ellenben jónak látom a *Jószippon* című munkáról előzetesen egyet-mást elmondani, a miből aztán majd kiderül annak az oka is, hogy az általános nézet ellenére én a kozár király levelét időre nézve előbbre teszem, mintsem a *Jószippon* tudósítását.

Mindeddig ugyanis a *Jószippon* című történeti munka keletkezéséről igen kétesbecsű adataink voltak; csak újabban ismertük meg ezen könyvnek valódi természetét, mióta Trieber Konrád behatóan megvizsgálta (*Zur Kritik des Gorionides*, Nachrichten der königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, 1895, historisch-philologische Klasse, 4. füzet, 389—409). Trieber igen nagy apparatus segítségével kimutatta, hogy a *Jószippon*, vagy a mint latinosan nevezik, *Gorionides*, voltaképen Synkellos byzanci krónikást írta ki, a ki a maga részéről viszont Panodoros byzanci írókat használta föl. A *Jószippon* könyvnek szerzője tehát, a ki különben ismeretlen, közönséges interpolator. Ámde csak a könyvnek magva származik byzanci íróktól, tehát jó forrásból; a könyvnek vannak azonban toldalékai is, a melyek egészen más származásúak, és ilyen a könyv elején olvasható néptábla is. A könyvnek egységes jellege ezek után többé fönn nem tartható (a mit ugyan Kohn is említ, *Héber kútfők*, 4. l., 5. jegyzet,

¹ Tulajdonképen említeni kellene még egy harmadik forrást is, Zákuth Ábrahám krónikáját 1504-ben, melyből Kohn Sámuel, *Héber kútforrások és adatok Magyarország történetéhez* (Budapest 1881) 62. l., a következő adatot idézi: «*Tirász*. Ezek erősek, a *Tarszija* királyság; ezek, úgy látszik, a magyarok». Kohn a Londonban 1857-ben megjelent kiadást használta, és nem vette észre, hogy az idézett hely csak valamely másolónak rossz megjegyzése lehet, pedig az «*úgy látszik*» eléggé mutatja, hogy glossával van dolgunk. Az 1850-ki krakkói kiadásban tényleg nincs meg a kérdéses passus, hanem a helyett ez áll: «*Tirász* az Thrácia, Velence körül a magyarokig», a mi Thráciának egész jó meghatározása (a XVI. század elején). A bibliai *Tirász* illetén magyarázása megegyezik a hagyományos magyarázattal, a melyet Kohn i. h. maga is ismertet.

de csak azért, hogy megczáfolja) és így a néptáblát mint különálló történeti dokumentumot kell szemügyre venni, a mely épen azért, mivel nem egyszerű kiírás, okkal-móddal még csak becsesebbé válik. A Józsiptonban foglalt néptábla már most arról nevezetes, hogy ez az egyetlen — nem csupán a zsidóknál, hanem egyáltalában — régi kútforrás, mely a magyarok származását, lakóhelyét s a magyarokkal rokon népeket *a lehető legvilágosabban, kellő rendben és kimerítően adja elő*. Itt következik maga a táblázat:

Jáfet

Gómer, Mágóg, Madaj, Jávan, Thúbál, Mészech és Thirász.

Askenaz, Rifath és Thógarma; (a héber szöveg ezen nevei modernizálva): Frankok,¹ Britannok² [és Ugrok].³ Ezek tiz törzsből állnak még pedig:

Kozár, Paczinakh, Aliknosz, Bulgár, Ranbina, Turki, Búz, Zabúkh, Ungár és Tilmacz.

כוור, פצינך, אליקנוס, בולגר, רנבינא, טורקי, בוז, זוכך, אונגאר, טילמאץ.

«Mindezek Északon tanyáznak, országaik nevei azonosok az ő neveikkel, és ők tanyáznak a *Hithel* (היתל) azaz *Atlákh* (אטלאך) folyói mellett; csak Ungár, Bulgár és Paczinakh⁴ tanyáznak a nagy folyó mellett, melyet *Danubjá*-nak⁵ (דאנוביא) neveznek».

Látni való, hogy ezen adat, melynek táblázati elrendezése tölem való, máskülönbön azonban a héber szövegnek szószerinti fordítása, oly tüzetes ismertetést szolgáltat nekünk a magyarokról, a hogy csak kivánni lehet. A Józsipton⁶ néptáblájának ezen részét még nem mél-

¹ A Józsipton szövegében kimaradt «Gómer fiai» után e szó: Askenaz, a melyre vonatkozik a megjegyzés: = Frankok; a zsidóknál ugyanis a bibliai Askenaz néven a németeket értik, a kik helyett a frankok, e kiváló germán törzs, szerepelnek.

² «Britannok, a kik laknak Britannia országban» nem a mai angolok, hanem a franciaországi bretagne-ok.

³ «Ugrok» hiányzik a szövegben, de már egy pillantás a táblára megmondja nekünk, hogy e helyen a Tógarma-nak megfelelő modern névnek kellett állnia, a mi az összefüggés szerint csak a török törzsek valamely összefoglaló neve lehet.

⁴ A szövegben itt hibásan Purzinakh, Paczinakh van פרוזינך, פרוזינך, pedig a szó nem lehet más, mint a fenti Paczinakh, és némely kiadásban csakugyan így van; v. ö. Kohn, i. h. 9 l., 5, j.

⁵ A kiadásokban elferdítve: *Dubanja*, דובאניא, a mit azonban kivétel nélkül az összes magyarázók helyesen Danubiusnak tartanak; meg kell azonban jegyezni, hogy a Danubius per analogiam *Danubia* lett és ezt az alakot találjuk a szövegben.

⁶ A bevett szokás szerint így nevezzük mi is ezen könyvet, ámbár igazat adunk Kohn-nak, a ki szerint inkább *Józsipton* volna olvasandó.

tányolták teljesen,¹ pedig figyelemreméltó benne minden szó, a mint tényleg a szabatos, precíz adaton kívül nincs is benne semmi fölösleges.

Általánosságban először is megjegyezzük, hogy a magyaroknak Jáfettől való származtatásában ime, a mi könyvünk megegyezik a hazai krónikásokkal; a mennyiben pedig a Józsipton-féle néptábla legalább is száz évvel idősebb, mint bármelyik hazai krónika,² annyi-val érdekesebb és becsesebb is. Igaz, hogy a kozár király levele még vagy kétszáz évvel idősebb és már is benne találjuk az említett leszámaztatást, de reánk magyarokra nézve azért kevésbé fontos, mivel a magyarok, mint még látni fogjuk, névszerint nem fordulnak elő benne.

Tisztába kell jönni még azzal a jelenséggel is, hogy e két kiváló zsidó forrás, a kozár királylevelével és a Józsipton, mért teszik éppen Tógarmát a török³ népcsoport ősevé? Kiterjeszthetjük ezen kérdést a hazai krónikákra is, mert utoljára azt is meg kell magyarázni, hogy miért származtatják a magyarokat éppen Jáfettől? A legközelebb fekvő válasz erre az, hogy régi zsidó felfogás szerint az *északi* népeket (a Kaukázus vidékén, a szármatákat, a szittyákat) általában a Jáfet nemzetségéhez számították, már azon oknál fogva is, mivel Ezékiel próféta (38 fejt., 7. és 15. vers) Jáfet két fiáról, *Gómer* és *Mágóg*-ról mint *északi* népekről beszél; ugyancsak Ezékiel (38 fejt., 6 vers) Gómert és a hozzá tartozó népeket, tehát szittyákat, mint mi mondanók, *Tógarma házának* közös neve alatt foglalja össze.⁴ A görög s római időben zsidó

¹ A byzancezi, az arabs és a magyar írókat már akárhányszor megvizsgálták; ezen zsidó munkáról azonban magyar nyelven csak egy munkát ismerünk, a Kohn Sámuelét.

² Tudelai Benjamin, Abrahám ibn Ezra és Dávid Kimchi 12. és 13. századbeli zsidó írók már idéznek belőle, tehát a néptábla legalább is a 11. századból való.

³ Vámbéry s az újabb ethnographusok példájára az itt szóban levő tíz néptörzset röviden «török»-nek nevezem, a mivel azonban praejudicálni nem akarok.

⁴ Nem mulaszthatom el, hogy helyre ne igazítsak egy sajnálatos hibát, mely gróf Kuun Géza jeles munkájába, *Relationum Hungarorum cum oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima*, vol. I, p. 121, a fölületes Cassel bűne miatt becsúszott. Kuun elhiszi Casselnek (*Der chazarische Königsbrief*, Berlin 1877, p. 44. — Kuun-nál hibásan 88), hogy már a babyloni talmudban (Jebámoth 10 a) *beth Tógarma* a török népekre magyaráztatik («Haus der Türken»), holott azon helyet (értsd *Jóma* 10 a, nem pedig Jebámoth, a hol erre nézve nem találhatik semmi) nem is *Tógarma*, hanem *Thirasz* van megmagyarázva, még pedig akképen, hogy az a görög *Thrakia*; így mondja Josephus és Eusebius is (l. Dillman, *Die Genesis*, 5. kiadás, Lipse 1886, 174 l.). Ugyancsak ott Kuun tévesen föleseréli a jeruzsálemi targumot a *Bereschith rabba* című midrásmunkával.

körökben mindig *barbárokra* magyarították a biblia néptábla első tételeit.¹ Szent Jeromos és egyéb keretsztény írók által ezen felfogás a keresztény világban is uralkodóvá vált, így p. o. az örményeknél.² Ha már most hozzáveszszük azon megfigyelésünket, hogy minden nép szerette magát a bibliai néptáblában megtalálni, megérthetjük, hogy az idők folyamán más-más népek jutottak Jáfet családjába, de mindig *északon* lakók, olyanok, kiket a miveltebb népek barbároknak tartottak.³ A magyaroknak Jáfettől való leszármaztatása, úgy hiszszük, eléggé meg van okolva.⁴ Hogy pedig Jáfet fiai közül közelebről Gómert, és aztán Tógarmát tették meg ősnék, annak nézetem szerint csak az az oka van, hogy a többi jáfetita név már le volt foglalva, így p. o. *Mádaj* = Média, *Jávan* = Jónia (Görögország), *Askenaz* és *Rifath* valamely oknál fogva⁵ Németország és Britannia; úgy hát az északi, vagyis a szittyia népek megjelölésére csak az egy Tógarma maradt hátra.

Sokan azonban nincsenek megelégedve ezen egyszerűen kínálkozó magyarázattal és a magyarok genealogiájának magyarázatában játékszerű hangazonosságot keresnek. Igaz ugyan, hogy a bibliai népneveknek modern átalakításában sokszor a puszta hangrokonság volt a mértékadó, mindamellett épen a magyarokra nézve nem áll ez a föltevés. Hogy Magor tulságosan hasonlítana Gómerhez és hogy a Tógarma szóban benne volna a *turk*, *turkoman* név,⁶ a hogy a magyarokat nevezni szokták, azt nem igen lehet állítani; de föltevé, hogy a Tógarma szó csakugyan rejt magában valami *turk*-félé, az itt szóban levő két zsidó forrás bizonyára nem érezte ezen állítólagos hangrokonságot, midőn a családfát Tógarmával kezdik. Ugyanis sem a kozár királylevél, sem a Józsipton nem adnak az általuk fölsorolt török

¹ Lásd említett dolgozatomat: *Die biblische Völkertafel* stb. mindjárt az elején.

² Az örmények szerint Jáfet fia *Torgom*, ennek fia *Haik*, s ettől származnak az örmények (l. *Dillmann*, i. h., 172. l.). Az örmény *Torgom*-alak a rendes Tógarma helyett a Septuaginta nevű görög fordításra megy vissza, a mit *Kohn*, i. h., 5. l., 2. j. nem vett észre, pedig már megtalálhatta volna *Cassel*nél is, i. h., 44. l.

³ Erre helyesen utal *Cassel*, i. h., 43. l.; lásd fent idézett dolgozatomat is.

⁴ *Kohn* is ezen választ tartja a legvalószínűbbnek.

⁵ Az okok fejtegetésébe becsátkozni itt nem volna helyén.

⁶ Így *Cassel*, i. h., 44. l.: „In Torgom den Weltnamen der Türken zu finden, ist rathsam, und darf man darin Hammer Recht geben“. — *Kohn* i. h., 5—6. l. szintén hosszasan fejtegeti a hangrokonságot. — Legmesszebb ment *Mordmann*, a ki a bibliai Tógarmá szót egész komolyan a törökre vonatkoztatja (*Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft*, XXIV., 82.).

népeknek egységes, ethnikai nevet; ha mintegy szójátékot éreztek volna, nem mulasztották volna el azt mondani, hogy a turkok vagy ungrok, ugrok Tógarmától származnak. A kozár királylevélben a fölsorolt tíz néptörzs közül egynek sincs olyan neve, mely hangzása folytán a Tógarma vagy Gómer szóra emlékeztetne;¹ a Józsipton-féle lajstromban pedig előfordul ugyan a *Turki* és *Ungar* név, de semmi sem árulja el, hogy ezek kedvéért kezdi a családfát Tógarmával. Sőt minthogy, mint még látni fogjuk, a fölsorolt népek között mindkét forrásban nem ugor, p. o. szláv népek is fordulnak elő, egyenesen kizártnak látszik az ethnikai csoportosítás szándéka, hanem inkább a földrajzi elhelyezés, azaz az északi lakóhely, a főszerpont.²

Most, hogy fölismertük, hogy ethnikai csoportosítás szándéka nem forog fenn, áttérhetünk azon jelenség megbeszélésére, hogy mindkét forrásban. 10 néptörzs van fölsorolva. Ez nem ethnikai jelenség, mert a török népeknél a tízes szám nem szerepel a nemzetiségi fölosztásban.³ A tízes szám, úgy látszik, egyszerű összeadásból keletkezett; annyi népet tartott a kozár király és annyit tartott Józsipton a Tógarma török fajhoz tartozónak és fölsorolják őket egész természetesen módon a számnak hangoztatása nélkül.⁴ Ez ellen nem lehet hivatkozni a két forrás meglepő hasonlatosságára a szám tekintetében mert a tízesre, mint kerek számra mindegyik törekedhetett. Ha itt valamely hagyománnyal volna dolgunk, akkor a két forrás 10 népének is azonosnak kellene lenni, a mi pedig, tudvalevőleg, csak kis részben áll.⁵

Ezen általános megjegyzések után áttérhetünk most már a Józsipton által fölsorolt tíz néptörzs részletes ismertetéséhez. Hogy a kozár királylevélben foglalt tíz népnévnek a magyarázatát meg sem kísértjük, annak oka az, hogy azokban bajos eligazodni. „A másolók a

¹ Legfeljebb az első népnév jöhetne tekintetbe, melyet Kohn így ír át: *Ugjur* vagy *Ajjur* אגור, a mi édes keveset hasonlít Tógarmához; aztán nem is biztos, hogy e név a magyarokat vagy ugrokat jelenti.

² Épen azért, mivel a földrajzi elhelyezés a szempont, tartja Józsipton szükségesnek mentegetőzni, hogy miért sorolja a magyarokat, bolgárokat és besenyőket, kik a Duna mellett laknak, amaz északi népekhez (lásd a fenti fordítást).

³ Constantinus, *De administrando imperio* c. 40 a magyarok *nyolcz* nemzetségét, Kérai Simon a *hét* sereget. Anonymus a *hét* vezért nevezi; I. különben V á m b é r y, *A magyarság keletkezése és gyarapodása*, Budapest, 1895., 139. l.

⁴ Megvallom azonban, hogy egy kicsit gondolkodóba ejt az a mód, a hogy a fölsorolás kezdődik: „Tógarma: ők tíz néptörzs, a melyek közül *kozár*“ stb.

⁵ Mindenesetre messze megy K o h n (i. h., 5. l.), midőn ez adat hagyományos voltát oly annyira hangoztatja.

héber nyelven irt eredetit, különösen a tulajdonneveket illetőleg, bizonyára nagyon eltorzították, úgy hogy a szónyomozás sikamlós útján legföllebb csak erőszakolt és merész hypothesiseket volnánk képesek teremteni, a mitől azonban Harkavy (*Russische Revue*, IV. köt. 81. l.) visszariaszt bennünket“; így mondhatom én is még több joggal, mint Vámbéry.¹ Jobban áll a dolog a Jószippon-féle lajstrommal; ezen lajstrom, mint már láttuk, olyan időben keletkezett, midőn Európában már konszolidáltabb viszonyok uralkodtak és a népnevek már jobban megállapodtak. Aztán nem szabad szem elől téveszteni, hogy itt egy nyugati, habár héberül író szerzővel van dolgunk,² a ki szabatosabban fejezi ki magát, mint ama keleti népnek a királya. Csak azt kell sajnálnunk, hogy a Jószippon szövege nagyon romlott és az első kiadáson kívül³ a többin igen sok hivatlan kéz dolgozott. De éppen a néptábla, ezen későbbi toldalék, nem szenvedett olyan sokat, ez nagyjában megegyezik az első kiadással.⁴ A néptábla arabs forrásától, mely eddig még csak kéziratban van meg, sem várható valami lényeges módosítás, a mint azt egy pár közölt adatból következtetni lehet.⁵ Így tehát a következő fejtegetés meglehetősen biztos alapra támaszkodik.

1. *Kozár*; egészen héberes, mert ezen név gyakran előfordul a zsidó irodalomban s egészen meghonosodott; a byzantinusoknál *Χάζαροι*.

2. *Paczinakh*; egészen olyan, mint a görög *Παζινάχται*, holott az arabsoknál így hangzik: *badsnák*, törökül *bedsnek*, magyarul az ismeretes *besenyők*.

3. *Aliknosz*-nak irom át a héber betűket, nem pedig *Alikánosz*.⁶ A szó, úgy látszik, hibásan jutott reánk; valószínű, hogy *Alánosz*-t kell olvasni⁷ és érteni kell az *alánokat*, kiknek földje a IX. században a Kubán folyótól a Kaukázusig terjedt.⁸

¹ *A magyarok eredete*, 85. l. Vámbéry elriasztó példakép még Cassel két művét is idézhette volna: *Magyarische Alterthümer* (Berlin, 1848.) és *Der chazarische Königsbrief* (Berlin, 1877.).

² A Jószippon hazája tudvalevőleg Dél-Olaszország, l. Z u n z, *Die gottesdienstlichen Vorträge der Juden* (Berlin, 1832.) 146—154. l.

³ Erről szépen értekezik T r i e b e r i. h.

⁴ T r i e b e r i. h.

⁵ *Revue des Etudes Juives*, XXXI. köt. (1895), 283. l.

⁶ K o h n, i. h., 7. l.

⁷ K o h n, i. h., Harkavy után.

⁸ Kuun könyvében egy külön fejezet van: De Alania; l. még u. o. 83. l.

4. *Bulgár*, a bolgárok; így nevezik őket a byzantinusok is.

5. *Ranbina*, igen nehéz szó. A kiadások itt váltakoznak *ranbina* s *ragbina* közt (a héberben az *n* és *g*: נ, ג betűk könnyen fölcserélhetők). Valószínűleg így kell olvasni: *ragbini*, héber többesszámú alak, mely megfelel e görög szónak: Βαραγγοι = *varaegok*, az tehát egy szláv népfaj.¹

6. *Turki*, egészen görögös: Τουρκοι = törökök.

7. *Búz*, a byzantinusoknál Οβζ², a mely szót a zsidó forrás *di-gamma*-féle ajakszellellettel írja (Βοδζ).³ Az arabsok *guzzi* és *gúz* néven ismerik e népet, mely azonos a kúnokkal.⁴

8. *Zabúkh*, némelyek szerint a byzantinusok említette Ζαβῶκοι;⁵ valószínűbb azonban, hogy így kell olvasni *bazúkh* = Ἀβασγοι, arabosan *Abkazi*. „Abchaz“ egy nép neve a Kaukázus vidékén.⁶

9. *Ungár*, egészen a byzantinus Ογγαροι = magyarok.

10. *Tülmacz*, a byzantinusoknál Τουλμάζοι, de nem a dalmáciaiak, mint némelyek hiszik,⁷ hanem egy törzs a kozárok szomszédságában.

Az itt fölsorolt népneveknek, mint a futólagos áttekintés is mutatja, túlnyomóan görög jellegük van;⁸ azok, melyek ezen jelleggel nem bírnak, héber szellemben idomultak át, de olasz vagy arabs jellegük épenséggel nincs. Igaz, hogy a Volga⁹ folyót *Hithel* vagy *Atlákh* (= Ατελκουζοο?) folyónak nevezi a forrás, és így nevezik az arabs források is; de viszont azt is tudjuk, hogy *Itil*, *Etel* közös szava a török törzseknek egyáltalában a folyó fogalmának megjelölésére és

¹ Így Kohn, Cassel és Harkavy után. Trieber ellenben így adja vissza: *Ragwinen*, melyről nem tudom, mit jelent.

² Const. c. 37 azt mondja, hogy a magyarok (Μάζαροι vagy Χάζαροι?) szomszédjai és az Ural folyóig terjednek.

³ Kohn hamis héber analogiára gondol, a mi a jelen esetben ki van zárva.

⁴ Lásd V á m b é r y, *A magyarság keletkezése* 33, 99. és 195. l.

⁵ Kohn Harkavy nyomán.

⁶ Lásd Kuun művében p. 94 és a szójegyzékben.

⁷ C a s s e l, *Der chaz. Königsbrief*, 50. l. Megjegyzendő, hogy a közönséges Józsipton kiadásokban a fontosabb népnevek német-zsidó jargonban jegyzet alakjában le vannak fordítva, és p. o. a jelen esetben így fordítják: Dalmatier. — Itt emlékeztetni lehet arra, hogy Árpádnak egyik unokája, ki Byzáncban tartózkodott, *Termacz* nevet viselt.

⁸ Ezt helyesen fölismerték Cassel és Kohn idézett munkáikban. Megjegyzendő azonban, hogy egy pár névnek nagyon is törökös végzése van, azáltal hogy hehezetes torokhang végzi be; így Paczinakh, Zabúkh (nem Paczinak, Zabúk) stb.

⁹ Ha csakugyan a Volga, mert ép úgy lehet az Ural vagy a Don.

mint földrajzi név meg van a byzantinusoknál is.¹ Nem értem tehát, hogy a héber szöveg ezen szavai: *Turki* és *Ungár* mért volnának *olasz* jellegűek² és egyéb a néptáblában előforduló szavak mért volnának *arabs* jellegűek.³

Ellenkezőleg, a Józsipton néptáblájának nomenclaturája *határozzottan görög jellegű*, és ezzel meg van adva a forrás is, melyből az ismeretlen szerző merített; forrásának e szerint csakis valamely byzantinus író munkáját lehet tekinteni. Valamint tehát, mint már említettük, a Józsipton törzsöke sokhelyütt szóról-szóra a byzantinus Synkellos krónikájának a kiírása, úgy a munka kezdő része, a néptábla, szintén byzantinus forrásra megy vissza. Miután pedig láttuk, hogy egyéb okoknál fogva a Józsipton szerzőjét Dél-Olaszországban kell keresnünk,⁴ most már még hozzátehetjük, hogy a szerző Dél-Olaszország oly vidékén lakhatott, melyben görögül beszéltek, tehát körülbelül a mai Terra d'Otranto vidékén, a hol még mai napig is föntartotta magát a görög elem.⁵ De a szók hangzásán kívülvan még más indicium is arra, hogy a Józsipton szerzője valamely byzantinus író t másolt le. A Tógarmától való leszármaztatás ugyanis, mint már láttuk, nem foglal való ethnikai minősítést; ellenben azon körülmény, hogy a magyarok testvérnépe a töröknek, igen is osztályozás számba megy, már pedig a nyugati írók a magyarokat soha sem tartották török népnek;⁶ honnan vette volna az olasz zsidó ennél fogva az ő ethnikai meghatározását, ha csak nem a maga hazájában uralkodó byzantinusoktól?

Azzal, hogy a Józsipton-féle néptábla forrását a byzantinusoknál keressük, el birünk tüntetni még egy nehézséget. Ismeretes ugyanis,

¹ P. o. Constant. c. 37 Ἰστέον ὅτι Πατρίωνικται . . . εἰς τὸν ποταμὸν Ἀτίλ . . . εἶχον κατοικήσιν.

² Így állítja Trieber többször említett cikkében, a ki *Turci* és *Ungheri* olasz alakokat vesz föl (ő ugyanis az első kiadásban *Ungar* helyett *Ungari*-t talált a szövegben, holott ez is görög lehet: Ὠγγροι, és a szlávoknál is már a IX. században *Ungari* járja; az *Annales Sithienses* codexében 890 körül a magyarok neve *Ungri*, a mint azt Marczali kimutatta).

³ Ezt szintén Trieber állítja; a bővebb czáfolattal mi itt nem foglalkozunk, mert akkor az egész nagy néptáblát kellene ismernünk. Trieber p. o. azokat a szavakat, melyeket mi föntebb úgy fordítottunk: „csak Ungár, Bulgár“ stb. egészen félreérti; Ungara s Bulgar nála folyónév; e héber szó *akh* (= csak) nála a *Daich* vagy *Jaik* folyó, a mit már G ü n z b u r g helyreigazít (*Revue des Etudes Juives* XXXI. 287).

⁴ Voltak olyanok, kik Franciaországot tekintették hazájának, de maga Trieber is Olaszországot veszi föl.

⁵ Morosi, *Studj sui dialetti Greci della Terra d'Otranto* (Lecce 1870).

⁶ Kivéve az egy Liudprand, l. *Budapesti Szemle* 1896. febr., 245. l.

hogy a magyarok neve aram *hungräe* alakban már a Zsoltárok könyvének aram fordításában, a targumban fordul elő.¹ A tudósokat annyira meglepi ezen jelenség, hogy ama világos nevet minden áron más népre akarják magyarázni, pedig arra ninesen szükség. Ama targum, mint más okokból is tudjuk,² byzantinus időkben keletkezett és hozzátéhetjük, hogy byzantinus országban is, azaz a byzancezi császárság valamelyik ázsiai vagy európai tartományában, a midőn aztán nem csoda, hogy a szentírás *Hagrim* népnevet (Zsoltárok 83, 7. és I. Krónika 5., 10., 19., 20.) épúgy mint a Józseppon szerzője modernné teszi s a magyarokra magyarázza. Alapul szolgál azon körülmény, hogy már a IX. század végén *hágároknak* is nevezték a magyarokat. „A sanct-galleni évkönyvek — úgymond Marczali³ — úgy látszik egyrészt a név hasonlósága, másrészt a pogányság és az iszlám elleni közös gyűlöletből vezetve, ép oly következetesen agarénusoknak, azaz Agar fiainak, araboknak mondja őket.”⁴ A targum említett eljárásából most már tudjuk, hogy az Ágár, Hágár-féle elnevezés sokkal általánosabb lehetett, meg volt byzantinus körökben is, és meg volt a zsidóknál, a kik a magyarok iránt semmi gyűlöletet nem éreztek.⁵

Krausz Sámuel dr.

¹ Erről részletesen értekeztem munkámban: *Magyarországi régiségek a talmudban*, különnyomat a M. Zsidó Szemléből, Budapest, 1893 44. l.

² Lásd az előbbi jegyzetben idézett munkámat.

³ Idézett munkájában, 127. l.

⁴ Ann. Sangallenses Majores a 892., 899., 900. és 902. évekhez.

⁵ „A héber kútfők“-ben Kohn külön függelékben igyekszik kimutatni, hogy név „Hagar Magyarországot jelenti; a sanct-galleni évkönyvek immár kétségtelenné teszik ezen állítás igazságát.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

A borsodi matyó nép élete.

VI. Néphit és babonák.

Könnyen hívő, babonás természeténél fogva a matyó nép egy egész külön világot alkotott képzeletében s azt tántosokkal, garabonczásokkal, bábajosokkal, boszorkányokkal és hazajáró lelkekkel népesítette be, a kiknek csaknem valamennyie az ember erejét felülmuló csodás tehetségekkel van fölruházva.

Általánosan elterjedt hit a matyó nép között, hogy a szélvihar, égi-háború és jégeső előidézői a «barbonczások», a kikről táplált babonás hiedelmők csaknem teljesen megegyező a palócokéval¹ s így csak a lényegesebben eltérő részletek közlésére szorítkozom e helyen.

Azt tartják, hogy a foggal született gyermekből «barbonczás», a foggal lett csikóból pedig «tátos ló» lesz. — A tardi matyók a foggal született gyermeket is «tátos»-nak hívják 7 éves koráig, a mikor «próbát» kell kiállania. — Az erősebb «tátosok» ugyanis «füstös bikává» változnak át s úgy kelnek a felavatandóval birokra. Mondják, hogy Tardon is volt egy ilyen ember, Molnár Jóska, a kinek nem az anyján, hanem a szája padlásán volt három foga «mikor a világra lett» s már mint gyermek oly rendkívüli nagy erejű volt, «hogy a legényeket is a fő'dhöz ütte». Egyszer aztán hét éves korában eltűnt a faluból. «Próbára» ment, de harmadnapra megint csak visszakerült, azonban már fog nélkül, mert, a mint mondják, az erősebb tátosok elvették tőle. De ha az ilyen gyerek bátran kiállja a próbát s mint győztes fél kerül elő a küzdelemből — a mennyiben fogait elvételni nem engedi — garabonczias diák lesz belőle, a ki felhőt tud leolvasni, sárkányt megnyergelni s szelet támaszt, jégesőt visz, háztetőt tép, kazlat bont, a hova csak vetődik.

S hogy a garaboncziasokról való hit mennyire mélyen gyökerezik e nép lelkében ma is, erre nézve jellemző s érdekes a velem történt eset. Szent-Istvánon a plébános, kántor és jegyző urak társaságában adatgyűjtés végett kihajtottunk a határba, egyik tanyára az öreg Tóth József Dékány feleségéhez. A plébános beajánl az öreg Rozál nénihez, hogy ki s ki vagyok

¹ Lásd a «*Turisták Lapja*» 1890. II. évfolyamának 3. számában megjelent közleményemet.

s mi járatban volnék, azzal a jegyző, pap, kántor a viszontlátásig bucsút vesznek tőlem s elhajtának a szomszédos tanyára.

Megjegyzendő, egy nagy galléros, túrista köpönyeg volt rajtam, hogy ruhámat a szikes út porától megóvjam. Az öreg Rozál néni nagyon gyanús szemekkel fogadott, mikor a kocsirol leszálltam, de egyelőre gyanúját palástolni igyekezett. Bevezetett lakásukba, onnan elmentünk a juhhodályba, hol két matyó menyecske juhtejet forralt s gomolya készíttéssel bajlódott. Letelepdedtem egy kis fejszékre s megeredt a kérdezősködés szokásokról, babonákról, bűbajosokról s garabonczásokról stb. — Az öreg Rozál néni meg beszélt mindenről, a miről tudomása volt, de mikor fekete, viaszkos vászontáblájú jegyzőkönyvecskémet elővettem, hogy egyet-mást föl is jegyezhessek, kitör az én «öreg szülém»-ből a gyanakodás:

— «No nézd má' Lulis, még fel is írja, a mit itt mondónk! . . . Oszt hát má' minek a magának? . . . Hej! nem tiszta szér maga. . . Rossz lessz még ebbű'. . . *Talán bion maga is olyan barbonczás félyi?*»

Hasztalan igyekeztem jövetelem czéljáról s kiléte mről, szóval, szent képek ajándékozásával meggyőzni, nem akart nekem többé sem hinni, sem kérdezősködéseimre felelni, utoljára még azt sem hitte el, hogy a Magas Tátrák aljában lakom. «*Ugyan ne beszéllyék, hogy olyan messi lakik, láttam én má' magát oda be Kövesden nagyon sokszor.*» Pedig lelkemre mondom egri diák korom óta (1878) még a tájékán sem jártam Kövesdnek. Hanem ez még nem volt elég az öregnek. Mikor a plébános visszajött értem, hogy kocsijára üljek, azzal bucsúzott el az öreg Rozál néni tőlünk:

— «No hiszen Feő úr, hozott maga emmi házónkho' vendéget. . . Be is rakhatónk má' mindent a tanyáraó', a kazlat is befedhetyük, mer' lesz itt haónap olyan itélet, a minyeő még nem vaót ebbe ja határba!»

Így néztek engem garabonczás diáknak a matyó földön s a szent-istváni kántortanítótól nyert későbbi értesülés szerint *még ma sem hiszi az öreg Rozál néni*, hogy «*tiszta szér*» volnék, «*nem jaóba törte jaz a fejt*».

Közeledő nagy zivatar elé harangozni szokásos a matyók földén is, abban a hitben, hogy a harangok zúgása szétkergeti a felhőket s a «*barbonczás*» idejekorán elkerül a határból.

Hogy pedig a nagy égháború közepett az «*istennyila*» bele ne üssön a házba, rendszerint «*mikor a nagy itéletidő közelegyik*», körülszentelik a házat «*három királyok vizivel*» (Vízkeresztkor szentelt vízzel), az ajtót, ablakot gondosan bezárják, a házban szentelt gyertyát gyújtanak és imádkoznak (Szent-István, Mező-Kövesd). Hogy «*baj ne érje ollyankor a portát*», szokásos az is, hogy a virágvasárnap szentelt barkát az ajtó felett az ereszbe dugják ha nagyon mennydörög, a kürtő alatt elégetik (Tard, Szent-István). A villám

által gyűjtött házat azonban vízzel világért sem locsolnák, mert azt hiszik, akkor a ház még jobban fogna égni. Hanem, matyó hit szerint, ha arra a helyre, «a hun bele esett az isten nyila», édes tejet önthetne az ember, akkor a tüzet bizonyosan «megótaná».

A *bübájosok* és *boszorkányok* a matyó néphit szerint, a gonosz szellemnek, az ördögnek szolgálatában állanak s mint ilyeneknek hatalmukban van emberi formájukat valamely állatéval fölcserélni, hogy annál könnyebben hozzá férhessenek ahhoz, a kiben kárt tenni vagy a kit megrontani szándékoznak.

A *bübájos* lehet férfi vagy nő, a ki szemének egy pillantásával megtudja verni az embert, állatot egyaránt, úgy hogy «egybe leesik a lábáról» (hitvány, beteg lesz). Az ilyen бүбájosok olyan gyermekekből lesznek, a kiknek a szemöldöke össze van növe, vagy «a ki három nagypénteket elszopik» (t. i., a kit 3 éves korában sem választott el édes anyja a tejtől).

A *boszorkányok* pedig rendszeren vénasszonyok, a kik éjszakának idején, vagy nap-leszállta után a kéményen, kulcslyukon, ajtó vagy ablak hasadékon keresztül belopódnak a házba, istállóba s riska tehén, fekete macska, varas béka avagy kutya alakját öltvén magukra, az alvó emberek mellét «megszopják» vagy «megnyomják», a tehenet megrontják, úgy hogy az véresen adja le a tejet, vagy elviszik a hasznát, hogy «egy mákszém nem sok, annyi tejet se fejhetnek teőlle». — Kijárnak Szent-György-nap éjszakáján a búza-földre s ott kilencz tábla földről lepedővel gyűjtik össze a harmatot s kilencz marék búzát szedve folyton ezt mondogatják: «Komámasszony hagyok is, viszek is. Komámasszony hagyok is, viszek is». A kilencz marék búzát aztán odahaza odaadják a tehénnek megenni, a harmatot pedig kicsavarják a lepedőből egy tiszta edénybe s hogy a tehén még jobban tejeljen, időnként, mikor a fejéhez fognak egyet-egyet csöppentenek belőle a markukba. — Azt mondják, hogy mikor az ilyen бүбájos, vagy boszorkány Szent-György nap éjjelén a búza-földekről a falu felé közeledik, «már messziről bög az a tehén, a kinek a hasznát viszi».

A boszorkányokról általánosan elterjedt hit a matyó nép között, hogy azoknak olyan nagy szarvuk van, mint egy czímeres ökörnek s a ki meg akarja tudni, hogy ki a boszorkány a faluban, az csináljon Lucza napjától (decz. 13.) karácsonyig egy kis széket, s üljön arra éjféli misekor a templom elé egy szentelt krétával a földre csinált kör közepébe s meg fogja látni a falu boszorkányait egytől-egyig, a kik hatalmas nagy szarvaik miatt rendszeren csak oldalvást tudnak bemenni a templomba.

Az olyan boszorkányt, a ki az embert megnyomja, vagy megszopja, kézre is lehet keríteni, de csak *visszajáról*, s ha nem sikerül, csak annyit

mondjon neki az illető: «Gyere jel hozzám, sós kenyeret adok», másnap akkor okvetlenül elmegy a házhoz s újból lehet vele szerencsét próbálni.

Az embernek kárt okozni törekvő ezen bűbájások és boszorkányok ellen — a kiket a matyó együttesen a «rosszak» elnevezés alá foglal — sajátos módon szoktak védekezni. A kis gyermekeknek például, hogy e gonosz lelkek meg ne igézhessék, húrt kötnek a balkezök csuklójára. A boszorkányokat, hogy távol tartsák a háztól, egy kést szúrnak le éjszákára az ablak fájába, vagy a seprút keresztbe fektetik a pitvar ajtóban és az istálló küszöbén. Általában a kereszt jelvénye az, a mit a matyó a «rosszak» törekvései ellen legbiztosabb óvószernek vél. A gyermek mielőtt álmra hajtáná a fejét, keresztet vet párnáira, ezt mondván: «Kerijj kereszt, őrizz angyal, hogy a sátán ne keringessék», hasonló czélből a felnőttek is keresztet vetnek a ház négy szögletébe lefekvés előtt, a fuvaros mielőtt útra kelne, ostora nyelével keresztet von a föld porába lovai előtt, hogy semmi baj ne érje egész úton se magát, se lovait, se kocsiját.

Ha pedig a «rosszak» immár megejtették az embert vagy állatot, arra is van a matyónak orvosszere, hogy hogyan tegye ártalmatlanná e gonosz lelkek rontásait.

A gyermeket, ha valaki *szemmel megverte* — azt tartják — menjen ki az édes anyja, vagy valaki más hozzátartozója «hajnalkor, mikor még a madár fel nem kel» a temetőbe, hozzon onnan kilencz sírról földet, ezt mondván miko» ra földbe markol: «*Komám asszon' ek kis feődet akarok. Hagyok is, viszek is.* Aztán főzze azt meg odahaza s annak a vizében fűrössze meg a gyermeket. Az alatt meg egy másik, például szomszédasszony, vagy bábaasszony, ásson a «ház feőgyibe» két kis sírt (gödröt), «*egyiket élőnek, másikat hót-nak*», de ne mondja meg, hogy melyiknek melyiket ásta; aztán vessen a jobb kezivel a két sír fölébe egy-egy keresztet s mondja a gyermek anyjának: «*Tedd a melyikbe akarod*». Az anya ekkor karjaira emeli a kis meztelen gyermeket s ha véletlenül az élőnek ásott sír fölibe bocsájtja le, akkor élő marad, különben nem (Tard, Szent-István).

A szentistvániak egy más gyógyító módját is ismerik a szemmelverésnek: A motolláról levett fonalat megforrázzák s ha a víz egy kissé már «meghívelt», abban fűrösztik meg a gyermeket. Ha fiú számára készül a fűrdővíz, abban előbb egy *gunár libát* fűrösztenek meg, ha pedig leánynak, akkor *tojó ludat*, s csak azután forralják föl a vizet a fűrösztéshez. Néme-lyek a fiúgyermek fűrdővizébe gunár liba helyett két egész diót szoktak tenni.

Ha a «tudós asszony»-hoz beteget visznek kocsin, a lovak gyeplő-szárát, valamint a hámot is kifelé szokták fordítani, hogy a «rosszak» ne ártassanak a betegnek az úton (Szent-István).

A kit a *boszorkány megszop*, legyen az férfi vagy nő, kenje meg a «csecsbimbóját» a saját trágyájával, nem fog többé fájdalmat érezni (Tard).

Azt tartják, a ki ka rácsony napján fekszik, egész évben betegen fog feküdni s ugyanezen okból karácsony napján a szomszédba sem szabad menni (Szent-István). A tardi matyó meg Szilveszterkor vesz magára tiszta ruhát, nem pedig újév napján, nehogy a ruhával betegséget is vegyen magára.

A kinek a *torka fáj*, vessen arra valaki a «neveletlen újjával» keresztet (Tard).

A torokfájást következő ráolvasással is szokták gyógyítani:

«Istennek nevében kezdem el, az Atyának, Fiúnak, Szentlélek, Istennek nevében, Ammen.

Fuss, fuss meredek, soha sehun mënne ály, mint Krisztus Urunk ezen a feődön mën nem állott, gyékény párnája, keő vánkoscája». Ezután háromszor keresztet vetve rá, mondja: «Oszlasson el téged az Atya, oszlasson el téged a Fiú, oszlasson el téged a Szentlélek. Sëmmi vaót, sëmmi legyen, oszollyon el ez a kövi». (Szent-István.)

A nyelvhegyn támadni szokott kis pattanást, az úgynevezett «*pintyöt*» következőleg gyógyítják:

A beteg azt mondja: «Pintyő nyeött a nyelvemén».

— Ha kött, ma kött — mondja rá egy másik — hónap olyan legyen mint a (pl. Gyurka vagy Katyi) s . . gi (Tard).

A kinek «*eröltetése*» (vérhasa) van, annak szárított s porrá tört tojás-hajat adnak be borban. Megjegyzendő, hogy a tojáshéj porát előbb szita visszáján kell átszítálni (Tard).

A *hideglelés* menjen ki este 9 órakor s a szabad ég alatt napnyugta felé fordulva imádkozzék annyi Miatyánkot és Üdvözetlet s végül egy Hiszek-egyvet, a hányad napos hideg leli (Szent-István). — Vagy pedig a tyúknak a «*zúzzáról*» lehúzott sárgabőrt megszáritják, porrátörük s pálinkában adják be a hideglelésnek (Tard).

A kinek «*tyúksegge*» van, keresetlen szekérkenőcsesel (vagyis olyannal, a mi a kerék agyából az útra kiesett) nyomkodja meg, vagy lószőrrel kösse el, okvetlenül elmulik. Vagy ha újholdat lát «*peselje le*», t. i. a hold felé fordulva vizeljen a tyúkszemre, ezt mondván háromszor:

«Újhold, újvilág, lakziba hinak, de én magam nem mehetek, tyúkseggemet kű'döm». Vagy ugyanakkor ezt mondja:

«Újság, újvilág! a mit látok megtellyék, mit nem látok elfogygyék» (Tard.)

Tyúkszemre jó a béka is ketté vágva vagy felhasítva. Húzza azt az illető a beteg-ujjára s addig hagyja rajta, míg eleven, mert «mihen' mēd-

döglyik» azonnal fáj. Ezt addig kell ismételnie, míg a tyúkszem le nem esett, azután pedig akáczfa levelet kell ráborítani visszajáról (Szent-István).

A ki nem akar *szeplős* lenni, menjen ki nagypénteken virradóra, mielőtt a «fecske át nem repűte», a patakra, s ott mosakodjék meg (Tard).

Az új házból, hogy rövid idő alatt ki ne haljon a gazda, azt tartják, egy oszlopot kell az új épület belsejében eldönteni (Szent István), az pedig, ugyane célból, általánosan elterjedt szokás mind a három községben, hogy *az új ház végén vagy hátsó falán egy darab helyet «tapasztatlan» hagynak.*

Az új ház lakói közül, hogy senki el ne haljon, a tardiak a ház ablakán egy *macskát* vagy *egeret*, a mezőkövesdiek pedig egy *fekete tyúkot* szoktak kibocsájtani.

Az új házba legelőször mindig egy darab kenyeret visznek be, «hogy az Isten mindig aggyék bele élelmet».

Legtöbb babonájuk fűződik azonban a hasznos háziállatokhoz, főleg a tehénhez, mint a matyó asszony háztartásának egyik fontos tartozékához.

Mikor először ellik a tehén, szarvát közepén egy kis fúróval megfúrják s abba egy kis szentelt vizet vagy tömjént tesznek azon erős meggyőződéssel, hogy akkor a szarvasmarhát meg nem ronthatják (Szent-István).

Mikor meg a tehenet először hajtják ki a csordára, a kerékkötőláncot végig fektetik az istálló-«küszögön» s azon hajtják a jószágot keresztül, hogy a boszorkányok kárt ne tegyenek benne (Tard).

A tardiak ugyanebből a szempontból a megellett tehén nyakára, s farkára lugozatlan, nyers fonállal egy kis rongyban tömjént kötnek, vagy a jószágot hagymakoszoruból s marhaganéjból készített füstölővel megfüstölik. Ezt cselekszik akkor is, ha a tehén teje apadni kezd.

Mező-Kövesden *Úrnapkor* egy hétig van «szentségkitétel», a mely alkalomra a templom kövezetét tele szórják kakukfűvel, hetedik nap a szentség betevést követő «Te Deum» után ezt a kakukfűvet az asszonyok felszedik s haza vivén, a tehennek adják, egyrészt hogy jól tejeljen, másrészt pedig, hogy véreset ne fejjenek tőle, vagy pedig odaszórják a méhes elé, hogy a méhek ráröpülvén, jövőre nagyobb, népesebb rajt ereszszenek.

A szentistvániak hite szerint a *borjút* is meglehet rontani, vagy szemmel megverni s hogy ez ellen megvédjék, mihelyt a borjú meglesz, köleskásával hintik be.

A *megrontott tehenet* pedig úgy vélik kigyógyítani, hogy ganáját egy új fazékba téve új fedővel lefödik s hársfa-kantárral a kéménybe a füstre akasztják (Tard).

Ha véres tejet ad a tehén, ugyancsak a tardiak azt tartják: önts

azt a tejet a «*hidas-vállába*»¹ s csipke galylyal veregesd meg, ha ezalatt kutya vagy macska megy oda, üsd agyon, akkor megtudod, ki volt a jószágod megrontója. Aztán a tejet vidd az istállóba s öntsd ott a kihúzott «istálló karó» helyibe. — Szent-Istvánon meg ily esetben «*istennyilával nyomogják körül*» a tehén tögyit s azután a ki fejni szokta, a pendele visszájával megtörülgeti.

Kérdőzködésekre, hogy milyen az az «*Istennyila*» s honnan veszik, a babona közlöje, Juhász Péterné, Bárdos Rozál asszonyom csak annyit felelt :

— Hát biz' az uram égcsattanás közt esik a földre.

— Oszt' van-e sok ilyen a faluban?

— Van-e? . . . Bion nem igen van a' . . . Emmi házónkná' van egy, az is ez uram szépajjú maradt, oszt' ha valakinek a jószágát mérrontják a faluba, avvaa nyomogják körül' ja teőgyit.

Behozta aztán az öreg Rózsi néne a komrából a bűvös gyógyító szert, mely hogy égcsattanás között soha sem került a földre, alakja rögtön el-árulta. A neolith-korbéli kőszközök egyik remek csiszolású példánya volt az, egy felülről lefelé keskenyedő 9—10 cm. hosszú kövész. Hasztalan kértem s ígértem érte pénzbeli viszonzást, nem akart megválni tőle, azzal fizetett ki, hogy «*istennyilát pé'zér' nem adaónk*».

Hogy a tehén jól tejeljen, szent György nap előtt szedett ibolyagyökeret adnak be a jószágnak (Tard), s általában minden matyó asszony, a kinek tehene van, réz- vagy pakfongyűrűt visel az ujján fejés alkalmával, hogy «*jobban gyűljön a tej a zsetárba*». S e gyűrűt nem is hívják más-képen, csak «*vajgyűjtő gyüre'ő*»-nek.

Karácsony három napján az asztalon elhullatott morzsalékot gondosan elteszik s időnkint egy-egy keveset tesznek belőle a szarvasmarha sójába, hogy kövér legyen tőle (Tard).

A tehén ha nagyon ganajol, mikor fejik, azt tartják, új edénybe kell fölfogni a ganajat s a jószág szeme közé csapni (Tard).

A kinek meg a szarvasmarhája légyköpés folytán «*megnyűvesedik*», menjen ki az udvarra még hajnalban, «*hogy senki ne érje szóval*» s ott a nap felé fordulva, térdenállva így imádkozzék: «*Uram Jézus Krisztusom, ez én felebarátom (Boka Juhász Jaucsi) Bimbó nevű jószágába' itt és itt (pl. a nyakán, hátán, vagy lábán) féreg van, engedd uram teremtőm, hogy ma legyék benne három, hó'nap kettő, hónap után egy se*». Ezután mondjon el három Miatyánkot, három Üdvözetet és egy Hiszekegyet s a jószágot csukják el

¹ Hidas = disznóól.

három napra az istállóba elegendő enni- és innivalót készítvén oda neki, hogy addig ember ne lássa, akkor a «pondré» okvetlenül kivész belőle (Szent-István). Vagy szokták így is gyógyítani: menjen ki az ember kora hajnalban a mezőre s ott egy nagy röggel fődje le a kutyatej-virágot (Euphorbia), ezt mondván neki: «No te addig fél nem kélisz, míg a (kántor uram) Galamb nevű tehenibű' ja nyű jel nem vesz» (Tard).

Miután azt tartják, hogy «nagypénteken a ki ló megfürdik, nem lesz rühes», minden matyó gazda kiviszi a lovát nagypénteken reggel a kúthoz vagy a patakhoz s jól megmossa.

Hogy a tyúk el ne tojjék a háztól, a szentistváni s tardi asszony karácsony böjtjén délután egy abroncsot tesz le a «házfőgyin» vagy az udvaron s abba mézesbúzát vagy kendermagot szór a tyúkjainak, vélvén, hogy ezáltal a portához édesgeti őket. Ha pedig a tyúk már eljár tojni a háztól s nem tudják hova, ilyenkor egy gombolyag madzagot kötnek a lábára s a s . . . git jól besózzák. Ez a tyúkot annyira irritálja, hogy egyenesen oda fut, a hol tojni szokott s így a madzag segítségével a gazdasszony rájöhet a tojóstyúk rejtek helyére.

E nagy részben kuruzsló babonákon kívül, nem kevésbé érdekesekek azok is, melyeknek segítségével a jövőndő titkát fölfedezni s a bekövetkezendő jót vagy rosszat előre megtudhatni vélik. S míg amazokban őskori ember- és állatgyógyászatunknak egy-egy emléke maradt fenn, addig az alábbi jósló babonákban talán a pogánykori táltosaink által kultivált jövőndőmondásnak megmaradott töredékeit őrzik e nép ma is.

Így azt tartják, ha a macska a zsákot vagy az ajtót nagyon kaparja, szél lesz (Szent-István), vagy ugyanezt jósolják, ha a kutya nagyon hentereg a hátán (Tard).

A tyúk, ha napáldozat tájban kétszer, háromszor felmegy az «ülőre» s leleszáll onnan, esőt érez (Tard).

Eső lesz akkor is, ha «pirosan megy le a Hajnal a Tiszára». Így hallottam ezt többektől Tardon is, Szent-Istvánon is s a mint a megrontott tehenek gyógyításánál alkalmazni szokott «Istennyilá»-ban, úgy itt a megszemélyesített Hajnalban is ősi mythosunk egy-egy becses emlékét őrizte meg a néphagyomány mind e mai napig.

Ha pénteken süt a nap, utána való héten ne tartson az ember számat szép időre, vagy a mint elterjedtebb a nép között.

Ha péntek fénylik,
Egész hét sínylik. (Tard, Szent-István.)

Gazdaember megtudhatja azt is, hogy a jövő évben merről-felől fogja

gyakrabban érni a falut és környékét *zivatar, jégeső*, csak menjen el karácsony éjszakáján a templomba s mikor onnan az éjféli miséről kijönnek, figyelje meg, hogy mely tájról fúj a szél (Tard).

Azt mondják, ha sok dió terem, drága lesz a termés, mert a hány dió van az ágon egy csoportba nőve, annyi forint lesz a búza vékája (Tard).

Ha a szivárvány piros része nagyobb, abban az évben *sok bor* lesz, ha pedig a zöld szín a túlnyomó benne, akkor *sok búza* fog teremni (Tard, Szent-István).

A régiek különben úgy szerették: «porba az ősz, sárba a tavaszt» s azt tartották a fekete sarnyú sok kukoriczának az előjele (Mező-Kövesd).

Karácsonykor éjféli mise után ha nagyon csillagos az ég, akkor meg azt mondják: «*sok aprólék lesz*» (Tard).

A házat karácsonybőjtjén este szokták kisöpreni, illetve az összesöprott szemetet az ajtó mellett valamelyik szögletben összesöpreni, onnan aztán másnap felrakják a gyümölcsfák ágaira, azon reményben, hogy abban az évben sok gyümölcs fog rajta teremni (Tard, Szent-István).

Ha a kutya fölfelé tartja a fejét, mikor «vonyít», tüzet érez, ha pedig lefelé, akkor meg «nagy halott» lesz a faluban (Szent-István). — Halálnak, vagy nagy kárnak előjele az is, ha a kutya gödröt kapar (Tard).

Mikor a macska mosdik, azt tartják, mosdás után a kire először ránéz, az sírni fog (Tard).

Ha a vásárra két-három ember eladó marhát hajt, lehetőleg úgy térjenek ki a szembejövő elől, hogy az közöttük el ne haladhasson, mert különben elviszi a szerencsájüket (Tard).

A ki «törvény elé megy», borítsa föl odahaza az asztalt s kösse meg annak mind a négy lábát kerékkötő-lánczczal, akkor ellenfele mit sem tud ellene szólni (Tard).

Ha valami elsikkad a háztól, egy gyöngyszemet kell a tűzeskemenczébe dobni, akkor a tolvaj félszeme ki fog futni (Tard). — Azt hiszik különben, hogy ha a halott «*neveletlen újját*» megszerzi az ember magának, bátran mehet lopni; mert a mellett, hogy a holt ember újja úgy ég mint a gyertya, annak világánál egyszersmind halandó ember soha meg nem láthatja a tolvajt (Mező-Kövesd, Szent-István).

A «*vérharmatú fű*»-vel meg matyó hit szerint a legerősebb zárat is föl lehet nyitni. «*Ollyan fű az, ha a ló a réten véletlenül hozzáér, egybe kinyilik a béklyó a lábán*», vagy ha a «*záros porta*» felett kétfele szakajtják, az is rögtön fölpattan magától; de «*az illyen fűvet nem igen találja magónkfajta ember*» (Szent-István, Tard).

A halott «neveletlen újjához» s a «vérharmatú fü»-höz hasonló csodás hatású a *kis gyermek köldöke*. Azt mondják, hogy a mely gyermeknek még le nem esett a köldöke, rakhatnak arra dunnát, fejelet, nem fulad meg az alatt sem. A ki pedig köldökét a ruhájába varrva hordja, azt sem golyó, sem semmiféle fegyver nem sértheti meg a harcban. Az oly olyan gyermek pedig, a ki a leesett köldökére kötött csombékot 7 éves korában könnyen megtudja oldani, azt mondják, szerencsés és jóra való lesz (Tard és Szent-István).

A gyermek ha rosszul alszik, a disznó alomjából egy keveset a bölcsőjébe tesznek (Tard).

Az eladó leányt virágvasárnap szentelt barkával szokás megveregetni, azért, hogy a milyen kapós a barka a templomban jelenlevők között, olyan kapós legyen a leány is a legények előtt (Szent-István).

A leány, hogy leendő férjét megálmodja, hintsen Katalin napján (november 25.) kendermagot a «*favágató*»-ra (vagyis a fűrészelő bakra) s azt a kötőjével boronálgassa el (Tard), vagy pedig «keresetlen kettős lóherét» tegyen a vánkosa alá éjszakára (Szent-István).

Ha pedig meg akarja tudni, férjhez megy-e, vagy nem a jövő esztendőben, vigyen be karácsony böjtjén a házba egy öllel vágott fát s azt éjféle mise után olvassa meg, ha páros lesz, férjhez megy, különben nem (Tard.)

Végül még egy pár szó megjegyzést fűzök ide. Bizonyára feltűnő az olvasó előtt, hogy e babonák legtöbbje után Tardot látja föltüntetve, mint lelőhelyet. Ennek oka abban keresendő, hogy a tardiak félre eső helyen élvén, a matyók legtöbb régi babonás szokását ők őrzötték meg híven napjainkig, másfelől meg nem oly «világlátottak», mint például a szentistvániak és kövesdiek, a kik egyik-másik babonás szokás sikerében ma már magok sem hisznek annyira, mint a tardiak. Ezek felől nem egy matyótól hallottam ilyen megjegyzést: «*a tárgyiak nem olyan okosok, mint mink vagyunk*» s van benne valami, mert köztük talán még ma is akad olyan, a ki szentül hiszi azt a régi babonát, *hogy karácsonykor, éjféle mise alatt, a barmok ember módjára beszélgetnek egymásközött az istállóban.*

Istvánffy Gyula.

Gömörmezei babonák.

A ki almát magjával ketté metsz, levelet kap.

A ki pókot lát s öl meg, kora reggel szerencséje lesz.

Ki a Rima áradozása havában születik, boldog s gazdag lesz.

Pénteki napon senki munkába fogni ne merjen mert a «Rima elmossa» (azaz: semmi sem sikerül).

A mit a villámlás pillanatában gondolunk, kívánunk, beteljesedik.

Éjféli idején keresztúton (többfelé váló) általmenni nem tanácsos.

Csütörtökön és szombaton este nem jó fenni, sem nyiratkozni s borotválkozni, mivel első esetben üres «orsókat», másodikban «koporsókat» dobálnak be a felbőszült rossz lelkek az ablakon. (Az idézőjelbe tett szavakat a szójáték és szójárás miatt tartottam meg.)

Új házba «mécscsel ki se menjen be, mert legelőször alszik ki abban a házban «élte mécsce» (t. i. hal meg.)

Ha valami elvész és megakarják tudni, ki vette el, ollót szúrnak a rostába, a rostát forgatják és a ki felé fordul, az a bűnös, azaz: az vitte el.

Ha hízott sertésekkel álmodik, a hány számat lát, annyit tesz a lutrira — biztos nyereség.

Ha vásárra mennek és előttök nyúl szalad keresztül, akkor akár vissza is térhetnek: nem lesz szerencséjük.

Ha vásár napja reggelén kéregetni jönnek valamely boltos házba, a koldust kikergetik s nem adnak neki, mivel elvitte a szerencséjét.

Ugyanezen napon a házat sem söprik ki hasonló okból.

A mely házba hétfő reggel nő megyen, ott egész héten nem lesz szerencse.

Ha újévkor nő megy a házhoz először, akkor abban a házban, abban az esztendőben sok edény törik.

Ha valamely tehenes gazdához karácsony reggelén nő lép be először akkor annak abban az esztendőben üszőborjúja lesz; ha férfi, bikaborjúja.

Ha a halász halászni megy és azt kiáltják utána: «kell-e só?», akkor okvetetlen visszatér, mivel nincsen szerencséje.

Ha valaki az úton cigánynyal találkozik, szerencséje, de ha kéményseprővel találkozik vagy házához tér vissza valamiért, — mit otthon feledd —, szerencsétlensége lesz.

A kenyeret nem szabad az ajtó nyílása felé fordítani, mert akkor ki-megy az Isten áldása.

Ha tejfelbe késsel nyúlnak, a tehén tőgye kifakad.

Ha a béka brekeg, eső lesz.

Ha a hold udvara nagy, eső lesz.

Ha az égalja vörös, szelet jósolnak.

Ha csillag fut le az égről, a beteg meghal.

Ha a tükör magától elhasad vagy ha az óra eláll (t. i. nem szerkezeti hiba folytán), halált jelent.

Ha a kutya vonít s felfelé tartja fejét, tűz lesz a tájon s ha lefelé, meghal valaki.

Ha a halott arca nem változott meg («szép kinézése van»), akkor fiatal visz maga után a halálba s ha felepattan a szeme, abban a házban meghal utána valaki.

Négyes lóherét találni igazi szerencse.

Akasztott ember kötéléről egy kis darabka is áldás.

Ha valakire nagyon sokáig néznek, megigézik, azért köpdősni szoktak az ellen.

Mikulás napján senki se menjen az erdőbe, mivel az egész esztendőben virgácsot fog kapni.

Viharos időben ne esküdjék meg a vőlegény jegyesével, mert olyan viharos lesz házas éltük is.

Az a menyasszony, ki nyár kezdetén összetapadt kettős gyümölcsöt eszik, legelőször ikreket fog szülni.

Ha vásárra mennek s katolikus pappal találkoznak, gombostűket hajigálnak utána; különben elviszi a szerencséjét.

Ha kuvikmadár száll a házra, oda halált hoz.

Az óra az ördög műve: ketyegő fene. (Igy Gömörben csak a mult évtizedben alkalmaztak először órát s hoztak be először. Azt mondják e faluban az óráról, hogy egy utazó járt egyszer ott, leejtette és elvesztette óráját. A falusi kisbíró észrevette az úton és ketyegni hallotta, oda hitta a falu népét. Furkós botokkal és kapákkal zúzták darabokra a ketyegő fenét. Ezért gúnyolják a gömörieket még ma is: «Hány óra van Gemeriben?»)

Szent-György előtti napokban gyíkfarkot elszakítani: áldás.

A ki nagyszombat napján hajnaiban tagjait a Rimában megmossa, tagjai sérthetetlenek.

Karácsony estéjén a lány a fatartóból csomó fát hoz be, leteszi a szoba közepére; ha páros számú darabot hoz be, férjhez megy abban az évben; ha páratlan számút, lány marad.

Lucza estéjén be szokták a szoba négy falát foghagymázni, hogy Lucza-boszorkány be ne jőjjön.

Mikulás napján senki ne menjen mostohája házába, mert Mikulás per-patvart, szerencsétlenséget hoz abba a házba.

Ha az anya kis gyermekét Nagypénteken templomba viszi, abból okos ember lesz.

Pogony-Zabar falvak között van egy fa, mely Nógrád, Gömör, Borsod, három megyének határát jelöli, a ki ezt újév napján álmában megkerüli, három várkastélyos úr leszen e megyékben.

Kishontmegye közepén van az ezer éves fa, senki el ne mulasztja életében egyszer megnézni e fát; mert koronáján a mult szelleme nézi végig a világot és ítéli meg a jövőt.

András estéjén a fiatalok ólmot öntenek, a milyen alak kijő, árnyékot vetve a falra: olyan lesz a hitestársok.

Az Osztrovszky-hegy lejtőjén elterülő réteket, mezőket részekre felosztani nem volt szabad, mivel az «Osztrosz» szellem osztatlan birtoka. — Régebbi időben valójában nem volt felosztva s az éjszaki lejtőn csak leg-újabbán osztották meg. Az egész egy regén alapul, mit még eddig megfejteni nem voltam képes. «Osztrosz» alatt szent remetét gyanítottak. Mások az Osztrovszky Vepor nevet nyelvészetiileg igyekeznek magyarázni és «élesen kilövellő» értelmet tulajdonítanak neki.

A ki az első hóval megmossa magát, megszépül.

Ha a gyertyának rózsája van, vendég jó.

A kire a macska mosakodás közben ránéz, kikap.

Asztalon kést pengetni, nyomorúság jöttét jelenti.

A kinek újév hajnalhasadtakor «holló» száll házára, abban az évben meghal.

A ki Szent-György napja előtt kis zöld békát fog, tegye azt új bögrebe, takarja le papírral és helyezze el hangyazsombékba. Onnan aztán szaladjon el rögtön, hogy meg ne hallja a béka brekegését. Midőn a hangyák enni kezdik, kilenczednapra el kell menni érte, és ott fogja találni a béka csontvázát, van közte egy gereblye és egy villa alakú. Ha a gereblyével ellensége hátát megvakarja, avval barátja lesz és ha barátját a villával megsúrja, ellensége lesz.

Andrásnapkor egész nap böjtöl a lány, hogy éjjel meglássa vőlegényét.

Ha a disznóban féreg van, napfelkeltekor a földi bodza növényre kell taposni és azt mondani: «Te földi bodza addig fel ne kelj, míg ebből a disznóból a féreg ki nem jó.»

Zavaros vízzel álmodni, nagy betegség.

A kinek a körme körül bőrfoszlányok vannak, annak sok irigye van.

A ki a kaszaspókot agyonüti, az meghal.

Ha valaki este a tükörbe néz, éjjel meglátja az ördögöt.

A kinek a kezében a pohár elhasad, az még azon évben meghal.

Ha a terhes asszony egy nyomorékot nagyon megnéz, nyomorékot fog szülni.

A mely társaságban 13-an vannak, a tizenharmadik meghal (mások szerint a legfiatalabb hal meg). Tizenhárom egyénből álló társaság megoszlik.

A ki nagyon horkol álmában, vagy a ki nem mer egyedül hálni a szobában, az rossz lelkiismeretű.

A ki csillagot lát leesni, ha titkát elárulja, meghal.

Van a réten egy fű, a melyre ha rálép az ember eltéved, s van olyan is, a melytől a tehén vért ad.

Ha a lánynak kiesik hajtűje, rágondol a szeretője (ha a baloldalon esik ki, a szőke, ha a jobbon, a barna).

Hangya tojást ha szed egy lány és férfi zsebébe rejti, szerelmes lesz bele a férfi.

Ha a lány szemébe esik a haja, meglátja a kedvesét.

Ha a kutya az ajtónak kifelé fekszik, vendég jön.

Ha a tükörbe hirtelen nézve, kettőst lát valaki, áldás jön rá.

Korán reggel száz fűről gyűjtött harmatcsepp a gyermek megigézése ellen nagyon jó.

Lópatkót találni szerencsét jelent. (Szokásban van egyes falukban a talált lópatkót a küszöbre szegezni, — azt gondolván — hogy azt a házat nem hagyja el a szerencse).

Ökör nyomból inni beteg embernek egészséges.

A ki reggel farral kel fel, bosszankodni fog az nap.

A ki idegen helyen hál és véletlenül megolvassa a gerendákat, álma beteljesül.

Ha a tűz sistereg, haragos ellen jó a házhoz.

A ki hétfő reggel — idegen — a rimaszombati akasztóhegyen először megy át, annak nincs nyugodt lelkiismerete (azaz gonosztevőnek tartják).

Ha egy házban svábbogarat találnak, megvárják míg vásár napja lesz és akkor a legelső vásárra jövő kocsira egyet hirtelen rádobnak, akkor az elviszi a házból a svábbogarat.

Ha egy lány azt akarja, hogy egy férfi beleszeressen, elővesz egy olyan körtét, melynek kilencz magja van; a kilencz magot azon férfi előtt kell megennie, és a férfi szerelmes lesz belé.

Karácsony este egy kis teknőbe kovászt kell készítenie a szerelmes leánynak. Mikor lefekszik, tegyen feje alá egy férfi nadrágot: az éjjel az a legény fogja őt felkölteni, a ki szereti, hogy menjen már bekovácsolni a

kenyeret és a lány akkor a szemétdombra megy ki dagasztani és a legény is elmegy segíteni.

Ha valaki meg akar rontani valakit, szedjen egy kis zsákba össze mindenféle macskafejet, lábat, haját, czombot stb., a zsákot dobja el, a ki rálép, az meg lesz rontva.

Ha a sótartó ebéd közben felfordul és a só kiömlik, bosszúságot hoz a családnak és haragot a társaságnak.

Barátok közt vízzel sohasem koccintanak, mivel azt tartják, hogy egy akkor meghal közülök.

Az a gyermek, ki hátrafelé megy, annak nemsokára meghal egyik szüleje.

Olyan házba, hol gyermekek vannak, este ne menjen senki valamit kérni; nem adnak, mivel elvinnék a gyermekek álmát.

Hogy sok uborka teremjen kertünkben, menjünk a szomszédba és lopjuk el valami úton-módon azt a fakanalat, a melyikkel legutóljára főztek.

Ugyancsak el lehet ezt érni, ha a keresztútra uborkavirágot hintünk, hogy rátapossanak.

Ha esküvő utáni éjjel, midőn a vőlegény először hál menyasszonyával, a vőlegény megfogja a menyasszony mellét, akkor a melle kifakad a szülés alkalmával.

Első éjjel, midőn vőlegény és menyasszony együtt hál, a melyik előbb alszik el, az hal meg előbb.

Ha egy új macskát visznek valamely házhoz, hogy ott maradjon, a cseresznyekőhöz dörzsölik farával és azt mondják, «akkor menj el, mikor ez!»

Ha Sz.-György nap előtt vajfüvet, pimpót szednek és a tehénnek adják, akkor a tehénnek sok vaja lesz.

Ha az erdőben valakit kakuk pillant meg, a hányszor kuk-kuk-ot mond, annyi évet él az illető.

Ha esőben a víz bugyborékol, további esőt jelent.

Az aggteleki híres cseppkőbarlangról azt tartja a nép, hogy egy zsarnok úr kastélya volt, ki itt annyit garázdálkodott, hogy a jó Isten jónak látta megbüntetni kővé változtatva mindenével egyetemben.

Ugyanily rege járt egykoron a Dobsina közelében lévő jégbarlangról. Csakhogy itt kővé változtatás helyett jéggé változtatta őket a bölcs bíró.

Érdekesek a halottvándorlásnak különböző változatai. Mind azon alapulnak, hogy ha a haldoklónak utolsó kívánatát nem teljesítik, lelke haza jár és nem hagyja nyugodni a hátramaradtakat. A tótnál egy hónapig jár haza a lélek, míg a gömörhatári palóczok szerint három hétig.

Szent-György éjjelén kimennek a határba és a hol mintegy fellángol a föld, oda dobják eszímájukat; ottan t. i. pénznek kell lenni, az lángol a földben.

Holdfogytakor künn ne járjanak, mivel a gonosz lelkek takarják el a holdat a földtől.

Ha valakin valamit varrnak, rágjon szájában valamit; mert ellenkező esetben elmegy az esze.

Ha valaki idegen helyre megy s az első szemben jövő embertől kérdezve valamit, azt a feleletet kapja, hogy «n'este», az ne menjen tovább, hanem forduljon azonnal vissza; mert nagy szerencsétlenség fogja érni.

Elhalttal álmodni biztos halált jelent, azért ily esetben az illető valami jótékony tettel váltsa meg lelkét a haláltól.

A ki az első mennydörgést hallja, verje a falhoz néhányszor a fejét: akkor nem fáj a feje abban az évben.

Fecske fészkrét elpusztítani gonoszság és szerencsétlenséget von büntetésül maga után.

Körmöt tűzbe vagy a Rimába kell vetni, hogy úgy semmisüljön meg a keze vétke, bűnös tette is. Kisdednek (mások szerint még szopós gyermeknek) körmét lenyírni nem szabad, mivel az még ártatlan.

A meggyilkoltnak szemében a gyilkos ábrázata meg van örökítve.

Ha valaki gyümölcsfára akasztja magát, az a fa igen sok gyümölcsöt fog hozni.

Ha valakinek vállán lenese van, áruló lesz; ha arczán, szegény, ha karján, szerencsés ember lesz.

Nagyszombaton, miután megmosdottak a Rimában, minden házba hét veder vizet visznek, hogy az egész évben ne legyen tűz (mások ezt oda magyarazzák, hogy ne áradjon ki a Rima).

Hogy semmiféle boszorkányság ne fogjon az emberen, vegyen egy zacskót, tegyen bele egy fazékba lisztet, öntse le vízzel, dobjon bele még állati csontokat, bőrfoszlányokat és mondja el háromszor:

«Beste, beste vén boszorkány, fogjon rajtad átkom,
Beste, beste boszorkány, ne fogjon rajtam átkod.»

Hagyja ezt három napig pitvara küszöbén, ha addig senki el nem viszi, fogott a boszorkányon az átok; de ha elviszik azt, a boszorkány jött el érte.

Ha fehér pondrórajt lát álmában valaki, azon a helyen pénzt talál.*)

Székely Leó.

*) Köszönetet mondok e helyütt nádi Kozák István és Gelb Miklós Mór uraknak, kik a hosszas és fáradságos gyűjtésnél nekem segédkeztek.

Gömörmezei népmondák.

1. *Hradova szelleme.* Tiszolcz város fölött emelkedik egy magas sziklás hegy, Hradovának hívják. A hegy nagyon szép piramis alakú s az oldala fenyőcserjékkel van benőve, míg a teteje kissé lapos és kopár. A monda szerint ennek a hegynek szelleme van, mely holdtölté éjjelén 12 órakor hosszú fehér ruhában körül suhog a hegy körül s aztán eltűnik.

Egy éltés tót asszonytól hallottam, hogy: „Én is az anyámtól tudom, hogy vót itt, mán nem tudom, mennyi ideje lehet, egy gazdag ember s annak vót egy szép, úgy 16—17 esztendő körüli leánya, és ennek vót egy szép kedvese, a kit a leány igen szeretett; a fiú is szerette. Később a fiú, hogy hogynem, elég a hozzá, hogy meghalt s a leány nagyon bánkódott utána. Az idő mult, de a leány nem felejtette el a legényt. Az apja oda akarta adni leányát egy tót legényhez, a kit az nem szívelhetett, s nem akart hozzámenni, s az apja erre igen megharagudott s megátkozta a leányt s azt mondta, hogyha meghal, a Hradova hegyre temeti el, hogy mindig háborgassák a boszorkányok szelek képében a sírját s ne hagyjanak neki még ott se nyugodni. A leány nemsokára csakugyan meghalt s a kegyetlen apa a hegy tetejére temette el a ragyogó szépségű leányt s ezen elátkozott leány szelleme kél föl minden holdtöltén sírjából és suhogva kerüli meg a hegy tetejét fehér ruhájában“. A község jámbor népe nagy félelem közt emlegeti a „Hradova szellemét“.

2. *A szűtori boszorkány.* Évekkel ezelőtt — mint beszélük — Szűtor faluban élt egy özvegy öreg asszony, a ki foglalkozására bábaasszony volt s a köznép előtt boszorkány hírében állott. Beszélük, hogy egy alkalommal többen látták kimenni éjjel a falu végére, hol macskává változva már többen össze voltak gyülekezve. Mikor az éjfélét ütötte, megszűnt macskalenni s kifáradva ismét haza ballagott. A házába — mely a falu felső részén volt — ha mások bezárták, míg ő távol volt s elvitték a kulcsot — akkor is bement a kulcslyukon lepkévé vagy bogárrá változva. Mikor ez az asszony meg akart halni — így beszélük a faluban — lakott a szomszédjában egy szintén éltés asszony, azt hívta el és annak elbeszélte a mesterségét, hogy hogyan kell a tehenet megrontani, és hogy milyen fűvekben rejlik a boszorkánytudomány. Ez az asszony volt ott akkor is, mikor meghalt. Ez látta volna — mint mondják — hogy mikor a bábának a halála percze közeledett, boszorkányokkal telve volt a háza s tánczoltak az ágya körül seprűkkel a kezükben, némelyik macska, némelyik kutya s némelyik meg

vénasszony képében. Ez a szomszédasszony is ekkor lett valóságos boszorkány, mert ekkor két napig nem látta faluban senki sem, úgy eltűnt, elvitték a boszorkányok magokkal. Mikor haza jött, a bába már el volt temetve, de a házában 13 éjjel mindennap összegyűltek — és ő is köztük volt. Ezt a házat aztán „boszorkányház“-nak nevezték el — s később teljesen elpusztult. Ma már romjai síncsenek, de azért nem egy asszony akad, a ki sok rémes dolgot emleget e két boszorkány tetteiről.

3. *Kokova* közelében egy régi gyár omladékban hever, s azt tartja a nép róla, hogy itt minden éjjel gyűlést tartanak a boszorkányok, s a ki véletlenül akkor arra megy el, rikácsoló hangokat hall, ha azonban észreveszik a boszorkányok, hogy ember van ott, megfogják s az omladék melletti patakba fojtják.

4. *Az Osztroz dombja*. Az osztrovszki Vepor hegy közelében levő mezőket, réteket felosztani tiltva volt. Azt tartja a monda róla, hogy élt évtizedekkel ezelőtt a Vepor hegy melletti erdőben egy öreg ősz remete, kit a nép ájtatossága miatt „szent remetének“ nevezett. Osztroznak hívták. Egy elszegényedett grófnak volt a gyermeke s szülei halála után az erdőbe vonult és életét Istennek szentelve, elődei vétkét akarta jóvá tenni. Egy kis kunyhót csinált magának s a nap minden részét imádkozással töltötte. Ha az emberek kimentek hozzá, jó tanácsokat osztogatott s megmagyarázott mindent, a mit kérdeztek tőle. A hegy és erdős domb alatt elterülő földek s rétek mind az ő tulajdonai voltak — s halála után, midőn föl akarták hasítani a birtokot, mint szellem jelent meg s nem engedte. Az a terület még máig is osztatlan. Ott van eltemetve, látható még egy magas földhányás, az az „Osztroz dombja“.

5. *Ezer éves fa*. A Rima forrásánál van egy fa, a mely — a népmonda szerint — ezer éves. Azt beszélik róla, hogy midőn a magyarok bejöttek, a vezérek valamelyike e fa alatt pihente volna ki magát. Sok ember meg szokta azt látogatni évenként és csodás dolgok látásával tér vissza és beszél sokat a fáról. Törzse hordó vastagságú s már több éveken keresztül nem fakadt ki — el van száradva. Midőn az ember leül a tövéhez, hall suttogó, lágy hangokat, a mint a szellő a fa galyait érinti. Ez azonban nem a szél zugása, hanem a mult szellemének a hangja, a mely a multról zsong. Ágai között ül a mult szelleme s onnan beszél a multról s ebből következtetve jósolja meg a jövőt. E fát az alsóbb néposztály szinte imádja.

6. *Kisértet árka*. Néhány évvel ezelőtt Kupás István téli időben éjfélt után 1—2 óra között ment haza a szomszéd faluból Zeherjére. Midőn a falu alá ért, az oldalt eső árokban kacagni hallott s közbe-közbe vihogó

hangokat. Azt beszélik, hogy ez minden év holdtölte első éjjelén szokott ismétlődni. Megállni azonban az árokparton ilyenkor nem tanácsos, mert a kísértet behúzza az embert az árokba. Kupás már előzőleg hallott e dologról, de nem hitt neki, bátor legény lévén, kapta magát, letért az útról az árok felé, de nem látott semmit, csak hallott valami édes, csalogató hangokat. Követte a hangot — s belé ment az árokba — s reggel holtan találták ott. Azóta azt a helyet „*kísértet árka*“-nak nevezi a nép.

7. *Tehénrontás*. Jéne faluban lakott az örcg Bűrök Dorka, a ki úgy meg tudta rontani a tehenet, hogy vagy az istállóból nem tudták addig kihajtani, míg ő százféle fűből készült olajjal meg nem kente a szarva hegyit, vagy nem adott tejet. Mikor a tehenek jöttek, kiállott a kapu elé s ha a haragosa tehenét meglátta, a csorda közé ment megfogta és megfejte egy kissé, aztán azt a tejet megforralta s megfőzte különféle fűvek keverékével, másnap reggel pedig mikor kihajtották a teheneket, ismét megfogta és megfecskenedte a tehenet. Ez által meg volt rontva. A rontás alól csak ő tudta felszabadítani.

8. *Barátságselem*. A 80-as évek derekán B. . . . János tamásfalvi lakos lakodalomból ment haza éjjeli 12 órakor, egyszerre csak az úton maga után hall valami suhogó lépteket. Visszanéz, hát látja, hogy egy őszhajú ember követi barátruhába öltözve. Megijedt, sietett hazafelé, de minden lépésnél gyengébbnek érezte magát s teljesen kimerülve érte el a házát. Mikor az ajtó kilincsére tette a kezét, az ajtó kitérült s ő beesett és — meghalt. A zörejre a felesége fölébredt s hallotta, mikor a barát azt mondotta, hogy „*eddig*“. Azt beszélik, hogy ez a halál lett volna.

9. *A garabonczás deák*. Hangony községben a múlt év nyarán egy ismeretlen ember jelent meg, a ki meg tudta mondani mindenkinek, hogy mennyi pénze van a ládafiában és ki tudta belőle venni, lett légyen az jól bezárva is. Garabonczás deák volt. Egy paraszt ember házához is elment, és az nem akart neki enni adni, erre a garabonczás deák úgy megígérte, hogy az nem tudott az ültőbelyéből elmozdulni. Ekkor bement a házba, ott jól lakott és eltávozott mondván: „*ott legyek, a hol akarom!*“ Egyet fordult és a másik perczen már a levegőben látta a paraszt ember repülni.

10. *Basakert*. Rimaszombattól mintegy félóra távolságra van a „*Szabadka pusztá*“ — s ettől jobbra fekszik a „*Basa-kert*“-nek nevezett rét. Ennek történeti multja van. A törökök idejében itt a szultán vára állott, s a Rima patak gilyózta körül a vár sziklafalait. A szultánnál egy elrablott magyar leány volt, s a miért nem a török főurat, hanem régi kedvesét szerette, a szultán vára pinczéjébe záratta. A magyar vitéz, a leány kedvese, ezt megtudta, a várkapust egy sötét éjjel leszúrta és tőle a kulcsokat

elvéve, lement a pinczébe, a leányt kiszabadította és elvágatott vele a szabadkai erdőbe sziklavárába. A mint a vár népe a rablást észrevette, úzóbe vette a lovast, de már utól nem érhetette, s eredménytelenül tért vissza. A szultán a magyar gyaurt s a leányt megátkozta. Azóta minden hét évben eljár egy hófehér ruhába öltözött leány a „Basa-kert“-be s a magával hozott kulcsokkal bemegy a földalatti üregbe a nagy vasajtón, melyet a Rima patakja mos. Ezen üregben roppant sok vagyon van elrejtve. A kit ez a leány akkor a kertben talál, azt beviszi a pinczébe s rázárja az ajtókat és ott hagyja. Ha a bezárt ember addig él ott, míg ő hét év múlva visszatér, akkor a lélekvándorlás és az átok alól felszabadul; s épen ezért egy ilyen embernek rengeteg pénzt ígér váltságdíjúl.

Elek Zoltán.

Csiki székely népszokások.

Minden csiki székely az ipar valamelyik ágára született. Fűrni, faragni, fenni, szőni és varrni, vagy ezekből valamelyiket minden csikinak kell még mai napig is tudni. Az nem ember — legalább is nem «székej», — ki bocskorát a «csizmadeával» varratja, «vaj esz szánállat másval csinyáltat!» «Micsa aszszon, ki a nény nyisteset (t. i. négy nyistes vászmat) nem tuggya leszőni? És nó befogdosni?»¹ Fenni tudni még a legkisebb lánynak is kell; a minek bemutatására alkalom is van «vízkereszkor.»

Ugyanis Csikban általános szokásban van a *házszentelés*; mit háromkirálykor végez a «tiszlendur (tisztelendő úr) a kánturamval (kántor úrral), deákkal, vidimuszokkal és csengetytyűsökkel».

Ezek közül mindeniknek megvan a külön szerepe. A «csengetytyűs *gyerekek*» egy-egy ökör vagy ló csengetytyűvel a nyakukban szaladnak a szent menet előtt egyik házból ki s a másba be; három is elkiáltja egyszerre magát: «Béresztik-é a szen-keresztet?» Felelet a házbeliek által: «Bé mű!» Ezzel a gyerekek bevégzik: «Nohát virágodzék a ház fögygye!» Egy kis ideig még várnak, míg egy pár krajczárt, mogyorót, diót vagy almát kapnak s azzal folytatják útjokat. Hová a «szenkeresztet bé» nem eresztik, oda még a «csengetytyűs» sem mehet «bé», úgy «elreteszelik»² az ajtót. Ez rendesen azért van, mert a gazda a papra «ránkört» (haragot) tart. A csengetytyűsök

¹ Szövőszékre a fonalat rendszeren felrakni.

² A retesz tolózár; több helyen azonban a lakathoz szükséges többi részeket nevezik úgy.

teendői az ily házak előtt, milyen egy községben rendszeren csak 1—2 szokott lenni, «sírba»¹ állni; nehogy a «szenteresztet»² szégyen érje.

A *vidimusok* a miniszterruhába öltözött gyermekek, kik a szentelő szerek hordozásával kisegítik a «tiszlendúrt»; továbbá az asztalra tett pénzt, mogyorót, diót, almát, gyertyát összeszedik, min aztán testvériesen — a deákot is beleszámítva — megosztóznak. Vidimusok csak a falu legjobb gyermekeiből kerülhetnek ki; mert azokból — a hívek nézete szerint — muszáj legalább is papnak lenni.

Jaj annak a lánynak, ki a vidimusoknak czérnát nem tett az asztalra; mert azt kigunyolják; és pedig hangosan: «Rosz fonó! rossz fonó! Délig aluvó! Hamuba heverő! Katlanba huddozó! Tyúkszarostaligán (gyalog) vigyék férhez!» A mely lány czérnát ad, azt így dicsérik meg: «Jó fonó! jó fonó! Jókor felkelő! Négy lón s hintón vigyék férhez!» Ez az alkalom a jó fonás bemutatására.

Míg ezek történnek, addig a «kánturam» szépen énekel «isteneset» (egyházit) s az ajtóra «kélétával» felírja: «G. M. B. + 1896;»³ a «tiszlendúr» pedig a «szén dógokat» végzi.

A deák (harangozó) elrendezi a tojasokat — melyeket a jó asszony az uraknak ajándékozott — nehogy összetörjenek.

Ezek után a módosabb házakban még «traktálódnak» is; de a szent társaság rendszeren így szokott «ánzágnak», hogy még sok ház várja őket. Tudják azt a hívek, hogy ritkán fogadnak el különösen italfélét — «mert hát kívánni se lehetne, hogy minden házban igyanak»; de azért a «próformát» meg kell tenni. A deákot a szesz ereje rendszeren délutánra otthon marasztalja; a minnek a «vicémegebíró»⁴ csak örül, mert ő lépik helyébe.

Még egy pár évtizeddel ezelőtt az is szokásban volt, hogy a jobbágy származásúnak, kit a székelyek közönségesen «parasztinak» neveztek, nem volt szabad a «harisnyáján» (nadrág) vörösposztót és zsinort díszítésül használni. Ha valamelyik erre mert vetemedni, vasárnap a templom előtt tépték le róla a katonacsaládbeli származásúnak. Plane «vitézkötést» és zsebet a

¹ Ört állani.

² Hogy a «szent kereszt» alatt, nem a tulajdonképeni papnál levő kereszt, hanem az egész menet értendő, abból is kitetszik, hogy sok helyre a keresztet beeresztenék ugyan, de mert a papra haragszanak, a menet előtt bezárják a kaput.

³ E három betű a kis Jézust meglátogató napkeleti bölcsek — Gáspár, Menyhart, Boldizsár — neveit, a szám pedig a folyó évet jelenti.

⁴ Csikmegyében általánosan «megyebíró»-nak nevezik a templomtyát (curator).

«hárisnyán» csak a székelynemesnek volt jussa hordani; nemes volt pedig mindenki a jobbágyság kivételével. Ez ugyan nagyon szomorú volt, de ma már egészen kiment szokásból. Kiki használhatja egyformán a színeket ruhadíszítésre és zsebet is varrathat, mert nem szólja meg senki.

A székely tisztaság- és rendszerető; az előzékenységben pedig különösen kiváló. Két székely koma a világ minden «kincsiétt» sem mondaná egymásnak: «te». Együtt gyermekeskedtek, együtt legénykedtek, katonáskodtak, «te-tu» barátok voltak; de a komaság kezdetével a «tegezés» megszűnt, mert a csiki székely előtt az ember megbecsülése a «magázással» kezdődik.

Egyedül a székelyeknél — és különösen a csikiaknál — van szokásban ősidőktől fogva mai napig gyermek-születés alkalmával oly lakoma — «radina» — tartása, hová mindenki kivétel nélkül elmehet. Míg más nemzetiségű népek — s maguk a magyarok is — vendégeiket a keresztelőre meghívják, addig a csiki székely csak várja őket. Sőt a legtöbb esetben nem is tud róla semmit, csak egy vasárnapon megjelennek komái és ismerősei tele kosarakkal, üvegekkel — kik az újszülött szülői hira s tudta nélkül összeheszeltek — és megtartják szépen a «radinát». Persze van «lamentálás» a háziak részéről a készületlenség miatt; de e készületlenséget bőven pótolják a «gócz» (székely tűzhely) alá sorba berakott tele fazekak, a tulipános ládán egymásra «póczkolt» kalácscsal — «tepsi, pánkó, zsirbakicsike, kürtös-kalács (botratekert), és palacsintával (körelepes)» — tele lévő kosarak és a kihuzós asztalon «gelédába» állított tele üvegek. Ilyenkor a gazdának nincsenek kiadásai; legfőlebb egy kis «itókára». Mit csak azért is vennie kell, mert a székely ember nem szokott «szamárádomást» inni. (Szamár szerinte az áldomás, ha az italt csak egyik fél veszi.) Mulatni tudnak mind egyformán; és jaj annak, ki ilyenkor valami járatban oly szándékkal vetődik ide, hogy tovább menjen, mert innen egy «tappottat sem léphet odébb». Ha nem akar mulatni, kényszerítik. A maradék a «radina» alkalmával a házigazda tulajdona; de ezt ő «a világ minden kincsiétt» nem tartaná magának, hanem a hazamenő jó barátok és komák között — hogy azok ezt kóstoló gyanánt haza vigyék — elosztja.

A «halotti tor» megülése a csiki székelyeknél még mindig szokásban van. Minden halálozás alkalmával két lakoma szokott lenni; egyik azon idő alatt, míg a halott még a háznál van — ez az «utolsó vacsora» — a másik a temetés után közvetlenül, legkésőbb pedig a temetési nap estéjén — ez a «tor».

A hívek a torban rendszeren meghívás útján vesznek részt; vannak azonban községek — pl. Csobotfalva — hol a temetésen jelen levők mindnyájan résztvehetnek a torban is. A tort mindenhol az elhunytért való imával

nyitják meg; melyet az «egyházi» (deák, harangozó)¹ «mondat»; evés-ivás közben egyes halotti énekeket énekelnek: az utója azonban rendesen világi dalokkal és sokszor még táncczal is végződik.

A «lakodalm» sem valami csekélység a csiki nép előtt. Midőn menyegzőt tartanak, csaknem az egész falu jó kedvben van; mert minden alkalommal nagyszámú közönség lévén jelen, kevés kivétellel minden «familia» képviselve van. A menyegzőnek nevezetesebb részei: «A hazaji (menyasszony) bucsúzása, ajándék bémondás és a virágos kalács elhozása».

A «hazaji» bucsúzását az esküvő után a leányos háznál a «vőfé» (koszorú legény) mondja el nagy hatalmasan. Ez minden községben más alakban szokott történni; de az értelem és szándék mindenhol ugyanaz, Közép-Csikban pl. így kezdi a «vőfé» a «hazaji» bucsúzását:

«Csitt! Az hedegü szónak szünynyék meg zengése!
És az sarkanytyunak és az ő pöngése!
Met bucsuzásomnak most léssen kezdése,
Légyen csendesség, az mig léssen végzése!»

Itt azután «szép rigmusokba» elbucsúztatja anyjától, apjától, testvéreitől, rokonságától, ismerőseitől és utoljára mindenkitől; megköszöni a «hézza való szüvecscségüköt» és minden «jóvótukot». A bucsúzás bevégeztével — sok helyen az előtt — a menyasszonyt eltüntetik s helyette egy meszelővel és pálinkás üveggel felszerelt vénasszonyszerű «maszkurát» vezetnek elő, kit a násznagyok természetesen «nem ösmérnek el». Azonban egy pár percz alatt előjön az igazi menyasszony is.

Most jön csak a sirás-rívás, mert «a hazajit megcsípi (megfogják karon)» és viszik «*más útra* (új hazájába)».

Az új otthonban történik az «ajándék bémondás».¹ A «bémondást» a lakodalmat rendező «gazda» végzi. «Bémondatnak» először a «hazaji és bőlegén» (vőlegény) kölcsönös ajándékaik, melyek «mátka» tárgyakkal hivatnak. Azután sorban jönnek a többi adományok. A «gazda» megszólításai mindig a következő szavak: «Hajjon szót kégyelmed hazaji lányasszony (vagy pedig vőlegény uram)! Kégyelmednek kéván kedveskedni N. N. evvel és evvel! De aszsongya, hogy ha az jó Isten őt élteni, evvel ő bé nem éri; hanem még másval és, u. m. égy malaczval vaj é júval és fog kedveskedni! «Itt mindig a «hazaji» köteleessége a «köszönöm szépen»-t elmondani.

A «virágos kalács» szintén a vőlegényes házhoz tartozik, mely a vőle-

¹ Tulajdonképen ő maga mondja; de mivel a nép is felel rá, azért mondják pl. «imádságot mondat».

² Az ajándékoknak az összes lakodalmi gyülekezet előtti nyilvános átadása.

gény násznagyának lakásáról külön «czeremoniával» (menettel) hozatik el. Hanem erre aztán «kéváncsi és» mindenki; akár hivatalos, akár nem, meg kell ezt nézni.

A «virágos kalács» egy asztalfödélre vagy «laskadeszkára» (tésztanyújtó deszka) állíttatik össze különféle süteményekből és «csinyált virágból»,¹ melyek között legnagyobb része van «a zsirbakicsikének», mert ebből fűzik czérnába és rakják ki a különféle alakú díszítéseket. A kalácsrakások tövénél legel egy kis malacz; szájában egy piros almával. Az esetben pedig, ha a «virágos kalács» este vitetik el, akkor ez a sarkokon lámpásokkal van megvilágítva, hogy a «kéváncsi tömegek és azt szemügyre vehessék.» Négy, a lakodalomban levő legderekkab legény viszi a négy saroknál fogva; míg a «mozsikások» közvetlenül a «virágos kalács» előtt haladva vigan húzzák a «Rákóczyt».

A csiki székely mulató kedvét eléggé illusztrálja a farsangi folytonos táncz. A fiatalok 5—6-an összeállnak — hol a község nagyobb, 2—3 ilyen csoport is alakul — és a házszentelés elvégeztével azonnal «béállicsák»² a tánczot. Ez úgy történik, hogy ez az 5—6 első legény — kiket gazdáknak neveznek — «18—20 pengőért megfogagygyák a mozsikást — egy pirimas, egy kontorás és egy dargonyost — mely banda hetenként 3—4-czer tartoznak húzni a kikötés szerént egészen hammaszszeredáig.»

A gazdák örködnék a rendre, minek még vér árán is meg kell lenni. Egy «fárságon» többször «esszekocczan» a fiatalság; de nemsokára ismét kibékül. «Hammaszszereda»-felé kezdődik az alkudozás, hogy ki mennyit fizet. A fiatalság a gazdák által már «klaszszérozva» van, de azért a kitzött tánczdíjából — «taksa» — engedni szoktak.

Ha a koczka jól ütött ki, akkor a mulatságot nagy áldomás követi; ha a gazdák vesztettek, akkor is kell inni; mert e szokást ily alkalmakra a székelyek apjuktól örökölték.

A «zöd fárságon»³ is szoktak majdnem minden vásár- és ünnepnapon tánczolni; de ekkor oly hosszú időtartamra nem fogadnak «mozsikást».

Újabb időben, minthogy az erdők gondozása és felügyelete szakszerű kezekre bízott, nagy gondot okoz — mit ezelőtt 10—15 évvel is szabadban tehettek — a legénységnek a «zödág verés». Sok helyen divatban van ez Jakabnapkor; de oly nagy czeremoniát sehol sem csinálnak belőle, mint Csikban. Az idő közeledtével a falu legénysége «észszeszokotálódik»⁴ s

¹ Papir vagy más anyagból készült virág.

² A már előre előkészített tánczmulatságot megkezdik, beállítják, mely — kivéve a nem tánczra való napokat és estéket — hamvazószerdáig tart.

³ Husvét utáni első vasárnaptól advent első vasárnapjáig terjedő időköz.

⁴ Valamit meghányi-vetni, tanakodni, sokáig egyezkedni.

elmén a bíróhoz, hogy ez engedné meg, hogy 1—2 használhatlan fenyő-ágacskát a község tulajdonát tevő erdőkből hozhatnának. (Megjegyzendő Csikban minden községnek van közös erdeje.) Nagy «szokotálódás» után a bíró is ráadja a fejét; mert jól tudja, hogy kérni csak szokás, de ha nem engedi, úgy is hoznak. Ez pedig csak «hercze-hurczára»¹ adna alkalmat. Több se kell a legénységnek; «szeker számra horgyák» a szép «szárasztó rúdnak való zödágakat.»² Közösen megtisztítják és felerik; minden leányos házhoz kettőt; mit a lányok részéről egy lakoma-adás követ egy hét után, a midőn az ágakat beszedik és szárasztórúdképen használják. Akadnak oly házak is, hol a lány zöld ág helyett egy borzas száraz «csapost» (fiatal száraz fenyő) kap. Azonban az odavivőnek neve nem szokott lenni.

A székely ember szeret egymáson segíteni is. Ha egy tisztességes ember valami munkára «kalákát» hív, oly sokan mennek, hogy dolgot sem bír nekik adni. Ily «kalákkal» végzik a legtöbben a kendernyövést, aratást, kaszálást, fonást, kő-, fahordást, trágyázást stb. Érdemesnek tartom külön megemlíteni a «szöszlopó kalákát» is. Vannak esztendőik, midőn egyik vagy másik gazda valami okból kendert nem vethetett; ezen könnyen segít a házi-asszony. Az egyik szomszéd-asszonynyal összehivatja a falu asszonyai közül, a kiket akar; a kik neki annyi kendert hoznak «kalákába», hogy nincs is hová tegye. A háziasszony pedig egy kis kontyalávalóval, meg no egy kis «botratekerttel kiszurja a szemiket.» Így segítenek a jó székelyek egymáson.

A *kisértet játszás* is nagy divat volt a csikiaknál; azonban ma már az olyasmiket a csendőrség és éjjeli őrök meg szokták akadályozni. Ezt a tréfát rendszeren a fiatalok egymás ijesztgetésére használták. És pedig: Vettek egy nagy sárga tököt, halálfej alakra kivágták, a belét kiszedték és egy égő gyertyát helyeztek bele. Midőn ez így készen volt, elvitték azon ház ablakába, hol a fiatalság mulatni, fonni vagy valamit dolgozni összegyülekezett. Azon kívül vettek egy hús sütő nyársat, ezt beleverték a ház gerendák egyikének kiálló végébe, azután egy darab vassal elkezdették verni; mi a szobában csakugyan olyan kísérteties hangokat adott, hogy még az e hangot ismerőket is az első pillanatra rémületbe hozta. Persze azután az egész társaság hangos nevetésre fakadt.

A karácsonyi ünnepek alkalmával a csikiaknak csaknem egyedüli mulat-

¹ Kellemetlenség.

² Még ma is csak ritkán lehet a polgár népnél Csik-megyében ruhaszárító kötelet találni; hanem e helyett szárító rud, melyet egyik végével a kerítésre s másikkal két villára támasztva a szabadban használnak a fehérenemű megszáraitására, minden háznál található. Vékony 6—7 öles fenyőfából készítik olykép, hogy az ágaktól és héjától megtisztítják.

sága a «*betlehemjárás*». Kicsinyek és felnőttek egyformán ragaszkodnak e pásztorjátékhoz.

Leirok itt egy csik-taploczaiaktól játszani szokott pásztor-játékot. Annál is inkább érdekes lesz ez, mert nemcsak a csiki tájszólás tetszik ki belőle, hanem oly idegen és érthetetlen (leginkább latin, oláh) szavak is vannak belekeverve, melyeknek értelméről és származásáról még a legöregebb atyafiak sem tudnának felvilágosítást adni; de azért kicsije-nagyja egyformán tudja előadni, mert apjától örökölte.

A betlehemezéshez a következő szereplők szükségesek: 1. «A kiráj», ki rendesen a falu első legénye szokott lenni; öltözete feldíszített huszáruha karddal; az utczai menetben ő az első. 2. A «kiráj szögája», ki kevés czifraság kivételével úgy öltözik, mint a király, és a menetben közvetlen ez után megy. 3. Ezek után a menetben következik két angyal, fehér ruhába öltözve, díszített koronával. 4. Mária és «Szen Józsep»; Mária egy fehérbe öltözött fiatal legény, József pedig egy másik öregesebb hangot utánzó legény, ki öreg embert ábrázoló álarczot hord. 5. Ezek után jön a hét pásztor, kik részint kifordított bundába, részint szürbe és bocskorba öltözött álarczos emberek, az első négy viszi a kis templomot (betlehem) négy sarkon fogva. 6. A két számár, kik oly módon öltözött emberek, mint a pásztorok; s részint az idegeneket a menettől távol tartják, részint pedig az adományokat hordozzák. 7. Két előköszönő és két megköszönő, kik saját ünneplő ruhájukba járva a betlehemnek szállást kérnek, illetve azt megköszönik.

Az egész szóról-szóra így hangzik:

(Egyik előköszönő, azaz szállást kérő.)

«Dicsértessék a Jédus Krisztus!
 Örvendve adunk hálát urunknak.
 Bő kegyelme osztogatásáért,
 Melyek bennünköt naponként
 Öröm s *kedélyben*¹ arasztanak.
 Honnét van e kegyes emlékezet,
 Mely a szép fiatalságnak emlékezetére vezet?
 Ránk derült a messze kor homája
 S az elveszett szelid rózsapája.
 Ó üdvözlégy kelet, Isten anyja;
 Itt ébredt a teremtés hajnala,
 Itt vőn szálást az örök szeretet
 Az éden és lét itt született.

¹ A folyó írással szedett szók, mint a nyelvújítás szavai világosan mutatják, hogy e betlehemezésnek illető részei újabb keltű tudakos csinálmányok, valószínűleg egy régibb s egyszerűbb szövegbe való toldások.

Ime őskor képe szelid emlékezet
 Aranyos sugára ránk derült, jóllehet
 Isteni kegyelem fényesség sugarát
 Tükrözzi szívünkre jelét s hajnalát,
 Emlékezteti ez Krisztus születését,
 Meg a pásztoroknak ott megjelenését,
 Angyaltól küldetve, hogy őt ott imádják,
 Szép s dicső énekkel ottan magasztalják.
 Példázzuk mű is Jédus születését,
 Mint Krisztus megváltónk ez világra jöttét,
 Nem szándékunk tehát vajmi tréfaságot,
 A *kedélyt* meglepő vajmi nagy vigságot
 Előadni, melyben a szív találkozik rosz hajlamval
 Később a szokatlansággal,
 Hanem e küs példa, mily kebel árasztó,
 Már az ókorból és előremondható.
 Hogy valóban ókor emlékezet
 Az, ős szokás szerént eléadni lehet;
 És látható ottan szép esudajelekvel
Indokolva szép pásztori énekekvel.
 Ha látható vóna ez világi korba,
 Szív öröm indulat áldva lenne abba;
 Azétt mű és hátországunk legfőbb fokán állva,
 Hogy ha szavaink itt kegyelmet találna,
 Szép példa emlékünk itt örömmel lenne,
 Betlehem név alatt itt elé terjedne.

(Másik előköszönő.)

«Nagy örömrzét tárul itt keblünk esend hajnalára, mely boldog remény sugar-
 ként fénylik s árad a szokba; azért mű és esekéj szállás módval járunk alázatval szép
 ösztön reményéhez háladott szavakval addig és, mig eljutna ide kis Jédus emléke, dicső
 áldást kívánunk ez esendes hajlék telkére!»

(A király szolgája egyet koppant az ajtón, beviszi a templomoeskát, az asztalra
 leteszi és mondja :)

«Dicsírtessék újszületett Jédus! világ állapottyát akár mint vizsgáljuk, örömet-
 jajt-ként találhatunk abba, elfojt már az ó esztendő, miképen az Duna, de nem mint
 az Duna, nem térend az vissza. Ötezer s nyolezáz év má hátul tétetett, hogy Istentől
 az világ teremtetett; mi Volkisba nem vótunk, mint Jázson, s onnét arany gyapjat
 nem hoztunk, Krisztusnak rövid példáját *önnek* eleibe adva azt, hogy miképen és hol
 született vala.»

(Kinyitja az ajtót, a kiráj belép és a szobába sétálva mondja :)

«Dicsértessék Krisztus az magas menyenyégbe!

Ki ez nemes gazdát hattad jó egésségbe.

Kévánnyuk, tarcsa meg végig ez életbe

És örvendeztesse végnékült örömbe.

Mű nem azért jöttünk, hogy komédiádzunk,

Vaj valami tréfás játékot indicsesünk,

Hanem egy kevéssé mulatni kívánunk,
 Miglen Krisztusról küs példát mutatunk.
 Eképpen Krisztus született világra,
 Emberi nemzetnek drága válságára,
 Ökör, szamár között hideg istalóban,
 Rengő böcső hejett a kórós szénába,
 Mária Józseppel szállást keresniök
 Háznál-házra járván, nem lehet késniök,
 Az idő közelget, hogy kéne szülnie,
 Szállás nem adatik sohajt ő nékie;
 Betlehem városán kívül adattatik,
 Mely világosképpen itten megláttatik,
 E kevés szavamból majdan kimondatik,
 Hideg istalóba Jédus születetik.»

(Szent József szól kívül szomorúan:)

«Felséges kirajom, nyicsd meg az ajtódat,
 Erresszbé megszükült szegény akaródat,
 Mett az utazásba bizon elfáradott.»

Kiraj:

«Parancsolom szógám, hiven séecséségvel,
 Láss, ki zerget ajtómon ij nagy merésségvel»

(Szolga kinéz és mondja:)

«Mit akarsz barátom? Mon meg honnét jöttél?
 Az kiraj ajtaján zergetni hogy mertél?»

(Szolga katonásan:)

Felséges királyom parancsolatidba,
 Min leghüvebb szógád ejjártam azokba.

(Kiraj:)

Mon meg hát hű szógám nékem bizonyoson,
 Micsoda új hir van mostan a városon?

(Szóga:)

Felséges kirajom! ojan emberekre találtam,
 Nem hinnéd, jönének a mű országunkból.

(Sz. József:)

Idegen országból jött szegén jövevén,
 Az bémenetelről audenziát kérvén,
 Hogy ha befogadnál, bár egy éccakára,
 Bizon megfizetné az egeknek ura.

(Kiraj durván:)

Mit? Hogy én szálást agygyak? Abba épen nem kapsz
 Az város uccáján ámbár, ha meg is face.

(József:)

Kemén kösziklához hasonló nemzeeseség
 Hogy lehet uradhoz ij szörnyü dühösség?
 Még a pogánnál és van engedelmesség;
 Hát te néked uradhoz hogy nincsen kegyesség?

(Kiráj:)

Parancsolom szógám, szólicsd csak szaporán,
Tám valamely országból kirájkövecseségül küldetett én hézzám.

(Szóga az ajtót felnyitja és mondja:)

Kiráj kövecseségül küdött tú hézzátok,
Béjöhettek má most felségének parancsára.

(1-ső pásztor a macsukával megzergeti az ajtót s mongya:)
Nyies ajtót, jó gazda, légy jó készületvel,
Mett pásztorok jönnek hézzád seecseségvel,
Józsep és Mária a küsed gyerekvel.

(Az ajtót Józsep egészen felnyitytya és sorba bémennek rang szerént; a pász-
torok a puczek¹ mellé lefeküsznek; lefekvés előtt mongya az 1-ső pásztor.)

Abszusz báder rajta nyugugyunk ez hejbe,
Mig az hajnal csillag felteccik az égre.

(Pásztorok:)

Nem bánom, ha nyugszunk es, met az utazásba nagyon elfárattunk!>

(Sz. Józsep békösön:)

Agygyon az úr Isten ez házba jó estét!
Kévánt békességbe néktek jó szerencsét!
Töröjje el rólad ostorozó népét!
Dühös ellensége tenéked ne áreson,
Tareson meg az Isten felséges kirájom!

(Kiráj:)

Tareson meg téged es kívánom barátom!

(Józsep:)

Felséges kirájom! fogagygy bé házadba,
Fizetést nem szánok, bár egy éccakára!

(Kiráj:)

Kedves jó barátom, szállást nem adhatok,
Mivel hogy östére sok vendéget várok.
A városon küjjel tudok egy istálót,
Oda szoktak menni a jövevén szállók.

(Józsep Máriához:)

Szerelmes jegyesem menyinyünk el hát oda,
Te ne féjj s ne búsujj, mett nem hagy el münköt az egeknek ura!

(Mária szomorúan:)

Egeknek szent ura világ alkotója,
Tekéncs alá menyből szegén szógálódra!
Imé Betlehembe vettetem pajtába,
Azét ne hagygy ingem szomorúságimba!

¹ Puczek a tűzhelynek az az emelkedett része, melyre a kandalló rákészítve van. Szorosabban véve pedig az a része, melyre a parazsat télen kiszokták húzni, hogy a szobát jobban melegítse és melyen főzni is szoktak, mert Csikban a legtöbb háznál nem a tűz fölött, hanem a tűz mellett főznek.

(Kiráj:)

Tű honnét jöttetek? Mit kíván szüvetek?
Ij ferrakott modval tű hova sèettek?

(József:)

Tibérius császár parancsolatytyából
Jöttünk Názáretből a béiratásra.
Hogyha befogadnál bár egy éccakára,
Bizon megfizetné az egeknek ura.

(Kiráj:)

Istené a szállás itt lehet nyugnotok! ¹
Fáraecságtokot mostan mulatnotok!

(Angyalok éneklik:)

Gloria in eccelsis deo!
Serkenynyétek hát pásztorok nyáj mellett tű vigyázatok!
Mert született ez éccaka tű szabadítótok,
Egy szent szüztől Betlehembe városon kült a mezőbe
Két barmok közt sötécséségbe vagyon nagy hidegbe.»

(1-ső pásztor álmosan:)

«Jaj! Jaj! Jaj! mit láték s mit hallék ámomba,
Nékem az Isten angyala megjelenék!
Angyal-e vaj ördög abba kételkedem;
De hogy Jédus született vóna, azt csak nem lihetem!
De én azon nem töröm elmémet,
Inkább a puezékra felnyomom fejemet.

(Pásztorok mind:)

Moj puezoke moj!

(2-ik pásztor:)

O te balgatag bahó vén undsiás hamu,
Nem tudod, mit az példáz, az jelenti Istennek nagy alázatosságát.

(3-ik pásztor:)

O te hutyori teréfa! te tám ámot beszéssz?

(Angyalok éneklik:)

Azétt oda el menyinyetek s ötöt felkeressétek,
Térgyen állva jászoj előtt ötöt tiszteljétek,
Ottan vagyon szüz Márija szent Jozseppel istálóba.
O Márija Jédus anynya, Józsep ő dajkája.

(1-ső pásztor:)

Auzmoj fortate csákó daru dáre, megmongyame dáre,
Hogy Jédus született kreuzmojfortáte.

(2-ik pásztor:)

Hallode undsiás, az angyal énekel,
Én úgy látom, tű néktek a jó Isten sem kell.

E szavakkal ad a székely ember az idegennek szállást.

(Pásztorok mind :)

Ugyan nem no !

(4-ik pásztor :)

Kejjünk fel s menyenyünk el, de nem üres kézzel,
Vigyünk ajándékot néki siecseséggel !

(5-ik pásztor :)

Kejjünk fel s menyenyünk el, met az hajnal
csillag felteccett az égre.

(6-ik pásztor :)

Mazuram pazure !

(7-ik pásztor a legöregebb :)

Rebute maosule kedves pakuláre, megmongyame dáre,
Hogy Jédus született kreuzmoj fortate.

(Pásztorok fekvé éneklik :)

Pásztorok kejjünk fel, s hamar indujjunk el
Betlehem várossába, rongyos istálóeskába
Siessünk, ne késsünk, hogy még ezen éjjel ottan lehessünk,
S mű Urunknak tiszteletet tehessünk.

(1-ső angyal elő lép, a zsebkendővel intve a pásztorokhoz így szól:)

Serkenyny fel Istennek választott serege !

Semmit se és késsél Jédus elejibe !

Ottan talpra állni ő tiszteletire !

(Ekkor mind felkelnek, csak a hetedik marad fekvé, kit botokkal emelget a többi, az angyal hozzá lép s mondja :)

Serkenyny fel undsiás (a legöregebb pásztor) az angyal kérésire !

(Most az öreg felkel lassan és mondja :)

Ugyan felpattanéke nó !

(A pásztorok a betlehem elé félkörbe állva, botjukat a vállukhoz támasztva éneklik :)

Mennyből az angyal lejött hozzátok pásztorok,
Hogy Betlehembe sételve menve lássátok,
Az Isten fia az, ki született jászójba ;
Mellette vagyon őj édes anynya, Márija.
Mondáj az pásztor, az ki legelső közülik,
Menyenyünk minnyájan köszöntésire nékie.
Ők elmenének köszöntésire botokkal ;
Vivének néki szép ajándékot magikval.
Egyik e báránt, második adott e johot,
Harmadik tejet, negyedik adott e sajtot.
[Anya szüvesen vegye kedvesen ezeket]
[Sipokat fuván, jó napot monván Krisztusnak.]

(Angyal egyet esendít, a pásztorok letérdelnek és éneklik :)

Serkenyny fel Jédus, pásztorok pásztorá, mennynek és a földnek [teremtő
szent ura.]

(Mária énekli :)

Serkenyny fel fiam ; pásztorok eljöttek,
Kik szent angyalidtól [tehézszád küldettek].

(Pásztorok éneklik:)

Üdvözlégy Jédus! pásztorok eljöttek,
 Kik szent angyalidtól téhozzád küldettek.
 Ha még nem utászsz te szógáid vagyunk;
 És csak azért jöttünk, hogy téged imágygyunk.

(Angyal esendít, a pásztorok felállnak és «egygyenként» rakják az asztalon levő bellehem elé ajándékaikat.)

(1-ső pásztor öregesen Jézus elé letérdel:)

O én édes kicsi Jéduskám! én Borda¹ havassába fejő pásztor vótam; de ott én nékem ugyan rossz hasznom vót, met a nagy hideg mián a johaim teje mind elapadott vót. — Én felségednek egyebet nem adhatok, hanem hát e szébbáránkát nagy jó szüvel adok (Leteszi.). Ezt vedd kedvesen édes kicsi Jéduskám!

(Ez elmenvén jön a 2-ik pásztor:)

O én édes kicsi Jéduskám, én Csaló havassába fejő pásztor vótam, de ott én nékem nagyon rosszul szógált a szerencse, met a szelekbe a johaim teje mind elapadott vót. Én felségednek egyebet nem adhatok, hanem hát föltésem legjobb johomot, melyből tele fejtem kétszer sétáromat; még a mellett azt és feltésem, hogy minden esztendőbe kettőt fiazzik; ezt vedd kedvesen édes kicsi Jéduskám!

(3-ik pásztor:)

O én édes kicsi Jéduskám, én Tarhavasba fejő pásztor vótam; de ott énnékem ugyan rossz hasznom vót; met a medvék a nyájamat mind összetörték vót; én felségednek egyebet nem adhatok, hanem egy sajtárocska tejet nagy jó szüvel adok; ezt vedd kedvesen édes kicsi Jéduskám!

(4-ik pásztor:)

O én édes kicsi Jéduskám; én Erdéjbe tinó-pásztor vótam; és a farkasok a tinaimat mind összetörték; én hát felségednek egyebet nem adhatok, mint egy szép füstös sajtot nagy jó szüvel adok; ezt vedd kedvesen édes kicsi Jéduskám!

(5-ik pásztor:)

O én édes kicsi Jéduskám! Én Jávárdiba fejő pásztor vótam, de ott énnékem ugyan rossz hasznom vót, met a kösziklákön egy szál fű sem lett vót s a johaim teje és mind elapatt vót. Én felségednek egyebet nem adhatok, hanem egy kis lépes mézet nagy jó szüvel adok; ezt vedd kedvesen édes kicsi Jéduskám!

(6-ik pásztor:)

O én kicsi Jéduskám! Én Rakotyásba meddü pásztor vótam és a metéj a johaimot mind elposztította vót. Én felségednek egyebet nem adhatok, hanem egy szép bogláros szíjat nagy jó szüvel adok; ezt vedd kedvesen édes kicsi Jéduskám!

(7-ik pásztor lassan sántikálva:)

Széráese ficsore, lófarbetyár² s mégés murit mintyelár, szegén legén az öreg, száz nap hatvan karót vág s mégés eleget aluszik. Ludgalavér ganár eszteke, róka mentes veres borozdás lájbi³ nem igen illik az öregnek, met az öreg nem tud má táncolni (Térdre esik.). O én édes kicsi Jéduskám! Én Hargitába báránpásztor vótam,

¹ Ugy ez, mint a többi megnevezett havasok Csikmegye területén vannak sokszor azonban ezek helyett másikat is szönek bele a betlehemi játékosok.

² Hires legény, de mégsem ér sokat.

³ Mellény.

de ott énnékem rosz hasznom vót; met a nagy ködbe a báránkákat mind elvesztettem vót, vaj kettőt megkaptam vót s azt és megettem vót; de az énnékem ugyan jól smakkolt vót. Sánta vótam, öreg vótam a báránkák után és elig balaghattam. (Visszanéz és társaihoz mondja:) Tük adhattok, met tük éfiak vattok! (Felelik a pásztorok: Mű attunk és vén hammas!) Én felségednek egyebet nem adhatok, hanem egy szép zszakát¹ nagy jó szüvel fuvok. (Pásztorok közbeszólnak: Hagy lássuk szag!)² (az öreg fuvint egyet furujájával.) Ezt vedd kedvesen édes kicsi Jéduskám!

(Mária szól:)

Köszönöm fíjajim minnyájan tú néktek, kik ezen küsdednek ajándékot tésztek; kévánom, hogy mennybe örvendezhesetek és hervadhatatlan koronát nyerjeteK.

(1-ső pásztor:)

Hallod-e undsiás édes furujásom, mivel az új kirájt nagy örömbe látom; nohát egy szép zszakát szuflemej fortáte.

(2-ik pásztor:)

Hej! Húj! kiki járja tánczát, ne sajnálja talpát, bolhabör bocksorát; met egy jó furujás, megér egy fél pótrát.

(3-ik pásztor:)

Nohát a macsukát³ fogjuk mind egyaránt s a vén undsiás és vegye a furuját, hogy el ne veszesszük tánczunknak váleságát. (A többi pásztor botjára támaszkodva nóta után mozog.)

(Az undsiás veszi a furuját s kezd furulyázni, a pásztorok körülé kereken járnak s kiki elveszi asztalról ajándékát. Táncz közben mondogatják: Zsuka binye moj fortáte.)

(Megállnak körbe és éneklik:)

Elhagyta országát, ő nagy gazdagságát. Pásztorok örüjjetek

Szabadítónk földre szállott. Örüjjetek! Örvengyetek!

(Kezdik a tánczot. mondva: Zsuka binye stb. és helyeikre mennek.)

(1-ső pásztor:)

Hallod-e undsiás, indujjuk más utra, met még a szomszédba sok jó gazdák várnak.

(2-ik pásztor az elsőhöz:)

Stapteo czeremoj fortáte! hová sèetetz, kèllek, hisz még a gazdától utravalót várunk.

(3-ik pásztor a házigazdához, azt fenyegetve:)

Ez gazdának bácsesa én vótam tavaj és; szörnnyó jó gazdám vót ő nekem akkor és: met ha tiszszer kértem, nem adott èccer és: mos látom, megtóti még a gulugámot és.

(4-ik pásztor:)

Látom gazdaszszonnak sűrű mosojgását, hogy gyakran zergeti ládájának kócsesát, hogy nekünk nyujthassa szép ezüst tallérját, még a mellett öt-hat rétből feltekert kólbászszát és egy szent János kalácsesát.

(1-ső pásztor:)

Hát még egy fél kupa pálinkáját?

¹ Oláh nóta.

² Hadd lássuk csak!

³ Pásztorbot, melynek egyik végén jókora bunkó van.

(6-ik pásztor:)

«Bőrből kifaragott kodohozott (éhes) érszény vess e pengőt belé, hogy fütőjjon szegén!

(7-ik pásztor erszényt mutatva a gazda elé megy:)

Mit pintyergetez gazda, pénzt vár ez az érszén; vess e garast belé, hogy röhög-ön szegén.

(Király kezdi:)

Köszönöm s hálálom, kik itt hallgattatok.
E kevés munkánkat meg nem utálátok;
Ugy vélem, hogy itten rosszat nem hallátok,
Miért az Istennél legyen jutalmatok.
Met itt hallottátok az Istennek fia,
Miképen született hideg istálóba
Rengő böcső hejett vadak ballangjába.
Tű pedig jó gazdák, kik szállást adtatok,
Kis Jédus áldása szájján (szálljon) tű reátok,
Semmiféle átok ne férjen reátok;
Mű pedig elmenyünk vigan maraggyatok!

(A menet a fent irt rendben indul kifelé és az egész éneкли:)

Immá bizon jó gazda, ha más utra indita,
Egy-egy kanna jó sörvel beszélgetünk jó szüvel;
A torkunk és újjujon s a talpunk és gyógyujjon,
Hájde fáre lapudáre lengyen áje kuszsze kure!

(Egyik megköszönő:.) Dicsértessék a Jédus Krisztus! Öröm s a jólét hajnala viratt reánk ma; Jédus született menynevei fent adva, hogy az emberi nem ötené le magáról sétét fátyolát, mint a szivárván mosojog a borus ég arczán. Az emberi nem bús homlokát kiderítő Jédus légy üdvezelve, ki inség, nyomor és kécseségbesés közt, mint atya malasztodval megjelen sz Te nyútaszsz vétkart a gyengének, acc menedéket az árva szegénnek, vigaszt a sirónak; ki mind e védelmünk, örök megvátónk vagy. Bizzatok az úrba és hitetek megvan, kihajt és darága borostyánnyát fejetekre tüzi. Érezni fogjátok, hogy nagyobb üdv az úrba tötve egy nap, min száz az élőnek élvei közt. Dicsőség e kelet virága örökre hervadhatlan szép ifjúságának.

(Másik megköszönő:)

«A nemes érzettől ösztönöztetve szívem legforóbb köszönetét akarom kifejezni. Az isteni kised, melynek ma emlékinnapját üljük, az ő születését példázóknak szüves elfogadásaért, áldása szájjon ez nemes házi gazdára és csalágygyára mindörökké!»

Az itt leirt betlehemi játékban különöscn a pásztorok mondókáiban előforduló leginkább oláh forma érthetetlen szók használatának oka az, hogy Csikmegyében még mai napig is a legtöbb fejő pásztor — juhok mellett — oláh származású. — Sőt azt is el lehet mondani, hogy száz közül alig akad egy székely hács (fejő pásztor).

Alig végezték be a betlehemezést, mely karácsony első napjától kezdve három napig tart — mert a vidékre is kirándulnak —, előjön az «*apró-szentekelés*».

Aprószentek napján hajnalban megy a hivek apraja-nagyja minden községben a «Héródes»-től megöletett kis gyermekek emlékére kezében egy nyirfa vesszővel («virgáncs») aprószentekelni. Minden gyermek a hozzátartozóit és rokonait köteles megaprószentekelni; másképen nem lennének az újévben egészségesek.

A belépő vers így hangzik :

«Dicsértessék a Jédus Krisztus !
 Örvedetes nagy nap Krisztus születése,
 Melyben szent Isván életét végezte.
 Szent János pedéglen példáját követte,
 Héródes azonba sok szentét ölete,
 Mú és elindulánk Héródes nyomdokán,
 De nem fegyverekkel, csak termő ágakval,
 Egy kús tormát hoztam ; szabad-e elosztani ?»¹

A házbeliek ezt felelik rá : «Szabad !» Akkor az aprószentekelő neki megy a család legidősebb tagjának, a «virgáncsval» verni kezdi és mondja : «Aprószentek ! Dávid-Dávid, örmén Dávid (itt elszámolja az ismert Dávid nevű embereket) jegésségvel, üdvességvel, sok jó szerencsével érvék az új eszten-dőt». Sorba veri a család többi tagjait ; és mindeniknél az «Aprószenték» stb. szavakat ismétli.

A legénység az «aprószentekeléssel» is, mint minden mással a szélsőségig megy ; a lányokat derekasan el szokta paskolni. Ennek következménye az lett, hogy a lányos házakhoz csak csellel juthatnak be az aprószentekelők.

Sok csiki még ma is azt hiszi, hogy aprószentek napján akárkit el lehet büntetés nélkül «nászpáfolni».

László Elek.

¹ Érti ez alatt a nyirfa vesszőt, melyből mindenkinek adni akar.

Halotti szokások Német-Prónán (Nyitramegye) és vidékén.

Ha a haldokló ágyánál már tehetetlenül áll az orvos, vagy a különfélebbnél különfélebb háziszerek már mitsem használnak, akkor a családbeliek, hogy a beteget kimondhatatlan fájdalomtól megszabadítsák, az ágyat úgy helyezik el, hogy a szoba gerendázatának hosszával egy irányba essék, mert szerintök a halál ebben a helyzetben hamarabb megkönyörül rajta.

Rége, mihelyt valaki haldoklott, azonnal meghuzatták a lélekharangot, manap azonban csak akkor, ha a lélek már elköltözött a testből, sokszor, mikor az elhunytat már felöltöztették, sőt ki is terítették.

Ha megkondul a lélekharang, egyszerre kérdi mindenki: „Ki halt meg?” „Ki halhatott meg?” és keresztet vetvén magára, rövid imát mond az elhunyt lelki üdvéért.

Ha a lélekharang csengőbben szól, azt mondják: „Nemsokára megint meghal valaki”.

Férfiért három verset húznak, nőért és kiskorúért kettőt, azon gyermekekért pedig, kik még nem járultak a sz. gyónás- és áldozáshoz, nem szólal meg a lélekharang.

Az elhunyt lelke, mint mondják, mielőtt az Ítéldbíró elé menne, a rokonoknál és ismerősöknél, különösen a messze földön lakóknál, azután az asztalosnál és sírásónál jelentkezik, többnyire nagy zörejjel adván tudokra távozását.

A halál beálltával a halottas házban szivrepsző látvány tárul a néző szeme elé. A gyermekek jajkiáltásán kívül sírás, kesergés és panasz mindenütt. Az elhunyt családjának és közeli rokonságának nőtagjai fuldokló zokogás és mély sóhajok közt hol a kedves halottra borulva, hol kezeiket tördelve siratják azt szivekig ható fájdalom hangján, néhol szomorú ének módjára.

Elhunyt gyermekénél így zokog az anya:

Ah, te kedves angyalom! Te szép virágom! (Tavaszzsal és nyáron hozzátessi:) Minden virág kibujik a földből, kinyilik és virágzik és neked oly korán kellett elhervadnod és a föld mélyébe kell távoznod. Ah, te drága gyermekem! Te az én örömöm és boldogságom! Adja Isten, hogy bementél legyen az örök paradicsomba, hogy közbenjárónk légy, a mikor a legszükségesebb lesz! Te drága angyalom! Te kedves, te jó! Adja Isten, hogy élénk jőjj repülve, ha egykor hozzád jövünk! Te kedves angyalom!

Felnőttnél pedig így kesereg:

Ah, menyasszonyom! (v. vőlegényem!) Drága kedves gyermekem, Hogy tudtál nekünk ily szomorú lakodalmat készíteni? Mint reménykedik, mint örül az ember, ha valaki házasságra lép, és íme! nekünk ily szomorú lakodalmunk van. Te menyasszony vagy vőlegény nélkül (v. vőlegény vagy menyasszony nélkül)! Te a mennyei jegyest választottad magadnak. Ah, mily szomorú, mily fájdalmas, ha az anyának ily fiatal vért kell a temetőbe kísérnie! Istenem, mily szívrepsztó, ha ily erős ág törik le a fáról! Drága, kedves, jó gyermekem! Hogy éljek nélküled? Ha megbetegszem, ki fogja gondomat viselni, ki fogja anyádat ápolni? Ah, könnyeim többé nem az arcomra hullanak, hanem a szívemre. Kedves gyermekem! Mikor megbetegedtél, mily gonddal ápoltalak! Hosszú ideig tartó betegséged alatt nem esett nehezemre az ápolás, szívesen tettem és tenném ezután is, csak meggyógyultál volna. Óh, kedves gyermekem! Hogy tudtad itt hagyni öreg szüleidet? Neked kellett volna bennünket öregségünkben gyámolítanod és most — elhagytál bennünket mindörökre. (Temetőben:) Hogy menjünk innen haza, drága gyermekünk? Mindenütt fogunk keresni, azonban, ah, sehol sem találunk meg! Elhagyni, el kell téged hagynunk, azonban nem felejtünk el soha, te kedves, jó gyermekünk! Adja Isten, hogy bementél legyen az örök paradicsomba, hogy közbenjárónk légy, a mikor a legszükségesebb lesz! Te drága, jó gyermekünk!

Az anya hült teteménél így jajveszékel a gyermek:

Ah anyám, kedves, drága, jó anyám! Hogy hagyhatott el engem? Ó, anyám! Anyát mondok és nincs többé senki, kit anyának ismernék. Mily borzasztó állapot ez! Az anyai hűség soha nem fárad el, az anyai hűség reggel-este megújul. Az anya járását messziről látni, az anya hangját messzire hallani. És ah, énnekem nincs anyám! Anyám, miért hagyott el engem ily korán? (Temetőben:) Ó, be szomorú út ez, a melyen ön után kell lépnem! Itt nem fogja többé semmi szél megfújni, semmi napsugár érni. Anyám, drága, jó anyám! Most úgy eresztett ki szárnyai alól, mint a tyúk szokta csirkéit. A ki engem szült, nevelt, táplált, oktatott, most itt fekszik megtörve. Ó kedves jó anyám! Isten fizesse meg, Isten jutalmazza meg szeretete és hűségéért, minden fáradozása- és gondoskodásáért, minden jó szaváért, kedves jó anyám!

Az atya ravatalánál így siránkozik a gyermek:

Kedves, drága, jó atyám! Táplálóm, védelmezőm, támaszom! Miért hagyott el engem ily korán? Köszönöm, hogy gondoskodott rólam, míg megtudtam keresni mindennapi kenyeremet! Eddig védőszárnyai alatt voltam és most szabadjára hagyott, kedves jó atyám! Most kiviszik (temetőben:

kivitték) házából, melyet oly nagy fáradsággal épített v. rendbehozott, és nem hozzák abba vissza többé soha. Kis házából még egy kissébe tették, melynek se ajtaja, se ablaka! Ah atyám! kedves, drága, jó atyám! A ki annyinak parancsolt, most örökre elnémult. Isten jutalmazza meg minden fáradozása- és gondoskodásáért! Adjon Isten örök nyugodalmat önnek, jó atyám!

Férje halálakor így panaszkodik a feleség:

Te házastársam, te jó gazdám! Szerelmem, örömöm! Hol hagytál engem szegény árváimmal? Ki szerezzen nekik ezután kenyeret? Elhagyva és megvetve lesznek az egész világtól. Minden vessző megsuhogtatja, minden tüske megsúrja, minden szellő megfújja, minden kő meglöki őket és minden embernek terhére lesznek. Ha egy kő leesik az égből, csakis az árvákat éri. Ah gazdám, kedves férjem, hol hagytál bennünket?

Ezek a halottsiratás főbb eszméi. Minthogy halottsiratás alkalmával mindig hallhatók, önkénytelenül belevésődnek mindenki szívébe s minthogy legtalálóbban kifejezik a szenvedő szív érzelmeit, nemzedékről-nemzedékre szállnak s alkalomadtán mindenki használja ezeket. A testvér és rokon is ezekből kesergi el azt, a mit kegyelete kifejezésére legalkalmasabbnak talál.

A halál körül a szülő, feleség, vagy legközelebbi rokona és az öltöztető asszony foglalatoskodnak. Ezek egyike befogja az elköltözött szemét s felköti állat fehér kendővel. Valamelyik babonás anyóka e közben a szoba egyik ablakának felső tábláját nyitja ki, hogy a lélek „kiszállhasson“ a szobából; egy másik a tükröt fordítja el, vagy pedig befödi, vagy leveszi, mert különben elvesztené homálytalan tisztaságát; egy harmadik az órát állítja meg, hogy a halott csendes álmát ne zavarja. Ha a házigazda, vagy háziasszony hal meg, azonnal kisiet valaki a házbeliék közül az istállóba s felveszi a marhákat, hadd tudják meg ezek is, hogy valami rendkívüli történt a háznál. *Szolkan*, ha a házigazda halt meg, a tehenet csak felveszik, az ökröket pedig szabadon bocsátják; ha pedig a háziasszony halt meg, akkor a tehenet eresztik szabadon és az ökröket csak felveszik, mintegy jelezni akarván, hogy ők is gazdátlanokká lettek.

A halottat először megmossák, azután tiszta, szentelt vízzel behintett ruhába öltöztetik és kiterítik. Az edényt, melylyel megmosták és a fésűt, melylyel megfésülték, többé nem használják.

A ravatal vagy tiszta szalmával és ágyneművel ellátott ágy, vagy két egymás mellé tett, szalmával befedett, tiszta lepedővel bevont s lóczákra helyezett deszka, melyet körülbelül a szoba közepén állítanak fel.

A ravatalt a főnél kereszt, mindkét oldalán egy-egy égő viaszgyertya veszi körül.

A halott ünnepi ruhában, teljesen útra készen, fekszik a ravatalon; még a fej se szabad; a férfét sapka, *Chvojnícán* széles karimájú kalap, a nőét fejdísz, vagy kendő, a figyermekét díszes fejkötő, a leányét koszorú fedi. Kezei, melyekbe olvasót, néha imakönyvet is adnak, egybekulcsolvák. Az idősebbek arczát elfödik fehér kendővel, hogy a gyengébb idegzetűekben a viaszsárga arcz rémületet ne gerjeszsen és hogy csak azok lássák, kik épen látni akarják. A fiatalok és gyermekek arczát azonban nem födik el.

Ha a ravatalon fekvő halottnak kinyílik a szeme, azt tartják, hogy nemsokára megint meghal valaki a rokonságból.

A ravatal fölött valamit átnyújtani, vagy a ravatalról valamit elvenni tilos.

A kiterített halottat még a távoli ismerősök is meglátogatják és jövetmenet a ravatal előtt letérdelve, rövid imát mondanak érte. Nappal többnyire csak asszonyok tesz látogatást s mély részvétők kifejezésével törek-szenek a mélyen sújtott családot némileg vigasztalni. Éjjel az egész rokonságon kívül a férfiak, az elhunyt jó barátai és ismerősei gyűlnek össze „virrasztani“. Az álmat beszélgetéssel, puha házi kenyérrel és édes pálinkával, ritkán borral — de mindig okkal-móddal használva — űzik el szemükből. Éjjél tájban az előimádkozó asszony, ritkán férfi intésére mindenki letérdel s elmondják közösen az olvasót, a Mindenszentek litániáját s néhány imát a megholtakért, de különösen az előttük fekvő halottért. Ima végeztével egyesek távoznak, a többiek pedig folytatják a virrasztást reggelig. *Czachon* a látogatót, ha távozik, senki sem kíséri ki.

Német-Prónán a halálesetet és a temetés idejét a halottkém szemléje után a felnőttéknél vagy a rokonság két férfitagja, vagy egy rokon és egy szomszéd az úgynevezett „bejelentők“, gyermeknél pedig egy férfi-rokon jelenti be a plébánosnál, kántornál és az egyes czéh-mestereknél, kiket egyszersmind megkérnek, hogy a czéh a temetésen képviseltesse magát. A czéh-mesterek a halálesetet azonnal négyszögű, vagy tojásdad alakú, a czéh jelvényeivel ellátott fatáblácskára ragasztott papíron tudatják a czéhökhöz tartozó mesteremberekkel, kik a táblácskát mindjárt továbbítják. A czéh-mesterek egyúttal arról is gondoskodnak, mely fiatal mesterek vegyenek részt hivatalosan a temetésen.

A kiharangozás a szegényekért és gyermekekért délelőtt 11-kor és délután 1-kor történik; a tehetősebbekért 10, 11, 1 és 2 órákor, néha 3-kor is. A temetés előtt egy órával és a temetés alatt mindenkiért harangoznak.

Mihelyt a koporsó elkészül, a halottat ebbe fektetik. Feje alá szénával vagy gyaluforgácsal kitömött kis párnát tesznek és ellátják útravalóval:

kezébe nyomnak egy pénzdarabot, a melylyel ki van fizetve földi fáradozásáért és hogy a másvilágon senkinek adós ne maradjon. *Czachon*, ha a boldogult dohányos volt, kap pipát is dohánynyal, sőt a pálinkás butykosról sem feledkeznek meg. De beleteszik azt a fonalat is, melylyel valamely nyavalyatórésben szenvedő ember hosszát és szélességét megmérték, azon hitben, hogy a koporsóval együtt a nyavalyatörést is eltemetik és az illető mindenkorra megszabadul tőle.

A szemfödél rendszeren új gyolcsból, a tehetősebbeknél csipkéből van készítve. A szemfödület nem, mint általában szokás, a halottra terítik, hanem a halottat helyezik rá s a test egész szabadon marad. A nőknél a koporsón lelő szemfödület két oldalon a széles szoknya kihúzott részei takarják. Így marad ez a leszögezés után is.

Az ágyat, melyben valaki meghalt s ki volt terítve, az udvar félreeső részébe helyezik és a temetés után vagy tűzre vetik, vagy csak hosszú idő elmúltával, jól megtisztítva, használják ismét. A benne levő szalmát pedig a káposztaföldön szórják el, mert csak az óvja meg, mint mondják, a káposztát a nyulak pusztításától.

A temetés előtt, melyet rendszeren a reggeli órákban tartanak, összegyűl a halottas háznál a község lakosságának nagy része, hogy elkísérjék földijöket utolsó útjára és hogy még egyszer leróják iránta a kegyelet adóját.

Német-Prónán, a mint a nagy haranggal a temetésre „csengetnek“(!), hozzáfognak a koporsó lezárásához. Két halottvivő végzi e szomorú feladatot. Keserves sírás között sokszoros „Nyugodjál Isten nevében!“ „Szerencsés utat!“ és „A mi Urunk Istenünk bocsássa meg minden bűneidet és adjon neked örök nyugalmat!“ szavakkal bucsúzik mindenki az elhunytól. Mikor a koporsót leszögezik, akkor kéztördelések között kétségbeejtő jajkiáltások, az elhunyt nevének, erényeinek és jó tulajdonságainak gyakori emlegetése, hangos zokogás és mély sóhajok verdesik a levegőt, melyeket túlharsogják a kalapácsütések zaját. Egyik is, másik is ráborul a koporsóra és fájdalomkönyvekkel halmozza el.

Mihelyt a koporsó le van zárva, kiviszik a kapualjába s a Sz. Mihály-lovára, vagy egy állványra helyezik. Ott aztán körülállják a családbeliek, a rokonság és az asszony nép, mindenki mély gyászban. Itt folytatódik a szobában megkezdett jelenet, melynek láttára és hallatára még a köszívű ember szemébe is a szomorúság és részvét könnye lopózik.

A férfisereg a ház előtt gyülekezik. *Német-Prónán* a czéhmesterek által kirendelt fiatal mesterek itt két sorban helyezkednek el, égő szurokfáklyával kezökben, és nem mozdulnak el helyükből mindaddig, míg csak a kiéneklés és beszentelés meg nem történt.

A mint a pap megérkezik, egyszerre csend támad; azonban alig kezdi meg a kántor a szívet-lelket megindító „Circumdederunt“-ot, a koporsó körül újra kitör egy-egy panaszhang, melyet a fenséges gyászének alig képes elnémítani.

A kiéneklés és beszentelés után az ugyanazon czéhhez tartozó négy idősebb mesterember viszi el a koporsót a sz. Mihály-lován vállukra emelve, vagy pedig két rúdon kezökbe fogva, a háztól.

Ha házigazdát vagy háziasszonyt visznek el a háztól, azonnal felverik, némely községben pedig szabadon is bocsátják az udvaron a jászolhoz kötött marhákat. *Czachon*, ha a házigazda hal meg és ökrei vannak, ezeket a temetés után azonnal el kell adni, vagy kicserélni, különben, mint mondják, elpusztulnak.

A menet a háztól a templomba tér. Ha ilyenkor esik és az elhunyt életében részeges volt, azt mondják: „Azért esik, mert korhely volt“. Ha pedig mértékletes, józan életű ember volt, azt mondják: „Boldogan halt meg“.

Német-Prónán a koporsó előtt, kereszt elővittele mellett, mennek a férfiak, utána a nők. A sz. Mihály-lován, vagy a két rúdon fekvő koporsót rövid időközökben felváltva, minden czéhből négy-négy fiatal mester viszi. A csecsemőt pedig egy fiatal mester, bokrétával és szalaggal feldíszítve, viszi karján. Az egész úton, valamint a temetőbe menet is a kántor énekel: „Miserere mei Deus“ stb. kívül szünet nélkül hangzik a nép imája. Az olvasót mondják hangosan két férfi előimádkozása mellett. A templom elé érve, a koporsót leteszik s felnőttél valamennyi résztvevő, szép egymásutánban megkerülve a főoltárt, offertoriumra megy; először a férfiak, azután a nők. Mindnyájan egy-egy krajczárt ajánlanak fel. A sorban mindig a rokonok az elsők, a többiek kor szerint haladnak. Az offertorium végeztével a megholtért ünnepélyes „Requiem“ tartatik „Libera“-val, azután a temetőbe indulnak.

Ha a halottat a határon viszik át, akkor szerintök nagy eső, vagy zivatar lesz.

A sírgödörhöz érve, a ki csak teheti, megnézi a boldogult leendő lakóhelyét; azonban áldott állapotban levő asszony ne nézzen a sírba, ha nem akarja, hogy születendő gyermekének sápadt arcszíné és hosszúkás arca legyen.

A koporsót négy ugyanazon czéhhez tartozó fiatal mester, a tulajdonképeni halottvivők, viszik be a temetőbe és a sír mellé állítják. A koporsó mellé sorakoznak a családbeliek, rokonok és ismerősök s ezeket veszi körül a gyásznép. A halál beálltával megkezdett, a koporsó lezárása alkalmával még fokozódott halottsiratás most éri el tetőpontját. A már említett eszméken kívül a szeretet sok mindent ad a mélyen sújtott családbeliek ajkára, a

mi által a gyásznépben részvétet kelteni és szívök sebére némi vigaszt csepegtetni, megkönnyebbülést szerezni igyekeznek. A halottról csak jót hallani. Halála után még a legrosszabbat is csak dicsérettel halmozzák el. Halála után nincs többé rossz ember, szokták mondani. (A fájdalom kitörésének módja néha naiv, sőt komikus is.)

A szeretet és kegyelet ily megnyilatkozása s a fájdalmas hangok a gyásznépet annyira meghatják, hogy még a leggonoszabb ember sírjánál is megnyilatkozik a részvét és a halálos ellenség megbocsát elköltözött ellenfelének. Mindenkor általános e jó kívánság: „Got zeje na (v. za) loⁿ zélég ruhn!“ (Adjon Isten neki boldog nyugodalmat!)

Mikor a beszentelés véget ér, felhangzik az énekar, vagy a kántor halotti éneke és a koporsót két fiatal mester a sírba bocsátja és a másik kettőnek és a sírásónak segítségével beföldelik. Az ének hangjait ekkor elfojtja a hangos zokogás, a fájdalom szívzaggató kitörése és panaszos hangjai. Minden egyes lehajol és egy kis hantot vet a sírba „nyugodjál békében!“ szavak kíséretében, hogy szeretete, kegyelele jeléül még utolsó útravalóval kedveskedjék a felejthetetlen elköltözöttnek. *Czachon* ily hantot nem dobnak a koporsóra, mert ez szerintök az elhuuyt szívére nehéz nyomást gyakorolna.

Ha a temetés csendes, akkor azt tartják, hogy a legközelebbi nagyon is hangos lesz.

A halotti ének után a pap, a kántor és a gyászkiéretből egy-kettő távozik a sírkertből. A többiek ott állanak szomorúan, könnytelt szemekkel, mozdulatlanul, némán.

Mikor már a koporsót vastag földréteg takarja, a családtagok, rokonok felszárítják könnyeiket és a kendőt a sírba vetik (*Czach*), hogy azzal együtt és annak nyughelyén porladjon el, a kiért az utolsó szolgálatot tette. Csecsemőnél és ifjúnál a legények, kik a halottat a karjukon vagy a szent Mihálylován vitték, a kalapjukon levő bokrétát is a sírba vetik.

Már-már ott domborul az új sírhant, mely ifjú, vagy éltesebb személy hült tetemét takarja, mikor a gyásznép közt egy ezzel megbízott idősebb férfi, vagy öregasszony fölemeli szavát és a nép nyelvén a következő, még a régi időből fenmaradt bucsúztatót mondja:

Német-Prónán: „Kedves komák, kedves szomszédok és minden jó barát, ti rokonok és ismerősök, kik itt jelen vagytok! Köszönetet mondok nektek, hogy ez elköltözöttnek a végtisztességet megadni segítettetek. Ha mi ezt nektek nem tudnók megszolgálni, reméljük, hogy mennyei Atyánk megjutalmaz ezért benneteket. Az ő (a halott) nevében kérlek benneteket, a legöregebbtől a legfiatalabbig, a legnagyobbtól a legkisebbig, ha valakit

tudva, vagy nem tudva megbántott volna, legyetek oly jók és a Jézus Krisztus öt szent sebéért bocsássatok meg neki!”

Majzelen: „Kedves népek! Mivel bennünket az Atya Isten a mai napig és ez óráig megtartott, tartozunk neki dicséretet és hálát mondani, a jövőben hozzáfordulni és őt imádni, hogy megadja mindazt, a mire szükségünk van itt ideiglenesen és ott örökké lelki üdvünkre. Mivel az Atya-Isten a teremtő, teremtette az eget és a földet és a mi e bűnös földön él és mozog, azért gondolom és hiszem, hogy nem volt különb remeke, tehát megalkotta az Isten angyalát; az Isten angyala után bennünket, emberfiakat. Mivel a mindenható Isten ezen jó felebarátra súlyos betegséget küldött, a betegség nem mult el, hanem napról-napra jobban erősödött, míg a mindenható Isten elküldte szent őrangyalát és elvitte lelkét testéből. Adja Isten, hogy ez bevonuljon az örök örömbé és boldogságba! Mivel füle már nem hall, szeme nem lát és ajka nem beszél, én vagyok itt az ő nevében, ha valakire megharagudott volna, vagy valakit megbántott volna, első sorban feleségét, azután fi-, vagy nőtestvéreit, gyermekeit, rokonait és ismerőseit, felebarátot vagy ellenséget, fiatalat vagy öreget, kicsinyt vagy nagyot, kérlek benneteket a Jézus Krisztus öt szent sebéért, bocsássatok meg neki!”

Szolkán: „Kedves szülők, férj v. feleség, gyermekek, rokonok, szomszédok és ismerősök! Mivel tudjuk, hogy a mindenható Isten e bűnös földre helyezett bennünket és hogy halandó és bűnös emberek vagyunk, Isten ezen emberre (v. nőre) is küldött súlyos betegséget, a betegség nem szűnt meg, hanem napról-napra erősödött, míg Isten elküldte őrangyalát és elvitette szegény lelkét a paradicsomba. Tehát mivel tudjuk, hogy ő többé nem tud beszélni, többé semmit sem tud mondani, én vagyok itt az ő nevében, hogy tisztelettel pár szót szólhassak. Utóljára még köszönetét akarja nyilvánítani és bucsúzni férjétől (v. feleségétől), gyermekeitől, egész rokonságától, komszágától, szomszédjaitól és a tisztelt községtől, s kérlek benneteket, ha valakinek valami rosszat tett volna, történt legyen az szóval vagy gondolattal, a Jézus Krisztus öt szent sebéért bocsássatok meg neki!”

Czachon: „Kedves népek! Mivel tudjuk, hogy Isten mindent teremtett, tehát bennünket, bűnös embereket is. Miért teremtett bennünket? Nem-e nyomorúságra, a mire születünk. Ő az első emberpárt, t. i. Ádámot és Évát teremtette és a paradicsomba helyezte, a hol nagyon jól ment dolguk; örökké éltek volna; mivel azonban a tiltott gyümölcsből ettek és vétkeztek, halállal haltak meg. Mivel mi mindnyájan bűnös emberek vagyunk és a jelenlevő N. N. is, ki (?) évig élt, szintén bűnös ember (v. asszony) volt és vétkezett Isten ő rá is küldött betegséget és e betegség nem szűnt meg, hanem napról-napra erősödött, míg szent akarata a bűnös lelket a bűnös testből magához

nem szólította. Tehát én vagyok itt ő helyette, s kérek benneteket, ha valakit megsértett életében és betegségében és nem tudott mindenkitől bocsánatot kérni, Isten akaratából bocsássatok meg neki!“

Chvojnícán: „Tisztelt rokonok, szomszédok és tisztelt község! Bocsássatok meg, hogy az elhunyt nevében előállottam! Isten fizesse meg, hogy a boldogultnak a végtisztességet megadni segítettetek! Kérlek, bocsássatok meg összes bűneit és gonosz tetteit! Éljetek boldogul!“

Tuzsinán, miután a beszéddel megbízott a jelenlevő idegeneknek, előjáróknak külön-külön megköszönte, hogy a végtisztességen megjelentek, így folytatja: „Most legszebb köszönetet mondok nektek, ti háznépek, szomszédok, komák, vérrokonok, ti halottvivők és sírásók, minden távoli rokon és ismerős, kik segítettetek a végtisztesség megadásában! Ha mi ezt nektek nem tudónak megfizetni, megfizeti Isten az égben. Ha az elköltözött valakit életében megbántott volna, úgy a Krisztus öt szent sebéért bocsássatok meg neki!“

Gajdelen: „Rokonok és szomszédok, sírásók és halottvivők, minden jó barát és minden jó ember! Először köszönetet mondok, hogy az elhunynak a temetésén megjelentetek; másodszer arra kérek, ha az elhunyt valakit csak egy szóval is megbántott volna, a Jézus Krisztus öt szent sebéért, Isten akaratából bocsássatok meg neki!“

A felelet mindenütt:

„Úr Istenünk bocsássa meg neki!“

Gyermektemetésnél csak egy-két községben dívik a szokás, hogy a szülő megköszöni a jelenlevőknek, hogy gyermekének megadták a végtisztességet, és azon reményét nyilvánítja, ha ő nem tudná ezt nekik megfizetni, megfizeti az Úr Isten.

Azután a szószóló mindenütt így folytatja: „Imádkozzunk most ezen megholt lélekért! Miatyánk . . . Üdvözlégy . . . Dicsőség . . .“

Azután azon kívánsággal: „Adj Uram neki örök nyugalmat és az örök világosság fényeskedjék neki!“ és „A megholt hívek lelkei Isten irgalmából békeességben nyugodjanak!“ véget ér a temetés.

A behantolók munkájok után leteszik az ásót és kapát és rövid imát mondanak a halottért. Ima után ajkuk e szavakra fakad:

„Dicsértessék a Jézus Krisztus!“

„Isten nevében“ távozik minden egyes a temetőből.

Némely községben elmarad a beszentelés a háznál, hanem a hol templom van, a koporsót messziről kocsin, közletről két-három rúdon a templom elé viszik s itt történik a beszentelés. A hol nincs templom, ott többnyire mindjárt a temetőbe viszik a koporsót s csak a sírnál szentelik be.

A temetés után a rokonság, néhol a sírásó s az is, a ki a bucsúztatót

mondta, a halottas házba vonulnak „halotti torra“. A bejelentők csak akkor érkeznek a torra, mikor a temetésen fungáló személyeket a szokásos díjban részesítették.

Mikor már valamennyien együtt vannak, akkor a temetői szónok e szavakkal: „Engedelmet kérek, népek és rokonok!“ csendet kérve, ismétli a sírnál elmondott bucsúztatót, azután így folytatja: „Mivel tudjuk, hogy senkinek sem tartozunk köszönettel, csak a mindenható Istennek, hogy a mai napig életetett bennünket, azért hálával tartozunk Neki; és mivel tisztelt barátunkat eltemetni segítettük, ő életében annyira gazdálkodott, hogy kis vendégségre valót is hagyott hátra. E gondoskodásáért kívánjuk, hogy a honnan azt veszik, a mi Urunk Istenünk százsorosan fizesse vissza, és a kik azt élvezik, adja Isten egészségökre! Az elköltözöttnek pedig kívánjuk az örök örömet és boldogságot, és ha Isten bennünket is egykor oda segít, hogy együtt örvendhessünk és együtt maradhassunk mindörökké! Amen.“

Erre letérdelnek és imádkoznak a boldogultért.

Ima után kezdődik a halotti tor. Nem fényes lakoma ez, hanem csak vékony reggeli, mely legtöbbször csak puha kenyérből és édes pálinkából áll. *Gajdelen* ilyenkor gyűjtést rendeznek egy szent misére az elhunytért, mely aztán az egész rokonság jelenlétében a temetés nyolczada alatt tartatik meg. Mielőtt távoznának, újra megemlékeznek az elhunyt erényéről és imádkoznak lelki üdvéért.

Czachon a rokonság még a temetés után is összejön három este az elköltözött családjánál és a megholtért szent olvasót imádkoznak.

A megholtak iránt oly nagy kegyelettel viseltetnek, hogy nincs rá eset, hogy a legszegényebb is kedves halottjáért gyászmisét ne mondatna, s ritkaság számba megy, ha valaki az első évforduló napján megfelelkezik halottjáról.

Ha valakiről már évek hosszú során át hírt nem hallanak s egyik-másik már holtak tartja, akkor a babonától várnak biztosat. Ugyanis kenyérsütés alkalmával, mielőtt a kenyeret a kemenczébe tennék, piros pántlikából kötött csokrot tesznek rá, vagy, a mit még jobbnak tartanak, azon piros selyemfonalból tesznek kenyérrre helyezve egy darabkát a kemenczébe, melylyel a menyasszony rozsmaringkoszorúja a fejéken (dréme) avatás alkalmával meg volt kötve. Ha a pántlika vagy fonál elég, akkor az illető már meghalt, ha pedig épségben marad, akkor még életben van. Vagy ha feltételesen gyászmisét mondatnak érte s a misekönyvben a levél magától megfordul, akkor már nincs többé az élők között.

Richter M. István.

A „birkász“-sal való járás Szarvason.

Szarvason, Békés megyében a tót lakosság több népszokása lassan-lassan feledésbe megy. Egy ilyen feledésbe menő fonóházbeli játék a «chodení z birkášom», a melyet a legfiatalabb nemzedék csak hallomásból ismer. A felettes hatóság beszüntette a «fonóká»-kat s ezzel megszűntek a fonóházzal kapcsolatban levő játékok, szokások is. A «birkász»-sal való járás a következőkép folyt le:

A legény tiszta fehér, ünnep alkalmával hordani szokott széles gyoles gatyába öltözködött föl; ehhez borjú szájú, lobogós inget vett s erre fölhúzta ünnepi lajbliját s csizmáját. Térdére egy csengőt (ljabatovec, zvonec) kötött s fejére nagy sapkát vett, a melyhez bokréta volt füzve. A sapkára 8—10 kerek kis tükröt erősített; a sapka szegélyéhez hosszú szallagokat varrt (stuhl'e), úgy hogy a szallagok eltakarták a tekintetét is.

A legényhez hasonlóan fehérbe öltözködött egy leány is (birkáška), ki többnyire a legény választottja volt. A leány legfelülre finom fehér vászonból készült szoknyát vett föl (gecel'a), tiszta fehér vizitkét s topán-bakancsot. A vizitkére, úgy hogy a vállát takarta, egy zöld, vagy kávé színű selyemkendőt (az ilyen kendőt: ručnik na hrlo-nak hívják) vett föl, fejét pedig hamisított gyöngyökkel kirakott fejkötővel (ú. n. *nec*, ném. ered.) ékesítette. A felső fehér szoknyát aztán teleaggatták bokrétákkal, fehér kendőkkel. A birkášká-nak a kezében okvetlen fehér zsebkendőt kellett hordania. Ezzel meg volt az öltözködés, bár, a mint közlöm magyarul mondá, «a mi lányt illeti, még az arcát is szépítette ki».

A leány s legényhez csatlakozott egy csomó legény s a leány azon barátnői, kik egy fonóházba jártak (rendesen 10—12-en). A menet czélja az volt, hogy a többi fonóházat fölkeresik s ott bemutatkoznak s tánczolnak. A menetet a *tamboráš* indította meg (egy legény, a ki a *tamborá*-hoz, czitera-féle hangszerhez értett; ez szolgáltatta a fonóházakban állandóan a muzsikát a tánczhoz). Az utcán rendesen nagy lármát csaptak a csengőkkel s a czitera-féle hangszerrel, úgy hogy már jó messziről észre lehetett venni, «že idu z birkáší». Mikor a kiszemelt fonóház elé értek, egy legény elvette a muzsikus legénytől a hangszert s bevitte a fonóházba, ott illedelmesen köszönt, s letette az asztalra. A «tamboráš», ki vele ment, rögtön leült az asztalhoz, s kezdte hangolni instrumentumát. Ha a házbeliek semmi ellenvetést sem tettek, az annyit jelentett, hogy szívesen látják a vendégeket. Ekkor az a legény, a ki a cziterással jött, oda állt az ajtóhoz s a már a pitvarban várakozó

birkaš-birkaška és kíséretének jelt adott egy csengővel, hogy szívesen látott vendégek, jöhetnek. Viszonzásul a pitvarban levők is csengettek, hogy jönnék. Elöl karonfogva jött a birkaš a birkaška-val, utánuk a kíséret. Bejöve az asztalhoz ment a pár s ott bókot csinálva illedelmesen köszöntek, s aztán ketten tánczra kerekedtek. Nemsoká követte példájukat az egész jelenlévő fiatalság. Kezdték csárdáson (ennek kétféle neme van), folytatták polkán, mazurkán, keringőn, de mind csak sebtiben, hogy annál több fonóba mehesse-
senek el egy est folyamán. Voltak boycottált fonóházak is, s ez a boycotte kiterjedt más multságokra is, mert a boycottált fonóházbeli lányokat másutt sem hívták tánczolni a legények. Történt pedig ez akkor, ha tisztességesen ki nem kísérték a menetet, vagy más alkalommal bármely legényt a kis kapuig. Elvégezvén a tánczot a birkaš a birkaškával az asztalhoz ment, bókot csinált s «jó éjtszakát» (dobrá noc vám) kívánva, az egész menet távozott. Utjuk, ha még későre nem járt az idő, egy más fonóházba vezetett, ha pedig öreg éjtszaka volt, akkor másnap újból fölöltözködtek s folytatták a járást.

A birkaš-sal való járás ma már nincs meg a szarvasi fiatalságnál; oka egyszerűen az, hogy a szolgabíróság a «fonóházozást» (priatke) eltiltotta.

Melich János dr.

Bolgár ünnepi szokások.

I.

E tanulmányom a bolgár ünnepi szokásokat tünteti föl. Nemesak a tulajdonképeni Bolgárország népe, melynek politikai határait ismerjük, képezte e cikkem anyagát, hanem a politikai határain messze túl lakó bolgár nemzetiségek ünnepi szokásait is fölvettem. A mennyi adat és gyűjtött anyag mai napig rendelkezésre áll, azt igyekeztem mind felhasználni, úgy hogy e tanulmány lehetőleg teljes képet nyújt a bolgár ünnepi népszokásokról. Miután pedig a magyarországi bolgárság ünnepi szokásai nagyrészt ugyanazok, mint a régi hazában levőké, azt hiszem, ennek ismertetése az „Ethnographia“ hasábjain nemcsak helyén való, de tekintettel az általam használt forrásokra, a tudományos kutatás és összehasonlítás céljából, hézgapótló.

Pripleben az év ünnepei október 14-én Szent Petka napján kezdődnek és szeptember 8-án, Mária napján végződnek. «Szent Petka az első szolgáló» (*Sveta Petka prva sluga*), mondja a nép. Az, a kinek a házában az ünnepek kezdődnek, már napokkal előbb mindent bevásárol és a *pokanač*-át (vendég-hívó) megbizzza, hogy hívja meg rokonait és barátait. A *pokanač* a házba, a honnan vendéget akar hívni, belépve, rövid köszöntés után a legöregebb előtt áll meg és így szól: «Egészséget és életet az atyától és az anyától!

Jöjjetek hozzánk Szent Petka ünnepére». Az öreg átveszi a pokanač ajándékait, megkínálja pálinkával és megigéri, hogy el fog menni. Az ünnepnapon megjelenő vendégek helyet foglalnak a *čestnata trapeza* (tisztas asztal) körül, a melynek közepén kalács, és e körül pedig az ételek vannak. A lakmározás reggelig tart, a mikor valamennyien a templomba mennek, a hova az ünneplő gazda ajándékokat visz. Innen ismét visszatérnek az ünneplő házba, a hol még délutánig esznek-isznak. Prilep környékén nem hívnak vendégeket, hanem mindenkit szívesen látnak. Itt négy napig is eltart a dinom-dánom. Az ünneplő már az ünnep előestéjén tömjént, viaszkot, olajat, néha kenyeret visz házi szentjének a tiszteletére a templomba. Az ünnep reggelén a pap a házban kenyeret és búzát áld meg, a mit régente a templomban fogantositott. Ezután az előénekes előhozza a szent arcképét és az egyik kezébe gyertyát, a másikba pedig szentelt vizet vesz, a mivel a képeket sorbacsokolókat meglocsolja. A jelenlevők a templom részére pénzt ajándékoznak.

Prilepben a következő házi ünnepek vannak :

Október 14. (*Szent Petka*), október 26. (*Demeter*), november 1. (*Kusman* és *Damjan*), november 8. (*Archangel*), november 9. (*Matrona*), november 17. (*Min*), november 24. (*Merkuri*), november 26. (*Gyorgye Alipia*), november 27. (*prečista*), december 4. (*Barbara*), december 5. (*Bogati Sav*), december 12. (*Spiridon*), december 27. (*Archidjakon Stéfán*), jan. 18. (*Atanas*), márczius 9. (*negyven vértanu*), áprills 23. (*Georg*), május 1. (*Eremiás*), május 2. (*Atanas Talalea*), május 8. (*Ivan Bogoslav*), június 29. (*Petár*), július 15. (*Julita és Kirika*), július 17. (*Marene*), július 20. (*Ilia*), augusztus 15. (*Mária*), szeptember 8. (*Mária, Spasov és Duvodcu*).

Suruvak (január 1.). Újév napjának előestéjén minden egyes családtag számára egy somfaágat metszetnek le s ezeket a családifő egyenkint a tűzbe dobja e szavak kíséretében: «Ha egészségben éli át az új évet, úgy pattanjék». (*aku šte prikaza živu i zdravu gudinata, či do sa raspetli*). Ha az ág pattanik, ez azt jelenti, hogy az illető családtag egészséges és szerencsés lesz; ha nem pattanik az ág, úgy az ellenkező fog bekövetkezni. A pattanó ágat azonnal kiveszik a tűzből és megőrizik, hogy szükség esetén gyógyszerül használhassák. Bőrbetegségeknel az állatokat oly vízzel mossák meg, a melybe a megszenesedett ág porrátört szénből kevernek szénport. Ha a pattogó ág egészen elég, úgy ez az illető családtag halálát jelenti.

Az újév előestéjén a legények és a leányok a patakhöz mennek, zabot dobnak bele és vizet merítenek belőle egy korsóba s a leányok gyűrűiket e korsóba dobják. Ezután énekelni kezdenek és minden egyes ének végén egy gyűrűt vesznek ki a korsóból, valamely mesterséget kiáltva ki. Az illető leány férjének ez lesz a mestersége.

Újév napján a gyermekek somfavesszőkkel házrol-házra járnak és a kivel találkoznak, azt e szavakkal ütik meg: *Surva zdrava gudina i du gudina sas zdravie*. A megütött egyén ajándékot ad a gyermekeknek. E napon minden házban pitát sütnek, a melybe egy kis ágra kötött ezüst pénzdarabot dagasztottak. A pitát annyi darabra vágják, a hány családtag van és e darabokat e szavakkal osztják szét: «Azé legyen a pénz, a ki szerencsés lesz az egész esztendőben». E napon köszöntik meg a Basilius nevűeket.

Hogy a háziállatok az egész évben egészségesek legyenek, azért a

házigazda a templombamenés előtt egy somfavesszővel szurkálja meg barmaid. Ezt teszik a csecsemővel is, ha van a házban.

Január elsején babot, kalácsot tesznek a szabadba áldozatképen a farkasok és a medvék részére. E közben a székelyek ezt mondják: «Ha én a fa alatt vagyok, te a csücsán légy; ha én a csűrön vagyok, légy te a csűrben; ha én a hegyen vagyok, légy te a hegy alatt». A farkasoknak pedig ezt mondják: «Hazug morgással veszi áldozatát a szájába; az Isten szegezze be a száját és vaksággal verje meg».

Iván napján (január 7.) a tiz éven alóli leányok fölemelt köténynyel állnak a templom ajtaja elé, hogy az istentiszteletre jövők pénzt dobjanak bele. E közben énekelnek:

Lobog a láng, nem oltja el,
Fuj a szélvész, nem oltja,
Hull a harmat, nem oltja el.

Az isteni szolgálat után a leányok csapatokra oszlanak és az egyes máhálékban (város- vagy falurészekben) házról-házra járnak, hórót táncolva. A házi gazdának az udvarralépés előtt ezt éneklük:

Kelj fel bolár, jó esorbadzsi,
Ha szundikálsz, nosza ébredj,
Józanodjon, a ki részeg!

A hórót elkezdve folytatják:

Azt hallottuk, hogy fiad van,	Czárrá legyen, azt kívánjuk,
Arany hajú, erős mellű,	Add ki nekünk, jöjjön velünk,
A „czár“ nevet hozzuk neki,	Czárt belőle hadd nevelünk!

A régi időkben az öregeknek csak engedélylyel énekelhettek:

Ült az öreg János	Főzet a menyével,
Puha selyemágyon,	Az unoka szolgál,
Fiának dolgot ad,	Az apróság tánczol.

A férjhezmenő leánynak ezt énekelik:

Érett szöllőt árulgatnak	Arra jár egy tüzes ifjú,
Drinápolynak piacán,	Nem volt többé érett szőlő.
Egy szem szőlő háromezer	Kis leányka állott ott,
Háromezer garas bizony,	Kis leányka sötét szemű,
Két szem hatezer garas.	Sötét szemű, vörös hajú . .
Nem is akad vevő rája.	

Iván napján mindenki korán kel, hogy a felkelő napban megláthassa az arcát. A ki a napban az egész testét meglátja, azt az egész évben nem éri baj. A ki azonban fej nélkül látja meg magát, az meg fog halni.

Koars (január 5.). E napon a pap sorba járja a házakat és azokat beszenteli, a miért megajándékozzák (vajjal, tojással, gabonával stb.). Este búzát főznek, hogy a házi nép egészséges maradjon. Éjjel az első kakaskukorékoláskor a háziasszony a kúthoz megy és szótlanul vizet merít, a melyet azután az év folyamán sok betegségnél gyógyszerül használnak.

Kamilaré, Vodnici (január 6.). A falu legényei este összejönnek a faluban, mindegyik egy-két csengetyút hozva magával, melyeket azután vesszőkre kötöznek. Az egyik legény most papnak öltözik, a másik némának teteti magát és így házról-házra járnak és ajándékokat gyűjtenek e szavakkal: «Patkoljátok meg a mi tevéinket!» A kapott ajándékokat együtt fogyasztják el.

Három királyok napjának előestéjén a háziasszony hajnali első kukorékoláskor folyóhoz, patakhoz megy és vizet merít, melyet többféle betegségnél használnak gyógyszerül. E napon mindenki elmegy a folyóhoz, vagy ha ez nincs, a *česmához* (kút). A völegény már egy nappal előbb pénzt küldött a menyasszonyának. Az egyházi vízszentelés után a völegény rokonai megmossák a menyasszony arczát, a miért a menyasszony pénzt ad nekik. Hazamenet valamennyien égő gyertyát visznek kezeikben, az asszonyok pedig szentelt vizet, a mivel otthon a szentképeket megmossák. Ezen alkalommal egy keresztet is eldobnak. A ki a keresztet megtalálja, az az egyik társával házról-házra megy és adományokat gyűjt, melyeknek egyrésze a templomé, a megmaradt rész pedig a gyűjtőké. E napon azokat ünnepelek és ajándékozzák meg borral és pénzzel, a kiknek a neve Jordana, Dana vagy Jana. A ki már annyi ajándékot kapott, hogy viszontajándékot adni nem képes, azt a folyóhoz vagy *česmához* viszik és ott egy teknőben megfürösztik. Lázbetegségeket, vagy könnyű betegeket szintén ezen teknőben fürösztenek meg, hogy meggyógyuljanak.

Atanas-den (január 18.). E napon a háziasszony fehér kendőt visz a templomba ajándékol, hogy a háziak egészségesek maradjanak.

Trifun (február 1.). E nap reggelén a háziasszony baltával egy fatörzsökre üt és ezt kiáltja: «Hallasz-e engem Trifun?» A háziak a házból felelnek: «Nem hallok a vajtól és a turótól». Azt hiszik, hogy minden egyes ütéssel egy háziállatot gyógyítanak meg. Ezt a szertartást ismétlik a szántóföldeken és a réteken is; alkalmazzák a pénzes erszényre is, hogy az egész évben tele legyen. A szertartást *Trifunosvanie*-nek nevezik. Magtalan asszonynál a szertartás közben motolát használnak. E napon éles szerszámhoz senki sem nyul, mert azt hiszik, hogy megsértik magukat. Némely házban a baltát a nőstény állatok fölött megcsóválják és e közben ezt mondják háromszor: «Vagy elleni fogsz, vagy ketté váglak». Másutt a háziasszonyok e napon kenyeret sütnek és az anyaállatokat tésztás kézzel megfogják, hogy könnyen elljenek.

Sveta Bugrodica (február 2.) napján az asszonyok pitát sütnek és azt gyermekeik egészségére szétosztják.

Sveti Arala (február 10.) napján az asszonyok buza- és kukoriczalisztból izzó vaslemezen kis pogácsákat sütnek, cukorral és mézzel behintik és a szomszédok között szétosztják, hogy a *Bulichčici* csendben távozzanak. Egy kalácsot az ereszre vagy a keresztútra tesznek a betegségszellemek részére.

Sveti Vlas (február 11.) napján korán reggel, vagy már e nap előestéjén az útra kimennek, a hol az állatok egészségére kalácsot morzsolnak és hintenek szét. A bolgár néphit szerint ez a szent védi az állatokat. E napon semmihez sem szabad nyulni, a minek vörös színe van. Dolgozni

sem szabad, hogy az állatok el ne vetéljenek és az asszonyok béna gyermekeket ne szüljenek.

Tódor napján (február 17.) az asszonyok kalácsot sütnek és a szomszédok között szétosztják, hogy a lovak egészségesek legyenek és meg ne bokrosodjanak.

Ivanuva glava napján (február 25.) találták meg Szent János fejét a csalán között, azért e napon minden házban csalánt főznek ebédre.

A *bruenite dene* nevezett napok márczius elsején kezdődnek. Számuk nincs meghatározva. A hónap első napját Mart-nak nevezik, a többi napokat családok, szomszédok és asszonyok neveiről nevezik el. A második nap például egy ismerős család nevét viseli. Ha e napon az idő szép, úgy az illető család élete is szép lesz az egész esztendőben; ha az idő rossz, úgy az illető család az egész év folyamán veszekedés, czivakodásban fog élni. E hónap hét első napjának az időjárásából következtetnek a következő hónapok időjárására.

Márta napján (márczius 1.) mindenki korán kel, hogy Márta a szemökre ne vizeljen és így egész évben álmosak lennének. Az asszonyok gondosan kisöpörnek és a szemetet messze a háztól eldobják. A házat, az udvart, a kertet a gonosz szellemek ellen tömjénnel befüstölik. A kígyók távoltartása végett a gyanus helyeken tüzet raknak. A családtagok karjaira piros fonalat, martenicát kötnek. Némely vidéken e fonalat az első fecske megpillantásáig viselik, a mi után egy száraz ágra függesztik, hogy az egész évben egészségesek legyenek. Ha a háziasszony ezen a napon, melyet a tavasz kezdetének tartanak, lusta, akkor az egész évben lusta marad.

A *Sveto Čiterdeste* napján (márczius 9.) kukoriczát főznek és minden háziasszony 140 szemet oszt szét. Ezen a napon ültetik el a fákat is, mert azt hiszik, hogy ha ezen a napon száraz ágat ültetnek is el, még az is megfogamzik. Ha e napon, a negyven vértanu napján negyven vesszőt ültetnek el, ezek megfogamzanak és nagy fákká nőnek.

Blaguvec napján (márczius 25.) a gólyák, a fecskék, szóval a vándormadarak visszatérnek. A ki e napon gólyát lát röpködni, az az egész év folyamán egészséges lesz; de ha a földön látja meg, akkor betegséget várhat. Ha a legény, vagy a leány repülő fecskét pillant meg, repülését nézi és e közben zsebkendőjére három csomót köt ezeket mondva: «A minő leányt veszek el, olyan jegyet csinállok». A zsebkendőt három nap és három éjjel egy kő alatt hagyják és ezután feloldják a három csomót azt gondolva, hogy valamelyikben a leendő házastársra vonatkozó jegyet találnak. Ha például sarat találnak benne, úgy ez szegény férjet jelent. A papirdarab tudóst, a rongy szabót, az ércdarab kovácsot jelent. A viselős asszonyok ebből gyermekeik jövőjére következtetnek. Ezen a napon eresztik a méheket.

A márczius hónap két utolsó napját *Babini dene*-nek nevezik, mert ezeket Márta a februárius hónaptól lopta, hogy a *Buba* a juhait a hegyekben más helyre hajthassa. Ezért rövidebb két nappal a februárius hónap.

Szent György napig (április 24.) a juhászok bárányt nem vágnak, de ezen napon egy áldozatbárányt szurnak le.

Az emberek Szent György napján korán kelnek és harmatban mos-

danak, hogy az egész évben egészségesek legyenek. E napon gyógyfüveket is szednek. A néphit szerint e napon minden fűnek gyógyereje van.

Ha Szent György napján esik, az esővizet edényekbe gyűjtik és addig hagyják a napon, míg, a mint mondják, «megeczetesedik». Az asszonyok, a kik ezen évben Demeter napja után mentek férjhez, kalácsot és kenyeret visznek a templomba és ott rokonaik között szétosztják. E szokást pearva éjorkva-nak nevezik. Szent György napján aludni nem szabad, nehogy egész évben álmosak és lusták legyenek. E napon meg is szokták magukat mérni. Hogy a családban mindenki egészséges legyen, kalácsokat sütnék s ezt zöldgalyakkal díszített asztalon eszik meg. Ha e napon kígyót ütnék agyon, elégetik és hamuját gyógyszer gyanánt őrzik meg. A magtalan asszony e napon egy kígyónak a fejét vágja le, a levágott fej szájába babszemet rejt és a falun kívül, ott, a hova a kakaskukorékolás nem hallatszik már el, egy odvas fába dugja. Ha a bab kicsirádzik, az illető asszónynak gyermeke lesz. Ha Szent György napjában a hóróban cigányasszony is tánczol, úgy a hóróban tánczoló leányok még azon évben eljegyzik magukat.

Az *Úrnapja* után következő csütörtököt *Kuši*-csütörtöknek nevezik és a ki ezen a napon dolgozik, az az egész éven át Kuš marad.

A *zöldcsütörtök* és az *Úr mennybemenetele* közé eső csütörtököt *veliki četvertici*-nek nevezik, a melyeken dolgozni nem szabad, mert máskép a jég veri el a vetéseket. Némely vidéken e tilalomra oly szigorúan vigyáznak, hogy az úton dologban talált szekereket szétzúzzák.

Zöldcsütörtök reggelén harmatban mosdanak meg, vagy oly vízben, a melyben zdravec-nek nevezett virágot áztattak. E napon kenyeret és egy kalácsot sütnék és a kalács közepére piros tojásokat raknak. Egy tojást lehéjaznak és vele minden családtag arcza körül kört jeleznek e szavakat mondván: «Egészségben, életben, piros tojáska». Az e napon tojt tojást a templomba viszik és egész husvétig ott hagyják, a honnan azután a szántóföldre viszik, hogy a jég a vetést el ne verje és bőtermés legyen. A gyertyát, melyet e napon gyújtottak meg a templomban, megőrzik és vihar alkalmával meggyújtják. E nap a lelkek napja, mert a bolgár néphit szerint az Isten e napon bocsátja őket szabadon, és csak Spasov napján zárja el ismét őket.

Zöldcsütörtök reggelén minden házigazda égő gyertyát visz haza, a melylyel a ház három sarkán megáll és a negyediknél eloltja. Azért teszi ezt, hogy a házinépeket ne háborgassák a balhák. Az asztalra teszik a fönt- említeit ünnepi kalácsot (*Kusureta*), a melyből minden egyes családtag kap egy darabot egy piros tojással. A mi megmarad, az a vendégeké lesz. E napon minden fiatal házaspár kalácsot, piros tojást és két kenyeret visz házassági komájának, a ki viszont kenyeret és tojást ad nekik ajándékba. A gyermekeket a tojásokat összeverik s a melyiknek a tojása összetörik, az az összetörtött tojást a másiknak adja.

Fehér hétfőn, a mely a *Tomina* napra következő hétfő, mindenki már korán reggel dolgozni kezd, mert ez az év legszerencsésebb napja és az e napon kezdett munkának mindenesetre sikere lesz.

Husvét első napján egy kalácsot ketté vágnak és az egyik felét magasra emelik, hogy a gabona is olyan magasra nőjön.

Husvét harmadnapjának délutánján az úgynevezett *velikdenskot* ünnepelik. Ekkor az egész falu hóróra megy, melyet azonban most nem úgy tánczolnak mint rendesen, hanem körben. A körben egy leány, a körön kívül egy legény áll s ezek egy kendőt tartanak két sarkánál fogva magasra, a mely alatt a tánczolók átbujnak. Ezután két legény lép föl, az egyik a körben, a másik a körön kívül, kezükben botot tartanak. Erre énekelni kezdenek és pedig olyan énekeket, melyeket máskor sohasem hallani. Énekközben a legények a tánczolók fejei fölött ütik egymást. Sokszor vér is folyik az ilyen multságoknál. Rila faluban ezzel végződik a husvét ünnepe. A *velikdensko* énekekből ismertetjük a következőt:

Vidó, Vidó, Füstös Juda!
 Füstös Juda, Samovila!
 Így kiált a füstös Juda
 Perin hegytől Kratoráig.
 «Kratovának lakosai
 Halljátok meg a mit mondok:
 Hozzatok két ifjú asszonyt,
 Hozzatok két ifjú leányt,
 A kit el nem jegyeztek még,
 Hozzatok még két junágot,
 A kit el nem jegyeztek még.
 Két gyermeket hoztok hozzá.
 Két gyermeket, a kik szopnak.
 Ezt adjátok, hogy ne menjek,
 Ne menjek el a faluba,
 Ott nagyon sok rosszat tennék,
 Az anyákat megrikatnám,
 Az anyákat, az apákat,
 Mind sírnának a testvérek».
 Csodálkozva hallgatják ezt,
 Hol találunk olyan anyát,
 Ki két lányát oda adja?

Hol találunk olyan anyát,
 Ki két junák fiát adja?
 Hol találunk olyan anyát,
 Ki gyermekét oda adja?
 Hol találunk két oly férjet.
 Ki a nejét oda adja?
 Válaszoltak a lakosok:
 «Vidó, Vidó, füstös Juda,
 Füstös Juda, Samovila!
 Hallgass ide, kérve kérünk:
 Asszony helyett, kettő helyett
 Mind ezüstöt adunk néked,
 A két ifjú lányzó helyett
 Színaranyat adunk néked,
 A két kicsi gyermek helyett
 Csupasaz fehér pénzt adunk mind!»
 Válaszol rá Füstös Juda:
 «Kratovának lakosai,
 Van aranyom annyi nékem,
 Hogy az erdőt bevonhatjuk,
 Van ezüstöm annyi nékem,
 Hogy a mezőt kirakhatnám!»

Spasuski četvoartaci-nak nevezik a husvét és spasov nap közé eső csütörtököket, a melyeken fanni, varrni, a kertbe ásót, kapát vinni nem szabad, mert máskép jégeső fog pusztítani. E csütörtökökön a halottak tiszteletére zsiros köleskását főznek.

Stefanovo, Madžura, Blaca, Resovo, Merzivo, Urgari, Prigoplo bolgár, Kostí, Bordilovo, Kalandža görög-bolgár falvakban régtől fogva azt hiszik, hogy vannak emberek, a kik szüleiktől titkos tudományokat örökölnek, így például az igazság megismerését, a mit nekik szent Konstantin nyilvánít ki. Ha valaki május hónapban izzó parázson tánczol, úgy elnyeri e titkos erőt, a melynek segítségével megjósolhatja a jövődőt. Az ilyen embereket *nistinár*-oknak nevezik, s közöttük az a legelső és a legjobb, a ki leghosszabb ideig tánczolt a parázson. Nistinár lehet férfi is, asszony is. Az 1884. évig Baba Kali volt a leghíresebb nistinár Mersivoloban, ma leghíresebb Baba Kica Urgari faluban. Május elsején a nistinárok ételeket és italokat vive magukkal, az első nistinárhoz mennek. Ez az udvaron fogadja őket, a hol a többiek lerakják a magukkal hozott ételeket és italokat, háromszor meghajolnak előtte és kezet csókolnak neki. Az ajándékokat ezután hálálkodások közben adják

át. Az ünnepelt első nistinár komolyan, némán vezeti vendégeit a szobába, a melynek a padlóját vászon-szőnyeg borítja, falai körül pedig vánkosok vannak. A szoba közepét egy kisebb színes szőnyeg takarja, erre egy asztalterítő van kiterítve, a melyen különféle edények állnak. A vendégek ajándékaikat a szőnyegre, ha erre nem férne, a padlóra rakják, miközben az ünnepelt, a ki, a mint már mondtuk, asszony is, férfi is lehet, a tűzhelyen ételeket főz; ezek között káposztát is szalonnával. Ezután a főnistinár parázzsal telt füstölőt vesz elő, a parázsra tömjént hint és a füstölővel a kezében vendégeit a mellékszobába vezeti, a mely a főnistinárnak a házikápolnája. Ezen szoba egyik falán a Jézust tartó Isten anyja, szent Miklós és Modestus, György, Panteleimon szentnek képei függnek. E képcsoport közepén szent Konstantin és szent Ilona képei vannak. E két kép különös gonddal van díszítve. A keret ezüstözött, és fejeiken ezüst koronák vannak. A képeket élővirágok koszorúzzák, előttük ezüst mécses lóg, a földön vasgyertyatartó áll. A szemközt levő falon Krisztus sírjáról hozott két Mosania függ, körülöttük Krisztus mennybemenetelét és az örökkárhozatot ábrázoló képek láthatók. E képek alatt egy dob van a falra akasztva. A főnistinár befüstöli a képeket, vendégei pedig keresztet vetve hajolnak meg előttük, megcsókolják a képeket és azután visszamennek a másik szobába, a hol korszerint ülnek egymás mellé. Az első helyet a főnistinár foglalja el. Május elsején tulajdonképen azért gyűlnek egybe a nistinárok a főnistinárnál, hogy ez fölhatalmazza őket arra, hogy Konstantin és Elena napján a szent forrásokat megtisztíthatják. E tisztítás módját azonban minden nistinár tudja. A főnistinár vendégeit pálinkával, borral, ételekkel megvendégeli, mire ezek rövid tanácskozás, meghajolás és kézcsókolás után távoznak.

Konstantin és Ilona napján (május 21.) a pap már hajnalban isteni szolgálatot tart, a miután a lakosság, kocsin, lóháton, gyalog, de ételekkel megrakottan a templom előtt gyülekezik. Egy fiatal nistinár kihozza a templomból Konstantinnak és Elenának feldíszített képeit, a miközben megszólalnak a dudák és dobok, a dobok között a szent dob is, az, a mely a templomban a két szent képei alatt függ. E dobot az veri, a ki ezen esztendőben háziállatainak az egészsége végett szent Konstantinnak fogadást tett. Így indul a gyülekezet a szent forráshoz, mely több falu között elterülő erdőben van. Ide gyűlnek a közeli falvakból is. A pap megáldja a forrást, vízből mindenki iszik és behinti magát. Ezek után kosokat, bikákat vágnak le, lakmároznak; a lakmározás után haza mennek. Ha hazamenet egy más szent forrástól jövő csapattal találkoznak, úgy a képeknek meg kell küzdeniök, hogy megtudják, melyik csapaton segít majd inkább szent Konstantin. A küzdés így történik meg. A két csapat képviselői addig nyomják egymás ellenébe a képeket, míg a gyöngébb enged és meghátrál. A győzön és faluján segíteni fog tehát szent Konstantin. Ezalatt a faluban 20—30 kocsi fából és rőzséből, az erre kijelölt emberek felügyelete alatt, szabad helyen nagy máglyát raknak, melynek a csapat visszatérteig egészen el kell égnie. A szent forrástól visszatért emberek a képvisővel együtt hórót kezdenek járni a parázs körül, a melyben néhányan a parázsat turják föl és egyenetlik. A parázs mező körül vizet öntenek. A dudások egy sajátságos dallamot játszanak, a nistinárska svirnáját, a mely azonban szintén hóró. E hóró közben ismerik

föl a tulajdonképeni nistinárt. Ez az, a ki a hórót mindig elhibázza, szemei megmerevednek, teste pedig mint a falevél remeg. A táncz végeztével a fanatikus nistinár kezébe ragadja a szent képet és azt a nép felé fordítva, a duda hangjai mellett a parázs mezőn tánczol. A táncz után a lábait a parázs köré öntött vízben megmossa. Ezt teszi minden nistinár. A parázstáncz közben jövendőinek is, és pedig ily formán: «Baba Kerin Petkoja! vágja le szent Konstantin tiszteletére egy tehenet és meg fogja menteni gyermekedet a haláltól!» Vagy: «Čorbadži Demeter! nevelj föl két árva gyermeket, égess egy évig szent Konstantin tiszteletére mécesest és a fiad egészséges lesz!» Vagy: «Gyermekeink meghalnak, barmaink elpusztulnak, ha nem építjük föl a templomot!» — «A falunkban N. N. a legbűnösebb ember» stb. stb. Másnap a nistinárok a főnistinárnál gyűlnek össze és ott néha az egész héten át lakmároznak. A nép hite szerint a nistinár csak májusban képes a parázzon tánczolni, más hónapokban erre nem képes.

Mehmečkoi-ban és a közeli falvakban a nagyböjt idejében mulatságot nem tartanak. A fiatalság legfőlebb vasárnapokon és ünnepeken gyűl össze különféle játékokra, melyeket fillek néven neveznek. A játékközben alkalmi, úgynevezett velikdinski énekeket énekelnek, a minő pl. a következő:

Dimu halkan flótán játszik	Míg meglátták szegény Dimut,
Szép birtokán, Kavaliस्कán,	Furulyázó szegény Dimut.
Drinápolyi zöld berkekben.	Mikor Dimut megtalálták,
Juda kettő, hallgatódzik.	A Dimunak így szólottak:
Velük három Samovila	«Nem tudod te szegény Dimu,
Pusztítják az erdőt ketten,	Hogy a böjtök idejében
Száritják a forrást hárman,	Nem játszanak, muzsikálnak.
Míg a Dimut megtalálták,	Nem flótáznak, furulyáznak!» ¹

A böjt első hetében (*mjosnica*) és utolsó hetén (*sirnica*), a leányok este a patakhöz mennek és ágakból kis hidakat építenek. Ezután más úton térnek vissza a faluba. Az a legény veszi el a leányt, a kit álmában a hidon keresztülmenni látott. Este a leány az első falatot a vánkosa alá rejti és a kivel álmában ezt megette, az lesz a férje. Tésztából kigyót sütnek, az ajtó mögött hallgatagon kettő török és ezt mormogják: «Ha a kő alatt van a kigyó, úgy én a kő fölött legyek». Esténként a szomszédos családok meglátogatják egymást, közösen elfogyasztják a magukkal hozott ételeket, énekelnek és tánczolnak. A hóróban vénnek, fiatalnak egyaránt részt kell venni, hogy a kender magasra nőjön. Az utolsó héten a rokonok látogatják meg és vendégelik meg pálinkával egymást. Ekkor az ellenségeknek ki kell békülniök egymással. A gyermekek, hogy nőjjenek és egészségesek legyenek, főtt tojást kötnek a fonálra és ezzel az öregek száját megérintik. E hét egyik napján öregje fiatalja rózsát hoz az erdőből és azt a kertben meggyújtják és a parázsat éjfélig élesztik. E szokást *Oradie*-nek nevezik. A vacsora után körül tánczolják, még az öregek is a tüzet és énekeket énekelnek.

Loasku napján (április) egyik a másikat akarja elbolondítani, hogy a balhák egész éven át ne csipjék.

¹ Sbornik IV. 16.

Irmia napján (május 1. Ereмиás) a házakat korán reggel körtefa galyakkal ékesítik és a réten tejet isznak. Az asszonyok május másodikát is megünnepelik, hogy meg ne betegedjenek. E napon hajtják át a nyáját a nyári legelőre. E napon jó a harmatos fűben járni; mert minél harmatosabb lesz valaki, annál több szerencse éri az év folyamán. Ünnepelek e napot azért is, hogy a kígyó meg ne marja őket. A ki e napon dolgozik, azt abban az évben kígyó fogja megmarni.

Guduvete napját (május 9.) a betegségek tiszteletére ülik meg.

Cyryll és Method napja (május 11.) iskola - ünnep. Ha a gyermek ezen a napon először jó iskolába, a tanítónak egy kendőt ajándékoz, melynek a sarkába pénz van kötve. Az anya pedig ételeket ajándékoz neki, ezeket mondva: «Itt hozzuk neked a mi N-nünket, hogy oktasd. Mi húst, mi mindent adunk neked, csak ne kimélj semmi fáradságot sem, hogy embert csinálj belőle. A vessző ne kimélje a hátát». Ezután gyermekéhez szól az anya: «Hallottad, mit parancsoltam a tanítónak. Majd meglátom, mit fog csinálni». Minden nagyobb ünnepen és az abcés könyv befejezésével a tanító a gyermekek szüleitől ajándékokat kap. Ünnep szokott lenni az a nap, a melyen a gyermek egy könyvvel végezett. E napokon a tanulók anyái nem fonnak, hanem a rokonokat meghíva, lakmároznak.

Preduj napján, vagyis Konstantin és Elena napján (május 21.) a juhászok elváltatják a bárányokat az anyajuhoktól. A gazdák áldozatbárányt szúrnak le, friss juhturót készítenek és azt a rokonok és a szomszédok között osztják szét. Az asszonyok főznek és az ételekből a juhaklokba öntenek, hogy a juhok sok bárányt eljenesk, sok tejet adjanak és egészségesek maradjanak. A keresztiszülők a keresztgyermeküknek a leszúrt bárány csontjait, kenyeret, túrót és tejet adnak.

Goresnici-nek a június hónap három első napját nevezik. A minő volt az időjárás a három napon, olyan lesz az év első három hónapjában is.

Kunar napját (június 9.) azért ünneplik, hogy egészségesek legyenek. A ki e napon dolgozik, ember vagy állat, az megsebzí magát.

Vartulumei napját (június 11.) a pomákok is megünnepelik. E napon vasszerszámhoz nyulni nem szabad, hogy baj ne történjék.

Eliseu napjáig (június 14.) a lakosok elvetik a kölest, mert a ki e napig elvetette, az aratni is fog; a ki később veti el, az nem fog aratni.

Ha *Achrie* napján dolgoznak, viharok, jégesők fognak pusztítani.

A ki *Lisej* napján (július 14.) dolgozik, az biztosan számíthat valami bajra. Rendesen arczbetegséget kap.

Platej napján (július 15.) szintén nem szabad dolgozni, mert másképp valamit elveszt, vagy meg is halhat az, a ki dolgozott. A ki e napon megfüröszti a gyermekét, az estig el is veszíti.

Jenjuf napján (június 24.) a leányok fehér virágot szednek és belőlük csokrot kötnek. E virág neve bolgáruul *jenjuska kitka*. Minden leány jegyet köt a csokrára, hogy megismerhesse. Este hallgatagon vizet merítenek egy edénybe, ebbe dobják csokraikat, lefödik az edényt övvel és az éjjen át egy rózsabokor alatt hagyják. Másnap az edényt egy udvar közepére viszik és körülé énekelve hórót járnak. A táncz végeztével egy vénasszony a csokrokat kendőbe teszi és betakarja. A leányok ezután megmosakodnak az

edényben és keresztet vetve kiáltanak föl: «Adj Isten egészséget; hosszú évekre egészséget». A vénasszony a csokrokat most egymás után veszi elő a takaró alól, minden egyes csokornál ilyesmit mondván: «Aki-é ez a csokor, azt čorbadži veszi feleségül». A leány, a ki-é a csokor, a reá kötött jegynél fogva fölismeri és azt hiszi, hogy csakugyan čorbadži lesz a férje. A csokrokat megőrzi és hőrbetegségeknel gyógyszerül használják.¹

A ki *Prukop* napján (július 8.) dolgozik, annak az év folyamán semmi sem fog sikerülni. Bitolban az asszonyok e napot azért ünnepelik meg, hogy a gyermekeik okosak legyenek.

Sveti Kirik napját (július 15.) azért ünnepelik, hogy a gyermekek betegek ne legyenek.

Sveta Marina napján (július 17.) czérnához, kötélhez, szőrhöz nyulni nem szabad, nehogy a kígyók elszaporodjanak.

Ilin napján (július 20.) a hegycsúcsokon áldozatbárányokat ölnek, hogy erőbe sohase legyen hiány.

Jegus napját (augusztus 1.) a betegségek távoltartása miatt ülik meg. Mindenki egy gerezd foghagymát eszik meg, hogy hidegglelése ne legyen. Az augusztust tartják a legszerencsétlenebb hónapnak, a melynek folyamán ruhát nem varrnak, eljegyzéseket, lakodalmakat nem tartanak.

Gulemata čjorkva napon (augusztus 15.) minden egyes háziasszony az Istenanya tiszteletére egy tányér mézet visz a templomba. A családok lakmározni gyűlnek egybe.

Ivanvva glava napján (augusztus 29.) mindenki bőjtöl; somot senki sem eszik, mert a néphit szerint e napon fejezték le szent Jánost és somborkorban találták meg a fejét (l. február 25.).

Ustina napját (szeptember 1.) a vadállatok tiszteletének szentelik. E napon ollót kinyitani és vele vágni nem szabad, hogy ki ne tágítsák a farkasok torkát.

Malkatu čjorkvá-n (szeptember 8.) az Istenanya tiszteletére kalácsot és kenyeret osztanak szét.

Szeptember 24- és 25-ikét a farkasok és a viselős asszonyok tiszteletére ülik meg, hogy idő előtt ne szüljenek.

A *Sveti Tuma* napja (október 6.) az ácsok ünnepe, a kik e napon kenyeret visznek a templomba és egymást meglátogatják. Tamás apostol volt ugyanis mesterségük föltalálója.

Pjotkuf napját (október 14.) a megőrülés ellen ünnepelik meg. A ki e napon dolgozik, az meg fog örülni. E napon bocsátják a kosokat a juhok közé, a hol egy hónapig maradnak, a mely idő alatt a juhászok semmi sárgához nem nyulnak. A juhászok e napon mézes pogácsát sütnek és rokonaik között szétosztják.

Dimitër napját (október 26.) első čjorkvá-nak is nevezik, mert a kik ezen év nyarán házasodtak, azok e napon kalácsot és kenyeret visznek a templomba és rokonaiknak a körében mulatnak. E napon szegődnek el a cselédek és gazdáiknak tiszteletére mulatnak.

Bitoliában, Sofiában és környékén az asszonyok *Nestor* napját (októ-

¹ Várna vidékén.

ber 27.) is megünnepelik, hogy az egerek a házban semmit se rongáljanak meg. Azt beszélnek, hogy mikor e napot ünnepelni kezdték, néhány asszony gúnyolódott. Szent Nestor ekkor egereket küldött rájuk, a melyek lerágták az orraikat. Ezután már hittek e nap szentségében is. Bitoliában *Min* napját is megünnepelik az asszonyok, hogy a fejük ne fájjon.

Sveti Vrač napját (november 1.) a betegségek távoltartása miatt ünnepelek meg.

Andrej napján (november 30.) különféle eledeleket készítenek, hogy a háziak egészségesek legyenek. A kalácsokba pénzt dagasztanak, hogy a pénz szaporodjék a házban.

Vlčite prasnici (farkas ünnepek) november 10—15-ikéig, némely vidékeken november 12—21-ikéig tartanak. Ezen ünnepekről a néphit ezt regéli: Egyszer az emberek már nem tartották meg a farkas ünnepeket. Egy asszony megfoltozta férjének a köpenyét. Mikor az ember a városba ment fát vágni, egy farkas támadt rá és leszakítva ködmenéről a foltot, visszafutott az erdőbe, a nélkül, hogy az embert bántotta volna. Ebből megtudták az emberek, hogy a farkas ünnepeken dolgozni nem szabad. E napokon a seprűt, a lapátot, a csipővasat a kemenczébe teszik és befödik a kemencze száját, hogy a farkas szája is csukva maradjon. A tűzhelyre lánczot kötnek, hogy vele a farkast kössék meg. A háziasszony az istállóajtaja előtt ruháját elől és hátul összevarja, hogy a farkas bosszúját kiengesztelje. A férfiak nem borotválkoznak; fehér ruhát nem váltanak. Az asszonyok nem mosnak, nem fonnak. Az istállóajtókat csukva tartják, hogy csukva maradjon a farkas szája is. Némelyek e napokon még a kenyeret sem vágják késsel és a faluból el nem távoznak.¹

Katarina napján (november 25.) korán reggel mézeskalácsot sütnek, ezt fehér kendőben az utca közepére viszik és az arra menőket megvendégelik. A dagasztás közben egy darab tésztát leszakítanak és ezt külön sütik meg és Ašmak ajtaja fölé akasztják a *Baba Sarka* részére, hogy a háziak himlőbe ne essenek.

Sveta Varvara napján búzát főznek, kalácsot sütnek, gyertyát öntenek, melyet csak házszenteléskor gyujtanak meg. E Borbálya-gyertyákat gyógyszerül is használgják szüléseknél, óvszerűl a jégeső ellen. Ilyen gyertya kivétel nélkül minden házban van. E napon vörös fonálhoz nem nyulnak, hogy a kígyók ellen védve legyenek. Az e napon fogott hal sok betegségen segít.

Sveti Sava napján (december 5.) minden házból kalácsot visznek a templomba, a melyet otthon azután elfogyasztanak. Az új házaspár is visz egy kenyeret a templomba, a melyből azonban a pap a maga részére semmit sem vág le. A papnak más kenyeret adnak.

Miklós napján (december 6.) szent Miklós tiszteletére hallal vendégelik meg egymást.

Spiridon napja (december 12.) az arany-, ezüst- és rézműveseknek az ünnepe. E napon kalácsot sütnek, és hogy egészségesek maradjanak e szavakkal osztják szét a szomszédok között: «Fogadd a betegséged részére, hogy a szent Spiridon tartsa távol tőlünk».

¹ A korán elhunyt Matov kiadatlan kéziratából.

December 17- és 19-ikét az asszonyok ünnepelik, hogy gyermekeik a hit és más veszedelmek ellen védve legyenek.

Sreti Ignat napján (december 20.) kezdé az Istenanya a szülési fájdalmakat érezni, a miért is az asszonyok e napot megünneplik. Ha e napon először asszonyvendég lép a házba, ez szerencsét jelent a házra. Szent Ignat védszentje a tűznek is. Ignat napjától háromkirályokig az asszonyoknak nem szabad nehéz munkát végezniök, mert az Istenanya ekkor szenvedte át a szülési fájdalmakat. A ki e napon először lép valamely házba, annak egy vánkosra kell ülni, hogy a tyúkok könnyen költsenek. Addig ülve kell maradni, míg néhány kukoriczaszemét ki nem pattogtattak. Ugyancsak a fönti okból az a családtag, a ki először a szobába lép, egy marok szalmát hoz magával, azt a tűzhelyre teszi, ráül és kotkodákol. A motolának e napon nem szabad fonál nélkül maradni, mert máskép a család elszegényedik. A ház legöregebb asszonya reggel, mikor fölkel, egyet-egyét üt a gyermekekre, hogy nőjjenek. Azt hiszik, mert Ignat napján kezd nőni a nap, hogy ezáltal nőnek a gyermekek is.

Strausz Adolf.

I R O D A L O M.

Sborník museálnej slovenskej spoločnosti. Rediguje A. *Sokolik*, tajomník Ročník I. — Sväzok I. Turčiansky Sv. Martin. 1896. (A múzeumi tót egyesület gyűjteménye. Szerkeszti Sokolik András, titkár. Első évfolyam, első füzet. T.-Szent-Márton 1896.)

Életre való folyóirat indult meg Turócz-Szt.-Mártonban, a mely hivatva van mindarról számot adni, a mi hazánk tót-lakta vidéke nyelvére, ethnographiájára, archeológiájára, népköltészetére, historiájára stb. vonatkozik. A folyóirat a Turócz-Szt.-Mártonban alakult 'Múzeumi tót egyesület' ('Museálná slovenská spoločnosť') hivatalos kibocsátása s időhöz nem kötve jelenik meg. Elöttünk az első évfolyam első füzete fekszik, a melyet Sokolik András, a társaság titkára szerkesztett. A füzet tartalma hű képet nyújt arról a munkássági körről, a melyben a társaság mozogni akar. Számátlan, a tudomány különböző szakaiba vágó cikkelyt látunk e füzetben, a melyeknek tudományos értéke, természetesen, különböző. A legjobb értekezés *Sochán* Pálé, a leg-tudománytalanabb a *Sasinek*-é. E két pont közé esik a többi cikkely értéke.

'K našmu úkolu' alatt a titkár megjelöli azokat a tudományoszakokat, a melyeket szolgálni a folyóirat van hivatva.

Križko Pál 'Sluby a verolomstvo u našich predkov (Igéreték és hitszegés eleinknél)' cím alatt jelentéstani tanulmányt ír.

Sasinek a szlávok őskoráról (Prevek Slovanov) értekezik, még pedig a legkritikátlanabb módszerrel járván el Jornandesszel és Nestorral. A folyóirat e füzetének ez a legrosszabb értekezése, a mely tele van hamis hypothesisal, délibábos mesével, szántszándékos ferdítéssel. S még ő veti a történetírók szemére, hogy Jornandest és Nestort szántszándékosan meghamisították.

Št. M. Hradszky 'Szepesvármegye a mohácsi vész előtt' című munkája alapján a szepesi telepítésekről ír (Slovo o kolonizácii Spiša). Ugyanennek az írónak a tollából találunk még két cikkelyt a Szepességről s a szepesi szab. kir. városokról.

Sochán Pál egy épen olyan kimerítő, mint teljesen tudományos értekezést kezd meg a hazai tót viseletekről. Sochán „Národopisná výstava česko-slovanská v Prahe r. 1895.” czímmel látja el értekezését. A jelen füzetben a női viseletet tárgyalja, még pedig a következő fölosztással: 1. Úprava vlasov; 2. ozdoba dievěěj hlavy; 3. rubáč, spodník, košela; 4. oplecko, rukávce; 5. sukne; 6. životok; 7. zástery; 8. pás; 9. čepice; 10. šatka, ručnik, uteráč, pólka; 11. odeváčka; 12. obrus, plachta. — Sochán leírása teljesen kimerítő; mindenütt pontosan megnevezi, hogy s mint van ez vagy az a ruhadarab elterjedve, milyen a használata, melyek vidékenként a különböző ruhadarabok különféle elnevezései. A jelen munka több év hangyaszorgalmú munkásságáról tesz tanubizonyságot s méltó elismerés s köszönetünk nyilvánítása illeti meg a szerzőt.

Kmet' „Botanický výlet pod zem'” czím alatt a bányákban stb. élő növényekről ír.

Holuby a trencsénmegyei kertekben leggyakrabban nevelt veteményes növényekről értekezik; nagyon emeli — népi szempontból — értekezését azzal, hogy mindenütt, a hol csak módját ejthette, az illető veteményes füvekhez kapcsoló gyógyító módokat, babonákat is közli. Itt-ott volna pár pótolni valónk, a milyen, hogy *cicor petržtam*, *rajčule* stb. elnevezéseket nem idézi, de ilyen apró hibák az értekezés tudományos értékét nem csökkentik.

Uram-Podtatransky leírja, hogy gyógyítja a nép a különböző betegségeket (Nemoce a ich liečenie u pospolitého lidu.)

Wagner negyvenhat pontban írja meg azokat a kérdéseket, a melyekre pontos s hiteles válaszokat kapva meg volna írható a népi astronomia (Iudvá astronomia); ugyanez az író 23 pontban összegezi a népies meteorológiára vonatkozó kérdéseket is.

Mišík hat mesét közöl a szepesi tótság nyelvén (1. király és fiai; 2. A molnár leánya; 3. Az agyonütött Janičko (Jánoska); 4. Az ördög szolgálai; 5. A sárkányról; 6. A herzeg és a rablók (utonállók). Nekem úgy tetszik, hogy e mesék ninesenek pontosan, a nép kiejtése szerint megírva. A hat mesében magyar eredetűek a következő szavak: *larma*, *šarkaň*, *hajduk*, *koč*, *kočíš*, *harnat* > hadnagy (a rablók vezére). A gyűjtő a 2-dik mese e mondatánál: „potim ras prišol do ňich jeden pan ich ceru za *manželku* pitac' ezt a megjegyzést fűzi a manželka-hoz: „Szepességen különben rendszeren *malženka*; vesd össze magy. kisasszony, a minek ugyan más a jelentése, de szemmel láthatólag a tót szó mintájára alakult”. Az egész okoskodás halomra dől, ha meggondoljuk, hogy a *manželka*, *malženka* csakis feleséget jelent, a magyar szó pedig — felesleges mondani is — soha se teszi ezt. A két szlávalak egymással metathesis viszonyban van, bár nagy a valószínűség, hogy a szepesi *malženka* lengyel hatást visel magán.

S. jegy alatt találunk még egy archeologiai cikkelyt (ku starožitnosťam).

A folyóirat hátralevő részében közölve vannak a társaság alapszabályai, tagjainak névsora s a köz- és választmányi gyűlések jegyzőkönyvei. M. J.

Český Lid. Sbornik věnovaný studiu lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku. Redaktor: Dr. Čeněk Zibrt. Ročník V. (folytatás).

Az ötödik kötetből fogva a folyóiratot *Zibrt* egyedül szerkeszti s az V. évfolyam már tisztán ethnographiai. Olyan tekintélyes, vaskos kötet, a milyen az 1895-iki, hangosan hirdeti azt a szeretetet, melylyel a csehek mindenén, a mi népi, függenek, eklátánsul illusztrálja, hogy egész Csehországban szorgalmasan gyűjtenek, dolgoznak az ethnographia terén.

A jelen kötetben részletesen, nagy gonddal s gazdag illusztrációkkal van ismertetve a mult évi páratlanul álló prágai ethnographiai kiállítás. Zíbrt alapos, mindenre kiterjedő tanulmánya méltó írott emléke annak a tisztán tudományos kiállításnak, melyről annak idején folyóiratunk is beszámolt.

Holuby érdekes adatokat közöl arra nézve, mikép tudja a néphumor egy-egy falu nevét kimagyarázni. A nép természetes humorának, jókedvének kifolyása, hogy gyakran esúfolja vagy kiélezi az egyik falu népe a másikat. E tekintetben utalok a székelységre. *Holuby* is elbeszéli, hogy a tótság lakta területen alig van falu vagy község, a hol ne volna olyas mondás, a mely a másik falu lakosságát vérig sérti s a miért nagyon gyakran késhegyre is mennek az emberek. Bezzeg rossz sora volna annak, a ki Szakolezán elkiáltaná magát: «Skaličané! búda horí!» vagy azt a vakmerő kérdést merné megkoczkáztatni, vajjon igaz-e az, hogy «Skaličané maju za uchem trisku?» vagy hogy mi igaz abból, hogy mikor a szakolezaiak kutat ástak, nem tudva, mitevők legyenek a kihányt földdel és kavicsesal, elhatározták, hogy gödröt ásnak neki. Ilyen s hasonló kérdések a tudnivágyónak nemcsak a «mrvoň» jelzöt szerzik, de tetejébe néha ütletet is. Ilyen ártatlan tréfálódzást közöl *Holuby Szernyé-ről* (Srnie); megmagyarazza, mi a néphit szerint *Bezsericze, Krivosúd, Szelec, Markófalva. Belus* (trencsénmegyei községek) etymológiája.

Konečný és *Čapková* a víziemberhíthez szolgáltatnak újabb adatokat.

Jurkovič Dušan a csicsmányi (trencsénmegyei) népviseletről ír, kapcsolatban azzal, a mi az ethnographiai kiállításon volt bemutatva (Lidový kraj čičmanský). — *Soukup* a husvéti piros tojások ornamentikájáról értekezik. *Čapkova, Tyršová* Renata a Hana vidéki férfi- és nőviseletet írja le.

Pastrnek mutatóványt közöl Krajna (nem messze Vágújhelytől) tót nyelvéből.

Vansová egy juhászról mond el történetet, a ki egész életében hátán hordott egy halottat.

Hraše összefoglalóan tárgyalja a halálnak kihordását az év fekete vasárnapján (Vystrojováni, nošení, utápění a upalování smrti na smrtelnou neděli). Ez a szokás a mi tótjainknál is megvan, így tudomásom szerint a többek közt Koskócezon A mondott vasárnap reggelén — legények, leányok — összejönnek, karót stb. vesznek elő s ezt különböző rongyokból, ruhadarabokból alakítják, hogy asszony formája legyen. Versek kíséretében járnak ezzel a bábbal, míg végre odamennek a falu patakjához, s belevetik. Természetes, más-más faluban más-más a szokás. Eltérések vannak mind a versekben, mind pedig a patakba dobásnál, elégetésnél stb.

Holuby Trencsénmegyéből közli, mit tud a nép a csillagokról (Maličkosti astrologické l'udu bošáckého v Trenčiansku). A hány csillag van az égen, annyi ember van a földön; ha a hulló csillag vízbe esik, kiönti a világot, ellenben ha földre esik, kiégeti. Azután elmondja, mit tud a nép a reggeli, esteli hajnalról, mit a napfogyatkozásról, éjszaki fényről (csak annyit, ha ugyan látja nagy ritkán, hogy az ég megnyílik), üstökösökről, újholdról.

Bartoš Ferencz, a morva nyelv és népélet kitünő ismerője egy csomó morva közmondást és szólást közöl.

Novák Němec B. (Božena Němecova) hagyatékából trencsénmegyei népdalokat közöl (Slovenské písně, sebrané od Boženy Němeové).

Klvaňa a morva festett tojások ornamentikájáról értekezik.

Mielőtt czikkemet befejezném, meg kell említenem azt a kedves hírt, a mit a cseh tudom Akadémia a nép nyelvért áldoz. Rövid hír formájában arról értesülünk,

hogy «a cseh Akadémia harmadik osztálya újból (opét) két két-kétszáz forintos ösztöndíjat tűzött ki cseh nyelvjárási anyag gyűjtésére és földolgozására». A pályázatot elnyerők kötelesek munkájukat 1897. május havában az Akadémia elé terjeszteni. Bárosak találkoznék nálunk is valaki, ha már Akadémiánk ez idő szerint más, nyelvhasonlításunkra igen fontos munkák kiadásával van elfoglalva, a ki elárvult népnyelvi anyag gyűjtését anyagilag elősegitené.

Melich J.

TÁRSULATI ÜGYEK.

A Magyar Néprajzi Társaság 1896. szeptember 26-ikán tartott rendes évi közgyűlése.

I.

Munkácsi Bernát dr. ügyvivő alelnök elnöki megnyitója.

Mélyen tisztelt közgyűlés!

Midőn kiváló érdemű elnökünk távolléte ez idén is számomra juttatja a megtisztelő feladatot, hogy a Magyar Néprajzi Társaságnak évi rendes közgyűlését vezessem, lélekemelően hat reám az alkalom jelentőségének tudata; úgy érzem magam, mint a viharoktól hányt-vetett hajónak közembere, kire a kormányon állók kétségbeesett visszavonulása hivatatlanul is a vezetés kötelességét háritotta s ki egy rémes éjszakának csaknem végkimerülésig menő küzdelmei után sikeresen révparthoz vihette mégis alkotmányát. A ki az utóbbi öt esztendőben figyelemmel kísérte társaságunk ügyeit, igen jól tudja, hogy nem túlzott a kép, melyben fejlődése előttem jelentkezik; tapasztalhatta, hogy mennyi viszontagságon vergődöttünk keresztül, míg végre elérkeztünk a mai nap eredményéhez, midőn nemcsak haladásunk menetére tekinthetünk minden irányban meglelégedéssel, hanem célhoz értnek jelenthetjük azt a nevezetes mozgalmat is, melylyel társulati szervezetünk alkalmasabb átalakítására oly régóta törekszünk, ez lévén az *első* közgyűlés, melyen törvényes erőre emelkedett *új alapszabályaink* érvényesülnek s melynek ez alapon módja nyílik immár társulati életünk egészségesebb és szilárdabb fejlődésének biztosítására.

Fontos s önmagunk iránt bizalomra jogosító tanulsága multunknak, hogy a tőlünk képviselt tudományszak fölvirulása, valamint társulati életünk erősödése első sorban saját komoly akaratunktól, összetartásunktól és ügybuzgóságunktól függ. Még fokozottabb mértékben az eddiginél lesz szükségünk ezekre a jövőben; mert csak most, midőn kissé rendszeresebb mun-

kással fogtunk hozzá a hazai néprajz különböző ágainak műveléséhez, midőn útegyengető első szekerzecsapásaink alatt a tudományos kutatásnak egész új, óriási terei látszanak megnyilni — csak most érezzük igazán, hogy feladataink nagy arányaihoz képest, minő szerények eszközeink. Országszerte fölbresztettük az érdeklődést tudományszakunk iránt, a dolgozótársak csoportosan jelentkeznek; most már meg kell teremtenünk a módot is, hogy megkezdett igen gyümölcsöző munkásságuk fönnakadást ne szenvedjen. Íme egyetlen fölhívást tettünk nagyobb nyilvánossággal közzé néprajzi anyag gyűjtésére s az eredmény oly dúsan vált be, hogy noha folyóiratunk az idén elérte már terjedelme tekintetében előbbi éveink vágyainak netovábbját, a harmincz ivet: mégis előreláthatólag évekig tarthat el, míg akár csak az eddig beküldött közleményeket is mind kiadhatjuk. Pedig itt áll előttünk nehéz probléma gyanánt a tárgyi néprajz ügye is, melynek nagyobb szabású művelését a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának utolsó időkbeli hatalmas fölgyarapodása teszi lehetségessé és kívánatossá. De gondoskodnunk kell a magyarra, valamint a hazai nemzetiségekre vonatkozó terjedelmesebb néprajzi munkálatoknak önálló kiadványokban való megjelenhetéséről, sőt tervszerűen intézett tanulmányútnak támogatásáról is. Mindez azonban — dicséretére legyen mondva viszonyainknak — ma már nálunk első sorban *anyagi kérdés*, minélfogva, azt hiszem, csak elismeréssel lehet fogadnunk az ezen közgyűlésen lelépő választmánynak azon eljárását, hogy az ügyrend megalkotásában, e fontos érdek szempontjára különös ügyelettel volt.

Nyelv, történet és népszellem: ezek a *nemzeti tudományosságnak* leg-sajátosabb tárgyai. Dicsősége, érdeme minden népnek, ha mennél nagyobb erővel járulhat hozzá az emberiség általános szellemi törekvéseihez; de ezek sorában a nemzeti nyelv, történet és népszellem tudományának művelése, ápolása és elősegítése egyszersmind *hazafias szent kötelesség*, az e téreken való mulasztás pedig a *nemzeti becsület* ügyében elkövetett mulasztás. Méltán van okunk ennélfogva bizalommal lenni az iránt, hogy az a nagybecsű elismerés és pártfogás, melyben ügyünket kisdéd közönségünkön kívül különösen a Nagyméltóságú Vallás- és Közoktatásügyi Magy. Kir. Miniszterium, a Magyar Nemzeti Múzeum s a Magyar Tudományos Akadémia részesítik — melyek közül az utóbbi, mint hálás köszönettel itt megemlítenünk illik, a lefolyt évben is tetemesen emelte segélydíjunkat — nem csökken a jövőben sem, sőt remélhetőleg emelkedni fog.

Ezen bizalmamban kérem t. tagtársainkat feladatainknak további buzgó fölkarolására, üdvözlöm jelen *hetedik közgyűlésünket* s ezt ezennel megnyitottnak nyilvánítom.

II.

Katona Lajos dr. titkári jelentése.

Tisztelt közgyűlés!

Társaságunknak, már úgy látszik, az a sorsa, hogy viszontagságos, de válságról-válságra mégis csak fejlődő életének, egyes korszakai mindig egy-egy vezérlő egyéniség uralkodó jegyében álljanak. Szerencsénkre ez egyéniségeknek mindenike oly kitűnően képviselte a népelettan rengeteg tárgykörének egy-egy nevezetesb provinciáját, hogy társaságunk szellemi életének hű tükre, folyóiratunk, az ő váltakozó auspiciumaik alatt szerkesztett eddigi hét kötetében; ha híját mutatja is az egy nyomon való haladás szakadatlan folytonosságának, azért mégis elég jól tájékoztat bennünket az iránt, hogy mit és hogyan is kellene végrevalahára már tervszerűbben dolgoznunk.

A megalakulás és szervezkedés küzdelmes évében a történelem, a következőben a folklore, majd a tárgyi néprajz s utóbb a palaeoethnologia és a néplelek legbenső rétegeibe világosságot vetni hivatott nyelvbuvárlat látszottak munkásságunk előterében állani a szerint, a mint ennek, vagy annak az iránynak a képviselője köré tömörült önkéntelen is a vele vállvetve harcolók, vagy ellene küzdők tábora.

Ebben azonban csupán az láthat megróvni, vagy akár csak kifogásolni valót is, a ki sokkal merevebben ragaszkodik az illető irányok bármelyikéhez, hogysen a többinek a saját kedvelt studiuma mellett szintén meglévő jogosultságát, sőt időről-időre épen kiváló alkalmosságát elismerni hajlandó lenne.

Mi, a kik ez irányok együttes és lehetőleg egymást kiegészítő művelésében látnók ugyan a vágyainknak és törekvéseinknek egészen megfelelő ideális állapotot, de azért az adott körülményekkel is mindenkor számot vetve, abba is bele tudunk nyugodni, ha ma az egyik, holnap a másik vergődik felszínre, — mi épenséggel nem sokaltuk annak idején a történelem tanuságtételeinek szorgalmasabb felkutatását; de a mint a népelet külső, tárgyi jelenségeinek pusztán leíró ismertetését és ábrázolását is fölötte szükségesnek és hasznosnak vallottuk, úgy mostanában viszont azon sem ütköztünk meg, ha egy idő óta az ethnikum nyelvbeli vallomástételei felé fordult a fő figyelem.

Midőn azonban társaságunk legutóbbi életének szellemi mérlegét feltüntetni hivatott titkári jelentésem élén, ezt kiemelendőnek tartom, ezzel korántsem akarom annak az óhajtnak a jogosultságát tagadni, vajha anyagi eszközeink megengednék, hogy az illusztrációk nélkül csekély tanulságot nyújtó *leíró* néprajz az eddiginél nagyobb helyet foglalhatna el folyóiratunkban.

Csakhogy én ennek a némely oldalról nyilvánuló óhajtnak épen nem szeretném a megvalósulását akként látni, hogy a népélet mégis csak fontosabb és megbízhatóbb szellemi részének a rovására, ép a mi társaságunk emlőin nevelők fel azt a dilettantizmust, a mely az ethnológiában alig lát egyebet annál, a mit a «házi ipar» és a szolidabb kiállítási «látványosságok» czégre alatt azért oly hálás dolog vásárra vinni, mert a leglaikusabb közönségből is könnyű rá élvezőket és fogyasztókat csődíteni.

Eszem ágában sincs azért azt a jó alkalmat kicsinyleni, melyet az ezredéves kiállítás nagyszabású keretében szerény helyet foglaló néprajzi érdekű részletek arra nézve nyújtottak, hogy általuk oly elemek figyelme is az ethnographia felé forduljon, a kik e tudományt eddig tán a híreből sem ismerték. S ha ez bizonyos mértékben, a mint társaságunk körén kívül álló részről is készségesen elismerik, csakugyan megtörtént, abban van talán egy kis érdeme ennek a társulatnak, a mely hétesztendő élete alatt annyiszor emelt szót egy néprajzi múzeum létesítése iránt, s nem győzte eléggé szorgalmazni a néprajznak a mostani kiállítás keretében leendő méltó és maradandó becsű feltüntetését.

A mit e részben elérnünk sikerült, arról, valamint társaságunk hétéves multjának többi szellemi eredményéről is oly hű és minden irányban tájékoztató képet nyujt folyóiratunk ezidei folyóiratának első számában, «*Néprajzi eredményeink és törekvéseink*» czimen buzgó ügyvivő alelnökünk, hogy nekem e részben alig marad valami jelenteni valóm, — ha csak az nem, a mi a millenniumi évad alatt úgyis kissé pangó egyesületi életünkben azóta történt; vagy a miről őt, mint érdekelt félt, nem hogy kritikát mondani, de még említést is tenni szerénysége eltiltotta.

Mert ha folyóiratunk jelen évfolyamát, valamint a tavalyinak a mult közgyűlés óta megjelent részét áttekintjük, csekély jóakarattal és a legszigorúbb kritikával is el kell ismernünk, hogy a jobbára pusztá adatközlésből álló folklorisztikus és leíró néprajzi rovatokon kívül az «Ethnographia» legbecsesb tartalma utóbbi időben a szerkesztő tollából kerül ki. Ha ép az ő dolgozatait éri némely részről a «túlságosan sok nyelvészkedés» vádja, akkor nyugodtan meghagyhatjuk szerintem továbbra is az ő kezében folyóiratunkat, a mely az ily «nyelvészkedés» révén mindenesetre jobban szolgálja a néprajz ügyét, mint tenné akkor, ha a néperedettan legfontosabb kérdesei elől kitérve, csak a könnyebb végét fogná a dolognak és pusztán a népies építkezés, ruházat, népipar és népművészet amateur-fotografusok és turisták által is valamennyire már méltányolt tárgyainak többé-kevésbé szakavatott leírására szorítkoznék.

Hogy azért ennek is elég hely jut folyóiratunkban, azt *Jankó János*-

nak «Adatok a bács-bodrogmegyei sokaczkok néprajzához» című terjedelmes és bőségesen illusztrált dolgozata tanúsítja, melylyel a rendelkezésünkre állott térhez és eszközökhöz képest igyekeztünk leróni azt a kötelezettséget, a mit társaságunknak a Nemzeti Múzeum néprajzi osztályával fennálló kapcsolata is, de az ügy érdeke és fontossága is elénk szab. E kapcsolatnak mind a két részre és így a hazai tudományosság javára is a lehető leggyümölcsözőbb módon való megszilárdítását ezúttal is a legmelegebben óhajtandónak vélem, s remélem is, hogy az illetékes faktorok a társaságunk részleges újjászervezését magukban foglaló új alapszabályok keretében alkalmas módot is fognak lelteni annak megvalósítására, a mit mindannyian oly őszintén és teljes önzetlenséggel kívánunk.

Az eddiginél nagyobb tér jutott folyóiratunkban a *néphit* és *népszokás* egymást megvilágító két nagy fontosságú kategóriájának, a melyek czimén tömördek becsesnél becsesb anyag gyűlik egybe, kivált azóta, hogy a szerkesztő országszerte némikép szervezte és nem fárad el szüntelen sürgetni, sőt utasításaival immár kissé módszeresebbé is tenni a gyűjtés munkáját. A puszta adatgyűjtésnél jóval több már az a terjedelmes monografia, melyben *Istvánffy Gyula* a borsodi *matyó* nép életét behatóan és annak minden néprajzilag érdekes ágára kiterjeszkedően ismerteti. Mennyi tanulság derül nem hazánkbeli népek folkloréból a mienkre, azt eléggé igazolja *Strausz Adolf*-nak, társaságunk különben is egyik legbuzgóbb és a taggyűjtés munkájában is kiváló érdemű tagjának, a «*bolgár* néphagyomány világteremtési mondairól» szóló értekezése, mely csak mutatvány a szerzőnek egy közelebb megjelenendő nagyobb szabású munkájából. E tanulmány felolvasása kapcsán támadt érdekes és tanulságos vita is egyik szép jele volt annak a nagy figyelemnek, melylyel különben a nagyobb közönségtől vajmi gyéren látogatott üléseinken a magasabb dolgozatok a hozzájuk értők részéről találkoztak.

Hogy a pontosabb szövegolvasás és palaeographiai ismeretek révén is áradhat néha vitás hagyománytani kérdésekre nem remélt világosság, azt *Sebestyén Gyula* dr.-nak egy *Damasek* nevű állítólagos ősmagyar istenségről tartott, módszeres eljárásával különösen kiemelkedő felolvasása mutatta meg, a melyhez hasonlók mentül nagyobb számban lennének kívánatosak, hogy végre a magyar mythologia még mindig romantikus ködbe burkolt ábrándvilágában valamivel tisztábban lássunk.

Más oldalról nyújt becses járulékot ugyane tárgyhoz *Munkácsi Bernát* «Adalékok a magyarok pogánykori vallásos képzeleteihez» című dolgozatában, mely az *Ármány*, *Ördög* és *Bálvány* szók fejtegetése kapcsán már is sok vitát keltett mythologiai kérdésekre vet újabb fényt. Palaeothnologiai adatokban igen gazdag és szigorú módszerességgel mintaszerű tanulmány ugyan-

csak *Munkácsinak* «az *ugor* népnevezet eredetéről» szóló vizsgálódása is, a mely után még ugyane szerzőnek, «*a régi magyar lovas temetkezés*» keleti változatairól egybeállított tanulságos párhuzamait és *Nagy Gézának* »a székely írás eredetéről» című értekezését kell megemlítenem. Végül csak a teljesség kedvéért jegyzem föl, hogy «*Mythologiai irányok és módszerek*» czímen magam is tartottam ez év folyamán egy előadást, bemutatván a készülöben lévő összehasonlító mythologiai kézikönyvem egy bevezető fejezetét.

A fölötté változatos és többnyire igen becses folklorisztikus adalékok egyenkint való felsorolását, melyek folyóiratunkban az idén megjelentek, azt hiszem, a t. közgyűlés alig kívánja tőlem. Egyet azonban ez adalékok megemlítése kapcsán nem mulaszthatok el megjegyezni, és ez az, hogy vajmi kívánatos lenne ez irányban, ha társaságunk végrevalahára már leróna egy a gyűjtőknek elég régen tett s többször megújított ígéretét, kiadván a módszeres eljárásra utasító kérdőíveket. Ezt itt annál is szükségesebbnek tartom legalább megérinteni, mivel mulasztásaink és sürgős teendőink őszinte feltárással elejét akarom venni annak a vádnak, hogy nagyon is optimista szemüvegen át nézem munkásságunkat és eddig elért eredményeinket.

Ezek mérlegét eléggé pártatlanul igyekeztem a nekem jutott kitüntető megbízás folytán társaságunk millennáris díszgyűlésén is feltüntetni, melynek egyik előadásában jelen titkári beszámolómban egy részét kellett előlegezmem, midőn rámutattam mindarra, a mit az ezredéves kiállítás néprajzi részének létrejötte érdekében az illetékes körök figyelmének felhívása és szüntelen ébrentartása, majd informálása útján tettünk. Ha e tekintetben az elért eredmény messze mögötte maradt is vágyainknak és törekvéseinknek és a néprajzi falu egészében és számos részletében korántsem felel meg annak az ideának, a melyből kiindulva mi azt terveztük: annak nem egészen a mi lanyhaságunk és csekély társadalmi súlyunk, hanem a néprajz igazán szakszerű művelésére még némely ágakban talán kissé gyöngye szervezetünkön kívül az is az egyik oka, hogy az egész dolog igazán lényeges részéről való helyes felfogás nálunk még nem terjedt el eléggé az intéző körökben; a nagy közönség pedig még jóformán teljesen tájékozatlan e tekintetben. Hogy ebben az irányban mentül előbb az ügy érdekének megfelelő változás álljon be, arról társaságunknak már a saját fennállása érdekében is gondoskodnia kell, mert a kormány és a Magyar Tudományos Akadémia ezúttal is hálásan elismert támogatásán kívül, mégis csak a tagok mentül jobban gyarapodó számától és soraikból mentül több avatott munkásnak toborzásától várhatjuk egyesületi életünk végleges consolidatióját és felvirulását.

Ha e téren még sok is a kívánni való, annyit az újabb időben eléggé pontos és jóformán egy kézbe központosított administratio útján már is elér-

tünk, hogy a régiebb évek kétes értékű tagjegyzékei helyett ugyan tán kissé megcsappant, de legalább teljesen megbízható és valamivel állandóbbnak ígérkező lajstrom alapján szerkeszthettük meg ezidei költségvetésünket. A választmány által elfogadott új ügyrend szintén egyike a régóta sürgetett s végre valahára megvalósult kívánalmaknak. Remélhetőleg módot fog ez immár adni arra, hogy az ügykezelés és az érte való felelősség súlyos terhe, mely eddig majdnem teljesen az ügyvivő alelnök vállait nyomta, az új alapszabályokban pontosan körülírt arányok szerint az illető tisztviselők közt megoszolják.

Többeknek ilyenformán a dolgok intézésébe való bevonása, de az egész ügymenetnek mégis egy erős vezetőkézben való összpontosítása által, azt hiszem, csak mindjobban meg fog erősödni és számos rázkódtatásból immár talán végleg kiépülten virulásnak fog indulni társaságunk életfája, melynek hétesztendő törzse oly termő talajban gyökeredzik, hogy jövőjét, a míg bennünk az élénk kitűzött célokért égő lelkesedés igazán önzetlenül és csak az ügy érdekében lobog, nem kell féltünk.

A mult tévedéseiből okulást merítve, azzal a bátorító bizalommal lépünk át az első hétéves cyclusból a másodikba, hogy újjászervezett társulatunk e módosított keretében az alapítók ügybuzgalmából semmit sem veszítve, a consolidatio munkájában érdemesült elemek tapasztalataival pedig csak gyarapodva, mindjobban megfogja közelíteni ama nagy feladatot, melyet új alapszabályaink ugyan kissé szerényebben formuláznak, mint a régiek, de a mely így is csak nemzedékek egymásra halmózott s mindegyre szakszerűbbé emelkedő munkájával lesz teljesen megoldható.

Midőn még a tisztelt közgyűlés szíves elnézését kérem azért, hogy e jelentésem jóformán csak a legnagyobb általánosságok körében és egyes részletekre ki nem terjeszkedve vázolta társaságunk ez évi életét: ennek mentségeül csakis arra a kegyes jóakaratra bátorkodom hivatkozni, melylyel annak idején, mikor a titkári hivatalt rám ruházni méltóztattak, arra való elégtelenségem előleges bejelentését tudomásul venni szíveskedtek. Ezzel mintegy már előre megadták nekem a körülményeimből folyólag csak vajmi fogyatékosan teljesített kötelességeim egy része alól való elnéző felmentést. Kérem a tisztelt közgyűlést, hogy azt ezúttal teljessé téve, az új alapszabályok szerint oly nagy fontosságú ügykörrel felruházott titkári állást másra, nálam méltóbbra és alkalmasabbra ruházni kegyeskedjék, a ki annak nemcsak a díszét viselni, hanem a tisztével járó összes teendőket is lelkiismeretesen teljesíteni nem csupán hajlandó, hanem egyúttal ép oly mértékben képes is, a mint én magamat arra képtelennek érzem és éreztem, már akkor is, a mikor a körülményeknek engedve, a hivatalt nehéz szívvel s csak határozottan kikötött rövid időre magamra vállaltam.

III.

A számvizsgáló bizottság jelentése.

Tisztelt Közgyűlés!

Alulírottak a Magyar Néprajzi Társaság számadásainak megvizsgálására kiküldetvén, tisztelettel jelentjük, hogy Zolnai Gyula dr. pénztáros úrnál (VI., Felső-Erdősor 1. sz.) f. évi szeptember hó 23-ikán és folytatólagosan szept. 25-én pénztár-vizsgálat végett megjelentünk s a társaságnak 1895. ápril 9-étől mai napig terjedő számadásait megvizsgálván, ezeket pontosan vezetetteknek s tételeiket a szükséges igazolványokkal egyezőknek találtuk. Ezek szerint végeredményben a társaságnak mai napig bevételei 2051 frt 86 kr., azaz kétezerötvenegy forint 86 kr.; kiadásai: 1425 forint 24 kr., azaz ezernégyszázhuszonöt forint 24 kr. Az összes pénztári maradvány tehát 626 frt 62 kr., azaz hatszázhuszonhat forint és 62 kr., mely összegből 507 frt 70 kr., azaz ötszázhet forint és 70 kr.; mint a postatakarékpénztárban elhelyezett forgó tőke, 118 frt 92 kr., azaz száztizennyolcz forint és 92 kr. pedig készpénzül mutattatott fel. A mult évi bevételekről és kiadásokról, valamint a folyó évre áthozott pénztári maradványról a pénztáros jelentése ad számot.

Az alapítványok teljes összege 900 forintot, azaz kilencszáz forintot tesz ki, a mely 18, egyenkint 50 frtos alapítványból áll. Ez alaptőkéből 100, azaz száz frt mint postatakarékpénztári törzsbetét szerepel, 800, azaz nyolczszáz frt pedig «fentartással» a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Lipótvárosi fiók-osztályában (szám: 1607, Tőkekönyv: II.) van gyümölcsözőleg elhelyezve.

Ehhez képest indítványozzuk, hogy a tisztelt közgyűlés Zolnai Gyula dr. pénztáros urnak az 1895. ápril hó 9-től 1896. szeptember hó 25-ig terjedő számadásokra nézve köszönetünk kifejezése mellett a fölmentvényt megadni méltóztassék.

Budapesten, 1896. szeptember hó 25-én.

Kiváló tisztelettel

Dr. Baróti Lajos,
számvizsgáló bizotts. tag.

Kurz Sámuel,
számvizsgáló bizotts. tag.

IV.

Pénztárosi jelentés

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1895. évi bevételeiről és kiadásairól.

I. Bevételek.

	Előirányzat ¹	Eredmény
1. 1894. évi pénztári maradvány	350.84	350.84
2. 1895-iki tagdíjakból és előfizetésekből	900.—	840.50
3. 1896-iki tagdíjakból és előfizetésekből	—.—	21.74
4. Tagdíjhátrálékból	200.—	421.30
5. Rökk-alapból 1895-iki segedelem	300.—	300.—
6. A M. Nemzeti Múzeum 1895-iki segedelme	500.—	500.—
7. A M. Tud. Akadémia segedelme	300.—	300.—
8. Kamatjövedelem 1894-ről	11.05	11.05
9. Alapítványok	—.—	110.—
10. Adomány	—.—	50.—
11. Visszaszámazott jegyzői tiszteletdíj	—.—	25.—
12. Régi évfolyamokért	—.—	35.40
13. Megtérült perköltség	—.—	1.48
	<u>2561.89</u>	<u>2967.31</u>

II. Kiadások.

	Előirányzat ¹	Eredmény
1. Az Ethnographia VI. évfolyamának költségei ² :		
a) Nyomatás és expedíció	950.—	949.34
b) Írói tiszteletdíjak	600.—	681.33
c) Szerkesztői tiszteletdíj	100.—	100.—
d) Illusztrációk	150.—	35.38
2. Tisztviselők fizetése:		
a) Pénztárosi tiszteletdíj	210.—	231.90
b) Jegyzői tiszteletdíj	100.—	100.—
3. Alaptőke-kölcsön utolsó részlete	100.—	100.—
3. Elhelyezett alapítványok	—.—	60.—
5. Könyvtárra	100.—	23.08
6. Apróbb költségek (kisebb nyomtatványok, postaköltség, szolgálak, egyéb ügyviteli ki- adások)	251.89	194.08
	<u>2561.89</u>	<u>2475.11</u>
Készpénzmaradvány 1896-ra		492.20
Egyenleg		<u>2967.31</u>

¹ L. Ethnographia VI. 264.² Az előirányozott 25 ív helyett 28 1/2 ívnyi terjedelemben jelent meg.

V.

Költségvetés 1896-ra.

I. Bevételek.

	frt. kr.
1. 1895. évi pénztári maradvány	492.20
2. 1896-iki tagdíjak és előfizetések	900.—
3. Tagdíjhátralék	200.—
4. Rökk-alapból segedelem	300.—
5. A M. Nemzeti Múzeum segedelme	500.—
6. A M. Tud. Akadémia segedelme	500.—
7. Kamatjövedelem 1895-ről	30.—
	2922.20

II. Kiadások.

1. Az Ethnographia VII. évf. (30 ív, 600 péld.) költségei:	
a) Nyomtatás és expedíció	1150.—
b) Írói tiszteletdíjak	750.—
c) Szerkesztői tiszteletdíj	200.—
d) Illusztrációk	200.—
2. Tisztviselők fizetése:	
a) Pénztárosi tiszteletdíj (150 frt és jutalék)	260.—
b) Titkári tiszteletdíj	50.—
3. Elhelyezendő 1895-iki alapítvány	50.—
4. Könyvtárra	50.—
5. Apróbb ügyviteli kiadások	212.20
	2922.20

Budapest, 1896. szeptember 26.

Zolnai Gyula dr.,
a Magyar Néprajzi Társaság pénztárosa.

Jegyzőkönyv

a Magyar Néprajzi Társaság 1896. évi szeptember hó 26-án, délután 5 órakor a Magyar Tudom. Akadémia helyiségében megtartott évi rendes közgyűléséről.

Jelen voltak: Munkácsi Bernát dr. elnöklő alelnök, György Aladár alelnök, Katona Lajos dr. titkár, Zolnai Gyula dr. pénztáros, Vikár Béla megbízott jegyző; Alexics György dr., Baróti Lajos dr., Herrmann Antal dr., Kúnos Ignác dr., Kurz Sámuel, Lindner Ernő, Strausz Adolf, Szilasi Mór, Tialios György, Balásy Dénes, Sebestyén Gyula dr.

Némethy Géza dr., Sziklay János dr., Jancsó Benedek dr., Melich János dr., választmányi és társulati tagok.

Elnök konstatálván, hogy a közgyűlésre megjelent tagok létszáma az alapszabályok követelményének megfelel, bevezető beszéde után a gyűlést megnyitja s felkéri Vikár Béla választmányi tag urat a közgyűlés jegyzőkönyvének vezetésére.

Elnök ezután fölkéri Katona Lajos dr. titkárt jelentésének fölolvására.

Katona Lajos dr. titkár fölolvassa titkári jelentését.

Vikár Béla indítványára a tisztségéről lemondó titkárnak buzgó és önzetlen működéséért a közgyűlés köszönetet szavaz.

Baróti Lajos dr. előterjeszti a számvizsgáló-bizottság jelentését, mely örvendetes tudomásul szolgál.

A közgyűlés a pénztárosnak buzgó és lelkes működéséért köszönetét szavazza s a felmentést megadja.

Strausz Adolf indítványára a számvizsgáló-bizottságnak is köszönetet szavaz a közgyűlés.

Zolnai Gyula dr. pénztáros előterjeszti a jövő évi költségvetést, melyet a közgyűlés általánosságban és részleteiben elfogad.

A tisztújítás céljából elnök szavazatszedő bizottságot küld ki, melynek tagjai Baróti Lajos dr. elnöklete alatt Alexics György dr. és Tialios György.

Megtörténvén a titkos szavazás, elnök ennek eredményeként a következő tisztikart hirdeti ki:

Elnök: *Kuun Géza gr. dr.*; társelnök: *Szalay Imre min. tanácsos*; ügyvivő alelnök: *Munkácsi Bernát dr.*; társalelnök: *György Aladár*; főtitkár: *Vikár Béla*; titkár: *Herrmann Antal dr.*; pénztáros: *Zolnai Gyula dr.*; ellenőr: *Weiss Jenő*; könyvtárőr: *Melich János dr.*

A választmány tagjaiul megválasztattak:

Fővárosiak: Alexics György dr., Asbóth János, Balásy Dénes, Balassa József dr., Baróti L. dr., Bartha Sándor dr., Benedek Elek, Borovszky Samu dr., Czambel Samu dr., Fekete József, Fiók Károly dr., Gárdonyi Géza, Goldziher Ignác dr., Jankó János dr., Jancsó Benedek dr., Joannovics Pál dr., Huszka József, Kada Elek, Katona Lajos dr., Király Pál, Kovács Gyula dr., Kúnos Ignác dr., Kurz Sámuel, Lázár Béla dr., Lindner Ernő, Mader Béla, Nagy Géza, Nagy Miklós, Nikolits Fedor báró, Réthy László dr., Sármai József dr., Sebestyén Gyula dr., Seemayer Vilibáld, Strausz Adolf, Szathmáry György, Sziklay János dr., Szilasi Móricz, Szily Kálmán, Tialios György, Wlislocki Henrik dr.

Vidékiek: Bellosics Bálint, Dugovich Imre, Gál Kálmán, Gönczi Ferencz,

Istvánffy Gyula, Kálmány Lajos, Karácsonyi János dr., Kolumbán Samu, Kőrösi Sándor, Lehoczky Tivadar.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést berekeszti.

Kelt mint fent.

Jegyzette: *Vikár Béla*, megbizott jegyző.

Hitelesítők: *Munkácsi Bernát dr.* elnök, *Melich János dr.*

VII.

Jegyzőkönyv

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1896. szeptember 26-án tartott választmányi üléséről.

Elnök: *Munkácsi Bernát*.

Jelen vannak a közgyűlésen megválasztott s ott jelen volt tagok. (Lásd a közgyűlés jegyzőkönyvét.)

Elnök a jegyzőkönyv vitelére *Vikár Béla* főtitkárt kéri föl.

Főtitkár előterjeszti, hogy az alapszabályok értelmében az «Ethnographia» szerkesztése iránt most kell a választmánynak határoznia. — Indítványára a választmány szerkesztőül az alapszabályok értelmében további öt évre *Munkácsi Bernát* ügyvivő alelnököt választja meg.

Strausz A. indítványára az elnökség fölkéri, hogy a társaságnak a társelnökkel való viszonyát Szalay Imre újon választott társelnökkel beszélje meg és hozzá küldöttséget vezessen, melynek tagjai legyenek: a két alelnök, a két titkár és *Strausz Adolf*.

Ugyancsak *Strausz Adolf* indítványára ügyvivő alelnök előterjesztését a könyvtár ügyében a választmány egyelőre nem kívánja tárgyalni.

Pénztáros előterjeszti *Fabró Henrik dr.* tagtársunk levelét, mely szerint nevezett ügyvéd a társaság jogi követeléseinek behajtását esetenként 1 forint költség és a bélyegdíj fejében elvállalja. — A választmány elfogadja *Fabró dr.* ajánlatát.

Kurz Sámuel bejelenti új tagul *László Elek* tanítót, *Herrmann Antal* pedig *Büncker Rajmund* tanítót (1896-tól), továbbá *Székely János dr.* városi főorvost (1896-tól). — Tudomásul szolgál.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárta.

Budapest, 1896. szeptember 26.

Hitelesítők:

Katona Lajos dr.

Sebestyén Gyula dr.

Jegyzette:

Vikár Béla,

főtitkár.

A P R Ó S Á G O K.

Újabb adalék a Baba Dokia-monda ismeretéhez.

Şăineanu Lázár bukuresti egyetemi tanár, a romániai oláh irodalom kitünő nyelvtudósa «Zilele babei și legenda Dochiei» czimen Párisból (hol akkor tanulmányait folytatta) a «Convorbiri literare» bukuresti folyóirat 1888. évf. 193—220. lapján beható tanulmányt közölt e mondáról, melynek olvasásakor csak azt sajnálom, hogy elkerülte figyelmemet akkor, midőn első ízben szóltam hozzá e tárgyhoz folyóiratunk 1890. I. évf. 194—197. lapján, kimutatván Marienescu Athanáz tagtársunkkal szemben, hogy Baba Dokiának alig van köze a rómaiakhoz, sőt nem is lehet oláh nép-mythologiai alak, a mint azt vele együtt sokan honfitársai közül feltüntetni szeretik.

Értesítönk mult évi folyama 345—46. lapján közöltem Kaindi osztrák etnográfus véleményét is, a ki e mondát a rutének és huzulok közt megtalálván, *szláv* eredetűnek tartja; most meg nemrég kezembe akadt Şăineanu nagybecsű értekezése, melyben tudóshoz illő alaposággal és kritikai készséggel kimutatja, hogy a *zilele babei* (vénasszonyok napja) hite, melyhez a Baba Dokia-monda fűződik, meg van a Balkán-félsziget *valamennyi szláv* népénél, (kiktől még a törökhöz is átment) s még meglepőbb, hogy — oláh létére — nagy elfogúlatlansággal bebizonyítja, hogy maga a monda *gyártott*, Asaki oláh író csinálmánya, s az ő révén az irodalom útján terjedt el mint *ösrégi oláh* mythosz. Annnyival érdekesebbnek találom tehát röviden ismertetni az alábbiakban fejtegetése eredményét, minthogy folyóiratunkban most már az egész e tárgyra vonatkozó irodalom ismertette van, s így tisztázva egyúttal ez első ízben annyi komolysággal és nemzetiségi elfogultsággal *rómáinak* hirdetett, de napjainkban csinált «monda» ügye.

*

A télből kibontakozó február vége és márczius eleje fagyos, váltakozó időjárása egy sajátos népies hitet teremtett, melyet megtalálunk nemcsak az oláhoknál s a Balkán-félsziget népeinél, de különböző váriantsokban az olaszok, déli franciaországiak, spanyolok és portugálok néphitében is. A tél utolsó napjai hűvös időjárásának felújulása mindenütt megragadta a nép képzelőtehetségét, mely személyesítésre való hajlandóságával legendát alkotott e természeti tünemény magyarázatául. A balkáni népek egy-egy vénasszonynak tulajdonítják a rossz időt, a ki magára vonta az időjárás haragját, s ily banyáknak nézik a hegyekben lévő emberi formájú szikla-képződméseket;

a nyugati népek hite pedig pásztorral, nagy ritkán madárral helyettesíti a haragos anyókat.

Márczius hónap első 9 vagy 12 napját az oláhok *babele*-nek, vagy *zilele babei*-nek, vénasszonyok napjának csúfolják, azért, mivel csúnyák, (esősek), kiállhatatlanok, mint valami veszekedő vénasszony. Erre az időszakra vonatkozik a monda, hogy márczius elsején Dokia anya (az e napra eső *Evdokia* vértanú-napjáról nevezve) a havasra akarván hajtani juhait, Mars figyelmeztette, hogy ne menjen ki ily zimankós, hideg, esős időben, mert még nincs itt az ideje; de ő csúfolódva mégis felment, magára véve kilencz bundáját. Mars büntetésül ólmos, fagyos időt engedett, de a vénasszony azzal nem törődve, mind feljebb ment, naponta levette egy-egy bundáját, míg a kilenczedik napon (bunda nélkül maradván) megfagyott a hegytetőn juhaival együtt. Ez a monda váza és alkotó elemei, (mint azt már folyóiratunkból is ismerjük), melyek vidékenként annyiban változnak, hogy 9 helyett 12 juhot (és bundát) adnak az anyónak, vagy, hogy juhok helyett kecskéket említnek.

Ilyen *Babele* nevű szikla-csoportozat van a romániai Kárpátokban: a Brassó-megye határára nyúló Bucses hegyesúcson, a Jalomicza forrása felett, valamint Mehodincz megyében, közel a Dunához, a Vaskapu zuhatagai felé. Hogy pedig a moldvai Pion vagy Csahláu (magyarúl a határszéli székelyeknél Csalhó) tetején is van ilyen megfagyott juhnyáj, azt Moldva múlt századi tudós fejedelme, Cantemir Demeter jegyezte fel legelőbb *Descriptio Moldaviae* című munkájában.

A mi a «vénasszonyok napja» helyi elterjedését illeti, megtaláljuk: a macedo-oláhoknál, Thessaliában is, Cutra helységben; a szerbeknél, a kik a márczius végére és április elejére eső rossz napokat szintén így nevezik: *babini dni*, vagy *babini jarcí* (a vénasszony kecskéi), *babini kozlici* (a vénasszony juhai) hasonló magyarázattal. Ép így meg van a bulgároknál, albánoknál, s nagyon elterjedve, a néphit összes részleteivel, az új görögöknél, sőt még a törököknél is, kik február utolsó és márczius első napjait szintén vénasszonyok fagyának (berd ul'aguz) nevezik. Nem terjeszkedem ki szerzőnk további összeállítására, melyben az egész nyugati néprajzi irodalomra kiterjeszkedve, (s a forrásokat részletesen idézve) kimutatja, hogy a vénasszonyok napja, (vagy néhol a *kölcsönnapok*) meg vannak Dél-Franciaország, Svájc, Olaszország, Corsica, Spanyolország, Portugália számos vidékén, sőt még Skóciában is — természetesen a balkán-félszigeti népeketől eltérő változatban, de lényegében hasonló okok szülte azonos formában.

A balkáni népek közt az oláhok néphite bizonyos viszonyt, összeköttetést tulajdonított a vénasszonyok napjának elseje, azaz az első bába, s

az ugyanarra a napra napra eső Eudoxia, Evdokia nő-vértanú közt, s így keletkezett a *Baba Dokia* név, mely, mint Kaindltól tudjuk, szlávós hangnyujtással, Jaudocha alakban a rutének és luzulok közt is meg van.

Ennyi ez egyszerű néphit szerepe és elterjedése a Balkán-félszigeten s a Kárpátok hegy-karéja mentén fel Bukovináig, mely vidékeken márczius elején mindenütt felemlegetik évenként a *babele*-ket — az oláhok és rutének, mint láttuk, nevet is adván a juhaival megfagyó vénasszonynak — a nélkül, hogy valaha eszökbbe jutott volna *rómainak* tartani és vallani. Hanem Asaki, az oláh irodalom egyik előharczosa, észrevevén a *Dokia* és *Dákia* közti külső analógiát, megtette Decebál dák király leányává; s ehhez, olvasván a szent vértanú, Evdokia életrajzában, hogy Traján császár idejében élt, s hogy sokakat elcsábított, meghódított szépségével, hozzátette még a néphit csodás elemeit és kész volt *Dokia* és *Traján* című balladájával, melyet 1850-ben adott ki. E szerint Dokia, a dák király állítólagos leánya, atyja halála és hazája elpusztulása után a Csalhó rengetegében keresett menedéket a rómaiak üldözése elől, s ott kövé változott juhaival együtt, nehogy Traján császár kezébe essék, a ki belészeretett és kétszer is érte jött az országba. Mint helyesen jegyzi meg szerzőnk, e kombináció túlszárnyalja a népembere esztét, mesterséges kézre vall, és sokkal kimértebb, semhogy a népmesék mellé állítható lenne. *Különben is sem Trajánról, sem Decebátról nem tud az oláh nép semmit.*

Asaki költői szüleménye eleinte nem is ártott senkinek, de idővel beszivárgott a valóság terére, s ma már *történeti ténynek* hirdetik és hiszik. Így pl. *Melidon*, iskolákban használt történeti tankönyvében (Istoria națională pentru popor. București, 1876.) azt a badarságot írja, hogy a «régii Dáciát Baba Dokia néven is emlegetik;» *Suchelariu* Julia, az ó-kor kiváló női közt szerepelteti egyik könyvében, *Densusianu* Áron, Dácia régi génuszának tartja, *Damé* Fr. oláhul is dolgozó bukuresti francia író pedig «Dokia álma» című drámai költeményében Románia dicső (!) múltja képviselőjévé teszi, a ki, mint Traján leánya, a Kárpátokban alszik egy szikla tövében, hol *Románia* felébreszti s igyekszik meggyőzni, hogy fiai a jövőben is oly vitézek lesznek, mint a múltban . . .

Ki kell emelnem, hogy mindezt, a mit én itt kivonatossan közlök, Șăineanu maga mondja s állította össze, minek kiegészítéseül felemlitem még *Réthy* László, folyóiratunk 1890. I. évf. 144—150. lapján közölt «Traján-Decebál tradíciók az oláhoknál» cz. gondos közleményét, melyben nagy ügyességgel és alapos tudással mutatja ki e tradíciók gyártott voltát, ugyanazt, miről most *oláh részről* szerzőnk tanulmányából győződhattunk meg.

Șăineanu egyébiránt tudori értekezésül francziául is megírta még bőveb-

ben e tárgyat (Les jours d'emprunt ou les jours de la vielle. Paris—Leipzig, 1889.) s annyival sajtáságosabb és nevetségesebb, hogy egy moldvai író, *Buturénu* (a jási «Archiva» II. köt. 270—285. lapján) a kérdés ismerete nélkül, fogalma sem lévén csak a szerzőnk által is összehordott gazdag összehasonlító folklore-anyagról, a Baba Dokia-mondát egy «2000 éves balladá»-nak tartja, mint bizonyítékot véve az oláhok Dácziában való kontinuitásához?

Veress Endre.

*

A Hajnal-lal való járás. — A *hajnal*-lal való járás lakodalmi szokás, s a MtSz. a *hajnal* jelentéséről ezt adja: «a násznépnek lakodalom utáni reggel zeneszóval, hejhujával való körüljárása». Torna-Ujfaluból közölve meg ezt olvassuk: «A zemberek muzsikaszóval már bejárták a falut; eszt úgy hívik, hogy *hajnal*». — Tudjuk, hogy ez a szokás, a névvel együtt magyar eredetű az erdélyi szászban is; itt *hajnál*, *hajnál*, *hajnal*, *hoinal* alakban van meg s jelentésköre; «der morgengruss, den die jugendlichen gäste am 2-ten tage in geräuschvollem aufzug dem hochzeitshaus bringen (Jacobi, Magyarische Lehnworte im Sieb. Sächs. seite 16)».

A magyar szó s vele együtt a szokás nem pusztán a szászoknál van meg. Megtaláljuk ezt a tótoknál is. Dobšinsky «Prostonárodní obyčaje, poverý a hry slovenské» című munkájában a lakodalmi szokások közt olvassuk, hogy a tótok közt igenis járatos a *hajnal*, illetve a *hajnallal* való járás. Műve 24-dik lapján ezek az alakok vannak közölve: obchodit' *hejnám*, *hojnám*, *hojnal*, *hajnal*. Még pontosabban találjuk e szokásra vonatkozó dolgokat Chorvát «Slovenská svadba» című jeles tanulmányában. Nála az van elmondva, hogy a lakodalom utáni második, illetve harmadik nap járnak a *hajnal*-lal; nála ezeket az alakokat találjuk: chodit' *hejnám*, *hajnal*, s *hejnáciou*, svätit' *Hajnala* (Slovenské Pohľady XVI. 121). Leírja azután, milyen az egyes vidékeken a hajnaljárás, s különösen komplikált a gömörmezei. Ezt részletesen írja le. Közléséből három dolgot konstatálhatunk: 1. *hajnal* jelenti magát a népszokást; 2. többesben jelentheti magát a *hajnal*-lal járót; 3. személyesítve: svätit' *Hajnala*.

Erre az utóbbira összevethető a mi matyó *hajnalunk* (v. ö. Ethn. VII. 371).

Egyszerűen konstatálni akartuk, hogy a *hajnal* szó, a mely kétségtelen ugor eredetű, nemcsak mint szó ment át a tótba (és a szászba), hanem egyúttal a szokás is. Más alkalomra halasztjuk, hogy a *hajnal*-lal való járással s a *Hajnal*-lal részletesen foglalkozunk. Addig is, a szokás vidékenkénti leírását köszönettel vesszük.

M. J.

Hivatalos nyugtatás

1896. június 23-ától október 31-éig terjedő időre.

Tagdíjat fizettek, illetőleg előfizettek:

1891-re: Jovanovits János (kiegészítésül 1 frtot).

1892-re: Jovanovits János (2 frtot).

1895-re: Alexics György dr. — Kiss Áron dr. — Perl Soma dr. — Ruzsiák János — Szente Arnold — Timár Pál — ifj. Zsoldos Benő (II. félévre).

1896-ra: Alberti község — Aradi főgimn. — Asbóth János — Bartalus István — Berczeller Imre — Berzsényi Gusztáv — Biró Albert — Borbély Sándor — Budapesti kegyesrendi főgimnázium. — Budapesti V. ker. főgimnázium. — Czambel Samu dr. — Dirner Gusztáv dr. — Elek Zoltán — Fiók Károly dr. — Firezák Gyula — Hadzsics Antal — Hampel József dr. — Hegedeős Miklós — Hermély Győző. — Hevess Kornél dr. (2 frtot) — Hornyánszky Viktor — Kabdebo Gergely — Kalmár Elek — Kassai áll. főreáliskola — Katona Lajos dr. — Kiszling István — Kónya József — Kovács Gyula dr. — Krausz Sámuel dr. — Kuliszeky Ernő — Kúnos Ignác dr. — Lill Tivadar — Mangu Béla — Nagyvárad áll. főreáliskola — Pancsovai áll. főgimnázium — Petrovics Arzén — Radó Antal dr. — Reiner Zsigmond dr. — Ruzsiák János — Sepsiszentgyörgyi polg. fiúiskola. — Sümegi reáliskola — Szathmáry György — Tattay Irén — Thirring Gusztáv dr. — Trencsény Lajos (I. félévre) — Újvidéki szerb fels. leányiskola.

Alapítói díjat fizettek: Fekete József — Óvári Ferenc dr.

Budapest, 1896. október 31.

Zolnai Gyula dr.,

a Néprajzi Társaság pénztárosa.

Pápai Károly dr. művét („Az uralvidéki népek anthropológiája“) újabban megrendelték: Négyesy László dr., Budapest. Thirring Gusztáv dr., Budapest. (Összesen 21.)

A Néprajzi Társaság tagjai (illetőleg az «Ethnographia» előfizetői) közé újabban beléptek: *Bartha József* dr. múzeumi tisz, Budapest (ajánlja Zolnai Gy.). *Biró Albert* tanító, Makó (aj. ua.). *Bünker Rajmund* tanító, Sopron (aj. Herrmann A.). *Fürszt Mór*, Budapest (aj. Weiss Jenő). *Harrach József* dr. főreálisk. tanár Budapest (aj. Vikár B.). *Hevess Kornél* dr., Budapest (aj. Munkácsi B.). *Milkó Dezső* dr. ügyvéd, Budapest (aj. Weiss J.). *Sohán Pál* akad. festő, Turócs-Szentmárton (aj. Melich J.). *Spitzer Gyula*, Budapest (aj. Weiss J.). *Székelly János* dr. főorvos, Hátszeg (aj. Herrmann A.). *Szendy Árpád* zeneakad. tanár, Budapest (aj. Vikár B.). *Turócszentmártoni Tót Múzeum* (aj. Hermann A.). *Weisz Zsigmond* földbirtokos, Felesuth (aj. Weiss J.). *Vollay Izidor* tanító, Kis-Palugya. *Weiss Jenő*, Budapest (aj. Strausz A.).

Az *Ethnographia* régi évfolyamai 3 frtjával kaphatók. A hiányos III. évfolyamnak (hiányzik a harmadik füzet), valamint a VI-nak (hiányzik az első füzet) ára 2—2 frt. Megrendelések a pénztároshoz intézendők. A küldeményért postadíjt nem számítunk.

 Kérjük t. tagtársainkat, sziveskedjenek a hátralékos tag díjakat december közepéig beküldeni.

ELŐFIZETÉSI FÖLHIVÁS

NÉHAI PÁPAI KÁROLY DR.

«AZ URALVIDÉKI ROKON NÉPEK ANTHROPOLOGIÁJA»

CZIMŰ MUNKÁJÁRA.

Összeroskadt pályája közepén, mielőtt élete ideálját megvalósíthatta volna! Mint halhatatlan nevű elődei: Reguly és Castrén, ő sem érthette meg, hogy maga értékesíthette volna a tudomány szolgálatában azokat a nagybecsű kincseket, melyeket a rokon népek vidékein, a távoli éjszak rengetei és tundrái között, s itthon hazája földén soha kellőleg nem méltányolható, rendkívüli küzdelmek árán gyűjtött egybe. E küzdelmek kioltották kiválóan nemes életének lángját s nekünk, az ő törekvései osztályrészesének, a Magyar Néprajzi Társaságnak maradt fenn kegyeletos föladatul, hogy félbehagyott munkáinak örökét átvegyük és gondozzuk. Szerény anyagi eszközeink mellett erre csak úgy vagyunk képesek, ha a tudománykedvelő magyar közönség segítségünkre lesz. — Legelsőbbben a czimbéli munkát bocsátjuk közre, melyet a megboldogult sajtó-készen hagyott hátra. Ez a magyarral legközelebbi nyelvrokonságban álló népeknek, a *vogulok*-nak és *osztjákok*-nak minden irányú, tüzetes anthropologiai leírásával foglalkozik, kiterjeszkedve e mellett személyes megfigyelések alapján a velük érintkező szomszéd népekre, jelesen a *zürjének*-re és *szamojédek*-re, továbbá az irodalmi források anyaga alapján összehasonlítólág a távolabbi rokon, különösen a volgavidéki és balt ugor népekre, úgyszintén a magyar nép eredetére nézve uralkodó elmélet tekintetéből a *baskirok*-ra. E munka bevezetését a tárgyalt kutatások történeti előzményeinek rendszeres leírása teszi, befejezése pedig az *ősi ugor típus*-ra vonatkozó következtetések s ezzel kapcsolatban azon utak megjelölése, melyen a magyar anthropologiai kutatásnak a jövőben haladnia kell.

Minden túlzás nélkül állíthatjuk, hogy Pápai Károly dr. jelen műve a magyar anthropologia terén épen olyan nevezetes esemény, mint Reguly nyelvészeti gyűjtéseinek közzététele a magyar összehasonlító nyelvtudomány történetében. Valamint ez minden kétséget eloszlató tiszta világot vetett a magyar nyelv eredetére: úgy remélhetjük e munka nyomán, hogy általa a magyar *faj* eredetének homálya fog eloszlan; mert az ehhez föltétlenül megkívánt összehasonlítás tudományos hitelű, biztos alapjait nyújtja azon népek embertani meghatározásaiban, melyekkel a magyar nyelvileg legközelebbi rokonságban áll s melyeknek ennél fogva — akár mint vélekedjünk is a honfoglaló ősök uralkodó elemeinek származásáról — törzsrókonaikkal hatalmas arányokban kellett képviselve lenniök amaz uralkodó elem vezérlete alatt álló s ugor nyelven beszélő magyar *köz nép* nagy tömegében.

A munka 12—14 ívnyi terjedelemben táblázatokkal, mintegy 15 anthropologiai illusztráció-lappal, továbbá a szerző arczképével fog megjelenni. Előfizetési ára 3 frt, mely összeg egyenesen a Magyar Néprajzi Társaság czimére küldendő. Megrendelőlül jelentkezhetni *Zolnai Gyula dr.* pénztáros úrnál (VI. Felső-Erdősor 1.).

Bizalommal kérjük a tudománykedvelő hazafias magyar közönséget, hogy becses pártfogásával tegye számunkra lehetővé egy ifjan elhunyt nagyérdemű tudósunk úttörő munkájának kiadását.

A Magyar Néprajzi Társaság elnöksége.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉS A M. NEMZETI MUZEUM
ÉRTESÍTŐJE.

SZERKESZTI

DR. MUNKÁCSI BERNÁT

Megjelenik minden páros számú hónap végén.

Ára egy évre 3 forint. — A tagoknak a tagdíj fejében jár.

A társaságot illető pénzek egyszerűen a
M. Néprajzi Társaságnak küldendők, a folyó-
irat szétküldésére vonatkozó felszólalások pedig

Dr. ZOLNAI GYULA

pénztárhoz (Budapest, Felső-Erdősor 1.).

Egyébféle küldemény

Dr. MUNKÁCSI BERNÁT
ügyvivő alelnökhöz és szerkesztőhöz
(Budapest, VIII. ker. József-utca
49. szám) címzendő.

BUDAPEST,

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

Vikár Béla: Népballadánk összegyűjtéséről	Lap 441
---	------------

Néphit és népszokások:

Istvánffy Gyula: A borsodi matyó nép élete	447
Wliskoeki Henrikné: Nyál és köpés a magyar néphitben	460
Strausz Adolf: Bolgár ünnepi szokások	465

Összehasonlító és történeti néprajz:

Gr. Kun Géza dr.: A besenyő népnév kétféle kiejtéséről Kazwini-nál	474
Karácsonyi János dr.: A honfoglaló magyarok hajviselete	476
Herrmann Antal: Kígyókövet fujni	477
Munkácsi Bernát: A honfoglaló magyarok természetrajzi ismereteihez	481

Irodalom:

Katona Lajos: Zeitschrift des Vereins für Volkskunde	487
Munkácsi Bernát: Alsó-Fehér vármegye magyar népe	495

Társulati ügyek.

A Magyar Néprajzi Társaság 1896. október 31-ikén tartott fölolvasó és választmányi ülésének jegyzőkönyve	496
A Magyar Néprajzi Társaság tagjegyzéke	497

Apróságok:

M. B.: A magyarság keletkezése	503
„ „ A régi magyar «Jenő» személynév	504

☛ Kérjük t. tagtársainkat, szíveskedjenek — a mennyiben tudnak — fölvilágosítást adni a következő tagtársaink jelenlegi tartózkodó helyéről: Csorba Géza ügyvéd (Budapest?). Duda János dr. tanár (Pécs?). Fejér Sándor tanító (Nagy-Károly?). Mátyás Lajos (Budapest?). Matyasits István konzulsági titkár (Budapest?).

Ujabbán beérkezett munkálatok: Albert István: Hegyhátvidéki (Baranya m.) temetkezési szokások. — Hidvéghy Sándor: Veszprémmegyei kiolvasó versikék. — László Elek: A sváb búcsu. — Nagy József: A Hegyhát-vidék (Baranya m., körmenti járás) néprajza. — Nemes Mihály: Ünnepek a talaborvölgyi ruthéneknél. — Richter M. István: Régi lakodalmi szokások Német-Prónán.

Az Ethnographia régi évfolyamai 3 frtjával kaphatók. A hiányos III. évfolyamnak (hiányzik az utolsó füzet), valamint a VI-nak (hiányzik az első füzet) ára 2—2 frt. Megrendelések a pénztároshoz intézendők. A küldeményért postadíjt nem számítunk.

A Néprajzi Társaság kiadásában megjelentek és Singer és Wolfner könyvkereskedésében (Andrássy-út 10.) kaphatók:

Istvánffy Gyula: Palóc néprajzi tanulmányok. Ára	50 kr.
Nagy Géza: A szkithák nemzetisége. Ára	50 >
Dr. Munkácsi Bernát: A magyar népies halászat műnyelve	50 >

ETHNOGRAPHIA

SZERKESZTI: Dr. MUNKÁCSI BERNÁT.

VII. évf.

november—december

6. szám.

NÉPBALLADÁINK ÖSSZEGYŰJTÉSÉRŐL.

Népköltési gyűjteményeinknek egy közös eredendő hibájából indulok ki. Ezt röviden így jellemezhetem: szétszórtság, rendszertelenség. Nem akadt nálunk ember vagy testület, a ki az egész országra kiterjeszsze ily néphagyományok gyűjtését s így talán hosszú idő múlva, de oly összefoglaló gyűjteményt hozzon létre, melyben az együvé tartozó dolgok egymás mellett találhatóak. A helyi érdekű népköltési gyűjtemények, többé-kevésbé értékes tartalommal, elég sűrűn keletkeztek ugyan, akár csak a helyi érdekű vasutak; azonban rendszeres munkáról ezen a téren alig lehet szó. Sem *Erdélyi* János három kötete (Népdalok és Mondák. I. köt. Pest, 1846.; II. köt. Pest, 1847.; III. köt. Pest, 1848.), sem *Krizsa* János Vadrózsái (Kolozsvár, 1863.), sem *Arany-Gyulai* különben gondosan szerkesztett Népköltési Gyűjteményei (Budapest, I—III. köt., 1872—1882.) nem ilyenek, ép annyira nem, mint *Kálmány* Lajosnak magukban véve szintén rendkívül nagybecsű szegedi gyűjtései. (Koszorúk az Alföld vadvirágaiból. I. Arad, 1877.; II. u. o., 1878. — Szeged Népe. I. köt. Arad, 1881.; II. köt. u. o., 1882.; III. köt. Szeged, 1891.). Ugyanez áll fokozott mértékben a többi gyűjteményekről: *Abafi* Lajos Göcseji Népdalairól (Budapest, 1886.), *Pap* Gyula Palócz Népkölteményeiről (Sárospatak, 1865.) stb.

Abban az egyben e gyűjtemények mindenike megegyezik, hogy mint a költői maradványok közt figyelemre legméltóbbat, első helyre teszi az úgynevezett népballadát és rokonait: a románczot és egyéb verses elbeszélő fajtákat, betyártörténeteket, balesetek dalszerű feldolgozásait és más efféléket. És valóban, népköltésünknek a balladafélék becses műfajához tartozó s általában epikai darabjai nemcsak szépségük-nél, hanem gyér számuknál fogva is a gyűjtő buzgalmát úgyszólván már eleve kihívják. Szinte hajlandók vagyunk az egyes népköltési gyűjtemények fontosságát és becsét azzal a mennyiséggel mérni, melyet e nemből közölnek. Maguk a gyűjtők is mintha e recipe szerint dolgoznának:

végé 2—3 népballadát és csinálj hozzá egy új kötet népköltési gyűjteményt. Csakhogy természetesen a népballada nem terem ám oly könnyen, mint egy-egy új kötet. S ennél fogva azt látjuk, hogy az újabb kiadványokban foglalt balladafélek jobbára vagy a régibb közlésekből már jól ismert daraboknak egyszerű elrontásai, hiányosnál hiányosb változatai, vagy pedig — a mi ennél is rosszabb — ügyesen sikerült merő utánzatok, legfőlebb félig-meddig népi eredetű falusi poézisnek irodalmi úton kicsiszolt s az igazi népballadával össze nem tévesztendő termékei, melyeket kár volt egy új kötetbe fölvenni. Viszont van eset, hogy a közölt újabb változat érdekesen magyarázna meg egy régibbet, ha egymás társaságában volnának bemutatva. Jellemző példát közöl erre Lindner Ernő, a magyar népköltészet egyik legkitünőbb ismerője, az «Ethnographia» VI. évf. 3. számában. Őt népdal-töredékből, melyek mindenikét más-más gyűjteményben találjuk, egyszerű összevetés által egy elkallódott néprománczot állít helyre. Íme, a rendszerező munka feladata és kecsagető haszna összes népköltésünk már kiadott részei körül. A «Szeretnék szántani» című igen régi dal országosan ismert szövegében az első szakasz harmadik sorát mindenki csak így tudja: «Ha a rózsám jönne». Egy változat ezt a sort kissé más alakban közli: «Ha rózsám eljönne». Nyilvánvaló, hogy ez a szöveg régibb és helyesebb; a személyragos szó előtt a névelő használata a népnyelvben újabb keletű, s bár gyakori, ily esetben mindig gyanús. Még egy példa. A *holtra tánczoltatás* eszméjének, e nagyelterjedtségű népies balladatárgynak azon állítólag szegedi feldolgozását, melyben a «Kék álló Kelevény» mint cselekvő személy szerepel, e balladatárgy megjelent régibb változataival egybevetve, mindjárt kitűnik, hogy azok a mythologiai következtetések, melyeket a közlő Kálmány Lajos itt a névhez fűz, túlságosan merész okoskodás szülöttei. A «Kék álló Kelevény» név helyett ugyanis a régibb változatok mindenike más-más személynevet mutat föl, egészen helyi színezetű konkrét neveket, úgy hogy a «Kék álló K.»-t is alig lehet másnak, mint a balladahős számára fölvetett konkrét személynév elrontásának tartanunk; nyilván valami «Kis Kálló Kelemen», vagy «Kis Köllő K.», vagy épen Küküllei K.»-féle névről van szó, melynek Szögedében történt ily eltorzítása egyúttal arra is biztosan rávezet, hogy az illető változat nem Szeged vidékén, hanem valahol másutt termett, a hol azon eredeti személynév érthető és járatos vala.

De nem is tekintve az ilyen és egyéb bajokat, melyek az így egymástól függetlenül, közös rendszer és szerkesztés nélkül készülő gyűjtemények természetéből folynak, az irodalmi és tudományos hasznavehetőség

szempontja szintúgy, mint a nagy közönség érdeke követeli, hogy végrevalahára lássunk hozzá *népköltési hagyományaink reudszeres kodifikálásához, kritikai gyűjteményes kiadásához.*

S itt egyelőre csupán a költői maradványokra s ezek közt első sorban a balladákra és rokonneműekre gondolok, mint összes népköltés kincseink ama részére, a mely nemcsak legmértőbben vezetheti be a rendszeres gyűjteményt, hanem mások szemében is az egész vállalkozás hasznát és szükségét legjobban megvilágítja.

Alapos átvizsgálás, meghányás-vetés után egy külön kötetbe foglalva tenni közzé úgy összes eddig ismert, valamint netán még felfedezhető ú. n. népballadáinkat és románczainkat, népünk költésének e tagadhatatlanul legragyogóbb emlékeit s afféle bár hosszas, de a szakembert ma már ki nem elégtítő, ellenben a közönséget fárasztó magyarázatok helyett, minőkkel a mostani gyűjteményekben többnyire találkozunk, egyrészt a néprajz mai színvonalának megfelelő tudományos ujjmutatásokkal, másrészt egy népszerű kiadás részére csak a legszükségesebb magyarázatokkal szolgálni, azonban mind a tudományos, mind pedig a népszerű kiadás kapcsán egyúttal az összes közölt darabok zenéjét is — a meny nyiben föllelhető — az illető kiadás jellegéhez szabott módon közölni ez volna szerintem az első lépés a megjelölt cél felé. Utána következéne a szerelmi és egyéb dalok, gyermekjátékok és egyéb mondókák szövegei szintén dallamaikkal, majd a vershez legközelebb álló találós-mese és közmondás-gyűjtések, végre a mesék és mondák lehetőleg hű és minden mai igényt kielégítő följegyzés alapján szerkesztett kiadása.

Hosszú évekre szóló munkát jelent ez, oly munkát, melynek végét aligha érjük meg mi, a kik az elején állunk. De az első lépés megtétele mi reánk vár. S ez az első lépés, hál' Istennek nem is oly nehéz, mint más első lépések rendszerint szoktak lenni. Elbeszélőfajta népi költeményeink szövegkritikai kellő megrostálása: a temérdek változat közül a hasznavehetőnek kiszemelése, az értéktelennek mellőzése, az itt-ott esztétikai okokból a szövegen eszközölt módosítások megszüntetése s a hiteles eredeti szöveg helyreállítása, a népnyelvi sajátságok hű föltüntetése stb. — tekintve az e részben rendelkezésünkre álló anyagnak aránylag gyér mennyiségét — a néprajzi társaság körében meglevő jeles erők közreműködésével könnyű földat lesz.

Már nehezebb a gyűjtés kiegészítése újabb anyaggal. Itt először is a Kisfaludy-társaság és az Akadémia birtokában levő még kiadatlan kéziratok gyűjtemények átvizsgálása ígér némi eredményt. Magának az Erdélyi-féle nagy gyűjteménynek az Akadémiában őrzött eredeti anyaga

közt is akad tudomásom szerint egy-egy becses apróság, a mit Erdélyi szándékosan vagy elnézésből mellőzött. *Sebestyén* Gyula dr. gyűjtése, valamint saját kiadatlan somogy megyei gyűjteményem hasonlóképp hozzá fognak valamivel járulni balladaféléink szaporításához. Találkoznak továbbá némely ide tartozó darabok a Magyar Nyelvőr régibb évfolyamaiban és — mint Simonyi Zsigmond szerkesztő tudósít — a szerkesztőség keze közt levő még közzé nem tett kéziratok halmazában. Ezenkívül elszórva más lapok hasábjain is jelentek meg ily balladafélék és rokonneműek, a melyeket szintén össze kell böngészniük a rendszeres kiadás számára. De nem mellőzhetjük az új gyűjtésnek azt a módját sem, hogy a vidék értelmes közönségéhez, nagyszámú vidéki szaktársainkhoz és általában az érdeklődőkhöz fordulva országszerte foganatosítsuk egyrészt a már rendelkezésünkre levő gyűjtemények kellő kontrolját, másrészt az eddigi gyűjtés netáni hézagainak lehető kitöltését.

Annak bizonyosságául, hogy a nép közt — kivált a dunántúli megyékben — egy kis utóaratásra még csakugyan számíthatunk, hivatkozom arra, hogy Somogy megyének csupán egyetlenegy falujában, Csökölben, a hol gyűjteményem nagy részét följegyeztem, több elbeszélő fajta költeményre, köztük a halálra tánczoltatás érintett témájának egy igen érdekes változatára bukkantam, mely így szól:

Jau esteit, | jau esteit, | sági birau | nei asszony!
 Itthuñ van-ë alánya, a zein kedves angyalom?
 Itthuñ van, odben van, itt a belsöü szobába,
 Jau izüjen aluszik a paplanyos ágyába.

Mönnjön be, köüccse föl, külgye jel a halba,
 Széip selöm szoknyáját kösse dërekára,
 Sok arañ gyürüjjeit huzza ja zujjára,
 Széip bruneër cipöüjjeit huzza ja lábára.

Hangászok, hangászok, tuggyátok-ë, hol vattok?
 Ságbeli hangászok, ma röggelig huzzátok.
 Mast mulatok kedvemre sági birau lányával,
 Sági birau lányával, a zein kedves rauzsámmal.

Picikeim, picikeim, eressz ki pihennyi,
 Széip bruneër cipöümbül veirömet kiöntenyi;
 Nëm löhet kimönnyi, nem löhet pihennyi,
 Széip bruneër cipöümbül veirömet kiöntenyi.

Vergye mög a zisten azt a zeidös anyát,
 Ki estétül röggelig nëm láttya ja lányát:
 Este elbocsáttya, röggelig nëm láttya,
 Röggel nyauc aurára csak halva talájja.

Már a szép lányoknak hajnalt muzsikálnak,
 Sági Mariskának koporsaut csinyálnak;
 Mig a más vendeginek huzzák a vigadaut:
 Sági birau lányának huzzák a haldoklaut.

Jau röggelt, jau röggelt, sági biraunei asszony!
 Azt hallottam a zeste, hogy möghalt a mönyasszony.
 Möghalt már, möghalt már, el is vaⁿ temette,
 E za hitfány rongy embör szenved a hörtönbe.

A rendszeres gyűjteménynek egyik főkélléke volna nézetem szerint még az, hogy a szövegek mindenikéhez a dallamot is közölje. Még pedig egyrészt a hasonlító népzene-vizsgálat céljából szükséges az egy szólamra írt dallamok közlése — úgy a mint a nép ajkán élnek — a tudományos kiadás számára; másrészt, hogy a zenei kincseket a közönség is használhassa, az összes dallamoknak olyan ének- vagy zenekarra alkalmazott átírása is, minők pl. *Bartalus* István, nagyérdemű zene-tudósunk hétkötetes gyűjteménye, vagy *Harrach* József dr. Magyar Arionja. Tehát: egy tudományos kiadás a szakkörök, egy népszerű kiadás a nagy közönség részére; az utóbbit nem kell szükségkép a társaságnak rendeznie, elég, ha gyűjtött szövegeit és dallamait ily kiadás számára átengedi.

És itt, fájdalom, gyakran fogunk találkozni azzal a jelenséggel, mely a rendszertelen gyűjtés következménye, hogy megvan ugyan a ballada vagy románcz szövege, de a dallamot nem ismerjük. A balladafélék közül *Bartalus*, a kinek soha nem múló érdeme van e téren több mint félszáznak jegyezte föl dallamát s e följegyzések hitelességéhez és pontosságához kétség nem fér. E dallamok egy része — köztük nem egy újabb szöveggel, pl. «Stiriában Ajkfaluban mi történt» — ország-szerte ismeretes; szépségük és zenei becsük páratlan. De *Bartalus* a maga lelkesedésére, a maga nagyon is szegény anyagi erejére utalva, csupán egy-két felvidéki megyét s a székelységet (igaz, e részben is a legjobb forrásvidéket) útazta be a dallamok gyűjtése végett. Semmi kétség, hogy az ő fáradozásának aránylag dús eredménye mellett is az ország többi vidékeinek nyanyily célból való felkutatása szintén mellőzhetetlen, mert a hiányok egyikét-másikat alkalmasint ezen a téren is pótolhatni alapos reményünk van, legrosszabb esetben a pótlás lehetősége sehogyse tekintethető kizártnak.

S ez a pótló gyűjtés már nem kis dolog lesz. Idővel és költséggel jár, s az arra való embernek is inkább hijával vagyunk, mint a szövegkritika és szöveggyűjtés tekintetében.

Mind a mellett társaságunk van hivatva, hogy ezt a munkát is kezébe vegye. Föl kell kérnünk országúl a hazafias értelmiséget, hogy a szép feladat megoldásában segítségünkre jöjjön. Nem bízhatjuk a gyűjtést másokra, azt magunknak kell végeznünk. De annyit kérhetünk és várhatunk minden magyar embertől, kivált a néppel közvetlenül érintkező hatóságoktól és egyesektől, hogy népköltészetünk és népzeneink e legértékesebb kincseinek megtalálásában s egyáltalán az egész gyűjtési actio során kezünkre fognak járni. Bízvást remélhetjük közoktatásügyünk fenkölt lelkű vezérértől, *Wlassicstól*, hogy megértve s méltatva törekvésünk jelentőségét, közegei s a tanár- és tanítókar buzgó részvételének, az ügyszöz méltó lelkesedésének fölkeltésére a tőle megszokott bensőséggel fog hatni.

Ez iránt kell a vidék értelmes közönségéhez s a közoktatásügyek avatott intézőjéhez fordulnunk és általában az illetékes tényezők jóakaró támogatását megnyernünk, akkor pótolhatjuk a millenniumi évnek egy súlyos mulasztását: megkezdhetjük a magyar népszellem hagyományainak a nemzethez és a korhoz illő rendszeres közzétételét a legvonzóbb és legbecesebb részszel, népballadáink és románczaink, valamint zenéjük kiadásával.

A magyar népköltés jellemző sajátosságai s a magyar népi zene lényege is legjobban kidomborodnak ezekben, s ha sikerül őket bevinünk a nagy közönség közé, tőlük várhatjuk leginkább, hogy a népies iránt való érzék ama rettentő sülyedésének irodalmunkban és főleg a napi fogyasztásra szánt zeneköltésben, a mit egy idő óta oly sajnosan észlelünk, lassankint gátat fogunk vethetni.

Egyben pedig teljesítjük azon tudományos kötelességünket, mely erre a társaságra hárul, hogy erőnkhez képest összegyűjtsük, megőrizzük és megismertessük mindazt, a mit a nép lelke ősidóktól fogva eredeti alkotott, vagy más forrásokból eredeti módon magába olvasztott.

A Magyar Néprajzi Társaság már évekkel ezelőtt beható emlékirattal fordult a magas kormányhoz egy ezzel rokon kérdésben, a magyar zeneköltészet (nép- és műzene) hagyományainak összegyűjtése és új kiadása tárgyában. Ez abbamaradt, mert pénz kellett volna rá, sok pénz, — az pedig soha sincs. Úgy velem, czélszerűbb lesz inkább apró lépésekkel, de korábban és a magunk csekély erejével is a munkához látunk, mintsem hogy felülről várjunk lökést nagyobb szabású actio kezéséhez.

A társadalom figyelmét kell fölkelténünk és részvételét kieszközölnünk. Erre pedig a magunk ereje is — hozzá adva a felülről bizton remélhető erkölcsi támogatást — unos-untig elég.

S a társadalom, a nagy közönség érdeklődésének fölkelésére legalkalmasabbnak itélem azt a módot, ha bemutatjuk a szóban forgó népi hagyományok közül annak legjavát, a mit már bírunk.¹

Népballadáink és románczaink legszebbjeinek ilyen bemutató előadása legyen a kiindulópont, melyből e téren új, összefoglaló, rendszerező nemzeti munka gyümölcseihez jussunk.

Mert jegyezzük meg: nemcsak nyelvében él a nemzet. Él nyelvén kívül mindabban, a mi által saját egyéni életet él, a mi által különbözik más nemzetektől: dalaiban, tánczában, szokásaiban, hiedelmeiben. Ejtsük el ennek bármely részét, s a nemzeti lét teljességén űtünk csorbát. Mentsünk meg valamit ezen a téren, s a nemzeti létet erősítjük.

Ez vezessen bennünket, valahányszor új célokat tűzünk magunk elé; ez lelkesítsen, hogy bármily fogyatékosak erőink, azért ne csüggedjünk, hanem lássunk bátran a munkához.

Vikár Béla.

NÉPHIT ÉS NÉPSZOKÁSOK.

A borsodi matyó nép élete.

VII. Vallás és erkölcs.

Ama főbb vonások közül, melyek e népet leginkább jellemzik, első sorban kell kiemelnünk azt a buzgó vallásosságot, mely tekintetben sem a mátravidéki, sem a karancsalji palócznak nem engednek elsőbbséget.

Valamennyien róm. katolikus vallásúak, más vallásfelekezetű nem találkozik közöttük egy se.

Mind a három községben szép és meglehetősen nagy templomuk van, legszebb és legnagyobb természetesen a matyó fővárosbeli, a mezőkövesdi, mely szent László király tiszteletére emeltetett s melybe legalább 2000 ember fér el.² Azonban, úgy ez, valamint a tardi és szent-istváni is a népes-

¹ Előre is jelenthetjük, hogy a Káldy-féle dalok példájára a balladafélék csoportos bemutatását *Harrach* József dr. és *Szendy* Árpád akad. tanárok, társaságunk tagjai, készséggel vállalták el. A szerkesztő.

² A lakosság folyton növekvő száma a 70-es években szükségessé tette a hosszával keletnyugati irányban épült mezőkövesdi templomnak kibővítését, azért aztán éjszakai és déli oldalához egy-egy szárnyat építettek, mi által a templom alaprajza kereszt alakot nyert, később azonban így is szűknek bizonyulván, a templom-hajó két oldalában amphitheatralis ülőhelyekkel egy-egy karzatot emeltek a legények és fiatal házas emberek számára. I. Gy.

ség arányához képes annyira kicsiny, hogy a hívők valamennyiét egyik sem képest magába fogadni s így gyakran megesik vasárnap és ünnepnapokon — a mikor örege, fiatalja egyképen igyekszik isteni tiszteletre — hogy egy részük kiszorúlva a templom körül térdenállva hallgatja végig a «hangos misét», meg a «perédikációt.»

Érdekes látnivaló, mikor e nép sajátos jellegű, tarka-barka keletiesen riktó öltözetében gyülekezik a templomban. «Ünnepelő»-ben van apraja-nagyja, a lányok, menyecskék «piroslipés»- vagy «bíboros ingvállba», színes, virágos «purgamen szoknya»-ba, magas sarkú csizmába, a nyakukon üveggyöngykaláris, hajukban színes selyempántlika, derekukon nagy általvetős «purgamen» vagy selyemkendő. mely a hány annyiféle színű, a lányok hajadon fővel, a menyecskék nagy aranyos, vagy ezüstös «sutá»-val s kezében mindenikök egy-egy piros kendőt tart.

Az öregebb nők korukhoz illőbb egyszerű ruhába, erősen kékített patyolat-ingvállba vannak öltözve, magas kontyú fejüket elől megkötött rojtos kendő borítja, bal hónuk alatt tarka, virágos kendővel gondosan betakart, nagy kapesos imakönyvet visznek s valamennyinek jobb kezefejére vagy csuklójára egy-egy nagyszemű «olvasó» van csavargatva. A legények lobogós ingben, gatyában, pitykés fekete lajbiban, sarkantyús csizmában vannak, daru- vagy «turucz»-tollas, bokrétás kalap a fejükön s «nemtelki» a vállukon panyókára vetve, a házas emberek közül meg ki szűrben, ki bokáig érő bundában van még nyár közepén is.

A legények beharangozásig a templomtérén gyülekeznek össze, a többiek meg egyenesen a templomba sietnek, hol az isteni tisztelet kezdetéig a «szent olvasós társulat» tagjaival együttesen imádkoznak, énekelnek.

A régi szokás nőknek, férfiaknak egyaránt kijelölte, hogy a templomhajó mely részében foglaljanak helyet. A férfiak öregebbjei a jobboldali, a nők a baloldali padokra ülnek rendszeren, a menyecskék a két padosor között foglalják el, a padok előtt jobbról a legények, balról az eladó lányok állnak, legelől pedig, a templom-szentély közelében, az iskolás gyerekek helye van. A fiatal házasok egy része — kinek az öregek padjaiban hely már nem jutott — rendszeren a chorusra szorúl föl.

Vasárnap és ünnepnap a matyó ember világért sem maradna el a szent miséről, azt tartja, ha már hétköznap visszatartotta a házi és mezei munka, legalább ilyenkor pótolja helyre, a mit elmulasztott. El is megy ilyenkor még a nagyon öregje is, ha másra nem, legaiább a «csendes misé»-re. Hétköznap azonban már csak az asszonynépség, annak is az öregebbje jár el az isteni tiszteletre.

Vallásosságuknak eléggé jellemző vonása, hogy a matyó semmi fon-

tosabb dologhoz nem fog, mielőtt keresztet ne vetne, vagy Istenhez ne fohász-
kodnék. Keresztet vet a kenyérre, mielőtt megszege, keresztet vet magára
mielőtt lefekszik, keresztet a ház négy sarka felé, hogy éjjel a gonoszok
ne háborgassák álmait, keresztet vet a földre lovai elé, ha útra kel, sőt az
asszony nép ilyenkor még az «olvasót» is magával viszi. És az Istenben való
e bizalmat és vallásos hitet beleoltja gyermekébe is. A kis matyó gyerek,
mielőtt álmra hajtaná fejét oda térdel ágya párnái elé s összetett kezekkel
elmondja, hogy:

«Én lefekszék kis ágyamba
Minden testyi koporsóba,
Három angyal fejem fölött
Egyik megőriz engémet,
Másik szememet bezárja,
Harmagyk lelkemet várja.
Már a szép nap lenyugodott,
Egészen bealkonyodott,
És sötétbe vonta magát,
Agyon Isten jó écczakát:

öreg apámnak, öreg szülémnek, édes apámnak édes anyámnak, mindnyá-
junknak.» Ezután keresztet vetve párnáira, azt 3—4-szer körülkerítgeti, e
szavakat mondván: «Kerijj kereszt, őrizz angyal, hogy a sátán ne keringes-
sék. Ammen!»

A matyó az ünnepet megüli, a böjtöt megtartja, szorgalmasan eljár a
bucsúkra csapatostól nemcsak a szomszédos községekbe, hanem a Bikkhegye-
ken túl Egerbe, a híres «servita bucúra»-ra, a Mátrában levő verebélyi
Szentkútra, túl a Tiszán Mária-Pócsra, le a Maros vidékére Radnára, sőt
még Mária-Cellbe is.

S hogy e vallásos buzgóság régente még fokozottabb mértékben meg-
volt a matyóban, mint manapság, elég bizonyosság erre az 1732. évi eset,
melyet a mezőkövesdi képviselőtestületi gyűlelekről vezetett jegyzőkönyvek
egyike őrzött meg följegyezve. Fent nevezett esztendőben május 17-én «az
Szentséges Római Pápától kiküldött Missionarius Pater Jezsuiták, úgymint
Pater Farkas Jakab és Vészi Ferencz» fölkeresik a matyó népet Mező-
Kövesden, hogy őket böjtölésre, imádkozásra s önkínzó vezeklésre serkent-
sék a bűnbocsánat elnyerhetése végett. A nép nemcsak hogy vallásos rajon-
gással fogadja e missionariusokat, hanem még a szomszédos falvakból is
seregesen tódul köréjük, úgy hogy «ezen az Poenitentiatartó Processión az
külső Falukból és Városokból összevgyült Férfi- s Asszony népekkel edgyütt,
*többen mintsem hétezeren voltak, kik közül némelyek vastag lánczokkal,
némelyek kemény kötelekkel magukat övedzették, mások magukat keményen*

ostorozták, mások *Kereszteket* vállokon viseltek az egész *Processionak* utollyáig. Előttök járó lévén az *Város Plebánussa Lánczokkal* megterhelve. — Tartott és körülhordoztatott ezen *Processio* az *Kövesdi piacson*, mindennap kétszer *Praedicatio* lévén az *Vendégh fogadó ház előtt*. Az holott is, az felül nevezett *Missionarius Jezsuita*, *Pater Farkas Jakab* magát két ízben *Éles Borotvakkal megdisciplinázta.* S tartott e poenitentia tartó *processio* 5 napon keresztül, május 18-tól 22-ig.

Vajjon e sorokat olvasván, nem az asketikus középkor vezeklő önosorozóinak, a flagellánsoknak vértől elborított rajongó csapatát látjuk-e fellevenedni e bucsújárókban? Igazán csak vallási buzgóságtól elvakult hívőket lehetett ennyire bírni a XVIII. század közepe táján, a midőn a kor népe már az e fajta önkínzó vezeklések tisztító erejében nemcsak hogy nem hitt, de talán még azt is elfelejtette, hogy valaha a vallásnak ily fanatikus örültjei is voltak. Az ily apák unokái természetesen nem lehetnek vallástalanok ma sem, daczára, hogy a gyorsan terjedő művelődés és felvilágosodás már úgyszólván napról-napra hűtlenebbé teszi őket a hagyományos szokások hol egyikéhez, hol másikához.

S e rendkívüli vallásosságnak tulajdonítható a matyó nép erkölcsössége is, mely az erény útjáról letérőt s az istenkáromlót ép úgy megveti ma, mint megvetette — sőt büntette is — régebben, a mikor a városi előljáróság, a régi római censorok módjára, maga ügyelt föl a lakosság erkölcsösségére. Erre vonatkozólag jellemző két esetet találtam följegyezve a mezőkövesdi képviselőtestületnek 1822-ből való jegyzőkönyveiben.

A városi előljáróságnak ugyanis értésére esett, hogy *Lampaszky János* özvegy *Agárdy Erzsébet*tel és *Mező Mátyás* «ifjú legény» *Sátay Borbála* «hajadon személyjel» bűnös viszonyt folytatott, «érdemelt büntetéseiknek elvétele» végett összeült tehát a nemes tanács s a következőket határozta:

«*Lampaszky János*, úgy szinte *Mező Mátyás* is *az Templom előtt*, *másoknak is példájokra*, *15 kemény pálcza ütésekre* s ezenkívül vétkes cselekedeteknek s magoknak megjobbulásokra, «*48 órai áristomra büntetettek*», «egyébaránt *az két megesett*» nőre nézve pedig elhatároztatott, hogy «*mint-hogy most őket büntetni meg nem lehetne, felmaradván azon büntetésnek elvétele azon alkalmas időre, midőn az 15 korbácsoknak elviselése, mindkettőjüknek ártalmára nem szolgálna.*»¹

Nem kevésbé érdekes és jellemző a mezőkövesdi községi előljáróságnak a *Jacsó Mihály* ügyében hozott büntető ítélete is, *a ki husvét ünnepén* «*a külső lakosok előtt*» nyilvánosan *káromkodni merészelt*, sőt «minekutána

¹ Az 1822-ben kelt 165. számú jegyzőkönyvből.

már a Városházához bekísértetett volna, *hallatlan kifejezésekkel az Birákat magokat is káromlotta s illette, ugyanazért is végeztetett* — előre bocsájtván, hogy *«ezen hallatlan káromkodásaiért szükségképen érdemlette volna asztat, hogy az T. Földesuraságnak által adasson és Diós-Győrben bekísértessen»*, de a főtisztelendő plébános úr kérése és közbenjárása folytán *«azon tekintetből, hogy 5 nevetlen gyermekei tápláló nélkül maradnának, vétkes tetteinek megjobbulására 60 pálczautések rendeltettek oly móddal, hogy esztet kétszer vegye el; emellet pedig két szálgyertyákat vegyen az templomra»*.¹

Ilyen s ehhez hasonló szigorú eljárása a községi előljáróságnak a köz-erkölcsösséget megbotránkoztató esetek számát természetesen minél kevessebbre redukálta, úgy hogy manapság is nagyon elkeseredett matyónak kell annak lennie a ki káromkodásra nyitná meg ajakát s nagyon elvetemedettnek, a ki szemérméből kivetkőzve erkölcstelen életet élne, mert az ilyet talán ma sem túrnék meg maguk között.

VIII. Egyéb jellemvonások.

Hogy a matyó nép életéről és jelleméről alkotandó kép lehetőleg teljessé legyen, az előző fejezetben ismertetett vallásosságon kívül szükségesnek vélek még egyetmást elmondani.

Első sorban kell fölemlítenünk azt a nagyfokú önérzetet és faji büszkeséget, mely a matyónak tettében, szavában gyakrabban megnyilatkozik. Mindenikök büszke rá, hogy *matyó* s e faji büszkeséget idegennel szemben — legyen az úr vagy paraszt — sohasem palástolják. Adatgyűjtéseim alkalmával többször volt alkalmam ezt tapasztalni, midőn egyik-másik előtt gyakrabban hivatkoztam a hevesmegyei palóczok analog szokásaira és babonáira, nem egy, egész sértett önérzettel utasította vissza az összehasonlítást, mondván: *«mit palócz! . . . nem vagyónk mi palócz, hanem matyó.»*

Szorgalmas, munkás nép, legnagyobb részük földműveléssel és lótenyésztéssel foglalkozik. A munka soha vissza nem rettentí öket. A matyó ember maga szánt, vet, kaszál, kapál, arat, ha még olyan jómódú is, csak a betegséggel vagy agg-korral járó gyöngeség ne akadályozza meg benne. A ló a szemefénye s büszkesége. Gondozza is, kiméli is a mennyire lehet s meg nem ütné ostorával a *«mezőkövesdi templom nagy tornyáért.»* — S miután szántásra, teherhordásra csak lovat használnak, majdnem mindenik gazdának van legalább 4 lóva, de a tehetősebbeknek 6, 8, sőt 10 darab is és csaknem valamennyié olyan, hogy mikor behajtatnak az egri vagy mis-

¹ Az 1822-ben kelt 199. számú jegyzőkönyvből.

kolczi országos vásárra négyes fogaton, megnézheti azokat a lovakat még a viczispán is.

Szorgalmának és takarékosságának köszönheti a matyó, hogy legnagyobb részük jómódban él. Akad közöttük nem egy olyan gazda, a kinek parasztember létére 70—80 ezer forintot, sőt többet érő vagyona van részint készpénzben, részint fekvőségekből, a 30—40 ezer forinttal rendelkező meg éppen nem tartozik a ritkaságok közé főleg Mező-Kövesden. A három község lakossai közül aránylag még legszegényebb a tardi, ámbár tehetősebb gazdára itt is akadhatni, de korántsem oly nagy számban, mint a másik két községben. Egyet azonban meg kell jegyeznünk, hogy saját háza még a legszegényebb «szellér» embernek is van.

A lakosság vagyontalanabbjai, az ú. n. «szellérek», a mit nyáron át keresnek, abból éldegélnek a téli hónapokban, e végből aztán nyaranta csapatostól járnak el sommásnak az Alföldre, vasúti földmunkákhoz napszámossáknak az ország legtávolabb eső vidékeire, sőt a Mező-Kövesden nyert értesülések szerint, még a Vaskapunál végzett medermunkálatokban is van részök a matyóknak. Téltre azonban, október végével, vagy november elejével visszahozza valamennyit a szülőföldhöz való ragaszkodás és szeretet. A matyó ember különben azt tartja magáról hogy ő a «veréb», a ki télen nyáron át egy helyen lakik, az idegenből közéjük szakadt nadrágos ember pedig a «fecske», jelezni akarván ez elnevezéssel azoknak könnyebben költözők hajlamát, a ki ma itt, holnap meg másutt üti föl tanyáját. S valóban a szegényebb matyót ha el is viszi munkakedve s kenyérkeresete más messzevidékre, de a vállalt munka befejezése után előbb-utóbb visszatér szülőfalujába s nem igen volt még eset rá, hogy matyó ember hűtlenné lett volna a földhöz, mely őt fölnevelte s idegenben telepedett volna le családjával.

Nem kevésbé törekvő, munkás a «fejér népe» is. A házi- és gazdaszonyi teendőkön kívül a matyó asszony nyáron át részt vesz a könnyebb mezei munkában, a hosszú téli estéken pedig fonalat fon, vásznat sző a maga termelte kenderből. A vászonnál maga szabja, varrja a fehérenműt magának, az urának s a család valamennyi tagjának, sőt maga szabja, varrja a felső ruháit is.

Nagy bennük a rend és tisztaság iránti szeretet is, a mi legelső alkalmalmmal szemünkbe ötlük. — Háza, udvara, valamennyinek tiszta, csinos, tetszetős s ez főleg a matyó asszony érdeme, a ki sátoros ünnepek közeledtével el nem mulasztaná a házfalait itt-ott kitatarozni, kívül-belől szépen kimeszelné, mert egyfelől tisztasághoz szokott szeme nem tudná nézni a szennyet és rendetlenséget, másfelől meg a szomszédok is könnyen megszólnának szapulták érte. Ilyen tisztaságszeretők ruházatukban is, otthon éppen úgy,

mint a házon kívül. A matyó, kimegy az utczára tiszta gúnyát ölt magára, ha meg pláne a templomba, vagy valami hivatalos ügyben a paróchiára vagy a község házára kell mennie, akkor meg az «ünneplőt» veszi föl, mert így hozza azt magával a matyó tisztesség.

Általában előljáróit — a papot, kántort, jegyzőt, bírót — nagy tiszteletben és becsülésben tartja, de legkivált a vérbeliét, a parasztot. S bár, nagyon konzervatív természeténél fogva az újításnak nem nagy barátja, de gyermekei neveltetésére annyi gondot fordít, hogy legalább írni, olvasni, számolni megtanuljon de csak azért, «hogy meg ne csalják.» Szép példával jár elől e tekintetben Mező-Kövesd, hol még csak e század első felében is alig volt 3 elemi iskola s ma már 14 tanító oktatja a kis matyó csemetéket 7 fiú és 3 leány elemi iskolában; sőt legújabbán közoktatása ügyének fejlesztésére a város 10 ezer forintot szavazott meg a millennium alkalmából. S az iskolák áldásos működése megis látszik az ifjabb nemzedéken, a kik között ma már alig akad egy-kettő, a ki írni, olvasni, számolni ne tudna.

Különben babonás természetét leszámítva értelmes, józan gondolkozású valamennyi s vendégszerető, de meg van az a régi szokása, hogy maga eszik-izsik előbb mindenből, mielőtt a vendégét megkinálná. Az idegennel szemben tartózkodó s magába zárkózott ugyan, mint a palócz, hanem a ki bizalmát megnyerte, az előtt kitarja szívét-lelkét, beszédes lesz s némelyik aztán valóban «kibeszélné az ürgét is a lyukból.» Legnagyobb részük józan, mértékletes életű; jóllehet a bort, pálinkát megiszsza, de korhely, részeges alig akad közöttük. S sajátságos, hogy míg az öregebbje jámbor, békés természetű, a fiatalabtlja hirtelen haragra lobbanó, kötekedő s bosszúálló ma is és az volt főleg régebben, a mikor lakodalom, bucsú vagy farsangi multság végbe nem mehetett a nélkül, hogy egyet-kettőt le ne szúrtak, vagy agyon ne vertek volna. Talán erre vonatkozólag mondják magukról ma is, hogy:

«Mihent matyó,
Mingyá' nem jaó.»

Szeretik a tréfát, de barátjai olykor a csipkedő gúnynak is. Valamennyi vidám kedélyű, dalos természetű — főleg a fiatalja — kedvelője a táncznak, zenének s nagyobb összejövetelek alkalmával, pl. lakzikor, farsang három napján és olykor-olykor a fonóban is a muzsika, táncz, nóta ugyancsak járja. A tánczok közül egyedül a magyar csárdást ismerik, hanem azt pl. a férfiak olyan hévvel, czifrán, kopogósan, délczegen, a menyecskék, lányok meg annyi kedvességgel, bájjal, olyan tetszetős magatartással járják, hogy szinte öröm nézni. A tánczra való hajlam és képesség mintegy velők született, benne van a vérükben elannyira, hogy már az 5—6 éves matyó gyerek is olyan ügyesen, olyan jó «zenei hallás»-ra valló érzékkel tipegi, bokázza

a tánczot a zeneütemeire, hogy bizony idegen ajkú népeknél keresni kel-
lene párját.

A szegénnyel szemben jó szívűek, adakozók. Nem igen akad olyan
matyó ház, melynek, ha ajtaján a koldús alamizsnáért kopogtat, ürres kézzel
engednék onnét odább állani. Egy karéj kenyér, egy kis darab szalonna,
vagy valami más ennivaló mindig jut náluk a szegénynek is. S emberba-
ráti szeretetőknek eléggé jellemző vonása az a régóta dívó szokásuk, a mit
ők «szegény etetés»-nek hívnak. Ugyanis mind a három falunak megvannak
a maga «választott koldusai.» Ezek közzé jobbára olyanokat vesznek föl, a
kik a falu szolgálatában, mint kocsis, gulyás, kondás stb. öszültek meg s
elaggulva, megbénulva a kenyérkeresetre képtelenné lettek. — E választott
koldusokat a falu népe — főleg Tardon és Szent Istvánon — minden eszten-
dőben megvendégeli Halottak-napján, a templombejárat két oldalán sora-
kozó koldusok között annyi czipót, kenyeret, kalácsot, tojást, pénzt, pálinkát
stb. osztogatván szét, hogy egynémelyik 2—3 zsák ennivalót is visz haza
magával. S a matyó humanitás e jótéteményében, hogy nem csupán az illető
község szegényei részesülnek, nagyon természetes. A szomszédos falvak kol-
dusai csaknem valamennyien ellátogatnak ilyenkor a három község valame-
lyikébe, ki gyalog, ki meg a maga egy fogatú koldus-talyigáján.

De nem csupán Halottak-napján vagy Mindenszentekkor (november
1-én vagy 2-án) szokásos náluk ez a «szegény etetés,» hanem akkor is, ha
valakinek kárja esik, vagy ha elhal valakije. Az ilyenek rendesen a teme-
tést követő vasárnapon, vagy a halott kimúlásának évfordulati napján, mise
után, 6—8 szegény embert, vagy béna koldúst meghívnak magukhoz s azo-
kat délben bőven megvendégelik, azt tartván a Szentírással, hogy «az
imádság alamizsnával párosulva, kedves az Úr előtt» s így a halott lelki
üdveért elmondott könyörgéseknek is nagyobb foganatja lesz majd Istennél.

Ezekben a főbb vonásokban óhajtottam a matyó nép jellemét e helyütt
bemutatni s a kép, ha netalán itt-ott hiányos, szolgáljon mentségemül az idő
rövidsége, a melynél többet a matyó nép tanulmányozására sokféle körül-
mény közbejötté miatt nem fordíthattam.

IX. A «matyó» nép eredete, család- és gúnynevek.

Hogy honnan ragadt ezen néprajzilag ismertett három községnek
tulajdonképen palócz eredetű lakosságára a «matyó» elnevezés, erre nézve
a mezőkövesdiek között élő szájhagyomány ad némi útbaigazítást, mely
szerint ők ma is «Mátyás király fiai»-nak (t. i. kedveltjeinek) tartják magukat.

A mezőkövesdi városi levéltárból szerzett adatok segítségével a «matyó»
név eredetét a következőképen vélem megmagyarázhatni:

Mátyás királynak a csehek ellen viselt háborúja alkalmával a mezőkövesdiek a hadsereg létszámát 20 saját költségükön fölfegyverzett katonával szaporították, azonfelül a hadak ételmezésére 40 szekér búzát, 20 szekér zabot, 20 font vaját és 10 köpű mézet ajándékoztak, ezért aztán Hollós Mátyás viszonzás fejében «*Mezew Kewesd*» városát kiváltságokkal ellátva, *előbb szabad királyi várossá emelte*, majd 1464-ben «Budán Szűz szent Margit ünnepe előtt» kelt adománylevelében a városnak «*tisztességes pecsétet*» adományozott, megengedvén hogy e pecsétet ezüstre vagy más érczre metszhessék s azzal örök időnkig élhessenek «*akár függő, akár lenyomott pecsételés mellett.*»¹ A maig is használatban levő városi pecséten egy címerpaizs látható, melynek mezejében egy ötágú nemesi koronából egy férfikar emelkedik ki, kezében három szál búzakaralászt tartva. A címerpaizsot felül a paizsban levőhöz hasonló korona fűdi be, a belőle kiemelkedő búzakaralászos karral. A címerpaizsot jobbról egy tulipán, — balról egy rózsazöld övezi, az egész pedig a pecsétnyomó e kör irata: «*Sigillum Liberi Regii Oppidi Mezeo-Keovesd*» öleli körül.

Nyolcz évvel a pecsétadományozása után 1472-ben *a király személyesen meglátogatja a mezőkövesdieket*, hogy szemtanúja legyen annak az inségnek és nyomornak, «*melybe, ellenségeink a lengyelek betörései és pusztításai folytán annyira jutottak, hogy ha csak részükre segítséggel és királyi segédmünkkel nem járulunk, véginségre jutandnak.*» Tekintettel tehát a lakosok szerencsétlen állapotára «*Mezew-Kewesd városban Szt. László ünnepén az Úrnak 1472. évében*» kiadott adományozó levelében *a város adóját leszállítva «örök időkre évenként kétszáz arany forintokban»* állapította meg s «*tekintve ezen polgárainknak irányunkban tanúsított hűségüket és szolgálataikat a várost önálló bíráskodási joggal ruházta föl*», kijelentvén «*hogy mostantól kezdve bárminemű állású, méltóságú, vagy tekintélyű egyéniség, szóval senki, most említett polgáraink és lakóink bármelyikét sem polgári, sem pedig egyházi ügyben, ezen országunkbeli más bírák vagy bíróságok előtt perbe idézni . . . ne merészelje.*» A ki pedig a város bírájának és esküdteinek bíráskodásában megnyugodni nem akarna, az ilyennek megengedte, hogy «*ügyét csakis diósgyőri várunk időnkénti kapitánya elébe, innen pedig a Mi Királyi Táblánkhoz*» felebbezhesse.

A királyi kegy ennyi jelével elhalmozott város lakossága a jótévi iránti hálából, nagyon hihető, hogy újszülött gyermekeit örömet és minél sürűbben kereszteltette az általuk ma is kedvelt *Mátyás* névre, legalább e

¹ A latin nyelven írott eredeti szabadalomleveleket nem láthatván az e cikkben idézett részeket Bovankovics Lajosnak M.-Kövesd város egykori főjegyzőjének 1865-ben végzett fordítása után közlöm. I. Gy.

föltevést látszik megerősíteni a mezőkövesdi plébánián őrzött legrégebb — 1676-ból való — keresztelési anyakönyv is, a hol még feltűnően sok Mátyás nevű újszülött van bejegyezve.

A Mátyás névnek deminutiv *i* képzővel ellátott alakjából a Matyiból lett aztán a Zsuzsi Zsuzsó, Kati Kató, Pali Palkó, Feri Ferkó mintájára a *Matyó*, a mely név lassankint magára az egész mezőkövesdi népre alkalmaztatott. — *Minthogy pedig a mezőkövesdiekkel együtt Tard és Szent-István lakossága nem más, mint a Mátra éjszaki és a Bikk-hegység nyugati oldalán letelepült palócoknak egy kiszakadt töredéke* — a minek kétségtelen bizonyosságai azok a szembeszökően közös vonások, melyeket a matyó és palóc nép életében ruházkodásában és szokásaiban ma is feltalálhatunk — nagyon hihető tehát, hogy ezen ethnographiailag egymáshoz tartozó három község lakóit, később Borsodmegeye többi magyar ajkú lakosai, mintegy megkülönböztetésül, a közös «*matyó*» elnevezés alá foglalták.

Egy másik versio szerint, a matyó népet tatár eredetűnek, a *IV. Béla király idejében visszamaradt (!) tatárok ivadékaiknak mondják*, ez azonban minden történelmi argumentumot nélkülöző olyan hypothesis, melynek talán legjobban ellent mondanak azok a tősgyökeres magyar családnevek, melyeknek birtokosai közül gatyás ember létre nem egy őrzi még ma is a nemesi «*kutyabört*» leveles ládájában. Mind e mai napig legelterjedtebb családnevek a három községben a következők:

	Antal	Fejes	Koncz	Pelyhe
	Aranyossy	20 Ferenczy	Korher	Pethő
	Árvay	Fügedy	Kovács	Póka
	Baranyi	Galambos	40 Kristóffy	Sebe
	Bárdos	Gál	Lázár	Sebők
	Biró	Gyenes	Lukács	60 Simon
	Bóta	Hajdú	Majoros	Sugár
	Bulyi	Hegyi	Milkó	Szankóczy
	Csatkó	Holló	Mezey	Szerencsy
10	Cseh	Ináncsi	Molnár	Tary
	Csörghő	Istvánffy	Murányi	Tóth
	Csutor-Kalló	30 Jakab	Nagy	Török
	Deres	Joó	Nyeste	Vámos
	Dienes	Juhász	50 Nyitray	Vargha
	Dobó	Kada	Nyikes	Vizy
	Dudás	Kalló	Ördögh	70 Wesselényi
	Edeőch	Kiss	Pap	Zeley
	Farkas	Komáromy	Pápay	

E családnevekkel kapcsolatban nem mulaszthatom el fölemlíteni még, hogy a matyó épen úgy, mint a palócz, szereti a saját falubelieit gúnynevekkel felruházni, elannyira, hogy alig akad egy-egy a kinek ilyen gúny, illetve *«ragadvány»* neve ne volna, a mi rendszerint általánosan ismertebb és használtabb szokott lenni az illetőnek böcsületes családi neveinél.

E gúnynevekkel való elkeresztelésre a matyónak jobbára valami véletlen eset szolgáltat alkalmat. Így pl. Szent-Istvánon egyik öreg matyót, a ki pityókos állapotában meghajigálta az útféli keresztet, elnevezték *«Jézus»*-nak s e név rajta ragadt a fián is, a kit az egész falu Jézus Jóska néven ismert. — Joó Jankót meg, miután az édes anya nagy boldogságában mindig csak úgy szólította: *«Jaj, te aran'kócs, mennyország nyitogató!»* az egész falu *«Aranykócs mennyország nyitogató»*-nak hívta még felnőtt korában is. Egy harmadikat meg, a kinek Istvánffy István volna a becsületes neve, úgy keresztelt el a matyó humor, hogy a két Istvánból *«Három Pestá»*-t csinált s az illetőt úgyszólván csak e néven ismerik ma is egész Tardon. — Ezekhez hasonló néhány gúnynevet sikerült följegyeznem, melyeket alább mutatóba közlök. Ilyenek:

Bakri Moka Andris	Kanál (Hajdú) Kata
Boka (Juhász) Jancsi	Kavics (Galambos) Andris
Brügös (Dusza) Erzsa	Kis sógor (Molnár) Jaóska
Csapd le (Herényi) Károly	Kopasz (Tóth) Miska
Csiviri (Vajdovics) Jankó	Kupak (Molnár) Jaóska
Csirigó (Majoros) Andris	Liba (Gál) Jaóska
Csurgi (Galambos) Jaóska	Mi-csüng-ki Samu
Gatvaszár (Vajdovics) Jankó	Paphuszár (Vajdovics) Jankó
Gunár (Kovács) Jóska	Pályinkás (Vajdovics) Jankó
Golyó (Pelyhe) ¹ Jancsi	Riska (Tóth) Jancsi
Gyúts rá (Pelyhe) Jóska	Szöszí (Pelyhe) Jaóska
Izra (Molnár) Maris	Vizkár (Pelyhe) Pesta
Jézus (Tóth) Julesa,	Zaráz (Hajdú) Jaóska

Miután ezeknek keletkezésök történetére — mely jelentésüket is megmagyarázná és érthetőbbé tenné — adatot kapni nem tudtam, itt csupán egyszerű felsorolásukra szorítkozom zárójelbe tévén egyúttal az illetők családi nevét.

¹ E családnévben a matyó a *h* betűt sohasem hangoztatja, hanem egyszerűen gy mondja: ki *«Pelye.»*

X. Gyermekjátékok.

1. *Kullancsjáték.*

Záradékol e néprajzi ismertetéshez még néhány matyó gyermek-játékot csatolok, melyeket *Csuhay Sándor* joghallgató úr szivességéből közölhetek, a ki maga is tősgyökeres matyó szülők gyermeke lévén, e játékok között nevelkedett föl. — Közzétételüket nemcsak ethnographiai ismertetésem kiegészítése szempontjából, hanem azért is érdemesnek tartom, mert az alább felsorolt játékok egyike sincs benne, egyetlen ily fajta nagy gyűjteményünkben, a Kiss Áron-féle «Magyar gyermek-játékok könyvé»-ben.

A gyermekek körbe állanak s egy a kör közepén állva sorsot vet a körben állókra a következő versikével:

Verebek vótunk, fő'dre szá'ttunk,
Küllő szemet szedegettünk,
Póré, póré
Kövér kakas koncorgásé.
Dobd ki balog sugár.

A kire ez az utolsó szó esik «sugár», az kimegy a körből. Ilyformán a körben állók valamennyiét kisorsolják természetesen egynek a kivételével, a kire az utolsó szó nem esett s ez marad a *kullancs*. Erre a többi futásnak ered szanaszét, a kullancs meg utánuk s addig hajszojja, üldözi társait, míg valamennyit össze nem fogdosta. Megjegyzendő, hogy a kit egyszer elfogott, annak tilos azután ismét futni.

A sorsvetésnél használják a következő kiolvasó mondókát is:

Elmentem én az erdőre
Bükkfa tüzet rakni,
Utánam gyűtt egy vén ember
Hátba veregetni.
Hozd el fiam a csutkát
Had uszijjam a kutyát. Amott-é!

2. *Libázás.*

A gyermekek egyiket maguk közül megválasztják *rókanak*, a másikat meg *anya-lúdnak*, a többi pedig *liba* lesz.

A pázsiton szanaszét legelő libákhoz odaszól az anya-lúd: «Gyertek be buriskáim, gá-gá-gá!»

A libák erre azt felelik: «Erdeő szélin róka jár kin'»

Ekkor a róka megszólal: «Itt van már a vén róka

Ki a libát megfogja.»

Erre aztán elkezdének valamennyien gágogni. A róka üldözőbe veszi a libuskákat s ezek az anya-lúd köré csoportosulva keresnek menedéket. A róka azonban itt is tovább üldözi őket s addig futkosnak az anya-lúd körül, míg a róka valamennyi libát el nem fogta. Ekkor aztán az anya-lúd lesz a róka, anya-lúdnak pedig egy másikat választanak s újból kezdik a játékot.

3. Körjáték.

A fiú- s leánygyermekök egymás kezét fogva körbe állanak, egyikök bemegy a kör közepébe, azután a következő versecske éneklése mellett tánczra perdülnek mindnyájan:

Én kis kertet keríték,
Abba rózsát ültetek,
Bíró lánya rászokik,
A törvénybe vitetik,
A törvény is azt mondja:
Lányt illet a koszoró, legényt a bokréta.

A dal éneklése közben a körben álló párt választ magának s azzal addig tánczol, míg a dal véget nem ér. Azután a választott megy a kör középre s a dalt újból kezdik és így folyik a játék mindaddig, míg valamennyit meg nem tánczoltatták.

4. Tüz.

A gyermekek e játéknál is körbe állanak, csakhogy szorosan egymásmellé és hátratett kezekkel. Egyikök az ú. n. «tüzhordó» a körön kívül járkálva egy rövid pálczát hord körül e szavak kíséretében:

Tüzet viszek, ne lássátok,
Ha lássátok, ne mondjátok.
Tüzet viszek, ne lássátok,
Ha lássátok, ne mondjátok.

S e közben valamelyiknek a kezébe csúsztatja a pálczát s azzal tovább jár körül, mintha semmi sem történt volna. Az illető pedig a kinek kezébe került a pálcza, ütni kezdi a szomszédját, ez pedig futásnak ered s addig szalad a körben állók körül, míg a helyére vissza nem ér. — Ezután újból kezdik a játékot s az lesz a «tüzhordó», a ki az imént. kezébe kapta a pálczát.

Nyál és köpés a magyar néphitben.

Az emberi nyálnak, a néphit szerint, különös gyógyító vagy szerencsét hozó tulajdonsága van; de másrészt pusztító, bajt okozó erőt is tulajdonítanak neki. Ha az embernek karja, lába fáj, kenje meg reggel, mielőtt még valamit evett, saját nyálával a fájós tagot. Munkások, mielőtt munkához fognak, tenyerükbe köpnek, mintha a nyál különös erőt adna a kéznek. Nehéz szüléskor sok helyen a férj felesége szájába köp. (Wlislocki A. d. Volksleben d. Magy. 70.) A halász a horogra vagy a hálóra köp, mielőtt azt vízbe ereszti; a hajós a hajóra köp, mikor beszáll, mert ez szerencsét hoz.

Vannak emberek, kiknek mérges nyáluk van, ki abba bele lép, vagy a kire köpnek, az testének illető helyén mérges pattanást (pokolkelést) kap, melyet kereszteletlen gyermek nyálával lehet meggyógyítani. (Ethnographia IV. 115. l.) Ha valakit «testben, lélekben» megrontani akarunk, kalotaszegi néphit szerint az illetőnek ganaját vagy nyálát, vagy véréből egynéhány cseppet ássunk el egy hegy tetején, még pedig úgy, hogy a földbe lyukat ásva, abba háromszor belekiáltjuk az illető nevét, mielőtt az említett dolgokat beleteszszük a lyukba. («Erdély» 1893. évf. «Hegyek kultusza».) A mult századbeli boszorkányperekben is számtalanszor fordul elő, hogy az illető «boszorkány» köpésével embert, állatot megrontott (Ipolyi Magyar Mythol. 401., 418. «Ethn.» IV. 239.). És még ma is Klárafalván pl. azt mondják: A szépasszony (boszorkány) köpködése azon az embőrön van, a mijik ojan (rossz) sújos nyavajába' van (Ethn. IV. 236. l.).

A ráolvasásoknál alkalmazott köpéssel a személyesített betegséget akarják elűzni.

Ha valakinek a fejébe vér szökik vagy búbája lesz, gyógyítója egy kőrisbogarat kettészakít, nyers kovászba csömbölgeti, aztán a beteg két fülétől a homlokán keresztül a két meztelen karon végig hördörikáztatja, a csukló felett leköti s akkor ezt mondja: «Atyának, Fiúnak, Szent Lélek Istennek nevében ne ártson semmi rossz», mire kétszer köp s a gyógykezelésnek vége (Ethn. II. 283.) Árpa «learatása» a szemről Kalotaszegen e mondással történik:

Árpa, árpa learatlak,
Marokba se teszlek,
Kévébe se kötlek,
Szekeremre se teszlek,
Csűrömbe se vizlek.
El se czipellek,
Malomba se vizlek,
Meg se sütlek,

Ítt az illető köp egyet s így fejezi be:

Csak a fejr lóba teszlek.

(Ethn. II. 282.)

Árpa ellen nyomogasd meg egy sallóval keresztösen s mondd ezt: «Árpa elvetlek, learatlak, kicsépellek, megőröltetlek, megsütlek, megeszlek». Köpködj széjjel s mondd: hogy sohase legyen többet (Ethn. 362.) Holt ember nyálával vagy vérével kell az örült feje búbját bekenni (Kolozsm.). A sárgaságtól úgy szabadulhat meg az ember, ha temetéskor nyitott sírba köp (Wlislocki 74.). Fejfájás ellen köpjön az ember kalapjába, mikor azt felteszi és leveszi fejéről (Wlislocki A. D. Volksleben d. Magy. 73.). Ha dühös kutya marta meg az embert, akkor olyan ember, a ki még soh'sem volt özvegy, az úrvacsorát veszi és aztán a templomból haza térve porrá tört kőrisbogárból készített pépre egynéhányszor köp, ezt a pépet rongyra kenik s a sebhelyre kötik. Ha az illető férfi, úgy férfinek, ha pedig nő, úgy nőnek kell az úrvacsorát venni. (Ethn. II. 252.) Ha valakinek a szemébe esett valami, az fogja meg a szeme héjját, köpjön egyszer lefelé, háromszor fölfelé, akkor kiesik a szeméből, a mi benne volt. (Eth. VII. 180.) A mikor csunyaságot lát az ember (pl. csunya sebet), háromszor ki kell köpni, az orrt háromszor meghúzni, mert a csunyaság az illető orrán marad. (Ethn. VII. 114.) Ha valaki az úton valamit talál, azt fölveszi és kezét nem köpi be, annak tele lesz a keze sebbel. (Ethn. VII. 100.) Beteg embernek jó, fiatal élőfára köpni. A ki gabonára köp, sorvadásba esik. (Kolozsm.) Ha valakinek a körme szálkás, köpjön egy férfi után, mikor ez vizel. (Ethn. IV. 121.) A ki a nap felé köp, szemfájást kap; ha a hold felé köp, megfájul a feje. (Gömörm.) A ki pedig ujjával egy csillagra mutat és nem köpi le háromszor az ujját, annak az ujja elpenészesedik. (Ethn. VII. 176.) Ha az anya emlője fáj, azt gyermeke nyálával bekeni. (Ethn. IV. 115.) Ha ketten összeütköztek a fejet, köpni kell; a ki nem köp, annak szarva nő. Ha kocsi jön az ember elé s feléje ujjal mutatnak, elszárad az ember keze, ha ujját háromszor le nem köpi. (Ethn. VII. 93.) A ki dögöt lát, húzza meg magának háromszor a haját és köpjön ki háromszor, mert elmegy (kihull) minden haja. Ha az évben az első szivárványt látod, köpj ki, akkor az évben betegség nem ér. (Bácsm.) Szatmár vidékén azt tartják, karácsony estéjén nem szabad köpni, mert egész évben keléses lesz az ember teste. Kalotaszegen újév hajnalán a leányok «aranyos» vízért mennek a patakra, ha a leány azzal megmosdik, egész éven át szép lesz, s ha ez alkalommal a patakba köp, «beköpi mindazt a betegséget, mely az évben érte volna.» A kinek nyálát állat nyalja fel, az sokáig egészséges marad; ha pedig beteg, hamar felgyógyul. (Tolnam.) A ki alvó emberre vagy állatra köp, az hamar kifogy erejéből, elgyengül. (Tolnam.) Tornyos-Pálczán halál-esetnél, kik a sírt körülállják, megköpdösve egy marok földet vetnek a sírba, hogy azzal betegségek is eltemessék. (Ethn. II. 251.) Erdély néhány vidékén azt hiszik, hogy

azon embert legközelebről baj éri, a kinek nevenapja valamelyik évben péntek napjára esik. A fenyegető bajt úgy hárithatja el, ha azon nap estéjén nyálából és véréből valamicskét rongyra ken és azt egy fára akasztja. Ha reggelre a rongy eltűnt helyéről, a baj nem következhetik be. (Ethn. V. 326.)

Terhes asszony, ha kígyót vagy gyíkot lát, köpjön ki, különben gyermeke nehezen és későn tanul meg járni. (Ethn. III. 54.) Viselős asszony, ha véletlenül megcsodált valakit, köpjön ki háromszor és ha a szobában van, igyekezzék azonnal kijutni a szabad levegőre, ha pedig künn van, térjen be akármelyik házba. (Ethn. IV. 110.) Ha terhes asszony férjétől megijed, ez háromszor beleköp egy pohár vízbe és azzal kenegeti neje homlokát. (Ethn. IV. 120.) Viselős asszony, ha undorító tárgyakat lát, köpjön ki háromszor és farához nyúlva mondja: «Szálljon rád!» (Ethn. IV. 110.) Háromszéken azt mondják, hogy ha a született gyermeknek két lábafeje befelé hajlik, anyja olyan valakit megcsodált. Minden kedden és pénteken üljön az ajtó küszöbére és köpdösve mondja: Phűj, phűj, te hunczut add vissza! (Nyelvőr IX. 36., Ethn. V. 111.) Csakis asszonyok szokták a gyermekágyas nőt meglátogatni, kik a gyermek első megpillantásánál háromszor kiköpnek, hogy meg ne igézzék. (Ethn. IV. 114.) A ki legelőször lát egy gyermeket, hogy meg ne igézzé, háromszor lassan köpdös és azt mondja: te csunya vagy! jaj de csunya vagy! (Ezt a módot a barmoknál is szokták használni.) (Ethn. III. 68.) A kis gyermeket sohasem szabad megdicsérni, hogy milyen szép, hanem ki kell köpni, ezt mondván: «Pi ha! beh csunya vagy! Meg ne igézzelek!» (Ethn. VII. 102.) Az anya mindig, mielőtt szoptatná csecsemőjét, elébb saját nyálával megkeni emlőjének bimbait, hogy a tej meg ne ártson gyermekének, ha emlőit esetleg megigézték.

Hogy a gyermeket szándéktalanul meg ne igézzük, jó kiköpni vagy a köpés hangját utánozni.¹ Ez okból sok helyen Erdélyben a baba is a gyermek fürdővizébe köp s az anya is felavatásáig mindenkor arra a helyre köp, hová gyermekét lefekteti, köp akkor is, ha emlőit nyujtja neki; vagy ha a küszöbön átlép. (Ethn. IV. 217.) Ha a gyermeket már megigézték, sok helyen nyálával bekenik az ajtó kilincset, ki azt letörli, arra ragad az ígét. (Ethn. IV. 217.) Ha a gyermeket megigézték, az anya mondja egyenkint a gyermek tagjait kenegetve: «Betegség a lábból, betegség a karból, betegség a fejből stb. szaladj innen!» Minden egyes testrésznél pedig kiköp. (Ethn. IV. 218.) Ha a gyermek nyála folyik, azt mondják: foga nő. (Ethn. IV. 221.) Ha azt hiszik, hogy a gyermeket valaki szemmel verte, olyan emberhez viszik, a ki ikerszülött, még pedig, ha leány a gyermek, egy nőhöz, ha

¹ Kozma, Myth. elemek a székely népköltészet és népéletben 35. l.

fiú, egy férfihez és felkérlik, hogy a gyermek szájába köpjön: vagy az illető ember köpését felfogják vízbe, s azt adják a gyermeknek inni. (Ethn. II. 251.)

Ha a marhának férgé van, szegedi néphiedelem szerint így kell cselekedni: Napfönkölte előtt fő'kel az embör oszt' sénkühön sé beszél; ha a jószág kötélön van, elcsapja, elindítyta, mèn a jószág után, a jószágra néz oszt' a mutató-ujjával olvassa: 9, nem 9, ha' 8! 8, nem 8, ha' 7! 7, nem 7, ha' 6! 6, nem 6, ha' 5! 5, nem 5, ha' 4! 4, nem 4, ha' 3! 3, nem 3, ha' 2! 2, nem 2, ha' 1! 1, nem 1, hanem ecscsöp' se! (Utánna köp, azután fölvész éty kis port, visszakézbü' utánna veti, hogy ojjan hamar mujjon a férög, a mint a por léesik, ezt 3-szó köl' tönni, égy más után mög 3 nap, akkó kihul' a jószágbul a férög. (Ó-Szent-Iván.) (Ethn. II. 35.) Kútba köpni nem szabad, mert a víz elapad; ép úgy nem szabad abba a patakba köpni, a hol a marhát itatják, mert a marha megbetegszik. Ha «rosszszemű ember» tyükra köp, ez mindig csak nehezen tojik meg vagy véres tojást hoz a világra. (Bácska). Kikelt csirkéket és libákat első látáskor le kell köpdösní, különben megigézzük őket és megdöglenek. (Ethn. VII. 95.) Ha székely paraszt marháját vásárra hajtja, annak szarva közé köp, hogy jó vevőre találjon, ki a marhát «szépnek kéri». Mikor a lovat patkolják, jó a patkóra köpni, akkor a ló nem vadul meg. Ha borjuzás után legelőszőr fejik a fejőállatot, jó a hátán keresztül köpni; akkor az állatnak nem viszi el egykönnyen boszorkány a tejét. Az ól ajtajának nyitásakor és betevésekor egyet köpni kell, hogy a jószágnak baja ne legyen. (Kolozsm.)

Hogy pénzt kapjon a kalotaszegi gyermek, újholdkor öklével fenyegeti a holdat és a földre köpve mondja: «Adj még többet!» (W. II. 74.) Vásárkor az először kapott pénzt köpködd meg s kiáltsd neki: Apád, anyád idejőjjön! (Ethn. II. 208; v. ö. Ipolyi Magy. Myth. 43.) A ki korán reggel pénzt kap és háromszor leköpi, az nap sok pénzt kap. (Ethn. VII. 100.) Ha jobb tenyered viszket, köpj bele, mert az nap pénzt kapsz; ha a bal tenyered viszket, köpj melléje (a földre), mert akkor az nap nem adsz ki pénzt. (Erdély.)

Szítán vagy rostán nem jó keresztül köpni, mert víz vagy jég pusztítja el a vetést. A ki szentelt barkára köp, azt a villám sujtja, ha a barkát meg nem eszi. (Csík vm.) Jaj annak, ki szentelt vízbe köp, minden éjjel ördögökkel álmodik és csakhamar a legnagyobb kínok közt elpusztul. (Csíkm.)

Szántáskor nem jó sokat köpni, mert a verebek elpusztítják a termést (Kolozsm.). Ha idegen udvarról lopott szemétre holdtöltekor köp az ember és aztán trágyadombjára dobja, az a szántó föld bőtermésű lesz, a melyre ezen trágyát szórják. (Kalotaszeg.) Lopj szomszédod mezejéről Úrnapiján

három kalászt és ha égi háború van, köpj rá és gabonád nem viszi el a jég. (Tolnam.)

A ki fejés közben köpdös, híg tejet nyer s ha ezt vajkészítésnél teszi, nehezen készíti a vaját, azaz sok idejébe kerül. (Fejér vm.) Nehéz időben, ha meglátják Kalotaszegen a forgószelet, arra köpnek, hogy hozzájuk ne jöjjön. (Ethn. II. 276.) Templomban köpni nem szabad, mert baj éri az embert. A ki hangyabolyba köp, mielőbb megtetvesedik. (Tolnam.)

Ha kályhára köp az ember, hólyagok támadnak a nyelvén. Ha a tűz szikrázik, azt jelenti, haragos ellenséggel lesz dolgod, bele kell köpdösnie. (Ethn. II. 251.) «Sír» (énekel) a tűz, akkor pőr lesz a házban; azért azt leköpdöszik vagy eloltják, hogy ne sírjon. (Ethn. III. 71.)

Gömörben a mátkapár egy tojást a két végén kilyukaszt és tartalmát kifujja, aztán a vőlegény és a menyasszony esketés napján a tojásba köp, még pedig a leány az egyik lyukon át; a másikon át pedig a legény, aztán kiteszik az útra. Házasság életük boldogsága ahhoz az emberéhez hasonlítani fog, ki erre a tojásra véletlenül lép. Ha a leány Szylveszter estéjén a vízbe köp, az évben nem megy férjhez. Ha magtalan asszony karácsony éjjelén a kútba köp, mielőbb szülni fog. A ki újév reggelén köp, egész éven át szomjas lesz.

Általános a szokás, hogy az ember köp egyet, ha zsidóval vagy oláh pappal találkozik; ha nem, baj éri útjában. Czigány asszony láttára pedig jó, ha az ember jobb markába (tenyerébe) köp, mert akkor az nap pénzt kap. Ha az ember szamarat lát, köpjön egyet, mert különben kára lesz jószágában. (Ethn. III. 50.)

Kalotaszegen az új csizmába beleköp az ember, mielőtt viselni kezdi, hogy baj ne érje, míg ez a lábbelije végleg el nem szakad.

Ha idegenben időző embert haza akarunk csalni, nyálunkkal vagy vérünkkel kevert tentával levelet irunk neki; akkor mihamarabb haza tér, ha még szeret bennünket. (Fejérm.) Tolvajok működésük színhelyére egyet köpnek, azon hitben, hogy távozásuk után mindaddig nem üldözik, míg köpésük fel nem szikkad.

Tavaszkor az első pillangó láttakor köpni kell háromszor, mert ez a pillangó az ember lelkét akarja kicsalni a testből. (Ethn. II. 284.) Ha valakinek kihullott vagy kihúzott fogát eczetbe teszik, a nélkül, hogy az illető tudná, akkor kilenczedik napra az eczet vagy tiszta marad és akkor az illető még sokáig él; vagy pedig zavaros lesz, a fog körül nyák képződik, akkor az illető személy hamar elköltözik. (Ethn. II. 285.) Nem jó ha idegen fehér ló a kapu előtt heverész, mert a házi gazda nemsokára elhal, ha a lóra háromszor nem köp, mondván: «A miért te jöttél, abból adok egy részecs-

két!» (Ethn. III. 59.) Ha kötelet látsz folyóvizen uszkálni, köpj a vízbe s mondd: «A hol megakadsz, ott az ördögöt felakaszd!» Mert különben legjobb barátod szerencsétlen halállal múlik ki. (Ethn. II. 285.) Ha ketten náddal verekednek, a ki előbb köp, nem hal meg az anyja, ha az nem él, az apja; a ki utóbb köp, annak apja vagy anyja nemsokára meghal. (Ethn. VII. 93.)

Wislocki Henrikné.

Bolgár ünnepi szokások.

II.

A december 24. és január 5. közötti időt *bugane-dene*-nek nevezik, mert az úgynevezett buganite az évnek ezen a napjain járnak. A kit a buganite megfognak, azt magukkal viszik és megeszik vagy pedig emberhussal etetik, a mitől azután ő is ilyen lényenyé lesz. Ezért e napokon éjjel, kakaskukorékolás előtt, senki sem megy a szabadba és még az ajtókat is már kora este becsukják. A bolgár néphit szerint rettenetes lények; egy szeműek és egylábúak és éjjel meztelenül kóborognak. Olyan barlangokba laknak, a hova az ember el sem tévedhet, a hova kakaskukorékolás nem hallatszik. Mikor a pap január 5-ikén beszenteli a házakat, akkor a lények eltűnnek az emberi hajlékoknak a környékéről.

A novoseloi kerületben *Ignat* napjának hajnalán minden házban kenyeret sütnek, melynek a tésztáját kenderfésülövel verik meg. A tésztából kis font kalácsokat is csinálnak, melyeket egy évig megőriznek és betegségeknel gyógyszerül használnak. Minden egyes családtag számára külön egy-egy kalácsot sütnek. Ezután kezdődik a *koleda*. A kis koleda ünnepen (december 24.) a gyermekek somfavesszőket metszenek maguknak és csapatonként házról-házra járnak, a földet verik vesszőikkel, ezeket kiáltozva: «Bog se rodi — Koleda» (Az Isten születik — Koleda). Addig kiabálnak, míg a háziúr kalácsot nem ad nekik. Karácsony este összetörött foghagymából, dióból és vízből egy eledelet készítenek, a melyből minden családtagnak ennie kell. Közvetlenül a vacsora előtt két családtag a kertbe megy, az egyik egy fejével minden egyes fát megfenyeget, mintha le akarná vágni, a másik pedig ezeket mondja: «Ne vágd le, ebben az évben majd gazdagon gyümölcsözik.» Így ijesztegetik a fákat és hiszik is, hogy bő termésük lesz. Az asztal alá hintett szalmára eledeleket raknak, egy kenyeret pedig, melybe pénzt dagasztottak, kivisznek a kapuba és meghívják lakomára a felhőket, hogy a nyáron jégeső ne verje el a vetést. Ezután a kenyeret darabokra törik és a család tagjai között szétosztják. A kinek a darabjában a pénz volt, az az egész évben szerencsés lesz. A vacsora előtt az asszonyok még fonalat is fonnak és ezt a méhkasokra kötik, hogy a méhek visszatérjenek a kasba. Az év megkezdése előtt egy családtag tömjént tesz egy parázsossal telt csészébe és megfüstöli az asztalt, a mi után a csészét a vizeskanna alá helyezi. A vacsora után megnézik, vajjon van-e még parázs a csészében. Ha van, ez szerencsét jelent, ha nincs, úgy szerencsétlenséget. Vacsora közben az asztaltól senki-

nek sem szabad elmenni, hogy a szárnyas háziállatok és a méhek el ne tévedjenek. Szükség esetén is csak a gazda kelhet föl, a ki azután mélyen meghajolva megy oda, a hova menni kell. Azért hajlott meg, hogy a kalászok is meghajoljanak a szemtől. Minden ételből minden egyes családtag félre tesz egy harapást, hogy azt másnap a háziállatoknak adja. A leány egy harapást vánkosa alá is tesz és a mely legénynyel azt álmában megeszi, az a legény lesz a férje. Vacsora után a gyermekek az asztal alá terített szalmában szemet keresnek és a talált szemeket a vetőmag közé keverik, hogy bő legyen az aratás. A szalmából azután ágyat vetnek, a melyen egész éjen át a család fő aluszik. Másnap a szalmából koszorúkat fonnak, melyeket a fák köré kötöznek. A szalmamaradékot megőrzik és szent György napján egy magaslaton égetik el, azt gondolva, hogy azon kerületben, a melyből a tüzet látni lehetett, jégeső nem fog pusztítani. Éjen át a tüzhelyen egy tuskót égetnek; mert «az Istenanya látni akar». A tuskó maradékból ekerészeket faragnak. A hol ily ekével szántanak, ott a jégeső kárt nem fog okozni. Karácsony reggelén nagyon ügyelnek arra, hogy asszony lépjen először a házba, hogy csupa nőstény bárányokat elljenek a juhok. Ha férfi lép először a házba, ezen gazda juhái ebben az évben mind kost ellenek majd. Ezen a vidéken a koledát *koladnici*-nak nevezik. A koledárok *stananikot*, *blagoslovnikot*, szamarat és macskát választanak maguk között. Az előkészületeket már egy héttel előbb megkezdik. Legtöbb nehézséget a stananik megválasztása okoz, a kinek házas embernek kell lenni és a kit három évre választanak. Ha alkalmas embert találtak, egy csutora borral kínálják meg és ha iszik belőle, ezzel a megválasztást elfogadta. Pedig stananik senki sem lesz szívesen, mert az előkészület hetében a koledárok folyton nála esznek, isznak, nála tanulják be a koleda énekeket. A stananik egy *koladnik*-ot egy csutora borral a *blagoslovník* keresésére küld, a kinek tudnia kell az áldásokat. A szamarat és a macskát a fiatalabb kolodnici közül választják. A szamár a zsákokat viszi, a macskának pedig nyafogni kell, hogy az alvókat fölébreszse. A zsákokon kívül még a *kaniskáról* is a stananiknak kell gondoskodnia. A kaniska kalács, a melynek a közepén egy nagy négyszögletes lyuk van, melyet koszorú körit s a közepében bazsalika-virág van. Ez a koszorú, valamint azok a koszorúk is, melyeket a koladnicik viselnek, szárított gyümölcsből vannak összefűzve. A koladnik menyasszonya vagy szeretője készíti e koszorút, melyet a koleda tartama alatt le nem tesz. A koleda a stananik házában kezdődik éjfél után. A stananik ezután egy csutora borral és a kalácsal a kezében házról-házra vezeti a csapatot. Minden házban jó reggelt kívánnak. A köszöntés után a stananik a házigazdát borral és kalácsal kínálja meg. A koladnicik énekelnek, a miért a házigazdától kalácsot és pénzt kapnak ajándékba. A *blagoslovník* az így kapott ajándékokkal a szobában függő szentkép elé lép és ott áldást mond. Ezután a jelenlévőknek még egy rövid mesét mond el, a minek a befejeztével a pénzt a stananiknak, a kalácsot pedig a szamárnak adja. A koladnici csak oly házba mennek be, a melyben halott nincs, vagy a halálozás óta legalább is hat hónap már elmúlt. Befejzevén körmenetüket a faluban, visszatérnek a stananikhoz, a hol meleg borral vendégeltetnek meg és a kapott ajándékokat elfogyasztják.

Dobričkóban a koledárok egy stananikot, egy papot és két hlebárt

(kenyérhordót) választanak. A stananiknak a koleda énekeket kitünően kell tudnia és a koledárokat esetleges engedetlenség miatt szigorúan meg is büntetheti. A pap az áldást mondja, a hlebárok pedig az ajándékba kapott kalácsokat viszik, melyekre azon leánynak a nevét írják, a ki a kalácsot adta. Az ének után a gazda itt is pénzt és kalácsot ad, a mire a pap elmondja az áldást. Másnap reggel a koledárok így osztoznak meg a kalácsokon: A stananik sorba rakja a kalácsokat és azután egyet a kezébe vesz és leolvassa róla a ráírt leánynevet. A legények most árvezetni kezdenek a kalácsra és az a legtöbbet ígérő lesz. Gyakran 40—50 garasért adnak el egy kalácsot, különösen, ha az illető leányt több legény szereti. A befolyt pénzért a stananik Iván napján megvendégeli a koledárokat.

Philippopol környékén a *badni večer* december 24-én kezdődik. Az esti harangszóra a háziasszonyok kalácstésztaát kezdenek dagasztani, a melybe, Jézus Krisztus titokteljes születését jelképezve, ezüst pénzt kevernek. E kalácsot ezért Isten kalácsának nevezik. Ez az ezüst pénz rendszeren régi, forgalomból már kivont pénz és évről-évre megőriztetik, mert szerencsepénznek tartják. Többféle eledelt készítenek a kenyérdagasztás után: guskát (vagdalt hús káposztával és rizsszel), babot, szőlőt, *fošurot* (főtt aszalt-gyümölcs), *borenia* (káposzta rizsszel) stb. A kecskék számára is készítenek rizsből, lencséből, borsóból, babból és kölesből egy ételfélét és pedig azért, hogy el ne veteljenek. Az ételeket az asztalra rakják egy kis hordó vörös borral együtt, a melyre égő viaszgyertyát erősítenek. Ezután a legöregebb tömjénnel megfüstöli az asztalt, a melyre még három szemétdombról hozott szemetet, három különböző helyről hozott szalmát, homokot és kölessel és pénzzel teli zacskót helyeznek. A szemét az ember mulandóságát, vagy a termékenységet, vagy Jézus jászolát jelképezi és a szertartások befejeztével a mezőre viszik, hogy bő legyen az aratás. A homok az emberek szaporaságát jelképezi és hombárok közül hintik el, hogy sok gabona teremjen. Mikor a homokot az asztalra helyezik, akkor némely helyen ezt mondják: «A mennyi itt a homok, a gyermek is annyi legyen». Ezt a homokot este szóltanul merítik a patak medréből és pedig azért szóltanul, mert azt hiszik, hogy ezen időben titokteljes lények vannak a vízben, a kik nem engedik meg, hogy homokot vegyenek. A szalma az Isten anyjának az ágyát jelenti és szent György napján este egy magaslaton égetik el, hogy a vetést megóvják a jégveréstől. E szalmából a gyümölcsfák köré is kötnek szalmakoszorút, hogy bőven teremjenek; valamint a tyúkolba is visznek belőle, hogy a tyúkok sok tojást rakjanak. A kölest azért teszik az asztalra, hogy a tyúkok jól koteljanak. Vacsora előtt a legöregebb családtag megfüstöli a szobákat, az istállókat és a jelenlévők fejrevalóit, hogy az egész ház meg legyen védve az ördögi lények ellen. A vacsora előtt valamennyien foghagymát esznek, hogy veszett kutya meg ne marja őket. Ezután eltördelik az ünnepi kalácsot és szétosztják a családtagok között. Egy-egy darabot félretesznek a ház szentképei-nek, a gazdaságnak és külön-külön a távollévő családtagoknak. A ki a pénzes kalácsdarabot kapta, az lesz az évfolyamán a legszerencsésebb. Ha a pénzt egyik darab kalácsban sem találták meg, úgy ez nagy szerencsétlenségnek az előjele. Vacsora közben az asztal mellől senkinek sem szabad távoznia, nehogy a kotlós-tyúkok elhagyják a fészkeiket és hogy a háziállatok el ne

vetéljenek. A tűzre tett karácsonyi törzsöknél egy gyermek a kakaskukorékolást utánozza, a mire az ajtó elé megy ki, a hol háromszor ezt kiáltja: «Kukurigu-u tebe kaklacita i glamnata, a nam čistata zagaria».

A tizenkét napot, mely karácsony első napja is a Háromkirályok közé esik *bogane देने*-nek nevezik. E napokon az aszszonyoknak nem szabad mosni, vagy gyermekeiket fürösztetni. E napokon alakulnak a falvakban az úgynevezett «*Rusalki*» társaságok. A társaság megalakulásának a módja és szertartásai a következők:

Minden társaságban 20—60 felnőtt ember vesz részt, a kik párokra osztatnak föl. Az egy párba került tagoknak egymást elhagyni semmiféle körülmények között sem szabad. Valamennyien együttvéve lánczot képeznek. Minden csapatnak van két dobosa és két furulyása. A társaságot ketten vezetik; az egyik vezetőt *Baltadžianak*, a másikat *Resedžianak* nevezik. Az ezek után következő pár kezdi meg mindig a hórót. Van még egy harmadik megkülönböztetett pár is, a «*Čausi*», mely a sorral párhuzamosan halad és a tagjai egymásután mennek. Van ezenkívül minden társaságban két hírnök, két vagy négy szolga. A tagoknak husvéti ruhájukba kell öltözködniök. A Baltadžia fejszét visz kezében, mint fegyvert, a többiek hegyes karókat, hegyes végeikkel a föld felé tartva. A tagok karácsony első napján az egyházközség világi előljárójánál gyűlnek össze, s innen indulnak szertartásos újukra. Mielőtt a tagok a gyülekezési helyre indulnak, bucsút vesznek családjajuktól, mintha csak háborúba mennének, a honnan nincs visszatérés. Csakugyan megtörténik s régente gyakran megtörtént, hogy a Rusalki-csapat több tagját útközben temették el. Az elindulástól kezdve a visszatérésig, tehát 12 napig, a tagok a következő határozatoknak kénytelenek magukat alávetni:

a) Minden tagnak föltétlenül hallgatni kell, még társával sem szabad beszélnie. Csak este alvás előtt válthat társaival néhány suttogva kiejtett szót. Kivételt csak a vezetők és a két *čausi* képeznek, de ezeknek is csak szükség esetén szabad beszélni.

b) Az alvás előtt, az evés és ivás előtt keresztet vetni nem szabad. Az ima e 12 napon egyáltalában tilos.

c) Evés és ivás előtt vagy után egészségére kivánni sekinék sem szabad.

d) A tagoknak este, reggel, a házba lépésekor vagy távozásakor köszönteni senkinek sem szabad. Még a régóta nem látott rokonokat vagy ismerősöket sem szabad köszönteni.

e) Táncz vagy menésközben az egyik tagnak okvetlenül oda kell lépnie, a honnan a másik ellépett.

f) Jól lehet a tagok menés vagy táncz közben nem tartják egymásnak a kezét, de azért a sort vagy hórót egyiknek sem szabad megszakítani. Kivételt csak a betegek képeznek, a kik tánczközben a kör közepén állanak, remélve a meggyógyulást. E reményben a táncz végeztével keresztet vetnek magukra.

g) Útközben vízbe lépniök nem szabad. Ha olyan vízre akadnak, melyet átugrani nem tudnak, akkor úgy vitetik magukat át a vizen.

h) Az egy párt képező két ember egymástól el nem válhatik; ha az

egyik kénytelen megállni, meg kell állnia a másíknak is és kezével társának a feje fölött kell hadonázni, hogy elüsse tőle a rosszat. Ha véletlenül házi szárnyas röpül el a csapat fölött, azt megfogják, megölik és estére meg is eszik. Ezért őket kérdőre vonni senki sem meri.

i) Ha a társaság faluban tölti az éjet minden pár más házban kap szállást.

j) A vezető pár a legnagyobb házba száll. Ide szállnak a muzsikusok is, mert este az egész társaság ide gyűl hórót tánczolni.

k) Ha a társaság véletlenül oly faluban tölti az éjet, a honnan a társaság valamely tagja származott, úgy ezeket nem szállásolják rokonaikhoz, sőt még csak meg sem látogathatják a rokonaikat.

l) Mikor valamely falu elé érnek, eléjük jó az egész falu és a legmelyebb tisztelettel fogadtatnak és vendégeltetnek meg.

m) Mielőtt valamely faluba mennének, jövetelüket a hírnökök által tudatják, hogy a lakosok készülhessenek fogadásukra.

n) Ha egy faluban már volt egy ilyen társaság, a második már nem megy a faluba, hanem a hír hallatára irányt változva kerüli ki e falut és megy más faluba. Ha hajdanta két ilyen társaság egymással szemközt találkozott, akkor a gyengébbik csapat a karók hegyét a földbe szúrta és az erősebb csapat által képzett sorfal között a magasra emelt karók alatt kellett, mintegy a meghódolás jeléül elvonulnia. Ez nagy szégyen volt s a legtöbb esetben verekedés lett a vége. Ilyenkor többet agyon is ütöttek s a holttestet a verekedés színhelyén temették el, egyházi szertartás nélkül. Az egyházi szertartás igénybe vételét bűnnek tartották. Még ma is láthatók az utak mentén Russalki grobista (russalka sírok). Ma ilyen verekedések már nem fordulnak elő, mert a társaság útját a hatóságnál tartozik bejelenteni.

Karácsony első napján gyűlnek össze az egyházi előljárónál, a honnan zene szó mellett házról-házra járnak hórót tánczolni. A 12 nap alatt a vezetők és a čausi korlátlan urak. A Baltadžia adja ki a rendeletet a Rezedžia vezetí a hórót. Reggel napkelte előtt egy órával már dobolnak a dobosok, fölébresztik a tagokat, a kik rövid reggeli után azon házba sietnek, a melyben a vezető töltötte az éjet. Innen hóró-tánczolás után tovább indulnak. Előbb azonban a vezető szemlét tart a csapat fölött. A szemle alatt a tagok karóikkal hadonáznak. A csapat vagyonát élelmiszereit stb. a szolgálkra bizzák, a kik a csapat után mennek.

Hóró közben nem fogják meg egymásnak a kezét, mint a rendes hórónál. Tánczközben a tompa csúcsával fölfelé tartot karót a zene ütemének megfelelőleg fölemelik és lebocsátják. Baljuk szabad és csipőjükre szorítják.

Ha útközben keresztúthoz, kúthoz, forráshoz, kiszáradt fához, elhagyott temetőhöz, vagy templomromhoz érnek, ezeket háromszor tánczolva körüljárják. Erre a Baltadžia példáját követve, az egyes párok karóikat keresztbe teszik, a mi után tompa csúcsukkal a földbe ütik, ezt kiáltva: «Ehe-e-e!» Ezt teszik a hóró végeztével is.

Míg a társaság valamely házban hórót jár, a két čaus a szolgál kíséretében a szomszéd házba megy, és a kikkel útközben találkoznak, azoknak a homlokára a karókkal a keresztet jelezik. A házakban az

ajtóra és még két más helyre egy-egy háromszöget rajzolnak, a jelenlevőknek a homlokára pedig az imént említett módon keresztet jeleznek, a mire a háziaktól pénzt, ételeket, szóval ajándékot kapnak. A mely házban viselős asszony van, oda nem mennek be. A viselős asszonyok is kerülnek őket.

A házigazdák gyakran meg is hívják őket, hogy náluk táncoljanak és a házbelieket a kereszttel jelöljék meg, hogy egészségesek maradjanak. Ha beteg van a házban, a ki nem mehet a társasághoz, akkor az egész társaság a beteghez megy és a tagok külön-külön jelölik meg a kereszttel, hogy meggyógyuljon. Ha halottas-menettel találkoznak, megállítják a menetet, a koporsót a földre tétetik és azt minden egyes tag átugorja. Csak ezután mehet tovább a halottas-menet.

A társaság csak reggel, délután és este eszik. Ilyenkor rendesen valamely gazdának a vendégei. Kenyérseletekre túrót tesznek és így egy rakásra rakják a szeleteket. A rakásból a tag vesz egy szeletet azután a helyére megy és megeszi. Erre bort kapnak. Törvényeik szerint még naplemente előtt be kell menniök valamelyik faluba. A szállástadó házban még evés közben sem beszélhetnek. Vacsora után a vezető összedoboltatja a tagokat. A dob hangjának okvetlenül engedelmeskedniök kell. Összegyűlnek tehát azon házban, a hová a vezető szállt és a vezető kivételével párosan hórót táncolnak. A falu lakosai a nézőközönség. Ha a rangban második pár táncol, akkor a Baltadzia kivételével mindnyájan fölállnak és így várják a táncz végét.

Körütjuk befejeztével, Háromkirályok előestéjére, visszatérnek falujukba, a hol egyenesen a templomba mennek és a pappal együtt szenténekeket énekelnek. A ki nem énekel velük, arról azt hiszik, hogy megbolondult. A templomba az asszonyok ajtaján át mennek, lebecsátott karókkal és párosan egymásután. A pap az oltár mellett lévő székre lépve mindegyiknek külön-külön egy imát olvas föl. A mint valamelyik előtt az imát elolvasta, az illető azonnal a templom közepére megy, a baloldalon lévő székekhez. Az imaolvasás befejezte után körmenetet tartanak a templomban. Ezután eléjük áll a pap, balkezében a kereszttel, jobbában egy szentelt galylyal. A társaság tagjai fődött fővel, keresztet nem vetve, sorban csókolják a keresztet és a pap jobb kezét, miközben az új hit iránti tisztelet jelül karóikat a földre dobják, és közvetlenül ezen jelenet után a templom ajtaja előtt egy rakásba rakják. A templomba most már mint keresztények fődetlen fővel, égő gyertyát tartva térnek vissza, megcsókolják a szent képeket, a szent szobrokat, a mi után egymást előbb a templomajtó előtt megölelve, haza mennek. A kivel útközben találkoznak, annak, mintegy jelezve, hogy a keresztény hitben újjászülettek, a jobbát csókolják meg. Minden házat meglátogatnak. Otthon családjaik által ünnepélyesen fogadtatnak, ruhát váltanak, az úton viselt ruháikat pedig az asszonyok a szabadban azonnal kimossák. Másnap, vagyis Háromkirályok napján áldozatjuhot vágnak, melyet közösen fogyasztanak el.

A *Koledar praznik* (Koleda ünnep), mely kezdetben bizonyára pogányünnep volt, a téli napfordulás ünnepe, ma már, mikor a nap helyét Krisztus és Mária foglalják el, keresztény alakot öltött. Kereszténytelen jelleget kölcsönöz neki a Mladi Bog (kis Isten) elnevezés, a melyet a koleda énekekben az újszülött Istenre alkalmaznak. A magyarázók tévedése csak a jelző hamisértelmezésén alapszik.

A hajdani napfordulás-ünnepével van összefüggésben a december hónap Koložeg elnevezése is, a mely elnevezést csakis a bolgárok őrizték meg.¹

Egyes családok valamely szent tiszteletére különös ünnepet ülnek. Ezen ünnepet Svetec-nek nevezik. Néhány nappal az ünnep előtt egy családtag borral és csutorával a rokonokhoz, szomszédokhoz, barátokhoz megy és meghívja őket az ünnepre, mely rendszeren 2—3 napig is eltart, mert a vendégek nem egyszerre jelennek, hanem egymásután. Az ünnep előestéjén egy nagy kalácsot tesznek a terített asztalra, a kalácsra pedig sót. A vendégek kalácsot és bort hoznak magukkal és a megérkezéskor így köszönt: «Dobro vi na svetoga», a mire így felelnek: «Dal Bog Dobro». Ezután ételekkel, italokkal kínálják meg. A vendég távozásakor néhány pénzdarabot dob a kalácson lévő sóba, a mikor is ezeket mondja: «Svetomu» (a szentnek). A családtagok így felelnek: «Segitsenek a szentek a szántáskor!» «Ti rólatok sem feledkezzenek meg, úgy a minthogy ti sem feledkeztetek meg rólunk» mondják ismét a távozó vendégek.

Említsünk meg végezetül még néhány ünnepet, melyek nicsenek oly határozottan az egyházi ünnepekhez kötve.

Egy bucsú-félét ismer a bolgár nép is e név alatt: *Sbor* (gyűlés). A mint a bolgár közmondás mondja: «Minden falunak megvan a maga törvénye», a magyar: a hány ház annyi szokás; ennek megfelelőleg a bucsúkat is minden faluban másképen és más-más napon tartják meg. Malko Tirnovoban például május 21-én, Konstantin napján. E napon korán reggel végeznek el az istentiszteletet, a mire a dudások a boltok előtt dudálni kezdenek. A boltokban már hemzseg a sok vevő idevaló, más falubeli. Mikor a papok harangszó mellett kijönnek a templomból, a nép örege, apraja a hóróstére siet, a honnan a hóró után mindenki a bucsú tulajdonképeni színhelyére siet, mely rendszeren egy fákkal beültetett magaslat. Fák alá terített szőnyegekre ülnek le az egyes családok vendégeikkel egyetemben. A fára egy tejjel vagy friss túróval telt edényt akasztanak; nyáron bárányokat sütenek, vagy bográncokban főzik meg. A dvinab forrásánál a papok megállnak és megáldják a vizet, a melylyel mindenik meghinti magát. Az asszonyok által kirakott eledeleket is megáldja a pap, és egy-egy darabot magának vesz ki. Az egyik családtól a másikhoz menve megáldja a bort és a tejet is, a melyekből szintén kiveszi a maga részét. Ezután késő estig járják a hórót.

Az iparoscégeknek is megvan a maguk külön ünnepe, melyek a vidék szerint más és más napra esnek és² Esnaf-nak nevezetnek. Malko Tirnovoban például a bakolok (szatócsok) újév napját ülik meg; a szabók Athanasz napját, január 18-át; szent György napját a juhászok; Spiridon napját a cipészek, és Modestus napját a földművesek. Stara Zagorában a szücsök az Esnaf napon kívül Ilin napját is megünnepelik, az ácsok meg Tamás napját. Lozen városban a cserepesek ünnepe december 12. A gazdagabb czéheknek pénztáiraik vannak. Ezek a templomban az egész éven át

¹ Ezen elnevezést legelőször Karavelov említi meg «Pamjatnik»-jában. Megemlíti Sapkarev is példabeszédeiben. (Sbornik ot narod. Starini IV. k.)

² Esnaf törökül: iparos czéh.

mécsest égetnek. A tengerparton minden jelentékenyebb napot megünnepeinek. Így a burgaszi kerületben Otanaszkvi faluban Archangel napját, Svt. Nikola faluban Miklós napját, Grammatikovóban szent Petka napját. E napon a faluban a lakosok a templomba mennek és áldozat-állatot ölnek le, a szomszéd falvakban azonban, mint rendesen dolgoznak.¹ Kurban különben mindenütt és minden alkalomra vágnak le. Valamely szerencsés eseménykor, a halottak emlékére, az Isten segítségéért stb. Kurban csak kos lehet, melyet belestől együtt megfőznek a bográcsban. A pap megáldja az áldozatot, a miért bőrét és egy czombját kapja és a megáldás után kis darabokat a jelenlévők között osztatik szét. Az úgynevezett Panaireknél (görög szó = ünnep) is vágnak áldozatot. A panair tulajdonképen Sbor, panairkor veszik és adják el az állatokat, szóval vásárt tartanak. Faluban panairt nem tartanak.

Meg kell még emlékeznünk a *vikanje* szokásról, a mi tulajdonképen a majdnem mindenütt ismert építési áldozat. E szokást különösen a Stara Planina északi lejtőin fekvő falvakban tartják meg. Mikor valamely épületnél a mester-gerendát teszik a falakra, akkor előbb megpihennek; dohányozva, beszélgetve ülnek az építómester közé és értesítik az építőtulajdonost, hogy már pihennek. A tulajdonos csakhamar megjelenik a körükben és pálinkával, borral, különféle ételekkel vendégeli meg őket, miközben minden egyes munkás áldást mond az építetőre és családjára. Most a tulajdonos több méter hosszú vászonnal megérinti az építómester vállát és ezeket mondja: «Nagyon tisztelt ajándék». Ezt ismétli minden munkásnál. Erre az építómester átadja a vásznat az első ácsnak, a ki most helyére teheti a mester-gerendát és a vásznat az ezen lévő keresztre akasztja. Az ünnep vége lakoma, a mi közben mindegyik munkás kap ajándékot.

A *Starci*-nak nevezett menetet, a meso pustuata-nak nevezett vasárnapot követő hétfőn rendezik. Több férfi összeáll egy csapatba cigányoknak, derviseknek stb. öltözködnek. Egy gajdar (dudás) kíséretében házról-házra járnak, hórót táncolnak és ajándékokat gyűjtenek, a mit közösen fogyasztanak el. Azt hiszik, hogy ha ezen menet egy évben elmaradna, úgy rossz termés lenne abban az évben.

A *Mara lisanka* menetet, a Svetlata Sreda napján rendezik, a mely napot a burgaszi kerület több falujában fél ünnepnek tartanak. Az öregek azt követelik a fiataloktól, hogy ezt a napot is épen úgy üljék meg, mint a Svetlata nedeljat. E napon csak könnyebb munkát szabad végezni. A leányok összegyűlve egy leányfejet csinálnak, azután három leánynak a fejkendőjét és pedig két pirosat és egy sárgát úgy kötnek a mesterséges főre, hogy a sárga a közepen legyen. Ezután e fejet egy leány fejére teszik és így az egész csapat a horistére megy. Ezt a menetet nevezik Mara lisankanak. A horisten a legények és az asszonyok várnak reájuk. A leányok most két félhold alakú sorban állnak egymás mögé. A belső sor első leánya kezébe veszi a főt, a mi közben mindegyik sorban két-két leány énekel:

Most annak a nevét ejtik ki, a ki a fejet tartja és neve után a szeretőjének a nevét mondják.

¹ Kurban = kosáldozat.

Minden leány kezébe veszi sorba egymásután a fejet, s minden leánynak ugyanezt a dalt énekelik. Azért teszik ezt, hogy a leányok megtudják, melyikhez melyik legény illik. Végül szétbontják a fejet.

Kukerov napján (a sirnata nedelja hétfője) a legények korán reggel egy kutyát fognak és egy helyre vezetik, a hol már készen áll az akasztófa. A kutyát a teste köré kötött kötélnél fogva felhúzzák az akasztófára. E közben a Kuker (bolond) vezetése alatt, zene kíséret mellett álarcosok jönnek. A kukernek az arca be van feketítve. A másik fő személy a baba, egy asszonynak öltözött férfiú. Ezután jönnek leányok legényeknek, legények leányoknak öltözve. A medvéknek öltötetett kutyákat, rongyokba takart emberek vezetik. Ezek után jönnek a haracarik, a kik a velök szembe jövőket kötéllel megfogják és arra kényszerítik őket, hogy adjanak nekik pénzt, a mit ocsmány képekkel és szavakkal nyugtáznak. A kukert követi a király s több méltóság, közöttük a bíró, a ki mindenkit megbüntethet ok nélkül is. A tisztán öltözött király a méltóságokkal egyetemben egy magasabb helyre ül és a kuker dolgait nézi. A papság mindent elkövet, hogy e szokást megszüntesse. A nép hite szerint a kuker a legnagyobb bűnös, a kihez 40 napig angyalok nem közelednek és a kinek hat hétig a templomba mennie nem szabad. Este a kuker oly ekével szánt, a mely elé két ember van fogva. Néhány barázdát szánt, megcsinálja számláját, összegyűjti a neki járó pénzt. Fizetése rendszeren 2—3 kiló gabona és 50—100 garas.

A Sirnica sagovemi napján minden ember a templomba megy. A vacsorához már korán reggel készülődnek. A gyermekek a Sirnicat csinálják vagyis szalmát, rőzsét raknak egy rakásra. A fiatalság horot tánczol, mert már ezentúl a bőjtben tánczolni nem lesz szabad.¹ Halva-árusítók járnak a faluban és mindenki vesz magának egy darab halvát, melyet estére a lamkanje-nek nevezett szertartáshoz használnak. Minden² mahala készít magának egy Sirnicát valamely magaslaton. Ezenkívül szurokba karókat mártanak, melyeket este a Sirnicával együtt pisztolydurranás és kiabálás között égetnek el. A Sirnica leégése után a gyermekek vigan mennek haza, azt hiszik, hogy a balhák ebben az évben nem csípi őket. Este a rokonok egymást meglátogatják s az egymás ellen elkövetett rosszért bocsánatot kérnek. Ekkor végeznek az úgynevezett lamkanjet is. Egy fonalra halvát kötnek és ezt a gerendára kötik. Ezt az édességet a gyermekek a szájukkal iparkodnak elkapni, de eközben a kezeiket a hátukon keresztben kell tartaniok. Brestovicában a sirnica meggyújtásakor egyúttal a tujanjet is végeznek. Ez abból áll, hogy egy agyagból készített golyó két lyukába gyulékony anyagot tesznek és azt meggyújtják. A legény a meggyújtott golyót szeretőjének a háza felé dobja.

Lázár napján a kis leányok hatonkint sorba járnak a házakat és az úgynevezett Lázárszki énekeket énekelik. Négy leány énekel, kettő tánczol. A tánczolók és énekesek föl is válthatják egymást. Minden családtagnak külön ráillő éneket énekelnek, a miközben az egyik leány az illető családtagnak a vállán tartja a kendőjét, hogy az illető abba pénzt kössön. Gyakran

¹ Halva = édesség.

² Mahala = városrész v. negyed.

kapnak pénz helyett csak tojást. Az ajándékokat a leánykák fölosztják maguk között.

Sirni zagovesni-től Lázár napjáig Prelavskoban nem szabad zárt hórót táncolni (Sfanato hóró), hanem csak nyitottat (bojanec), a hol a tánczoló sor nem zárt. A leányok e helységben és ezen a napon fűzfavesszőkből koszorúkat fonnak és azokat valamennyien egyszerre a folyóba dobják. Azt a leányt, a kinek a koszorúja elsőnek uszik, húsvétnapján kalácsal és tojással ajándékozzák meg.

Strausz Adolf.

ÖSSZEHASONLÍTÓ ÉS TÖRTÉNETI NÉPRAJZ.

I.

A besenyő népnév kétféle kiejtéséről Kazwîni-nál.

Zukarija ben Muhammed el-Kazwîni XIII. évszázadbéli perzsa származású arab író a turk népekről való tudósításait legnagyobbbrészt, mint maga mondja, *Abu Dolef*, *Ibn Foszlan* és *Abu Hamid* útleírásaiból vette, melyeket aztán Kosmographiája illető helyein munkájába iktatott, még pedig a keleti török népekről való tudósításait *Abu Dolef*, a Volga folyam mellékiekről pedig *Ibn Foszlan* és *Abu Hamid* műveiből merítette. *Abu Dolef Miszar ben el-Mohalhal* (szül. *Janbú* városban, közel Mekkához) Bokharából 941-ben Kr. u. *Dsaihâni* számánida vezír nógatására s *Naszri ben Ahmed ben Iszmael* számánida fejedelem pártfogásával hosszú útra kelt a Gangesen túli Indiába s a turkok lakta földrésze. *Abu Dolef* a Volga mentére nem jutott el s azok a besenyők, a kiknél járt, a keleti besenyők voltak, illetőleg az ősi hazájokban maradt besenyők, kikhez úgy jutott el, hogy az Oxus és Jaxartes folyók, tehát a *Maveralnahar*-ban létező izlam hitfelekezeten levő városokat elhagyva *Jarkend* (*Jerkim*)-be ment, onnan aztán *Tahtah*-ba, illetőleg a tatárok földjére, majd a *bedsa* nevű törzshez, kik a tatároknak adót fizetnek s úgy aztán a *bedsnák*-okhoz, kikről megjegyzi, hogy adót senkinek sem fizetnek, s hogy tartományok északfelé a szlávokéval határos. Ezt úgy kell értenünk, hogy a besenyőktől arról értesült, hogy nyugati testvéreik oly földrészen tanyáznak, mely a szlávokéval szomszédos. A besenyőktől a *dsikil* nevű néphez ment, a kik csillagimádók, marhatenyésztéssel nem foglalkoznak, árpából, borsóból s juhhúsból táplálkoznak. Ezekről aztán a *baghrads* nevű néphez s úgy aztán a *tobbat*-okhoz (tibetiek) ment. Kazwîni *Abu Dolef* ezen tudósítását, a mint mondók, átvette saját munkájába s e helyen ő is

bedsnák-oknak nevezi a besenyőket.¹ Munkájának egy második fejezetében azonban, hol a hetedik klimát lakó népekről szól,² a Volga-bolgárok közelemben emlékezik meg a besenyőkről, kiket itt nem többé *bedsnak*-oknak, hanem *bedsne*-knek nevez. Az ezekről való tudósítást sem *Abu Hamid el-Andaluszi*-tól nem vette (megh. 1170-ben Kr. u.), a kire hivatkozik a bolgárokról írt czikkében, sem *Ibn-Fozslan*-tól, kire szintén hivatkozik a szlávokról szólva.³ Úgy gondolom, hogy a mit itten a besenyőkről mond, azt valamelyik Volga-bolgár forrásból merítette, talán *Jakub ben-Noman* bolgár történetíró elveszett munkájából, melyben a Volgabolgárok történetét írta meg; ez a bolgár szerző, kit «bolgár kadhi»-nak neveztek, a XII. évszáz első felében élt. Az itt mondottakból az látszik, hogy míg a köztörök nyelvben illetőleg a legtöbb keleti nyelvben a besenyők *bedsnák*-oknak neveztettek, a Volgabolgároknál nevük *bedsne* volt, mely a magyar *Bessenye* helynévvel, (magyar falu Zalamegyében) egyezik legjobban, de a rendes magyar *Bessenyő* hely- és népnévvel is egyezik a végszótagot illetőleg, a mennyiben mind a két alakban a szóvégző hang magánhangzó, s nem *k* mássalhangzó, mint a többi török nyelvjárásban. És hogy csakugyan a volgaparti bolgár nyelvben a besenyők ethnikus elnevezése *bedsne* lehetett s nem *bedsnák*, abból is következtethető, hogy a Volgabolgár származéknyelvében a *csuvasban* ugyanaz a hangtani tünet fordul elő a köztörök *-k*-ba végződő végszótaggal szemben, a mi a magyarban, az t. i., hogy bizonyos *-ak*, *-äk*, *-ik*, *-ik*, *-uk*, *-ük*-re végződő szavak a *csuvasban* s a magyarban a végző gutturalist elvesztik s magánhangzóval végződnek, p. o. török *balik*, *csuvas pola*, — török *burčak*, *csuvas porža*, magyar *borsó* stb. l. (Ethnogr. V, 22. l.).

Dr. Kuun Géza.

A nagytudományú szerzőnek jelen becses közleményéből egyszersmind azon tanulság következik, hogy a Moesiát meghódító török bolgárok nyelve tényleg azonos, vagy legalább is igen közelálló volt azon nyelvhez, melyből a magyar nyelv török elemei valók, a mint erről több ízben volt alkalmam e folyóiratban értekezni (Ethnogr. V., 21—24.; VI., 139., 384.). Ugyanezt bizonyítja a *bessenyő* népnévnek néhány bolgár földrajzi névben fönmaradt nyoma, minők t. i.: *Pečenevca* falu neve a bolgár Morava folyó mellett, Léskovac közelében, továbbá *Pečensko Brdo* a Sofiától Berkovicába vezető úton (Jireček: Geschichte der Bulgaren, 222. l.). Ezekben t. i. a teljesebb *pečeneg* alaknak, mely szintén előfordul a dobrudzsai *Pečenéga* falunévben,

¹ L. Wüstenfeld kiadása II. részének 390-ik l.

² L. Ugyanezen rész 412. l.

³ L. Ugyanezen rész 414-ik l.

a magyar *bessenyő*, *besenye* alakhoz hasonlatos végzetű változatai mutatkoznak, melyeket alkalmasan úgy magyarázhatunk, hogy a XI. században a bolgárok közt a bessenyőknek neve ismeretes volt még régi, vagyis a törökbolgárból fönmaradt ejtésében is. A *Pečenev-ca* helységnév alaprésze teljesen azonos a régi magyar *Besseneu* alakkal s arra vall, hogy a törökbolgár nyelv is elenyészttette a szóvégi *-k-t* ép úgy mint a magyar nyelvben jelentkező törökség s ma a csuvas nyelv.

Munkácsi Bernát.

II.

A honfoglaló magyarok hajviselete.

Az ezer évvel ezelőtt élt magyarok tetteire, műveltségére, viseletére stb. vonatkozó adatok oly csekély számúak, hogy minden legkisebb adalékot is szívesen kell fogadnunk még abban az esetben is, ha nem egész ismeretlen dolgot ad elélnk, hanem csak valamely már ismertet erősít meg.

A régi magyarok hajviseletére világot vet a salzburgi érsekség püspökeinek következő panasza: «*Quod nos praefati Schlavi criminabantur, cum Ungaris fidem catholicam violasse et per canem seu lupum aliasque nefandissimas et ethnicas res sacramenta et pacem egisse, atque, ut in Italiam transirent, pecuniam dedisse, si . . . ratio ageretur . . . eorum falsitas manifestaretur et nostra innocentia probaretur . . . Ipsi enim crimen, quod a nobis semel factum falso imposuerunt, multis annis peregerunt. Ipsi enim multitudinem Ungarorum non modicam ad se sumserunt et more eorum capita suorum pseudo-christianorum penitus detonderunt et super nos christianos immiserunt.*» («*Abban a miről bennünket az említett szlávok [a morvák] vádolnak, hogy t. i. mi a magyarok miatt a kath. hitet megszegtük és kutyára vagy farkasra meg más szörnyű és pogány dolgokra esküdtünk volna s úgy kötöttünk volna velük békét, továbbá, hogy pénzt adtunk volna nekik, hogy Olaszországba menjenek, ha . . . számadásra vonatnánk, nyilvánvalóvá lenne az ő hazugságuk és kitünne a mi ártatlanságunk . . . Hiszen azt a bünt, a melyről mint egyszer megtörténtről most bennünket hamisan vádolnak, ők több éven keresztül elkövették. Ők ugyan nagyon sok magyart magukhoz vettek és azok [a magyarok] szokása szerint az ő álkeresztényeik fejét is teljesen lenyírták s aztán ránk keresztényekre küldötték.*»¹

Irták pedig ezt 899-ben s annyi kétségtelen e levélből, hogy a salzburgi érsekség püspöke akkoriban a magyarokat egész lenyírt fejűeknek ismerték. Pedig egész ez évig a németek a magyarokkal szövetségben állottak, s így szövetséges társaik külső, nagyon is szembeötlő viseletét nagyon jól ismerhették.

¹ Fejér. Cod. Dip. I. 233.

Hogy pedig e hajviselet, illetőleg haj nemviselet, a pogány magyarok közt tovább is fenmaradt, arra bizonyóságot lelünk Liudprand cremonai püspöknek 868-iki követi jelentésében. Konstantinápolyban járt akkoriban a híres püspök s leírván egy császári udvari ebédet, nagy méltatlankodva említi, hogy Nikefor császár az asztalnál «Bulgarorum nuntium, *Ungarico more tonsus*» (a bolgároknak magyar szokás szerint nyírt követét) elébe ültette.¹ Hogy pedig itt a magyar szokás alatt egész kopaszra nyírást kell értenünk, könnyen látható Liudprandnak azon szavaiból, hol a görög és német császárt összehasonlítja: «A görögök királya — úgymond — hosszú hajú (*crinitus*), szoknyát, ujjast viselő . . . ellenben a frankok királya szépen nyírt (*pulchre tonsus*) asszonyos ruhát megvető . . . »² A rövidre nyírt hajviselet tehát abban az időben németes, a hosszú haj görög, a tövig nyírt haj magyaros vala.

968-tól 1046-ig csak két emberöltő telt el s így nem csoda, ha 1046-ban Vatha még tudott valamit a régi magyarok hajviseletéről s a pogányságra való visszatérést ő is azzal kezdte, hogy leborotválta a fejét s csak három fürtöt hagyott meg.³

A kopaszra nyírt fej szintén egyik oka lehetett annak, hogy az idegen népek a magyarokat török fajta népnek hitték, hisz abban az időben — de még ma is — leggyakrabban külsőségekből itélték meg egy-egy férfinak, meg népnek nemzetiségét. De még más is következik a honfoglaló magyarok hajviseletéből. Az t. i., hogy mennyire tudatlan volt a régi magyarok szokásaiban Béla király névtelen jegyzője. Ő a kióvi csata leírása közben kicsúfolja a tarfejű kúnokat, fennen dicsekszik, hogy a magyarok a kúnok nyírott fejzeit úgy aprították, mint a nyers tököt⁴ s nem tudja, hogy honfoglaló őseink is bizony tarfejűek voltak.

Karácsonyi János dr.

III.

Kígyókövet fujni.

Szarvas Gábor a Nyelvőr XXIII. kötete 385—390. lapjain tárgyalja e ritka szólást és nyelvtörténeti adatok és egyéb levélbeli tudósítások után mint főadalékot közli Lázár Henriknek a kígyó-fúvással összefüggő néphitre vonatkozó füleki levelét. Szarvas a szólásmódot eredeti magyarnak tartotta s csak a zólyommegyei tótságnál talált valami hasonló kifejezést. Nem lesz ennélfogva talán érdektelen, ha itt e tárgyra vonatkozó régi anyaggyűjtésemet közlöm.

¹ Migne. Patrologia latina. CXXXVI. k. 917. — ² U. o. 925. — ³ Hist. Hung. Fontes. Dom. II. 154. — ⁴ U. o. 9.

Ipolyinak annyit leszólt Magyar Mythológiájában a magyar néphit köréből is találunk a kígyókőre vonatkozó adatokat. „A régibb kor valamint a kígyó-, úgy a békakövet is különös óvszernek tartotta, ez sajtáságosan a béka vagy kígyó fejében találtatott vagy az utóbbi koronájának tartatott, mindkettő birtokosától közönségesen arany, ezüst ékszerbe foglaltatott. Így jó elő Bethlen Gábor végrendeletében (b. Mednyánszky kéziratárában) az előszámlált ékszerek közt egy: *kígyókő* s hasonlóan Kiss kassai polgáréban (N. E. 2. 67.) három arany gyűrű, egyikbe vagyon egy békakő“. (Ipolyi M. M. 244. l.) Ehhez a laphoz az adalékok közt (u. o. 579. l.) „ezelőtt koronás kígyókirályok is voltak láthatók, kik ú. m. magukból fújják ki koronájuk drága köveit, melyet olykor letesznek és akkor ellehet ragadni. — — A hit hasonlóan forog fel mindenütt.“ S az ehhez való jegyzetben (br. Mednyánszky Dénes berlini leveléből, Haxthausen utazó tudósításai szerint): mint talismannak az oroszok és poroszoknál is nagy a keletje; az embernek tökéletes boldogságára három ily koronával kell bírnia, az első erkölcsi tulajdonságokat, a másik földi áldást és gazdagságot, a harmadik örök üdvet eszközöl. Peters berlini egyet. prosector, ki ezt egy társaságban br. Mednyánszky előtt beszéli, a felvilágosítást adja, hogy neki többször alkalma volt az árúban és egyesek birtokában előjövő ezen tárgyat vizsgálni s úgy találta, hogy az egyszerűen kifejeletlen malaczfog, mely burokjából épen kitört s melynél a gyökágak felső részeit a zománczanyag még ki nem töltötte, úgy hogy valósággal rovátkáival kis csontkoronát képez. Vajjon ez-e a Bethlen Gábor végrendeletéből alább idézett kígyókő, minőnek b. Mednyánszky véli a leírásnál fogva, hogy tokban van, mikép ezen kígyókoronák is így viseltetnek, s mint egyszerű serpentinkő nehezen fogott volna tokban tartatni“.

Ipolyi e helyeit közli „Aus dem Volksleben der Magyaren“ című művében (1893) dr. Wislocki Henrik is, a ki ebben és egy másik hasonló tárgyú művében (Volks Glaube und Brauch der Magyaren) sok beces anyagot nyújt a külföld előtt ismeretlen magyar forrásokból, főkép Ipolyiból. A kígyókőre vonatkozókat a „Schatzgewinnung“ fejezetben állítja össze (83—86. l.) s Lippertnek a kincsőrző kígyóról szóló általános fejtegetései s Ipolyinak fent idézett adalékai mellett saját adataiképen közli, hogy a magyar „tudós“ kincsásók birtokában rendszeren kígyókő van, mely a fehér kígyó fejéből vagy a kígyókirály koronájából való s atyáról fiúra öröklődik. Régebben előkelő embereink amulettképen nyakukon viselték, aranyba, ezüstbe foglalva. Wislocki maga négy ilyen követ látott, egy arany karpereczen aranyba foglaltat Tamásy háromszéki nemes családnál s hármat kincsásóknál (mind állatfogacskák). Papp Ferencz volt brassói szabómester

egy segédjének, szenvedélyes kincsásónak, kígyókoronájába kereszt és J. betű volt karczolva. Horváth nevű székelly családnak gyűrűbe foglalt, a keresztes-háborúk alkalmából Palesztinából hozott kígyóköve volt, melyről azt tartották, hogy a veszettséget gyógyítja.

Veszettség gyógyítására használt kígyókövekről adatokat találunk a „Schlesische Provinzblätter“-ben, abból az alkalomból, hogy a porosz miniszterium a veszettség elleni titkos szereket kutatta. Először felvetik a kérdést (Neue Folge, Jahrg. IX. 1870. 352. l.): „Es ist ein weit verbreiteter Glaube, dass es Schlangensteine gibt, auch Giftsteine genannt, die, wenn man sie auf eine durch Schlangenbiss oder durch Biss eines tollen Thieres entstandene Wunde legt, das Gift daraus in sich saugen und damit unschädlich machen. Sie saugen sich fest, bis sie ihr Werk gethan, dann fallen sie ab“ stb. Az első terjedelmes feleletet Zeh F. tanító adta Alt-Friedersdorfból. (U. o. 403. l.) Szerinte gr. Sandretzky-Sandraschütz langensbielauai birtokosnak volt több ilyen méregköve, melyek rendre a sebre rakva, ahhoz tapadtak és minden mérget kiszívtak, aztán langyos tehéntejben ismét megtisztultak. Állítólag hittérítők hozták Indiából, a hol a kis fekete gömbölyű köveket *Cobra*-köveknek nevezik, azt állítván, hogy a szemüveges kígyó (*Cobra capello*) fejében találhatók. Mások szerint különféle gyógyító szerek keveréke, a braminok s a manillai ferenczrendi barátok titka; még mások az orrszarvú szarujának belsejéből valóknak mondják a köveket. Junge. Wüstewaltersdorfi bírónak is van ilyes köve, mely nagyon sok kígyómarást gyógyított meg. A vérző sebre teszik, oda tapad s ha teleszívta magát, magától lehull, aztán langyos kecsketejben megtisztul s ismét a sebre kerül mindaddig, míg többé nem tapad oda. Egy másik felelet szerint (u. o. 562. l.) Pitschenben is van ilyen kő, Matuschka Eloise grófnő birtokában. A harmadik felelet szerint (u. o. 1871. 186. l.) az ú. n. méregkövet régebben csat-dísznek használták, fényesre csiszolt kénkovából állott. A kígyókő pedig biztosan használt, ha a megmárt tag már nagyon megdagadott is. (V. ö. Treichel A., Volksheilmittel gegen die Wasserscheu. Verhandlungen der Berliner Anthropologischen Gesellschaft. 18. März 1882. 243—246. l.)

A kígyótól származtatott kőnek kígyó marása ellen való használata sympathikus szernek látszik, mint a kutya marásának a kutya szőrivel való gyógyítása. A kígyókő eredete keletre, Indiára mutat s valószínűleg az indiai kígyókultusszal függ össze. De ide nem követhetjük ez alkalommal, hanem beérjük azzal, hogy röviden rámutatunk a kígyókőnek a német mondában és néphitben való szerepére.

A két legfontosabb Csehországból való:

„Bizonyos időben összegyűl valamely vidék minden kígyója körbe a legtekintélyesebb köré; ennek fejére sziszegnek mindaddig, a míg ragadós anyag támad, mely aztán kővé keményedik. E kígyókó makkalakú, átlátszó és sötét smaragd színű, alant lapos, és a hol oda van növe, három lyuk van rajta. A kígyó, mely viseli, soha sincs egyedül, hanem mint királynőt, sok kígyó kíséri, hogy nem egykönnyen lehet hozzáférni. De ha lyukas fazék alatt hangyabolyba kígyót teszünk, sziszegésével maga köré fogja gyűjteni a kígyókat mind, s egy közeli tölgyfán ülve könnyen meg lehet löni a királynőt“. (Gerle, Historischer Bildersaal, II. köt. 123. l.)

„A vidék kígyói néha egybegyűlnek és sziszegve egy tojást alakítanak, melyet el kell kapni, mielőtt a földre esik. A merész tojásfogónak gyors lovon kell a kígyók elöl menekülnie; de a tojás nagy értékű volt, arany abroncs övezte és a vizen fennúszott. A kié volt, az mindig szerencsés és győzelmes volt harczban és perben“. (U. o. II. 124. l.)

Német mondák szerint a kígyó elpusztul, ha az ember elveszi arany koronáját, melyet fürdés előtt letesz, vagy a mérgét, melyet egy parti kőre tesz, mielőtt a vízbe megy; más esetben megölik a tolvajt, ha megkaphatják. (V. ö. O. Henne-am Rhyn. Die deutsche Volkssage, (II. kiad. 1879. 113—117. l.) E. L. Rochholz: Schweizersagen aus dem Aargau (1856. II. köt. 6—7. l.). Felsőrolunk a kígyókőre vonatkozó némely német mondát: A Jurakígyó szemében karbunkuluskő van (Stöber, Elsässische Sagen, 1.) A zürichi kígyó szerelemkövet ejt Nagy Károly serlegébe (Züricher Neujahrsblatt der Stadtbibliothek, 1842. 4. l.). A berni hegyi sárkány (Stollenwurm) fejében fényes drágakő van (Rebmann, Gespräch von Bergen, Niesen und Stockhorn, 1620. 138. l.).

A kígyókővel rokon természetű a békakő; gyógyító és élethosszabbító erejű; a varangy fejében van. E köveket buffariní lapides-nek nevezték és összetévesztették a gúlás gomb alakú megkövült Echinites csigákkal. Híres a Shakespeare hasonlata (As you like it, II. felv. 1. jel. „like the toad, ugly and venomous, wears yet a precious jewel in his head.) A szepesi békátó békáiról azt hiszik, hogy belükben arany szemek vannak.

Még csak egy fontos adatot akarok felhozni, nyelvbéli rokonainknak, az Enare-tó melléki lappoknak a kígyókőről való hitét illetőleg. A kígyók főnökeikkel minden évben gyűlésre jönnek össze, itt minden alattvaló indítványt tehet, s a főnök törvényt lát nemcsak a kígyókra, hanem más állatokra és emberekre, a kik a kígyóknak ártalmukra voltak. A gyűlés után annak a helyén az ú. n. törvénykövet találhatni, mely ugyancsak jó szolgálatot tehet annak, ki peres ügyben magánál hordja. (Al. Castrén, Reisen nach Lappland, übers. von Henrick Helms, 1853. 77. l.)

A délszlávoknál nem találtam nyomát a kígyókőnek, de igen az északiaknál, kikhez valószínűleg germán hatás következtében jutott. Talán a szlávok által került aztán hozzánk, ámbár a mi rokonainknál is láttunk analógiát.

A kígyókő a folklóre szempontjából is igen érdekes; kívánatos volna, hogy a hazai népek körében behatóbb puhatólódzások történének e hit elterjedését és alakulatait illetőleg.

Az itt felsorolt adatok tulajdonképen nem nyelvészeti természetűek, de mint tárgyi mozzanatok talán hozzájárulhatnak a nyelvi tényeknek, különösen a szólásmód eredetének tisztázásához. Közzétételükre kivált az indított, hogy e kérdéshez két év óta, a mióta a mindenre figyelő Szarvas felvetette, nem találkozott hozzászóló. Hasznos volna, hogy nyelvészet és néprajz lehetőleg mindig karöltve haladjanak és kiegészítsék egymást, mint a hogy ez nálunk kiváltképen Munkácsi Bernát úttörő dolgozataiban történik.

Herrmann Antal.

ŐSTÖRTÉNETI CSENDÉLET.

A honfoglaló magyarok természetrajzi ismereteihez.

Horváth Gézának a természettudósok millenniumi vándorgyűlésén e tárgyról tartott fölolvasása, melyet fönt (337. l.) a «Pester Lloyd» tárcza-közleménye alapján ismertettünk, megjelent időközben a Természettudományi Közlöny októberi számában magyarul is, még pedig ezúttal kissé bővebb alakban, annyiban t. i., hogy itt a szöveget hosszabb jegyzetek kísérik, többnyire olyan tételek igazolásával foglalkozva, melyeket minapi közleményünkben kifogásoltunk. Nagy elégtétel számunkra az a megjegyzés, melyet a szerkesztőség — nyilván nem azért, hogy vele nekünk szivességet tegyen — szükségesnek talált e cikknek végére illeszteni, a melyben t. i. kijelenti, hogy «sokban nem ért egyet» munkatársával, «nem egy állítását nagyon bizonytalanak, sőt határozottan tévesnek is tartja», s csak azért közli e cikket, mivel «alkalmat akar nyújtani ez érdekes kérdés megvitatására». Ez a lelkiismeretes s tudományos szerkesztés eljárása, mely sohasem téveszti szem elől a magasztos czélt, melyet hivatva van szolgálni, hogy t. i. olvasó közönségét a tudomány kérdései s a kutatás módszere felől helyes irányban tájékoztassa, ne álutakon, délibábok felé, hanem az igazság valódi forrásaihoz vezesse. Észrevételükkel a Természettudományi Közlöny szerkesztői elkerülték azt a hibát, melyet pl. minden tiszteletünk mellett a «Századok»-

nak lehet fölrónunk, a hol t. i. bő lére eresztett cikkekben, minden kritika nélkül szűkölködő, mondhatni hajmeresztő névbonzolgotások és fejtegetések alapján *irtisi osztjásoknak* magyarázhatják a szkithákat, hunnokat, kazarokat, masszagetákat s még egy csomó, ezekkel egy fajba sorozott különféle népeket, a nélkül, hogy a szerkesztő egy árva szóval is jelezné a szerzővel bizonyára nem egyetértő nézetét, s útbaigazítást adna az ily munkák értékét illetőleg. Hiába, a mi tudományos viszonyaink mellett — midőn a szakfolyóiratok közönségét jóformán csupa avatatlan műkedvelők, közép- és felsőiskolai tanulók, tanítók, meg tanárok alkotják — nem lehet a szakközlőnyt pusztá küzdőtérnek tekintenünk, melyen akár mily tudománytalan és módszeretlen tusáknak szerkesztői bírálat nélkül helyt engednünk lehetne; az ily folyóiratoknak, ha feladatuknak komolyan megfelné akarnak, tekinteniök kell közleményeik becsére, tanúságos voltára is; nem a kuriozum, hanem a tudományos érzék nevelése és erősítése bennük a követendő cél, melyet azonban nem maszlag-táplálékkal, hanem az alapos, körültekintő búvárkodás nemes gyümölcseivel lehet elérni.

Horváth G. említett jegyzeteiben különösen sokat vesződik azon eredmények lerontásával, melyekre a magyar népies halászat műszavainak vizsgálata nyomán jutottam. «A finn-ugor elmélet hívei — így írja ő — a kik a magyarokból mindenáron finn-ugorokat szeretnének csinálni, *elméletök érdekében* az ősmagyar-ságot is tősgyökeres halásznépnek igyekeznek feltüntetni. Így Munkácsi Bernát (Ethnographia IV. évf.) nagy szorgalommal iparkodott a magyar halneveket és a halászati szerszámok magyar neveit, legalább részben az ugor nyelvekből származtatni. De elfogulatlanul vizsgálva a dolgot, meggyőződhetünk, hogy a közül a 19 hálnév közül, melyet M. ugor eredetűnek tart, a magyarság *egyetlen egyet sem vett át* közvetlenül az ugoroktól; mert a 19 név közül 1 a tatárból (*sőreg*), 11 a szlávból (*keszeg, kecsege, görgicse, dörgicse, ön. viza. meny-hal, harsca, csik, buczó, tok*) és 3 a németből (*küsz, göcse, süllő*) került nyelvünkbe, 4 név eredete pedig még homályos s egyelőre meg nem fejthető (*süger, ponty, baksa, tat-hal*). Meglehet ugyan, hogy e 19 név közül egynémelyik eredetileg az ugor nyelvekből származik; de a magyarba *okvetellenül csak a szláv nyelvekből* került bele“.

Itt mindenekelőtt azt kell kérdenem, vajjon mi szoros kapcsolata van a finn-ugor «elméletnek» a halászati műnevekkel, hogy ezeket amannak «*érdekében*» mindenáron finn-ugornak kelljen magyaráznunk? Hát csakugyan épen ezeken a finn-ugor halneveken épül ama gyűlöletes tan, s Hunfalvy Pál, ki az összes halnevek közül pusztán az általános *hal* nevezetnek tudta még finn-ugor eredetét, feladta volna e nélkül ethnologiai hitvallását? Avagy nyelvészeti kutatások vezették-e Regino prümi apátot, Árpád kortársát, midőn

a magyarokról azt írta, hogy «*venatu ac piscatione victum cottidianum queri-*tant», s hogy «*venationum et piscationum exercitiis inserviunt*», s fölsímet finn-ugor szóegyezések vesztegették-e meg Herman Ottónak ítéletét, midőn a magyar halászat néprajzi vizsgálata nyomán, nagybecsű könyvének vég-eredménye gyanánt kimondotta ama tételét, hogy «bárhonnan jött legyen a magyarság, *halászó vidékről kellett jönnie*», valamint «hogy az emberiség ősfoglalkozása, a halászat, *mindenesetre e nemzetnek is ősfoglalatosságai közé tartozott?*» Valóban, ha H. G. azon elfogulatlansággal végzi bírálói tisztét igénytelen munkálatom eljárása s törekvése fölött, a melylyel fentidézett jegyzetében olvasói előtt szépeleg, tekintetbe kellett volna vennie, hogy ama 19 halneven kívül, melynek másait a finn-ugor nyelvek terén véltem föltalálhatónak, 47 halnévnek *szláv* és *német* eredetét bizonyítom, 5-nek pedig török-mongol nyelvterületen keresem párjait; mi, azt hiszem, minden józan ítélő szerint, nem nagyon vall olyféle törekvésre, hogy a magyar halterminológiára mindenkép finn-ugor bélyeget süssek. De H. G. nemcsak állítja, hanem bizonyítgatja is az én finn-ugor előítéletemet; lássuk ezért közelebbről, mennyit érnek ellenvetései.

A tizenkilenc ugor eredetűnek tartott halnév közül egy, t. i. a *sőreg*, a tatárból való — így hangzik a kifogások elseje. Igaz, hogy van a volgai tatárban is: *süjruk* „sterlet“, mely mellett még a kojbaltatárból is idéztem (Ethnogr. IV., 176.) *sāraχ*, *sārīg* alakokat. Ámde kimutattam, hogy kivétel nélkül megvan e szó valamennyi finn-ugor nyelvben is, még pedig (a mi a szó eredetének megítélésében döntő jelentőségű) nemcsak a magyar *sőre-g*-ben is föltetsző végképzővel, hanem a nélkül is: így található a cseremisiz *šerenkē*, votják *čorīg*, luzai zürjén *čerik* alakok mellett közzürjén *čjeri*, az osztják *sāraχ*, *sāral*, *sorēχ* alakok mellett az éjszaki nyelvjárásban *seuri*; sőt a nyugati nyelvekben a szóközépi *r*-nek teljesebb hangzású *rg* változatára is akadunk, mint a mordvin *sārgä*, finn *sārki*, észt *sārg*, lapp *sārga* halnevek igazolják. A szakavatott nyelvkuató mindezeknél fogva nagy kétke-déssel kell hogy fogadja a szó eredeti hazájának a törökségben való fölvételét, annál is inkább, minthogy itt a *süjruk*, *sāraχ* alakok nem elemezhetők; sőt, tekintve a Felső-Jeniszej vidékén lakó kojbalok területi közelségét az osztj-ákokhoz, azt az eshetőséget fogja valószínűbbnek tartani, hogy a kojbal-tatárokhoz a szó az ugor-osztjákoktól került, a volgai tatárba pedig az in ultima analysi szintén finn-ugor eredetű orosz *sevrjuga* («*acipenser stellatus*») alak hatolt be s idomult hangzásában a szókincs egyéb hasonló elemeihez.

Tizenegy finn-ugorból magyarázott halnév — mondja továbbá tudós ellenfelem — a szlávból való; ezek t. i.: *keszeg*, *kecsege*, *görgicse*, *dörgicse*, *őn*, *viza*, *meny-hal*, *harcsa*, *csik*, *buczó*, *tok*; mert szerinte «azt csak nem

tagadhatjuk, hogy sokkal közelebb állanak hozzájuk a szláv *viza*, *tuk*, *harča* v. *hrča*, *men* (recte: *meń*), *čik*, *bucov*, *keszega* és *kečiga*, mint a megfelelő ugor *vunž*, *sox*, *sart*, *mäwël*, *seg*, *muχseñ*, *käsëñ* és *koqsëñ* nevek. Szent igaz, hogy «nem tagadhatjuk»; sőt éppen ezen alapszik abbéli felfogásom, hogy átvételi viszony van közöttük, még pedig ellenkező irányban, mint bírálóm gondolja, úgy t. i., hogy e szavak nem a szláv nyelvből kerültek a magyarba, hanem megfordítva a magyarból, illetőleg magyarféle nyelvek teréről a szláv nyelvekbe. Erre pedig mindegyik esetben megvannak a magam jó okai. Ezekre nézve mindenekelőtt azt kell megjegyezni, hogy a magyar *őn*, *öny* hálnévnek a szlávtságban semmi nyoma; ez tehát a magyar halnevek ősisége utolsó nyomig való kiirtásának magasztos érdekéből került a szláv származással bélyegzett szavak közé. — A *keszeg*-et illetőleg H. G. figyelmét, úgy látszik, kikerülte az a később közlött (Ethnogr. V., 75.) észrevételem, hogy végső eredete szerint vogul *käsëñ*, *koqsëñ*, *käseuw*, osztják *kašeu* rokonnnyelvi másaival egyetemben, mint közös őskori átvétel, *iráni* területről való, a hol t. i. az összetban *khäsag*, *khasag* «flusssisch» adat található (v. ö. még ehhez Erkert «Die Sprachen des Kaukasischen Stammes» könyvéből: varkun *χavš*, akusa *kavš*, chürkila *ghavš*, lak *χhaba*, arcsin *χabχi*, andi *χami*), mely mellett megvan még *khaf*, *khäf* «seefisch, gesalzener fisch», yidgah *khqv*, *kop* «fisch». Ezeket tekintetbe véve, szó sem lehet a magyar *keszeg*-nek szláv eredetéről s a szerb *kecega* «weissfisch» halnevet kétségtelenül magyarból való átvételnek kell magyaroznunk. — A *kecege* hálnév szlovén *kečiga*, lengyel *czeczuga*, új-görög *κεττρυγα* másaiban Miklosich szerint a kezdő *ke*- szótag «nem szláv eredetre mutat» (l. Nyelvtud. Közl. II., 471. és Nyelvőr XI., 268.): tessék immár választani szláv nyelvtudományi megbízhatóság dolgában Miklosich és Horváth Géza között. — A *görgicse* és szerb *grgeč* «perca fluviatilis» egyeztetésénél Miklosich azt jegyzi meg, hogy az utóbbi «homályos eredetű szó; az egybevetéséhez kétség fér» (l. Nyelvőr XI., 168.): H. G. biztosabban tudja, hogy a szerb alak a szlávtság eredeti birtoka s erről való meggyőződésében a finn-ugor nyelvekből idézett hangtanilag pontosan egyező adataim sem képesek megingatni. — A *dörgicse* «acerina cernua» hálnév, azonosnak magyarázva a merőben más, t. i. «gobio fluviatilis» értelmű *görgicse* hálnévvel, természetesen szintén a szlávtság ölébe hull; noha ott van a mindenkép egyező vogul *tärkä* «perca cernua», osztják *tära* «acerina cernua, kaulbarsch» permi *darga* «kaulbarsch» stb. (l. Ethnogr. IV., 175.). — A magyar *harcsa* ruthén *harča* mása Miklosich szerint is magyar eredetű (Nyelvőr XI., 220.); a tót *hrče* hálnév pedig a szlávtság egyéb területén ismeretlen lévén, különösen az egyeztethető finn-ugor alakok mellett a szláv eredet nem vitatható.

Egyébként is a tót *hrče* elvárható magyar alakja **hercse*, **hörcse* volna (mint cseh *hrče* «auswuchs», szlovén *grča* «knoten im holze» = magyar *görcs*). — A változatos alakú *buczó*, *buczok*, *baksa* «aspinus rapax» halnév mellett a pusztán szerbben található *bucov* «alburnus mento» szintén kétségtelenül magyar eredetű. — A magyarországi szlávoknál eltérjéd *čik*, *čyk* «cobitis fossilis» = magy. *csík* a szlávság további területén ismeretlen, itt eredetileg nem magyarázható; ellenben a rokonyelvek adatai (osztják *sex*, vog. *sí* «gadus lota» stb.) alapján képzésnek bizonyul. — A *viza* és *menyihal* széltiben el vannak ugyan terjedve a szlávságban; de a felhozott finnugor egyező alakok tanúsága szerint ősi átvételeknek tekintendők, a mint az előbbire nézve e tényt Asbóth Oszkár is elismeri (Szláv szók a magyar nyelvben, 34. l.). Ha mindezekkel szemben H. G. «bajosán» képzelheti el, «hogy a benszülött, régóta megtelepedett szlávok nem ismerték volna a saját vizeikben élő halakat», s hogy «csak az idegen nomádoktól, a jövevény magyaroktól kellett volna azt megtanulniok»: erre nézve csak azt jegyzem meg, hogy nem állítottam ezt magam sem sehol; sőt általában azt tartom — mint minapi cikkemben is érintettem (Ethnogr. VII., 340. l.) s újabban, épen H. G. közleménye alkalmából, Szily Kálmán meggyőzően bizonyítja (Természettud. Közlöny 560. l.) — hogy a műnév eredete egymagában nem nyújt elég biztos alapot műveltségtörténeti következtetésekre, s hogy ehhez még különösen az összehasonlító néprajz és okiratos történet egybevágó tanulságai is szükségesek. Mindenesetre «nem a logika» pusztán, mint H. G. hiszi, mi ilyen kérdésekben dönt; mert vannak bizony e téren logikaellenes dolgok is: lehettek pl. a nyugaton letelepedett, földműveléssel foglalkozó szlávok általában műveltebbek a keletről jövő nomád magyaroknál; de egyes irányokban, még pedig nemcsak országlás, hadviselés, hanem esetleg iparszerű foglalkozások (pl. akár a halászat terén) is akadhattak ezeknél is követésre és alkalmazásra méltó dolgokra. Különben sem mindenkor progresszív a kulturhatás, igen gyakran tapasztaljuk a regresszív irányt is: kannibállá fajulhat az angol is, ha sokáig kannibálok között él.

A szlávsággal bélyegzett elősorolt halneveken kívül még hat halnév veszélyezteteti tanulságával az ősi magyarság halászatkerülő jó hírnevét; ezen a bajon H. G. úgy segít, hogy kettőt¹ közülök németnek, négyet pedig homályos eredetűnek jelent ki. Német a *kűsz*, *kisz* «alburnus lucidus»; mert van német *göse*, *gösen* «leuciscus jesus». Birálónkat nem alterálja, hogy az utóbbi szó tényleg megvan nyelvünkben, de *göcze* alakban; míg a *kűsz*, *kisz*

¹ H. G. ugyan hármát kifogásol e csoportban (*kűsz*, *göcze* és *süllő*); de ezek közül a *göcze*-re magam mondom, hogy eredetiségét kétségessé teszi a ném. *göse*, *gösen* «ein weisssfisch, leuciscus jesus». (Ethnogr. IV., 176.)

mindenkép jól egyezik az osztják *kelsi, kilsi* «leuciscus rutilus, cyprinus barbatus», zürjén *kelči* «cyprinus» szóval. — Másik német halnév volna a *süllő, szellő, süll* «lucio-perca», melynek német mása a dialectikus *schiele, schill*: v. ö. ezzel szemben finn *salakka* «cyprinus alburnus», *silakka* «haring» stb. (l. Ethnogr. IV., 182.). — Hogy a H. G. «homályos és egyelőre meg nem fejthető» jelzetű halnevei valóban azok-e, azt megítélhetni a következő egybevetésekből is: magy. *tat*-hal «tinca vulgaris»: vog. *taɣt* id. (Ethn. IV. 183.) | magy. *süger, sigér, sügre* «perca fluviatilis»: vog. *sukér*, osztják *šogor* «coregonus lavaretus» | *ponty, pontyó, potyka*: osztják *peňas* «hecht», szamojéd *peča, pit, pettä, pičü, pitü* id. | *baksa* «aspis rapax»: osztják *moɣsaň, muɣsaň* «coregonus moksun» stb. (l. Ethnogr. IV., 182.).

Minthogy H. G. felfogása szerint a magyar nyelv legősibb elemei az ő török szavai, útjában állanak azon halnevek magyarázatai is, melyeknek nyomait a törökségben vélem felismerhetőknek. Ezeket tehát a következőképen rontja le: a *csabak* ismeretes a törökség egész vonalán, melyből, mint ezer más szó, átment az oroszba is; H. G. tehát azt veszi föl, hogy e szavunk nem a törökből került, honnan szókincsünk annyi eleme származott, hanem az oroszból, melylyel közvetlen nyelvi érintkezést eddigelé nem lehetett igazolni. — A *göte*-nek elismeri ugyan török eredetét, de az megint nem *hal*: nagy tudósan lefözi a néptudatot, mely mégis «*göte-hal*»-nak nézi. (H. O. meghatározásában: «szervezetük szerint a kétéletű állatokhoz közeledő, tehát átmeneti *halalakok*»; v. ö. tatár *kältü* «gyik: mongol, tunguz *keltege* «karausche»; magyar *csik* «cobitis» és «lacertus», sőt «*piócza*» is.) — A *karda, garda, gargya, galla* szerinte «tisza magyar nevé» (értsd: nem igazi nevező szó, hanem jelzős kifejezés; azaz = «*kardos keszeg*»; hogy magánhangzói végzete micsoda elem, azzal a népetimologia alapjára helyezkedő magyarázónk nem törődik. — A *czompó* és *kándró*-ra nézve pedig kifogyván minden egyéb kifogásból, egyszerűen azt jelenti ki, hogy «bizonytalan eredetűek», noha ősiségük fölvételére elég alapot gyujtanak az idézett török, illetőleg mongol és szamojéd alakok (csuvas *šamba* «gadus lota», szamojéd *šumboň* «muksun» | mongol *ɣadaraň* «aesche»), s azon körülmény, hogy velünk szomszédos idegen nyelvekben semmi nyomuk.

Kiirtani sikerülvén ily módon az utolsó adatig a halneveket az ősi magyar szókincsből, értekezőnk mint valami mesebeli hős, ki a hét fejű sárkánynak levágta már hat fejét s a hetediknek kaszabolásához fog, most diadalmasan a *halászati szerszámok* műneveinek magyarsága ellen fordul. Ehhez két jeles fegyvere van. Egyik az ignorálás, melylyel agyonhallgatja pl. a magy. *póné* «kecزهáló» és vogul-osztják *pon, pun* «kecزهáló» azonosságát, vagy a *para* szó elterjedését az uralmelléki rokon nyelvek egész.

vonalán. Másika a szláv területre való száműzés, melynek áldozatul esik a *vejsze* is «szláv hangzása» miatt, noha elismeri róla fejtegetője, hogy «nem akadt még eddig a szlávországban nyoma», míg másrészt rokon nyelvi párjai még «kerítés»-féle alapértelmét is világosan előtűntetik (l. Ethn. IV., 161. s v. ö. vog. ūs «vár. kerítés»). Azonban minden vitéz hadakozás ellenére, ennek a hetedik sárkányfejnek betörhetetlen kemény csontjai is vannak: hősrünk kénytelen megadni magát s beismerni, hogy a *háló* mint finn-ugor, a *gyalom*, *horog*, *szigony* pedig mint török eredetű szavak mégis csak ősi elemei a magyar szókincsnek. Kérdésnek marad immár, hogyha a honfoglaló magyarok tényleg nem tudtak a halak között megkülönböztetni egyebet, mint az egy *sőreg*-et — a mint ezt millenniumi értekezőnk tanítja — mire alkalmazták mégis a *hálót*, *gyalmot*, *horgot* és *szigonyt*? Lehet, hogy szerinte a régi magyaroknál a *háló* csupán *szűnyog-háló* értelemben járta, lévén tényleg a keleti mezőségeken sok szűnyog s lévén maga a *szűnyog* szó is ősi, azaz török eredetű.

Azonban ne tovább! Előítélettel és szándékos rövidlátással lévén dolgunk, amúgy is hiába vesztegetjük a szót. Sajnálatos, hogy az ethnologiai elfogultságnak ama kórja, mely eddigelé főképp dilettans nyelvismerők és történetírók köréből szedte áldozatait, most már jelentkezni kezd természettudósaink táborában is, hol pedig a szaktárgy minősége legtöbb módot nyújt annak megtanulására, hogy nem a *szív*, hanem az *ész*, nem érzések és hajlandóságok, hanem a mellékezőkat nem ismerő, objectiv, körültekintő és lelkiismeretes kutatás vezethet egyedül tudományos igazságokhoz.

Munkácsi Bernát.

I R O D A L O M.

Zeitschrift des Vereins für Volkskunde.

Neue Folge der Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft, begründet von M. Lazarus und H. Steinthal. Im Auftrage des Vereins herausgegeben von *Karl Weinhold*. IV. und V. Jahrgang, 1894—1895. Berlin.

Németország ethnographusainak és folkloristáinak egy, jobbára Berlinben lakó kisebb töredéke néhány évvel ezelőtt egyesületet alakított a német császárság székvárosában. Ez egyesület folyóirata a Lazarus és Steinthal néppszichologiai és nyelvtudományi közlönye örökösének és folytatójának vallja magát a címlapján, habár a nyelvtudományt csak közvetve és csupán néppszichologiai adataival szolgálja némiképen, a néppszichologia számára pedig jobbára

szintén csak összehasonlítási anyagot gyűjt a néprajz összes ágaiból. A «Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft» különben is annyira magán viselte megalapítónak szellemi bélyegét, hogy a Herbart-féle iskola e két hívének visszavonulta után nem is volt föntartható. Az 1859 óta több mint egy negyedszázadon át fönállott folyóirat czége azonban elég vonzónak tetszhetett arra, hogy meggyökeresedni csak vajmi nehezen tudó s részben nem is igen hosszú életű újabb organumok is a homlokukra tűzzék, legalább reklám gyanánt. Erre ugyan a «Verein für Volkskunde» folyóiratának épen-séggel nincs szüksége, mert mindig elég érdekes és változatosan értékes tartalmával úgysis méltán elvárhatja, hogy a szakkörök figyelme feléje forduljon.

Az előttünk fekvő két évfolyam nyolcz füzete is teljes mértékben rászolgál e figyelemre s egynémely dolgozatának suggestiv tanulságai miatt is megérdemli, hogy a hazai néprajz munkásainak tágabb körében is felkeltsük e folyóirat iránt az édeklődést, a melynek talán a vele való közelebbi megismerkedés lesz a szerintünk vajmi kívánatos gyümölcse.

A IV. (1894.) évfolyam I. füzetében *Hauffen* (Adolf) az Ausztria-Magyarország területén élő *német népdalról* értekezik elég terjedelmesen (1—33. l.), és dolgozatának tanulságát abba foglalja össze, hogy a diasporában élő német népdal alig mutat valami számbavehetőbb idegen hatást. Minket közelebbről az értekezésnek kivált az erdélyi szászok és a felvidéki németség népdalairól szóló részletei érdekelnek. Amazokat illetőleg *Hauffen* a szász népdalok érdemes gyűjtőjének, *Schuster Vilmosnak* (Siebenbürgisch-sächsische Volkslieder; Hermannstadt, 1865.) felfogásához csatlakozik, a ki a folklore e termékeit három főbb réteghez tartozóknak tekinti. Ezek közül a legrégebb a bevándorló ősök magukkal hozott népdal-kincse; a második a XV. és XVI. század folyamán főleg vándorló mesterlegények, kereskedők és zsoldos katonák által külső Németországból behozott dalok (kivált a legszebb balladák) nagyobb száma; a harmadik és legifjabb pedig az újabb, már felnémet irodalmi nyelvvel is magát késői keletűnek valló import. E rétegek mellé sorakozik még az időben az előbbi hárommal párhuzamosan elhelyezkedő negyedik: t. i. az erdélyi új hazában keletkezett dalok csoportja, melyet már a helyi körülményekre való vonatkozásai is ilyenül engednek felismerni. Kiemeli a szerző a szászok népdaljai közt a tulajdonképeni történelmi népdal hiányát, a melyért csak történelmi viszontagságok által alkotott általános emberi helyzetekre való vonatkozású dalok nyújtanak némi kárpótlást. Szól továbbá a különféle egyházi és családi ünnepeket kísérő, kivált a lakodalmi és a temetési (sirató vagy bucsúztató) dalokról, a melyek nála érintett analogiái sorában nem említi a szláv és magyar párhuzamos jelenségeket, hogy csak az egészen közeliokről szóljunk. Jóval rövidebben

végez a szepesi és más felvidéki megyékben lakó németiség dalaival, melyekről csak Schröernek a bécsi akadémia értekezései (Sitzungsberichte XXV., 213—272.; XXVII., 176—218.; XXXI., 245—292.; XLIV., 253—436.) során megjelent közleményei alapján emlékszik meg.

Bolte (Johannes) a «*halál-koma*» világszerte elterjedt meséjének bibliographiája után e téma néhány régebbi német változatát közli, még pedig I. Hans Sachs «*Der pawer mit dem dot*» (1547.) című mesterdalát; II. Wolff Henrik «*Der gfatter Dot*» című verszetét (1644.) és Praetorius «*Das patengeld machet reich*» (Der abentheuerliche Glückes-topf 1669. Kap. 17.) című elbeszélését. A bibliographiában csak Ipolyinak a «*Zeitschr. für deutsche Mythol.*» I., 262. (1853.) közölt trencsénmegyei változata, Gaal-Stier 4. sz. meséje és Wlilocki egy erdélyi cigány meséje van megemlítve a hazánkbeli variánsok közül.

Nagyobb szabású és az évfolyam mind a négy füzeten végig húzódik *Sartori* (Paul) tömérdek adatot egy középpont köré csoportosító monographiája a *czipőnek* a *néphitben* való szerepéről, mely 1. a lábnyom sympathikus erejét, 2. a láb termékenyítő, 3. szerencsét és áldást adó varázsát, 4. aphrodisikus erejét tárgyalja a befejező fejezetben; majd pedig szól: *A*) I. a czipő és a növényzet tenyészeté közötti néphitbeli összefüggésről, II. a czipő mindenféle egyéb áldásos hatásairól, III. a czipő- mint aphrodisikus jelképről; *B*) a czipő- mint méltóság jelvényéről és a hozzáfűződő sajátos jogszokásokról; *C*) a czipő- mint a felhő jelképéről, különösen a «hét mérföldet lépő csizma» meséiben, a rémek járása (das wilde Heer) és a bolygó zsidó mondáiban, a különféle ördög-, óriás-, törpe-, boszorkány-, lidércz-, házi és vízi manókról, erdei és mezei szellemekről, a zivatarról és kincés babonákról szóló mondákban.

Englert (Anton) a Spessart-vidékről való német *bölcsődalokat* közöl becses felvilágosító jegyzetek kíséretében. *Christaller* (J. G.) az afrikai Aranyparton gyűjtött *néger mesék* közül mutat be négyet, a melyek sorában a legérdekesebb az «ember hálátlanságáról» szóló híres mese változata (I. Benfey: Pancsatantrája I. 194—199., 202—222.; II. 128—132.). Magyar változatai közül I. Gaal Gy.: «*Märchen der Magy.*» (1822.) 8. sz.

Singer S. két igen elterjedt középkori regetárgy (I. a Genovéva-legendához közel álló téma, I. Bédier: Les Fabliaux, Paris, 1893. 119. l.; Gaston Paris: Romania, XIX. 315. s köv. l.; II. Holland: Crestien de Troies, 64. l. és az ó-francia forrásból folyó középfelnémet költemények) *buddhista legendákból* való eredetét teszi (az újabban meglelt keleti párhuzamokra utalással) legalább is valószínűvé.

Haase (K. Ed.) német *sípszó-keltő versikéket* közöl, a minők magyar

változatait lásd Kiss Áron «Magyar Gyermekjáték-gyűjtemény» 19. l. *Hell* (Thomas) a tiroli Gsiess-völgy (a Pusterthal egyik mellékvölgye) egy parasztházának tipikus életét és hagyományos szokásait ismerteti. *Baumgart* (a III. évf. 144. lapján megkezdettek folytatólag) közép-sziléziai babonákat és szokásokat közöl.

A II. füzetben *Rehsener* (Marie) a tiroli *Gossensass* (a Brenner-hágón) egy tipikus parasztgazdaságának a természetes évkörben mozgó hagyományos életét rajzolja folytatólag (l. a Zeitschr. III. évf. 40—55. l.), a közvetlen megfigyelés minden jellemző részletre kiterjeszkedő tüzettségével és azzal a jóleső meleg színezettel, mely a néplélek nyilvánulásainak hű visszatükrözésére ép oly szükséges, mint a szakértelem iskolázott fegyelmzettisége.

A második hosszabb közlemény *Sajaktzis* (Georg) tollából a macedoniai *Bitolia-Monastirban*, a szerző szülővárosában élő s a gyermek születését és első pár hetét illető *graeco rumun* szokásokat ismerteti, a melyekben a későbbi szláv hatásokon át is könnyen felismerszik az antik hagyományok mélyebb rétege.

«Das Kinderlied vom Herrn von Ninive» czímen *Bolte* (Johannes) egy német gyermekversike számos változatát állítja egybe és kíséri visszafelé menőleg egész a XVII. század közepe tájáig. *Wossidlo* (R.) pedig a *halálra*, temetkezésre, a végső dolgokra és a test- meg lélekre vonatkozó *mecklenburgi* közmondásokat és szólásmódokat állítja egybe. *Vogt* (Friedrich) egy régebbi cikke (Zeitschr. III. 349—372.) folytatásaképen ma is dívó népszokások régi forrásokban lelhető nyomait böngészi össze, ezúttal a Szent Iván tűzének, tehát a nyári napfordulat ünnepének egyik járulékát, a *tűzkarikák röpitését* tárgyalván, a mely a magyarországi németiség egy részénél is megvan. (L. Ethnol. Mitheil. I. B. 3. Heft 338—340. Scheibensonntag.)

Pichler (Adolf) a tiroli népköltés apróságaiából közöl «Schnadahüpf»-eket, találós meséket és gyermekversikéket; *Ivanoff* (S.) pedig a *bulgáriai törökök* népéletéből ismerteti a bőjtöt s a lakodalmi szokásokat, a melyek leírása még a III. füzetben is folytatódik, megtoldva a nagyobb ünnepeken szokásos birkózások és egyéb versenyek leírásával.

Az ezen füzetben (ép úgy mint a többiekben) fölötte változatos *kisebb közlemények* sorából, a melyek némelyike becses adalékokat szolgáltat a nagyobb cikkekhez is, kiemeljük különösen a *Biegeleisen* lemergi *zsidó-német* elbeszéléseit, a melyekre nálunk is nagyobb figyelem irányulhatna, ha az ilyenben jártasabbak és folklorisztikus szempontokat is felbecsülni tudók velük behatóbban foglalkozni nem röstelnének.

A III. füzetben *Lukas* (Dr. Franz) a *világtojás kosmogoniai ősképzetének* elemzése kapcsán az idevonatkozó mondákat vizsgálja, kiindulva abból a

tételből, hogy a világ keletkezéséről szóló hitregék alapjául a következő három föltevés szolgál: 1. A világegyetem mai alakjában, nevezetesen a szilárdnak képzelt égboltozat, tojáshoz lévén hasonló, eredetileg is ilyen volt s e tojás egyes részeiből keletkeztek a világmindenség részei. 2. A látóhatár szélén naponkint, látszólag (legalább sok helyütt) a tengerből kiemelkedő nap szintén nagy tojáshoz hasonló, a mi egy őseredeti világtojásnak a tengerből való felbukkanásában láttatja az őskor embereivel a teremtés egyik legnevezetesebb mozzanatát. E tojásból kelt ki a napisten, minden földi élet oka és alkotója. 3. Minthogy minden szerves élet magból, tojásból, petéből támad, ez meg a nemzés folyamatában termékenyül meg: a világ teremődését is ilyen módon kellett az ősebernek elképzelnie.

A füzet második nagyobb értekezése a *számoknak a dán néphitben és népszokásokban* való szerepéről szól (*Feilberg* H. I. tollából) s csak a köv. füzetben nyeri befejezését. *Maurer* (Konrad), Izland régiségeinek egyik legalaposabb ismerője, annak a középkori hiedelemnek jár nagy körültekintéssel és a nála megszokott szigorú történelmi kritikával utána, a mely szerint *Izland* szigete egy *tüzes* és egy *jeges pokol* hazája lenne s kimutatja, hogy legalább az elsőt illetőleg a későbbi híresztelések ősi pogány képzetekkel való összefüggése ki nem mutatható; a másodikat nézve pedig, az adatok gyér volta miatt egyelőre a kérdés el nem dönthető.

Iwof (Franz) *német ház- és telekjegyekről* szóló régibb dolgozatai kiegészítéseül újabb adalékokat közöl. Az ő cikke és Sartori fentismertetett értekezésének befejező része után pedig társulatunk titkárának, *Herrmann Antal* dr.-nak egy tömör kis monographiája következik a naptári év dátumaihoz fűződő magyarországi babonákról, a melynek külön levonata hazai szakembereink nagyobb része előtt is bizonyára ismeretes, úgy, hogy e helyütt csak jeleznem kell a becses dolgozatot, mely honi forrásainknak a külföld számára jórészt hozzáférhetetlen volta miatt, e szélesebb elterjedésű s már nyelvénél fogva is kozmopolita jellegű folyóiratban igen jó szolgálatot tesz; de még a hazai szakembert is sok fáradságos utánjárástól menti fel, ha a tárgyról tájékozódni óhajt.

Az V. évfolyam (1895.) I. füzeté élén *Bartels* (Max) nagy irodalmi apparatusra támaszkodó értekezése áll a *betegségek eligzéséről*, a melynek magyarországi (magyar, erdélyi, szász, cigány) adatai mind *Wislocki* Henrik jeles ethnographusunk német nyelvű kompendiózus munkáiból vannak merítve. A szerzőt (Ploss H. becses monographiái újabb kiadásainak érdemes gondozóját és bővítőjét) e tárgyban alapos orvostudományi ismeretei is kitűnően támogatják.

Hartmann (Martin) az iszlám-vallású kelet tréfás elbeszéléseinek iro-

dalmából mutat be néhány nevezetesebb gyűjteményt. *Schell* (O.) német kiolvasó versikéket közöl. *Amalfi* (Gaetano) *Voltaire* «Zadig»-jának két keleti eredetű elbeszélése forrásait mutatja ki. Ez epizódok elseje (Zadig, 13. fej.) a világszerte elterjedt pajzán elbeszélés a ravasz menyecskeréről, ki udvarlóit úgy tréfálja meg, hogy körülbelül ugyanakkorra rendeli őket magához szerelmi légyottra. Ez alighanem indiai, az értekező be nem bizonyított nézete szerint azonban persa eredetű s a nyugat-európai irodalmakba már a középkorban (valószínűleg több csatornán át is) beszivárgott téma egy magyar változata népmeséink kincséből is fel van már jegyezve a «Nyelvőr» III. köt., 369. l., «A hamis menyecske» czímen. Keletindiai variánsai közül én eddig csak a Somadeva (Brockhaus I., 137. l.) verzióját ismertem, míg Amalfi a Vrihat-Kathának egy egészen hasonló elbeszélésére utal. (Quarterly oriental magazine, Calcutta, 1824. márcz. füzet 71. l.) A második epizód szintén a legelterjedtebbek egyike, t. i. «A zarándok és az Isten angyala», a mely témáról nálunk legutóbb *Binder* Jenő értekezett igen alaposan.

A füzet néhány, szűkebb kör érdekelttségére számító további közleményét itt mellőzve, áttérünk a II.-nak tartalmára, a melyből a szerkesztőnek a sziléziai mondák *viziasszonyairól* szóló értekezése, továbbá a westphaliai Münsterben szokásos *Lambertus*-ünnep ismertetése, *Lemke* (Elisabeth) dolgozata az *ős- és ókor gyermekjátékairól*, *Haase* (K. Ed.) thüringiai találós meséi, *Kahle* (B.) éjszaki, főleg svédországi betegség-igéző ráolvasásai az említendőbbek.

A III. füzet első cikke *Erik Ejegod* dán király Cyprus szigetén való eltemetésének mondáját ismerteti. *Schwartz* (Wilhelm), a német mythologusok egyik legérdemesb veteránja, a béka, varangyos béka és földi giliszta éjszakanémetségű népies neveinek (topographiai térképpel illusztrált) egybeállítással mutatja meg, hogyan kell az ily detail-kérdéseket áttekinthetően tárgyalni és az adatok rendszeres csoportosításából tanulságos eredményt levonni.

Fränkel (Ludwig) a tündér- és sellő-fogásra vonatkozó néphit ismertetése kapcsán annak az *Odysseia Polyphem*-epizódjára emlékeztető egy vonását, t. i. a kyklopsnak azzal való rászédését állítja párhuzamba, hogy a ravasz Laertida ormótlan óriási ellenfelének «Senki» néven mutatkozik be. E vonás számos népmesébe is átment, egyik bizonyítékául annak, a mit az értekező nem igen akar meglátni, hogy a népmesék óriási kincsesházában tömredék genuin néphitbeli ősbútorzat mellett akárhány klasszikus műirodalmi dísz tárgy is akad. Ilyen szerintünk a Polyphem-rege említett vonásával párhuzamos epizód is a legtöbb oly helyen, a hol többi járulékával való szoros összefüggése is az Odysseiából való származását bizonyítja. A mi azonban nem zárja ki azt, hogy e vonás némely másféle természetű és eredetű mondákban is meglehet, sőt ezeknek néhol szerves tartozéka is.

Schlossar (Anton) stájerországi gyermekversikéket közöl, *Amalfi* pedig Vottiero egy elbeszélése címén «az önféjú asszony» ismeretes adomájának irodalmi és népies változatait állítja egybe, melyek közül néhány a mi népünk-nél is járatos. *Heilig* (Ottó) régi német ráolvasásokat közöl, *Güttée* (August) pedig a flandriai cselédtartási szokásokat ismerteti. *Wossidlo* (R.) a mecklenburgi népnek a természetéletre vonatkozó szólásmódjaiból, köz- és szokásmondásaiból állít egybe dús gyűjteményt, melynek a következő füzetben van a folytatása.

A IV. füzet elején *Schmidt* (Erich), a német irodalomtörténet nagynevű tanára a berlini egyetemen, régibb irodalmi tanúkat szólaltat meg a német népdal történetéhez, a minek példájára a mi irodalombúváraink is lehetnének alkalomadtán némi tekintettel arra, hogy a folklóre egyes elemeinek régi irodalmi emlékeinkben elszórt morzsáit felszedegessék.

Prato (Stanislaó), a népmesék egyik legszorgalmasb bűvára, a nap, hold és csillagok, mint szépség-symbolumok szerepéről értekezik, a milyenekül ez égitestek kivált számos népmesében és népdalban említvék. A nélkül, hogy a szerzőnek Müller Miksa és Gubernatis nyomdokain ködös régiókba kalandozó mythologiai fejtegetéseit helyeselhetnők: annyit mégis készséggel elismerhetünk nagy olvasottságra valló tanulmányáról, hogy az ily népmesei részletek néplélektani szempontból való vizsgálata, még oly egyoldalún elfogult alapról kiindulva is, vezet némi tanulságra, ha bizonyos módszeresség vezérfonalán halad.

Klemm (Kurt) egy indiai parszí *Hamupipőke*-mesét mutat be; *Haase* (K. Ed.) régibb közleményeit folytatva (*Zeitschr.* III., 71.), német találós mesékkal gazdagítja a füzet tartalmát; *Reiterer* (Karl) stájer boszorkány- és vadorzó-babonákat közöl, *Weinhold* (K.) pedig *Szent Ulrikról*, kivált mint a kártékony mezei és házi állatkák, főleg a patkányok és egerek ellen segítő szentről állít egybe régibb és újabb néphitbeli adatokat.

Mind a két évfolyam valamennyi füzetében gazdag irodalmi rovat követi az apróbb vegyes közleményeket, a melyek használhatóságát, valamint az összes cikkekben való könnyebb tájékozódást tetemesen elősegíti a kötetek végén levő pontos és részletes *tárgymutató*. Ilyennek az «*Ethnographia*» olvasói is vajmi nagy hasznát vehetnék s még jobban le lennének e tartalmas folyóirat szerkesztője iránt kötelezve, ha e bizonyára sokunk nevében nyilvánított óhajom teljesítésének valahogy módját ejtené!

Katona Lajos.

Alsó-Fehér vármegye magyar népe. Ethnográfiai tanulmány; írta *Lázár István*, nagy-enyedi főgymnasiaumi tanár. Ára 2 frt. Nagy negyedrért. 211 l. ábramelléklettel. (Különnyomat Alsó-Fehér vármegye monográfiájából.)

Szerzőnek neve nem ismeretlen néprajzi irodalmunkban. E folyóirat tavalyi évfolyama közölt tőle két igen becses ismertetést a *nyílhúzással* történő földosztásnak Nagy-Enyed vidékén fönmaradt érdekes szokásáról, továbbá az alsó-fehérmegyei *juhtenyésztésről*. Jelen műve ugyane vidéknek összefoglaló néprajzi leírását nyújtja rendkívül bő anyaggal és mintaszerűen szabatos előadásban. A bevezető rész az alsó-fehérvármegyei magyar lakosság számát és elemeit tárgyalja általában; ezután rátér annak *antropológiai* ismertetésére, 44 férfi tüzetes méreteit közölve. A szélességi index embereinél 81, minélfogva azok a subbrachykefalok közé sorozhatók. Az arc orthognát. Legáltalánosabb a gesztenyebarnaig menő sötétszöke haj, szürke vagy világosbarna szem és gyöngén veres arczszín. A haj általában sima; némelyiknek a melle, másnak a czombja is finom szőrrel van fedve. A szem közép nagyságú, bennülő. Az orr legtöbbször egyenes és vékony; e mellett található jó számban homorú orr is. Az ajkak keskenyek és gyengén pirosak. A termet magasságának közép mértéke 169 cm.; a magyar faj rendes mértékénél (163 cm.) nagyobb; a nők alacsonyabbak. — A *ház és fölszerelése* leírásában a szerző részletesen foglalkozik az építkezéssel, a kapufajták (vessző-, deszka- és léczkapu) ismertetésével, a házrészekkel és bútorokkal. E fejezethez hét szép kivitelű rajz is csatolódik. — A *ruházat és táplálkozás* tárgyalása után terjedelmesen vannak ismertetve a *népies foglalkozások*, ezek sorában különösen a földművelés, szövés, hímzés, állattenyésztés, tutajozás és a malomipar, mely utóbbihoz a malom kimerítő leírása csatolódik, mindenütt a magyar műnevek hű közlésével. — A *népszokások* két bő fejezetet foglalnak el. Kiemelendő ezek tartalmából itt a *hapsa*. Ha valamelyik gazda marhájának vagy disznájának baja esik, úgy hogy előreláthatólag mihamar elpusztulna, a kár eike-rülése céljából az illető állatot levágják s egyenlő részekre darabolva hapsára hívják az ismerősöket. «Megállapítják egy darab hús árát, a mely mindenestre alacsonyabb a folyó húsnál s a Küküllő mentén *nyilat*, Enyed vidékén *czinkust* húznak, hogy minden vita nélkül megosztozzanak. Erre a czélra egyenlő hosszúságú s vastagságú pálczásokat vágnak; egy-egy ilyen fadarab a nyíl, vagy czinkus. Mindenki rávési a maga jegyét, felmutatja s a kitett kalapba veti. Mikor minden nyíl együtt van, egy gyermekkel a nyilakat egyenkint kihúztatják; a kihúzott nyilak gazdái a kirakott sorban veszik át a maguk osztalékát» (54. l.) — A *fönő* leírásához érdekes találós mesék csatlakoznak, itt-ott alliterációval, pl. «*Harcsa vóna, farka vóna, vidra vóna, vére vóna; farka nincs, vére nincs mégis állat a világon*» (lepke). — Becses néprajzi anyagot nyújtanak a *játékok és tánczok* leírásai is. — Különösen tanulságosak a *lakodalmi és temetkezési* szokások. Amazok közül idézzük itt pl. a következőket: «Mikor a szülők megegyezésre jutottak, az örvendetes megoldás reményével biztató *vígjáték* lép fel, mely apró bonyodalmakkal s czerimóniákkal lassítja a mese folyását. A két főhős egyelőre kicsiny s passzív szerepkörre van szorítva. A legény törekvését a *kérő násznagy* és neje, a *nyüsző asszony* pártolja; a leány birtokbavételét ennek akarata ellenére is, akadályozni a *kiadó násznagy*, vagy *lányos gazda* van hivatva; a menyasszony állandó kiséretét, közvetlen védelmét a *nyüsző v. nőszőrő* lányok képezik; a *vígjáték* állandó jóhangulatáról a *vőfélyek* gondoskodnak; ügyes és beszédes legények a *vőlegény* legjobb barátai közül» (77. l.). Ez igen ősi szokás maradványa lehet, mely nagyon emlékeztet a vogulok nászolásánál dívó kicsinyesen bosszantó, akadékoskodó alkudozásokra (l. ezekről Pápai Károlynak «A vogul házasság» című jeles értekezését a Hunfalvy-albumban); kár hogy a

szerző ilyen tárgyalás szövegét nem is nyújtja.¹ A legény *«sirató»*-ja (legényi élettől való bucsóztatója) alkalmával több tréfa között a következőt is említi szerzőnk: «Egy legényt deszkára fektetve kinyújtóztatnak, kezére fabábut kötnek s beviszik a szoba közepére. A cigány gyászhoz illő szomorú nótákat játszik a fejénél. A legény pedig olyan, mint egy második Pálbeli szép Antal: „szeme mosolygólág, szája csokolólág, lába felugrólag”. Lassankint a zene ütemére mozgatja lábait, kezével a fabábukat a deszkához ütögeti; gyorsabb ütemre gyorsul a mozgás is; végre felugrik, összeüti bokáját és nagyot rikkantva járja végig a szaporáját.» (80. l.) Hasonló lefolyású egy vogul medveünnepi tánczjáték is. A menyasszony látszólagos kierőszakolásának, a régi nászharczok residuumainak is akadunk itt igen érdekes jelenségeire. — A temetkezés leírásánál különösen fölhívja figyelmünket az a szokás, hogy *«a koporsónak a sírverem mélyén oldal-fülkét nyitnak, melyet padmaj-nak neveznek»* (94. l.). Ilyen eljárást találtunk fentebb a mongolok és sínai tatárok temetkezésénél is (l. 303. és 319. ll.). Dr. Karácsonyi János értesítése szerint «Szalacson, Biharmegyében a katolikusok szintén *nem egyenesen a sírgödörbe* teszik a koporsóban levő holttestet, hanem *a sírgödör oldalán még egy külön üreget vájnak*, szlávosan: *padmalyt* s ide dugják be a koporsót». Szerinte «lehet különben, hogy ez a régi katakombák utánzása, vagy egyszerűen csak czélszerűségből történik, mert így a sírhalt nem roggyan össze». — Meghatók a szerző közötté *sirató versek* (nem kántor-csinálmányok-e?). — Szerfőlött becések a *néphit* fejezetének adatai is. Íme pár mutató: «Türben a mult év nyarán történt, hogy idegen faluból jött „tudós asszony” valami *kagylóhéjat* mutogatott s azt mondta róla, hogy *sárkányfő* s az a tulajdonsága van, hogy megmutatja, hol van a pénz elásva a földben» (100. l., lásd Herrmann Antal értekezését a *kigyókó*-ról ugyane füzetben). A monda szerint: «Három lidércz elfoglalja az üveghegyet s fogságba ejti a *Napot, Holdat és Hajnalcillagot*. Sötétség, hideg, terméketlenség s inség lesz mindenütt. Egy szegény ember *hetedik fia, Napfi János*, a ki táltos, a király megbízásából útra kél keresni a vilárosságot; keresztapja, a *táltos kovács* segítségével aranypatkós lovon fölmege az üveghegyre, hihallgatja a lidérczek anyját, mikor az anyeivel fia megérkezéséről beszélget; elibik megyen s egyiket a rézhídon, másikat az ezüsthídon, harmadikat az aranyhídon birkózásban s egyéb vetélkedésben erős küzdelem után legyőzi s rendre feltűnik a király országában először a *Csillag*, aztán a *Hold*, végre a *Nap vilárossága*.» (100. l.) Hasonló mondat dolgoz fel a Kalevala 47. és 49. éneke. Emitt: «Louhi, Pohjala nagyasszonya (az éjszak hatalmas boszorkánya), a gyérfogú vén anyóka a szép napot fogva ejtő, a holdat is megkeríté, a holdat a görbe nyíról, napot fenyő tetejéről s el is vivé legott haza a borongós Pohjolába; a holdat ő elrejtette, tarka bérczek közé tette, a verőfényt beigézte, aczel-hegyek belsejébe». A Kalevfiak Ilmarinenhez, a híres ünnepelt *kovács*hoz fordulnak, hogy készítsen *ez számukra új napot és új holdat*, s ez készített is aranynapot, ezüst-holdat, fel is aggatta őket «a jegenyefenyő csúcsára, lüczfenyőnek sudarára; de biz a hold csak nem süttött, nem árasztotta a nap derűt». Váinemöinen, a finnek «Napfi»-ja, megtudja, hogy a nap és hold Pohjolában a hegyek belsejében van elrejtve, megütközik

¹ Fontos maga a *nyüsző* nevezet is, melynek értelme nyilván nem más mint: «nászoló» («nyüsző asszony» = «nászoló asszony»). A vogulban a «nász nép» neve: *üüp, üüp*, ebből *üüpli* «nászol, nőül kér», *üüplyti* «nősül, házasodik». Ezen *üüp* szónak szabályos mása a magyarban: *nyü-* (eredetibb *nyü-* helyett); l. az *u-ü* változásra nézve: Nyelvtud. Közl. XXV. 185. és 282. ll.); ebből a *nyüsző* alakjakép mutatókozó *nyüszige* csak olyan képzés, mint *vadász-, halász-* (*nyüsz-* = **nyüész-* oly összevonással, mint: *nász*; v. ö. vogul-osztják *naj* «nő, úri nő» és a *vadász, halász* névszókat).

Pohjala hőseivel; győzelmet nyer s nagy küzdelmek után kiszabadítja a napot és holdat rejtetekből. Látván a finn és magyar mondák e megegyezését, rendkívül kíváncs volt, ha bővebb értesítést nyerhetnének a fent idézett mondáról s egybegyűjthetnők annak összes változatait egyéb vidékekről is. — A *hold foltjában* az alsó-fehérmegyei nép «embert lát, ki botjára támaszkodik s a kapczáját kiterítette, hogy szárogassa». — «A föld a nagy vizen úszik, három szent hal (*czakhel, czakhal* = *ezethal*) tartja a hátán, s mikor egyik vállán únja a fáradságot, a másikra fordul; ilyenkor támad a *földingás*». (101. l.). — «A nehéz időt a *sárkány* okozza; mikor a felhőben a farkát megcsóválja, a felhő *kotolni* (dörögni) s nemsokára *tojni* kezd. Az olyan alantjáró, hamuszürke felhőtömeget nevezik sárkánynak, melynek tarajos felülete (háta) van és a vihar kavargatja. Ha két ily felleg összeesap, akkor harezolnak a sárkányok.» (101. l.) — Nyelvészeti szempontból is nevezetes, hogy az *ördög*-öt vidékenként *ördöng* hangzással ejtik; a boszorkánynak neve Bükkös vidékén: *ördöngös szüle*. — A babonás népszokások közül igen tanulságos az, hogy «*az újon épült ház földjébe eleven állatot ásnak el, hogy a tisztátalan azt bántsa, ne a beköltözőket*» (102. l.). — A kevésbé ismeretes mythikus lények közül sok értékes adat található műünkben a *varkulács*-ra, *prikulics*-ra, *lödércz*-re, *esumá*-ra, *salamonár*-ra, *fehéréMBER*-re, *bányarém*-re; bőven vannak tárgyalva a *varázslás* és *kuruzslás* módjai is. — Érdekes *csillagnek*e: *vacsora-csillag*; *fias*-cs., *rend*-cs. (három áll egy renden), *kereszt* (télen nyugaton, nyáron keleten), *félkenyér*, *egészkenyér*, *göncziszekér*, *Szentpéter pálczája*, *koszorú*, *oláhtáncz* (melynek apró csillagai kereken állanak s pislogatnak, vagyis egyszer egyik, másszor másik tűnik fel a szemnek), *égütja* (= *tejtű*, melyen a cigányok szalmát vittek s elhullatták; 101. l.). — A nyelvjárás leírása, tájszók, személy- és helynevek közlése magyarázatok kíséretében töltik be az utolsó fejezeteket. Becsessé teszi e művet a hozzá csatlakozó népköltési gyűjtemény is, melyben kiejtés szerint való hű leírással 22 mesét, két vallásos példázatot és 65 népdalt (balladaszerű énekekkel vegyest) találunk. *Munkácsi Bernát*.

TÁRSULATI ÜGYEK.

Jegyzőkönyv

a «Magyar Néprajzi Társaság» 1896. október 31-én tartott fölolvasó és választmányi üléséről.

Munkácsi Bernát dr. elnöklete alatt jelen vannak: *György Aladár* társalelnök, *Vikár Béla* főtitkár, *Herrmann Antal* dr. titkár, *Zolnai Gyula* dr. pénztáros, *Weiss Jenő* ellenőr, *Melich János* dr. könyvtáros: *Balásy Dénes*, *Balassa József* dr., *Baróti Lajos* dr., *Borovszky Samu* dr., *Gárdonyi Géza*, *Jancsó Benedek* dr., *Joanovich Pál*, *Katona Lajos* dr., *Kúnos Ignác* dr., *Lázár Béla* dr., *Lindner Ernő*, *Sármay József* dr., *Sebestyén Gyula* dr. választmányi tagok.

Szép számú közönség jelenlétében *Vikár Béla* «Népballadáink összegyűjtéséről», *Melich János* és *Herrmann Antal* az «Egy követ fujni» szólásról szóló dolgozataikat előterjesztik.

Fölolvasó ülés után választmányi ülés.

Elnök a jegyzőkönyv vitelére *Melich János* könyvtárost kéri föl.

Főtitkár előterjesztései : 1. Nikolics Fedor báró és Borovszky Samu választmány tagságukat megköszönték. — 2. Társaságunkat a Földrajzi Társaság jubiláris díszgyűlésén *Szalay Imre* min. tanácsos, társ-alelnök, *Vikár Béla* főtitkár, *Kúnos Ignác* dr. vál. tagból álló bizottság képviselte. 3. Mélt. Hunfalvy Pálné férje «Magyarország ethnographiája» cz. művének jegyzetes példányát ajánlja föl kiadás végett; a kiadásból származó jövedelem Hunfalvy-alapként kezelendő. A társaság levélben köszöni meg ez ajándékot s megbizva a főtitkárt, hogy a kiadás ügyében járjon el.

Vikár Béla főtitkár «Népballadáink összegyűjtéséről» czimű értekezéséhez gazdag eszmecserre fűződvn, a választmány megbizva a főtitkárt, hogy a balladák gyűjtése iránt propagandát indítson, a lapokban fölhívást tegyen közzé s eljárásáról jelentést tegyen.

Főtitkár indítványára az ügyrend értelmében segédtitkárrá *Melich János* dr. könyvtáros választatik; díjazására a főtitkár följajánlja az ez évre részére előirányzott tiszteletdíjnak eddigelé ki nem utalványozott részét.

Zolnai Gyula pénztáros jelenti, hogy *Weiss Jenő* ellenőr 100 frtot ajánlott föl a társaságnak, *Kuun Géza* gr. elnök ur pedig az «Ethnographiá»-ban megjelent elnöki beszéd tiszteletdíját, összesen 22 frt 50 krt ajándékozta a társaságnak. — Örvendetes tudomásul szolgál.

Pénztáros jelenti, hogy a pénztárnak 1896. október 31-én 2479 frt 86 kr. bevétele, 1822 frt 57 kr. kiadása volt, s így készpénze 657 frt 29 kr.

A könyvtárost a választmány utasítja, hogy a jövő ülésre jelentést tegyen.

Az ügyrend értelmében *György Aladár* társ-alelnök elnöklete alatt a társaság anyagi helyzetének előmozdítására bizottság alakul, melynek tagjaiul megválasztatnak: *Gárdonyi Géza*, *Herrmann Antal* dr., *Jancsó Benedek*, *Kúnos Ignác*, *Lázár Béla*, *Munkácsi Bernát*, *Sebestyén Gyula* dr., *Strausz Adolf*, *Weiss Jenő*, *Vikár Béla*, *Zolnai Gyula*.

Pénztáros előterjesztésére tagokul fölvételnek: *Bartha József* dr. múzeumi tiszt Budapest (aj. *Zolnai Gy.*), *Bíró Albert* tanító Makón (aj. ua.), *Bünker Rajmund* tanító Sopron (aj. *Herrmann Antal*), *Fürst Mór* Budapest (aj. *Weiss Jenő*), *Harrach József* fővárosi tanár (aj. *Vikár Béla*), *Hevess Kornél* dr. (aj. *Munkácsi B.*), *Milkó Dezső* dr. ügyvéd (aj. *Weiss Jenő*), *Sochán Pál* akad. festő T.-Szt-Márton (aj. *Melich János*), *Spitzer Gyula* (aj. *Weiss Jenő*), *Székely János* dr. főorvos Hátszeg (aj. *Herrmann Antal*), *Szendy Árpád* zeneakad. tanár (aj. *Vikár Béla*), *Turóc-szt-mártoni Tót Múzeum* (aj. *Herrmann Antal*), *Weiss Zsigmond* földbirtokos Felesúth (aj. *Weiss Jenő*), *Vollay Izidor* tanító Kis-Palugya (aj. *Zolnai Gy.*).

A Magyar Néprajzi Társaság tagjegyzéke.

Alapító tagok:

Auer Róbert, Bp. Eötvös-tér 2	50 frt
Balla Sándor, Bp. Erzsébet-körút 38	50 „
Bartha Sándor dr., Bp. Egyetem-u. 9.	50 „
Borovszky Samu dr., akadémiai irodaigazgató, Bp. (könyvadományt adott)	—
5 Brankovics György, szerb metropolita, Karlócza	50 frt
Dunkel V. K. gyártulajdonosó, Kassa	50 „
Fekete József író, Bp. József-körút 36.	50 „
Gyulai Pál főrendiházi tag, egyet. tanár, Bp. Sándor-u. 13	50 „
Ifj. Heidelberg Mór, Bp. Nagy korona-u. 4.	50 „
10 Herrmann Antal dr. tanár és neje, Bp. Szent-György-u. 2. (könyvadományt adott).	

Hornig Károly br. püspök, Veszprém	50 frt
† Hunfalvy Pál főrendiházi tag	50 "
Joannovics György nyug. államtitkár, Bp. Király-u. 57. (kötelezvényt adott)	—
József királyi herceg, Alesuth	50 frt
15 Király Pál tanítóképző tanár, Bp. Naphegy	50 "
Kőrösi József dr. statisztikai intézeti igazgató, Bp. Vigadó	50 "
Kúnszentmiklósi ev. ref. főgimnázium	50 "
Kuun Géza gr. dr., Maros-Németi	50 "
Lindenbaum Mór, Bp. Andrásy-út 27.	50 "
20 Nicolits Fedor br. orsz. képviselő, Bp. Wesselényi-u. 66	50 "
Óvári Ferenc dr. ügyvéd, orsz. képviselő, Veszprém	50 "
Pintér Sándor ügyvéd, Szécsény	50 "
Schneller István egyet. tanár, Kolozsvár	50 "
Segesvár szab. kir. város	50 "
25 Szily Kálmán miniszt. tanácsos, akadémiai főtitkár	50 "
Torma Zsófia tudós, Szászváros	—

Rendes tagok és előfizetők :

Abel Janka polg. isk. tanítónő, Fogaras.	Benedek Elek, szerkesztő, Bp. Erzsébet-körút 12.
Ágai Adolf dr. szerkesztő, Bp. Athenaeum.	Benedek János, tanár, Czegléd.
Alberti község (u. p. Pitvaros), Csanád m.	Benyey Antal tanító, Kiskirályhegyes, u. p. Apátfalva.
Alexics György dr. tanár, Bp. Kereskedelmi Akadémia.	Beniczky Attila, Bp. Erzsébet-körút 22.
Angyal Dezső tanár, Bp. Vinczellér-képző.	Berezeller Imre dr. orvos, Bp. Deák-tér 1.
Apátfalva község, Csanád m.	Berez Antal, igazgató, Bp. Rottenbiller-u. 3.
Apponyi Sándor gr., Lengyel (Tolna m.).	Berezky Endre dr., orvos, Kőbánya.
Aradi gimnáziumi tanári könyvtár.	ifj. Berger Sámuel, könyvkereskedő, Nagyvárad.
Aradi Kölcsey-Egyesület.	Berzeviczy Albert dr., val. belső titk. tanácsos, Bp. Andrásy-út 50.
Arany László, Bp. Bálvány-utca 7.	Berzsenyi Gusztáv, igazgató, Kunosvágása.
Ardelean János József, plébános Kétegyháza.	Binder Jenő, realisk. tanár, Brassó.
Asbóth János, képvis., Bp. «Angolkirálynő».	Bíró Albert, tanító, Makó.
Ásbóth Oszkár dr., egy. tanár, Bp. Eperkert-utca 25.	Bodola Sándor, tanár, Sepsik-Szentgyörgy.
Babics József, urad. igazgató, Zombolya.	Bogisich Mihály püspök, Bp. Vár, Ország-ház-utca 3.
Bachát Dániel, ev. esperes, Bp. Kerepesi-út, Luther-udvar.	Boncz Ödön, miniszt. osztálytanácsos, Bp. Kultuszminisztérium.
Badies Ferenc dr., gimn. igazgató, Bp. Várfok-utca 10.	Borbély Sándor, tanító, Vác.
Bajai áll. tanítóképző.	Bozóky János plébános, Jász-Dósa.
Baksay Sándor, ev. ref. esperes, Kun-Szt-Miklós.	Brádi g.-kel. román gimnázium.
Balassa József dr., tanár, Bp. VIII. ker. gimnázium.	Brassói áll. keresk. akadémia.
Balásy Dénes, polg. isk. tanító, Bp. Fő-út 51.	Brassói polg. leányiskola.
Ballagi Aladár dr., egy. tanár, Bp. Kinizsy-utca 29.	Brassói Magyar Kaszinó.
Banekovich János, tanító, Nagy-Kanizsa.	Brózik Károly, tanár, Bp. II. k. realiskola.
Bánóczy József dr., igazgató, Bp. Rabbiképző.	Brüll Alfréd, Bp. Andrásy-út 9.
Baróti Lajos dr., főrealisk. tanár, Bp. Fortuna-utca 7.	Budai Paedagogium.
Bartal Antal, igazgató, Harasztí.	Budai Paedagogium Ifjúsági Könyvtára.
Bartalus István, tanár, Bp. Muzeum-körút 27.	Budapesti II. ker. áll. tanítónő-képző, Csalogány-utca.
Bartha József dr., könyvtártiszt, Bp. N. Muzeum.	Budapesti VI. ker. áll. tanítónő-képző, Andrásy-út.
Békéfi Remig dr., tanár, Bp. Zerge-u. 6.	Budapesti I. ker. felsőbb leányiskola.
Bellosics Balint, tanár, Baja.	Budapesti VI. ker. áll. főrealiskola.
	Budapesti Egyetemi Könyvtár.
	Budapesti kegyesrendi főgimnázium.

- Budapesti V. ker. főgimnázium tanári könyvtára.
- Burián Pál, főszolgabíró, Szempez.
- Bünker Rajmund, tanító, Sopron.
- Chicagói Egyetem, Amerika.
- Christian Antal, ügyvéd, Panesova.
- Czambel Samu dr., Bp. Miniszterelnökség.
- Czirbusz Géza dr., tanár, Nagy-Károly
- Czobor Béla dr., egyet. magántanár, Bp. Lendvay-uteza 12.
- Csáky Elek, tanító, Bp. Mester-u. iskola.
- Csánki Dezső dr., orsz. levélt. fogalmazó, Bp.
- Csányi Andor, közjegyző, Nagy-Szalonta.
- Csányi János dr., Vác.
- Császka György, érsek, Kaloesa.
- Csathó Imre, tanár, Bp. Erzsébet-körút 16.
- Cselingarián Jakab, író, Bp. Erzsébet-körút 26. I. Ja.
- Csopey László tanár, Bp. V. ker. főgimn.
- Csorba Géza, ügyvéd, Bp.
- Csurgói ev. ref. főgimnázium tanári kara.
- Debreczeni ref. főgimnázium.
- Demel Károly, bankhivatalnok, Bp. I. Pauler-uteza 5.
- Demkó Endre, Nagybeckerek.
- Déry Ernő, ügyvéd, Bp. Zrinyi-u. 9.
- Deutsch Tibor, Bp. Király-uteza 52.
- Dévai áll. főreáliskola.
- Dévai áll. tanítóképző.
- Dévai tanítóképző ifjúsági önképzőköre.
- Díner Gusztáv dr., orvos, Bp. Kossuth-u. 9.
- Dobsinai polg. fiúskola.
- Donáth Imre, polg. isk. igazgató, Fiume.
- Duda János dr., reáliskolai tanár, Pécs.
- Dudás István, takarékp. igazgató, Zenta.
- Dugovich Imre, szerkesztő, Rákoskeresztúr.
- Duka Tivadar dr., London, 55. Newern Square S. W.
- Ebenspanger János, tanár, Felső-Lövő.
- Ebner Lajos, képiró, Bp. Várkert-bazár.
- Elek Zoltán, Rimaszombat.
- Eötvös Károly, ügyvéd, Bp. Fürdő-u. 4.
- Eötvös Károly Lajos, tanfelügyelő, Debreczen.
- Erődi Béla dr., főigazgató, Bp. Király-u. 76.
- Évva Lajos, színigazgató, Bp. Népszínház.
- Fabro Henrik dr., ügyv. Bp. Soroksári-u. 19.
- Farkas Imre igazgató-tanító Mezőtúr.
- Farkas Sándor, gyógyszerész, Szentes.
- Fejér Emánuel, kanonok, Ungvár.
- Fejér Ignác, r. k. lelkesz, Sirok, Heves m.
- Fejérpataky László dr., egyet. tanár, Bp. N. Múzeum.
- Fejér Sándor, tanító, Balassagyarmat.
- Felbermann Lajos, London, 15A. Clifford-street, New-Bondstreet W.
- Feszty Árpád, képiró, Bp. Bajza-u. 21.
- Fialowski Lajos dr., tanár, Bp. V. k. gimn.
- Fiók Károly dr. tanár, Bp. ref. főgimn.
- Firczak Gyula, püspök, Ungvár.
- Fischer Károly Antal, vasúti tisztviselő, Bp. Izabella-u. 80.
- Főkövi Lajos, zenetanár, Szeged.
- Földeák község, Csanád m.
- Földes János, törvényszéki bíró, Arad.
- Fraenkel Sándor dr., ügyvéd, Bp. Váci-körút 10.
- Fraknói Vilmos dr., püspök, Róma, Via Porta Pinciana.
- Fráter Sámuel dr., ügyvéd, Bp. József-körút 64. II. 17.
- Freeskay János, Bp. Lovas-út 16
- Fromm Géza, Szeged, Pusztaszeri-u. 5.
- Gálffy Ignác, igazgató, Miskolc
- Garda Samu dr., tanár, Fehértemplom.
- Gárdonyi Géza, író, Bp. Felső-erdősor 16.
- Gebhardt Sándor, Lippa.
- Geőcze Sarolta, igazgatónő, Komárom.
- Gereze Péter dr., tanár, Bp. ker. reálistk.
- Gerő Ödön, mérnök, Bp. Felső-erdősor 1.
- Giesswein Sándor dr., szentsz. jegyző, Győr.
- Gindele Jenő dr., nyug. kir. tabl. fogalmazó, Bp. Aréna-út 68.
- Glosz Miksa, tanár, Csiksomlyó.
- Goldziher Ignác dr., egyet. tanár, Bp. Hellő-u. 4.
- Gönczi Ferencz, tanító, Ujpest.
- Günsberger Ottó, jogh., Pécs.
- Gyarmathy Zsigáné, Bánffy-Hunyad.
- Gyertyánffy István, igazg., Budai Paedagogium.
- György Aladár, Bp. Attila-u. 3.
- György Lajos, gimn. tanár, Losoncz.
- Gyulay László, tanár, Budai Paedagogium.
- Hadzsics Antal, író, Ujvidék.
- Hagara Viktor, Bp. Sebestyén-tér 7.
- Halász Ignác dr., egy. tanár, Kolozsvár.
- Hampel József dr., egy. tanár, Bp. N. Múz.
- Harraeh József dr., tanár, Bp., IV. ker. reálistk.
- Handmann Adolf, postatakarékp. főnök, Bp. Felső-erdősor 1.
- Harmath Lujza, Moson, u. p. Nyáradszereda.
- Hegedeős Miklós, Zombor.
- Heinrich Gusztáv dr., min. tanácsos, egy. tanár, Bp. Múzeum-körút 18.
- Hermély Győző, tanár, Körmeőzbánya.
- Hevess Kornél dr., Bp. Wesselényi-u. 41.
- Hidvéghi Sándor, tanító, Gie, u. p. Veszprém-Varsány.
- Hidy Ernő, vár. aljegyző, Győr.
- Hild Viktor, szerkesztő, Jászberény.
- Hirschl Béla, szolgabíró, Bálincz.
- Hódmezővásárhelyi ev. ref. főgimnáziumi könyvtár.
- Hódmezővásárhelyi polg. iskola.
- Hoitsy Pál, képviselő, Bp. Kossuth-u. 9.

- Hornvánszky Viktor nyomdája, Bp.
 Huszka József, tanár, Bp. Ferencz-körút 31.
 Istvánffy Gyula, tanár, Liptó-Sz.-Miklós.
 Jakab József, polg. isk. tanár, Dobsina.
 Jancsó Benedek dr., tanár, Bp. II. ker. főg.
 Jankó János dr., Bp. Csillag-u. 15.
 Jászberényi főgimnázium.
 Joannovich Pál, min. titkár, Bp. Erzsébet-körút 26.
 Jókai Mór dr., Bp. Bajza-u. 21.
 Jovanovits István, törv. bíró, Bp. Mária-Valéria-u. 14.
 Jovanovits János, szerkesztő, Ungvár.
 Juhász István, postahiv., Bp. Zöldfa-u. 43.
 Kaas Ivor br., képviselő, Bp. «Budapesti Hirlap» szerkesztősege.
 Kabdeho Gergely, főszolgabíró, Lippa.
 Kada Elek, m. á. v. felügyelő, Bp. Lónyay-utca 11.
 Kadosa Lippich Elek dr., Bp. Kultusz-minisztérium.
 Káldy Gyula, zeneszerző, Bp. Kazinczy-u. 2.
 Kálmány Lajos, lelkész, Csanád-Palota.
 Kalmár Elek, tanár, Lőcse.
 Kandra Kabos, káptalani levéltáros, Eger.
 Karácsonyi János dr., tanár, N.-Várad.
 Kardos Albert dr., tanár, Debreczen.
 Kármán Mór dr., tanár, Bp. Mintagimn.
 Károlyi Melinda grófnő, Arad-Mácsa.
 Károlyi György gr. Bp. Erzsébet-körút 14.
 Kassai áll. főreáliskola.
 Kassai kir. jogakadémia.
 Kassai kath. főgimnázium.
 Katona Lajos dr., tanár, Bp. Csalogány-u. 43.
 Katz G. könyvkeresek, Bp. Dorottya-u. 5.
 Kégl Sándor dr., földbirtokos, egyet. magántanár, Pusztá-Szentkirály, u. p. Laczháza.
 Keglevich Gábor gr., Egres-Káta, u. p. Nagy-Káta.
 Keszthelyi kath. főgimnázium.
 Kézdivásárhelyi felső népiskola.
 Kézsmárki ev. lyceum.
 Killán Frigyes, könyvkeresek, Bp. Váci-u. 28.
 Kiskéri Balogh István, tanító, Királynép, u. p. Rozgony.
 Kis-Királyhegyes község, u. p. Apátfalva, Csanád m.
 Kiss Áron dr., tanár, Bp. Mészáros-u. 12.
 Király Pál, gimn. igazgató, Fehértemplom.
 Kiszling István, tanító, Újpest.
 Klamarik János dr., min. tanácsos, Bp. Kultuszminisztérium.
 Klein Samu, polg. isk. tanár, Dobsina.
 Kmetykó József, főjegyző, Hód.-Vásárhely.
 Kohn Sámuel dr., főrabbi, Bp. Holló-u. 4.
 Kolba Lajos, irodafőnök, Kőbánya.
 Kolozsvári Egyetemi Orvosi Kar.
 Kolumbán Samu, tanár, Déva.
 Kónya József rendőrkapitány, Léva.
 Könyi Manó, Bp. Szalag-u. 9.
 Koós Ferencz, tanfelügyelő, Brassó.
 Kovács Bálint, tanító, Zágon.
 Kovács Gyula dr., kir. tanácsos, keresk. múzeumi igazgató, Bp. István-út 63.
 Kovács János, Szeged, Török-u. 8.
 Kovács Sándor, tanár, Somogy-Osurgó.
 Körmeözbányai áll. főreáliskola.
 Kőrösi Sándor, tanár, Fiume.
 Kőrösszeg-Apáti község, u. p. Szakál, Bihar m.
 Kötse István, képzőti tanár, Sárospatak.
 Kőváry László, Kolozsvár.
 Krausz Jakab dr. tanár, Bp. Lajos-u. 142.
 Krausz Sámuel dr. tanár, Bp. Felső erdősor 3. ifj. Kubinyi Miklós, jogigazgató, Árva-váralja.
 Kuliszeky Ernő, tanfelügyelő, M.-Óvár.
 Kun Róbert, reáliskolai tanár, Déva.
 Kúnos Ignác dr., Bp. Keresk. Akadémia.
 Kurz Sámuel, tanító, Bp. Király-u. 19.
 Kutnyánszky Jenő, Déva.
 László Elek, tanító, Nagy-Szredistye, Temes m.
 Latkóczy Mihály, gimn. tanár, Losonez.
 Lázár Béla dr. főgimn. tanár, Bp. Vas-u. 15.
 Lehoczky Tivadar, urad. ügyész, Munkács.
 Lenkei Henrik, reálisk. tanár, Bp. V. ker. reáliskola.
 Lévay József, Miskolcz.
 Libertiny Gusztáv, tanfelügyelő, Galgócz.
 Lill Tivadar, Bp. Lajos-u. 19.
 Lindner Ernő, Bp. Akadémiai Könyvtár.
 Lintner Lajos, tanár, Bp. IV. ker. reáliskola.
 Lőczy Lajos dr., egyetemi tanár, Bp. Felső erdősor 1.
 Losonezi főgimnáziumi tanári könyvtár.
 Lotz Károly, festő, Bp. Várkert-bazár.
 Lovesányi Gyula, tanár, Bp. Budai Paedagogium.
 Lőcsei kir. főgimnázium.
 Luppá Péter, orsz. képviselő, Pomáz.
 Mader Béla, Bp. Földmívelési Minisztérium.
 Magyar-Csanád községe, u. p. Apátfalva.
 Mailand Oszkár, tanár, Déva.
 Majláth Béla, Bp.
 Mangu Béla, jogszigorló, Nagy-Károly.
 Marczali Henrik dr., egyet. tanár, Bpest.
 Margitai József, igazgató, Csáktornya.
 Mária Terézia kir. hercegnő, Bécs.
 Marienescu Athanáz dr., kir. táblai bíró, Nagy-Várad.
 Márki Sándor dr., egyet. tanár, Kolozsvár.
 Marmula János, tanító, Vezekény, u. p. Tarna-Szentmiklós, Heves m.
 Marton Adolf dr., orvos, Bp. Szondy-u. 22.
 Mártonfi Lajos dr., gimn. igazg., Szamosújv.

- Mátyás Lajos, Bp.
 Matyasits István, konzulsági titkár, Bp.
 Szerb konzulság.
 Medvey Ernő, hivatalnok, Nagy-Károly.
 Melich János dr., Bp. Nemz. Múzeum.
 Mészáros Gyula, tanító, Duna-Pataj.
 Michels Sándor, tanító, Torontál-Szécsány.
 Miklovicz Bálint, Hódmezővásárhely.
 Mikszáth Kálmán, orsz. képviselő, Bp.
 Lónyay-utca 13.
 Molnár Antal, orsz. képviselő, Bp. József-
 körút 30.
 Molnár Viktor, miniszteri osztálytanácsos,
 Bp. Kultuszminisztérium.
 Moravcsik Ernő Emil dr., egyet. tanár,
 Bp. Teréz-körút 48.
 Morelli Gusztáv, tanár, Bp. Eötvös-u. 6.
 Munkácsi áll. főgimnázium.
 Munkácsi Bernát dr., tanfelügyelő, Bp.
 József-u. 49.
 Nagyenyedi Bethlen-főiskola.
 Nagy Géza, Bp. Nemzeti Múzeum.
 Nagy József, tanító, Bezdán, Bács m.
 Nagykállói áll. reáliskola.
 Nagymajlát község, u. p. Mezőhegyes.
 Nagy Miklós, szerkesztő, Bp. Egyetem-tér 6.
 Nagyszombati érseki főgimnázium.
 Nagyvárad kir. jogakadémia.
 Nagyvárad állami főreáliskola.
 Naláczy Ödön, Dézs.
 Nemes Mihály, tanító Uglya, u. p. Talabor,
 Mármaros m.
 Némethy Géza dr., egyet. rk. tanár, Bp.
 Lipót-körút 30.
 ifj. Nikolits Fedor br., Bp. Eszterházy-u. 30.
 Nyáry Jenő br., Bp. Zöldfa-u. 44.
 Ódescalehi Artur hg., Szkléc.
 Orlay Antal dr., miniszteri fogalmazó,
 Bp. Honvéd. Minisztérium.
 Országos Magyar Statisztikai Hivatal, Bp.
 Rudolf-part 6.
 Paikert Alajos, Bp. Fő-út 7.
 Pancsovai áll. főgimnázium.
 Pancsovai községi német leányiskola.
 Pásztor Bertalan dr., ügyvéd, Eger.
 Pauler Gyula dr., min. tanácsos, Bp. Or-
 szágos Lévéltár.
 Petz Gedeon dr., egyet. tanár, Bp. Nagy
 János-u. 5.
 Peisner Ignác, hirlapíró, Bp. Váci-körút 34.
 Perényi Zsigmond br. Bp. «István Főher-
 czeg» szálló.
 Perl Soma dr. ügyvéd, Bp. Arany-János-u. 1.
 Péter János, igazgató, Bp. II. ker. keres-
 kedelmi középiskola.
 Petrovics Arzén, kir. főmérnök, Arad.
 Pikler Gyula dr., egyetemi tanár, Bp.
 Szentkirályi-u. 22.
 Piski telepi állami iskola.
- Pitvaros község. Csanád m.
 Podhradszky Lajos, tanár, Besztercebánya.
 Pojlák János kereskedő, Szilágycseh.
 ifj. Pongor István, Debreczen. Kádas-u. 1868.
 Popovics György, tanár, Kaposvár.
 Popovics V. István, igazgató, Bp. Zöldfa-u. 25.
 Posta Béla dr., Bp. Nemzeti Múzeum.
 Potsa József főispán, Sepsiszentgyörgy.
 Pozsonyi kir. akadémia.
 Prukker Károly, irgalmasrendi gyógyszer-
 rész, Szatmár.
 Pulszky Ferenc, Bp. Nemz. Múzeum.
 Radó Antal dr., Bp. Károly-körút 15.
 Radvánszky Béla br. koronaőr, Sajó-Kaza.
 Rajner Ferenc, tanár, Bp. Aradi-u. 58.
 Rákosi Jenő, Bp. «Budapesti Hirlap».
 Rakovszky István, áll. számvevőszéki elnök,
 Bp. Andrassy-út 70.
 Rechnitz Ignác, tanító, Marikó, u. p. Vág-
 Beszterce.
 Reiner Zsigmond dr., Bp. Teréz-körút 40.
 Réthy János, mérnök, Bp. Erzsébet-körút 15.
 Réthy László dr., Bp. Nemzeti Múzeum.
 Richter Mátyás, főgimnáziumi tanár, Eger.
 Riedl Frigyes dr. tanár, Bp. Andrassy-út 82.
 Rodosavljevics Károly, fősztalgarbíró, Pan-
 cesova.
 Rombauer Emil, igazgató, Brassó.
 Rozmanits Timót, kegyesrendi tanár, Léva.
 Rózsahegy kir. főgimnázium.
 Rozsnyói kath. főgimnázium.
 Ruzsiák János, ügyvéd, Liptó-Szentmiklós.
 Sajóölgyi G. Péter, Dorogma, u. p. Ároktó.
 Sármai József dr., ügyvéd, Teréz-körút 20.
 Sárospataki áll. tanítóképző ifjúsága.
 Sárospataki főiskolai könyvtár.
 Schreiner Márton dr., tanár, Berlin, Linden-
 strasse, Synagogengebäude.
 Schullerus A. dr., Szentágota.
 Schwarz Gyula dr. egyetemi tanár, Bp.
 Molnár--u. 26.
 Schwicker J. H. dr., orsz. képviselő, Bp.
 József-tér 11.
 Sebestyén Gyula, tanár, Bp. Vörösmarty-
 utca 34.
 Sebestyén Gyula dr., Bp. N. Múzeum.
 Sedvi Kálmán, tanár, Szirák, u. p. Ape-
 Szántó.
 Semayer Vilibáld, Bp. Csillag-u. 15.
 Sepsiszentgyörgyi polg. fiúiskola.
 Setälä Emil dr., egyetemi tanár, Helsingfors.
 Simonyi Jenő dr., tanár, Bp. Kereskedelmi
 Akadémia.
 Simonyi Zsigmond dr., egyetemi tanár,
 Bp. Erzsébet-körút 9.
 Singer és Wolfner, könyvkereskedők, Bp.
 Andrassy-út 10.
 Sochán Pál, akad. festő, Turócz-Szt.-Márton.
 Somogyi-Könyvtár, Szeged.

- Somossy Miklósné, Nagy-Károly.
Soproni evang. lyceum.
Spitzer Mór, Pozsony-Széleskút.
Stern Ábrahám, igazgató, Bp. Síp-u. 12.
Strausz Adolf, tanár Bp. Alsó erdősor 1.
Strobl Alajos, szobrász, Bp. Epreskert-u. 20.
Sümegei reáliskola.
Szabadkai főgimnázium.
Szabadkay Ignác, jegyző, Hertelendifalva.
Szalay Imre, múzeumi igazgató, Nemzeti Múzeum.
Szalay László dr., miniszteri osztálytanácsos Bécs, IV. Karls-gasse 16.
Szarvas Mariska. irónő, Vásáros-Dombó, u. p. Kapos-Szekeső.
Szász Károly, ref. püspök, Bp. Kálvin-tér 7.
Szathmáry György, miniszteri tanácsos, Bp. Huszár-u. 4.
Szatmári kir. kath. főgimnázium.
Széchenyi Béla gr., Bp. Lánchíd-u. 10.
Szegszárdi Kaszinó.
Székely Bertalan, festő, Bp. Andrássy-út 71.
Székely Dénes, tanító, Csik-Jenőfalva.
Székely János dr. főorvos, Hátszeg.
Székely (Singer) Leó, tanárjelölt, Bp.
Székely Mikó-kollégium, Sepsiszentgyörgy.
Székelyudvarhelyi ev. ref. kollégium.
Székelyudvarhelyi áll. főreáliskola.
Széll Farkas kir. táblai tanácselnök, Debreczen.
Szendy Árpád, zeneakad. tanár, Bp. Erzsébet-körút 23.
Szendrei János dr., min. titkár, Bp. József-körút 9.
Szentbenedekrendi Központi Könyvtár Győr-Szentmárton.
Szente Arnold, polg. isk. tanár, Veszprém.
Szentkereszty Tivadar, tanító, Csorvás-Gerendás, Békés m.
Sziklay János dr., Bp. Szentkirályi-u. 22.
Szikszai Lajos kir. tanácsos, alispán, Zilah.
Szilágyi István, tanár, Mármaros-Sziget.
Szilágyi Sándor, min. tanácsos, könyvtár-igazgató Bp. Egyetemi Könyvtár
Szilasi Mór, tanár, Bp. Izabella-u. 2.
Szinnyei József dr. egyetemi tanár, Bp. József-körút 17.
Szmik Antal, kir. szakaszmérnök, Pancsova.
Szommer Endre, zenetanár, Szeged.
Szongott Kristóf, tanár, Szamosujvár.
Sztankó Béla, tanár, Bp. Budai Paedagogium.
Szumrák Pál min. osztálytanácsos, Bp. Kultuszminisztérium.
Tagányi Károly, Bp. Országos Levéltár.
Tattay Irén, polg. isk. igazgató, N.-Károly.
Téry Ödön dr., közegészségügyi felügyelő, Bp. Belügyminisztérium.
Thallóczy Lajos, Bécs, III. Ungargasse 47.
P. Thevrewk Emil dr., egyetemi tanár, Bp. Tárnok-u. 12.
Thirring Gusztáv dr., Bp. Bálvány-u. 26.
Thury József, tanár, Hlalas.
Tialios György, tanító, Bp. Petőfi-tér.
Timár Pál, főgimn. tanár, Bp. Pipa-u. 6.
Tordai állami polgári iskola.
Török Aurél dr., egyetemi tanár, Bp. Anthropologiai Múzeum.
Trausch József, földbirtokos, Brassó.
Trencsény Lajos takarékpénztári könyvelő, Nagy-Károly.
Turócszentmártoni Tót Múzeum.
Ujvidéki szerb felső leányiskola.
Váczy János dr., tanár, Bp. VII. ker. gimn.
Vágó Aladár, p. isk. tanár, Bp. Pálya-u. 5.
Varga Bálint dr., főgimn. tanár, Bp. ref. főgimnázium.
Vasverő (Schmidt) Rajmond, tanár, Székes-Fehérvár.
Vécsy Ágost, tanító, Tisza-Roff.
Végh Lajos, táviró-főtiszt, Pécs.
Véghely Dezső, királyi tanácsos, alispán, Veszprém.
Veress Endre, Kolozsvár, Hosszú-u. 15.
Versényi György dr., tanár, Kolozsvár.
Vikár Béla, Bp. Gellért-hegy.
Vitális István, lyceumi tanár, Selmecbánya.
Volf György, kir. tanácsos, igazgató, Bp. Mintagimnázium.
Volekmar F. könyvkereskedése, Lipcse.
Vollay Izidor, tanító, Kis-Palugya, Liptó m.
Wagner Lajos dr., tanár, Pozsony.
Wagner Manó, igazgató, Rákospalota.
Wass Béla gr., Szentgothárd.
Wlislocki Henrik dr., Bp. Rostély-u. 2.
Wosinszky Mór, esperes, Apar, Tolna m.
Zentai gimnázium.
Zeidner H. könyvkereskedése, Brassó.
Zeller Árpád, képviselőházi könyvtár-tiszt, Budapest.
Zichy Jenő dr., Bp. Rózsa-u. 13.
Zloczky Theodor, lelkész, Gernyes, u. p. Alsó-Szelistye, Mármaros m.
Zolnai Gyula dr., főgimn. tanár, egyet. magántanár, Bp. Felső-erdősor 1.
ifj. Zsoldos Benő, Sárospatak.

Alapító tag	26
Rendes tag és előfizető	430
Összes létszám	456

APRÓSÁGOK.

A magyarság keletkezésének azon elméletével szemben, melyet Vámbéry legújabb vaskos könyvében fölállított, eddigelé nem méltatott, döntő jelentőségű bizonyíték a Biborban született császár Ἄτελκούζου adata. Már a régiek is sejtették s az újabb történetírók valamennyien elfogadták, hogy e szó nem más, mint *Etel-köz*, melynek előrésze minden valószínűség szerint a Dnjeper folyót jelenti, utórésze pedig a *Bodrog-köz*, *Szamos-köz*, *Mura-köz*, *Rába-köz*, *Csalló-köz* helynevek közös összetételi elemét foglalja magában. Ilyen felfogásra teljes mértékben följosogít már a császári írónak ama határozott közlése, mely szerint «az a vidék (t. i. Atelkuzu), a hol előbb a turkok (magyarok) lakoztak, az ottan átmenő folyótól nevezetik» (ὁ δε τόπος ἐν ᾧ πρότερον οἱ Τοῦρκοι ὑπήρχον, ὀνομάζεται κατὰ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ ἐκείσε διερχομένου ποταμοῦ; De Admin. imp. cap. 37.). Igaz ugyan, hogy e mellett nyomban következik mint értelmezés: Ἐτελ και Κουζού; de hogy ebben a Κουζού nem folyónév, világosan kiderül abból, hogy Konstantin előszámlálva e tartomány folyóit (Βαρούχ, Κουβού, Τροῦλλος, Βροῦτος és Σέρετος), épen a tartománynévben előforduló Κουζού-t nem említi, minélfogva az Ἐτελ και Κουζού értelmezést legfeljebb csak arra magyarázhatjuk, hogy az író előtt — bizonyára magyar közlés nyomán — az *Atelkuzu* szónak illetén tagolása volt ismeretes. Ezzel szemben az a megfejtés, mely a Κουζού-t tollhiba föltvételével a másodhelyen nevezett Κουβού (= Bug) folyónévvel azonosítja, már csak azért sem elégíthet ki, mivel két folyónévnek egyszerű összetétele (pl. Duna-Tisza, Dnjeper-Bug) merőben szokatlan eljárás tartomány jelölésére. Minden ingadozást az Atelkuzu név igazi jelentésére nézve eloszlat az a tény, hogy a Dnjeper, Bug, Szeret és Dunatorkolat közti vidéket már jóval a magyarok megjelenése előtt a szlávok *Ugol*, *Onglъ*,¹ azaz «Szögelet» (t. i. folyóktól alkotott «szögelet», «folyóköz») néven nevezték, sőt a régi orosz krónikában egy ottlakó szláv nép is *Ugliči*, azaz «szögelet-, folyóköz-lakó» nevet visel.² A régi szláv *Ugol*, illetőleg *Oglъ* név fordítása Besszarábiának

¹ Így közli Nikephorosz, konstantinápolyi patriarcha (+829), hogy Kotrag bolgár fejedelem harmadik fia (Asparuch) átkelvén a Danapris és Danasztrisz folyókon, a Duna vidékére telepedett meg, a hol alkalmas területet foglalt el magának, melyet (az ottani nép) saját nyelvén *Ogl*-nak neveznek (Ὀγλον τῆ σφῶν καλοῦμενον φωνῆ; I. a párisi kiadás 23. lapján). Ugyane tény leírásában Theophanes Ὀγκλον, Anastasius Ὀγγλον alakot írnak (I. u. o. jegyzet és Stritter: Memoriae etc. II. 505. I.).

² Ugyanily szláv törzsnévek: *Poljany*, azaz «mezőségek» és *Djerevljany*, vagyis «erdőségek»; I. ezekre nézve bővebben: *J. Filjevič: Jistorija drjevnjej Rusji* (A régi Oroszhon története) című munkáját (Varsó, 1896.; I. 296., 300—302. ll.). Főlemlíti röviden, az Atelkuzu szó tárgyalása kapcsán e tényeket Kuun Géza gr. is «Relationum Hung.» I. 189. I.

török *Bužak* neve is (Budagov I., 273.), mely szó mint köznévf. i. szintén «szöveget»-et jelent. Nem lehet kétség benne ezek nyomán, hogy az *Atelkuzu* sem egyéb, mint a szláv *Ugol*, azaz tényleg: *Etel-köz*, mely utóbbi szó egészen természetes és korszerinti írással jelződik κοζου-nak. De így állván a dolog az *Atelkuzu* névben a legrégibb magyar nyelvemléket bírjuk, mely azon nevezetes tanulságot foglalja magában, hogy ezt a mai magyar nyelvünket beszélték a honfoglaló magyarok Pannoniába való jövetelük előtt is, vagyis hogy *nem voltak törökök*, akik a mi «finn-ugor» eredetű nyelvünket (melynek ily származású szókinséséhez tartozik kétségtelenül a finn *keske*, lapp *kaska*, zürjén *kez-*, osztják *kut* stb. «közép, köz» jelentésű szókkal pontosan egyező magyar *köz* is) csak a jelen haza földjén sajátították el az *avarok révén*, mint Vámbéry legújabb ethnologiai tana hirdeti.

M. B.

A régi magyar *Jenő* személynév, melyet a *Jenőfalva*, *Boros-Jenő*, *Kis-Jenő* helységnevek is megőriztek, tudvalevőleg Konstantinosz Porphyrogennetosznál mint a honfoglaló magyarok egyik törzsének neve Γενάχ alakban szerepel. Tekintve, hogy a Νέκη, Μεγέρη és Κορυθρημάτ törzsnevek is igazolhatók, mint *Nyék*, *Megyer* és *Gyarmat* helységnevek, a *Jenő* és Γενάχ azonosságát kétségtelennek vehetjük, különösen ha szem előtt tartjuk, hogy hasonló szóvégi hangmegfelelés a *Besenyő* és Πατρινάκται (*Pečeneg*) népnevek közt is jelentkezik. Szakasztott olyan alakban, mint a görög Γενάχ, ismeretes mint családnév *Jánaχ* az északi vogul *Ναχσέμ-völ-paul*-ban, közel Jugrához (l. Vogul Népkölt. Gyűjt. IV., 427. l.), mely valószínűleg nem más, mint a személynévekben gyakran szereplő *jän?* «nagy» szó képzése ily értelemmel: «Nagyobbik» (v. ö. pl. az ily neveket: *Jän?* *p?* «Nagyfi», *Jän?* *ajk?* «Idősb öreg», mint *Mänkwe*, *Män-ut* «Kicsike»). A magyar alakkal való hangmegfelelést illetőleg v. ö. vog. *χulaχ* «holló» = magy. *holló*, vog. *taplëχ* «tapló» = magy. *tapló*, osztják *tāraχ* «darú» = magy. *daru*. Alkalmilag megjegyzem itt, hogy a szigvavidéki *Muuñ-kés-paul*-ban meg *Solt* név találkozik (*Solt-ajk?* «Solt-öreg», orosz nevéen: *Rampantjev*), mi meg *Solt* vezér és helység nevére emlékeztet. Hogy efféle ősmagyar nevek esetleg a vogulok közt fönmaradhattak, azon nem ütközhetünk meg, ha meggondoljuk, hogy megőrizték a *szabir*, *jugor*, *katan* népnevek emlékét, sőt előkerül mesenevek közt a parthus királyok *arsak* czíme is (l. Ethnogr. V., 11., 12., 172. és VI., 360. ll.).

M. B.